

DE REGENFLUITER

G.A. REESKAMP JR

DE REGENFLUITER

EEN UITGAVE VAN DE STICHTING UMGAR – ARNHEM

DECEMBER 1992

DE REGENFLUITER

EEN BESCHRIJVING VAN DE GER/GON-TRAVELS

G.A. REESKAMP JR.

BEWERKT DOOR
WIM HUBERT EN EMMY HUBERT-REESKAMP

Ontwerp omslag : Douwe Veltheer
Lay out binnenwerk: Text/Bussum
Pre press : Text/Bussum

INHOUD

Voorwoord	7
Het begin	9
De schoolperiode	18
De voortekenen van de tweede wereldoorlog	27
De oorlog van 1940-1945	30
Eerste arrestatie en ontsnapping	34
Onderduiken	36
Tweede arrestatie en gevangenneming	42
Concentratiekamp Amersfoort	44
Kamp Geisweid	49
De eerste ontsnapping	57
De tweede ontsnapping	67
Derde arrestatie door geallieerden in Fort Lingen	78
De derde ontsnapping	80
Terug in Sneek	83
De bevrijding	85
Moeizame herintegratie	89
Werken aan de toekomst	92
Mijn eerste baan	98

NIEUW GUINEA

Aankomst Manokwari	107
Proefstation	111
Expeditie Arfak-bergen	178
De Geelvinckbaai expeditie	183
Expeditie naar de Anggi-meren	190
Papoea's	212
Boerenkool/De groene hel	220
Onderzoek eilanden (<i>De Haarlem-, de Mamber-, en de Mooreilandengroep</i>)	225
Verdwaald in de Mangroves	230
Overplaatsing naar Hollandia	251
Jacht- en andere taferelen	254
Hollandia	274
Weversdorp	279
De Cycloop expeditie	282
Zoetwatervisserij	289
Gonny	303
Ifar	306
Expeditie door de Sentani-vlakte	317
In de Geelvinckbaai	322
Visserijstation 'Jabasso'	329
Expedities in het Nimborangebied	335
De geboorte van Inge	342
Expeditie naar de Wisselmeren	348
Onderwijs in Warris	353
Rampspoed	355
Onderzoek in de Baliemvallei	365
Inge's dood	376

VOORWOORD

Op 5 augustus 1986 overleed te Amsterdam Gerard Adrianus Reeskamp jr., in leven weduwnaar van Gonny Aly Hilly Houwing.

In zijn testament heeft hij onder punt 3.n zijn uiterste wil zakelijk in de volgende bewoordingen omschreven:

“Ik legateer aan mijn zwager Wim Hubert mijn memoires en manuscripten met bijbehorend foto- en diamateriaal en alles wat daar verder bijhoort, zulks ter nadere uitwerking, afronding en gereedmaking voor eventuele publicatie, onder de last eventuele royalties ten goede te laten komen aan instellingen, die zich bezighouden met de opvang van de noodlijdende jeugd”.

Onder punt 4 van ditzelfde testament heeft hij als enige erfgenamen van zijn gehele vermogen benoemd:

- a. het Leger des Heils, ten behoeve van clubhuiswerk en de sector jeugdwelzijnswerk.
- b. de Stichting Zespeka voor protestante kinderbeschermingsinstellingen.
- c. de Vereniging tegen Kindermishandeling.

De keuze van de erfgenamen hangt nauw samen met de tragische dood van zijn enige dochter Inge, waar hij veel van hield. Ten behoeve van de uitgave van de memoires over het ontwikkelingswerk van Gerard werd de Stichting UMGAR. (Uitgave Memoires G.A. Reeskamp) in het leven geroepen. De wens tot het doen uitgeven van zijn memoires had niet zozeer te maken met het alsnog bekendheid verwerven bij een breder publiek. Zijn idee hield meer verband met de hoop dat eventuele royalties, die met de uitgave verkregen zouden kunnen worden, ten gunste van zijn erfgenamen zouden komen. Dit laatste krijgt meer gewicht door het feit dat hij zijn hele vermogen aan bovengenoemde instellingen, die zich uit humane en charitatieve overwegingen bezighouden met de opvang en bescherming van noodlijdende kinderen, schonk. In de autobiografische passages, en dat zijn er nogal wat, wordt deze wens mede geaccentueerd vooral in verband met een aantal dramatische levensperiodes waaronder verzet, zijn arrestaties, en het overleven van verschillende concentratiekampen in zijn eigen jeugdfase. Het 'hoofdwerk' omvat de periode van zijn leven als ontwikkelingswerker in Nieuw Guinea in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Het manuscript dat in de Engelse taal is geschreven was als zodanig niet geschikt voor uitgave. Samen met mijn vrouw

Emmy heb ik geruime tijd besteed aan de vertaling en bewerking van deze Nederlandstalige uitgave, met zoveel mogelijk het behoud van de letterlijke tekst en stijl van de auteur.

Ons inlevend in het gedachtegoed van de schrijver betekent dat tevens een terughoudendheid qua stijl en zeggingskracht onzerzijds. Aangezien dit manuscript zonder verdere bewerking niet paste in de fondsen van meerdere Hollandse uitgevers, die zich met dit type boek engageren, heeft de stichting UMGAR besloten dit boek in eigen beheer uit te geven. De financiering werd voor een groot deel mogelijk gemaakt door de royale bijdragen van de drie erfgenamen, waarvoor de stichting hen zeer erkentelijk is.

De executeur testamentair,
Dr. J.W.A. Hubert

HET BEGIN

Met uitzondering van de kleine verhaaltjes, die ouders vertellen, kan men geen herinneringen aan de jeugd terugroepen.

Ik ben in Gelderland te Lochem op 7 juni 1923 geboren en bleek, althans volgens mijn ouders, een redelijk rustig kind te zijn, met een onverzadigbare behoefte in het likken van zand en modder van fietsbanden.

Een paar jaar later verhuisde het gezin naar Utrecht en nam haar intrek in een pand op de Oude Gracht, waar vader, nadat hij zijn zaak in Lochem verkocht had, een andere apotheekhoudende drogisterij vestigde. Na Utrecht verhuisde ons gezin naar Bussum, naar de Vlietlaan 58, waar mijn vader de beschikking kon krijgen over een groter winkelpand, dat uit drie verdiepingen bestond en tevens beschikte over een geheel ommuurde achtertuin. Het was vooral deze tuin, die in de loop der jaren zou worden gebruikt voor mijn vaders rusteloze, doch ook creatieve, geest.

Toen de zaak eenmaal goed liep ging hij zijn volledige aandacht concentreren op de tuin. Hij was een echte natuurliefhebber en toverde de tuin al spoedig om in een kleine bostuin. Van hem moet ik wel de liefde voor de natuur geërfd hebben. Jaren later raakte ik sterk betrokken bij de planten- en dierencollectie, die incidenteel ook wel eens voor enkele kleine problemen heeft gezorgd.

De tuin bestond slechts uit een kleine open ruimte. Omdat vader het voor moeder, waar hij gek op was, wat aantrekkelijker wilde maken, bracht hem dit vaak op grootse gedachten, die hij vervolgens wilde realiseren. Om vele onbekende redenen konden deze ideeën wel eens uit de hand lopen. Zo herinner ik me nog dat hij besloten had om van de achtertuin een stuk bos te maken. Hij schakelde de plaatselijke gemeentewerken in en gaf ze opdracht een paar vrachtwagens vol dennenaalden te brengen. Deze werden verzameld uit de bossen in de omgeving. Met tonnen van dit spul werd de hele tuin onder een dikke laag bedolven. Om zijn schepping kracht bij te zetten bezocht hij verschillende kwekerijen en spoedig arriveerden een aantal wintergroene planten van verschillende afmetingen en vorm. Het waren laadbakken vol, om de tuin het aanzien van een echt bos te geven. Enkele ladingen denneappels strooide hij rond om het hele tafereel compleet te maken. We genoten allen van deze nieuwe tuin. Ik bracht mijn tijd er vaak spelend in door.

Vader had er echter niet zo lang voor nodig om te ontdekken dat er toch een aantal essentiële zaken ontbraken. Hij ging op zoek naar iets

natuurlijks en levends. Vaak trok hij er 's morgens vroeg met de fiets op uit om een tocht naar Baarn of de Lage Vuursche te maken. Op een van die dagen maakte hij kennis met een jachtopziener. Je kon er zeker van zijn, dat hij binnen een paar weken te pakken kreeg wat hij wilde hebben. Tot ons grote plezier liet hij bijna een dozijn verschillende onschuldige slangen, waaronder ringslangen en dergelijke, in ons kleine bos los. Een aantal slangen kon je altijd wel op de meest onverwachte plaatsen tegen komen, door de tuin glijdend of ineengestremgeld in de coniferen. Toen moeder ze tenslotte tegen kwam tussen de pannen en potten in de keuken en het haar bijna een hartaanval kostte, moesten ze weg. Sommige werden in het bos los gelaten, doch enkele eindigden hun leven op een pot sterk water, om deel uit te gaan maken van vaders collectie reptielen, ergens op een plank in de provi-sieruimte.

Om tot een vergelijk met haar teleurgestelde man te komen vond moeder het goed dat er een aantal konijnen in de tuin konden rond springen. Zij had zich natuurlijk wel moeten realiseren dat de 'ouwe heer' er nogal op gesteld was om de zaken op een grootse manier aan te pakken. Binnen een paar dagen verschenen de wagens van de gemeentedienst opnieuw voor de deur om een paar ladingen grond af te leveren. De tuin werd omgetoverd in een konijnenpark. Het nam de afmeting van een aardig heuveltje aan. De gemeente zorgde voor een opmerkelijk soort 'snelbuffet'. Ze moeten vader beschouwd hebben als een welkome bron van rijksinkomsten.

Vader die geen zin had om konijnen te moeten zoeken, kocht een stuk of tien van die springers, en liet ze in de tuin los. Ik denk dat niemand van ons zich gerealiseerd had, dat ze voortdurend bezig zouden blijven zich overal in te graven. Zodoende konden ze een netwerk van ondergrondse gangen aanleggen. Wanneer je in de tuin wandelde kwam je voor allerlei verrassingen te staan. Dikwijls zonk je voet weg in één van de gangen die dwars door de tuin gegraven waren. De konijnen moeten zich enorm thuis gevoeld hebben want ze begonnen zich in een alarmerend tempo te vermenigvuldigen. Al spoedig sprongen de jonge konijntjes overal in drommen rond. Na schooltijd en op onze vrije middagen was het onze taak paardestekken en ander onkruid te verzamelen. Bovendien moest onze groenteboer rekening gaan houden met een toenemende vraag naar koolbladeren, wortelen en ander voer voor onze konijnen.

Naast ons woonde de familie Otto. Zij hadden een voortreffelijke zaak in piano's, orgels en radioartikelen. Nadat vader met zijn liefhebberij was begonnen gebeurden er de meest vreemde dingen bij de buren. Ze werden namelijk al weken in hun zaak gestoord door vreemde klop- en krasgeluiden. Omdat niemand wist wat er aan de hand was schakelde de familie Otto een helderziende in om de vermeende aanwezigheid van een 'verdachte klopgeest' op te sporen. Er werd echter niets ontdekt totdat de te hulp geroepen politie het probleem oploste.

Ze riepen de hulp in van een timmerman die de vloeren openbrak en dozijnen konijnen vond, die heen en weer renden en overal aan het graven waren. Door onder de fundering door te graven waren ze binnen gekomen, kennelijk met de behoefte hun territorium uit te breiden.

Werklieden van de gemeente hadden ongeveer een week nodig om ze allemaal te vangen. Ze waren er nogal op gespist omdat ze voor een smakelijk toebereid maal niets hoefden te betalen.

Het betekende wel het einde van het konijntijdperk. Het heeft enige maanden geduurd alvorens de betrekkingen met de familie Otto weer genormaliseerd waren. Wijzelf genoten van de ontspannen sfeer omdat we de omgeving niet meer hoefden uit te kammen om aan konijnevoer te komen. Onze groenteman, de heer Parridon, deed aanzienlijk minder goede zaken toen de rust weer hersteld was. Hij moet de enige persoon zijn geweest die spijt had van de opheffing van het konijnenpark. Niettemin voelden wij ons, en vader niet in het minst, erg teleurgesteld.

Uiteindelijk vond moeder het goed dat er enkele duiven zouden komen om de tuin wat levendiger te maken. Een klein gedeelte van een lange en ongeveer tien voet brede voorraadkamer, die aan het einde van onze tuin lag, werd gedeeltelijk afgeschermd met kippegaas om er een vogelhok van te maken. Iedereen voelde zich tenslotte gelukkig toen er vier verschillende paartjes in zaten. Zelfs de burens zeiden dat ze er plezier in hadden als ze de duiven in hun vlucht zagen of wanneer ze zaten te koeren. Vader ploos echter de plaatselijke kranten uit en scheen binnen de kortste keren iedere duivenhouder in de omgeving te kennen. Hem kennende zou die kennis op z'n minst verdacht moeten zijn. En jawel hoor... binnen een paar maanden had hij pauwstaarten, laagvliegers, hoogvliegers, tuimelaars, postduiven en vele andere soorten verzameld. En daar ze steeds zaten te broeden ontstonden er weer alarmerende aantallen. Geleidelijk aan werd de hele provisiekamer veranderd in een duivenhok.

Listige lieden hadden ons verteld dat je met behulp van een klein foefje andere duiven kon lokken. Je moest een druppeltje extract van een anijsplant onder de vleugels van de vogels wrijven en ook een pietsje door hun voedsel mengen. Alleen voor de gein en om te zien of het werkelijk hielp brachten we regelmatig het extract aan. Het werkte als een tovermiddel en binnen de kortste keren hadden we bijna honderd vogels om ons heen. Onze tot nog toe vriendelijke burens begonnen echter te klagen omdat daken, kozijnen, ramen en wasgoed vaak werden bevuild door de uitwerpselen van onze duiven. Enkele weken later verdwenen ze op dezelfde wijze als de konijnen.

Vader die toch altijd al min of meer een gezondheidsfanaat was besloot tenslotte nu maar een eenvoudige doucheruimte langs één van de tuinmuren op te zetten. Volgens hem zou een dagelijkse koude douche een man voor zijn hele leven fit houden. Aangezien hij een onhandige

'doe het zelf' was maakte hij inderdaad een eenvoudig 'bouwwerk' bestaande uit twee houten wanden en een deur. Hij wist niet hoe hij er een dak op moest bevestigen en kwam er onderuit door vol te blijven houden dat alleen een openlucht-douche een gezonde plaats bood voor een dagelijks oprissertje. Ook nu was het einde al weer gauw in zicht toen een paar buurvrouwen vanuit hun daktuinen over de muur gluurden en ontzet waren door de ontdekking van een compleet naakte man onder de douche.

Voor vader was dit de druppel die de emmer deed over lopen en hij begon in de buitenwijken van onze woonplaats naar een ander huis uit te kijken. Op een dag, het was in 1935, kondigde hij gewoon aan dat hij een vrijstaande villa in de buitenwijk van Naarden had gekocht. We verhuisden en hadden sindsdien de vrije natuur om ons heen. We hielden van het huis en haar omgeving. Het bood ons, kinderen, voldoende ruimte voor avonturen. Nadat we op orde waren pikte vader een nieuwe hobby op. Hij kocht voor zichzelf een schitterende hengel, een soort complete visuitrusting, maar leerde nooit een behoorlijke vis te vangen. Wij werden zoet gehouden met een bamboestokje van een cent of tien. Zoals dat bij hem paste onderwees hij ons eerst in de fijne kneepjes van de viskunst voordat we aanspraak konden maken op een echte hengel.

Met enkele van mijn broers werd ik de viskunst goed machtig. Ik had echter meer de neiging tot stropen aangezien dit ongetwijfeld veel meer vis op zou leveren. Bovendien kostte het minder inspanning en was het veel avontuurlijker. Vergezeld door een vriend ging ik soms met onze kano uit vissen en zocht dan een eenzame plek op die goed in het riet verborgen lag. Om van onze meest eerlijke bedoelingen te getuigen legden we ons visgerei en aas uit en voerden ook met een schitterend mengsel van brood en aardappelpuree. Nadat we op ons stekkie aangekomen waren en de omgeving zorgvuldig geobserveerd hadden, vermengden we ons aas snel met aarde en 'Indian peas' (*cochlearia indicae*), en strooiden handenvol om ons heen. Nadat de vissen zich hiermee gevoed hadden kwamen ze al snel aan de oppervlakte en zwommen alsof ze dronken waren. Met behulp van een net schepte één van ons de grote vissen op terwijl de ander ze meteen schoonmaakte omdat het aas vermengd was met een gif. Dat zou de vis oneetbaar maken. 'Indian peas' had ik uit onze eigen drogisterij gehaald. Nadien zijn we nooit meer naar dat speciale plekje gegaan omdat jachtopzieners het ontdekten. We hadden namelijk veel kleine vissen rond laten drijven en dat had de aandacht getrokken. Thuis gekomen gedroegen we ons als geboren vissers want we konden onze vangst tonen. Toen we vader vertelden dat de vis fantastisch goed beet, stormde hij met zijn visuitrusting naar buiten om zijn geluk te beproeven. Enkele uren later kwam hij terug met een rood aangelopen hoofd gestoken door honderden muskieten en kleine mugjes en... zonder één enkele vis. Leer om leer!

Als we met hem in zijn directe nabijheid visten en luidruchtig ui-

ting gaven aan het verschalken van een mooie vis joeg hij ons weg omdat we, volgens hem, de vissen met onze luidruchtigheid verjoegen. Vervolgens ging hij op ons plekje vissen. Wij gingen dan iets verder op en vingden daar opnieuw vis. Hoewel vader er verzot op was en het bleef proberen kreeg hij er nooit de slag van te pakken. Hij weigerde echter naar onze adviezen te luisteren.

Op zondag was het strikt verboden te vissen, omdat het voor vader op een soort zondagsontheiliging neerkwam. Vaak vertrok hij voor een flinke wandeling om van de natuur te genieten. Wij werden echter achterdochtig omdat hij nogal eens hetzelfde gebied uitkoos en ons bovendien niet vroeg om hem te vergezellen.

We besloten er achter te komen en verborgen ons achter de bomen om na te gaan waar hij naar toe ging. Daar we hadden bemerkt dat hij altijd naar een speciale bocht in de vestinggracht van een oude fortificatie ging ontdekten we zijn plek, goed verborgen door struiken en riet. Zittend in een boom zagen we hoe hij zijn wandelstok, waaraan hij een vislijn had bevestigd, als hengel gebruikte. Toen hij geconfronteerd werd met onze verontwaardigde uitroepen "Schaam je" kon hij alleen maar schaapachtig grinniken. Van toen af aan mochten wij ook 's zondags vissen. Wij hadden ons gedragen als onnozele slachtoffers van zijn regels. Het voordeel van het verbergen van vislijnen hadden we allang ontdekt. Iedere stok kon gebruikt worden als hengel. De vis 'kwam' dan van een vriendelijke hengelaar die ons iets van zijn vangst had gegeven.

Als 'het jonge volkje' werden we altijd, meestal op godsdienstige gronden, vrij strak gehouden. Om er zeker van te zijn dat we de zondag zouden heiligen werden onze zwemspullen op zaterdagavond nagekeken en achter slot en grendel geborgen. Met onze fietsen gebeurde precies hetzelfde. Al deze maatregelen maakten ons des te meer inventief. Wie had er nu werkelijk een zwempak nodig als hij wilde zwemmen? Het enige probleem was dat het veel meer tijd vergde om je met een zakdoek af te drogen. In later jaren verdwenen deze restricties geleidelijk en werden tenslotte geheel afgeschaft. Toen we eens op een zondag met onze ouders gingen wandelen zagen we onze predikant met zijn hele gezin op de fiets voorbij komen. We waren er snel bij om onze ouders er op te wijzen dat zij ons met deze onrechtmatigheid hadden opgescheept. Dit incident loste meteen het probleem van onze weggesloten fietsen op. Om op avontuur te gaan konden we in 't vervolg veel grotere afstanden afleggen.

Als broers en zusters onderling hadden we nogal eens herrie. Wanneer het echter ging om in de late avonduren naar buiten of binnen te glippen, of over onze vrijheid in het algemeen, waren we zeer solidair. Op de één of andere manier haalden we de overtreder via het keukendak en de eerste verdieping naar binnen. Bij onze uitstapjes

waren we tenslotte op elkaars hulp aangewezen. Op zulke momenten steeg onze eensgezindheid tot grote hoogte.

Tijdens strenge winters probeerden we regelmatig de dikte van het ijs, dat de sloten en grachten rond de vestingstad Naarden bedekte. We keken dan of er ergens 'visverklidders' zaten. Als we de lucht kregen van aanwezigheid van vis hakten we met behulp van een klein bijltje, dat ik voor deze gelegenheden altijd bij me droeg, een gat in het ijs. De vissen werden vervolgens naar het gat gelokt en soms lukte het ons een paar snoeken te verschalken. Toen ik weer eens met een paar vrienden aan het wandelen was zag ik vlak bij de walkant nogal wat beweging direct onder het ijs. Om na te gaan wat er aan de hand was hakten we een gat in het ijs, en we stonden verstomd toen we plotseling wel honderd palingen door elkaar heen zagen krioelen. Met onze handen schepten we ze eenvoudigweg uit het water en kwamen even later met zakken vol palingen thuis. Toen ik daar arriveerde was iedereen weg, waarschijnlijk aan het wandelen of ergens op visite. Omdat ik niet direct wist waar ik mijn deel van de paling moest laten deed ik ze in het aquarium, 'mijn vaders trots', en ging daarna naar mijn kamer om nog wat huiswerk te maken. Enige tijd later deden woedende kreten van ontzetting me langs de trap naar beneden vliegen. Dat was alleen maar goed om een pak rammel in ontvangst te nemen. De palingen kringelden zielsgelukkig door het hele aquarium heen, geheel herboren door de temperatuur van het water. Alle planten en vissen die er voordien in hadden gezeten dreven op het water. Niettemin smaakte de gebakken paling erg lekker. In het vervolg zou ik er wel voor zorgen nooit meer in zo'n valstrik te lopen. Zo'n strafging wilde ik niet nogmaals op mijn hals halen.

Een oudere visser legde ons de kunst van 'het paling peuren' uit. Het klonk allemaal erg opwindend en het denkbeeld werd ons in korte tijd aangepraat. In de herfst, tijdens donkere nachten, als de paling heen en weer trekt, was het de beste tijd om te peuren. De enige uitrusting die je nodig had bestond uit een paraplu, een kort hengeltje, en een hoop wormen. Dat laatste was voor ons geen probleem. Wel om met behulp van een lange naald zo'n honderd, niet erg meewerkende wormen, in de lengterichting om het garen te rijgen. We 'leenden' vaders paraplu en vertrokken naar de Karnemelksloot, een redelijk breed slootje dat bij ons in de buurt stroomde. De geopende paraplu bonden we aan het uiteinde van een tak vast, nadat we ons er eerst terdege van verzekerd hadden dat hij net even boven het water bungelde. Om te voorkomen dat de paling eruit zou glippen hadden we handen vol zand in de binnenkant aangebracht. De rijgdraad met wormen hadden we keurig tot een bosje geknoopt en met ongeveer één meter snoer aan ons hengeltje bevestigd. Een vislood dat we eveneens aan het lijntje hadden bevestigd hield de wormen netjes onder water. De plek die we uitgezocht hadden bleek vol met paling te zitten. Om

beurten haalden we menige paling naar boven die we vervolgens in de paraplu deponeerden. Regelmatig leegden we de paraplu in de emmer. Na een paar uur keerden we met onze vangst naar huis terug. Onze enige zorg betrof de paraplu. We hadden geprobeerd om met een bos gras al het slijm in het water van de sloot weg te spoelen. Doch het voorname uiterlijk van de paraplu was voorgoed verdwenen.

Toen we thuis kwamen lieten we vol trots onze vangst zien en beloofden om ze meteen schoon te maken. Helaas liet vader zich niet van zijn stuk brengen en was nogal verstoord over het feit dat we zijn paraplu gepikt hadden. We vertelden vader dat we hem alleen hadden meegenomen voor het geval dat het zou gaan regenen. Hij greep echter zijn paraplu en deed deze open. Zijn gezicht vertrok van woede en hij liep helemaal paars aan. Met dezelfde paraplu kregen we een ongehoorlijk pak op ons donder. Ondertussen schreeuwden we, dat als dit de dank was voor onze welgemeende bedoelingen om ons gezin van voedsel te voorzien, we nooit meer zouden meehelpen. Het verminderde in geen enkel opzicht de intensiteit van de aframmeling die we van hem kregen.

Een naaimachine verborg in die tijd geen geheimen voor me. Binnen de kortste keren kon ik er goed mee overweg. Op een goede dag maakte ik een 'kepie' die enthousiast door mijn schoolkameraden bewonderd werd. Hun bewondering deed mijn zakeninstinct ontwaken en ik zag de kans schoon mijn zakgeld wat te verhogen. Van moeder vroeg ik wat oude stukjes kleding en met gebruik van haar naaimachine zette ik een handeltje op. Ik maakte verschillende petten die op school grif van de hand gingen. Vooraf overtuigde ik me steeds dat niemand zag dat ik achter de naaimachine kroop. Met mijn broers en zusters moest je terdege uitkijken. Je moest iedere vorm van competitie vermijden, zeker voor het geval ze mijn idee te pakken zouden krijgen. Af en toe, als ik de kasten doorsnuffelde op zoek naar goed materiaal, kwam ik prima stukken stof tegen. De creatie van een zeer aantrekkelijke pet stelde me in staat het bedrag dat ik er voor vroeg te verdubbelen. Helaas hield mijn bloeiend zaakje niet lang genoeg stand en werd ik gedwongen om de deur van mijn bedrijfje te sluiten. Mijn moeder had, toen ze in het dorp aan 't winkelen was, één van mijn schoolkameraden samen met zijn moeder ontmoet. Zij vertelde moeder dat haar zoon zo'n aardige pet op zijn hoofd had.

Moeder zei op haar beurt dat ze net zulk velours chiffon materiaal thuis had om er over enige tijd gordijnen van te maken. Toen ze hoorde dat ik de pet voor haar zoon gemaakt en aan hem verkocht had, vloog ze naar huis om mij hierover aan de tand te voelen. Het betekende meteen het einde van mijn florisante zaakje en tevens van een mogelijke toekomst als ontwerper in het modevak. Omdat we in de directe nabijheid van het Naardermeer woonden vergezelden we vader vaak op zijn wandelingen dwars door de omliggende weilanden. Hiervoor hadden we toestemming gekregen van de boeren. Hier ontdekten we een overvloed aan braamstruiken beladen met sappige

vruchten. We lieten er geen tijd overheen gaan en keerden de volgende dag met grote emmers terug en verzamelden net zoveel als we dragen konden. Vader was in z'n element. Hij nam de regie in de keuken en kookte de bramen, terwijl wij het sap uitpersten. Veel keukenbenodigdheden zagen er tenslotte paars uit, evenals de lappen die we gebruikten om geconcentreerd sap en jams te maken. We genoten van de jaarlijkse 'bramengoudmijn' en dank zij onze gezamenlijke inspanning groeide er een grote voorraad sap, rijk aan vitamines, in onze kelder.

De vele flessen hebben ongetwijfeld mee geholpen om het vitaminegebrek, waar het hele gezin gedurende de hongersnood in de Tweede Wereldoorlog aan bloot gesteld was, op te vangen. Begrijpelijkerwijs leerden we de Naardermeer goed kennen en zwierven we het hele jaar door dat gebied. Het alleen maar wandelen langs de gebaande wegen en door openstaande hekken had niet onze speciale belangstelling. In het bos hakten we voor onszelf een paar stevige polsstokken. Het stelde ons in staat de kortste weg te nemen over de vele slootjes, die we altijd moesten oversteken. Na een korte aanloop plaatsten we onze polsstok in de sloot en belandden met een sprong veilig aan de overkant. Maar er waren ook vele gelegenheden dat de polsstok in het veen of de modder wegzonk en daar bleef staan, terwijl de ongelukkige springer hem moest loslaten en in de sloot terecht kwam. Hij kwam er tenslotte onherkenbaar vies, met modder en eendekroos bedekt, uit te voorschijn kruipen. Hoewel we de kleren in een schoon gedeelte van de sloot uitwasten ontdekte moeder vaak vele dagen later een vieze bundel natte kleren, die we in de wasmand weggestopt hadden. Dan was het echter al te laat om het slachtoffer, die we in huis gesmokkeld en snel van schone kleren voorzien hadden, te straffen. Soms bezorgde de koddebeier ons enkele problemen, maar hij kreeg ons nooit te pakken.

In later jaren stopte hij er maar mee om de jacht op ons te openen. Misschien liet hij het ook wel achterwege omdat hij bemerkte moest hebben dat we nooit iets in de natuur vernielden. Zonder toestemming of zonder officiële gids was het niet toegestaan om in de Naardermeer rond te zwerven. Dat wakkerde echter juist onze lust tot avontuur aan. Met onze polsstokken konden wij overal komen en op plaatsen waar hij ons niet te pakken kon krijgen. We zorgden er wel voor dat we snel verdwenen in moerasachtig struikgewas, dat grote delen van het landschap bedekte. Het lag voor de hand dat we, hoe meer bedreven we in het polsstokspringen werden, steeds bredere sloten uitzochten. We daagden elkaar uit om te springen hetgeen nogal eens uitliep op een fikse duik. Aangezien het hele gebied, inclusief onze buitenwijk, deel uitmaakte van de Hollandse waterlinie, werden er in 1939 veel antitankgrachten gegraven in de weilanden om de Naardermeer heen. Hierdoor waren er voor ons veel 'privé-zwembaden' ontstaan waarin we met vriendjes nogal eens een frisse duik namen. Omdat we zo vaak kopje onder gingen waren we er al geruime tijd geleden bedreven in geraakt om er op hondjesmanier weer uit te klauteren. Na het aankleden duwden we elkaar er ook nog wel eens in. Als we dan in soppende

toestand thuishkwamen konden we rekenen op een standje of een pak rammel.

We probeerden dan altijd om met armen vol moerasgoudsbloemen, gele irissen of kattestaarten thuis aan te komen. Dat gaf altijd succes en vertederde moeders hart. Ze was dol op bloemen uit de Naardermeer. Ze groeiden er weelderig. Zodoende leerden we snel hoe we bloemen in ons voordeel aan konden wenden.

DE SCHOOL- PERIODE

Ik heb altijd een intense hekel aan scholen gehad. Uren achtereen op een harde bank zitten en je te schikken in de discipline van de school verveelde me mateloos. Ik behoorde niet tot de beste leerlingen. De lessen in biologie interesseerden me echter buitengewoon. In de hogere klassen vertelde meester Burggraaf ons vaak van tevoren wat we in de volgende les konden verwachten. Hij vroeg mij voor de benodigde planten en andere levende exemplaren te zorgen. Af en toe liep het verzamelen van deze planten en dieren uit de hand. Verschillende jongens vingden een muis en we lieten de overvloedige beesten gedurende de les in de klas los, hetgeen grote consternatie onder de meisjes teweeg bracht.

Een extra ringslang kon ook voor flink wat lol zorgen, vooral als deze beesten plotseling onder een bank uit kwamen glijden. Toen er insecten besproken zouden worden gaf de meester aan mijn verzoek tot uitstel zijn goedkeuring, omdat meikevers slechts eenmaal per veertien dagen te voorschijn komen. Hij had mij gevraagd er een paar voor zijn les te verzamelen. De avond voor de les vonden we wel honderd kevers, die net uit de grond gekomen waren. We verzamelden een doos vol. Een vragende blik van de meester deed me naar zijn lessenaar toe komen. Ik zette een stopfles die een paar grote exemplaren bevatte voor hem neer. Nadat iedereen zich rond de lessenaar had geschaard opende een klasgenoot mijn doos, waardoor horden kevers als vliegtuigen opstegen. Ze zoemden door het klaslokaal. Een aantal voerden noodlandingen uit op de hoofden van verschillende meisjes waarna ze in hun haren verstrikt raakten, hetgeen de opschudding nog deed toenemen.

Met een paar vrienden werd ik in het lokaal opgesloten. We kregen alleen toestemming de kevers één voor één te vangen en ze daarna weer via het raam de vrijheid terug te geven. Na deze ervaring bracht ik nooit meer te veel exemplaren naar de les mee. Ik miste te veel plezier met m'n vrienden. Als de bel gegaan was konden wij binnen blijven, terwijl de andere jongens naar buiten stormden. Niettemin hielden we van deze meester in tegenstelling tot zijn vader die schoolhoofd was. Aan deze man hadden we allemaal een hekel. In de tweede klas werden kinderen bij overtredingen voor straf in de hoek van de klas gezet en je kon er net zolang in blijven staan als de onderwijzer dat goeddunkte. 's Winters moest je naast een enorm grote potkachel gaan

staan. Dit had te maken met de koude. De leerkrachten wilden moeilijkheden, zoals bij voorbeeld een kind dat op school ziek geworden was, met de ouders vermijden. Door schoolgeld en particuliere donaties werd de school namelijk in stand gehouden.

Eens moest een jongen in de hoek vlak bij de kachel gaan staan omdat hij niet beleefd genoeg gevraagd had of hij naar het toilet mocht gaan. Kennelijk was een hevige aandrang plotseling opgekomen en wilde hij wegrekken. Nadat hij een paar minuten in de hoek had gestaan hoorden we luid sissende geluiden achter ons, waardoor we allemaal omkeken. We zagen de jongen vlak voor de kachel staan terwijl hij met een gevoel van grote opluchting op de brandende kolen waterde. Zelfs onze onderwijzer was met stomheid geslagen. De hoge nood van de knaap had hij fiks onderschat. Tengevolge van de stank kregen we veel eerder pauze dan anders het geval was. We waren blij naar buiten te kunnen gaan, intussen kon de meester het klaslokaal ventileren. Toen het hoofd van de school op onderzoek uitging en de meester alleen in het klaslokaal aantrof, beklagde de laatste er zich over dat er iets in de kolen moest hebben gezeten, dat die vieze stank had veroorzaakt.

Op de mulo ontbrak het menige leraar en lerares aan ieder gevoel voor humor. Dit was vaak de aanleiding tot flink keet trappen door een aantal leerlingen. Uiteraard deed ik hier aan mee om de schoolperiode wat dragelijker te maken.

Juffrouw Schaap gaf les in aardrijkskunde, mijn favoriete vak. In dat vak zou ik zeker de hoogste cijfers behalen, omdat het fijn was op de kaart de hele wereld rond te reizen. Ik had er toen nog geen flauw benul van dat ik later voor mijn beroep een groot deel van de wereld zou bereizen. Gedeeltelijk werd het ook veroorzaakt door het feit dat ik mijn rusteloze voeten wilde bevredigen. Het meisje waar ik later van ging houden zou me op vele tochten vergezellen. Ik heb door tropische jungle's gelopen, geleefd tussen koppensnellers en kannibalen, en me voelen verstijven van de kou, toen ik over de met ijs bedekte platforms van het vliegveld van IJsland en Anchorage in Alaska liep. Daar vertelde een grijnzende piloot ons dat de temperatuur op een zonnige dag rond vier uur in de ochtend zo'n veertig graden onder nul was.

We hadden de pest aan ons schoolhoofd omdat hij geen gevoel voor humor had. Hij was streng en zeer autoritair. In zijn ogen was een leerling altijd fout. Hij weigerde gewoonweg naar uitleg te luisteren als hij dacht dat wij ongelijk hadden. Verder had hij de smerige gewoonte als hij kwaad was 'nat te praten' en met zijn gezicht vlak bij dat van ons. Als we naar onze banken terug gingen, na zijn schreeuwe-rige en moraliserende uitbarstingen verdragen te hebben, droogden we ons gezicht met een zakdoek af. Dit was voor hem dan weer een reden om opnieuw in woede te ontsteken.

Op de dag van de jaarlijkse uitreiking van onze rapporten moesten

we in de rij gaan staan. Een meisje, dat allang wist wat haar te wachten stond, hield achter haar rug een paraplu verborgen. Op het moment dat hij haar begon uit te foeteren, opende ze tot onze grote hilariteit haar paraplu en hield die recht voor zich uit. De bloedvaten in het gezicht van het schoolhoofd leken bijna te barsten. Het meisje werd van school gestuurd maar kwam een paar dagen later al weer terug met de volledige steun van haar familie. Haar boze vader dreigde een aanklacht in de krant te publiceren, wanneer de leraar nog eens zijn dochter op deze zeer onhygiënische manier van spreken zou vergasten. Hierna bleef hij voortaan op een flinke afstand als hij weer eens zo nodig een leerling op z'n nummer moest zetten.

Uit het chemisch laboratorium van onze drogisterij heb ik een paar keer wit magnesiumpoeder meegenomen. We wikkelden het in zwart papier en gooiden het tussen de kolen in de kolenkit. Het zou een kleine verblindende lichtflits veroorzaken als er weer nieuwe kolen op het vuur zouden worden gegooid. Het zou een hele consternatie in de klas geven. Leerlingen van verschillende scholen hielden elkaar op de hoogte van allerlei soorten streken die op school uitgehaald konden worden. Dit ondanks de felle gevechten die we van tijd tot tijd met elkaar hadden. Het maakte allemaal deel uit van onze groeitijd. We probeerden op deze wijze het langdurig stilzitten op harde schoolbanken te doorbreken, vooral als we naar vervelende onderwijzers moesten luisteren. Zo bliezen we jeukpoeder in iemands nek, legden een stinkbom voor iemands voeten of lieten kleine carbitcapsules in een inktpot vallen. De capsule loste dan langzaam op, waarna de inkt begon te bruisen. Het zijn maar enkele voorbeelden, die de schooldagen voor ons wat aangenamer deden verlopen.

Aangezien het de hoop en wens van mijn vader was dat ik in de toekomst in zijn voetsporen zou treden, bracht hij mij op vrij jeugdige leeftijd de kneepjes van de farmacologie bij. Ik had er plezier in om hem te helpen. Binnen de kortste tijd kon ik pillen draaien en deed vader verbaasd staan, dat ik al voor mijn vijftiende jaar een uitstekende levertraanemulsie kon bereiden. Al experimenterend in ons laboratorium ontdekte ik toevallig, dat een druppel van deze emulsie vermengd met sinaasappelsap, dat we als smaakcorrigen gebruikt, een prachtige glans aan schrijfkinkt gaf. De inkt bleef wel wat kleverig. Op school voegde ik verschillende druppels aan diverse inktpotten toe en deed ook een scheutje in de reserve-inktfles van de onderwijzer. Niemand heeft ooit begrepen waarom de inkt zo kleverig opdroogde. De onderwijzer die onze schriften nakeek, hoorde steeds een losscheurend geluidje als hij de bladzijden omsloeg. Het bleek echter geen schade toe te brengen aan het handschrift. De inkt drukte ook niet over op de tegenoverliggende bladzijde. De volgende dag droeg hij de leerlingen op hun inktpot te legen en daarna schoon te maken. Het resultaat bleef echter hetzelfde, toen hij de potjes opnieuw gevuld had

uit zijn eigen voorraadfles. Een nieuwe fles inkt gaf weer een normaal schrift. De oude fles kreeg de schuld en werd vervolgens weggegooid. Eén van de onderwijzers, meneer Van Zijl Langhout, deed altijd heel gewichtig. We konden hem niet uitstaan. Op een zaterdag bestelde één van mijn klasgenoten, samen met zijn oudere broer, een grote feesttaart, met het verzoek die vroeg in de avond bij de onderwijzer af te leveren en... op zijn kosten. Voor die tijd hadden we ons in de struiken verstopt om de aflevering gade te slaan. Daarna keerden we naar huis terug. Na het einde van de maand werden we stuk voor stuk aan een ondervraging onderworpen. De woedende man had de rekening van een dure taart zelf moeten voldoen, terwijl hij gemeend had dat deze afkomstig was geweest van een welmenende vriend.

Onderwijzers konden zich in het algemeen zulke dure taarten van hun salaris niet veroorloven. Bij hem konden we trouwens nooit iets goed doen. Of we het nu goed deden of niet, hij kleineerde ons altijd openlijk en daarom stond hem een wraakneming van ons te wachten.

Gedurende schoolvacanties besteedde vader ons uit op boerderijen, ergens in het land. Het verschaftte onze ouders een periode van rust en ze waren even uit de zorgen. In een gezonde omgeving werd intussen goed voor ons gezorgd. Samen met de kinderen van de boer hadden we veel plezier. Het bood ons alle geneugten die aan het boerenleven vast zaten. Op zekere dag haalde vader ons tot ons grote verdriet weer op, zodat we weer een beetje aan het komende schooljaar konden wennen. Als ik op die vacanties terug kijk, denk ik dat we eigenlijk nog nooit zo hard gewerkt hadden in ons leven. We moesten ons bezig houden met het bijeen drijven van onwillig vee, het verzamelen van paarden op het land, met hooien en vele andere kleine werkjes, die we thuis nooit van ons leven gedaan zouden hebben. Op de boerderij en tijdens onze vakantie hadden we er lol in.

Thuis was ik mijn neus in radio's gaan steken. Eerst bouwde ik voor mezelf een kristalontvangertje waardoor ik de mogelijkheid kreeg om op een enkele zender af te stemmen. Ik rustte echter niet voordat het me gelukt was, met behulp van mijn koptelefoon, twee Hollandse zenders te ontvangen. Om wat geld bij te kunnen verdienen sloot ik een koptelefoon aan op de kamer van mijn zuster, die op de eerste verdieping sliep. Dat leverde ook een extra centje op. Door serieus elke cent te sparen kon ik uiteindelijk een radio met vijf radiolampen bouwen. Dit stelde me in staat een groot aantal stations over de hele wereld te ontvangen. Ik was dan ook een regelmatige bezoeker van verschillende tweedehands radiozaken in onze woonplaats.

De tweede verdieping van ons huis, een schitterend ontworpen houten huis en gebouwd onder architectuur, gelegen aan de verlengde Fortlaan in Naarden, bevatte een grote biljartkamer. De huiseigenaar, die tevens de bouwer was, had deze kamer zelf ontworpen en gemaakt.

Met twee van mijn broers claimde ik deze ruimte. Het zou onze gezamenlijke slaapkamer worden. Het had de juiste afmetingen voor onze balspelen. De houten lambrizing produceerde indrukwekkende geluiden wanneer deze door de bal getroffen werd. Tegen bedtijd speelden we voetbal totdat er een waarschuwend schreeuw van vader kwam. Beneden aan de trap gebood hij ons onmiddellijk op te houden. Dit bevel bracht voor enkele minuten de rust weer terug. Al vrij snel begon één van ons dan toch weer in het donker de bal naar een ander toe te rollen en binnen de kortste keren liep het opnieuw geheel uit de hand. De herrie deed vader de trap op rennen naar de eerste verdieping waar hij dan zijn laatste waarschuwing gaf.

Wat verwachtte hij nu eigenlijk van drie jongens op één kamer? De stilte duurde nooit lang. Er was altijd weer een goaltje dat voor de gelijkmaker moest zorgen. Om aan de veilige kant te blijven verwijderden we de lamp uit de fitting. Peluwen en kussens werden onder onze dekens gestopt om het op onze vormen te doen lijken. Daarna gingen we weer gewoon door met ons spel alsof er niets aan de hand was. Dan plotseling harde schreeuwen van een heetgebakerde vader, die de trappen op kwam rennen met een karwats in zijn hand. Dit was dan een duidelijke aanwijzing dat het hoog tijd werd om onder onze bedden te kruipen. Daar het niet meer mogelijk was het licht aan te doen, was er niets meer dat zijn woede en drift nog kon temperen, zeker niet nadat hij twee trappen op gevlogen was. In het donker wist hij altijd wel onze bedden te vinden, die dan een flink pak rammel kregen, terwijl wij onder onze bedden folterende pijnen uitschreeuwden. Soms hingen we buiten de ramen plat op het schuine rieten dak, ons niet bekommerend om onze hachelijke positie, want het was alleszins de moeite waard om de karwats te ontlopen. We hadden al vaak ontdekt dat vader sterke en harde handen had.

Door onze verschillende wapenfeiten hadden we het huis van binnen en van buiten grondig leren kennen. Via de luiken konden we achter de lambrizing van onze kamer komen. Met behulp van een zaklantaarn vonden we, na het wegbreken van een paar planken, verschillende wegen om de benedenverdieping te bereiken. Toen de oorlog begon sloten we de slaapkamer van onze ouders, via een geheim luik, aan op de ruimtes die wij hadden gevonden. Bij verschillende gelegenheden verschaftte het vader, twee joodse kinderen (Nettie en Flip Coppens) en mijzelf, tijdens de oorlog een schuilplaats. Ondanks de vele huiszoekingen en razzia's die we te verduren hadden werd die nooit ontdekt.

In 1938 opende vader een ander filiaal, om zodoende zijn zaak uit te breiden in één van de buitenwijken van Bussum. Mevrouw Gre, een vrouwelijke apotheker uit Heiloo, werd in dienst genomen om de zaak te leiden en verder te ontwikkelen. Zij bracht mij vaak op de hoogte van de handel en de farmaceutische 'know how', wanneer ik na schooltijd bij haar aan kwam waaien. Na de oorlog werden de zaken verkocht. Vader was uitgekeken op zijn leven als winkelier.

De illusie dat hij een bekwaam vakman kon zijn door er simpelweg zijn zinnen op te zetten, inspireerde vader van tijd tot tijd tot grootse dingen. Hij bracht veel tot stand. Vaak ging er echter ook iets compleet de mist in. Niemand van ons durfde hem te vertellen dat je als vakman twee rechterhanden moest hebben. De selectie van essentiële gereedschappen die hij in de loop der jaren had verkregen, en waar hij als een bezetene over waakte was goed. Wanneer hij in de buurt was durfden wij er zelfs geen blik op te werpen. Het was zijn grootste handicap, dat hij problemen had met onderscheid maken tussen zijn vingers en de onwillige spijkers, die hij ergens in probeerde te slaan. Telkens als hij zijn gereedschappen hanteerde, stribbelden zijn spieren tegen en veroorzaakten een kortsluiting in zijn overigens briljante hersenen. Op zulke momenten kon je hem in het Latijn horen mopperen. Zijn 'godslasterlijke' taal bestond slechts uit de Latijnse namen van al de zalfjes en andere ingrediënten uit zijn Farmacopee. We hoorden hem nooit vloeken als hij lucht aan zijn gevoelens gaf.

Eén van zijn grootste talenten die altijd in het geheugen van de gezinsleden, in het bijzonder bij moeder, gegrift zullen blijven, heeft hij eens op een avond ten toon gespreid. Met een hartverwarmend gebaar verraste hij ons eens na het avondeten met een handvol bioscoopkaartjes. Vader stond er op dat we allemaal ons plezier aan de film zouden beleven. Hij had gehoord dat het een film was, die zich uitstekend leende voor een familiefestje. Het feit dat we er verrukt over waren moet ons wantrouwen hebben doen verflauwen. We hadden trouwens werkelijk plezier in de film. Maar de avond had nog meer verrassingen voor ons in petto. Toen we op de terugweg ons huis naderden, zagen we dat alle lichten ontstoken waren. Zelfs de voortuin baadde in het licht. Vader stond met een brede glimlach bij de deur om ons te verwelkomen. Hij nodigde ons uit binnen te gaan en plezier te beleven aan de verrassing die nu zou komen. Hij begeleidde ons trots naar de eetkamer en zei: "Kijk eens wat ik gemaakt heb en hoeveel ruimte we nu in deze kamer hebben". Tot moeder's onuitsprekelijke ontzetting, had hij van de zes stoelen alle rugleuningen afgezaagd om er, wat hij noemde, moderne tabouretjes van te maken die je gemakkelijk onder tafel kon schuiven, waardoor er meer ruimte rond de tafel zou ontstaan. De beide stoelen met armleuningen had hij ongemoeid gelaten. Het solide eiken ameublement, moeder's trots, was vernield voor de prijs van een half dozijn bioscoopkaartjes. Het was al te laat om uit te leggen dat zijn tabouretjes precies evenveel plaats innamen als de stoelen, alleen de achterkanten waren verdwenen. Later vonden we de rugleuningen in de achtertuin terug. Klaarblijkelijk had hij ze zo uit het raam gesmeten om zich een wat langer loopje via de bijkeuken te besparen. Terwijl moeder in tranen was lagen wij dubbel van het lachen. Vader die zeer teleurgesteld was, verweet ons dat we een totaal gebrek aan gevoel voor zijn artistieke prestaties hadden. Hij moest echter wel beloven om zijn 'grote kunstwerk' te vervangen door een

nieuw ameublement. Het heeft vele jaren geduurd voordat hij eindelijk en met zeer veel tegenzin toegaf dat er enkele ongeregelde werkjes in en om het huis waren die hij beter aan ons kon overlaten.

Gedurende de eerste jaren van ons verblijf op de Fortlaan waren de villa's in onze wijk niet aangesloten op het rioolnet, omdat dit ter plekke nog niet bestond. De huizen hadden alleen een serie beerputten die verspreid lagen in de tuinen. Eén of tweemaal per jaar belden we naar Gemeentewerken om de verschillende putten te laten legen. Het was een stinkend karwei dat iedereen gelaten over zich heen moest laten komen. Het afval werd gebruikt om over de aangrenzende landerijen uit te strooien, zodat het gras bemest kon worden. Problemen met beerputten traden altijd in de weekeinden of tijdens de vakantie op. Hulp was dan niet beschikbaar. Wij hadden natuurlijk ook met dit soort problemen te maken. Om het economisch bezig zijn te combineren met het nuttig gebruik, besloten we om een serie ondiepe greppels dwars door de tuin te graven. We lieten ze bij iedere boom uitkomen. Zodoende probeerden we het probleem van een overlopende beerput op te lossen. We redeneerden, dat wat goed voor het gras was, zeker zo goed moest zijn voor onze armzalige zanderige tuingrond, die best wat voeding zou kunnen gebruiken. Omdat het een spoedgeval met de hoogste prioriteit was, sloegen we de handen ineen, om de hoofdtank te ledigen, in de hoop nieuw leven in onze tuin te kunnen blazen. Er zijn geen redenen aan te geven nu de nadruk te leggen op, of in details te treden over, dit vieze karwei. Ik kan er mee volstaan te vermelden, dat we de volgende dag bezoek kregen van de plaatselijke politie, die een klacht kwam onderzoeken die door de burens ingediend was. Het betrof een goddeloze stank die uit onze tuin opsteeg. Ten gevolge van vermoedheid hadden we de greppels dezelfde dag niet meer afgesloten en besloten om de ramen van onze slaapkamers maar dicht te laten. We hadden niet aan onze burens gedacht.

Het is toe te schrijven aan onze godsdienstige opvoeding dat wij begrijpelijkerwijs, éénmaal per week 's avonds catechisatieles moesten bijwonen. Ik ben bang dat ik niet zo'n byzonder mak schaap van de plaatselijke kudde was. Met plezier sloot ik me bij mijn vrienden aan om grappen te maken, teneinde de monotonie van zulke vervelende avonden te doorbreken. Iedere zondag moesten we ons gereed maken om tweemaal naar de kerk te gaan. Het had overigens meer weg van 'naar de kerk gesleept te worden', vervolgens na aankomst aldaar naar een dominee te moeten luisteren die niet echt goed kon preken. Hij neigde er toe het bijbelonderwijs aan te wenden als een taai zalfje voor onze hersencellen, hetgeen natuurlijk automatisch leidde tot afsluiting uit zelfbescherming. Dit ook nog te verdragen gedurende de catechisatie was meer dan van ons gevraagd kon worden. Toen tenslotte een nieuwe dominee tijdens een kerkdienst krachtig aankondigde dat hij de catechisatielessen zou overnemen, en verwachtte dat zowel jongens

als meisjes in een gemengde klas wilden zitten, was de ruimte waarin hij de lessen gaf spoedig tot de nok toe gevuld. Tijdens een korte pauze konden we ons even ontspannen en een sigaret roken. De dominee kwam dan bij ons en ging als een kleermaker boven op de tafel zitten en vermaakte ons met allerlei verhalen. Hij kon ook uit veel persoonlijke ervaringen putten. Zonder er ooit moeite voor te hoeven doen kon hij uitstekend de orde handhaven. Onder het jonge volkje werd hij in korte tijd een zeer geliefd man.

Ik ben nooit een echte sportman geworden. Op school hield ik niet van de verplichte sporten, vooral als het om voetballen ging. Ik ben bang dat ik er geen heil in zag een stuk leer over het veld te trappen en er als een gek achter aan te rennen, alleen maar om er steeds weer opnieuw tegen aan te moeten schoppen. Energie verspillen aan dat dwaze tijdverdrijf zag ik niet zitten. Voor een korte tijd nam ik de hockeystick ter hand. Deze sport interesseerde me meer, omdat het veel sneller gespeeld moest worden. Het noodlot besliste echter dat het niet mijn favoriete sport zou worden en het einde kwam al snel, toen ik een bal moest stoppen. De bal sprong echter op en trof me recht op mijn neus. Het resultaat was dat ik naar huis strompelde en een paar dagen met ijsblokjes op mijn neus in bed doorbracht, teneinde de bloeding te stelpen. Toen ik uiteindelijk bijna leeggebloed moest zijn, sloeten mijn bloedvaten zich. Ik besloot me nooit meer te begeven in een tak van sport waar een bal bij nodig was. Watersporten trokken me echter wel aan en ik heb altijd van zwemmen, zeilen en vissen gehouden.

Eens heb ik zelfs deel genomen aan een kilometers lange zwemwedstrijd in Enschede, en kreeg een medaille omdat ik bij de eerste tien behoorde, die over de finish kwamen. Deze éne ervaring was genoeg. Ik vond dat kleine stukje goedkope metaal, de inspanning die ik er voor had moeten leveren, niet waard. Een lange afstand van enkele kilometers op je gemak zwemmen vond ik echt lekker.

Zo had ik ook een hekel aan wedstrijdvisen. Ik heb slechts éénmaal meegedaan aan een wedstrijd van een locale hengelclub in Drente. Hier was de vreugde maar kortstondig. Ik had een andere instelling, die niet overeenstemde met die van de leden. In Nieuw Guinea wedijverden we met elkaar, maar alleen om de lol van het vangen van de eerste vis. We visten daar met zware vislijnen zonder hengels en 'treilend op groot wild'. Ook om na te gaan wiens zelfgemaakte lokaas het beste was.

In Rhodesië hebben ze me tot eervol lid voor het leven, van de 'Fort Victoria districtshengelclub' gemaakt, voor de diensten die ik geleverd had. Ik vergezelde echter nooit de leden op hun viswedstrijden. Het was overal hetzelfde bij wedstrijden langs de Zuid-Afrikaanse kust. Een lange keten van mannen en vrouwen, zittend of staande langs de kusten van gemarkeerde gebieden, waar iedereen op iedereen lette. Je

kon je hengel nog niet opslaan om te kijken of je beet had, zonder ogenblikkelijk de aandacht van iedereen te trekken

Bij wedstrijdvisserij was je geheel verstoken van ontspanning. Iedereen hoopte dat de vis in hun lokaas zou bijten. Het is veel plezieriger om naar een hengelaar te kijken die op een sportieve manier strijd levert met een flinke vis en uiteindelijk zijn vangst trots aan land brengt. Langs de kust kon je wedstrijdvisserij zien die elkaar met 'walkie-talkies' op de hoogte hielden van surfcondities, het type vis dat wilde bijten, het soort aas dat gebruikt moest worden en over de hoeveelheden vis die ze gevangen hadden. Dat nam het plezier van het vissen weg. Wat kon er nu meer ontspannen zijn dan aan een kust of op een glooiing te zitten, en naar het steeds maar wisselende decor te kijken die de zee of rivieren je verschaften. Je vishengel geeft je toch wel ruimschoots op tijd een waarschuwing wanneer de vis bijt en je in actie moet komen. Je moet een vis gewoon even tijd gunnen om wat lijn uit te nemen voordat je toeslaat en hopelijk de vis aan de haak hebt.

DE VOORTEKENEN VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

In 1939 nam vader me van school, zodat ik hem in de zaak zou kunnen helpen. 's Avonds bezocht ik de Handelsavondschool, om het Middenstandsdiploma voor winkelier te verwerven. Een eerste stap op weg van het samen in zaken gaan. De gebeurtenissen in Duitsland hadden vader echter verontrust. Ik raakte derhalve ook betrokken bij 'andere werkzaamheden', die in de donkere uren van de nacht verricht moesten worden. Zonder dat ik zijn bedoelingen wist verzekerde vader me dat ik in het donker niet bang hoefde te zijn. Als een soort test verborg hij af en toe een gulden of rijksdaalder op een bepaalde plek op enige afstand van ons huis. Hij koos altijd een echte spookachtige nacht uit met een betrokken hemel en veel windvlagen. Wanneer ik het geld te pakken kreeg, mocht ik het als extra zakgeld houden. Vader stond mij toe dat ik van een kleine zaklantaarn gebruik maakte, omdat ik mijn weg via smalle bospaden moest zoeken. Ik moest op deze nachtelijke tochten allerlei dingen zo goed mogelijk opmerken en rapporteren. Geleidelijk aan raakte ik steeds meer vertrouwd met het rondlopen in de nacht. Lang voor de mobilisatietijd was vader lid geweest van de burgerwacht. Gedurende zijn hele leven heeft hij altijd een erg sterk vaderlandslievend gevoel gehad. Toen de Duitsers verschillende van de ons omringende landen binnenvielen wist hij zeker dat er ook een dag zou komen dat Nederland zou worden aangevallen. Aangezien hij een zeer actieve en intelligente man was begon hij een actieplan op te zetten voor het geval de Duitsers ooit ons land zouden binnenvallen. Zijn actieve en avontuurlijke geest moet hem in deze richting hebben geleid, maar hij was veel te alert om zijn tijd te verdoen met jongensachtige spelletjes. Hij bleef serieus geloven dat Nederland eens in oorlog met Duitsland verwickeld zou raken. In dat geval moest direct tot actie overgegaan kunnen worden. Niemand kon hem van het tegendeel overtuigen. In mei 1940 werd bewezen dat hij gelijk had.

Wat zijn fouten ook geweest mogen zijn, men moet slechts dankbaar zijn voor zijn actieve wijze van leven en voor zijn vooruitziende blik. Hij hield van zijn vrouw en van zijn gezin, werkte vaak tot diep in de nacht in zijn drogisterij, voorraden controlerend, bestellingen voorbereidend, en plande dan op grote schaal de inkoop van bepaalde

artikelen om zijn omzet te laten stijgen. De winsten werden zodoende gerealiseerd, want hij had de zorg en het onderhoud van een groot gezin dat uiteindelijk uit negen kinderen zou bestaan. Zo leerde ik al op jeugdige leeftijd, dat als je geld wilt verdienen, je er ook hard voor moet werken. Tot de tijd kwam dat hij voor de Duitsers moest vluchten, heb ik hem nooit één dag vakantie zien nemen. Zijn gezin was voor hem heel belangrijk en betekende eigenlijk alles. Omdat vader overactief was had hij constant een uitlaat nodig en de aanstaande oorlog voorzag daar in. Door zijn zakenleven kwam hij dagelijks in contact met veel mensen. Geleidelijk aan selecteerde hij een kleine groep van toegewijde vaderlandslievende mensen, die het begin zouden vormen van het verzet, nadat de Duitsers Holland bezet hadden. Begrijpelijkerwijs sloten ook enkele zwakke broeders zich aan, meestal op grond van hun godsdienstige overtuiging.

In Theo Dobbe vond hij een landgenoot naar zijn hart. Hij werkte als vertegenwoordiger voor een bepaalde firma en bezocht zodoende regelmatig onze winkel. Naast het zaken doen, hielden vader en Theo zich ook bezig met het doorpraten en maken van plannen, die het verloop van mogelijke toekomstige acties in detail weergaven. Het was een kwestie van een paar weken, en beiden werden wapenbroeders. Omdat ik de oudste zoon was en vader van mij verwachtte dat ik in zijn voetsporen zou treden, bracht ik veel tijd in de winkel door, waar hij me de kneepjes van het vak bijbracht. Gedurende die tijd genoot ik veel vertrouwen en hoorde in details van de verzetsbeweging, die effectief zou worden bij de bezetting van Holland. Ik kon geconfronteerd worden met het overnemen van de zaak en tevens gebruikt worden als bemiddelaar, om boodschappen door te geven aan de andere verzetsmensen. Als één van de vele anderen, werd ik koerier in het district 'Gooi'. Ondanks mijn leeftijd, die soms ook wel zo z'n voordelen had, moest ik heel wat karweitjes ondernemen. Bovendien was ik uitgekozen om een lijst van autonummers van verdachte mensen samen te stellen, en te berichten over hun contacten met pro-nazi's. Natuurlijk was ik van geestdrift vervuld. Welke jongen zou niet onder de beking komen van zulke avonturen? Gedurende de late avonduren of 's nachts gaf ik al fietsend door het Gooise district boodschappen en dergelijke door. Dikwijls fietste ik tussen Bussum, Valkeveen, en Lage Vuursche, waar Johnny van Vulpen zich bij ons geschaard had. Johnny had gehoor gegeven aan een advertentie die door vader in de krant was gezet.

Mijn vader en Theo hadden besloten een lijst van pro-nazimensen samen te stellen, en over hun contacten met de leden van de Hollandse NSB (Nationaal Socialistische Beweging), en die met Duitse landgenoten. In de zomer van 1939 zijn ze met dit werk begonnen. Ik bracht menig uur, zowel overdag als 's nachts, door met het in de gaten houden van verdachte huizen in het district, en schreef vlug de autonummers op, die dan weer nagegaan konden worden. Nu kwam mijn training in nachtelijke karweitjes goed van pas.

Tijdens de herfst probeerden we de bronnen van lichtkogels, die van tijd tot tijd in het Gooische district afgeschoten werden, op te sporen. Dit vooral maakte nachtelijke uitstapjes noodzakelijk. Het beste dat ik kon bereiken, was het nauwkeurig plaats bepalen van het ten naaste bij juiste gebied. Eén van de volwassen leden van onze groep ging het dan opnieuw na. Van mijn kant was er geen sprake van vaderlandsliefde. Ik denk dat ik er vanwege de avontuurlijke kant die er aan zat op gesteld was. Desalniettemin was ik er trots op dat mensen voldoende vertrouwen in mij hadden om mij karweitjes uit te laten voeren. Ze accepteerden op mijn woord van eer dat ik nooit over ons werk zou praten. Hoeveel jongens zouden ooit zo'n kans krijgen? Met koud weer had ik altijd geweldig de smoor in, maar nu trotseerde ik met plezier herfststormen en regen als ik voor ons werk op route was. Dikwijls was ik in gezelschap van Johnny van Vulpen, die opdracht had gekregen in het gebied van de Lage Vuursche en Hilversum te werken.

Met de mogelijkheid dat we ondervraagd zouden worden, bij mogelijke invallen van de Duitse weermacht of de politie, werd altijd rekening gehouden.

Op voorstel van Theo werd een zeer gedetailleerd, vervalst plan, over een actie tegen de geallieerde strijdkrachten gemaakt, en verborgen in een kast van onze winkel. In geval dat de groep moest vluchten werd verwacht dat de Duitsers het gedurende een razzia of huiszoeking zouden vinden. Wanneer ik in de winkel mocht zijn moest ik een bang geworden onnozele jongen spelen. Bij een verhoor door de Duitsers moest ik het laten zien. Het hele vervalste plan was uitgesproken anti-Engels en stond vol met opmerkingen, die de 'Engelse oorlogshandelaars' zouden moeten frustreren. Theo Dobbe, die vloeiend Duits sprak, verzekerde ons dat het enkele typisch pro-Duitse uitdrukkingen bevatte. Ze hoopten dat dit document de Duitsers op een dwaalspoor, of tenminste in verwarring zou brengen. Ik denk niet dat iemand zich realiseerde hoe goed de moffen op de hoogte waren. De behoefte aan wapens, explosieven en geheime wapenbewaarplassen werd dikwijls besproken, maar uitgekozen plaatsen werden nooit in mijn aanwezigheid genoemd.

DE OORLOG VAN 1940-1945

Plotseling werd op 10 mei 1940 ons land gedurende de nacht aangevallen en binnen vijf dagen bracht het binnengevallen Duitse leger Holland op de knieën. De moffen hadden Rotterdam gedeeltelijk verwoest en dreigden hetzelfde te doen met Amsterdam en enkele andere grote steden. Nu de groep de ernst van de situatie onder ogen zag, waren de leden meer toegewijd bezig met de voor de hand liggende taken. Beseffend dat jongensachtige spelletjes tot het verleden behoorden, moesten nu ammunitie en explosieven gevonden, en verborgen worden in geheime wapendepots, die over het district verspreid lagen. De voorraden waren nodig voor eventuele noodzakelijke sabotage tegen de vijand. Holland was altijd erg pro-Duits geweest, maar Hitler's fout ons aan te vallen, maakte de Duitsers in één klap tot gehate moffen, voor de grote meerderheid van de Nederlandse bevolking. In minachtende termen noemden we de Duitsers in het vervolg 'moffen'.

De behoefte aan wapens en dergelijke leidde tot mijn exploratie van de oude fortificaties in de oude vestingstad Naarden. Mijn voorafgaande schooljaren verschaften me een uitstekende dekmantel, aangezien ik bekend stond als iemand die bossen en velden doorzocht op zoek naar planten en insecten. Voor dit doel nam ik altijd een botaniseertrommel en enkele beduimelde biologieboeken voor veldonderzoek mee. Ik tekende schetsen van de ondergrondse fortificaties en nam wasafdrukken van verschillende sloten van de voorraadkamers. Meneer Tomassen maakte op zijn beurt de sleutels, om de verschillende deuren van de diverse wapenarsenalen te kunnen ontsluiten. Tijdens het klauteren door de schietgaten om in de ondergrondse gangen, die de vorm van tunnels hadden, te kunnen komen, zakte de moed me vaak in de schoenen. Ik moest mezelf dwingen verder te gaan om aan de mannen van onze verzetsgroep mijn waarde te bewijzen.

De bovengenoemde gangen waren in volkomen duisternis gehuld. Er schemerde maar heel weinig licht door de schietgaten tijdens de korte trajecten die afgelegd moesten worden. De middeleeuwse muren waren een paar voet dik en gebouwd van stevig metselwerk. In de grote trajecten droop het water van de muren, terwijl deze plaatsen tevens geteisterd werden door de aanwezigheid van ratten en vleermuizen. Ze brachten me nogal eens in paniek wanneer ik plotseling de ogen van een rat in de smalle lichtstraal van mijn zaklamp zag oplichten, of merkte dat vleermuizen vlak langs mij heen fladderden. Ik

voelde een grote opluchting als ik weer veilig terug was in mijn kano en de fortificaties vele kilometers achter me had gelaten. De solide deuren, die de arsenalen van de gangen scheidde, hadden een heel klein open luikje. Als ik er doorheen keek kon ik zien wat er binnen opgeslagen lag, en later een vrij nauwkeurige beschrijving geven van de voorraden. Dit stelde vader en Theo in staat om nauwkeurige voorraadlijsten te maken. De deursloten leverden aardig wat problemen op, omdat er reusachtige grote middeleeuwse sleutels nodig waren om ze te kunnen openen. Voordat ik de goede wasafdrukken had kunnen nemen waren verschillende tochten nodig. Er moest veel werk verzet worden voordat de definitieve sleutels ook werkelijk op de sloten pasten. Ik kreeg het advies gedurende de illegale bezoeken alle sloten en deurhengsels te oliën. Wanneer het ooit nodig mocht zijn kon ik er misstijl in- en uitkomen. Er werd precies beschreven hoe ik moest proberen enkele onderdelen van de vele voorraden te ontvreemden. Als 17-jarige jongen was ik tenger voor mijn leeftijd. Ze dachten dat het risico dat ik gepakt zou kunnen worden wel te verwaarlozen was. Ik verwachtte hoogstens een pak rammel als ze me in de gangen zouden snappen. Voor mij was het in ieder geval avontuurlijk genoeg en zeker de moeite waard. Met mijn botaniseertrommel bracht ik vele uren door met het zoeken van planten op de vestingwallen. Met mijn kano, die in de directe omgeving van de vestingwallen lag, kon ik voor de show gaan vissen.

Na me er van verzekerd te hebben dat niemand me had opgemerkt, glipte ik via de schietgaten de tunnels in. Ik maakte de voorraadkamers open en ontvreemde dozen ammunitie en ander wapentuig, en verborg ze ergens buiten om ze 's nachts te verzamelen. Ik nam ook dozen met trotyl (trinitrotolueen) mee. Die was ik bij vorige speurtochten tegen gekomen. Ze zagen er uit als een soort steenblokken met een gat erin. Dozen met lichtkogels kwamen later goed van pas bij de dropings van wapens door de geallieerden. 's Avonds in het donker gingen we er weer op af met een geleende roeiboort. We verzamelden alles en verdeelden daarna de buit gemaakte spullen over de verschillende plekken in ons district. Kleine wapens werden op dezelfde manier verkregen. Slechts éénmaal werd ik aangehouden door een Duitse schildwacht, die grote belangstelling voor mijn planten had, maar me tenslotte de opdracht gaf de vestingwallen te verlaten. Het was nu uiteindelijk verboden terrein geworden.

Met de distributie van wapens mocht ik niet meehelpen. Ik zou dus ook nooit kunnen navertellen waar ze verborgen lagen. Voor zover ik weet werden er geen spullen in onze winkel verborgen. Wel werd het buit gemaakte materiaal via onze winkel doorgegeven, doch het verdween dezelfde dag alweer. Na terugkeer van onze strooptochten ontmoetten we de oudere leden en koeriers van onze verzetsgroep, die dan verder voor de buit zorgden. Eén keer ontsnapte ik ternauwernood, nadat ik één van de opslagplaatsen was binnengedrongen. Ik wilde één van de luchtafweergranaten als aandenken voor mijzelf hebben, om

het later in mijn leven als souvenir te gebruiken. Toen ik deze in de kano geladen had besloot ik er nog één te halen. Ze zouden aardig staan op een schoorsteenmantel. Terugkomend bij de voorraadkamer en door het luikje in de deur kijkend, zag ik het bovenste stuk van een Duitse helm net aan de andere kant van de opslagplaats verdwijnen. Was ik een minuut eerder naar binnen gegaan dan zou de wacht me net hebben zien binnenkomen en had ik nooit mijn tweede granaat te pakken gekregen.

Tegen het eind van het jaar hadden de Duitsers een deel van hun wehrmacht in het leegstaande hotel 'Nieuw Bussum' ingekwartierd. Op een dag merkte ik dat de troepen voor schietoefeningen weg gingen. Met een helper stelde ik de looptijd van de wacht vast, en zodra we de kans schoon zagen glipten we het gebouw binnen, in de hoop dat er geen zieke soldaten rondhingen. We vulden onze zakken met ammunitie, wonden grote gordels met mitrailleurkogels om ons middel, en verdwenen met ook nog een aantal geweren. Bij het verlaten van het gebouw werden de stuipen ons op het lijf gejaagd. De patroongordels, verborgen onder onze regenjassen, gleden naar beneden. We moesten stil en snel verdwijnen, want we konden de wacht in de gang al horen aankomen. Met uitzondering van een geweer kwam de hele buit weer terecht in de bewaarplaatsen van het verzet. Ik had wel een geweer als souvenir gewild. We durfden echter niet terug te keren, het was te gewaagd. Misschien zou er een valstrik gezet zijn, voor het geval we terug zouden komen.

Tussen het helpen van de klanten door experimenteerden we met chemicaliën en maakten verschillende combinaties kleine brandbommetjes. Ze waren samengesteld uit een aantal oplosbare capsules, opgeborgen in een grotere capsule. De verschillende chemicaliën zouden de capsules oplossen en doen exploderen, nadat ze zich onderling hadden vermengd. Door de explosie zouden stukjes fosfor, die lang genoeg bleven branden, zich verspreiden, waardoor branden konden ontstaan. Deze kleine bommetjes werden uit een rijdende trein gesmeten, op het baanvak Utrecht-Amersfoort, ter hoogte van Soesterberg. Daar vloog de heide in brand, veroorzaakte grote consternatie, en bracht schade toe aan de Duitse militaire basis die op het vliegveld Soesterberg gelegd was. De explosies werden op grote afstand gehoord. We experimenteerden ook met pijl en boog. Het waren geruisloze wapens en voor iedereen beschikbaar die zin had ze zelf te maken. Van een wilgetak en een eindje touw kon je een eenvoudige boog vervaardigen. De pijlen werden van riet gemaakt. Aan het uiteinde werden ze verzwaard met een klein stukje van een wilgetak waar het riet in gedruwd werd, vervolgens werd er een scherp geslepen rijwielspaak op gezet. Hier omheen kon een stukje katoen of wol, gedrenkt in chemicaliën, gewikkeld worden. Verzetsmensen konden zo op veilige afstand goede resultaten bereiken. De boog kon afgedankt en zo weer door een nieuwe worden vervangen.

Tijdens het werken met verschillende chemicaliën, in ons laboratorium achter de winkel, zorgden we eens voor een lichte consternatie onder de klanten. Eén van onze experimentele brandbommetjes explodeerde plotseling, alhoewel met een zachte knal. Vader bood zijn verontschuldiging en laakte het gedrag van zijn zoon, die natuurlijk zijn neus weer in de chemicaliën gestoken had, omdat hij zo graag drogist wilde worden! Een emmer water hielden we altijd bij de hand. Dikwijls moesten we met een natte spons kleine stukjes brandende fosfor uit de muren verwijderen. We waren gewend om achter de glazen deur op de resultaten te wachten en konden in veiligheid onze experimenten 'timen'. Geleidelijk aan werden steeds meer verzetshaarden gevormd en het kon niet altijd voorkomen worden dat zich onbetrouwbare mensen tussen de leden voegden. Iemand moet onze groep verraden hebben. Op een dag voelde vader zich niet op zijn gemak, ging tenslotte naar buiten en liet de zaak even aan mij over. Hij was nog geen tien minuten weg of de Gestapo stormde naar binnen en doorzocht het hele pand om vader te vinden. Tijdens het verhoor vertelde ik hen dat vader een paar dagen weg was om voorraden in te kopen. Ze lieten mij daarna met rust. Toen ik die avond afsloot liet ik een van tevoren afgesproken waarschuwingsteken achter, aangevend dat de Gestapo achter hem aan zat, en vader in gevaar zou zijn als hij binnen kwam. We ontmoetten elkaar later die nacht. Na vader verteld te hebben wat er gebeurd was dook hij onder. Zolang er niets onverwachts gebeurde zou ik de zaak drijven omdat er ook voor het gezin gezorgd moest worden. Nadat we regelmatig huiszoekingen door de politie en de Gestapo in ons huis hadden moeten verduren, arresteerde de Gestapo tegen 't eind van het jaar een deel van ons gezin.

EERSTE ARRESTATIE EN ONTSNAPPING

Ik werd door de politie gepakt tijdens een feestje met de leden van de korfbalclub, in het clubhuis aan de Veerstraat te Bussum. We waren net met een stoelendans bezig, toen de politie binnenkwam en mij arresteerde. Veel te veel politiemannen hadden plotseling de macht van het dragen van een politie-uniform ontdekt, en werden met de vijand heulende, ijverige ordehandhavers. Dikwijls berokkenden zij onnoemelijk veel schade aan de verzetsbeweging. Ik werd in een wagen geduwd en naar het politiebureau in Naarden gebracht. Daar ontmoette ik moeder die ze voor ondervraging meegenomen hadden. Binnen vijf minuten kreeg ik het voor elkaar te ontsnappen, terwijl de politiemensen nog aan het beslissen waren, wie in welke cel opgesloten zou worden. Door eerst mijn hoed te pakken, alvorens naar buiten te rennen, moet ik voor enige consternatie onder de familieleden hebben gezorgd.

Ik was er in getraind onder geen enkele voorwaarde mijn nieuwe hoed ergens achter te laten. Na weggerend te zijn, gooide mijn moeder zich tegen de deur, om door oponthoud te voorkomen dat de politie me weer te pakken zou krijgen. Het voorzag me net van voldoende tijd om de straat uit te rennen en me om de hoek achter een pilaar te verbergen, terwijl de politie in hun auto met groot licht voorbij reed. Via de vestingwallen, die ik op mijn duimpje kende, bereikte ik de eerste vestinggracht. Intussen grendelde de politie de stad af, ze meenden dat ik nog wel in de buurt zou zijn. Wadend langs de oever en de gracht overzwemmend bereikte ik de tweede en breedste vestinggracht. Nadat ik eerst een voorbij rijdende politieauto had laten passeren glipte ik de smalle weg over, zwom vervolgens de tweede gracht over en passeerde enige tijd later de snelweg van Amsterdam naar Amersfoort. Ik probeerde onderdak te vinden bij Cor Wiersma, een broer van mijn zwager. Aangezien er echter een bevel tot aanhouding en in hechtenisneming was uitgevaardigd, en huiszoekingen bij alle goede vrienden en kennissen in de omgeving verwacht konden worden, werd ik vlug ondergebracht bij het gezin van de familie Arp, die toen op de Lammert Majoorlaan 41, in Bussum woonde. Hier bracht ik de nacht door voor ik de volgende dag de terugtocht naar Naarden ondernam. Ik was voorzien van een fiets en vermond als een oude boerenarbeider. Zo

reed ik de oude vestingstad, van waaruit ik had weten te ontsnappen weer binnen. Niemand hield me aan bij de wegversperring. Met een schep aan mijn fiets bevestigd en kauwend op een oude pijp, bleef mijn vermomming perfect. Die nacht bleef ik thuis bij ons gezin Fokkens, de eigenaar van een constructiebedrijf, nam mij de volgende morgen onder een stapel kolenzakken mee naar Friesland. Hij zette me bij Heerenveen af en liet het verder aan mij over. Na snel mijn handen en gezicht gewassen te hebben bij een plaatselijke garage nam ik de trein naar Sneek. Bij de familie Zijlstra verbleef ik tot een veilig adres gevonden was. Ik kwam terecht bij de familie Damstra in Oosthem. Zij hielden een melkveebedrijf.

ONDERDUIKEN

Mijn plotselinge aankomst in Sneek en vooral mijn smerige verschijning veroorzaakte enige opschudding. Ik dacht dat ik mijn handen en gezicht goed gewassen had, maar toen ik in een spiegel keek zag ik dat ik het zwarte stof rond mijn ogen en bij mijn haargrens terecht was gekomen. Ik begreep toen beter waarom treinpassagiers me zo hadden aangestaard, zodat ik bijna in paniek raakte. Het gaf me het gevoel alsof iedereen wist dat ik voortvluchtig was. Die treinrit was een zenuwslopende ervaring. Om in Oosthem te komen ging ik aan boord van een 'IJlster boot' die, zowel voor vracht als voor passagiers, een geregelde dienst onderhield tussen Sneek en IJlst. Van IJlst fietste ik verder naar Oosthem, een afstand van slechts enkele kilometers. Door op de boerderij te helpen verdiende ik mijn kost en inwoning. Het boerenleven was gezond, hoewel de eentonigheid van de dagelijkse taken geleidelijk aan geestdodend voor me werd. Zeker, we hadden vaak plezier toen meer kerels moesten onderduiken en in het dorp en de omliggende boerderijen verschenen, maar soms maakte het me toch onrustig. Ik denk dat we vaak beschouwd werden als een stelletje wilde jongens uit Holland. We waren erg levendig en verzonnen allerlei dingen om onszelf te vermaken. Niet bang voor water zwommen we hele einden in de Bolswarder vaart, terwijl iedere fatsoenlijke inwoner tot zijn neus onder de dekens lag. Gedurende een stormachtige nacht verbleven we buiten, in een kleine roeiboort, en peurden naar paling. We hadden dit soort onderbrekingen nodig. In feite zaten we opgesloten in boerderijen, en hadden we veel te veel energie om dag na dag methopen uit elkaar te slaan en te verspreiden.

Weken achtereen moesten we de weilanden zuiveren van distels. We schepten modder uit de vele sloten en greppels om de drainage van de landerijen te vergemakkelijken, of we dreven vee van het ene weiland naar het andere. De hooimaand bracht tenminste enige variatie. Niettemin maakte de dagelijkse sleur me rusteloos en uiteindelijk brachten mijn rusteloze voeten me via Naarden naar Putten. Daar kreeg de Gestapo me weer te pakken en begon mijn miserabele bestaan in verschillende kampen en gevangenissen.

Onze kant van het kanaal werd 'het Streekje' genoemd. Het bestond uit ongeveer een dozijn huizen, die bewoond werden door zeer behulpzame en eerlijke kleine midden-klas gezinnen. Zij vormden een kleine maar zeer hechte gemeenschap. Eén van onze burens die ook aan wat wij noemden de veilige kant van de vaart leefde, moest ook onderduiken. Van zijn huis uit kon hij de draaibrug in de gaten hou-

den. Hij zou alarm slaan als er een Duitse patrouille naderde. Zijn vrouw was echter een zeer nerveus type en snel overstuur. Bij ons veroorzaakte ze eens grote paniek. Haar man moest namelijk een keer naar het toilet, toen zij plotseling Duitsers over de brug zag komen.

In haar paniek sloot ze snel de WC-deur en gooide de sleutel het raam uit. Hoe die dikke kerel het voor elkaar gekregen heeft zich door het smalle raampje te wringen hebben we nooit kunnen begrijpen. In ieder geval lukte het. Vervolgens rende hij naar de boerderij waar ik verborgen zat. We ontsnapten maar nauwelijks aan de invallende moffen. Samen vluchtten we door de rietkraag langs de oever van de vaart, tot waar we ons konden verschuilen in het moeras, en als dat nodig zou zijn geweest ook onder water. We hadden deze methode vaak beproefd en konden ademen door een bamboepijpje.

In de enorme hooiberg die naast de boerderij lag hadden we tunnels gemaakt. We konden ons ook onder de kamervloer verbergen, wanneer we verrast zouden worden door een plotselinge nachtelijke razzia. Het idee lokte ons echter niet aan. Duitsers stonden er om bekend dat ze een huis plat zouden branden, als ze een vermoeden hadden dat daar verzetsmensen verborgen werden gehouden. We gaven er daarom sterk de voorkeur aan ons in de open lucht te verbergen, ongeacht de condities van het weer.

Ik heb een ongelooflijke ontsnapping vanuit de boerderij beleefd. Niemand had opgemerkt dat de Duitsers over de brug waren gekomen, die waarschijnlijk opzettelijk opgelaten was. We vermoedden namelijk dat er één of twee verraders in het dorp woonden. Onze boerderij was al omsingeld voordat we het ons konden realiseren. Het was vier uur in de ochtend. Met meneer Damstra was ik me net aan het voorbereiden om te gaan melken. Beladen met emmers en melkbussen stapte ik naar buiten. Het was nog stikdonker. Ik was gekleed als een gewone boerenknecht op klompen, en ik liep dwars door het cordon van gewapende Duitse soldaten. Bij het passeren merkte ik ze pas op. Niemand hield me aan en ik liep gewoon door naar het weiland. Daar gooide ik de boel neer en lichtte als de gesmeerde bliksem mijn hielen. Uiteraard liet ik mijn klompen achter. De Duitsers moeten naar één of andere wanhopige figuur op zoek zijn geweest, die er tussen uit probeerde te knippen. Niet naar een eenvoudige boerenknecht die op weg was de koeien te melken. Ik verdween in het riet langs de vaart waar ik een paar uur doorbracht, tot mijn nek in het water, terwijl de omgeving uitgekamd werd. De boer vertelde me naderhand dat ze de boerderij van onder tot boven doorzocht en zelfs met hun bajonetten in het hooi gestoken hadden. Toen wisten we zeker dat er in het dorp een verklikker moest zitten. De boeren brachten daarop een waarschuwingssysteem tot stand. Dit voor het geval er een razzia zou komen. Wanneer een wit beddelaken aan een punt van de waslijn naar beneden hing betekende dat gevaar, en moesten we ons diep in de weilanden verbergen. Van daaruit hielden we de omgeving met verrekijkers

in de gaten. De brugwachter hield voortaan de brug aan onze kant gesloten en iedereen die over wilde steken moest een grote bel luiden, die overal duidelijk gehoord kon worden. We hadden dan voldoende tijd om te vluchten. Vaak brachten we dagen achtereen in de landerijen door, liggend in de kleine holtes aan de kant van de slootjes. We kwamen alleen weer te voorschijn als de beddelakens weggehaald of op de normale manier opgehangen waren. Dit vormde een aanwijzing dat de kust weer veilig was. In deze streek was ik alleen bekend onder de naam Geert.

Op een zonnige dag kregen we eens zeven vliegtuigen in het oog die boven onze omgeving cirkelden. Aangezien het mogelijk verkenningsvliegtuigen waren glipten we snel het rietland in om ons te verbergen. Ze zouden een patrouille kunnen waarschuwen en op onze verblijfplaatsen af sturen. Het vreemde vliegpatroon interesseerde ons en we bleven ze in de gaten houden. Ze cirkelden in de vorm van een acht boven ons hoofd, zelfs toen er al vier van hen verdwenen waren. Na een tijd begonnen hun motoren te sputteren en kwam de één na de ander voor een noodlanding naar beneden. Eén of twee piloten kwamen hierbij om het leven. Vlak bij IJlst vloog één van de vliegtuigen dwars door een rij grote populieren heen. Een typische noodlanding van een 'brokkenpiloot'. Het vliegtuig was 'total loss', en de moffen hadden weer een piloot minder om hun smerige oorlog uit te vechten. Twee andere vliegtuigen maakten een paar kilometer verderop een noodlanding. Van een druivenkweker hoorden we dat het leerlingvliegers op oefenvlucht waren geweest, en dat er van hen verwacht werd de leider tijdens het vliegen altijd te volgen. Onder het cirkelen waren ze de kluts kwijt geraakt en bleven, omdat zij de leider niet meer herkenden, elkaar volgen tot hun benzine op was. Dit dwong hen tenslotte tot een landing. Het gerucht ging dat er nog drie een geslaagde noodlanding hadden gemaakt. Hun neerkomen tijdens deze manoeuvres werd door ons vergezeld van luid hoera-geroep.

Ontegenzeggelijk had het leven op de boerderij me goed gedaan. Jaren geleden leek mijn groei gestagneerd te zijn. Dagelijkse porties van drie eetlepels honing, glazen melk met sanatoogeen en dergelijke, voegden geen pond toe aan mijn lichaamsgewicht. Ondanks vaders pogingen bleef ik smal en mager. Zelfs het vooruitzicht van een zeker bedrag aan geld, als mijn gewicht tot 45 kilo zou stijgen, had geen resultaat. Maar mijn werk in de open lucht en de hoeveelheid vet die ik tijdens de maaltijden verorberde deed me groeien en toenemen in gewicht. In later jaren bleek vet altijd essentieel voor mijn lichaam te zijn. Eenmaal met Gonny getrouwd, verzekerde ze me altijd van een vet dieet, zodra ze merkte dat ik gewicht verloren had, meestal ten gevolge van over-activiteit. Onderduiken voor de moffen was voor de meeste verzetsmensen een vervelende aangelegenheid, omdat ze hoofdzakelijk in de donkere uren moesten opereren. Veel dagen wer-

den door ons in de landerijen doorgebracht met praten en plannen maken. Het besluit een alcoholstokerij op te zetten, en zodoende de moffen met het verkregen produkt om te kopen, vond luide bijval. Weldra hadden we een bouwwerk gemaakt van melkbussen en spiraalpijpen, en verkregen de eerste fles 'Schnapps'. Er zouden nog een groot aantal volgen. Het was alom bekend dat Duitsers in staat waren hun eigen moeder te verkopen, in ruil voor een fles 'Schnapps'. Omdat het doel de middelen heiligt werd een extra oppervlakte grond met suikerbieten en aardappelen beplant om ons te verzekeren van voldoende voorraad.

De eerste partij veroorzaakte grote hilariteit. Na het in flessen gegoten te hebben gingen we zwemmen in één van de sloten in de buurt van de boerderij. Een paar uur later kwamen we terug en zagen dat het hele varkenskot in wanorde was. De boer vondten we luid snurkend tussen de koeien in de koeienstal. De lege fles in zijn hand duidde er op hoe hij bezig was geweest van het brouwsel te proeven. Nadat we een emmer water over hem leeg gegoten hadden, ontwaakte hij. De boer vertelde dat hij de 'Schnapps' op zijn varkens had uitgetest. Die schenen genoten te hebben, en daarom besloot de boer er ook maar een feestje van te maken. Aangezien er niemand in de buurt was, deed hij met de varkens mee. Het bleef bij dat incident. Zonder verdere ongelukken gingen we door met het destilleren. Aardappelen en suikerbieten voorzagen ruimschoots in het grootste deel van de behoefte. Met het geproduceerde vocht als steekpenning werden verscheidene politieke gevangenen uit de gevangenis vrij gekocht. De Duitsers hadden een groot zwak voor 'Schnapps', en hadden er alles voor over om een paar flessen mee naar huis te nemen, wanneer ze met verlof gingen.

De destilleerderij was in bedrijf op de boerderij van Jelle Bouma in Scharnegoutem, gelegen langs de hoofdweg van Sneek naar Leeuwarden. Af en toe fietste ik van Oosthem naar Scharnegoutem, om een lang weekend met vader en zijn verzetsgroep door te brengen. Op het laatst werd ik het boerenleven zat. Aangezien mijn broer Luuk bij vader ondergedoken zat, werd ik weer naar Oosthem terug gebracht. Later werd Luuk daar bij een razzia opgepakt.

Ik ging naar Bussum om een poosje bij de familie te kunnen zijn, die inmiddels weer uit de gevangenis was vrij gelaten, tot er een ander veilig onderkomen was gevonden. Via Sneek was ik van Oosthem naar Scharnegoutem gefietst, waar de verzetsgroep over een eigen auto beschikte. De auto was van de Duitsers gepikt en daarna zwart geverfd. Hij werd in redelijk goede conditie gehouden, en verborgen onder een lading hooi. We reden vanuit Friesland door Overijssel, waar een overval op een Duits bezinedepot in Zwolle, ons voorzag van een volle tank benzine. Later op de avond merkten we dat deze benzine niet van de beste kwaliteit, en waarschijnlijk vervuild was. Gelukkig reden we door Gelderland, met af en toe lichte motorpech. De motor stond dikwijls op het punt uit te vallen, maar kwam dan plotseling toch weer tot leven. De oorzaak wisten we niet, maar de chauffeur hield de auto aan

de praat door op het dashboard te beuken, tegen de versnellingsbak te schoppen en door gebruik te maken van onmogelijke taal. We maakten ons zorgen over mogelijke wegversperringen. Je kan nu eenmaal niet een Duitse opslagplaats beroven en denken er zo makkelijk met de buit vandoor te gaan. Inderdaad, tien kilometer van Harderwijk verwijderd naderden we een bemande wegversperring. Plotseling liep de auto weer langzamer en begon te sputteren. De bewakers bij de wegversperring gingen alvast aan de kant van de weg staan toen ze ons vaart zagen minderen. Terwijl we alle vijf de pistolen en stenguns in de aanslag hielden, hadden we het zweet in de handen staan.

Ineens kreeg de chauffeur de auto weer goed op gang en we bulderden er langs. Vader gaf ons opdracht in de lucht te schieten om ze bang te maken. Nadrukkelijk was ons opgedragen alleen in de lucht te schieten. Pas als ons leven op het spel stond mochten we schieten om te doden. Omdat iedereen dekking zocht, konden we al schietend de versperring passeren. De goed getrainde chauffeur had zijn lichten gedoofd, en concentreerde zich erop de auto met een regelmatig gangetje op de weg te houden. Op een kleine afstand van Harderwijk gaf de motor het volledig op. We moesten de auto in de struiken aan de kant van de weg duwen om hem uit het zicht te krijgen. Een half uur later slopen we het stadje binnen, waar we de nacht konden doorbrengen in 'veilige huizen'. De volgende dag gingen een paar betrouwbare monteurs naar de auto en maakten de benzineleidingen weer schoon. We vervolgden onze reis en stopten even in Bussum, waar vader en ik afgezet werden. Via kwekerijen langs de Suikersloot bereikten we ons huis. De auto reed door naar Amsterdam, om wat extra voedsel naar de gezinnen van de overige inzittenden te brengen.

Nadat we aan de achterkant van ons huis op de ramen hadden geklopt, werden we binnen gelaten. Met van schrik verbleekte gezichten, gaf de familie ons meteen informatie over de wachtlopende politiemannen, die constant het huis in de gaten hielden. Ze werden regelmatig afgelost en hielden alle kamers in het oog, in de hoop ons op een goede dag aan te kunnen houden. Een paar dagen later pikte de auto vader weer op, daar, waar we eerder afgezet waren. Ik bleef een poosje thuis, totdat rusteloosheid me dwong weer weg te gaan.

Bij de eigenaar van de camping 'de Instuif' te Putten, Evert de Jong, was een nieuwe schuilplaats voor me gevonden. Van ons huis in Naarden werd ik opgehaald door een verpleger, meneer Coops, die we oom Toon noemden, en met een ambulance naar Putten vervoerd. Om aanhouding te vermijden waren grote stickers op de ambulance geplakt, aangevend dat een patiënt met een besmettelijke ziekte vervoerd werd. Geen mof zou het risico nemen de deur te openen om een onderzoek in te stellen. Ze hadden een heilig respect voor alles wat besmettelijk was. Zonder ongelukken arriveerde ik in Putten. De plaats was aardig gelegen en omgeven door naaldbomen en heidevelden. Dikwijls bracht ik de nachten door in een goed gebouwde ondergrondse

schuilplaats op enige afstand van het huis. Een bed, noodvoorzieningen, een paraffinelamp en zelfs een kleine radio waren voorhanden. In de politieregisters kwam mijn naam inmiddels voor op de lijst van gezochte personen. Ik was voorzien van valse identiteitspapieren. In Friesland stond ik bekend onder de naam Jasper Kalteren. Van geboorte zou ik dus een Fries zijn. Omdat ik echter herkend was werd ik toch gedwongen om maar uit de buurt van plaatsen te blijven die veel door anderen bezocht werden. Ik heb maar een korte tijd van deze nieuwe plek kunnen genieten.

TWEEDE ARRESTATIE EN GEVANGEN- NEMING

Al snel kregen ze me weer opnieuw te pakken. Een kletskaus had, overigens zonder verdere bijbedoelingen, mijn verblijfplaats verraden. Nadat ik op een avond terugkwam van het controleren van mijn konijnestrikken, en vervolgens op weg ging naar een kop koffie en een praatje, liep ik in een hinderlaag. Samen met een andere knaap die ze al gepakt hadden, werd ik geboeid afgevoerd. We werden door Gestapoleden in burger naar een politiepost in Putten gebracht. Meneer Den Otter sloot me op in een cel waarin al drie andere gevangenen zaten. Met handboeien werd ik aan mijn bed vast geklonken. Hij wilde tegen iedere prijs voorkomen dat ik weer zou ontglippen zoals in Naarden gebeurd was.

Tegen middernacht toen ik iedereen in slaap waande opende ik mijn handboeien zoals me geleerd was, en maakte aanstalten om door het raam te klimmen. Helaas zette een van de gevangenen, een zwartemarkthandelaar, het alarm aan, waarop Den Otter meteen binnen kwam rennen. Ik speelde het nog net klaar om de handboeien weer om mijn polsen te sluiten, maar werd toch uit de cel verwijderd. Terwijl hij me voor de zekerheid aan een stoel vastkluisterde, bracht ik de rest van de nacht in het hoofdkantoor onder zijn directe toezicht door. Daar ik wist dat handboeien snel te verwijderen waren, bewoog ik mijn stoel alvast langzaam naar het bureau. Ik had gezien dat zijn pistool daar voor direct gebruik klaar lag. Helaas... hij ontdekte mijn bedoelingen en griste het pistool voor mijn neus weg, voordat ik op kon springen om me een weg naar buiten te schieten. Met zijn pistool voortdurend op mij gericht, bleef hij de laatste uren van de nacht maar zitten. Door regelmatig te vloeken probeerde hij zijn gemoed lucht te geven. Ik zei dat we op een goede dag wel met hem af zouden rekenen. Jaren later betaalde hij de rekening. Alle papieren die beschuldigingen aan mijn adres inhielden tekende ik gewillig, ze hadden toch wel alle informatie over mij. Dat heeft me achteraf bezien gered van erger. Hij maakte een kardinale fout door alle papieren die ik getekend had aan me mee te geven. Ik moest ze zelf de Gestapo ter hand stellen. Onder militaire

begeleiding werd ik naar Arnhem getransporteerd, waar het hoofdkwartier van de Gestapo was. Onderweg nam ik nauwkeurig de verschillende militaire posten die we passeerden in me op. Na de oorlog hoorde ik pas dat vader samen met een paar van zijn mensen verschillende keren geprobeerd had me te bevrijden door de bus in een hinderlaag te lokken. Ik wist te veel namen van actieve verzetsmensen. Hoe dan ook, ze moesten hun plannen opgeven door de zwaar bewapende bescherming die ik 'genoot'. Bij het hoofdkwartier van de Gestapo werd ik opgesloten, voor ze me aan een ondervraging onderwierpen. Mijn kamer bood uitzicht over de Rijn, die net een hele hoge waterstand had. De aanwezigheid van gewapende bewakers maakte vluchten onmogelijk. Ze stonden zowel op de begane grond als buiten op post.

Na de ondervraging werd ik gelukkig in dezelfde kamer opgesloten. Snel verzamelde ik de beschuldigende papieren die ik achter het behang verborgen had en stopte ze onder mijn kleren. Het moet een beschermengel zijn geweest die mij inspireerde zo te handelen. Later bleek het de juiste handeling te zijn.

Van het hoofdkwartier van de Gestapo werd ik naar de 'Koepel' gebracht, de gevangenis van Arnhem. Ik werd gevangene nr. 178-966 en opgesloten in een cel die voor enige weken mijn thuis zou zijn.

CONCENTRATIE- KAMP AMERSFOORT

Het monotone gevangenisleven was dodelijk. Ik kon geen manier vinden om te ontvluchten. Op een dag werd ik uit mijn cel gehaald en kreeg opdracht me klaar te maken. Vervolgens werd ik in een gevangeniswagen geduwd en op transport gesteld naar Amersfoort. Toen de wagen eindelijk stopte en ik er met een aantal andere gevangenen uit kon stappen, ontdekten we tot onze grote consternatie dat we in het concentratiekamp 'De Boskamp' te Amersfoort beland waren. Daar werd ik gevangene nr. 9622, van de beruchte 'Kotella', die de spottende bijnaam 'de Fietsenmaker' had. De ontvangst was hier verre van vriendelijk, vanaf het moment dat de grote poorten zich achter ons hadden gesloten.

Verschillende andere transporten brachten steeds meer mannen binnen en spoedig daarop joegen de bewakers ons naar het ontvangstcentrum. Daar moesten we ons in een lange rij, met het gezicht naar Kotella, opstellen. Met uitzondering van de persoonlijke papieren die we aan Kotella moesten overhandigen, werden we beroofd van al onze kleding en stonden tenslotte te bibberen van de kou. Ik merkte al gauw dat de mannen na een korte persoonlijke ondervraging werden opgedeeld in twee verschillende groepen. De politieke gevangenen werden met veel geschreeuw de ene kant op geslagen, terwijl de knapen die zich verborgen hadden om niet in Duitsland te werk gesteld te worden, met heel wat minder geschreeuw naar een andere kant gestuurd werden. Vanwege de kou stond er een klein dikbuikig kacheltje te branden in de buurt van onze rij. Met het opschuiven van de rij passeerde ik dit kacheltje. Mijn beschermengel inspireerde me plotseling de beschuldigende papieren die ik bij me droeg in de kachel te deponeren waar ze meteen verbrandden. Toen het mijn beurt was om Kotella aan te kijken, vertelde ik dat ik me verborgen had omdat ik bang was in Duitsland te moeten werken en dat ze me bij een razzia van straat hadden opgepakt.

Tengevolge hiervan kwam ik in de niet-politieke sectie van het kamp terecht. Gedurende de daarop volgende dagen drong het geleidelijk tot me door wat een geluk ik had gehad met de vergissing van die politieman, die me mijn papieren zelf ter hand had gesteld en die ik in Arnhem net op tijd weer van achter het behang had weggehaald. Stel

je voor dat ze door de Gestapo gevonden waren. Ze moeten toch geweten hebben dat veel gevangenen alles aan zouden grijpen om zichzelf te ontdoen van bezwarend materiaal. Zelf begreep ik ook dat een volgend onderzoek en de ondervragingen die erop zouden volgen verwacht kon worden, vanaf het moment dat de politie weer nieuwe wapenfeiten aan mijn dossier zou toevoegen.

Ik wilde proberen zo spoedig mogelijk uit het kamp 'Amersfoort' te komen. Het bleek echter onmogelijk uit dit zwaar bewapende kamp te ontvluchten. Het hield me echter weken op de been om alle mogelijkheden uit te denken. Ontvluchten speelde altijd door mijn hoofd. De enige manier om het kamp te verlaten was gewoon de weg door de poort. Ik concentreerde me op alle gebeurtenissen die zich rond de poort afspeelden. 's Ochtends vroeg was er dagelijks appèl.

Dat duurde net zo lang als het Kotella pleziede. We leerden heel snel af om zo maar wat rond te kijken. Je moest je ook geen zorgen maken wanneer iemand in de rijen bezweek en op de grond viel. De medegevangenen zouden niet blij zijn als je te hulp schoot, ze zouden dan nog langer in de houding moeten blijven staan. Bovendien zouden wrede bewakers meteen korte metten maken met de sympathieke 'zondaar'. Hun honden en knuppels stonden al klaar. Ten koste van alles moest je proberen om uit de 'Rozentuin' te blijven. Niemand kon je garanderen dat je daar in redelijk gezonde conditie uit te voorschijn zou komen. Zeker niet met een sadist als Kotella. Die had zo zijn eigen ideeën over plezier met een ingesloten slachtoffer.

Indien enigszins mogelijk slenterde men rond de barakken in de hoop een vriend of bekende te ontmoeten. Ook om alles wat buiten de omheining gebeurde te kunnen observeren. Je had altijd nog de hoop de zwakke plek te vinden, die in elke gevangenis aanwezig moet zijn. Het zou kunnen voorzien in een gelegenheid om mijn vlucht voor te bereiden. Door de omheining heen komen was in ieder geval onmogelijk. Niemand had permissie binnen een zekere afstand van de omheining te komen. Wachttorens, bemand door bewakers met machinegeweren, waren onoverkomelijke obstakels. Ze zouden schieten op iedereen die zich in de buurt van de omheining waagde. 's Nachts zochten zoeklichten de omheiningen af en het was bekend dat een hoog voltage stroom door het prikkeldraad liep. De gedachte aan een ontsnapping langs die weg zette ik na een paar dagen maar uit mijn hoofd. De enige kans zou zijn om met een werkgroep, of iets dergelijks, de officiële weg langs de zwaar bewapende wachten te bewandelen. Soms waren een paar politieke gevangenen, naar wij dachten, de gelukkigen. Ze werden met al hun bezittingen door de poort weggeleid. Volgens geruchten in het kamp werden ze vrij gelaten. Spoedig vernamen we echter van de 'kenners' dat de 'gelukkigen' door een vuurpeloton geexecuteerd waren. Als gevolg hiervan hield ik de poort dagelijks in de gaten en zodra ik Gestapo of Politieofficieren Kotella's kantoor zag naderen, wachtte ik met bonzend hart af of er naar mij een voortgezet onderzoek zou wor-

den ingesteld. Vanaf het moment dat iemand in een gevangenis of een kamp opgesloten werd daalden zijn overlevingskansen aanzienlijk. De moffen kenden niet veel waarde toe aan een mensenleven.

De bijnaam van een algemeen bekende plaats in het concentratiekamp 'Amersfoort' was 'de Rozentuin'. Het was een lange, nauwe ruimte, aan alle kanten voorzien van een hoge prikkeldraadomheining. Aan de binnenzijde was de ruimte nog nauwer gemaakt doordat spiralen van prikkeldraad op de grond waren aangelegd. Deze 'Rozentuin' verschaftte Kotella, de kampcommandant, zijn meest sadistische vermaak. Regelmatig werd een speciale gevangene geselecteerd en werd er uren, en soms dagenlang, in opgesloten. Het slachtoffer moest met gymnastiekoefeningen Kotella amuseren en zich inspannen met een zwaar houtblok van ongeveer vier tot vijf voet lang en dertig centimeter dik. Het op te tillen en ermee boven je hoofd balanceren was meer dan waar de meeste mensen toe in staat waren. Het opdrukken van het hout begeleid door steeds sneller geschreeuwde commando's, resulteerde er altijd in dat het houtblok op het ongelukkige slachtoffer zelf neerstortte. Door het letsel dat hij daarbij opliep kwam hij ten val tussen de prikkeldraadspiralen, waardoor kleding en huid aan flarden werden gescheurd. Wanneer het slachtoffer vaak kwam te vallen, hetgeen herhaaldelijk plaats vond, maakte dat Kotella die buiten de 'Rozentuin' met een geladen pistool rondliep, woedend. Dan stuurde hij andere sadisten met een speciale lange zweep en vergezeld van herdershonden op de gevangene af.

Op één van onze eerste dagen in het kamp 'Amersfoort' moesten wij aandachtig toekijken hoe de moffen de straffen toedienden, terwijl bewakers hun wapens op ons gericht hielden. Wat we te zien kregen was verschrikkelijk en walgelijk. Er was een joodse man ontdekt tussen de gevangenen. Hij werd eerst gefolterd en geslagen, voordat hij met zijn inmiddels beschadigde evenwichtsorganen in de 'Rozentuin' werd losgelaten. De dodelijk vermoeide en half gebroken man waggelde met het blok hout rond. Hij viel voortdurend in de rollen prikkeldraad, terwijl de lange zweep hem net zo lang trof tot hij weer overeind kwam om verder te strompelen. Daarbij werd hij door Kotella opgezweept om een steeds sneller tempo in acht te nemen. Deze schoot nu ook kogels vlak naast de voeten van de man in de grond. We konden alleen maar hopen dat een kogel een einde zou brengen aan de beproevingen van deze man.

Dit was de eerste maal dat velen van ons aan het bestaan van God, die zo'n lijden kon toestaan, gingen twijfelen. Na enkele etmalen zagen we de man niet meer terug in de 'Rozentuin'. Misschien was aan de folterende pijn van zijn lijden een einde gekomen. Het werd meer en meer een obsessie voor me een manier te vinden om uit dit kamp weg te komen. Stel je voor dat er opnieuw een onderzoek naar me ingesteld zou worden. Ik zou ongetwijfeld in de 'Rozentuin' belanden. Door louter toeval zag ik tenslotte mijn enige kans.

De data ben ik vergeten maar de werkelijke gebeurtenissen zijn onuitwisbaar in mijn geheugen gegrift. Het gebeurde tijdens een Christelijke feestdag. We werden twee achtereenvolgende dagen van de barakken naar het centraal liggende, open terrein gedreven en moesten op steeds sneller herhaalde commando's gaan liggen en weer opstaan, terwijl we met de kolven van geweren neergeslagen werden. De sadistische bewakers deden om Kotella te plezieren hun uiterste best. Zelf keek hij van achter de omheining toe. Christelijke feestdagen zouden nooit meer zo lang duren als deze in het kamp. Slechts de nachten brachten enige verlichting voor onze bont en blauw geslagen en bloedende lichamen. Hoe ongelukkig we ook gelegerd waren in stapelbedden, de slaap bracht gelukkig de bewusteloosheid. Op de één of andere manier hebben we het voor elkaar gekregen om zowel de eerste als ook de tweede dag te overleven, maar voortaan wel met een intens haatgevoel voor alles wat Duits was.

Ik was ingekwartierd in blok C. Door de moffen werd uit de gevangenen voor elk blok een blokoudste gekozen. Deze mannen selecteerden dan zelf weer hun helpers.

Binnen een paar dagen leerde je wel je gevoelens te verbergen en te zwijgen. Tussen ons zaten allerlei verraders die met ons samen in kampen en gevangnissen opgesloten werden, met het enige doel vitale informatie te verkrijgen om het vervolgens aan de moffen door te geven. Ze zouden ook wel middelen vinden om de rest uit hun slachtoffers te persen. Om te kunnen overleven leerde ik heel snel mijn medegevangenen te wantrouwen. Later in mijn leven zou ik alleen nog maar als een zeldzame gebeurtenis vriendschap sluiten. Wanneer ik echter eenmaal vriendschap gesloten had was dat ook voor het leven. Mijn motto zou steeds blijven: 'Vertrouw nooit, maar wees zelf betrouwbaar'. En helaas... er waren maar heel weinig mensen die ik echt kon vertrouwen. Zelfs tegenover mijn familie kon ik nooit meer vertrouwelijk zijn. Wij hadden te veel beproevingen in een te korte tijd meegemaakt. Een tijd waarin weken als maanden aanvoelden en maanden als vele jaren. Het is geen wonder dat we ons zo oud als Methusalem voelden toen we eenmaal naar huis terugkeerden om een totaal van ons verschillende generatie te ontmoeten, hoewel we bijna van dezelfde leeftijd waren. Ik kon de meeste van mijn leeftijdgenoten niet begrijpen en voelde me als een vreemde temidden van hen. Alle doorgemaakte ontberingen hadden me zowel lichamelijk als mentaal afgemat.

Zoals ik verondersteld had bleek de enige weg die uit het kamp kon leiden door de poort te zijn. Mijn waarnemingen onthulden dat een enkele maal een groep gevangenen werd geselecteerd, die dan in trucks opeen gepakt naar Duitsland werden gestuurd om er vervolgens te gaan werken. De enige kans die ik maakte om uit het kamp te komen, was me bij zo'n gevangentransport te voegen dat bestemd was om

zware arbeid in Duitsland te verrichten. Op een goede dag had ik geluk en nam meteen mijn kans waar. Ik wisselde van naam met een huilende jongen die veel te bang was om weg te gaan. Hij nam mijn aanbod om in zijn plaats te gaan blijmoedig aan, en nadat ik zijn plaats ingenomen had, rende ik met de rest mee om mijn kampkleding te gaan inleveren en mijn eigen burgerkleding in ontvangst te nemen. Niemand scheen er behoefte aan te hebben de naamlijsten te controleren en ik kreeg prompt mijn eigen kleren terug. De enige controle vond plaats bij het inladen in de vrachtwagens. Ik zorgde er wel voor dat ik mijn nieuw aangenomen naam riep toen deze afgeroepen werd. In Amersfoort stapten we in een trein met bestemming Duitsland. In zeker opzicht had ik het voor elkaar gekregen om te 'ontsnappen'. Ik had goede hoop dat het me wel zou lukken om weg te komen door uit de trein te springen voordat we Duitsland bereikten. Gedurende de gehele reis moest ik me er echter bij neerleggen dat ontsnappen uit deze trein gelijk stond met zelfmoord plegen. Ieder compartiment had twee bewakers met machinepistolen in de aanslag, en een kijkje door het toiletraampje leverde hetzelfde schouwspel op, ook aan de buitenzijde van de trein gewapende bewakers. Ontsnappingspogingen werden verwacht en ze waren er terdege op voorbereid.

Onze eerste stop was in Dortmund en we kregen de opdracht de trein te verlaten. We werden door tunnels onder de grond geleid om buiten opnieuw in vrachtwagens gestopt te worden. Ik liep expres aan de buitenkant van de groep en sloeg gewoon een zijweg in op het moment dat we een trap passeerden die naar één van de hoger gelegen perrons leidde. Helaas werd ik meteen opgemerkt en kwam er met een enkele klap nog genadig af, door me als een onschuldige te gedragen die snel op zijn 'vergissing' wilde terugkomen. Buiten het station stonden de vrachtwagens te wachten. Na een lange nachtelijke tocht werden we afgeleverd bij het doorgangskamp 'Sust', waar vandaan transporten naar andere plaatsen zouden plaats vinden. Ik werd gevangene nr. 9704 en opnieuw sloten de zware poorten zich achter mijn rug. We werden in barakken ingekwartierd. Het krioelde er van de vlooiën, luizen en wandluizen, een type ongedierte dat ons langdurig uit de slaap hield. Het kamp was smerig. Er liepen gevangenen van allerlei nationaliteiten rond. Gewapende bewakers letten op iedere stap die we zetten, terwijl prikkeldraadomheiningen ons van alle kanten insloten. Ook vanuit de wachttorens werden we door mitrailleurs en zoeklichten in de gaten gehouden. De eerste Russische gevangenen ontmoetten wij hier. Ze zagen er bijzonder smerig en uitgehongerd uit. Je kon ze altijd stil zien staan met hun gezicht naar de omheining gekeerd, waarbij ze in het oneindige staarden. Het hongerlijden was in Amersfoort begonnen. Sindsdien bleef ik altijd hongerig. We konden helaas naast onze karige rantsoenen geen extra voedsel te pakken krijgen.

KAMP GEISWEID

Van Süst werd ik naar Geisweid getransporteerd, in gezelschap van zo'n honderd Hollanders. Ze vertegenwoordigden een scala van allerlei verschillende sociale groeperingen. Ze waren allemaal bij razzia's in Holland gearresteerd. Wij werden met z'n allen in een grote alleenstaande barak op het terrein van de plaatselijke staalfabriek (Geisweid Eisenwerke AG) opgesloten. De volgende dag moesten we in de rij staan, en onze haren werden afgeschoren om ons te brandmerken als speciale gevangenen. Ik werd 'Schutzhafteling no.' (Ik ben het nummer vergeten). We werden buiten opgesteld en moesten met aandacht luisteren naar een typisch Duitse toespraak over het belang van het vechten tegen de vijand. Er werd van ons verwacht dat we hard zouden werken en we moesten vooral aanhoren dat er goed voor ons gezorgd zou worden.

De eerste moeilijkheden begonnen meteen al. We begonnen te schreeuwen of de toespraak in gewoon Hollands herhaald kon worden. Van het koeterwaals dat er net uitgekraamd was hadden we geen woord verstaan. Het was een directe belediging en had tot onmiddellijk gevolg dat we de barakken ingedreven werden met behulp van zwepen en Duitse herdershonden. Nadat de deur op slot was gedaan zongen we met uitbundig stemgeluid ons nationale volkslied. Overdag werden we gedwongen om in 8-uurs ploegendienst te werken en eenmaal per week gingen we zelfs voor een 16-uurs ploegendienst naar de fabriek. Omdat het ons ontbrak aan gewoon en voldoende voedsel veranderden we geleidelijk aan in broodmagere en beroerd uitziende figuren. Sommige van de jongens stierven, anderen werden doodgeschoten bij ontvluchtingspogingen. Samen met de Russen, die in een gebouw naast ons zaten, waren wij de enigen die, als er luchtaanvallen uitgevoerd werden, niet in de schuilkelder mochten. We zongen dan luidkeels Hollandse liedjes, zoveel als we maar kenden. Dikwijls in stilte biddend om een grote bom die ons zou treffen en onmiddellijk een einde zou maken aan onze ellende. Deze gebeden waren altijd tevergeefs.

Nadat de eerste twee jongens ontsnapt waren werden we door de politie gefotografeerd en opgenomen in hun registers. We moesten ook op onze overalls een identificatienummer dragen. Om vier uur 's ochtends werden we uit onze barakken gejaagd met behulp van Duitse herdershonden. Het ochtendappél duurde meestal een uur. Het ging met veel scheldpartijen gepaard omdat we nauwelijks medewerking verleenden. Daarna konden we naar de fabriek afmarcheren om verschillende karweitjes uit te voeren. Na de ontsnapping van de twee

mannen werden we veel strenger behandeld. Een paar dagen nadien werden er mededelingen aan de deur geprikt waarin te lezen stond, dat deze twee mannen gepakt en meteen gefusilleerd waren. Wij moesten ons weer in rijen opstellen. Daarna werden onze overalls met brede witte strepen verf over knieën en rug gemerkt. Onze spottende opmerkingen werden met slaag beantwoord, vooral toen we luidkeels hun schilderwerk prezen, hetgeen ze ongetwijfeld van hun meester-schilder Hitler hadden geleerd. Ze zijn er nooit in geslaagd om ons 'Heil Hitler' te laten brullen. Wij bleven keihard 'drei Liter' schreeuwen en terwijl zij de gehate groet brachten schreeuwden we in het Hollands 'Op die hoogte zal het puin in Duitsland komen te liggen'. Het verbeterde uiteraard onze behandeling niet. We kwamen echter nooit te weten of ze de twee die ontsnapt waren te pakken hadden gekregen en neergeschoten hadden, of dat ze naar een ander kamp waren overgebracht. Ik verdacht de kampeiding ervan dat ze deze mededelingen alleen opgeprikt hadden om ons bang te maken.

Aangezien we de witgeverfde strepen nogal beledigend vonden, slaagden we erin om op de fabriek rode en blauwe verf te pakken te krijgen. We toverden vervolgens onze merktekens om in de Hollandse driekleur, dit tot grote hilariteit van onze medegevangenen in de fabriek. Het is nog steeds ongelooflijk dat we hiervoor geen aframmeling hebben gekregen. Ze reduceerden alleen voor enige tijd ons voedsel-rantsoen. Als we naar ons werk liepen verzamelden zich soms een aantal Duitse meisjes langs de straat, die 'french letters' verzwaard met kiezelsteentjes, in onze groep gooiden om hun medelijden te tonen.

Van tijd tot tijd brachten SS-officieren ons een bezoek, teneinde ons te verleiden om tot hun gelederen toe te treden. Ze vertelden ons, dat als we ons bij hen zouden voegen, ons een goed leven te wachten stond, zeker vergeleken met de wijze waarop we nu ons bestaan leidden. Na het eerste jaar sloten een paar mannen, die het echt niet meer uit konden houden, zich bij hen aan. In de hoop betere kansen tot ontsnappen te krijgen of ze gaven de voorkeur aan een snelle dood aan het front, in plaats van de langzame dood die ze hier onder ogen moesten zien. We namen hen deze beslissing niet kwalijk. Voor ons scheen de oorlog nooit meer op te houden en geleidelijk aan verloren we alle hoop en ons geloof. Degenen die geluk hadden stierven aan longontsteking of een andere ziekte en hoefden in dit leven niet langer te lijden.

Alle kleine bezittingen die we nog hadden waren in de fabriek of buiten de omheining met Duitse bewakers geruild voor extra voedsel. Alleen iets eetbaars was voor ons nog van waarde. Soms liet één van de Duitse fabrieksarbeiders een sigaret voor ons vallen, waarbij hij zorgvuldig uit zijn ogen keek om niet door een bewaker gezien te worden. Het was mijn gewoonte om de mijne met Iwan, een Russische gevangene, te delen. We konden dan allebei enkele trekjes nemen en daarna de helft in een scheur in de muur verstoppen, om enkele uren

later nogmaals van een halve sigaret te genieten. Het droeg allemaal bij onze knagende honger te verminderen. We werden echte aasgieren en volgden rokende Duitsers met hongerige blikken, in de hoop de plaats te ontdekken waar ze hun peuk zouden neergooien. Voor dat baantje kende Iwan de kneepjes van het vak. Op verborgen plekjes maakte hij een bezem en volgde daarmee de Duitsers, ondertussen de vloer ijverig schrobbend, om dan later met een paar peuken die hij op deze wijze verzameld had terug te komen. Hij maakte dan met behulp van een stukje krantepapier een schitterende sigaret en deelde die altijd met mij. Beetje bij beetje bracht hij me iets van de Russische taal bij. Een groot gedeelte bestond echter uit vloeken. In 1944 kwam een nieuwe groep Hollanders in onze barak aan om de overledenen onder ons te vervangen. Jaloezie bleef ons echter gescheiden houden. In vergelijking met ons waren ze te goed doorvoed.

Als hulp werd ik gedetacheerd bij de bouwvakkers die aan de hoogovens werkten. Na verloop van tijd brandden deze uit en moesten dan herbouwd worden. Terwijl we meehielpen bij de herbouw van de ovens werden we ware meesters in sabotage. De convex gevormde gewelven aan de bovenkant van de ovens waren gemaakt van hitte bestendige stenen. Ze hadden alleen een iets dikkere laag van een armzalig cementmengsel tussen de stenen nodig. Je was er dan van verzekerd dat het gewelf het zou begeven als de hitte op zijn hoogst was. Eén keer maakten we het mee dat er vier ovens in een week tijd bezweken. Eén van de Duitse metselaars had er schik in en schoof ons stilzwijgend een pakje sigaretten toe. Een paar vrienden van deze metselaar gaven ons de volgende dag een half brood. Tengevolge van het verlies van zoveel ovens werd de leiding van het bedrijf bijna hysterisch. De beide Duitse metselaars schreeuwden om het hardst dat er sabotage in het spel moest zijn, en stonden er op dat er cementmonsters voor onderzoek genomen werden. Bovendien vonden ze dat de cementfabrieken nader onderzocht moesten worden. Ze hadden er zich eerst terdege van overtuigd dat we nu een juist cementmengsel hadden bereid, omdat dit natuurlijk het eerst bekeken werd. Zij kregen ons nooit te pakken want ze waren niet in staat contact op te nemen met de andere fabrieken, tengevolge van het toenemend aantal verbroken telefoonverbindingen door de bombardementen.

Door de maanden heen groeide geleidelijk een hele keten van arbeiders, die met dezelfde mentaliteit elke productie van staal vertraagden, omdat dit toch alleen maar gebruikt werd om de Duitse oorlogsindustrie op peil te houden.

Om het baantje van cementmenger te bemachtigen had ik de voorman verteld, dat ik in Holland leerling-metselaar was geweest en dat ik al een paar maanden in dat beroep had gewerkt voordat ik op transport naar Duitsland werd gesteld. Na korte tijd had ik al in de gaten dat het een makkelijk en energiebesparend baantje was. Het was te

vens een van de weinige plekken waar je betrekkelijk warm kon blijven in de verder buitengewoon tochtige fabriek. Je kon je werk vlak bij de ovens verrichten. Mijn voorganger was slapend op zijn werk aange troffen en kreeg voortaan buitenwerk in vaak koude en regenachtige weersomstandigheden. De voorman, een oude chagerijn, was al lang blij iemand in de buurt te hebben en gaf mij het baantje omdat hij dan niet zelf voor vervanging hoefde te zorgen. Hij controleerde de eerste weken wel zorgvuldig en veelvuldig de cementmengsels die ik maakte. De 'oude vos' lette met argusogen op mijn werkzaamheden. Daarna vertelde hij de metselaars dat ze nu een goede cementmenger hadden en zich verder geen zorgen meer hoefden te maken. Hij wist niet dat we elkaar voldoende kenden om prompt weer met sabotage te beginnen. Bij de reconstructie van de dakgewelven van de ovens kregen we weer volop onze kans, met het gevolg dat ook deze ovens binnen de kortste keren bezweken.

Toch had dit ogenschijnlijk makkelijke baantje ook nadelen. Voor het slopen van de ingestorte ovens had je veel handen nodig. Ik werd geacht ook mee te helpen met puin ruimen in de binnenkant van de oven. Gedeeltelijk gesmolten stenen waren vaak nog heet genoeg om onze klompen te schroeien. De beschikbare tijd was veel te kort om een oven af te laten koelen, de oorlogsmachine schreeuwde echter om meer staal, dus moesten we het maar riskeren om in zo'n hel geroosterd te worden. Water over de gloeiende stenen gooien maakte de omstandigheden alleen maar slechter. De werkplek zou dan veranderen in een vochtige sauna, waarin het nog moeilijker ademen was. Nadat er vier ovens in korte tijd buiten werking waren gesteld hadden we een verschrikkelijk tijd met het opruimen van de rotzooi. We hadden het er toch wel voor over, want het ineenstorten van een ovengewelf gaf een fantastisch vuurwerk te zien. Duizenden stenen stortten in het gesmolten staal, waardoor de hele plek uit elkaar spatte. De directe omgeving veranderde daarbij in een inferno. Dat het levensgevaarlijk voor andere arbeiders op de werkvloer was kon niemand van ons wat schelen. Het helse lawaai en de vuurzuilen die omhoog schoten waarschuwden hen geruime tijd van te voren. Iedereen moest dan maar zien in de kortst mogelijke tijd een goed heenkomen te vinden.

Dat we in de fabriek met verschillende nationaliteiten te maken kregen was geen probleem. Meestal sprak iedereen een op de Duitse taal gebaseerd jargon, waar elke taal met enkele woorden of uitdrukkingen zijn bijdrage aan geleverd scheen te hebben. Het betekende in ieder geval dat we elkaar redelijk goed konden begrijpen, vooral als het belangrijk voor onszelf was. Anders hielden we ons van de domme. Nieuwkomers waren de eerste maanden compleet verbijsterd. Ze begrepen niets van het fabriekstaaltje dat wij gewend waren te spreken.

Een Frans sprekende Belg uit Tournée hielp mij voortreffelijk met het oppoetsen van mijn school-Frans. Na de oorlog kwam hij bij de Militaire Politie in België. We hebben nog jaren met elkaar gecorres-

pondeerd. Gedurende de jaren dat ik in Nieuw Guinea leefde verloren we elkaar uit het oog. Nadat ik zijn foto was kwijtgeraakt verdween zijn naam ook uit mijn geheugen. Zijn haat tegen de moffen was zeer intens. Hij had altijd streken voor ze in petto en wilde ze het liefst de poten uittrekken, en bedacht van alles om ze de stuipen op het lijf te jagen. Eens speelde hij het klaar om een kar met stenen van de eerste verdieping te kieperen, waarbij de oude voorman, waar iedereen gruwelijk de pest aan had, op een haar na gemist werd. De onschuldige spelend liet hij zichzelf struikelen en greep precies op het juiste moment een metalen pijp vast, waar hij aan ging hangen, intussen luid om hulp schreeuwend. De Duitsers bevrijdden hem uit zijn hachelijke positie en vertelden hem geluk te hebben gehad door nog juist die metalen pijp te pakken, toen hij met zijn lading uitgleed. Ze droegen hem op in het vervolg niet meer zoveel stenen in zijn kruiwagen te laden. Vanaf die tijd sjouwde hij alleen nog halve vrachten en dat was ook veel minder vermoeiend. Wekenlang heeft hij zichzelf nog voor de kop geslagen dat hij 'de oude vos' net gemist had. De dodelijke lading stenen had hij graag op de oude voorman terecht laten komen.

Hij kon stenen zo opstapelen dat, als je een steen wegtrok en iemand op de wiebelende metalen vloer langs de stapel liep, deze met donderend geraas in elkaar stortte. Hij deed dit vooral met veel genoeg als één van de staffleden van de fabriek er langs liep en vervolgens bijna een hartaanval kreeg. Op de begane grond renden ze voor hun leven, ze dachten dat de hele fabriek in elkaar stortte. Wanneer een paar duizend stenen op een metalen vloer terecht komen maakt dat een immense herrie. De Belg stond dan handenwringend bij de destructie van zijn stapel te treuren en luidkeels te jammeren, dat hij nu zijn werk helemaal overnieuw moest doen. De verschrikkelijk geschrokken mof putte zich dan uit in verontschuldigen en verwijderde zich vervolgens zo snel mogelijk van de plaats des onheils. Vaak gaven ze de arme Belg dan nog een pakje sigaretten om zijn zenuwen te kalmeren. De Belg spandeerde dan de rest van zijn werktijd met de opbouw van zijn stapel, ondertussen met grote voldoening sigaretten rokend die hij op deze manier te pakken had gekregen. Wij kregen later ook ons deel. Het was veel minder uitputtend een stapel stenen weer op te bouwen dan een paar honderd stenen van buiten naar binnen te sjouwen. De volgende morgen betekende het een vertraging bij de herstelwerkzaamheden aan de ovens en het verschaft me op mijn beurt een langere onderbreking in het mengen en bereiden van cement.

Vooraf tijdens de dikwijls extreme koude op winterse dagen was het moeilijk om in Geisweid te overleven. Onze barakken hadden maar één potkachel waarvoor vaak niet eens voldoende kolen voorhanden waren. Aangezien we toch tot het uitschot behoorden werden we steeds slimmer en vonden snel verschillende manieren om toch aan de benodigde brandstof te komen. Iedereen die in ploegendienst werkte

en het voor elkaar kreeg om enkele kolenbriketten te jatten, mocht het dichtst bij de kachel zitten om warm te worden. Deze briketten konden in de fabriek gepikt worden. De enige manier om ze eruit te smokkelen was ze aan de binnenkant van je benen onder je overall te dragen. Naderhand moest je wel het ijskoude water trotseren om je benen schoon te wassen. Het verzekerde je in ieder geval van een warm plekje bij de kachel, voordat je op je matras van houtkrullen en jute, waarin vlooiën en luizen krioelden, in slaap probeerde te komen. 's Nachts hielden hele horden bloeddorstige bedwantsen ons uit onze rechtmatige slaap. Dat werd trouwens ook mede veroorzaakt door het toenemend aantal luchtaanvallen. Verzwakt en uitgeput moesten we de volgende dag dan toch in de vroege ochtend naar ons werk afmarcheren, terwijl we niet wisten of we aan het eind van de dag nog in leven zouden zijn. Toch namen we de houding aan van 'wat kan het ons nog schelen'. De oorlog scheen nooit op te houden.

Het blok waar we ons konden wassen bestond uit een omheind gebied van 15 x 4 meter. Een lange metalen trog met een aantal kranen was de enige plek, waarbij je dan nog vaak in het water of in de modder stond. Warm water was iets ongekends. Twee smerige toiletten waren de oorzaak van de dood van verschillende van onze mannen die dysenterie hadden opgelopen. Ik was één van de gelukkigen die deze ziekte, na een lijdensweg van twee tot drie weken, te boven kwam. De patiënten werden uit de barak verwijderd en naar een smalle voorraadkamer, het zogeheten 'Spital', gebracht. Er stonden een dozijn bedden die net genoeg ruimte lieten aan een oudere 'Sanitäter' die voor de patiënten zorgde. In het 'Spital' waren geen bewakers aanwezig. Iedereen die er naar toegebracht werd was toch te ziek om op zijn benen te kunnen staan en je mocht al van geluk spreken als je die plek weer levend kon verlaten. Wij beschouwden het 'Spital' als het mortuarium.

Wildestu een paar duizend vlooiën uit je matras zien kwijt te raken, dan moest je die op een zonnige dag naar buiten brengen. De vlooiën kropen er dan uit, vervolgens kon je ze met handenvol opscheppen en door de omheining smijten. Wanneer je 's winters door ziekte het bed moest houden had je de gelegenheid je matras voor de kachel te slepen. De hitte was voor de vlooiën te onaangenaam, ook dan kropen ze naar buiten en kon je ze met handenvol tegelijk in de kachel smijten. Ontluizen van onze onderkleding nam uren in beslag. Vooral het controleren en het tussen je nagels verpletteren van de neten. Nadien moest je onderkleding stevig gewassen worden. Binnen korte tijd bleef er niet veel meer over dan vodden. De kleding kon dan alleen nog gebruikt worden voor het omwikkelen van onze voeten. Sokken hadden we allang niet meer. Tegen bedwantsen was bitter weinig te doen, ze vielen alleen 's nachts aan en gingen er daarna met een rotgang van door. Een enkele keer rookten of brandden we ze tussen de houten

bedspanten uit. 's Nachts lieten ze zich weer van het plafond vallen en waren we terug bij af, en moesten we een nieuwe rusteloze nacht onder ogen zien.

Op een zeer koude winterse dag moesten drie van ons een aantal Duitse technici vergezellen om telefoonlijnen te herstellen, die door een bombardement beschadigd waren. Duitse bewakers en arbeiders waren dik gekleed in zware jassen, terwijl wij alleen maar onze overalls droegen en oude lappen om onze voeten te beschermen, bij een temperatuur van -25°C . De aarde was bedekt met een dik pak sneeuw. We moesten op hun geschreeuwde bevelen helpen bij de werkzaamheden, en werkten een paar dagen aan de telefoonverbindingen. Eén van onze jongens kreeg een longontsteking en stierf enkele weken later. Hij sprak zelden, maar nu riep hij steeds om zijn vriendin tot hij stierf. Hij bestreed zijn ziekte niet door te vechten, hij had het allang opgegeven en was dankbaar voor de dood die hem uit zijn ellende zou bevrijden.

Tijdens het werken in een middagploegdienst gleed een grote container met gesmolten ijzer uit de kettingen van een hoge kraan, waarbij vloeibaar staal her en der over de opslaggeulen spatte. De zware kettingen zwiepten over de geul en troffen me, waardoor ik tussen de gietvormen gesmeten werd. Bewusteloos werd ik er door een Franse gevangene uit getrokken. Toen ik weer bij bewustzijn kwam bleek ik tot ieders verbazing alleen talrijke blauwe plekken te hebben. Ik was er goed af gekomen. Verschillende weken voordien had zich een soortgelijk ongeval voorgedaan waarbij een passerende Fransman op slag gedood werd. Een Duits kantoormeisje dat aan kwam rennen, maar toen zag dat het een gevangene was, draaide zich weer snel om, uitroepend: 'Er ist nur ein Auslander'. Inderdaad waren wij maar buitenlanders en hadden alleen waarde als slaven.

Soms stonden ze ons toe een brief naar huis te schrijven, die echter wel voor censuur ingeleverd moest worden. Als de toestanden zoals ze zich in ons kamp voordeden werden beschreven werd de brief vernietigd, en liep je de kans door de sadistische bedrijfspolitie mishandeld te worden. Die deden alles om hun bazen stroop om de mond te smeren en in een goede stemming te houden, in de hoop zelf niet naar het front gestuurd te worden. Bovendien dreigden ze ons naar 'Buchenwald' of een ander kamp te sturen om ons leven te beteren. Bij geruchte hadden we al te veel over deze 'kampen des doods' gehoord. Gedurende de eerste maanden van het verblijf ontvingen sommigen van ons zo nu en dan een voedselpakket van hun familie. Meestal werden ze pas uitgereikt als de inhoud zo goed als bedorven was. Wanneer je eeuwig honger hebt eet je toch alles op.

Vernederende opmerkingen over Duitsland en in het bijzonder over de kampomstandigheden, werden beschouwd als pure belediging van

'het Vaderland en haar bevolking'. De bestraffing hiervoor kon erg wreed zijn. Het verzenden van de toegestane brieftekst hing volledig af van de stemming waarin onze overweldigers verkeerden. Brieven van thuis konden weken of maandenlang achtergehouden worden voordat ze deze aan ons overhandigden. Door de wijze waarop wij optraden konden we ook niet op veel medewerking rekenen. Het is ongelooflijk, maar één van onze jongens liep gewoon weg van een buitenbaantje, terwijl niemand dat ontdekte. Hij was de Duitse taal absoluut niet machtig. Zijn kleine bijbeltje was het enige bezit dat hij in zijn hand hield. Hij moet in ieder geval de goede mensen tegen gekomen zijn, want hij bereikte tenslotte Holland, vanwaar hij ons een ansicht stuurde om ons op de hoogte te brengen van zijn veilige aankomst. Twee maanden na zijn ontsnapping ontvingen we zijn kaart via de Belgische gevangenen. Enkele dagen na zijn ontsnapping hoorden we van de moffen dat ze hem weer gegrepen en doodgeschoten hadden. Waarschijnlijk om ons bang te maken. We hebben nooit begrepen hoe hij het voor elkaar heeft gekregen thuis te komen. Lichamelijk was hij in een zeer beroerde conditie en hij kon de taalproblemen niet overwinnen. Zijn beschermengel moet hem voortdurend op zijn weg begeleid hebben. Tengevolge van deze ontsnapping gingen meerderen zo stil mogelijk aan een ontsnappingsplan werken. Alhoewel de meesten te bang waren geworden om echt stappen te ondernemen. Je wist niet wat er boven je hoofd hing als ze je weer te pakken kregen. De mensen bedachten zich wel tweemaal voor ze een poging waagden. Voor een vuurpeloton te eindigen was nu niet iets waar iemand werkelijk naar uit keek.

DE EERSTE ONTSNAPPING

Ik liet nooit iets los over mijn ontsnapingsplannen. Sommige dagen moesten we buiten werken om stenen die aangekomen waren op te stapelen, of om het terrein van de fabriek schoon te maken. Op zulke dagen nam ik de hele omgeving goed in me op, om een mogelijke ontsnapingsroute van alle kanten te bekijken. Ik zag maar een kleine kans. Ik zou de weg over moeten en de langs het kampterrein lopende rivier oversteken, want alleen daar zou ik in het direct aan de rivier grenzende bos kunnen verdwijnen. Ik legde het plan aan mijn vriend Bert Ningbers voor, die afkomstig was uit Daarle of Daarleeven in Overijssel. Hij stond er op met mij mee te gaan. Op een goede dag zag ik een mogelijkheid en staken we de rivier over die naast de fabriek liep. We kunnen nu nog niet uitleggen hoe we het voor elkaar kregen. Niemand geloofde ons verhaal, ook niet toen ze ons enkele dagen later in het bos, toen de nacht gevallen was, weer te pakken kregen. Er lag slechts een ongeveer dertig centimeter dikke stalen pijp, die volledig met prikkeldraad omwikkeld was, over de rivier heen. Ongeveer ter hoogte van het midden van de pijp was er bovendien nog een dito vierkant hekwerk dwars op geplaatst. In de diepte lagen stroomversnellingen en rotspartijen. Het nam maar enkele seconden in beslag om aan de overkant te komen en in het bos te verdwijnen. Niemand had het ons zien doen. In de derde nacht kregen ze ons weer te pakken en werden we opgesloten in de 'Hilchenbachgevangenis' om vervolgens op transport naar 'Buchenwald' gezet te worden. Toen de trein aan kwam bleek de treinverbinding echter gebombardeerd te zijn en werd besloten ons weer terug te sturen naar 'Geisweid', waar een ontvangstcomitee ons met angst in het hart opwachtte. Mijn vriend en ik waren door een luchtaanval 'gered', we konden nu 'de muziek' onder ogen zien.

Nou ja, ze sloegen inderdaad het 'daglicht' uit ons en braken verschillende van mijn tanden, omdat ze niet wilden geloven dat we langs de pijp ontsnapt waren. We wisten hoe we elkaar hadden geholpen om langs de versperring te komen en bovendien vonden ze onze voetafdrukken aan de andere kant van de pijp. Toen we weer bij bewustzijn waren gekomen lieten ze ons naar onze chef 'Herr Patt' marcheren. We kregen er eerst met de hondezweep van langs, voordat we weer konden terugkeren naar onze barakken, waar we voor een paar dagen opgesloten werden. Nadat ze ons 'vrijgelaten' hadden, kreeg ik een pot met

volledig verteerde haring in azijn. Omdat ik honger en dorst had verzwol ik zo veel mogelijk. Ik ben nog nooit zo ziek geweest in mijn leven. Tot op de dag van vandaag kan ik het ruiken aan of proeven van azijn niet verdragen. Ze moeten geweten hebben wat dit spul teweeg zou brengen op een lege maag. Verder werden we gestraft met werken tegenover de hoogovens waar we 'dolomite' in het vloeibare staal moesten scheppen. De enorme hitte schroeide onze overalls en met regelmatige tussenpozen moesten we ze nat maken in een dichtbij staande wassertank. Dan werden we plotseling weer naar buiten gejaagd om in extreem slechte weersomstandigheden stenen te stapelen, om vervolgens weer terug gestuurd te worden naar de ovens. Op de één of andere manier overleefden we het. Hoewel we dit allang niet meer wilden en steeds om de dood bleven bidden.

Voordat we uit 'Geisweid' ontsnapten hadden we afgesproken dat als we aangehouden zouden worden, door wie dan ook, dat we die zouden doden. Argumenteren of verontschuldigen aanvoeren zou bij ontsnapping toch niets uithalen en degenen die op ons spoor gezet werden wilden zelf geen risico lopen. Tevergeefs hadden we geprobeerd een hoeveelheid peper te pakken te krijgen, zodat we de honden in verwarring konden brengen. We waren namelijk erg bang dat ze die zouden inzetten om ons te volgen en op te sporen.

Op de tweede dag van onze ontsnapping passeerden we een kerk in de buitenwijk van een klein dorp. Ik begon hem te knijpen toen een vrouwelijke kerkganger had gezien waar we het bos ingegaan waren. Meteen veranderden we van richting. We hadden van tevoren afgesproken dat we dat in de eerste weken in ieder geval zouden doen. Per dag zouden we dat bepalen. Vlak terrein moest vermeden worden. In plaats daarvan volgden we de boszoom, gingen langs hagen of liepen er omheen. Meestal hielden we bosrijke streken aan. 's Nachts, in het donker, moesten we onze snelheid minderen. Maar omdat we dachten dat we ongezien zouden blijven konden we ook grotere afstanden afleggen. We sloegen onze slaap over om zover mogelijk van Geisweid vandaan te komen. We wisten toen nog niet dat honden ons spoor al gevonden hadden. Er werd een hinderlaag voor ons gelegd. Na drie dagen in het bos moesten we een stuk land oversteken waar nauwelijks bomen stonden. Toen we de oversteek waagden werden we plotseling verblind door een felle lichtbundel uit een zaklantaarn, terwijl een man ons toeriep: 'Halt Ausweisz forseigen bitte' (stop en laat uw identiteitspapieren zien). We kwamen dichterbij en ik kon Bert er nog net van weerhouden om bovenop de man te springen. Ik had het zachte grom van een hond gehoord en inderdaad kwamen er een man of vier, vijf, van achter de bomen vandaan en naderden met hun honden. Hun getrokken pistolen maakten ons onmiddellijk duidelijk dat ze zo nodig korte metten met ons zouden maken.

Natuurlijk hadden we geen papieren en het verhaal dat we heimwee hadden en naar onze ouders terug wilden was belachelijk. We

moesten ons steentje bijdragen aan de overwinning van Duitsland of we dat nu wilden of niet. Ze hadden van ons een vrij nauwkeurige beschrijving, en ons korte haar samen met onze broodmagere verschijning maakten het onmiskenbaar duidelijk dat we gevangenen waren. We werden in een auto geduwd en voor de rest van de nacht opgesloten in een cel in de gevangenis van de 'Grüne Polizei' in Hilchenbach. Eén van de oudere nachtwakers had medelijden met ons en bracht warme koffie met een paar stukken brood. Hij begreep onze hachelijke positie, weggerukt van onze familie en gedwongen tot werken in een vreemd land. Hij was echter maar één van de weinigen temidden van duizenden 'Hitlerfanaten'. We stelden zijn sympathie zeer op prijs en begrepen ook wel dat hij niets voor ons kon doen zonder dat hijzelf of zijn gezin gevaar zou lopen. Een groot aantal Duitsers zat ook in gevangenissen of concentratie-kampen opgesloten, omdat ze het openlijk niet eens waren met de 'Nazi-politiek'. De volgende morgen hoorden we dat we weer naar Geisweid teruggebracht zouden worden, omdat de spoorlijn gebombardeerd was. We wisten alleen maar uit vage geruchten wat 'Buchenwald' betekende. Pas na de oorlog hoorden we de vreselijke verhalen over dit kamp en ik ben nog blij dat ze destijds besloten hadden om ons maar weer naar Geisweid terug te sturen.

In Hilchenbach hadden ze ons niet geslagen. We kregen er meer van langs dan waar we op gerekend hadden van een groep sadistische fabriekspolitieagenten toen we in 'Geisweid' terugkeerden. We moesten één van hen de trap af volgen naar een cel. Op het moment dat we de grond bereikten sloeg deze zwart-geuniformeerde man ons hard tegen de vloer in de richting van een andere sadist. We werden met vuisten en knuppels van de een naar de ander geslagen tot we bewusteloos op de vloer lagen. We bloedden uit neus, mond en verschillende wonden. Nadat ze ons met een paar emmers water weer bijbrachten, werden we opgesloten en later naar de corpulente 'Herr Patt' gebracht. Met een paars aangelopen gezicht gaf hij ons er nog eens met de zweep van langs. Ondertussen schreeuwde hij ons toe dat wij hem, die nog wel voor ons gezorgd had als een vader voor zijn kinderen, beledigd hadden. Een paar dagen later hinkten we terug naar onze barakken. Daar aangekomen beloofden we elkaar dat we de heer Patt na de oorlog met een zweep zouden doden. Ook zouden we niet rusten eer we degenen die ons in Holland achtervolgd en gepakt hadden, opgespoord en gedood hadden. 'Oog om oog en tand om tand'. Deze sadisten hadden ons voor de rest van ons leven genoeg verdriet bezorgd en ze zouden er voor betalen.

Honger zet de mens aan tot dierlijk gedrag. Het gebeurde nogal eens dat iemand plotseling zijn buurman van diefstal van een stuk brood beschuldigde. Wanneer het slachtoffer slechts de helft van zijn brood had gegeten en de rest een uur later op at, als de hongervlagen weer door zijn lijf joegen, ontstond er vaak jaloezie. Een kerel die hem zo aan zijn brood zag knabbelen, terwijl hijzelf gek van de honger was,

begon te schreeuwen: "pak de dief", en vaak ontwikkelde zich dan een gevecht.

We leerden snel dat deze beschuldigingen vals waren en gaven degene die beschuldigde een lesje. Om te voorkomen dat je een slachtoffer van zulke valse beschuldigingen zou worden, kon je het beste alles wat je voorgezet kreeg ter plekke opeten. Teveel ogen sloegen je gade. In de hoop te ontdekken waar een korst brood mogelijk verstopt zou worden, lette je goed op je medegevangenen. Als je het ontdekt had kon je proberen het in te pikken. Geleidelijk aan leerden we alle foeftjes die sommige knapen achter de hand hadden.

Ik ontwikkelde een vorm van gedeeltelijke 'hibernatie' en dwong mijzelf langzamer te ademen en mijn spierbewegingen te matigen. Op die manier zou ik minder energie verbranden omdat er te weinig brandstof was. Instinct deed ons overleven, hoewel we dat vaak niet meer wensten. Sommigen van ons waren te bezeten van de wil het deze bastaards, die ons te pakken hadden gekregen en ervoor gezorgd hadden dat we in deze omstandigheden beland waren, betaald te zetten.

Een keer zagen we een Duitse bommenwerper voor een noodlanding naar beneden komen. In een luchtgevecht was deze aan stukken geschoten, en vlammen vergezeld van dikke wolken rook waren rond het hele toestel te zien. De typische merktekens lieten geen enkele twijfel over de identiteit van het toestel bestaan. Ons luide hoera-ge-roep kon het geschreeuw van de opgesloten bemanning echter niet overstemmen. Deze moffen werden in hun dood en verderf zaaiende bommenwerper levend geroosterd. Onze juichkreten moeten in de verre omgeving te horen zijn geweest, want veel eerder dan anders het geval was werden we met zweepen en Duitse herders uit onze barakken gejaagd om het ochtend-appel van de volgende morgen, rillend van de kou, af te wachten.

Gedurende de koude-periode werd onze kachel ook gebruikt voor andere doeleinden, hoofdzakelijk bedoeld om de aandacht van de geallieerde bommenwerpers te trekken. We wilden dat er een eind kwam aan deze fabriek en we waren er op voorbereid dat een dergelijke ingreep ook het eind van ons allemaal zou betekenen. Het zou in ieder geval ook een einde maken aan al onze zorgen. Door de kachel met meer briketten te stoken en er in rond te poken trachtten we de aandacht van de piloten te trekken. Vanuit onze kleine binnenplaats konden we een kolom vonken de lucht in zien vliegen en we hoopten dat het opgemerkt zou worden en zodoende een aanval uit zou lokken. We konden dit doen zonder de kans te lopen dat de moffen het zouden zien. De plaatselijke Duitsers waren doodsbang, en waren allang na het eerste geluid van de sirenes naar hun schuilkelders gerend. Op de

dag dat een nabijgelegen stad door de geallieerden werd gebombardeerd hadden we een gelukzalige onderbreking. Toen we hoorden dat ze dringend vrijwilligers nodig hadden om te helpen, stormde een aantal van ons naar buiten om onze diensten aan te bieden. Misschien was er een kans iets eetbaars te vinden.

De stad was voor het grootste deel veranderd in een fantastische puinhoop. Er moest een bommenregen gebruikt zijn om zo'n kleine stad weg te vagen. De vele bomkraters lagen maar enkele meters uit elkaar en overal waar we kwamen lagen lichamen. We moesten ze in wagens laden en deden dit met veel animo, terwijl we elkaar op de hoogte hielden van de aantallen. Plotseling klonk er weer luchtalarm. We zochten een goed heenkomen en doken zo snel mogelijk met z'n allen weg in de dichtstbijzijnde huiskelder. Jagers doken naar beneden en begonnen de stad onder hevig mitrailleurvuur te leggen. De kelder die we uitgezocht hadden bleek uitgerust te zijn met een goede voorraad worsten en confituren. We lieten geen tijd voorbijgaan om onszelf te vullen met alles waar we maar trek in hadden. Foeterend op de piloten die ons voedsel probeerden te vernietigen, als een kogel zijn weg naar de kelder vond en potten met conserven aan scherven sloeg. Het was de eerste goede maaltijd sinds de dag, lang geleden, dat we gepakt waren. Op plunderen stond de doodstraf. Nadat het 'veilig-signaal' van de sirene geklonken had durfden we niets mee te nemen. Achteraf hadden we er enorm veel spijt van want we werden na onze terugkeer niet gefouilleerd. De naargeestige opdracht die we hadden aangenomen duurde bijna de hele dag. Begrijpelijkerwijs hoopten en baden we dat er in onze omgeving nog veel van dit soort luchtaanvallen zouden volgen, en we onder gelijke omstandigheden weer een nieuwe kans zouden krijgen om voedsel te vinden. De bewakers hadden ons niet gekweld door ons tot in de kelder te volgen. We veronderstelden dat ze zelf aan het plunderen waren geslagen.

De eerste ervaring die we met de later beruchte 'V1-projectielen' hadden was zeer angstaanjagend. Terwijl we binnen in de barakken zaten hoorden we een enorme herrie, die zeer snel in volume toenam. We renden naar buiten omdat het niet door een vliegtuig veroorzaakt kon worden. Aangezien 'het ding' te laag vloog, hebben we nooit 'het voor ons onbekende projectiel', dat het kamp voorbij vloog, gezien. De 'helse herrie-raket' benauwde ons vooral omdat we na een paar seconden al een verschrikkelijke explosie in de verte hoorden. Een paar dagen later vertelden de bewakers ons trots dat dit het nieuwste wapen van Duitsland was. Nu waren ze er zeker van de oorlog te winnen. Met deze ene was weliswaar iets misgegaan. Het was in een soort spiraal terecht gekomen en had daardoor hoogte verloren. Op enige afstand van ons was hij neergekomen en geëxplodeerd. Gedurende de maanden die hierop volgden hoorden we veel van deze explosies, hetgeen erop wees dat er meerdere projectielen neerstortten voor ze hun bestemming bereikt hadden. 'Hoera' schreeuwen was er niet meer bij. De

angst dat onze gevangenhouding vele jaren langer zou duren maakte ons somber. Zelfs onze hoop, dat de geallieerden de oorlog zouden winnen, nam nu sterk af.

Tijdens één van onze nachtelijke ploegendiensten hoorden we eens doordringende kreten door de fabriek snerpen. Later hoorden we dat een Franse kraandrijver en zijn Russisch vriendinnetje aan het vrijen waren op de omloop van een hoge kraan. Ze moeten tijdens hun opwinding van de zijkant gerold zijn, want ze waren in bijna ontklede toestand beneden op de grond gevallen. Ze waren tussen de mallen terecht gekomen en op slag dood. Hun zo noodlottig geworden minnekozen veroorzaakte nogal wat beroering in de fabriek. Niemand begreep waarom ze zo'n hoge en gevaarlijke plek hadden uitgekozen om hun passie uit te leven. We waren niet erg gesteld op deze verwaande Franse gevangenen. Ze ontvingen regelmatig voedselpakketten van thuis en kochten de 'gunsten' van deze half verhongerde meisjes met een stukje chocolade of ander voedsel. De noodzaak om tegen welke prijs dan ook te overleven, stond de meesten als voornaamste doel voor ogen. Door hun kansen om te overleven te verbeteren, waren een verwonderlijk groot aantal mensen altijd weer bereid hun lichaam en ziel te verkwanselen voor een stuk brood. Onder uitzonderlijke omstandigheden neemt een dierlijk instinct het vaak over van de geest, wanneer deze niet meer opgewassen is het verschil tussen goed en kwaad te blijven onderscheiden. Het betekent ook dat het menselijk ras altijd zal overleven, ongeacht wat er met deze wereld zal gebeuren.

Tegen het eind van 1944 werd de behandeling veel minder streng. Alleen voor de Russische gevangenen werd deze uitzondering niet gemaakt. We mochten rond het kamp en in een klein deel van de stad lopen. We werden voorzien van nieuwe overalls, zonder de beledigende verfstrepen. Ook de dagelijkse soep 'Kohlraben Eintopf' was minder waterig. We begrepen dat er bij de moffen iets gaande was. Al gauw hoorden we fluisteren hoe slecht het er voor de Duitsers met de oorlog voorstond, zowel in Rusland als in Europa. Dit gaf ons weer wat meer optimisme voor de nabije toekomst.

Bij verschillende gelegenheden ontvingen we bezoeken van officieren en burgers, en genoten bijna volledige vrijheid. We moesten wel aan twee voorwaarden voldoen. Ten eerste moesten we door blijven werken op de fabriek om de oorlogsinspanning te helpen ondersteunen, en ten tweede werd er van ons verwacht dat we met één van de vele oorlogsweduwens gingen samenleven. Veel echtgenoten waren aan het front gesneuveld en lieten hun vrouwen en gezinnen eenzaam en in ellende achter.

Nu begrepen we onze plotselinge maar beperkte vrijheid. Ze begonnen zich te realiseren dat ze de oorlog hard aan het verliezen waren. Deze moffen wilden alles proberen om het volk maar gelukkig te houden. Op een erg naïeve manier zagen ze de feiten over het hoofd. Ze

hadden in ieder van ons een uitgesproken haat tegen alles wat Duitser was gezaaid. We lieten hen duidelijk onze minachting over hun voorstellen blijken. Ze moeten echter toch hoopvol gestemd gebleven zijn want ze sloten ons niet opnieuw op. Aangezien ze steeds meer Duitsers in allerlei leeftijdsgroepen onder de wapenen riepen hadden ze ons hard nodig in hun fabrieken. Er vielen steeds meer open plekken.

Gedurende de tijd dat ik in de fabriek werkte had ik vriendschap gesloten met een Wit-Russisch meisje uit Minsk, in de Oekraïne. Ze was met zo'n tachtig andere meisjes naar Geisweid gebracht om er gedwongen arbeid te verrichten en hadden een redelijk goede behandeling. Als we het geluk hadden in dezelfde ploeg te werken konden we kort met elkaar praten. We beleefden plezier aan deze babbeltjes. Maria deed haar uiterste best voor me te zorgen. Wanneer we elkaar even ontmoetten voorzag ze me altijd van wat extra voedsel, versterkte een knoop of naaide een scheur in mijn kleren.

Nadat ons gelimiteerde vrijheid was toegestaan bezocht ik Maria twee tot drie keer per week. We wandelden of zaten wat met elkaar te praten. Zij werd altijd door een ouder meisje begeleid. Deze verontschuldigde zich tijdens onze eerste kennismaking, en zij legde me uit dat het hun gewoonte was, daar Maria uit een vooraanstaande familie kwam. Haar vader was eigenaar van een grote fabriek in Minsk.

We genoten van onze wandelingen en dikwijls zaten we bij elkaar, terwijl de meisjes me elementair Russisch onderwezen. De vele woorden die ik van mijn vriend Iwan had geleerd verrastte hen, hoewel het aantal vloeken hen wel wat deed schrikken. In de praktijk bleek het vaak makkelijker een vreemde taal te leren wanneer je eerst, en dat geldt speciaal voor mannen, een aantal vloeken en onfatsoenlijke woorden leerde. Vooral door ons bestaan en de manier waarop we behandeld werden, was er reden voldoende om met de 'slechte taal' te beginnen, teneinde onze opvattingen over de moffen in forse bewoordingen tot uitdrukking te kunnen brengen. Volgens de chaperonne was Maria verliefd op me en wilde dat ik na de oorlog met haar meeging naar Minsk.

Bij een zware luchtaanval werd het kamp van Poolse meisjes die bij ons in de buurt zaten gedeeltelijk vernietigd. Hierbij vielen veel doden en waren er veel gewonden met ernstig letsel. Onze groep werd plotseeling overgeplaatst, en in de daarop volgende chaos raakte ik ieder spoor van Maria kwijt. Maria was een prachtig meisje en haar uitgesproken zachte karakter had een sterke aantrekkingskracht op mij. Nu miste ik Maria erg. Als mensen, en onder de omstandigheden waarin ik hen ontmoette, bleken de Russen de meest betrouwbare mensen onder de verschillende nationaliteiten. Je kon van ze op aan.

Een luchtaanval had uiteindelijk de staalfabriek buiten werking gesteld en we werden op transport gezet naar Berleburg, om er in on-

dergrondse tunnels te werken. Men vertelde ons daar dat ze al zo'n zeven kilometer in de berg doorgedrongen waren. De tunnels waren bedoeld voor opslag en assemblage van V1- en V2-raketten. Gedurende de eerste tijd was onze vrijheid beperkt tot de omheining die het kamp begrensd. Wij dachten dat ze dit gedaan hadden om te voorkomen dat iemand ook maar iets kon laten uitlekken over wat er hier gaande was.

De geallieerden lieten al levendige belangstelling voor die streek blijken. Regelmatig werden problemen veroorzaakt door de piloot van een jachtvliegtuig, door sommige Duitsers, die tenminste nog enig gevoel voor humor hadden, 'IJzeren Hein' genoemd. Bijna dagelijks verscheen hij uit het niets en vloog laag over de vallei. Plotseling was hij er, soms overdag en soms 's nachts, en schoot ons met mitrailleurvuur om de oren. Kogels doorboorden de wanden van de barakken en sloegen onze ruiten en kachels aan diggelen. Eerst doken we onder de bedden en kruipend over de vloerplanken zochten we een goed heenkomen. Uiteindelijk bleven we alleen maar rond de tafel zitten zingen en kon het ons niets meer schelen of we getroffen zouden worden. Alleen rondvliegende splinters en glas veroorzaakten slechts enkele wonden.

Binnen enkele weken hadden een aantal van ons zich in een nieuwe, gewaagde onderneming gestort. Na in de tunnel gewerkt te hebben glipten we door de omheining die ons kamp omgaf. We hadden ontdekt dat de boeren in de omgeving onze hulp best konden gebruiken. We roken geld en voedsel. Vergezeld door Bert Ningbers vond ik snel een baantje. We bouwden eenvoudige schuilkelders waarin boerengezinnen gedurende een luchtaanval konden schuilen. Dat verschafte ons zeer goede maaltijden, geld, en zelfgebakken brood, dat we voor 's nachts en 's morgens mee konden nemen naar de barakken. We hadden lichaamskracht en geld nodig voor onze volgende ontsnapping. In relatief korte tijd kreeg ik het voor elkaar flink aan te sterken. Omdat deze plek steeds meer aandacht kreeg van 'Eisern Heinrich' werd het tijd hier zo snel mogelijk te verdwijnen.

Gedurende de nachten pookten we in onze kachels en produceerden een zuil van vonken die de aandacht van de piloot moest trekken. Hij zou in een duikvlucht wel al zijn munitie op ons afvuren. Zijn dagelijkse verschijning leek duidelijk te maken dat de piloot naar iets op zoek was. Hij toonde in ieder geval een levendige belangstelling voor dit gebied. Omdat we in de raket tunnels werkten was dit onze enige mogelijkheid om aan te geven dat er in deze streek echt iets niet in de haak was. De Italianen waren een plaag. Wanneer het toestel aan kwam vliegen verlieten ze in een ijtempo hun barakken. Ze zwermden over het terrein uit en zochten ergens dekking. Dit trok eveneens de aandacht van de piloot, die onmiddellijk in een duikvlucht er op los schoot.

We wisselden vaak van gedachten over die verschrikkelijke raket, die net voorbij onze barakken in Geisweid gevlogen was en zo'n

enorme explosie had veroorzaakt. Het deed onze hoop op een spoedig einde van de oorlog aanzienlijk afnemen. Ik bereidde opnieuw een serieuze ontsnappingspoging voor. Mijn haar was intussen aangegroeid tot een acceptabele lengte. Ik besepte heel goed dat ik een dwaas zou zijn wanneer ik in Bert's gezelschap zou vluchten. Te vaak had ik gezien dat de Duitsers op een heel speciale manier naar hem keken. Bert was een aardige en eerlijke knaap die erg naar huis verlangde, en hij zou ook geen moment aarzelen om te doden als dat voor onze veiligheid nodig mocht zijn. Met zijn verschijning zou hij overal opvallen, vanwege zijn enorm grote skelet, zijn holle wangen en zijn bril met zeer dikke lenzen. Zijn gebrek aan kennis van de Duitse taal zou ons meteen verraden, hij beheerste die taal absoluut niet.

Met Bert was het echter wel plezierig samenwerken. We probeerden meer en meer bij het laden van de kiepkarren in de tunnel vandaan te komen, en namen het transport van de met kiezelstenen geladen lorries naar buiten over. Daar moest de inhoud in een ravijn gestort worden. Op deze manier vermeden we het gedood of verminkt te worden door de frequente steenval in de ruimtes, die dagelijks langs de tunnelgang opgeblazen werden. Soms kwam maar een enkele steen omlaag, maar vaak stortten enkele tonnen leisteen uit de spleten in het plafond naar beneden.

Bovendien bood dit buitenbaantje meer voordelen. Ik kon mijn benen trainen voor de grote loopafstand die ik in de toekomst moest afleggen en ik kreeg nu kleur op mijn gezicht. Ik had die kleur hard nodig, door de inhechtenisneming was ik erg bleek geworden. Dit baantje bood me de gelegenheid een tijdje buiten te zijn. Ik kon voldoende frisse lucht happen en nam deze kans waar om de omgeving goed in me op te nemen. Dagelijks veroorzaakten wij ontsparingen door stenen tussen de rails in de buurt van de wissels te leggen. De volgende lorries zouden dan omkiepen en de doorgang versperren. Hierdoor vorderde het werk in de tunnel minder snel en konden wij langer in de buitenlucht blijven.

Eén van de eerste dingen die we altijd probeerden te bemachtigen waren een paar rauwe aardappelen, die we bewaarden alsof het goud betrof. Ontsnappingspogingen werden pas gedaan als het haar weer wat gegroeid was. Eerst maakten we stijfsel van de aardappelen, om ons haar plat te kammen. In die toestand moest het blijven zitten tot na de ontsnapping. Het kort geknipte haar tekende ons als gevangene en op deze wijze zou niemand er iets van merken. Het kreeg iets van een Duitse haarstijl, kort aan de zij- en achterkant. We moesten maar vergeten dat onze magere en uitgeteerde verschijning ons zou kunnen verraden. Dat was vaak één van de redenen waarom iemand verdacht of gearresteerd werd.

Mijn dilemma, of ik met Bert dan wel met iemand anders zou ontsnappen, werd vanzelf opgelost. Een kerel uit Rotterdam benaderde

mij en vroeg allerlei details over mijn ontsnapping uit Geisweid. We spraken er samen over en besloten tenslotte een gezamenlijke ontsnapping voor te bereiden.

DE TWEEDE ONTSNAPPING

Omstreeks eind januari ontsnapten we uit het kamp. We waren voldoende op krachten gekomen door hard werken en zoveel te eten als we maar te pakken konden krijgen. Het speet me voor Bert, ik had hem niets verteld over mijn nieuwe plannen. Er kwam een dag dat we gewoon op weg gingen naar de uiteindelijke vrijheid. Die werd overigens niet zo gemakkelijk bereikt.

Enkele kilometers buiten Berleburg hadden we onze eerste ontmoeting al met de politie. We werden aangehouden door een wat oudere man van de 'Landwehr'. Die trapte in ons verhaal, dat we helemaal uit Keulen waren gekomen. Onze opdracht was verslag uitbrengen aan de 'Werkofficier' in Winterbergen, over de verschrikkelijke verwoestingen in Keulen, die veroorzaakt waren door luchtaanvallen. Ook vertelden we hem dat er wel veel meer mensen uit dat gebied langs zouden komen.

We legden hem uit dat we de weg hadden willen afsnijden en daarom door het bos gegaan waren. Tevens wilden we genieten van de schitterende natuur in Duitsland. Spaans benauwd kregen we het toen hij zichzelf als natuurliefhebber ontpopte. Ongeveer een uur lang vergezelde hij ons, pratend en wijzend naar alles wat we in het bos zagen. Nadat hij ons het voetpad dat we moesten nemen gewezen had gingen onze wegen eindelijk uiteen. We trokken ons onmiddellijk terug en sloegen een totaal andere richting in. Nooit zijn we er achter gekomen of hij er ons van verdacht ontsnapte gevangenen te zijn. We accepteerden dat hij één van de weinig goede Duitsers moest zijn geweest en ons niet had willen verraden.

Het werd een lange tocht voor ons, door de nogal bergachtige en dik beboste gebieden van de Taunus, het Rothahrgebergte, Steingebergte, Eggegebergte en het Teutoburgerwoud. In Siegen aangekomen kregen we hevige luchtaanvallen te verduren. Toen we de schuilkelders in wilden vluchten werd ons herhaaldelijk de toegang geweigerd. We werden weggejaagd met kreten als 'Ausländer raus', en moesten door de stad rennen die intussen gebombardeerd werd. Soms zochten we dekking in de goten langs de rijweg, aangezien dit nog de enige plek was die nog wat beschutting bood. De houding van 'wat kan het ons ook nog schelen' kwam weer terug. Dood gaan leek gemakkelijker. Maar hoe dan ook, we bleven doorgaan en overleefden.

In de buitenwijken van Siegen probeerden we brood te bemachtigen.

gen, voordat we de grote wegen weer opnieuw zouden verlaten om in de bossen te verdwijnen. Ons belangrijkste doel was zover mogelijk van het gebied van Berleburg vandaan te komen, en door de bossen een noordelijke route te volgen.

Daar zouden we uit kunnen rusten en ongestoord slapen. De volgende plaats die we bereikten was Winterberg, opnieuw een kritisch punt. Kort nadat we in Winterberg waren aangekomen werden we door militaire politie aangehouden. Ook zij geloofden ons verhaal en wezen ons de richting die we moesten nemen om bij het arbeidsbureau te komen. En dat zonder ons te vergezellen!

De toestand in de stad was voor hen veel te chaotisch, ze konden hun posten niet verlaten. Het werd veroorzaakt door het toegenomen militaire transport en de stroom van honderden vluchtelingen. Na wat gewinkeld en voedsel bemachtigd te hebben, dat niet op de bon was, verlieten we de stad weer snel. We hadden al vlug geleerd dat pakketjes met sandwiches zonder kosten aan vluchtelingen overhandigd werden. Gewoon, door bij de wachtenden in de rij aan te sluiten, kreeg je ze op je beurt uitgereikt. Want voedsel was noodzakelijk voor de lange en vermoeiende tocht die we voor de boeg hadden. Het voedsel kochten we van ons gespaarde geld. Onderweg kregen we ook wel eens iets te pakken. Langzaam trokken we naar het noorden en zochten een plek waar we het konden riskeren de grens naar Holland over te steken.

Ons volgende doel was Paderborn. We maakten een heel plezierige onderbreking mee toen we in de loop van de ochtend een belangrijke spoorlijn bereikten en getuigen waren van een luchtaanval op de trein, die inmiddels tot stilstand was gekomen. Alle passagiers stormden naar buiten en renden de aangrenzende bossen in om dekking te zoeken. Nadat het veiligsein van de treinconducteur had geklonken mengden we ons tussen de mensen en zaten al spoedig op het dak van een treinwagon, intussen een veel te zware moeder helpend met haar half dozijn kinderen. Ze was buitengewoon dankbaar en bood ons een deel van haar goed gevulde picknickmand aan. Allemaal genoten we in de open lucht van deze ongekeerde trip. Ondertussen maakten we plezier met de kinderen.

We hoorden van haar dat de bestemming van deze trein Paderborn was, maar dat de politie daar altijd veel moeilijkheden veroorzaakte bij het controleren van de papieren. Op onze beurt vertelden we haar dat we gedurende een bombardement in Keulen alles verloren hadden en dat ons in Winterberg verteld was, dat we dat in Osnabrück moesten rapporteren. We beloofden haar in Paderborn met de kinderen te zullen helpen. Op haar beurt beloofde zij met een bundel papieren te zwaaien als we door de controlepost gingen. We konden niets anders doen en moesten ons op haar hulp en een heleboel geluk verlaten. Dit gezin bracht ons geluk. Het bespaarde ons vele dagen lopen en slapen in de koude bossen, waar vooral de nachten nogal kil waren.

Toen we op het station aankwamen zagen we al direct dat ons grote

moeilijkheden stonden te wachten. Alle uitgangen waren afgesloten door de Gestapo en Grüne Politie. Niemand kon er voorbij komen zonder zijn papieren te tonen bij de opdracht 'Ausweisz forseigen'. Dat deed ons weer terdege bewust worden van het gemis van dergelijke belangrijke identiteitspapieren.

Er volgde een complete verwarring. Hysterische reizigers, die om zoek geraakte kinderen schreeuwden overheersten alle activiteiten op het station en zelfs bij de controleposten kon men de situatie nauwelijks het hoofd bieden. Wij hadden allebei twee kinderen onder onze armen genomen en maakten aanstalten om langs de controle te stappen, terwijl we op de achter ons aan lopende, hysterisch toneelspelende moeder wezen, die 'onze' papieren in haar hand hield. We vertelden dat we direct weer terugkwamen om de andere kinderen op te halen maar eerst deze kinderen even veilig ergens in een hoekje wilde neerzetten. De kinderen lieten we op een bank achter en we smeerden hem door de buitenwijken van de stad het bos weer in. Deze plaats zag er zeer onbetrouwbaar uit en we liepen het grootste deel van de nacht door om zo ver mogelijk van Paderborn weg te komen. Om aan de veilige kant te blijven staken we de spoorlijnen meerdere malen over, daarbij steeds weer van richting veranderend voor het geval ze ons zouden achtervolgen.

Vanaf nu moesten we door de hele lengte van het Teutoburgerwoud. Gedurende onze lange tocht door de bossen waren er veel ontberingen. We moesten zuinig met ons geld omspringen, omdat we het misschien nog een zeer lange tijd moesten uitzingen. Het slapen vormde echter geen probleem, een dik mostapijt verschaftte ons een zacht matras. Op koude dagen zochten we zonnige plekken in de luwte om toch wat door te warmen en uit te rusten, zodat we 's nachts verder konden lopen. Voor het geval we aangehouden zouden worden hadden we een kant en klaar verhaal, dat onze aftocht moest dekken, ingestudeerd: 'We moesten ons in Osnabruck melden om daar weer te werk gesteld te worden', in de hoop dat ze ons hierop niet zouden pakken.

Iedere zoektocht die vanuit Berleburg georganiseerd was kon nu verder afgeschreven worden. Ze moesten meer aandacht schenken aan de chaos die in het land zelf ontstaan was. We rekenden er nu wel op dat we buiten hun opsporingsgebied waren gekomen. Nu durfden we meer en meer de gebaande wegen van dorp tot dorp te volgen. Daardoor steeg ons zelfvertrouwen en konden we hier en daar zelfs de helpende hand bieden. Dit voorzag in welkome maaltijden, omdat we steeds weer vertelden over het jammerlijk verlies van al onze bezittingen door de luchtaanvallen die we steeds hadden moeten verduren.

Gedurende onze tocht verorberden we als ontbijt soms een bruinbrood van anderhalf kilogram, waarbij we een half pond boter gebruikten. Zelfs een dozijn eieren of meer was niet bij machte onze honger te stillen. We hadden zolang honger geleden en onze lichamen bleven om voedsel schreeuwen. Gestolen eieren moesten we van armoede wel

rauw eten. In de eerste plaats droegen we geen complete keuken-uitrusting bij ons, en in de tweede plaats kon de rook van zelfs een klein vuurtje al gezien worden. We wilden vermijden dat ze ons zouden ontdekken en via de rook onze verblijfplaats nauwkeurig konden vaststellen.

Gedurende onze tocht door het Teutoburgerwoud werden we eenmaal geconfronteerd met een zeer fanatiek meisje van de 'Hitler Jugend'. Ze uitte het vermoeden dat we op de vlucht waren maar wilde ons desalniettemin met voedsel helpen. Dit omdat ze het niet eens was met de gedwongen werkkampen voor buitenlanders in Duitsland. We deden haar geen kwaad en lieten haar naar de kleine boerderij gaan waar ze woonde. Ze maakte inderdaad een groot voedselpakket klaar en bracht het naar ons toe. We praatten nog een tijdje met haar voordat we afscheid namen en onze weg vervolgden. Ze wenste ons veel geluk en merkte nog op: 'Ik heb slechts één God en hij is mijn God Hitler' en verder 'we zullen de oorlog toch nog winnen met behulp van onze nieuwe wapens, waarmee we al onze vijanden zullen vernietigen'. Haar afscheidsroep 'Heil Hitler' klonk nog lang na in onze oren.

Een fanatiek meisje dat even veranderde in een engel, toen we bijna opnieuw stierven van de honger. Ze moet een zeer teleurgesteld meisje zijn geworden, toen een of twee maanden later de geallieerde strijdkrachten de moffen op hun knieën kregen. Wij namen geen enkel risico, zelfs niet met een eerlijk klinkend meisje, en sloegen een totaal andere richting in om onze tocht door het bos te vervolgen. We hadden namelijk het idee dat ze van ons verhaal, dat we voor werk op weg waren naar Osnabrück, absoluut niet onder de indruk was gekomen.

Op een avond trok een verrukkelijke geur ons naar een andere boerderij. We gingen op onderzoek uit en kregen het voor elkaar een heerlijke, grote Zaterdagavondtaart, een bekend soort Duits appelgebak, van de veranda te pikken. Dit soort taarten werd vaak voor de zondag gebakken en om af te koelen op de veranda gezet. We hoopten dat een onschuldige hond op z'n donder zou krijgen en trokken ons terug in het bos om van onze buit te genieten. In weerwil van onze voortdurende zorgen waar onze volgende maaltijd nu weer vandaan moest komen, en ondanks dat we ons altijd hongerig bleven voelen, namen we toch in gewicht toe. Ons uiterlijk onderging ook een grote verandering door het gezonde buitenleven. We waren door de zon verbrand en voelden ons fysiek in staat iedere situatie onder ogen te zien. Vaak gingen we er even bij zitten en genoten van onze moeilijk verworven vrijheid. We wisselden van gedachten over wat we achter ons hadden gelaten en wat we in de nabije toekomst konden verwachten, ook over onze gevoelens van liefde en haat. De bastaards die ons opgejaagd en in handen van de moffen gedreven hadden zouden we nog wel krijgen. Ze hadden iets heel belangrijks van ons afgenomen, namelijk onze jeugd! We waren opgegroeid in de voorhof van de 'Duitse hel op aarde'. Plotseling behoorden we tot een andere generatie. Een generatie die

het erg moeilijk zou krijgen met de aanpassing aan de routine van een normaal leven.

De politieagent, die me met een zelfvoldane grijns de handboeien om had gedaan en me ooit aan de Gestapo overleverde, had nooit ergens van te lijden gehad. Vele jaren later kon hij opgespoord en voor zijn deur doodgeschoten worden. Een zeer klein gedeelte van de rekening was vereffend. Er waren er zovelen die nooit meer uit hun gevangenschap terugkeerden.

Geleidelijk aan werden we steeds stoutmoediger en avontuurlijker. We volgden de openbare wegen en legden zo langere afstanden af. Meerdere malen kregen we een lift van een militair convooi. De chauffeurs bekommerden zich erg om hun eigen veiligheid en wij fungeerden als uitkijkposten, gezeten op de spatborden van de eerste truck. We hadden bevel gekregen om de lucht in de gaten te houden en te waarschuwen bij een luchtaanval van vijandelijke vliegtuigen. Nauwgezet deden we onze plicht, maar waren gemeen genoeg alleen dan te waarschuwen als de jagers al tot de boomgrens van de wegkant genaderd waren. Wij hadden dan nog net de tijd om in een greppel te duiken en het eigen vege lijf te redden. Na de aanval klommen we weer terug en vervolgden onze tocht. Op een van die dagen werden we gestraft voor onze rottigheid. Om een stuk van de weg af te snijden staken we een open veld over. Plotseling kwam een jager naar beneden gieren en besproeiende de plek rond ons met kogels. Het was een angst-aanjagende ervaring, we moesten voor ons leven rennen. De piloot dook bij herhaling naar beneden en opende het vuur op ons, waarschijnlijk in de hoop een paar moffen te raken. Door net als hazen zigzag heen en weer te rennen bereikten we de rand van het bos. Nu kregen we ook de pest aan de geallieerden. We hadden geluk gehad want we waren vaak genoeg getuige geweest van het dodelijk accurate schieten van een aantal van deze piloten.

We maakten mee dat een jachtvliegtuig tussen de boomtoppen door naar de weg was gedoken, deze een stuk volgde, ondertussen de weg met korte stoten machinegeweervuur besproeiend. De enige zichtbare beweging op de weg was een boer met zijn ossewagen. Met het uitbraken van een enkele stoot vuur doodde de piloot de beide koeien en schoot de boer door zijn hoofd. Wij waren snel achter de bomen gedoken. Onze enige gedachte was: 'een mooi staaltje van accuraat schieten en weer een mof minder'. We liepen er gewoon langs. Kapot geschoten militaire trucks onthulden soms bestuurders en passagiers, in stukken geschoten en terug geworpen in hun stoel. Sommigen misten een hoofd. Onze magen keerden zich er niet meer van om. Het waren moffen, onze vijanden. Ze hadden met ons ook nooit medelijden gehad.

Eens waren we op onze tocht getuige van een gruwelijke gebeurtenis, zo typerend voor de Tweede Wereldoorlog. Vlakkbij een plaatselijk

spoorwegstation was een bom ingeslagen in een schuilkelder, en die had de ingang volledig weggeblazen, waardoor binnen een compleet bloedbad was ontstaan. Een groep Duitsers sloot snel de bunker van de buitenwereld af door deze met ongebluste kalk vol te spuiten, ongeacht de kreten die van binnenuit te horen waren. De bevolking werd niet toegestaan getuige te zijn van de gevolgen van een gruwelijke oorlog. Het zou alleen maar de onrust doen toenemen en dat moest ten koste van alles vermeden worden. Volgens de Nazi's kon je een oorlog niet winnen met hysterisch gillende mensen, die vaak rondrenden als een kip zonder kop en overal paniek zaaiden onder de bevolking. Natuurlijk hadden ze gelijk, maar het was typerend voor de onmenselijkheid en vaak buitensporig sadistische wreedheid die in 'Nazi-Duitsland' de overhand had. Als natie werden echter allen verantwoordelijk gehouden voor de Holocaust in Europa. Geef ze de tijd en de vrije teugels in handen en ze zouden een andere Hitler weer tot het eind trouw volgen.

Gedurende onze voettocht door de Duitse wouden doorkruisten we enkele van de mooiste bossen die ik ooit op het vasteland van Europa heb gezien. Dagenlang zochten we onze weg door bergachtig terrein waar dik beboste glooiingen het bos zelf in duisternis hulden, omdat de volledige bedekking door boomtoppen het licht niet toestond naar binnen te treden. Deze bossen leken zich eindeloos uit te strekken en waren in een mysterieuze stilte gehuld, slechts nu en dan verstoord door het zachte vermorzelen van brekende takken als wij er op trapt en door het wegvluchten van edelherten of reeën, die we zo nu en dan ontmoetten tijdens onze doortocht. Overigens, afgezien van de wind die door de boomtoppen ruiste, kon ook niets gehoord worden door de dikke fluweelachtige laag mos, dat als een tapijt de grond met weelderig groen bedekte, hier en daar sterk vermengd met besdragende heesters. Gedurende de nachten vol maanlicht werden we vaak aangetrokken door een griezelig helder schijnsel dat opsteeg uit rottende boomstronken.

De eerste maal dat we het zagen joeg het ons werkelijk angst aan. Aangezien we dachten dat het afkomstig was van gloeiende stukjes houtskool van een kampvuur, hetgeen kon wijzen op de verblijfplaats van een opsporingsploeg. We maakten ons haastig uit de voeten. Doordat we op veel van deze lichten stuitten raapten we uiteindelijk voldoende moed bij elkaar om de oorzaak heimelijk te onderzoeken. Tot onze opluchting ontdekten we dat rottende boomstronken helder lichtgevend waren, en de oorzaak waren van onze paniek. Maar ja, we leefden ook in constante vrees dat we gevolgd en gevangen genomen zouden worden, met alle consequenties die we dan zouden moeten ondergaan.

Pas toen we door de controleposten bij Paderborn geglipt waren

werden we stoutmoediger en volgden zo nu en dan locale wegen, om een lift te krijgen of een dorp in te gaan om voedsel te bemachtigen. We hadden nu langzamerhand wel zo'n goed ingestudeerd verhaal over platgebombardeerde steden en het daaruit resulterende verlies van al onze bezittingen, waaronder identiteitspapieren, en tenslotte de mondelinge bevelen ons te melden voor boerenwerk in een bepaald gebied, dat we het er verder wel op durfden wagen.

We hielden de boerderijen nu voor de beste plekken om werk te verrichten. Hier zouden we omringd zijn door alle belangrijke voedselbronnen. We wisten dat deze boeren lekkernijen in hun kelders hadden opgeslagen, het was om van te watertanden. Onze lichamen hadden daar behoefte aan. We wilden fit worden en wat vlees op onze botten laten terugkeren.. Vaak brachten we uren op onze rug liggend in de bossen door, en probeerden we door rust onze krachten te herstellen. Dan wisselden we van gedachten over hoe de moffen zich zouden voelen. Ze zagen net zo goed als wij de dagelijkse stroom vluchtelingen toenemen op de meeste wegen. Zoveel steden en dorpen waren al zwaar beschadigd door de luchtaanvallen. Gebouwen en voertuigen waren al in overmaat in puin geschoten door de jachtvliegtuigen. Ik denk niet dat we het erg jammer vonden, hoeveel ellende we ook zagen. Als Natie waren ze volledig verantwoordelijk voor wat wij moesten doormaken. Ze hadden er zelf voor gezorgd dat wij in hun gevangnissen en kampen hard waren geworden, en ze zouden nog om het hardst juichen als hun idool Hitler de oorlog kon winnen. Hoe meer verwoestingen we zagen hoe beter we ons gingen voelen. We kregen steeds meer hoop dat de kansen zich toch tegen de moffen zouden keren. Dat nam niet weg dat perioden van optimisme gevolgd werden door gevoelens van depressie, vooral door de aanhoudende praatjes die de ronde deden over hun nieuwe wapens, de V1 en V2.

Onze hoop kon gemakkelijk ondermijnd worden na alles wat we al hadden doorgemaakt. We zouden alleen dan pas in onze vrijheid geloven wanneer we weer in vrede herenigd zouden zijn met onze families. Dat hield ons op de been tijdens onze lange tocht. Op dat moment wisten we nog niet dat we weer opgesloten zouden worden, hoewel slechts voor één nacht. Ook niet dat we, voordat we thuis zouden aankomen, zowel door de geallieerden als de Hollanders, weer opgesloten zouden worden. Het leek op levenslange gevangenschappen en ontvluchtelingen en daar tussenin niets anders dan gevaarlijke struikelblokken. Ik heb me er vaak over verwonderd hoe ik het voor elkaar heb gekregen het allemaal te boven te komen. En dan nog... voor wat voor een doel eigenlijk! Tenslotte bleek alles tevergeefs te zijn. Nadat ik door de ruïnes van Europa was getrokken zat ik uiteindelijk tussen de ruïnes van mijn eigen leven, vaak met jaloezie denkend aan de 'gelukkigen', die zoveel jaar geleden al gestorven waren en niet nog meer problemen en verdriet onder ogen hoefden te zien.

We bereikten Osnabruck tegen de avond, na een lange en vaak ver-

velende tocht. Toen we in de stad liepen loeiden de sirenes alweer hun eerste waarschuwing, spoedig gevolgd door de waarschuwing van een ophanden zijnde luchtaanval. De goddeloze herrie die door de sirenes veroorzaakt werd was buitengewoon zenuwslopend. Een aanslag op ons zelfvertrouwen. We mengden ons snel tussen de mensen en vonden een schuilplaats in een enorme bunker. Er werd ons verteld dat de muren werkelijk drie meter dik waren en iedere directe aanval konden weerstaan. Deze keer vroeg niemand ons iets noch werd ons de deur gewezen. De meesten van hen zagen er uit als wanhopige, zeer vermoeide mensen, die onderling zacht wat fluisterden of probeerden nog wat slaap te krijgen. Gedurende die nacht heerste er buiten een absoluut krankzinnige toestand. Onze bunker schudde voortdurend heen en weer door de vele explosies, die we slechts gedempt konden horen. De lichten gingen aan en uit en veel mensen huilden zacht. De meeste van hen waren moeders met jonge kinderen die elkaar de hoop toefluisterden, dat hun huis en bezittingen misschien gespaard zouden blijven. Niemand van hen zou nog iets terug vinden. De volgende ochtend gingen wij er vroeg vandoor. Het hele gedeelte van de stad waar wij ons hadden bevonden was verdwenen en gereduceerd tot een gigantische hoop smeulend en rokend puin. Slechts enkele overgebleven stukken van schoorstenen die een paar meter de lucht in staken, herinnerden er nog aan dat hier ooit een stadsdeel had gestaan. Het zien en horen van de jammerende en huilende vrouwen vonden we zenuwslopend dan de sirenes die we die nacht gehoord hadden.

Met snelle hulp voor de overlevenden waren de Duitsers werkelijk 'Deutsch grundlich'. We lieten geen tijd voorbij gaan en voegden ons tussen de rijen wachtenden, voor een gratis verstrekking van sandwiches, ter versterking voor de verdere tocht naar het noorden. Als je ze de ingrediënten maar geeft kan niemand beter dan een Duitser een sandwich maken. Twee dunne sneetjes brood besmeerd met dik boter en bedekt met een enorm stuk worst, waar het water van in je mond liep, werden op elkaar gelegd. We zorgden ruimschoots ons aandeel te krijgen en hadden zodoende ook wat voor de lunch. Onderweg naar Linge hadden we dat hard nodig. Via Rheine kwamen we door een dorp, Rippen of Berge, de naam is me ontschoten. Daar werden we aangehouden door de plaatselijke politie. We werden meegenomen naar het bureau en nadat ze onze byzonderheden hadden opgetekend in een cel opgesloten.

Verontwaardigd reageerden we en schreeuwden door het deurluikje dat men ons opgedragen had in deze streek uit te zien naar boerenwerk. We moesten helpen bij de aardappeloogst die, zoals we gezien hadden, juist begonnen was. We waren inmiddels volleerde verhalenvertellers en konden ieder bedenksel voor de vuist weg opdissen, als het maar enigszins te pas kwam. De politieman negeerde ons echter compleet. Er zat niets anders op, we moesten de hele nacht in de politiecel doorbrengen. De volgende morgen werd ik het eerst uit mijn cel gehaald en door een zeer zwijgzame agent weggebracht. De zorgen die

ik in me voelde opkomen namen snel af toen de auto bij een kleine boerderij stopte. Ik werd voorgesteld aan de boer en boerin en er werd me verteld dat ik mijn goede voornemens kon bewijzen. Toen ik vroeg of mijn vriend ook te werk gesteld kon worden op een boerderij in de buurt, zodat we af en toe elkaar konden ontmoeten om wat bij te praten, werd me te verstaan gegeven dat alleen de politie dergelijke beslissingen kon nemen. Die morgen heb ik mijn tochtgenoot voor het laatst gezien. We hadden zoveel samen gedeeld sinds onze ontsnapping uit Berleburg. Zijn naam is echter aan mijn geheugen ontschoten. Toch ontving ik eens tijdens mijn verblijf in Rhodesië een brief van mijn broer Paul. Hij schreef tijdens een zakenbespreking in Rotterdam een man ontmoet te hebben, die mijn naam herkende. Paul werd op de hoogte gebracht van het feit, dat hij mijn metgezel op die lange trektocht door Duitsland was geweest. Toen wist ik pas dat hij het ook overleefd had en in Holland was teruggekomen.

Ik verbleef vele weken bij deze boer. Ze waren een al wat ouder echtpaar, die een zoon in de oorlog tegen Rusland verloren hadden. Op de boerderij kreeg ik een kleine kamer op de hooizolder toegewezen. Ik gaf er echter de voorkeur aan om mijn lakens in het hooi uit te spreiden. Het kleine kamertje deed me teveel aan een gevangeniscel denken. Aanvankelijk was het echtpaar wat gereserveerd en rouwden om het verlies van hun zoon, maar later smolt het ijs en bleken ze erg aardig te zijn. Toen ze ontdekten dat ik zulke afgetrapte schoenen droeg gaven ze een paar nieuwe en goed passende schoenen, die ze ooit voor hun zoon hadden gekocht. Vanwege de sterke hardhorendheid van de boer moest ik altijd wat luider spreken. Na mijn eerste goede ontbijt, dat ik lange tijd gemist had, maakten we een rondgang op de boerderij en tegen de middag begonnen we de eerste rijen aardappelen te rooien. Ze hadden me voorzien van metalen vingertoppen om nagels en huid te beschermen tegen verwondingen door stukjes steen in de grond. Trouw werden door hen koffie-, thee-, en lunchpauzes gehouden.

Ze deden werkelijk hun best om me zoveel mogelijk te laten eten, nadat ze gehoord hadden dat ik helemaal uit Keulen, waar een groot voedseltekort heerste, was komen lopen. Op een typisch Duitse manier bleven ze gedurende de laatste weken van de oorlog maar zeggen 'hoe ze altijd de oorlog verafschuwd hadden en dat ze afwijzend stonden tegenover de legers, die de omringende landen waren binnen gevallen'. De meesten van hen begonnen te beseffen, dat de Duitse oorlogsmachine op het punt stond in elkaar te storten. Ze wisten dat de geallieerde strijdkrachten reeds op Duits grondgebied vochten.

Teveel nazi-leuzen versierden de kamers en legden daarmee getuigenis af van hun vroegere hoop op de overwinning. Aangezien het echtpaar erg bang was voor luchtaanvallen vroegen ze mij of ik hen wilde helpen met de constructie van een schuilkelder in hun tuin. Ze prezen zich gelukkig dat ik bij hen was. Vooral toen ik ze naar eer en geweten kon vertellen eerder verschillende schuilkelders gemaakt te

hebben. Aangezien het maken van een schuilkelder niet veel tijd vergde begonnen we zonder uitstel met het graafwerk. Een aanplant van kleine dennen voorzag me van steunbalken bij het aanbrengen van een dakbedekking. Toen ik me de welvoorzien kelders herinnerde zag ik een nieuwe kans voor mijn volgende ontsnapping.

Om mijn volgende stap voor te bereiden moest ik de omgeving beter leren kennen. Het was al een gewoonte van me 's avonds lange wandelingen te maken. Nu lette ik extra op en probeerde een ontsnappingsroute uit te stippelen die zo dicht mogelijk bij de Hollandse grens zou uitkomen. Bovendien had ik op deze manier de familie waar ik werkte, evenals de boeren in de omgeving, laten wennen aan mijn nachtelijke wandelingen. Dit heeft mogelijk mijn leven gered toen ik bij de eerste de beste poging werd gepakt. Toen ik in de verte het schieten van een naderend front hoorde moedigde dit me aan er zo snel mogelijk vandoor te gaan. Ik maakte me geen zorgen over het meenemen van voedsel. Op een nacht verdween ik en liep in westelijke richting. Binnen een uur werd ik die nacht door een gewapende Duitse patrouille gepakt. Omdat ik geen identiteitspapieren had werd ik afgevoerd naar hun hoofdkwartier-te-velde. Ze dachten dat ik een spion of een deserter was. Ik bereidde me er op voor dat ik oog in oog zou komen te staan met een vuurpeloton. Toen we onderweg even gingen zitten om wat uit te rusten kwam ik in gesprek met de officier die de leiding over deze patrouille had.

We spraken over Arnhem in Holland en het beroemde Sonsbeekpark. Tenslotte accepteerde hij dat ik een echte Hollander was. Zelf was hij namelijk net teruggekeerd van zijn plaatsing in Arnhem. Hij merkte dus dat ik Arnhem goed kende, waardoor hij wat vriendelijker werd. Onder het roken van een sigaret besloot hij me nog een kans te geven. We zouden langs de boerderij gaan zodat hij mijn verhaal 'dat ik de weg kwijt geraakt was' kon verifiëren. Tenslotte bereikten we de boerderij en het oudere echtpaar bevestigde dat ik hun boerenknecht was. Ook vertelden ze dat het mijn gewoonte was 's avonds lange wandelingen te maken, ondanks hun waarschuwing dat ik de weg nog eens zou kwijt raken. Ik werd op de boerderij achter gelaten met de stevige waarschuwing, niet meer opnieuw te dwalen. Deze keer had ik geluk gehad. De plek waar ze me te pakken hadden gekregen was nu 'niemandslaan'. Er waren bevelen uitgevaardigd om onmiddellijk te schieten op ieder verdacht persoon, als deze niet in het bezit was van de juiste identiteitspapieren. Teveel mannen deserteerden uit het leger en zwierven door het land. Voordat ze vertrokken riep de officier of ik nog even buiten wilde komen. Hij bood aan zijn Hollandse guldens en die van zijn manschappen in te wisselen voor Duitse marken. De verwachting was dat ik wel weer vrij snel in Holland zou zijn. Zij konden de guldens toch niet meer gebruiken.

Omdat ik hoorde dat het front steeds dichterbij kwam maakte ik de inrichting van de schuilkelder af. Ik plaatste er een kast in en stoelen. We bevoorraadden de schuilkelder met water en flink wat worsten en

andere etenswaren. Zij hadden een goed voorziene provisiekast, hetgeen voor mij een open invitatie inhield zelf een mand vol in de hooiberg te verstoppen. Dit zou in mijn onderhoud moeten voorzien bij mijn volgende poging de vrijheid te herkrijgen. Ik had nu voldoende Duits en Hollands geld om onderweg uit te geven. De eerste dagen behoefde ik me om voedsel geen zorgen te maken.

Een paar dagen later zag ik drie Duitse tanks in oostelijke richting langs de boerderij rijden en dacht dat ze, gebruik makend van de duisternis, op de terugtocht waren. Toen ik een paar uur later geen enkel transport- geluid meer hoorde sloop ik in de vroege ochtenduren weg. Enkele uren later stootte ik op een geallieerde tankpatrouille en werd me ervan bewust dat ik door de steeds verder terugtrekkende frontlinie van de Duitsers heen gebroken was. Het schieten was duidelijk verminderd. Uiteindelijk had ik volledig alle moffen achter me gelaten!!!

DERDE ARRESTATIE DOOR GEALLIEERDEN IN FORT LINGEN

Nadat ik door de geallieerden aangehouden was kreeg ik te horen dat ik mijn handen kon laten zakken. Toen ik vroeg of ze op zoek waren naar tanks, antwoordden ze bevestigend. Ik vertelde de tankcommandant dat ik drie Duitse tanks had gezien die op de vlucht waren. Nu werd ik meegenomen in de tank om naar de boerderij te gaan, waar ze inderdaad de sporen vonden. Het oudere echtpaar van de boerderij keek stomverbaasd toen ze me plotseling boven op een geallieerde tank zagen zitten. We rustten wat uit, dronken koffie en rookten een sigaret, in afwachting van de komst van de rest van deze gevechtseenheid. Een uitnodiging om me bij hen aan te sluiten wees ik af. Ik had meer dan genoeg van de oorlog en wilde alleen nog maar naar huis. Voorzien van enkele tinnetjes 'Players cigarettes' en repen echte chocolade, namen we afscheid van elkaar. Een chauffeur had de opdracht gekregen me in zijn jeep naar Lingen te brengen. Na aankomst in 'Fort Lingen' ontdekte ik tot mijn grote ontsteltenis dat ik weer een gevangene was, maar dit keer van de geallieerden. Via een brug die over de vestinggracht lag reed de jeep naar binnen. Voordat ik goed en wel besepte wat er gebeurde moest ik me eerst een ontluizingbehandeling laten welgevalen. Daarna werd ik aan een tafel gezet waar allerlei papieren met mijn persoonlijke gegevens moesten worden ingevuld. De controle op ongedierte was zeer streng. Ze vonden echter geen luizen op me. Ik werd toegevoegd aan een groep mensen die er al zaten. Al onze kleren werden verbrand en we werden voorzien van een grote verscheidenheid van losse uniformdelen. Dezelfde avond kregen we te horen dat we maar geduld moesten oefenen. We werden nu beschouwd als 'displaced persons'. Ze hoopten dat we, als ontheemden, binnen drie tot zes maanden naar huis gestuurd konden worden. Omdat Holland nog niet geheel bevrijd was en al onze persoonsgegevens gecontroleerd moesten worden, zou het wel enige tijd duren voordat we toestemming zouden krijgen om naar Holland terug te keren. Nu begreep ik waarom de zware deuren bij de brug weer gesloten werden nadat ik naar binnen was gereden en waarom gewapende wachten

rondom het fort geposteerd waren. Opnieuw was ik een gevangene. De meesten van ons voelden zich verslagen en zeer terneergedrukt. Terwijl ik wat door de menigte rondliep, maakte ik kennis met een avontuurlijk uitzierende kerel uit Genk in België. We waren allebei erg uit ons humeur omdat we meenden de vrijheid herwonnen te hebben, en nu ontdekten dat we, door naar wat wij dachten dat 'onze vrienden' waren, weer opgesloten werden. Het leek wel of we geen vrienden hadden doch alleen vijanden. Iedereen scheen met een obsessie om andere mensen op te sluiten behept te zijn. Ons wantrouwen nam toe. We begonnen onverwijld met het uitwerken van een ontsnappingsplan. In geen geval wilde ik bij de geallieerden in gevangenschap zitten. Als we uit handen van de moffen konden ontsnappen zouden we dat ook wel klaar spelen bij de geallieerden. De hele volgende dag brachten we op het terrein van het fort door, alles waarnemend wat voor ons van enig nut zou kunnen zijn. Tegen de avond hadden we de hele plek verkend en wisten we in ieder geval aan welke kant Holland lag. 's Middags hadden we ons uitgebreid vermaakt met zwemmen in de vestinggracht. Deze gracht was een onderdeel van de rivier de Eems en liep om het hele fort heen. De enige manier om in of uit het fort te komen was via de bewaakte brug. We besloten de volgende dag weer te gaan zwemmen, zodat we de wachtposten aan de andere kant van de gracht konden observeren. De gracht leek de enige voor de hand liggende weg om te ontsnappen.

DE DERDE ONTSNAPPING

De maaltijden die we voorgeschoteld kregen waren van uitstekende kwaliteit en we 'spitten' het letterlijk naar binnen. De eerste dagen zouden we er weer tegen kunnen. Tenslotte wisten we niet hoe de tocht zou verlopen. De grote mand met worsten die ik mee had genomen zou ons zeer goed van pas komen en ons door de eerste schrale dagen van onze vlucht heen helpen. In de middag van de derde dag namen we onze kans waar en zwommen op een plek waar niemand te zien was de gracht over. Met onze bundeltjes kleding bereikten we de overzijde, waar we ons in het struikgewas snel aankleedden en openlijk naar de wachtpost toe liepen. We vroegen hem waar de ingang was. De helpende ziel wees ons precies de weg. Op het moment dat we buiten zijn gezichtsveld kwamen staken we de weg over en verdwenen in het bos. We liepen de hele nacht door om zo ver mogelijk bij het fort vandaan te komen. Opnieuw was ik op weg naar Holland.

Nadat we 'Fort Lingen' achter ons hadden gelaten waren we er volledig op voorbereid tot het uiterste te gaan om onze vrijheid te heroveren, als we die nog eens kwijt zouden raken. We hadden er onze toekomst van. Op weg naar de grens overvielen we het personeel van een melkfabriek en haalden een grote hoeveelheid geld uit de safe. Om onze tevredenheid hierover te tonen staken we onze sigaretten met een biljet van honderd mark aan.

In de uniformen die ons uitgereikt waren leken we meer op Russen en we gedroegen ons dus als zodanig. We gingen dwars door het bos heen, brachten de nachten in hooibergen door en vroegen voedsel aan boeren. Ze gaven het ons met genoegen, al was het alleen maar om van ons af te zijn. We ontteden ons van onze uniformen en staken ons weer in burgerpak zodat we, zonder dat de aandacht op ons zou vallen, weer op de weg konden verschijnen. De wegen in het hele gebied waren vaak overladen met militaire colonnes en convooien die steeds dieper Duitsland binnendrongen.

In dorpen was het bezit van een hoekhuis niet altijd voordelig voor sommige eigenaars. Op een dag zagen we tot onze verbazing hoe een grote neger, die aan het begin van de colonne reed, het luik van zijn grote tank sloot en zijn weg voortzette dwars door een hoekhuis heen, en even later aan de andere kant weer te voorschijn kwam. Andere

tanks, uitgerust met bulldozerschoepen, maakten een pad vrij door het puin. Op deze wijze legden ze een nieuwe weg aan die veel gemakkelijker te berijden was dan de bestaande weg met een bocht van negentig graden erin.

Nadat ze van hun thee- en koffiepauze genoten hadden zette de colonne zich over de nieuwe weg in beweging, alsof die er altijd al gelegen had. In de buitenwijken van een klein dorp moest iemand die dienst gedaan had bij de 'Volkssturm', een soort van Burger Bescherming Bevolking, door de vele frustraties getracht hebben een naderende tank in zijn eentje met zijn blote handen tegen te houden. Er werd ons verteld dat de tank hem compleet negeerde en gewoon verder reed. Een grote vieze vlek op de weg was het enige teken dat getuigenis aflegde van de plek, waar de man op de weg platgewalst was door een colonne tanks en zware trucks. De overblijfselen veroorzaakten zelfs geen oneffenheid in de weg. De 'Volkssturm' was opgericht om het vaderland van de moffen tot de laatste meters te verdedigen. Ze bestonden slechts uit plaatselijke inwoners die totaal ongeschikt waren bevonden voor frontdienst. De ouderen en jeugdigen werd bevolen om er dienst in te nemen. 'De Gek uit Berlijn' had de totale oorlog verklaard met het doel de vijand volledig te vernietigen. We hadden vaak genoeg meegemaakt dat de moffen altijd zeer snel klaar stonden met hun 'Sieg Heils' en 'Heil Hitler'-kreten. Vooral als ze in de dorpen door de straten excerseerden. Als het er op aan kwam moesten ze met 'Schnaps' zichzelf moed indrinken om de vijand tegemoet te treden.

Onze zwerftochten brachten ons tenslotte op het punt waar de hoofdweg van Lingen naar Enschede liep. Zo ongeveer een paar kilometer ten oosten van Nordhorn. Hier besloten we om een lift naar de Hollandse grens te vragen. Verborg in de bosjes langs de kant van de weg observeerden we wat er langs kwam rijden. We probeerden alleen de vrachtwagens. Jeeps vertrouwden we niet omdat er militaire politie in kon zitten. Om beurten gingen we met onze duim omhoog staan en riepen 'Amsterdam' of 'Brussel'. Binnen een half uur stopte er een vrachtwagen. De chauffeur vroeg of we in Brussel woonden, waarop we bevestigend antwoordden. Hij gaf het stuur aan zijn bijrijder over en kwam bij ons achter in de vrachtwagen zitten. We legden hem ons probleem uit, om zonder kleerscheuren over de grens te komen. Hij zei dat hij daar geen enkel probleem in zag en beloofde ons er over heen te brengen. Wilden wij het overhandigen van een brief aan zijn vriendinnetje in Brussel op ons nemen? Het 'trof' dat we in een huizenblok woonden dat precies om de hoek lag van de straat waar zijn vriendinnetje woonde. Hij gaf zijn maat opdracht om wat langzamer te rijden en schreef snel een brief. Toen we bij de grens aankwamen verborg hij ons onder een stapel dekzeilen en nam het stuur van zijn maat weer over. Binnen een paar minuten had hij ons over de grens, waar formaliteiten voor geallieerde strijdkrachten een wassen neus betekenden. Wij waren in de wolken. Hij zette ons vlakbij het centrum

van Enschede af. We wisten toen nog niet dat ons weer een nieuwe schok te wachten stond.

Binnen tien minuten werden we aangehouden door de Hollandse politie. Omdat we geen identiteitspapieren konden tonen, begeleidden ze ons weer naar een kamp voor 'Displaced Persons'. Hier werden we voorzien van de benodigde papieren. We ontdekten snel dat het hier ook weer maanden kon duren voor ze onze signalementen gecontroleerd hadden, mede tengevolge van de enorme chaos die in het land heerste. Friesland was zelfs nog niet eens bevrijd. We hadden hetzelfde verhaal al eens eerder gehoord in Lingen, dus moesten we ook snel uit dit kamp zien weg te komen. Niemand zou ons tegen onze wil vast kunnen houden. Ze voorzagen ons van speciale 'DP-cards', waarmee we in het centrum van de stad konden wandelen. Om door de verschillende bemande wegversperringen heen te komen, die bedoeld waren om 'Nazi's' en 'Collaborateurs' te pakken, waren ze waardeloos. Onze kaarten hadden slechts een zeer beperkte waarde in een klein deel van de stad. De maaltijden die de geallieerden ons voorschotelden bestonden hoofdzakelijk uit roggepap en biskwie.

De tweede dag liepen we door de stad om te kijken hoe we eruit konden komen. Hoewel de kamppoorten open bleven staan betekende het ons omringende hek dat we weer gedeeltelijk gevangen zaten. In de stad hoorde ik dat Friesland inmiddels bevrijd was en nu wilde ik echt naar huis. We spraken er dezelfde avond nog over en besloten de volgende dag door de omheining te glippen, om niet bij de poort de kans te lopen ondervraagd te worden, bij het kantoor in te breken om de benodigde pasjes te pakken te krijgen, en daarna apart verder te gaan. Mijn vriend zou proberen om België te bereiken, terwijl ik naar Friesland of naar Bussum zou proberen te komen. De volgende dag deden we een inval in het kantoor, sleepten de vereiste formulieren in de wacht en verdwenen door de omheining. Kort daarna schudden we elkaar de hand en gingen uiteen.

Tegen de middag hoorde ik plotseling een man de Friese taal spreken. Ik ging naar hem toe en begon een praatje. Toen ik hoorde dat hij nog diezelfde avond naar Sneek zou rijden vroeg ik hem een lift. In de loop van de avond, nadat ik de hele middag wachtend had doorgebracht om deze mogelijkheid maar niet te missen, kwam hij me ophalen en verborg me onder dekens. Opnieuw was ik op weg. De bestuurder had me al gewaarschuwd voor wegversperringen, maar ik hoopte er goed doorheen te komen. Mijn leven scheen alleen nog te bestaan uit voortdurende pogingen ergens aan te ontsnappen of voor iemand op de vlucht te zijn.

TERUG IN SNEEK

Op deze trip echter begeleidde mijn beschermengel me. Ik werd niet ontdekt bij de verschillende gevaarlijke punten die we passeerden. Na een tocht zonder moeilijkheden kwamen we in Sneek aan, waar de chauffeur me rond middernacht afzette.

Ik kende de weg in Sneek goed en liep direct naar de familie Zijlstra, die zeer goed met ons gezin bevriend was. Ze woonden op het Groot Zand. Terwijl ik door de straten liep bleef ik over mijn schouder kijken, omdat ik het nare gevoel had gevolgd te worden. Ik voelde me steeds minder op mijn gemak. Je maakt er een gewoonte van elke mogelijke achtervolging te vermijden. Ik kon me hier niet van ontdoen en voelde me pas opgelucht toen ik op de bel gedrukt had en de familie de deur opende. Ze waren in de wolken toen ze me zagen. Ze wisten van mijn gevangenneming en het daarop volgende transport naar Duitsland.

Terwijl we nog in de gang stonden en ik uit mijn jas probeerde te komen, ging de bel opnieuw over. Toen we de deur openden stonden we oog in oog met enkele wild uitzierende figuren, die hun pistolen op me gericht hielden. Vervolgens werd ik door hen op de hoogte gebracht van het feit dat ik me onder arrest bevond en dat het huis omsingeld was. De ontsteltenis en verwarring was groot. De familie tekende een stevig protest aan en besloot tenslotte te vertellen wie ik eigenlijk was. We gingen met z'n allen de kamer binnen om de situatie uit te leggen. De andere kerels waren inmiddels ook binnen geroepen. Eén van hen herkende me vanuit de tijd dat de verzetsgroep in Friesland opereerde.

Ik was inderdaad gevolgd omdat één van hen mijn jas, die toebehoord had aan een Duitse luchtmacht officier, had opgemerkt. Die jas had ik tijdens mijn laatste week in Duitsland op de kop getikt. Omdat hij de mogelijkheid dat er een mof zou onderduiken had overwogen waarschuwde hij zijn kameraden. Ze hadden me gevolgd in de hoop het adres te bemachtigen en op die manier meer ondergedoken Duitsers te pakken te krijgen. Tenslotte moesten we toch wel lachen om de situatie.

Plotseling vertelde de leider dat iedereen z'n mond eens even dicht moest houden, hij had een leuk plan. Voor de grap zouden ze de volgende morgen terugkomen om me te 'arresteren'. De rest zou ik dan allemaal wel merken. Omdat ik wist welke grappen deze kerels uit konden halen stemde ik toe. Nadat we ze uitgezwaaid hadden stapten we allemaal doodmoe in bed om nog een paar uurtjes slaap te pakken. De volgende dag zou er tijd genoeg zijn om over mijn omzwervingen uit te wijden. Die nacht sliep ik eindelijk weer eens in een echt bed. De

volgende ochtend, het zal kort na het ontbijt geweest zijn, kwam inderdaad een groep kwaadaardig uitziende kerels van de verzetsbeweging het huis binnen en 'arresteerde' me. Het was hun bedoeling dat ik naar de commandant gebracht zou worden. Toen ik op hun hoofdkwartier aankwam wist ik niet wat me te wachten stond. Het hoofdkwartier was gehuisvest in een gebouw dat ik vroeger gekend had als het hotel 'Amicitia'.

Mijn begeleiders riepen: 'Harry, we hebben hier een speciale gevangene voor je. We kregen hem vannacht te pakken, gekleed in het uniform van een Duitse luchtmachtofficier'. Op het bevel: 'breng hem regelrecht naar binnen', werd ik om het scherm heen geduwd en stond oog in oog met mijn vader, operationeel leider van het District V (DOL-5). We keken alleen maar naar elkaar, schudden elkaar de hand en konden absoluut geen woord uitbrengen. De emoties die naar boven kwamen verlamden onze tongen volledig. Nadat we met koffie en een sigaret er bij waren gaan zitten kwamen onze tongen langzaam los.

DE BEVRIJDING

De dag nadat Sneek bevrijd was kon ik mezelf eindelijk een vrij man noemen. Hoewel... de jacht die er op me gemaakt was en al die keren dat ik gevangen genomen was hadden hun sporen nagelaten. Voor de rest van mijn leven zou ik me daar niet meer van kunnen ontdoen. We hadden veel te veel meegemaakt en alleen maar geworsteld om die grote Duitse overmacht te overleven. En dat gedurende een levensperiode waarin we eigenlijk als normale jonge mensen hadden moeten opgroeien.

Ik ontdekte hoe moeilijk het voor me was geworden opnieuw in mensen vertrouwen te krijgen. Wantrouwen was vaak het eerste dat me in gedachten kwam. Ik voelde me een vreemdeling in mijn eigen geboorteland. De doorgemaakte ervaringen bleven me achtervolgen. Alleen hard werken bleek het mogelijk te maken mijn gedachten voor enige tijd te verzetten. Ik spande me vaak tot het uiterste in. Hoewel ik enkele jaren later weer wat meer vaste grond onder de voeten had gekregen, kwam ik nooit meer over het intense gevoel van vermoedheid heen en leefde verder met 'geleende tijd'. We hadden enkele jaren gemist en waren gedurende die tijd oud geworden.

In het gesprek met vader hoorde ik dat mijn broer Luuk, enkele dagen voor de capitulatie van de Duitsers, eveneens in Sneek aangekomen was. Ze hadden hem tijdens een razzia gevangen genomen en op transport naar Duitsland gesteld. Hij zou nu ergens in Sneek rondlopen. We spraken af dat ik later nog wel eens op de koffie zou komen en ik rende naar buiten. Toen ik door de stad liep om Luuk te zoeken vond ik hem. Hij stond eenzaam en verloren op de hoek van een straat, vel over been, met een bleke kleur, zo kenmerkend voor een zieke man. Hij zag er afschuwelijk uit. Hij was altijd het meest sportieve type in ons gezin geweest. Nu was er geen spoor meer van fitheid in zijn bewegingen terug te vinden. We gingen ergens zitten. Met een lege uitdrukking op zijn gezicht vertelde hij me hoe hij bij een razzia gepakt was en naar Duitsland was gezonden om verplicht arbeid te verrichten. Toen hij uiteindelijk te ziek was geworden om nog te kunnen werken was hij op een zogenaamd 'dodentransport' gezet en terug gestuurd naar Holland.

Deze transporten bestonden uit mensen die te ziek en te zwak waren geworden om nog nuttige arbeid te verrichten. De verwachting was dat ze toch binnen betrekkelijk korte tijd dood zouden gaan. Luuk behoorde tot de gelukkigen die de terugtocht overleefden. Toen ik ook

nog mijn broer Daan in Sneek aantrof wist ik dat tenminste drie kinderen van ons gezin de oorlog hadden overleefd.

Hoewel het vervoer door Holland slechts in beperkte mate mogelijk was, wilden we toch zo snel mogelijk naar huis. We werden in nieuwe kleren gestoken en kregen de beschikking over twee fietsen plus speciale vergunningen, om door de wegversperringen heen te komen die op meerdere plaatsen langs de route aangebracht waren. Daan en ik waren fit genoeg en namen Luuk om beurten achterop de bagagedrager. Onze tocht bracht ons door de provincies Friesland, Overijssel, Gelderland en Utrecht. Mijn officiersjas had ik gehouden want kleding was amper te krijgen. Daarnaast had ik er sentimentele redenen voor.

In Nijkerk werd ons een maaltijd en overnachting aangeboden. De volgende dag ontdekte ik dat het keurig opgevouwen parachutistenjasje, dat ik in Duitsland op de kop had getikt, gestolen was. Vermoedelijk door de zoon des huizes, want die bleek ook verdwenen. Na wat verhit argumenteren begon de moeder tegen ons te schreeuwen en joeg ons weg. Ik kon er verder niets aan doen en evenmin de diefstal bewijzen. Even buiten Nijkerk werden we gewaarschuwd de tocht niet verder voort te zetten, er lagen in dit gebied mijnenvelden. Een al wat oudere landarbeider wees ons echter een smal pad waar hij, naar zijn zeggen, zelf meerdere malen met zijn fiets overheen gereden was. Hij waarschuwde ons vooral langzaam te rijden en alle bulten in de weg te vermijden. Dat kon een aanwijzing zijn dat er mogelijk landmijnen lagen.

We volgden zijn instructies op en kwamen zonder verdere ongelukken in de namiddag thuis aan. Daar troffen we de rest van de familie. Ze hadden het allemaal overleefd. Thuis hadden ze niet geweten dat Luuk ook opgepakt en naar Duitsland getransporteerd was. Degenen die het wisten hadden niet de moed op kunnen brengen hen hiervan ook nog op de hoogte te stellen. Het zou alleen maar meer zorgen aan hun bestaan toegevoegd hebben.

In diverse plaatsen waar we doorheen kwamen waren leden van de verzetsbeweging bezig pro-Duitse collaborateurs en vooral de meisjes, die intieme relaties met Duitse soldaten aangeknoopt hadden, op te pakken. De meisjes werden vervolgens kaal geschoren en moesten daarna met grote borden om hun nek rondlopen, waarop 'moffenhoer' was geschreven. Er werd vaak met modder en andere vuiligheid naar ze gegooid. Vooral door die mensen die op deze wijze hun haat tegen de Duitsers en de ellende die ze tijdens de bezettingstijd hadden moeten ondergaan, wilden luchten.

In verschillende delen van Holland mochten Duitse eenheden niet eerder vertrekken voordat alle mijnenvelden opgespoord en door hen zelf opgeruimd waren. Om er van verzekerd te zijn dat ze echt opgeruimd waren moesten de soldaten arm-in-arm gaan staan, waarna ze

met stampende voeten door bossen en velden werden gedreven. Voor hun eigen veiligheid wezen ze nauwkeurig ieder mijnenveld aan. Ze zorgden er wel voor dat het exacte aantal mijnen opgedolven werd. Nu hun eigen leven op het spel stond wisten ze zich ineens weer precies te herinneren waar ieder mijnenveld lag.

Sinds onze ontsnapping uit Berleburg had ik voornamelijk geleefd van wat ik op de één of andere manier te pakken had kunnen krijgen. Ik voelde me altijd hongerig maar kwam gelukkig toch wat in gewicht aan. Toen ik in Holland arriveerde en familie en vrienden ontmoette, was ik bruin verbrand en zag er goed doorvoed uit. Ik was ongeveer vijf en twintig kilogram in gewicht aangekomen. In Holland hadden de mensen op een dieet van tulpenbollen, suikerbieten en kool geleefd. Ze zagen er hongerig en sterk vermagerd uit. Ik denk niet dat ze werkelijk konden geloven dat ik zo lang in ongeveer een dozijn gevangenis en kampen had gezeten. Half verhongerd en vaak biddend om de dood, die aan al onze ellende een einde zou maken. In vergelijking met hen was ik een toonbeeld van gezondheid. Ik vertelde hen alleen maar over de streken die we gedurende die periode uitgehaald hadden. Het lijden en de ellende zouden ze maar zeer ten dele begrijpen. Op de een of andere manier voelde ik dat we op een verschillende golflengte zaten. Als ik aan vrienden voorgesteld werd, zeiden ze thuis: "Moet je hem zien, het is nauwelijks te geloven dat hij een slechte tijd in de kampen heeft doorgemaakt". Er was een onzichtbare barrière en geleidelijk aan trok ik me terug uit het gezin, dat nu met de eigen problemen in het reine moest zien te komen.

Acht jaar later ontmoette ik toevallig Gonny. We begrepen elkaar omdat we veel oorlogservaringen deelden. We konden ons afsluiten van de wereld, die ons toch niet begreep en probeerden er alleen maar voor elkaar te zijn.

In Holland herkreeg Luuk weer zijn goede lichamelijke conditie en besloot dienst te nemen bij de '7 December Divisie'. De militairen die hierbij ingedeeld waren werden opgeleid en getraind voor de verdere bevrijding van, wat toen nog 'Oost Indië' heette. Daar heersten nog chaotische toestanden. Luuk schreef in op een NCO-cursus en werd bevorderd tot sergeant en verder geselecteerd voor een mogelijk toekomstige officiersopleiding. Hij nam deel aan meerdere veldtochten op Java en sneuvelde in 1948.

Hij was een van de velen die vochten voor een verloren zaak. Luuk had echter dienst genomen op grond van principiële motieven. Na zijn dood hoorde ik dat vader het voor elkaar had gekregen hem voor de selectie van de NCO en de officierstraining in aanmerking te laten komen, en nog wel door mijn heldendaden in de verzetsbeweging aan Luuk toe te schrijven!

Ik misgunde het mijn gesneuvelde broer niet, maar verloor wel het vertrouwen in mijn vader en dit werd nooit meer hersteld. Vanaf die

tijd werd ik steeds meer eenzelvig. Pas jaren later kreeg Gonny het voor elkaar mijn volledige vertrouwen te winnen, ondanks de tragedies die het leven voor ons nog in petto had.

MOEIZAME HERINTEGRATIE

Na zoveel oorlogservaringen meegemaakt te hebben, heb je een lange tijd nodig om te wennen aan de plotselinge vrede. Het kostte me veel moeite om over de schrik heen te komen die veroorzaakt werd door overkomende vliegtuigen. Het was een tweede natuur geworden om dan meteen naar een beschutte plaats te rennen of jezelf in de dichtstbij zijnde greppel te werpen. Dit overweldigende verlangen naar veiligheid onderdrukken deed me het klamme zweet uitbreken. Niemand anders reageerde zo op vliegtuigen dus wilde je geen dwaas van jezelf maken. Evenmin wilde je je familie met dit vreemde gedrag in verwarring of verlegenheid brengen.

Een van de kerels die ik kende had tijdens een gebed in de kerkdienst zitten dommelen. Toen de dominee met een luid klinkend 'Amen' besloot, sprong de arme kerel op, ging in de houding staan en riep hard 'Achtung'. Enorm in verlegenheid gebracht maakte hij dat hij wegwam uit de kerk. Het zou een tijd duren voor hij weer in de kerk durfde te komen, zo hij dat nog ooit zou doen.

Tot het einde van de oorlog had ons gezin onderling een hechte band gekend. Onze ouders werden door ons gezien als een aan elkaar verknocht paar. De moffen verbraken de familieband, namen ons gevangen, dwongen ons onder te duiken en trachtten onze geest te vergiftigen met allerlei verhalen over vaders leven, in de tijd dat vader voortvluchtig was. Ze probeerden alles om ons zijn verblijfplaats te laten verraden. Onze radio werd in beslag genomen en ze beloofden die terug te geven in ruil voor vader. Moeder en enkele andere gezinsleden werden in hechtenis genomen. Ze zouden vrij komen in ruil voor vaders overgave, maar niemand vertelde iets. Ik ontsnapte, maar kwam later in nog veel meer moeilijkheden terecht. Tenslotte werd het gezin vrijgelaten en het huis onder bewaking gesteld. De Gestapo hoopte vader te verrassen en te overrompelen bij een bezoek aan zijn gezin, waar hij erg op gesteld was.

De vijf oorlogsjaren hadden vader en moeder van elkaar vreemd, er ontstonden teveel spanningen. Broers en zusters kozen partij, hetgeen resulteerde in een gezin dat in zichzelf verdeeld raakte. Onze ouders gingen uit elkaar. De oude gezinsbanden werden definitief verbroken. We gingen allemaal onze eigen weg. Ik hervatte mijn studie en begon aan mijn eigen onzekere toekomst te bouwen. Ik zwoer

bij mijzelf dat, als ik ooit zou trouwen, ik trouw aan mijn vrouw zou blijven. Het was een persoonlijke eed waar ik me trouw aan hield, ondanks de verschrikkelijke tragedies die me te wachten stonden nadat ik getrouwd was. Mijn terugkeer naar huis was uitgelopen op een grote teleurstelling.

Na de oorlog kocht ik een Blaupunkt-radio. Eén van de eerste dingen die ik moest doen was mijn Browning-pistool zien terug te vinden. Ik had het voor mijn gevangenneming verborgen, en het aan de binnenzijde van onze radio vastgeplakt. Ik was het compleet vergeten, tot de dag dat ik op een vacantiereis van Durban naar Holland vloog. Niemand in ons gezin kon zich echter herinneren wat er in de tussentijd met de radio was gebeurd. Ik moest aannemen dat het pistool samen met de radio verdwenen was. Een zoektocht in het park, het Lagieskamp, om een ander klein vuurwapen terug te vinden bleef ook vruchteloos. Mijn vader en ik hadden verschillende vuurwapens tijdens de verzetstijd in Bussum begraven. We hadden o.a. drie pistolen en ammunitie die erbij hoorde, in geoliede doeken verpakt, met was dicht gesmolten en verborgen in de buurt van het Lagieskamp. Ik wist me de plaats nog goed te herinneren, doch kon geen spoor meer terug vinden van deze geheime bewaarplaats. Ik nam aan dat ze door werklui van de gemeente waren gevonden. Het betekende voor mij het verlies van een 0.38 revolver, een parabellum pistool en een Duits Lüger pistool, die we tijdens een overval op de moffen hadden buit gemaakt. Mijn Duitse infanteriegeweer kwam wel boven water, maar de luchtafweergranaat bleef zoek. Tengevolge van de reizen die ik maakte was ik deze oorlogsrelikwieën vergeten.

Bij toeval ontmoette ik in de jaren na de oorlog tweemaal een medebewoner uit het concentratiekamp. Eén uit Geisweid en één uit het kamp Berleburg. Ik werkte bij Staatsbosbeheer in Baarn. De bel ging, ik stond op om open te doen en stond oog in oog met een jongeman die samen met mij gevangen had gezeten. We praatten een tijdje en van hem hoorde ik dat onze ontsnapping destijds nogal wat stof had doen opwaaien. Een paar dagen na onze ontsnapping werden ze in het kamp op de hoogte gesteld van het feit dat we gepakt en doodgeschoten waren. Dit om anderen te ontmoedigen wanneer ze ook eventueel dergelijke plannen mochten koesteren. Mijn bezoeker kwam uit Loosdrecht en had blijkbaar geen vechtlust meer over gehouden na de oorlog. Hij leek een geestelijk gebroken man en was haveloos gekleed. Hij voorzag in zijn onderhoud door als venter langs de deuren te gaan om garen, band en veters, die hij in een klein oud koffertje bij zich had, te verkopen.

Toen hij vertrokken was keek ik uit het raam en zag hem van huis tot huis gaan, in de hoop klanten te vinden. Hij zal één van de totaal ontmoedigde mensen zijn geweest die wel de oorlog hadden overleefd, maar door alle trauma's incapabel waren geworden hun weg te vinden.

Stuurloze menselijke schepen op drift. Doelloos meegesleept op de golven van het leven, dat alle aantrekkelijkheid verloren had. Dat is ze niet kwalijk te nemen. Ze waren tegen hun wil door de voorportalen van de hel gegaan. Velen hadden het gevecht tijdens het doormaken van ziektes al opgegeven. Ze stierven ver van hun geliefden. Het kwam in onze groep ook voor. We moesten het onder ogen zien en konden alleen maar zeggen: "Gelukkige schooiers, hun verdriet en zorgen zijn voorbij". Als je in zulke omstandigheden moet leven word je snel volwassen.

Tegen het eind van 1955 moest ik in Den Haag onze vliegtickets naar Nieuw Guinea in orde laten maken. Intussen besloten Gonny en ik in één van de restaurants een lunch te gebruiken. Er kwam een kelner op ons af. Ik herkende hem als een bewoner van het kamp Geisweid, waar de moffen hem de taak hadden gegeven, de dagelijkse waterige 'Eintopfsuppe' uit te delen. Daarnaast moest hij de vloeren van de barakken schoon houden. Onder ons toezien moest hij eerst in de soep roeren alvorens op te scheppen, anders zou hij de weinig kauwbare stukjes die erin zaten voor zichzelf bewaren. Er werd met Argusogen naar elkaar gekeken. Verder vermeden we het met hem te praten. We verdachten hem ervan inlichtingen aan de moffen door te geven. Het was zijn manier om zich van een gemakkelijk baantje te verzekeren.

Toen de moffen ons de kans gaven in de stad met een oorlogsweduwe te gaan samenwonen, ging hij er op in en verdween uit de barak. Ik zag er nu goed gekleed uit, heel anders dan in mijn kamptijd, zodoende herkende hij me niet. Hij scheen hogelijk verbaasd toen ik hem bij zijn naam noemde, en vertelde dat ik één van de kampbewoners van Geisweid was geweest. Hij bediende ons snel waarna hij zich verontschuldigde, omdat 'hij zijn aandacht ook nog aan andere tafels moest geven'. Een andere ober overhandigde ons de rekening. Klaarblijkelijk wilde de man oud-kampbewoners liever niet meer ontmoeten. Enkele van ons hadden hem bedreigd met de opmerking: 'dat we hem wel zouden vinden'.

WERKEN AAN DE TOEKOMST

Ik wilde niet opnieuw beginnen op de Handelsavondschool om drogist te worden. Het dagelijkse afbeulen van het leven van een winkelier had voor mij haar bekoring allang verloren. Ik zou nooit meer onderdanig kunnen zijn voor lastige klanten. Ik wilde een toekomst in de natuur zoeken. Door in de natuur te zijn kon ik misschien het hoofd bieden aan de rusteloosheid en vermoeidheid die ik voortdurend in me voelde. Nadat ik informatie had ingewonnen werd me duidelijk dat ik wel diploma's nodig had, tenminste van een Landbouwschool, om toegelaten te kunnen worden tot een studie aan de school voor Bosbouw. Ik nam me voor dat diploma te verwerven. Ongeveer halverwege 1945 kwam ik als stagiaire bij Staatsbosbeheer in dienst. De school zou in oktober 1946 van start gaan. Het was vanzelfsprekend dat ik met goede cijfers het diploma van de vereiste twee jaar Landbouwschool zou moeten halen, alvorens me in te kunnen schrijven voor de cursus 1946-1948 in Arnhem.

Vanaf mijn indiensttreding bij Staatsbosbeheer in Baarn, was ik ingeschreven als leerling van de avondschool te Soest. Na het beëindigen van mijn dagelijkse bezigheden kon ik de lessen bijwonen. Ik ging er op de fiets naar toe omdat de extra afstand slechts 5 kilometer bedroeg. Dikwijls stond ik op het punt het op te geven. Het was eigenlijk gekkenwerk. Overdag in de bossen werken, alles over bos en bosbouw leren en dan ook nog de Avondschool in Soest volgen. Vervolgens nog eens 15 kilometer terug fietsen om thuis te komen. Daarna kon ik nog eens mijn leerboeken bestuderen, en de volgende ochtend vroeg weer op pad gaan naar mijn werk. Hoe dan ook, op de één of andere manier speelde ik het klaar en werd in oktober 1946 in Arnhem ingeschreven. Samen met twee andere studiegenoten nam ik mijn intrek in een hoekhuis van de Peterstraat, tegenover de hoofdingang van het Sonsbeekpark. Tijdens de winter woonden we de lessen bij, en in de zomertijd moesten we praktijkervaring opdoen in land- en bosbouw. Afhankelijk van de cijfers die je voor de verschillende vakken had gekregen, en tussenrapporten betreffende het werk, verricht in verschillende studiegebieden, kon je of van school vertrekken of kreeg je toestemming aan het tweede jaar van de opleiding deel te nemen. We moesten verdomd hard werken gedurende die twee jaar, maar in oktober 1948 werd mij eindelijk het diploma uitgereikt. Het stelde me in

staat om mijn eerste stappen te zetten op de weg naar een mogelijke toekomst. Ik was gediplomeerd in Landbouw, Bosbouw en Zoetwater-visserij. Verder had ik cursussen bijgewoond in het opzetten van Landbouwprojecten, Waterbouwkundige projecten en nog ongeveer een tiental onderwerpen, die verband hielden met de Landbouw.

Mijn sollicitatie bij Staatsbosbeheer had succes. Op eigen verzoek werd ik te werk gesteld in de Algemene Dienst, waardoor ik voor een bepaalde tijd overal in het land ingezet kon worden. Dit kwam me goed van pas. Ik bleef me rusteloos voelen en wilde beweging hebben. Eindelijk had ik een geschikte baan en verdiende nu een salaris. Van het geld dat ik de laatste drie jaar had verdiend was iedere cent hard nodig geweest om kost en inwoning te betalen. Er bleef nauwelijks genoeg over om regelmatig naar de kapper te gaan of een enkele keer de bioscoop te bezoeken. Door verstandig met mijn geld om te springen, kon ik van mijn spaargeld een 'Harley Davidson' aanschaffen. Voor het gebruik ervan kreeg ik kilometervergoeding. Ik vond voldoening in mijn werk omdat het een zeer grote verscheidenheid van werkzaamheden met zich meebracht. Zoals: 'inventarisatie van bossen, het uitvoeren van herbebossingsprojecten, toezicht houden en in kaart brengen van bospercelen in verschillende delen van het land, etcetera'.

Wanneer je aan een leertijd begint kan je verwachten dat je in elk beroep onder aan de ladder begint. Bosbouw vormde hierop geen uitzondering. Mijn eerste klus bestond uit het bijwonen van een vergadering van vakkundig geschoolde arbeiders, die aangenomen werk verrichtten. Het werk bracht met zich mee dat boomstammen van een bepaalde lengte in kleine blokken moesten worden gehakt, om geschikt gemaakt te worden voor brandstof. De productie van houtgas was nodig voor grote boilers waarmee tijdens de oorlog de meeste auto's waren uitgerust. Benzine was toen niet meer te verkrijgen. Staatsbosbeheer had door het hele land bepaalde verkooppunten opgezet waar dit soort brandhout, in zakken verpakt, te koop werd aangeboden. We deden goede zaken.

Onze bevoorradingspost, langs de hoofdweg Hilversum-Soest, kostte me menig zweetdruppeltje. De eerder genoemde arbeiders werkten voor stukloon. Ze speelden het klaar hiermee een goed salaris te verdienen, terwijl ik voorzien werd van een minimaal toegestaan zakcentje. Door zuinig te blijven leven kon ik tenminste mijn motor op de weg houden. Begrijpelijkerwijs hadden deze mannen geen behoefte aan een stagiaire die hun tempo niet bij kon houden. Ik kan nog steeds niet begrijpen hoe ik het klaarspeelde mijn gekwelde lichaam naar Soest te slepen, ook nog eens de Landbouwavondschool te bezoeken en vervolgens nog eens de vijftien kilometer naar huis terug te fietsen. Dan studeren en de volgende ochtend om zeven uur weer op mijn werk aanwezig zijn. Het was meer dan genoeg om het leven van een leerjon-

gen tot een plaag te maken. Het was hun manier om de mannen van de jongens te scheiden.

Er wordt wel eens gezegd 'Aan alle lijden komt een eind'. Inderdaad, op een gezegende dag verscheen de opzichter-houtvester en gaf opdracht dat ik me de volgende dag op zijn kantoor moest melden. Ik zou ingewerkt worden in bosbeheer. Eindelijk kwam voor mij de zon van achter de wolken tevoorschijn. Er werd me geleerd het hele bosbeheer af te handelen, met alle problemen die er aan vast zaten. Regelmatig werd ik op tochten door het bos mee genomen om de verschillen te leren tussen zomer- en winterkenmerken, waardoor bomen te identificeren waren. Deze praktische kennis kwam me goed van pas bij de pogingen het toelatingsexamen voor de studie in Arnhem te behalen. Tijdens dat examen kwam ik tegenover een zestal examinatoren te staan, die achter een lange tafel zaten. De tafel was bedekt met boomtakken. Uitgezonderd de coniferen waren alle takken zonder blad en ik moest ze bij deze mondelinge test identificeren aan de hand van hun winterkenmerken. Dankzij mijn docent in Baarn kwam ik met vlag en wimpel door de test heen. Na de andere examens doorlopen te hebben kon ik, mede door de in Soest behaalde cijfers, me in Arnhem laten inschrijven voor de cursus 1946-1948. De eerste werkelijke stap naar mijn toekomst was genomen. Het had me wel erg vermoeid... en er was nog een lange weg te gaan.

Gedurende mijn stagetijd in de bosbouwsector in Baarn ontmoette ik een paar echte kerels, die in dienst waren van Staatsbosbeheer. Onze voorman was een donkere, zwaar gebouwde man, wiens stentorstem over grote afstanden te horen was. Dit vooral als hij zijn goede humeur verloor, hetgeen niet ongebruikelijk was. Eens waren we met de hulp van een reusachtig Belgisch paard bezig met het weghalen van geveldde bomen van één van de bospercelen aan de Lage Vuursche. Het sterke beest speelde het klaar om twee dennebomen tegelijk naar de weg te slepen. Plotseling kwam onze voorman als uit het niets tevoorschijn, wierp een blik op ons werk en gromde dat het werk met opzet te langzaam werd uitgevoerd. Volgens hem kon het paard makkelijk drie bomen per keer vervoeren. Aangezien we merkten dat hij in een slecht humeur was legden we hem uit dat we dit al geprobeerd hadden, maar dat het onmogelijk was gebleken. Hoe dan ook, het was tegen doveman's oren gezegd. Hij zou het ons wel eens even laten zien en gaf het bevel drie bomen aan de ketting te binden. Na vijf minuten mennen en schreeuwen tegen het paard waren de bomen ongeveer een meter verschoven. Eindelijk barstte hij van afkeer in woede uit, smet de leidsels neer en met een verschrikkelijke vloek sprong hij op en kwam vlak naast het paardelijf neer. Even wist hij niets te zeggen. Daarna zette hij met het gebrul van een leeuw, als een grote paardevlieg, zijn tanden in het paardelijf. Het kolossale beest nam niet eens de moeite zich te bewegen. Wij lagen ziek van het lachen op de grond. Met een mond vol paardehaar en paardezweet rende de voorman naar

zijn fiets en race'te weg, zonder er zich verder druk over te maken ons weer aan het werk te zetten. We namen er wel de tijd voor bij te komen van deze scene. Nooit eerder hadden we iets gezien dat zo gek en komisch was. Onze wat oudere timmerman irriteerde hem mateloos. Die had zijn werkplaats in de in onbruik geraakte stallen van het kasteel 'Groeneveld'. Hij was een goed vakman. Wat wij met een potlood konden, deed hij met zijn gereedschap. De timmerman had namelijk een gewoonte die onze voorman bijna gek maakte. Fluitend en neurierend deed hij zijn zaagwerk op het ritme van zijn deuntjes. Er kwam pas rust op onze afdeling toen de voorman naar Zuid-Frankrijk emigreerde en daar voor zichzelf een boerenbedrijf begon. Chris, één van onze arbeiders was 'de vroege vogel' van de ploeg. Lang voordat iedereen aanwezig was, had Chris zijn 'vroege morgen-bezigheden' in het bos al gedaan. Op een morgen kreeg ik de kans hem tijdens een dutje, waarbij hij luid snurkte, te snappen. Zijn behoefte aan frisse lucht was hem, zo werd me duidelijk gemaakt, voorgeschreven door zijn huisarts. Tijdens een lang gesprek kwam het ware verhaal er uit. Alhoewel het op mijn lachspieren werkte moest ik toch een Salomo's oordeel vellen. Het was namelijk streng verboden te stropen, aan de andere kant moest ik de nieuwe terreinen met jonge aanplant beschermen tegen schade, die door konijnen veroorzaakt werd. We kwamen tot overeenstemming; Chris beloofde plechtig geen strikken in het bos te zetten zolang ik in deze afdeling werkzaam was. In ruil daarvoor mocht hij de konijnen in de jonge aanplant onder controle houden, door ze alleen maar 'weg te jagen'. Hij moet de konijnen wel de stuipen op het lijf gejaagd hebben. Binnen een paar maanden werd er geen schade meer aan de gewassen waargenomen. Chris hield me volledig op de hoogte wanneer hij schade ontdekte in andere aanplantingen, en adviseerde me als het nodig was er iets aan te doen. Soms waarschuwde hij me 'mijn fietstassen dicht te houden'. Naar zijn zeggen wilden konijntjes die aan het schrikken waren gemaakt wel eens in dit soort fietstassen springen, waar het arme beest dan door verstikking om het leven zou komen. Wanneer hij me toeriep: "Baasie, je tassen waren vandaag niet dicht", wist ik dat op onverklaarbare wijze een konijn zijn weg naar mijn fietstassen had gevonden en daar was dood gegaan.

Chris was een sterke man, bovendien een uitstekend scherpschutter in het gooien van groene dennekegels. Met een beweging van zijn pols kon hij een dennekegel in een projectiel veranderen, dat een konijn net lang genoeg verdoofde om Chris de gelegenheid te geven het te pakken. Hij miste zelden. Zijn medewerkers vertelden dat ze eens een weddenschap met Chris hadden verloren. Hij had beweerd de klok van de grote kerk in Hilversum stil te kunnen zetten. Gebruik makend van een paar aardappelen, speelde hij het inderdaad klaar er één achter de grote wijzer te mikken, zodat de torenklok stil stond. Bovendien was Chris een meesterlijke imitator van vogels. Vogelwachters raakten in vervoering als ze plotseling de heldere zang van een zeldzame vogel hoorden. Ze wisten niet dat Chris zijn lunchpauze doorbracht in een

greppel, omringd door struiken. Dichterbij sluipend, om een goed zicht op de vogel te verkrijgen, vonden ze dan een heel verbolgen Chris, die het ze kwalijk nam de vogel verjaagd te hebben.

Onder het aanbieden van verontschuldigheden verdwenen de hoogst verbaasde vogelwachters, elkaar beschuldigend dat ze te dichtbij waren gekomen. Wij lachten in ons vuistje en vroegen Chris door te gaan met het imiteren, zodat we nog wat langer van zijn zang konden genieten. Chris was ook goed bekend door de verkoop van zijn kanarie-vrouwtjes, in plaats van de mannetjes, doordat Chris zelf de zang produceerde, terwijl de klanten met gesloten ogen naar het prachtige geluid luisterden. Niemand nam het hem kwalijk. Chris gaf eerlijk advies de speciale vogel te kopen die hij aanwees en die een goede zanger was. De klant stond er echter op de vogel te kopen die hij dacht gehoord te hebben en ging gelukkig naar huis met een waardeloos kanarievrouwtje.

Ofschoon we hard en serieus moesten werken, vonden we af en toe ook tijd voor sommige 'practical jokes'. Onze scheikundeleraar had de gewoonte een lucifer heen en weer te strijken over de tafel in het laboratorium waar hij les gaf. Op een dag strooiden we fosfor over de tafel. Tijdens de les maakte hij er tot zijn eigen stomme verbazing een prachtig vuurwerk van. Hij nam de grap goed op en beloofde ons de gevaren te demonstreren van het werken met zekere metalen. Hij zou de elementen Kalium en het zout ervan bespreken en demonstreren. Hij raadde ons aan alvast wat over dit onderwerp te lezen. In de volgende les mengde de leraar het in de verkeerde fles en liet een van de metalen bollen vallen, die plotseling begon te spetteren. Het vuurwerk dat hier het gevolg van was, deed ons met z'n allen achter onze tafels duiken. De onverstoorbare leraar vervolgde de les vanachter zijn tafel. We waren nogal geschrokken, maar hadden wel geleerd met elementen waar we weinig van wisten, geen grappen uit te halen. Toen alles voorbij was had het laboratorium een nieuw plafond nodig, tevens moesten er een aantal stoelen vernieuwd worden.

Twee studenten van onze school, die bijna tegenover elkaar in dezelfde straat woonden, kwamen eens thuis en zagen mensen omhoog staren. Toen ze ook omhoog keken zagen ze dat er tussen hun ramen een touw gespannen was. Een paar andere studenten hadden kans gezien hun kamers binnen te dringen en hadden het touw van raam tot raam vastgemaakt. Over de hele lengte hadden ze het touw gedecoreerd met panty's, broekjes, en bh's in alle maten en kleuren. Ze lieten geen seconde voorbij gaan om met rode koppen de trappen op te rennen en de aanstoot gevende decoratie, die grote hilariteit veroorzaakte onder de toeschouwers, weg te halen. Ondertussen schreeuwden de toeschouwers hun commentaar naar de twee studenten, die nogal gewend waren op te scheppen over hun successen bij de meisjes. In het vervolg hielden ze tenminste hun mond over hun avonturen in het

maanlicht. Met enkele klasgenoten hadden we 'de club van Tien' opgericht. Alleen die leerlingen, die gemiddeld een zeven op hun rapport hadden, werden er in toegelaten. We hielpen elkaar bij de studie, die ongeveer dertig verschillende vakken omvatte, en gaven elkaar adressen, waar je het beste op kamers kon wonen, in die streken waar je in de zomermaanden stage moest lopen.

Toen de resultaten van onze examens bekend gemaakt werden, hadden we redenen te over een zaal te huren in een plaatselijke bar en feest te vieren. Ieder van ons bracht een liter oude Hollandse jenever, kaas, en een grote hoeveelheid verrukkelijke pinda's mee. Tegen half elf vertrokken we richting Sonsbeek, gingen daar in het gras liggen en bleven tot diep in de nacht praten over onze verdere toekomstplannen. De volgende dag pakten we ons boeltje bij elkaar, namen afscheid en vertrokken naar huis.

MIJN EERSTE BAAN

Ik solliciteerde met succes naar een aanstelling bij Staatsbosbeheer. De jaren daarop bekleedde ik verschillende posities in diverse delen van het land.

In de provincie Drente werd ik in Exlo te werk gesteld, een klein dorp omgeven door prachtige jonge bossen. Kost en inwoning vond ik bij één van de plaatselijke families. Het werk als houtvester was erg interessant. Het was leuk zowel met mensen uit de buitendienst als met het kantoorpersoneel op te trekken. Ik sloot me aan bij de plaatselijke jeugdclub. In de weekends gingen we zwemmen of vissen in de verschillende wateren, die door het afsteken van veen in vroegere jaren ontstaan waren. Het was, zoals ik zelf ontdekte, nogal riskant om in deze veenplassen te zwemmen. Wanneer we onze plek gevonden hadden, riep één van ons: "Degene die er het laatste in ligt is een lafaard". Dus liepen we om 't hardst om bij de eersten te horen. Ik had het voordeel van lange benen zodat ik nooit de 'lafaard' werd, en altijd hals over kop het water indook. Bij een van die gelegenheden heeft één van de meisjes me moeten redden. Zij was boven water gekomen, zag dat mijn voeten uit het water staken en het water wild deden opspatten. Ik was in een ondiep gedeelte gedoken en mijn armen waren in het veen verstrikt geraakt. Met behulp van anderen trok ze me eruit en bevrijdde me uit het veen. Het was te danken aan het feit dat ze altijd dicht bij me in de buurt bleef. Mijn vriendinnetje werd ze echter niet want ik had al een meisje in die streek.

Omdat ik een hartstochtelijk visser was werd me gevraagd lid te worden van de plaatselijke hengelsportvereniging. Na een paar weken had ik mijn lidmaatschap weer verspeeld. Ze vonden de manier waarop ik viste onsportief. Ik gaf er echter de voorkeur aan te geloven dat ik naar hun smaak een veel te grote concurrent was. Naar plaatselijke gewoonte had men besloten dat de man die de meeste vis of de grootste snoek ving vooraan mocht rijden als we het dorp inkwamen. Hij kon dan zijn vangst, die aan het stuur van zijn fiets hing, aan iedereen laten zien.

Ik was bevriend geraakt met een meisje dat ook een hartstochtelijke hengelaar was. Wij werkten samen in teamverband en vingen menig snoek, hetgeen de andere clubleden behoorlijk van hun stuk bracht. Mijn meisje zou zich speciaal concentreren op het, met haar lichtere vistuig, vangen van kleine rietvoorn, dat als lokaas voor de

snoeken moest dienen. Dat spaarde veel tijd wanneer ik het vistuig voor 'het snoeken' klaar moest maken. Ik kon met het lokaas voor de snoek achter me aan slepend langs de oever lopen, terwijl zij achter me aan kwam om de haken regelmatig van vers en levend lokaas te voorzien. Vaak kwamen we met drie of vier prachtige snoeken aan ons stuur het dorp binnen, lang voor de anderen thuiskwamen. Het verhaal van onze vangst had dan allang de ronde gedaan, en de mensen waren dan minder geïnteresseerd in wat de anderen hadden gevangen. Ze vonden het oneerlijk dat ik met behulp van mijn meisje snoek had gevangen, en ze beëindigden mijn lidmaatschap. Vanaf die tijd zochten we ons eigen viswater op.

Om de inventarisatie van het 'Speulderbos' af te maken zocht en vond ik in Garderen een goed pension. Door bossen en heidevelden lopend ontdekte ik hagedissen en slangen. Het waren interessante reptielen. Ik besloot in onze tuin in Naarden een slangenkuil te bouwen. Om te beginnen ving ik op een mooie, zonnige dag, drie adders en een ringslang. Ik stopte ze in een schoenendoos en sloot ze op in mijn kast. Daar zouden ze het wel een paar dagen uithouden, zodat ik ze in het weekend mee naar huis kon nemen. Ik kan alleen gissen naar wat er eigenlijk gebeurd moet zijn. De volgende dag was de doos omgevallen. Ik kon geen spoor van mijn slangen terugvinden. Waarschijnlijk waren ze achter de houten lambrizing van mijn kamer verdwenen. Om mogelijke problemen te voorkomen pakte ik mijn koffers en vertelde de hospita dat ik overgeplaatst was. Ik betaalde wat ik haar nog schuldig was en zocht in een ander dorp in de omgeving een nieuw kosthuis. Hier maakte ik een geschikte houten kist. Op een weekend ging ik met enkele fraai gekleurde adders naar huis.

Toen ik er mee thuis kwam realiseerde ik me pas dat ik eerst een slangenkuil had moeten maken. Omdat ik niets vond waar ik ze in kon doen bedacht ik een tijdelijke oplossing. De badkuip was door de gladde en glooiende wanden een ideale plaats waar ze niet uit konden ontsnappen. Ik sloot de afvoer af en voorzag de badkuip van een laag zand en bladeren en veranderde deze in een geschikt terrarium. Ze zouden zich er goed thuis voelen tot de kuil klaar was.

Plotseling klonken er verschrikkelijke kreten uit ons huis. Ik vloog naar binnen en zag moeder in de deur staan, terwijl ze naar de badkuip wees. Thuiskomend was ze naar de badkamer gegaan, waar ze begroet werd door luid sissende slangen, die 'recht op hun staart stonden'. Ik besepte toen dat het een waardeloos idee was slangen te houden, terwijl ikzelf voor weken en soms maanden van huis was. Ik liet mijn collectie weer vrij en maakte een eind aan mijn pogingen een kleine dierentuin op te zetten. Het plezier dat je had van het bestuderen van in het wild levende dieren, werd door de anderen niet op prijs gesteld.

Om mee te helpen bij de herbebossing van Walcheren werd ik over-

geplaatst naar Middelburg. Door het hoge zoutgehalte van de grond moest dit werk echter voor één of meerdere seizoenen uitgesteld worden, zodat de regen eerst de grond zou kunnen ontzilten. Grote delen van Walcheren waren gedurende de oorlogsjaren geïnundeerd. De moffen hadden de dijken opgeblazen, waardoor de Noordzee het eiland verwoestte. Ik bleef hier maar een paar weken.

Daarna werd ik naar Noordwijk overgeplaatst, waar ik bevriend raakte met een jachtopziener die me veel bij bracht over de natuur in de kuststreken. In de vroege ochtenduren visten we vaak met een vislijntje op bot en schol, en nuttigden ze daarna aan het strand als ontbijt. We waren allebei de opvatting toegedaan dat vissen met hun staart zouden moeten kwispelen als ze in de boter lagen te bakken. Hij had ook wel iets van een stroper in zich, en toonde me verschillende manieren om klein wild te vangen. Om een fazant te vangen behandelden we vogelzaad met anijszaadolie en strooiden het op uitgezochte plekjes. Enkele kleine puntzakjes, aan de binnenkant besmeerd met lijm en bestrooid met zaad, werden tussen de takken van heesters bevestigd. Op enige afstand verscholen we ons en zodra we het geluid van een fazant in moeilijkheden hoorden, snelden we er op af. De begeerige vogels vonden snel het zaad in de kleine zakjes en renden 'geblinddoekt' rond, de zakjes over hun kop geplakt. De vrouw van de jachtopziener wilde ons wel een goddelijk maal opdienen. Het smaakte stukken beter dan alles wat je van de poelier kreeg. Volgens de jachtopziener was het een lucratieve zaak voor een aantal stropers om op deze manier fazanten te vangen.

Deze stropers vingden op verschillende landgoederen fazanten, en verkochten ze nogal eens terug aan de eigenaar van zo'n landgoed. Voor de jaarlijkse jacht wilden die graag wat meer jachtvogels op hun landgoed hebben. De opzichter fokte zelf fazanten voor hetzelfde doel en nog wel in grote aantallen. Hij leerde me onder andere ook nauwkeurig de plaats van typisch korte broedplaatsen te bepalen, bij voorbeeld van de broedkamers van duinkonijnen. Hij kon op de dag af nauwkeurig de leeftijd van jonge konijnen in hun nest vaststellen, door alleen te zoeken naar de 'verklikkertekens' rond het konijnenpark. Omdat ik dikwijls de weekenden thuis doorbracht wilde ik een paar konijnen gaan houden. Ik had in Naarden een houten dierenhok gemaakt en daaraan een lange ren bevestigd.

Op een dag openden we een paar broedplaatsen en namen zo'n acht baby-konijntjes mee. Ik liet ze in hun nieuwe omgeving vrij. Ze waren buitengewoon levenslustig en groeiden snel. Ze kregen het echter voor elkaar om op een nacht te ontsnappen. Omdat ik weer overgeplaatst werd kon het me niet schelen, ze zouden toch wel de weg naar de omliggende velden vinden. Een week of wat later echter klaagde een geïrriteerde kweker bij ons in de buurt over een wilde konijnenplaag die plotseling in zijn kwekerij en kassen was opgedoken. Al zijn planten werden opgegeten. Om de een of andere reden verdachten ze mij er van dat ik er wel iets mee te maken zou hebben. Onze naaste buurman

kon je ook regelmatig in zijn kippenren met een bezem op konijnenjacht bezig zien. Ik legde de ongelukkige ontsnapping van mijn konijnen aan de kweker uit en zei hem dat hij ze voor een lekkere maaltijd mocht houden als hij ze te pakken kon krijgen. Weken later vertelde meneer Kleuver me met een zuur gezicht dat ze lekker hadden gesmaakt. Het waren wel de duurste konijnen geweest die hij ooit bij een maaltijd had genuttigd. Gedurende de jacht met zijn medewerkers, gewapend met stokken en knuppels, waren veel planten gesneuveld.

Nadat ik mijn opdracht in Noordwijk had beëindigd, werd ik overgeplaatst naar Helmond. Het was de tweede keer dat ik in Noord-Brabant ging werken. Gedurende mijn opleiding van 1946-1948 had ik praktijkstage gedaan op een gemengd bedrijf in Oirschot. Bij het uitkijken naar een goedkoop pension belandde ik bij een boerengezin. Ze bezaten een echt ouderwets boerderijtje. De maaltijden waren voortreffelijk en smakelijk. Voor het eerst in mijn leven ontdekte ik dat borden niet in elk huishouden bestonden. Alle maaltijden werden opgediend in vlekkeloos schone holtes, in de vorm van borden in het tafelblad uitgebeiteld. Die tafel moet werkelijk heel antiek zijn geweest en een waardevol stuk voor antiquairs. Gewone bedden hadden ze ook niet, in plaats daarvan waren er bedsteden. Ik bleef drie maanden in dit gebied en kan eerlijk zeggen dat ik ervan genoten heb. Ik had ondermeer te maken gekregen met verschillende, door paarden getrokken werktuigen, en ook met mechanisch aangedreven exemplaren. Daarna werd ik in Helmond geplaatst. Ik vond een pension in Stiphout bij een familie die een wasserij dreef.

De dienstdoende houtvester was een zeer nauwgezet man en stelde hoge eisen aan het toezichhouden op de uitoefening van de bosbouw-wetgeving. In de loop van mijn werkzaamheden ontmoette ik een geboren Gelderlander en raakte met hem bevriend. Wij werkten samen in hetzelfde gebied. Hij deed echter dienst voor een ander Departement. Hij bereed een Norton-motorfiets, terwijl ik nog steeds mijn Harley Davidson had. Wij hielden van onze motoren. Na een lange dag van dienst-doen, gingen we vaak samen een heel eind rijden. Voornamelijk om even uit het werk te zijn en te ontspannen. We konden stoppen wanneer we daar zin in hadden, en van een kop koffie genieten in één van de restaurants langs de weg. Mijn vriend was een zeer toegewijd pianist. Vaak ging hij gewoon achter een beschikbare piano zitten om de eigenaar en zijn gasten op muziek te onthalen. Op zulke avonden hoefden we de koffie niet te betalen en maakten we met veel mensen kennis. Eens stelden enkele heren zich voor en nodigden ons uit voor een feest dat ze in Venlo wilden geven. Als mijn vriend zo nu en dan op de piano wilde spelen, om het feest dat alleen voor heren bestemd was, wat te verlevendigen, zouden zij de kosten van al onze drankjes en snacks op zich nemen. Drie achtereenvolgende avonden reden we naar Venlo om dit feest mee te maken. Ver na middernacht reden we weer terug omdat we om zeven uur 's ochtends op ons werk moesten zijn.

Na enkele weken begonnen we onze motoren alternerend te gebruiken om de benzinekosten enigszins te drukken. Op de terugweg van 's Hertogenbosch naar Helmond kwamen we eens op een nacht ter hoogte van Veghel, met de Harley Davidson plotseling in een dichte mistbank terecht. Ik werd door de reflectie van mijn eigen lichten verblind, raakte van de weg af en belandde in een greppel. We werden allebei van de motor geslingerd alsof we uit een catapult afgeschoten waren, en kwamen samen in het gras terecht. Nog wel wat verdoofd, vonden we onze sigaretten, staken er één op, en stelden vervolgens vast dat we allebei nog okee waren! Toen we eindelijk opstonden ontdekten we dat we over een hek heen in het weiland terecht waren gekomen. Het was voor ons geen probleem over het hek te klimmen en de Harley uit de greppel te trekken. Maar wat we ook probeerden de motor wilde niet meer starten. We duwden hem naar een naburige boerderij en lieten hem daar achter. We maakten de boer duidelijk dat we geslipt waren en dat we de motor de volgende dag zouden ophalen. Binnen een uur kregen we een lift naar huis en mijn vriend bracht me op zijn Norton terug naar Stiphout. Ik kende de plaatselijke monteur en vertelde hem wat ons overkomen was. Beladen met gereedschappen en sleepkabel bracht hij me de volgende dag op zijn motor naar Veghel. Omdat de motor nog niet wilde starten sleepten we hem naar Stiphout. Het grootste deel van het weekend besteedde hij eraan om de motor weer aan het lopen te krijgen. Maandag moest ik de motor weer gebruiken voor mijn werk. De reparatiekosten bedroegen f 90,-, een bedrag dat ik me in die tijd nauwelijks kon veroorloven. Somber gestemd dacht ik aan het nieuwe colbert met de bijpassende broek, die ik aan had willen schaffen. Ik zou het nog een paar maanden uit moeten stellen.

Op een dag, rijdend door Helmond, ontmoette ik de dominee van onze kerk. Hij groette me nauwelijks en maakte een schampere opmerking over mijn afwezigheid tijdens de kerkdiensten van de laatste weken. Ik vertelde hem dat ik wekelijks de mis in de Rooms-Katholieke kerk in Stiphout bezocht, in gezelschap van de dochter van mijn hospita. De kerk stond recht tegenover hun huis. Ik was ervan overtuigd dat daar dezelfde God aanwezig zou zijn, en liet hem sprakeeloos achter. Nadat de dominee me toegeschreeuwd had dat ik een heiden was, vervolgde hij zijn weg. Ik bezocht zijn kerkdiensten nooit meer. Enige tijd later kreeg ik een brief van hem waarin hij eiste, dat ik de bijdrage van 10% van mijn salaris, nog aan de kerk zou afdragen. Ik kreeg het net voor elkaar genoeg geld te sparen om regelmatig de kapper te bezoeken en had de rest hard nodig om de reparatiekosten van de motor te kunnen betalen.

In Zuid-Holland werd ik later in Haarlem te werk gesteld, en vond daar een kosthuis in de Staten Bolwerkstraat. Ik had opdracht gekregen de controle van het vellen van bomen in de districten Noord- en Zuid-Holland op me te nemen. Het betekende dat ik lange afstanden

moest afleggen in dit uitgestrekte werkgebied. Om het zo efficiënt mogelijk te doen bracht ik de verschillende routes in kaart. Het stelde me in staat de vele aanvragen, om toestemming voor het vellen van bomen, in de juiste volgorde af te werken. Vaak werd ik door een lucifer-fabriek gebeld, met het verzoek hun aanvragen met voorrang te behandelen. Ze zaten constant verlegen om populierenhout, teneinde de productie van lucifers aan de gang te kunnen houden. Om een snel besluit te kunnen nemen zou een vertegenwoordiger van het bedrijf me oppikken met zijn auto. Hij zou me voor de inspectie door een aantal aanplantingen rond rijden.

Verplichtingen hielden in dat herbebossing, met passend geselecteerde boomtypes, in deze gebieden gestimuleerd moest worden. Boeren die alleen maar een paar bomen wilden kappen hadden ook een vergunning nodig, en tevens de plicht nieuwe bomen te planten, in overeenstemming met het aantal dat gekapt was. Er was al te veel hout verloren gegaan tijdens de Duitse bezetting. Dat moest nodig vervangen worden. In dit gebied had ik mijn eerste schermutseling met een oudere collega, die me kwalijk nam dat ik zoveel werk verzette. Door systematisch te werken kon ik veel meer vergunningen en controles op herbebossing afhandelen dan hij. Ik had geweigerd het kalmer aan te doen. Hij was erg opgelucht toen ik naar Utrecht overgeplaatst werd en op het hoofdkantoor ging werken. Ik werd te werk gesteld op de afdeling Statistiek. Zo nu en dan ging ik voor enkele dagen met één van onze hoofdopzichters mee om gegevens te verzamelen in verschillende delen van het land. Helaas waren deze dagen te tellen, de meeste tijd bracht ik op kantoor achter mijn bureau door, luisterend naar ontevreden ambtenaren die dagelijks aan hun grieven lucht gaven. Dat was meer dan ik kon verdragen.

Hoe dan ook, ik kreeg steeds minder plezier in mijn werk. Het werkklimaat irriteerde me. De kleingeestige, burgerlijke houding van mijn collega's, die alleen maar konden kletsen over hun dagelijkse gezinsproblemen en over de voetbaluitslagen, maakte me kregel. Om kort te gaan, ik werd door de jaren heen steeds rustelozener en had sterk behoefte aan meer activiteit. Tenslotte nam ik mijn ontslag en ging naar huis.

Nadat ik ontslag genomen had bij Staatsbosbeheer ging ik me weer op de studie werpen. Eén- en vaak ook tweemaal per week bezocht ik een avondopleiding in Amsterdam. Wanneer ik maar even tijd had, bestudeerde ik thuis mijn boeken die handelden over tropische landbouw. Ik wilde graag in het buitenland, in een warme omgeving werken. De familieomstandigheden waren verre van rooskleurig. Holland had bovendien voor mij veel te veel beperkingen. Om kort te gaan, ik werd weer in toenemende mate onrustig en verlangde er naar te ontdekken hoe de andere kant van de horizon eruit zou zien. Regelmatig schreef ik op vacatures op het gebied van Landbouw in Tropische landen. Het resultaat bleef negatief. Een vriendin van me, die in Amster-

dam woonde, probeerde me op andere gedachten te brengen. Ze wilde dat ik in Holland bleef. Tenslotte maakte ze me zo kregel dat ik de vriendschap beëindigde.

Ik concentreerde me op mijn boeken over tropische landbouw, en solliciteerde op verschillende advertenties voor plaatsing in het buitenland. Er werd me een baan aangeboden in Tasik-Malaja op Java in Indonesië. Ze hadden dringend een ambtenaar voor visserij nodig. Na drie bezoeken aan Den Haag, waar besprekingen gevoerd werden en van gedachten werd gewisseld over de salariering, weigerde ik hun aanbod. Ze wilden me niet het salaris geven waar ik van uit was gegaan.

Tenslotte kreeg ik antwoord op een brief waarin ik informatie had gevraagd, betreffende een mogelijke post in Nieuw Guinea. Na verschillende interviews en medische keuringen, kreeg ik een aanstelling bij het Departement van Landbouw. Een maand later had ik mijn koffers gepakt, en reisde af naar Biak, met bestemming Manokwari. Na een paar weken wist ik dat ik de juiste beslissing had genomen. Het harde en avontuurlijke leven trok me aan. Vanaf het moment dat ik mijn eerste voetstap in Manokwari zette werd ik geconfronteerd met veel problemen die om een oplossing vroegen. Desondanks was het een land waar ik aan gehecht zou raken. Hier kon ik het hoofd bieden aan mijn rusteloosheid en vermoeidheid.

Vele jaren later zou ik gebroken het oerwoud moeten verlaten, om in een totaal ander land een nieuw leven te beginnen. Met nostalgie dacht ik geregeld terug, aan de jungle die ik achter had moeten laten. De enige vrouw waar ik altijd erg veel van gehouden heb, had me nu meer dan ooit nodig. De rest van ons gezamenlijke leven zouden we in Afrika doorbrengen.

NIEUW-GUINEA

AANKOMST MANOKWARI

20 Augustus 1952 vertrok ik van de luchthaven Schiphol. Ik begaf me aan boord van de 'Constellation PH-TDK Amsterdam' en vertrok om 21.15 uur. De eerste stop was in Beiroet. De volgende dag landden we op de luchthaven van Karachi en brachten de nacht door in het KLM-hotel. De meesten van ons werden nu voor het eerst blootgesteld aan tropische temperaturen. Ondanks een stevig briesje bleef de temperatuur hoog. Vroeg in de morgen vertrokken we naar Bangkok. Daar kwamen we in de namiddag aan en werden in het 'Great Eastern-hotel' ondergebracht. Na een snelle douche gingen we naar buiten en hielden een taxi aan om iets van de stad te zien. In de loop van de nacht vertrokken we met bestemming Manilla, waar we rond lunchtijd aankwamen. De nacht werd in het 'Bay View-hotel' doorgebracht. Eerst hadden we uren plezier beleefd aan het wandelen door dat deel van Manilla, waar geboren Manillezen wonen en leven. Opnieuw vertrokken we 's nachts, maar nu naar Biak. 24 Augustus kwamen we daar om 14.00 uur aan. Het was er moordend heet. We moesten een heel eind lopen van het vliegtuig naar het kleine gebouwtje van de douane. Dat tochtje, dwars over het op koraal gebouwde vliegveld, was voldoende om onze huid te verbranden. We waren net rode tomaten. Het voelde aan alsof je door een oven liep. Ik kon me nu goed voorstellen waarom Biak 'de witte hel' genoemd werd. Dit in tegenstelling tot het vasteland van Nieuw Guinea, dat met 'de groene hel' betiteld werd.

Na een langdurige controle van paspoorten en bagage kwamen we door de douane heen en stapten in een locale bus. Dit voertuig leek meer op een gemotoriseerd koekblik op wielen. Het bracht ons wel naar het hotel.

Sommige optimisten beschreven het koraalpad vol hobbels en gaten als een weg. Onder het rijden klapperden onze tanden zo hevig dat niemand in staat was om een woord te zeggen. De bestuurder bezat een goede dosis humor. Nadat we in de bus gestapt waren merkte hij doodleuk op: "Als er iets mis gaat hoef je niet door het raam naar buiten te springen, want als de bus uit elkaar valt kan je gewoon weglopen". Eerst dachten we dat het een grap met enige wrange bijmaak was, maar het bleek helemaal geen grap te zijn. We zijn uiteindelijk bij hotel 'Biak' aangekomen. Het bestond uit een aantal ex-Ame-

rikaanse legerbarakken met daken van gegolfd plaatijzer en gemeubeld met enkele stretchers en stoelen.

Binnen was de hitte overweldigend, we lieten geen tijd voorbijgaan om naar zee te rennen. Gelukkig was deze vlakbij en was het koele water een verademing. De volgende twee dagen brachten we grotendeels in zee door.

De 27e ging ik aan boord van een Catalina-vliegboot voor een vlucht naar Manokwari, in het 'Vogelkop-gebied'. Het was een opwindende tocht. Het duurde ongeveer anderhalf uur om deze kustplaats te bereiken. De nederzetting lag tegen de zoom van een altijd groene jungle gevleid. Het werd geflankeerd door prachtige gouden stranden en helderblauwe zeeën. Vanuit de lucht gezien trok deze plek me aan.

Verwarring over de tijd van mijn aankomst in Nieuw Guinea tussen de Nederlandse regering en die van Nieuw Guinea veroorzaakte meteen al aardig wat problemen op het moment dat ik mijn voet op dit grondgebied zette. Er was niemand aanwezig om me de weg te wijzen. De nieuwe districtscommissaris, die met dezelfde vliegboot was aangekomen, nam tenslotte de zaak ter hand. Hij organiseerde vervoer om me naar de plaatselijke 'passangrahan' (hotel) te brengen, waar ik een bruikbaar onderkomen vond.

Meneer Van der Star, ambtenaar van Landbouw en Veeteelt, haalde me met zijn landrover op om me vervolgens bij verschillende mensen te introduceren. Een bezoek aan 's lands betaalmester was vruchteloos. Mijn naam was hem niet bekend en ik kwam niet op zijn loonlijst voor. Hij weigerde me een voorschot op mijn toekomstige salaris te geven. Dit had tot gevolg dat ik te maken kreeg met een woedende hoteleigenaar, omdat ik mijn rekeningen niet kon betalen.

Officieel bestond ik gewoon niet in Nieuw Guinea, en mijn toekomstige baas was een paar dagen afwezig. Enkele dagen later hadden we echter een ontmoeting, en beloofde hij me mijn aankomst aan ons Departement in de hoofdstad Hollandia te melden. Het zou echter nog verscheidene maanden duren eer mijn naam op de loonlijst verscheen.

De laatste dag van de maand werd ik, om wat mensen te ontmoeten, voor een vistocht uitgenodigd op de motorbarkas 'Tonijn'.

We voeren een tijdje door het Doreh-baai gebied. Alhoewel het spoedig begon te regenen, kregen we het toch voor elkaar met stevige nylon handlijntjes, een paar grote 'Tengiri' (koningsmakreel) aan de haak te slaan. In de loop van de middag ving ik een schitterende, baarsachtige koraalvis. Toen ik hem van de haak afhaalde spreidde de vis zijn rugvinnen uit, waardoor naaldachtige pennetjes in mijn hand drongen. De steken waren zeer pijnlijk en verlamden binnen een paar minuten bijna mijn hele arm. Dit bleef bestaan tot middernacht. De regenval in de maand augustus bedroeg 185 mm.

Gedurende de eerste week van september maakte ik verschillende tochtjes naar 'Wosi', het landbouwproefstation. Ik had de taak op mij genomen deze proeftuin verder tot ontwikkeling te brengen. Er was een bungalow beschikbaar. Deze werd nog bewoond door een zekere

meneer Grobaart. Bij de plaatselijke bevolking beter bekend onder de bijnaam 'Toean GVD' (een godslasterlijke vloek). Hij leefde daar in gezelschap van een Indonesische concubine. De manier waarop hij leiding gaf aan het proefstation omvatte een stroom van zeer beledigende en godslasterlijke taal. Deze werd vanaf de veranda, waarop hij gekleed in een Indonesische sarong stond, luidkeels aan het adres gericht van werkkrachten, die zich nauwelijks durfden te vertonen.

Meneer Grobaart was ontslagen en maakte zich klaar voor vertrek naar Holland. Hij bood mij op een goede dag zijn karabijn te koop aan. Van vrienden in de stad kreeg ik 175 Roepia's te leen, dus kocht ik snel dit prachtige jachtgeweer. Hij gaf me er zo'n 100 patronen van 6.5 mm. bij. Een paar dagen later werd me in de stad al 1000 Roepia's voor dit wapen geboden. Ik weigerde het echter te verkopen. Het geweer voorzag me van middelen om geld te verdienen, wanneer ik dat hard nodig zou hebben.

Al mijn vrije tijd bracht ik in het oerwoud door, dat het proefstation omringde. Ik schoot er wilde zwijnen.

Na acht dagen van hard werken kregen de werkkrachten die bij mij in dienst waren het voor elkaar de bungalow keurig schoon te krijgen. Ik kon nu verhuizen. Op de laatste dag van de verhuizing trapte ik echter in een spijker, die diep in mijn voet drong. Het resultaat was dat de arts me bedrust voorschreef omdat mijn voet dik en opgezwollen was. De wond was gaan ontsteken en mijn temperatuur schoot omhoog. Tien dagen later bracht een vriend, die ik bij Staatsbosbeheer had leren kennen, me in zijn jeep naar Wosi. Ik liep nog steeds kreupel maar had er dik genoeg van nog langer aan mijn bed en stoel gekluisterd te zijn. De laatste week van september liet ik de arbeiders het oerwoud rond mijn bungalow opruimen.

De toestand waarin ik het proefstation aantrof was belabberd. Het was grondig verwaarloosd. Het verwijderen van onkruid en wild opgeschoten struikgewas was het eerste dat ons te doen stond. Hierdoor kreeg de zon gelegenheid de bodem te drogen, in de hoop dat dit een eind zou maken aan het muggenprobleem. Ik vergiste me helaas. Maanden later ontdekte ik pas hun broedplaatsen in de omgeving van de bungalow. Ik kwam er achter tijdens mijn nachtelijke jachtpartijen op wilde zwijnen in het oerwoud. Henk Kimmel, een Indo-Europeaan, die bij mij in Wosi als tractorchauffeur was aangesteld, verkocht de geschoten varkens in de stad. Hij kreeg er een bepaald percentage van. Samen verdienden we er op deze manier aardig wat geld bij. Hierdoor raakte ik snel mijn schulden kwijt en kon in het vervolg geld op mijn bankrekening in Holland storten. Uiteindelijk kon ik nu zeggen dat ik een spaarrekening bij de Bank had. Dat gaf me een trots gevoel.

Op de proeftuin plantten we de Oost-Indische vruchtbomen 'boea nonna' (custard apple), 'paw-paw', citroen- en ananashouten. In de buurt wonende kolonisten voorzagen me van een grote verscheidenheid aan bloemen en planten om mijn tuin te verfraaien.

25 september sloot de familie Pieters, een Ambonees echtpaar, zich bij mij aan op Wosi. We hadden voor onderdak gezorgd, en meneer Pieters werd te werk gesteld in de nieuw op te zetten varkensfokkerij. Ongeveer 50 meter van mijn bungalow verwijderd ontdekte ik een prachtige bron, die een constante stroom van koud water gaf. Het nam twee dagen in beslag om een houten platform en een pijpleiding van bamboe-buizen aan te leggen. We gebruikten 'kedek' (bamboe-matten) voor bekleding van de muren en bedekten het dak met 'atap' (bovenzijde van de palmtakken). Deze plek voorzag in een verrukkelijke 'roemah-mandi' (badkamer) waar, ondanks de hitte buiten, we altijd de beschikking over koud water hadden. Meneer Pieters bleek een zeer actieve man te zijn. Samen legden we in het omringende oerwoud wildbanen aan. Dit stelde ons in staat snel en geruisloos toegang te krijgen tot onze jachthutten, die we in de nabijgelegen jungle hadden gemaakt.

's Morgens begonnen we om zeven uur met het werk en 's middags om twee uur hielden we op. Werken onder tropische condities put je lichaamskracht snel uit. Een siesta in de middag is vaak een 'must'.

De oktobermaand bleek een beproeving te worden. De wond in mijn voet was opnieuw opengegaan en weer geïnfecteerd. De mantri, Philip Mambor, een landbouwassistent, en Simon, één van de arbeiders, werden geveld door malaria. Al het personeel moest voor controle naar Manokwari, tengevolge van het uitbreken van een oogziekte. De muggenplaag nam zienderogen toe. Een paar wolkbreuken veranderden Wosi in een groot moeras. De rivier was verschillende malen zo sterk gezwollen, dat we dagen achtereen geïsoleerd werden van contacten met andere mensen. Het dak van het mantri-huis begaf het en moest vervangen worden door een nieuw dak van palmladeren. Soda werd door het ziekenhuis verstrekt, en ik kreeg net genoeg om mijn ontstoken voet drie dagen te kunnen behandelen. De dokter verbood me iedere vorm van lopen om het optreden van gangreen te voorkomen. Zacheus, een andere werkkraacht, trapte ook in een spijker en kreeg te kampen met dezelfde problemen.

PROEFSTATION

De meeste blauwdrukken die voor de ontwikkeling van het proefstation dienden werden door kakkerlakken opgegeten. Hierdoor werd ik genoodzaakt om helemaal opnieuw met de plannen te beginnen. Benzine was door Manokwari op rantsoen gesteld. We ontdekten dat de luchtventilatoren op de rottingskelders (beerputten) grote zwermen muggen voortbrachten. We sloten ze met gaas af.

Mevrouw Pieters werd ook door malaria geveld. We kregen geen kans om te jagen. De meesten van ons waren ziek of hadden koorts. Mijn financiële positie werd krap, dus moest ik de aankoop van kruidenierswaren verminderen. De suiker raakte op en werd niet aangevuld. Brood werd teruggebracht tot twee broden per week. Gebruik van boter en olie werd met 50% gereduceerd. Groenten werden vervangen door planten uit het oerwoud, en aardappelen door inheemse 'Kasbi-knollen'. Gebruik van paraffine voor de verlichting werd met enkele uren per dag verminderd.

Het voetpad naar onze 'roemah-mandi' spoelde in één nacht weg. De stevige houten planken, waarmee de wanden van mijn bungalow waren opgetrokken, waren gekrompen, waardoor grote scheuren en openingen ontstonden. Door deze spleten drongen muggen, duizendpoten, schorpioenen, en andere insecten, makkelijk het huis binnen, hetgeen weer andere problemen veroorzaakte. We mengden vogellijm en stijfjel, emmers vol, en smeerden alle gaten dicht.

Hoewel Zacheus nog steeds strompelde werd een paar dagen later de hele binnenkant van mijn huis door hem gewit. Het werd makkelijker de kamer op ongedierte te controleren. Vanuit Manokwari werd groot ongenoegen onder de bevolking gemeld. Er was een tekort aan drinkwater en volledig gebrek aan water voor huishoudelijk gebruik.

In de proeftuin verscheen een geweldige python die de werklui op de vlucht joeg. Zijn dikte kon vergeleken worden met een doorsnee band van een automobiel. Voordat we onze geweren in de aanslag konden krijgen was de slang alweer in het oerwoud verdwenen. Aangezien dit al de derde keer binnen een week was hielden we onze deuren gesloten en controleerden alle kamers voor 't slapen gaan. Het witten van de kamers scheen gekko's te hebben aangetrokken. Minstens vijftig van deze beesten zaten op de muren en waren op jacht naar allerlei soorten insecten.

20 Oktober kregen we bericht dat twee Amerikaanse zendelingen op de Kebarvlakte waren vermoord.

Ondanks enkele plotselinge wolkbreuken bleek de oktobermaand een zeer hete en droge periode te zijn geweest. 28 October leek mijn

voet zover hersteld te zijn dat ik 's nachts weer kon jagen. De belangrijkste reden was mijn dringende behoefte aan wat geld. Ik kreeg het niet voor elkaar om naar mijn jachtplatform in de boom te klimmen, en besloot daarom maar vanaf de grond op jacht te gaan. Dat bleef een gevaarlijke onderneming. Een aangeschoten zwijn valt vaak zijn jager aan. Die nacht moest ik dat risico maar nemen, het geld was erg belangrijk. Ik had geluk. Er verscheen ineens een grote beer op ons wildspoor, precies recht in mijn vizier. Ik haalde meteen de trekker over. Rennend verdween de beer in de jungle. Ik dacht dat ik hem gemist had, want ik had geen tijd gehad om zorgvuldig te richten. Meneer Pieters, die op zo'n honderd meter afstand op zijn eigen jachtplatform zat, ging met me mee om het spoor te zoeken. Een duidelijk bloedspoor deed ons besluiten eerst terug naar huis te gaan om de hond te halen. Spoedig daarna ontdekten we het zwijn in de Ratan-struiken, waar het bewusteloos was geraakt en doodging. Mijn geldprobleem was op slag verdwenen. Ik verkocht het zwijn voor 200 Roepias en kon een lachende Zacheus naar de toko (winkel) sturen, om leeftocht voor eenvoudige maaltijden te kopen. (suiker: 1,75 Roepia/kg.; brood: 0,90 Roepia) en een 20 literblik paraffine, dat ons voor de komende weken urenlang van licht zou voorzien. Om dit te vieren gaven we een diner-tje. Het bestond uit een heerlijke nasi-goreng maaltijd, gevolgd door liters koffie en enkele glaasjes Hollandse Bokma jenever. Omdat de zwijnen begonnen waren met strooptochten in onze gewassen, gebruikten we de volgende nachten om er nog meer te schieten.

De bananen-aanplant zag er veelbelovend uit. De eerste planten vertoonden al bloementrossen. Door de jaren heen leerden we dat het van aanplant tot oogst ongeveer zes maanden duurt. De in de buurt wonende kolonisten voorzagen me van grote hoeveelheden scheuten van de pisang ambon en pisang radjah. In de jungle ontdekten we een oude Japanse tuin. Het leverde ons een tros van 160 bananen op en nog wat zeer welkom plantenmateriaal van hete chilly, gember en verschillende kruiden, die we voor de rijstmaaltijden nodig hadden.

De veranda aan de voorkant van mijn bungalow, die bijkans weggerot was, vervingen we door een nieuwe van 9x3 meter. Hier konden we de avonden bij een klein paraffine lampje doorbrengen, zodat we geen zwermen vliegende mieren aantrokken. Nadat de zaden voor koffie en cacao aangekomen waren werden ze in de kwekerij gepoot. Na een secundaire groei van het oerwoud verwijderd te hebben ontdekten we drie grote sinaasappelbomen en drie 'Boea Nonna-bomen'. Ze voorzagen ons later van een overvloed aan verse vruchten. De laatste week van oktober had ons weer wat moed gegeven om de verdere worsteling met dit, door muskieten vergeven, gebied aan te gaan. Het was relatief gesproken nog een droge maand geweest. De regenval in oktober bedroeg 87 mm.

November begon met een onweersbui, die gepaard ging met een hevige wolkbreuk. Hierdoor werd Wosi weer in een gigantische modder-

poel veranderd. Tevergeefs brachten we enkele nachten in de jungle door. De varkens in dit gebied waren zeer voorzichtig geworden. De middagen werden nu door ons gebruikt om nieuwe jachtterreinen te zoeken. Het oude terrein kon wel wat rust gebruiken. Bij het doorzoeken van een kleine grot vonden we 50 kogels van hetzelfde kaliber als die ik voor mijn geweer gebruikte. Een welkome aanvulling op onze voorraad. Regelmatig kamden we de ons omringende jungle uit op zoek naar verborgen Japanse munitieopslagplaatsen, die in deze omgeving moesten zitten.

9 November kreeg ik bezoek van de heer en mevrouw Gilman, meneer Hiat en meneer De Rapper uit Manokwari. De dames verzorgden de maaltijd, terwijl de mannen uit vissen en op jacht gingen. Tijdens de namiddag kregen we een geweldige wolkbreuk, die door een stormachtige wind in een bijna horizontale richting werd gedreven. De regen vloog dwars door de met gaas afgedekte raamopeningen en zette de kamers bijna onder water. De bezoekers gingen snel weg om de 'kali' (rivier) over te steken, voordat een 'bandjir' (overstroming) hen de oversteek zou beletten. In het weekend maakte ik een tocht door het oerwoud. Toen ik er weer uit tevoorschijn kwam zaten mijn benen onder de krassen en kleine wondjes. Twee dagen later waren mijn benen gezwollen en waren de wonden geïnfecteerd. Behandeling met een mengsel van blanke spiritus en salicylzuur scheen de beste 'Obat' (medicijn). Binnen 1 week waren mijn wonden genezen.

We konden een kleine verlichtings-installatie bemachtigen, die ons voorzag van totaal 300 Watt. Samen met de familie Pieters gebruikte ik de waterpomp. De aansluitingen voor huishoudelijk gebruik waren net gereed gekomen. We konden ons nu de luxe van stromend water in de keuken permitteren. Dit heuglijke feit werd gevierd met een fles Bokma-jenever. Er werd me toestemming verleend om een feest te organiseren. In de vroege morgen van 12 november kwam, in een afgeladen truck, een grote groep Javaanse vrouwen en kinderen aan. Het hele Mohammedaanse feest verliep onder het toezien van een grote Boeddha-achtige man. Nadat de gasten terug kwamen van een bad in de rivier, stond hij erop dat we deel zouden nemen aan het feestmaal. Intussen hadden wij een grote feestelijke tafel gedekt. Deze bestond uit drie deuren, die in de lengterichting op een paar stenen waren gelegd. Zodoende bleef het een lage tafel. Vers gesneden bananenbladeren bedekten de tafel en zorgden ook voor een schone plek, waarop de gasten in kleermakershouding konden zitten.

De dames namen de versiering van de tafel ter hand, met een grote verscheidenheid van het meest exotische voedsel. Gevouwen bananenbladeren dienden als bord, terwijl kleine reepjes dienst deden als lepel en vork. Na een welkomtspeech, en de uitnodiging net zoveel te eten als je wilde, en plezier te beleven aan deze gaven van Allah, begonnen we om ongeveer elf uur in de morgen aan de maaltijd. Ik werd in het midden geplaatst en aan beide zijden geflankeerd door twee prachtige, jonge vrouwen. De gastheer zat op de ereplaats aan het hoofdeinde

van de tafel. Van hieruit kon hij iedereen zien en nagaan of de gasten bleven toetasten, ondanks de voortgaande en levendige conversatie.

Zo'n maaltijd werd eenmaal per jaar gehouden en voorzag in een zeer plezierig sociaal contact. Zelfs nadat iedereen de maaltijd beëindigd had, moest de omvangrijke gastheer, een echte lekkerbek, doorgaan met eten, voor het geval één van de gasten uit verlegenheid met eten was gestopt. Hij moedigde ons aan een beetje van dit en een beetje van dat te proberen. Intussen prees hij de koks en kondigde luid de heerlijke smaak van een speciaal lekker hapje aan, dat rondging. De maaltijd nam zo'n drie uur in beslag. Dit kwam mede door het gezellig met elkaar knabbelen en babbelen en de ontspannen sfeer, waar het hele gezelschap aan bijdroeg.

Na het diner liepen we door het proefstation. Hier konden we de gasten een indruk geven van het werk dat werd verricht. In de late namiddag brak het gezelschap op en ging huiswaarts. Mijn tafeldames hadden de smoor in en gingen met tegenzin weg. We beloofden ze een herhaling. Ik was een onvergetelijke ervaring rijker geworden en had geweldig genoten. Ik had een aantal nieuwe vrienden gemaakt.

De weken daarna hielden we ons bezig met het maken van een veranda aan de voorzijde van het huis van de familie Pieters. Ik bezocht een verjaardagsfeestje van de familie Beynon in Kampong Fanindi, bracht bloembakken aan voor de ramen van mijn bungalow. Tweemaal werd ik doormat toen ik in het oerwoud door een plotselinge stortbui werd verrast. De schrik van mijn leven kreeg ik toen een grote python zich vlak voor mijn voeten uit de boomtakken liet glijden. Ik vond een nieuw en veelbelovend jachtterrein en maakte twee nieuwe tampats (jachtplatforms) met de hulp van Zacheus, en ontdekte een kleine Japanse opslagplaats van elektrisch materiaal.

19 November werd meneer Pieters door malaria geveld. De volgende dag voelde ik me ook koortsig, en twee van mijn koelies meldden zich ziek. Toen ik me na de lunch wat prettiger voelde besloot ik, via ons pad door het oerwoud, naar de toko te lopen om brood en tabak te kopen. Op het moment dat ik de kali bereikte en het water zag, begon ik weer te rillen, voelde me ziek, viel flauw op de oever en wenste alleen maar snel dood te gaan. Zacheus en Simon vonden me daar een paar uur later en brachten me naar huis. De volgende ochtend om half zes was mijn temperatuur al opgelopen tot boven de 40°C. Ik stuurde Zacheus naar de hoofdweg om onze noodvlag te plaatsen.

De groene vlag vormde een aanwijzing dat er urgent doktershulp nodig was. Iedereen die deze vlag zag moest een boodschap naar Manokwari sturen. Enige tijd later arriveerde een grinnekende dokter. Hij wikkelde me in dekens en reed me in zijn jeep naar het ziekenhuis. Er werd malaria vastgesteld en tien dagen lang werd ik met dagelijkse doses Kinine in bed gehouden. In onze ziekenboeg waren alle 17 bedden bezet. Er lagen 10 Europeanen, 6 Papoea's en 1 Chinese jongen.

Negen van de tien Europeanen waren regelmatige bezoekers en leken vel over been. Ze hadden gedurende de vele jaren die ze in de door

malaria geïnfecteerde jungle hadden doorgebracht, deze slechte gezondheidstoestand verkregen. Sommigen van hen meldden zich alleen nog maar als hun urine zwart werd. Dit was een aanwijzing voor 'zwartwater-koorts'.

De kleine Chinese jongen leed zowel aan malaria tropica als aan malaria tertiana. Hij at al twee weken niets meer en werd intraveneus gevoed. Meneer Schüler lag in het bed naast mij. Hij moest nog van de operatiekamer terugkomen waar hij geopereerd werd aan een gigantische bloedbuil in zijn bil. Vier stevige Papoeaanse operatie-assistenten brachten de tegenspartelende man terug en stopten hem in bed. Tijdens de operatie was hij uit de narcose bijgekomen en maakte daardoor zo'n stampij, dat deze vier mannen hem op de operatietafel hadden moeten fixeren, zodat de chirurg zijn werk kon afmaken. Niemand besteedde ook maar enige aandacht aan zijn vloeken en schreeuwen. In de hoek zat een oude man, die de moed erin probeerde te houden door kerstliederen te zingen. Zacheus, die zoals altijd breeduit lachte, kwam plotseling op bezoek en bracht een grote tros bananen voor me mee. Dat betekende voor ons allen een welkome afwisseling. We waren ziek van de zoete rijst, bereid met melk en suiker, die dagelijks op het menu stond. We verlangden naar een grote portie gewone gebakken rijst met veel sambal ('hete chili'). Het ontbijt bestond alleen uit 2 sneetjes brood en een kopje koffie. Niemand gaf gehoor aan ons verzoek om een stevig ontbijt. Sigaretten werden door bezoek meegenomen. We stoorden ons niet aan de vaste regel en rookten als schoorstenen. Toen de zusters verschenen om te kijken of onze kamer in brand stond, omdat ze dikke rookwolken te voorschijn zagen komen, vertelden we ze dat de rook van buiten naar binnen was gedreven. De liefhebbende familieleden van één van de patienten smokkelde een fles beroemde Bokma-jenever naar binnen. Diezelfde avond, nadat de arts en de zusters de laatste ronde hadden gedaan, vierden we feest en toasten op al onze dierbare vrienden die we in de stad hadden. Zij waren de enigen die iets begrepen van onze hachelijke positie in het ziekenhuis. De inheemse zusters bleven erg aardig en onverstoorbaar. Als we het vroegen lieten ze zelfs de temperatuurlijst eerst aan ons zien. Ze kwamen vaak binnen rennen om bloedmonsters te nemen of injecties te geven, om even later terug te komen en ons met enig plezier mee te delen dat ze de verkeerde persoon hadden geprikt of een injectie hadden gegeven. Op een avond dat we dik genoeg hadden van de weerzinwekkende rijstepap en omkwamen van de honger, glipte ik met enkele andere patiënten naar buiten om in een klein restaurant in de stad te gaan eten.

Daar genoten we van een verrukkelijke maaltijd van gebakken rijst, chili en saté. Toen we op onze kamer terugkwamen moesten we de gramschap van het oudere nachthoofd onder ogen zien. Ze had de kussens ontdekt die we onder de dekens hadden gestopt, om haar in de waan te brengen dat we diep in slaap waren. Dankzij de komst van

meer patiënten met zwartwater-koorts ontsloeg de dokter ons de volgende morgen uit de behandeling, na ons eerst nog een flinke dosis kinine te hebben gegeven. Ik charterde een jeep en kwam half verdoofd door de kinine, en nog steeds strompelend door verzwakking, in Wosi aan. Net op tijd om te voorkomen dat de familie Pieters met een grote mand vol vruchten naar het ziekenhuis ging. Mevrouw Pieters was erg verstoord over mijn ontslag uit het ziekenhuis. Ik vertelde haar het verhaal over onze streek met het etentje in de stad. Omdat ze zelf verpleegster was geweest kon ze de reactie van de arts goed begrijpen. We hebben er maar om gelachen. Ze haastte zich om een heerlijk Indonesisch gerecht te bereiden en stuurde me daarna naar bed.

De laatste dag van de maand gingen we de jungle weer in om in ons jachtgebied te zoeken naar sporen van zwijnen. Ze hadden verschillende delen van ons proefstation vernield. Tegen het invallen van de duisternis keerden we terug en werden door een zware regenbui overvallen.

De totale hoeveelheid regen die in de maand december viel bedroeg 330 mm. Wosi was één grote modderpoel.

December begon met wat teleurstellend nieuws. Er was brand uitgebroken in de ruimen van de 'Rempang', net voordat het schip in Singapore had moeten aankomen. Mijn hutkoffer bevond zich onder de spullen die zeewaterschade hadden opgelopen. Alles met bestemming Nieuw Guinea werd overgeladen aan boord van de 'Calabahi' en kwam 16 december in Manokwari aan.

Ik nam nog vier koelies aan (Paulus; Simson; Abraham; en August). In de toko was nauwelijks iets te koop. Brood was ook niet voorradig. Wij namen onze toevlucht tot drie maaltijden rijst met kasbi. De jungle voorzag ons van voldoende voedsel voor onszelf. Het was afkomstig uit de overwoekerde Japanse tuinen, waar wij met de zwijnen wedijverden in het zoeken naar de meest sappige knollen.

Na een paar zeer hete dagen begon op 5 december een periode van hevige regenval. We hadden besloten bij de familie Pieters St. Nicolaasavond te vieren. Mevrouw Pieters bakte een grote cake. Terwijl ze daar druk mee bezig was, gebruikten haar man en ik de metaalzaag om wat van onze ammunitie in 'dum-dum-kogels' te veranderen. We hadden al twee varkens verloren nadat we ze aangeschoten hadden. Later hadden de koelies ze gevonden en alhoewel het vlees niet meer goed was, stoofden ze het twee dagen lang en moesten wij de verschrikkelijke stank van het koken van rottend vlees verdragen. Papoea's zouden nooit iets eetbaars verspillen.

Tussen 5 en 11 december viel er 300 mm. regen. Bijna dagelijks werd het proefstation overspoeld door water dat vanuit het nabijgelegen oerwoud naar ons toe stroomde. Een uitstapje naar de plaatselijke winkel was tevergeefs. Uitgezonderd shag, tabak en wat blikjes corned beef was er niets te krijgen. Uit een Japanse dump kregen we een kleine hoeveelheid paludrine-tabletten, een prophylacticum tegen malaria.

We dankten nu onze atrabine-tabletten af, omdat we daar een gele huid van kregen. We hielden om beurten de wacht als één van ons een bad in de badkamer nam. Zo konden we een nogal kort aangebonden, ongeveer 2 meter lange Waraan, die regelmatig op bezoek kwam, verdrijven. Op de tweede dag schoot meneer Pieters een grote witte slang, de 'Oelar Poetih'. Ten gevolge hiervan sprong zijn vrouw, slechts gekleed in zeepsop, bijna door het dak heen.

De volgende dag treurden we om de dood van 'Stekkie', de hond van mevrouw Pieters. De koelies hadden ons namelijk verteld dat er weer wilde zwijnen waren. We renden met onze geweren naar buiten. De hond, die bij dit soort gelegenheden altijd opgesloten werd maar kennelijk ontsnapt was, werd helaas tijdens het schieten dodelijk getroffen. We hadden hem per abuis aangezien voor een wild zwijn. Tussen de volle heesters en grassen zou niemand de zwart-harige hond van een zwijn hebben kunnen onderscheiden. Erg terneergeslagen hielden we meteen met de jacht op en keerden naar huis terug. De hond was een trouwe metgezel geweest op veel van onze tochten door het oerwoud. De rest van de maand gingen we niet meer op jacht.

Om de druk op het water voor huishoudelijk gebruik te vergroten, plaatsten we een grote tank op een hoge standaard en verbonden die met de pomp.

Meneer Pieters en onze tractorbestuurder werden door malaria getroffen. De ambtenaar voor veeteelt, meneer van der Star, bracht een bezoek aan Wosi en vertelde dat zijn jeep in de modder van het moeras langs de rivier terecht was gekomen. Ik pakte de tractor en met behulp van onze koelies vochten we bijna twee uur in de stromende regen om zijn jeep te bevrijden. Een half uur later stroomde de rivier over. De jeep zou anders weggeslagen zijn, want de rivier was in korte tijd 60 meter breed geworden. Het wees er op dat ergens stroomopwaarts hevige regenval was opgetreden. Het was al aardedonker toen ik, doorweekt en bedekt met modder, terugkwam in mijn bungalow.

16 December arriveerde de 'Calabahi' met mijn bagage aan boord. De volgende dag haalden we de kist op en brachten hem naar Wosi. De matras, een kastje met boeken en mijn gitaar, waren door zeewater onherstelbaar beschadigd. Mijn sportfiets was nog in een redelijke conditie. Dat gold ook voor mijn kleren en het linnengoed. De radio liet ik een paar uur in de zon staan om alle sporen van vocht te verwijderen, eer ik de antenne en de electriciteit durfde aan te sluiten. Toen er muziek uit kwam renden de koelies naar mijn bungalow en staarden in stomme verbazing naar de radio. De meesten van hen hadden nog nooit een radio gezien. Ze begrepen absoluut niet dat een kastje muziek kon maken. In de veronderstelling dat enkele mensen in het kastje opgesloten zaten, waren ze tot de slotsom gekomen dat die wel heel erg klein moesten zijn. Het waren vast geesten. Het duurde dagen

voordat Zacheus mijn huishouden weer deed en binnen durfde te komen wanneer de radio aanstond.

De laatste week van deze maand onderscheidde zich van de andere maanden door veel problemen. In onze lichtinstallatie waren nog enkele onderdelen nodig die we maar niet te pakken konden krijgen. Bovendien was de olie bijna op. De week daarvoor had ik nog met grote moeite een jerrycan benzine op de kop kunnen tikken.

We maakten een nieuw stuk secundaire jungle toegankelijk door alles met de grond gelijk te maken. Het maakte in een later stadium het verbranden wat makkelijker. Van de naburige planters kreeg ik 2 jaar oude kokospalmen. Met mijn koelies heb ik ze langs de weg die naar de rivier voerde geplant.

Van de douane vernam ik dat mijn schadeformulieren over de vernielde bagage op een mysterieuze wijze waren verdwenen. Over dit verloren gaan moest ik maar een brief schrijven. Een bezoek aan de familie Mellenberg zorgde voor een ontspannen middag. De Kerstnacht bracht ik bij de familie Piepelenbos door. Rond 2 uur keerde ik naar huis terug. Halverwege werd ik door een stortbui overvallen, en kwam zodoende pas om 3 uur 's nachts thuis. Na dit tochtje door het oerwoud was ik weer smerig en doornat geworden. Alhoewel ik kon horen dat de varkens zich weer met genoeg in onze proeftuin ophielden was ik te moe om er over in te zitten. Tijdens een onweersbui een paar nachten later, schoot ik twee varkens. De bliksemflitsen hielpen me hierbij en met behulp van mijn zaklantaarn kon ik ze niet missen.

Daar het water uit onze watervoorraad voor onderzoek was opgestuurd, vingen we regenwater op om te drinken. Iedereen was namelijk na het drinken van water uit onze watervoorraad ziek geworden. Teruggekomen uit Manokwari kreeg ik plotseling een koude rilling, controleerde vlug mijn temperatuur: 39.8°C. Ik dook recht mijn bed in want de hele kamer leek om me heen te draaien. Mevrouw Pieters drukte me op het hart dat ik regelmatig een dosis kinine moest nemen om de koorts te onderdrukken. Ik weigerde opnieuw naar het ziekenhuis te gaan. De maaltijden die door Zacheus klaar werden gemaakt waren steviger en veel smakelijker. Pas na vijf lange dagen voelde ik me weer fit genoeg om op inspectie naar het proefstation te gaan.

Oudjaarsavond hield ik in dekens gewikkeld de familie Pieters gezelschap. Meneer Pieters werd door een zwerende wond onder zijn voet aan de sofa gekluisterd.

In het totaal viel er in de decembermaand 488,5 mm. regen. Op een hardvochtige manier leerde ik in het oerwoud wilde bananen te onderscheiden. Terwijl ik op jacht was ontdekte ik een enorme, fantastisch mooie tros gele bananen aan de overkant van de Wosi-rivier. Ik keerde snel naar huis terug om mijn geweer op te bergen, pakte mijn kapmes en was binnen een uur weer ter plekke. Nadat ik de rivier was overgestoken kapte ik zorgvuldig de boom om, teneinde de tros onbeschadigd naar beneden te halen. Tenslotte strompelde ik trots met een zware

tros naar huis, waar ik bezweet en onder het kleverige bananensap aankwam. Het werd een grote teleurstelling. Na een bad genomen te hebben ging ik zitten om van mijn bananen te genieten. De tros bevatte meer dan 150 bananen. Ze waren allemaal stevig volgestouwd met zaad en oneetbaar. Zacheus die net binnen kwam en mijn verhaal hoorde, proestte van het lachen en kwam haast niet meer bij. Ik had weer een lesje geleerd en raakte nooit meer wilde bananen aan.

Door Papoea's een beetje de praktijk van de bosbouw bij te brengen, kwam ikzelf als nieuwkomer in het oerwoud, in de problemen. Mijn personeel was eens bezig met het omhakken van bomen. Ik mat de lengte van de boom volgens een eenvoudige methode die in het open veld gebruikt kon worden, zoals ik dit in Holland bij Staatsbosbeheer had geleerd.

Ik markeerde de plaats waar de top neer zou komen, voegde er vervolgens nog een paar meter aan toe, ging in positie staan en gaf bevel de boom om te hakken, om hen duidelijk te maken dat dit de juiste manier van werken was. Het resultaat was een akelige ervaring. De top van de boom kwam inderdaad precies op de plaats terecht die ik had aangegeven. Ik had echter de aanwezigheid van rotan, dat in de top van de boom verstrikt zat, over het hoofd gezien. Toen de boom naar beneden kwam sloegen de op zweepjes lijkende rotantwijggjes, die met doornen bedekt waren, om zich heen en scheurden mijn hemd en broek open. Begeleid door mijn trouwe Zacheus, liep ik bloedend en kreunend, naar mijn dichtstbij wonende jachtvriend. Ko Harte had groot plezier in de aanblik die ik toonde, toen zijn vrouw me uitkleedde en me opdroeg om op mijn buik bovenop de tafel te gaan liggen. Eén voor één zocht ze de klauwachtige doorntjes, trok ze eruit, en maakte de wondjes meteen schoon met gedenatureerde alcohol. Terwijl Ko reuze plezier had, was het gezicht van Zacheus een studie waard. Zijn gezichtsuitdrukkingen werden begeleid door verschillende kreunen, die hij maar bleef uiten. Bij iedere wond die behandeld werd vertrok zijn gezicht op een manier alsof hijzelf leed onder de brandende pijn, die veroorzaakt werd door de gemethyleerde alcohol. Ik heb nooit geweten dat dit soort alcohol zo'n pijn zou veroorzaken. We waren er toch aan gewend om iedere wond of schram met dat spul te behandelen. Na de operatie waren we hard aan koffie toe. Er werd een flinke scheut rum aan toegevoegd. Intussen vertelde ik wat me was overkomen. Een week later waren we weer in het oerwoud op varkensjacht.

Bij het blootleggen van een nieuwe sectie primaire jungle, waren de Papoea's van onmisbare waarde. Na vele uren 'tawar' (pingelen) ging iedereen altijd accoord met de standaardprijs van 300 Roepia's per ha. Pingelen had meer de betekenis van sociale omgang en diende alleen maar om elkaar beter te leren kennen. Om een ontspannen sfeer aan te moedigen zorgden we altijd voor een zak tabak, waar iedereen vrij van mocht opsteken. Paulus was de voorman van de groep die in deze streek werkte. Hij zou tenslotte accoord gaan met onze voorwaarden, en beloofde dat ze 'de één of andere dag' wel zouden beginnen. Omdat

tijd voor hen geen speciale betekenis heeft, kon het dagen maar soms ook weken duren, voor ze met het karwei begonnen.

Op een goede dag ontwaakten we bij zonsopgang door het geluid van kapmessen. Paulus was met zijn groep de hele onderbegroeiing aan het weggakken, alleen de grote bomen bleven staan. In de loop van de weken daarop zou de groep zo af en toe een dag komen, of een paar dagen achtereenvolgend, om zich met de bomen bezig te houden. Er zou echter nooit een boom vallen. Ze kaptten alleen op kniehooft de bomen halverwege door. Op een speciale dag, toen er kennelijk een forse wind uit de goede hoek woei, was de groep weer aanwezig. Ze gingen op één lijn aan het werk en kaptten aan de rand van het oerwoud een aantal van te voren uitgezochte bomen om, zodat de toppen van de omvallende bomen tegen de anderen aan vielen, waardoor de hele sectie krakend te pletter sloeg, net zoals bij het kegelspel. In de meeste boomtoppen kringelden allerlei soorten lianen en rotan door elkaar heen. Ze werkten als touwen waarmee de bomen elkaar omtrokken. Het neerstorten van deze woudreuzen ging met een oorverdovend geraas gepaard. In een volgend stadium werden alle takken weggehakt zodat daarna, zonder dat het zicht door een tak werd verhinderd, de hele sector kon worden overzien. Een paar maanden later, toen het hout droog was, werd de hele zaak in brand gestoken en werden we in zware rook gehuld, waardoor we weken zouden blijven hoesten. Nadat de moesson begonnen was zou een dikke opstand van voornamelijk wilde bananen en paw-paws uit de grond opschieten. Het was onze taak om dit nieuwe opschot te verwijderen en alleen de overgebleven boomstronken te laten staan, voordat met het inzaaien en cultiveren van soja-bonen kon worden begonnen. Om wat variatie in het dagelijks menu te kunnen aanbrengen trok ik er vaak met Zacheus of Daniel 's nachts op uit, om in de verschillende waterstroompjes rond Wosi vissen te spietsen. De beide mannen maakten van bamboe, waarop een dozijn fietsspaken gemonteerd werden, zeer effectieve vissperen. Terwijl we in de ene hand een brandende bamboetoorts hielden en in de andere hand een speer, waadden we door ondiepe stroompjes en spietsten we meerdere grote rivierkreeften en soms een mooie vette paling, waarvan we bij het idee alleen al begonnen te watertanden. Op één van deze vistochten hoorden we plotseling enkele geweeerschoten in het gebied vlak bij de kust. De volgende dag hoorde ik dat één van de kolonisten ook was gaan vissen en dacht dat hij een grote paling gespietst had. Het bleek echter het puntje van de staart van een grote python te zijn geweest. Bang om zijn speer te verwijderen, hield hij de slang vastgeprikt, toen deze zich probeerde op te richten. Doordat de slang zich met zijn lichaam om verschillende boomtakken had geslingerd, kon de slang niet direct aanvallen. Het angstige geschreeuw om hulp had omwonende kolonisten gewekt, die hem al schietend te hulp waren gesnel, in de veronderstelling dat hij door inboorlingen was aangevallen.

Een paar dagen later ontmoette ik deze vent tijdens de jacht. Hij

nodigde me uit mee te gaan naar zijn vrijgezellen-bungalow, die op een open plek in de jungle lag. Ik stond een tijd naar zijn huis te staren en kon mijn ogen niet geloven. Hij had het van duizenden bierflesjes gebouwd. Het enige timmerhout dat hij had gebruikt, was besteed aan deuren en ramen. Een dak van palmladeren bedekte zijn huis. Volgens hem maakten de muren een heel plezierig, gorgelend geluid, tijdens een van regen vergezeld storm, en overdag voorzag het de binnenkant van een mooie en altijd groene kleur.

Lege flessen vormden een onderdeel van de natuur van Nieuw Guinea. Je kon ze overal langs de kust vinden, vaak bij duizenden tegelijk. Toen ik jaren later een stukje grond aankocht in Sentani, lag het ook vol flessen. Het kostte me zes uur tijd om met een gehuurde bulldozer vier grote bergen flessen op te ruimen. Ik schoof ze in een diepe greppel, waar ik ze begruof. Toen ik in 1957 Manokwari bezocht, kostte het me geen moeite een restaurant te vinden. Ze waren stevig ingepakt tussen bergen flessen. Je kon er alleen maar via een smal voetpad, dat naar de deur voerde, in- of uitkomen. Het vormde nooit een probleem om uit te zoeken waar een boot naar toe was gegaan. Je hoefde alleen maar een eindeloze rij flessen te volgen, die in het kielzog op het water dobberden.

Bier en sterke drank prijken boven aan de lijst van importproducten. Desondanks zag je zelden of nooit een dronken herrieschopper. De meesten van deze jungletypes konden sterke drank uitstekend verdragen. Het nationale excuus was: "Drinken onderdrukt malaria".

Soms fietste ik 's zondags naar Manokwari om met een paar vrienden te gaan sportvissen. Met een barkas, die geschikt was voor het vissen op zee, voeren we om de eilanden in de Doreh-baai heen. Als het weer het toe liet gingen we een eind de zee op. We jaagden op 'Tengiri' (spaanse makreel), 'Layeran' (vliegende vis) en 'Tongkol' (tonijn). We treilden met 300 meter zwaar nylon tuig, dat van vis of zelfgemaakt lokaas was voorzien. We besteedden de zaterdag om van zwachtels en van een bepaald soort lelies, lokaas te maken. De lelies bleken favoriet omdat ze op pijlinktvisjes leken. We hadden gegarandeerd een goede lunch die alleen uit verse vis bestond. Deze werd op een klein kachel-tje, dat we voor dit doel altijd aan boord hadden, door de scheepskok op een perfecte manier gebakken. De vis die we over hadden deelden we met vrienden of werd verkocht.

Januari 1953 begon met heel wat moeilijkheden. Mijn landbouwas-sistent vroeg overplaatsing aan. Zijn hele gezin had voortdurend last van koorts. Hij wilde in de kustgebieden geplaatst worden. Leo, een Indo-europees jochie, een tovenaars op technisch gebied, diende zijn ontslag in. We konden hem slecht missen omdat hij onze hele uitrusting aan de gang hield. Op Wosi had hij regelmatig last van koortsaan-vallen. Meneer Pieters moest naar het ziekenhuis om zijn zwerende voetwond te laten opereren.

Er was herrie ontstaan tussen de mensen van de landbouwsector en de veeteeltafdeling. Het had te maken met het wanbeheer van meneer Van de Star. Om mogelijke problemen op Wosi te voorkomen, nam ik het beheer van onze varkensmesterij over. Gelukkig waren Zacheus en Simon weer hersteld, na enkele dagen van ziek zijn. Na de hevige regenval die we in december te verduren hadden gekregen, was de hitte nu verschrikkelijk. De aarde veranderde in een solide massa grond. We gebruikten de droogte-periode om een grote betonnen vloer te storten. Dit vergemakkelijkte het drogen van onze soja-bonen, pinda's, en kleine hoeveelheden graan.

In het oerwoud in onze directe omgeving werd een ondiepe plas drooggelegd, waarbij tevens alle bomen en struiken die deze omgevingen, werden opgeruimd. De poel bleek een broedplaats te zijn van de Anopheles-muskiet. Om dit probleem het hoofd te bieden groeven we een greppel vanaf de dichtstbijzijnde waterstroom, om het waterpeil in de poel te laten stijgen. We hoopten dat kleine visjes naar deze poel zouden zwemmen om daar de muggenlarven op te eten. Toen we na de middag poolshoogte namen bleek het water 30 cm. gestegen te zijn. Er zwommen grote aantallen kleine vissen in rond. Tegen het eind van de maand had de waterpoel een diepte van 1.50 meter. We merkten nauwelijks meer iets van de aanwezigheid van muggen. Er verschenen nu ook grote vissen in deze vijver. Ik verbood er jacht op te maken. Het was veel belangrijker dat de vissen de muggen onder controle hielden. Bovendien zat er vis genoeg in de verschillende riviertjes die in de buurt lagen. Halverwege de maand werd ik weer ziek en had drie dagen over de 40°C. koorts.

Om te voorkomen dat ons proefstation in de toekomst weer door water overspoeld zou worden, ruimden we alle rommel, stenen en dode bomen, uit een nabijgelegen riviertje dat aan het proefstation grensde op. Op deze wijze kon de afvoer van oppervlaktewater van de nabijgelegen glooiingen sneller afgevoerd worden. In de komende maanden leerden we dat de vele opstoppingen in dit riviertje verantwoordelijk waren geweest voor de constante overstromingen. Nadat we het verwijderen van obstakels beëindigd hadden, en enkele S-bochten uit het riviertje hadden gehaald, was de wateroverlast voorgoed voorbij. We konden ons nu concentreren op het aanleggen van een goed afwateringssysteem voor onze proeftuin.

Bij het exploreren van een nieuw stuk oerwoud vonden we een kleine opslagplaats met ammunitie. De aanwezigheid van een enorme boomstronk van een ijzerhout-boom in één van onze secties, had ons al geruime tijd geïrriteerd. Hoewel we constant ons best hadden gedaan om het gevaarte op te ruimen, waren we er niet in geslaagd ook maar enige beweging in de gedeeltelijk holle stomp te krijgen. Nu we deze nieuwe hoeveelheid ammunitie hadden gevonden, besloten we onze toevlucht te nemen tot krachtadiger optreden. We stopten de stomp vol met explosieven en brandhout. Meneer Pieters, een ex-legerin-

structeur voerde het bevel en stak tenslotte de lont aan. Vanaf een veilige afstand en verschanst in het oerwoud, sloegen we de explosie die de stomp uit elkaar zou rijten, gade. De volgende dag zette ik een aantal arbeiders aan het werk om de restanten weg te kappen. Aan het eind van de week was de stronk verdwenen.

We kregen tot overmaat van ramp nu ook te maken met ziekte van één van onze beste fokvarkens. Meneer Pieters besloot naar Manokwari te lopen en een dierenarts te zoeken. Hij hoopte, ondanks de reeds ingevallen duisternis, een lift naar de stad te krijgen. Een uur later kwam hij hinkend terug. Hij had inderdaad een lift gekregen, maar de chauffeur was zo dronken als een kanon en reed zijn jeep in een modderige greppel. Samen met een aantal inboorlingen werd hij uit de auto geslingerd. Ze kregen de auto niet meer uit de greppel en omdat hij maar een paar kilometer van Wosi verwijderd was, had hij besloten naar huis terug te lopen. De volgende dag ging ons varken dood. We begroeven het pas, nadat we het dode beest eerst volledig met phenol hadden behandeld, om te voorkomen dat onze arbeiders het 's nachts zouden opgraven. Als het maar vlees was zouden ze dolgelukkig alles eten, ongeacht de mogelijke consequenties.

's Avonds kreeg ik weer een koortsaanval die twee dagen aanhield, met temperaturen boven de 40°C. Hoewel kinine-pillen wel hielpen om de koorts te onderdrukken, kwamen mijn trommelvliezen zo onder spanning te staan dat ze bijna knapten.

De laatste drie dagen van januari werden besteed aan het aanbrennen van versterkingen van de nieuwe aarden wallen, die we met het oog op het vergroten van de oppervlakte, rond onze vijver hadden aangelegd. We kwamen met dit karwei net op tijd klaar, want de laatste dag van de maand eindigde met een korte doch hevige stortbui, die de oude aarden wal in één keer wegspoelde. De sterke wind die de regen vergezelde joeg de regen opnieuw door de horren van mijn ramen. Dit keer werd mijn bed ook kletsnat. Tegen dit weer was niets opgewassen. De totale regenval in de maand januari bedroeg 105 mm.

Februari is vooral de maand van 'Kalongs' (vliegende honden). Iedere avond rond een uur of half zeven vlogen ze over Wosi. Met duizenden tegelijk kwamen ze vanuit het zuidoosten aanfladderen, om weer in de richting van het noordwesten te verdwijnen. Deze grote vleermuizen maken, behalve de zachte slag van hun vleugels, geen enkel geluid. Vroeg in de ochtend, net voor het begin van de dageraad, vlogen ze in omgekeerde richting terug naar hun slaapplaatsen, in de grotten langs de kust. Het is de moeite waard dit schouwspel te zien. Alvorens op jacht te gaan, zat ik vaak eerst een tijd in mijn dekstoel om de schijnbaar eindeloze stroom van overvliegende vleermuizen gade te slaan. Om nog wat vlees bij hun maaltijden te hebben, schoten sommige kolonisten ze met hagel uit de lucht.

Volgens Papoea's zijn deze kalongs erg smakelijk. Ze leven alleen van fruit. Het is begrijpelijk dat ze grote schade aanrichten aan bana-

nen- en andere fruitplantages. Wij beschermden onze bananentrossen met paklinnen en oogstten ze zo gauw de eerste bananen geel begonnen te worden. Door de tros ondersteboven in een donkere goedang (voorraadkamer) te hangen, rijpten ze langzaam. Op deze wijze werden we dagelijks van heerlijk vers fruit voorzien.

Met behulp van Daniël, mijn trouwe vismaatje, kocht ik in een Kampong (dorpje) aan de kust, een goede kano met één zijdrijver. Zo af en toe gingen we 's middags vissen. Onze voorkeur ging echter uit naar de avonden en nachten. Volgens Daniël, die een expert in het vissen was, bereikte je de beste resultaten in de donkere uren. Omdat ik een leek was op het gebied van het vissen op zee, geloofde ik hem op zijn woord. Daniël was een Papoea, die afkomstig was uit een vissersdorp aan de kust. Hij kende de zee veel beter dan het oerwoud. Dit in tegenstelling tot Zacheus, die veel meer thuis was in het oerwoud. Dankzij Daniël's kennis brachten we menige vis aan land. Wat we te veel hadden verkocht hij in de stad. We deelden de opbrengst. Hij was hierin volkomen betrouwbaar. Ik had de hele visuitrusting voor mijn rekening genomen. We hadden ontzettend veel plezier in het nachtelijk vissen, ondanks het feit dat ons van alles kon overkomen. Er deden zich vaak genoeg gelegenheden voor, waarbij we de doodschrik op ons lijf kregen. Eén keer hebben we 's nachts een zee-beving meegemaakt, terwijl we toevallig net een aardig eind uit de kust in diep water visten. We hadden een grote hoeveelheid vis boven de koraalriffen gevangen en besloten om wat van de kleinere vis als lokaas te gebruiken bij het vissen in water van 80 meter diepte. We hunkerden allebei naar een goed gevecht met een grote vis.

Geen van ons beiden heeft ooit geweten wat er plotseling gebeurde en waarom. Het was misschien in een paar minuten voorbij, maar voor ons leken het uren. We dachten dat het einde van de wereld was gekomen. Zelfs Daniël, die de zee zo goed kende, was doodsbang. We hadden zo ongeveer 10 minuten op de bodem gevist. De boomkano dreef zachtjes in de lichte korte golfslag van de zee, die verlicht werd door een 'Tilly'. Dit was een bepaald type druklamp, die op de boeg van de kano bevestigd was.

Plotseling werd, voor zover wij konden zien, het oppervlak van de zee zo vlak als een spiegel. Het leek alsof een gigantisch groot plastic vel de korte golven compleet platdrukte, alsof de oppervlakte onder een enorme spanning stond. Het duurde slechts een paar seconden, maar het deed ons van schrik verstijven. Het daarop volgende moment leek de zee te exploderen, alsof een geweldige grote hand het oppervlak van het water aan de onderzijde een enorme klap gaf. Een paar seconden later was de hele zee in beweging, waarbij vissen boven water werden geslingerd. Onder de duizenden vissen braken grote haaien en monsterlijk grote Mantaroggen door het oppervlak van de zee heen. Het was net alsof ze als raketten uit de diepte afgeschoten waren, om daarna, met het geluid van hevig kanongebulder, in zee terug te vallen. Eén van de reuzen-roggen viel slechts een paar meter van onze

kano vandaan, terug in zee. Hierdoor werden we doornat. In een record tempo haalden we onze vislijnen binnen en peddelden met een reuze vaart naar de kust terug, die nu oneindig ver weg leek. We kwamen om 4 uur in de morgen weer thuis, nog steeds geheel van streek, maar wel afgeladen met vis. Die dag hoorde ik dat er in Wosi lichte aardschokken waren gevoeld.

Het tijdstip van deze beving kwam overeen met onze verschrikkelijke ervaring op zee. De trillingen moesten veroorzaakt zijn door een zee-beving, waarvan het epicentrum ergens ver van de kust verwijderd moet hebben gelegen.

De eerste grote rog die ik ving joeg ons opnieuw de schrik in de benen. Zoals altijd voerden we de druklamp aan de voorzijde van de kano. Het licht trok kleine vissen aan, die Daniël met zijn speer ving en die als aas dienst konden doen. De lamp diende ook om ons bij te lichten wanneer we het aas aan onze vislijnen bevestigden. De prauw was zeewaardig en voorzien van kokosnootschalen, in geval we water moesten hozen. Onze 'pangas' (kapmessen) zaten in speciale gleuven, die we daarvoor hadden gemaakt. Ze lagen voor direct gebruik gereed. Bovenop de uitlegger bewaarden we verschillende vissperen en onze onontbeerlijke, zes voet lange, harpoen. Deze was gemaakt van stevig ijzerhout, met een soort dolkachtige stalen weerhaak, waaraan we zeventig meter zwaar Manilla-touw hadden bevestigd. Het einde hiervan was aan de prauw vastgeknoopt. Zonder deze gereedschappen zouden we ons nooit op zee wagen. We moesten volledig voorbereid zijn om iedere onverwachte gebeurtenis het hoofd te kunnen bieden. De zeebeving had ons een les geleerd die we niet licht zouden vergeten.

Terwijl we ver van de kust van Bendani, in 80 meter diep water visten, sloeg ik een grote vis aan de haak. Ik vocht bijna een half uur lang met de vis, waarbij deze afwisselend rondjes zwom of naar de diepte dook, zonder ook maar een millimeter toe te geven. Daniël haalde zijn lijn in om te voorkomen dat hij in die van mij verward zou raken en ging ontspannen zitten roken. Ik ben er zeker van dat hij probeerde uit te rekenen hoeveel geld hij er voor zou kunnen maken, wanneer we het voor elkaar kregen deze vis binnen boord te halen. Papoea's hebben een buitengewoon sterke handelsgeest. De vis begon opnieuw rondjes te zwemmen. Hierdoor kwam ik in de gelegenheid de lijn in te korten, en kon zo voorkomen dat hij weer de diepte in zou duiken. Ik probeerde de vis verder uit te putten. Plotseling ging de lijn slap hangen, ik dacht de vis verspeeld te hebben en concentreerde me nu verder op het binnenhalen van de lijn. Toen ik echter in het water keek, zag ik een grote gele schijf uit de diepte omhoog komen en binnen enkele seconden uitgroeien tot een diameter van 3 voet. Het kwam recht op de prauw af en het leek erop alsof het tussen de prauw en de zijrijver boven water zou komen. Ik riep naar Daniël, en wees naar het 'ding'. Hij wierp er een blik op en sprong overboord, hetgeen me aanmoedigde hetzelfde te doen. Daar ik me realiseerde dat er mogelijk

ook haaien rondhingen, probeerde ik zo snel mogelijk weer in de prauw te komen. Daniël kwam ook weer snel te voorschijn en dook ook terug in de prauw, en wel met een snelheid, die te vergelijken was met een kurk die van een champagnefles vloog. We beseften nu dat de vis nog stevig aan de haak zat en ik probeerde weer de macht te krijgen over de snel afrollende lijn. Daniël maakte me duidelijk dat ik een grote stekelrog aan de haak had geslagen. We zouden zeer voorzichtig moeten zijn bij het binnenhalen. Terwijl ik de vis uitputte en hem steeds dichterbij haalde, stond Daniël klaar met zijn kapmes en harpoen. Op het moment dat hij onder de prauw doorging doorboorde Daniël, in een vloeiende beweging, met zijn harpoen het lichaam van de vis en kapte de staart er af. We haalden de rog, die meer dan één meter in doorsnee was, aan boord. Wanneer de zeer giftige stekels van de staart van de rog ons hadden geraakt, zouden we in ernstige moeilijkheden zijn gekomen. In de stad kregen we een goede prijs voor de vis.

In Biak was ooit een Europeaan door een rog gestoken. Hij werd meteen naar Holland overgevlogen, waar een stuk van zijn been geamputeerd werd.

We visten eens, op een gloeiend hete zondagmiddag, in de Dorehbaai bij Manokwari. Uitgestrekt lagen we, in de schaduw van onze Chinese parasols, te suffen in de prauw. Een vreemd geluid wekte me. Om me heen kijkend zag ik niets anders dan de grote uitgestrektheid van een zeer rustige zee. Ik voelde me ongerust, maakte Daniel wakker, en vertelde hem dat ik vreemde geluiden had gehoord. Wanneer je lang in het oerwoud leeft, schijn je een zesde zintuig te ontwikkelen, voor alles wat maar even afwijkt van de alledaagse dingen. Beiden speurden we de zee af, en zagen zo'n tien meter van ons vandaan de oppervlakte plotseling uiteen wijken. Langzaam verscheen er een berg vlees, die aangroeide tot de afmetingen van een kleine onderzeeboot. We zeiden niets tegen elkaar, maar aarzelden geen moment met het binnenhalen van onze vislijnen, grepen onze peddels en roeiden als de weerga naar de kust. Daar had zich al een grote groep mensen verzameld, die uitbundig lachten om onze haastige terugtocht. Ik had me nog nooit zo'n dwaas gevoeld, toen ik hoorde dat het alleen maar een onschuldige potvis was geweest. In vergelijking met die 'vis', had onze kano net een lucifersdoosje geleden. Deze grote zoogdieren namen vaak de route via de Dorehbaai, maar ik had er nooit eerder één gezien en zeker niet van zo dichtbij.

In de eerste week van februari concentreerden we ons voornamelijk op het effenen van het pad van het proefstation naar de Wosi-rivier. We gebruikten hoofdzakelijk zand en 'Karang' (koraal). Eén van de koloniale boeren bracht me een bezoek en gaf me 50 grote ananasplanten voor de proeftuin. Terwijl ik het stuk grond bezocht waar de soja-bonen stonden, werd ik geconfronteerd met een grote python, die zich naar me oprichtte. Met behulp van een bamboestok kreeg ik het voor

elkaar hem terug te jagen naar het oerwoud, waar hij uit het zicht verdween. Meneer Pieters, die me te hulp kwam snellen, waarschuwde me, dat je bij het op stap gaan in Wosi tenminste een kapmes bij je moest hebben.

Vooraf 's middags vielen er enkele milde regenbuitjes, 's nachts kwam het vaak met bakken uit de lucht. Midden februari moest ik wegens koortsaanvallen weer het bed houden en leefde ik alleen op 'ajerdjeroek' (citroenwater). Mijn maag weigerde alle voedsel. Een grote dosis kinine onderdrukte tenslotte de koorts. We hadden er nu spijt van dat we de atrabine-tabletten hadden weggedaan, omdat paludrine nergens te krijgen was. Mevrouw Pieters kookte nu regelmatig bananenbloemen. Het diende als groente bij de rijstmaaltijden. Volgens haar hielp het malaria te voorkomen, maar het smaakte wel erg bitter.

14 Februari kon ik een klein pakje paludrine-tabletjes bemachtigen. Zacheus besteedde zijn vrije middagen aan het platbranden van een stuk ontgonnen oerwoud. Daar had ik hem een extraatje van 100 Roepia's voor beloofd.

17 Februari fietste ik naar Manokwari om wat inkopen te doen en een postwissel van f.100,- naar huis over te maken, om kleine uitgaven te bestrijden. Ik stuurde tevens een postwissel naar Ds. v.d. Weg om een bijdrage te leveren aan de kerkbouw in Bussum.

Dagelijkse stortbuien veranderden Wosi weer in een modderpoel. Rivieren en kleinere stroompjes waren regelmatig sterk gezwollen. Tijdens een stormachtige nacht werd de atapbekleding van het dak van mijn bungalow geblazen. De regen gutste naar binnen, en ik moest de rest van de nacht onder een regenjas en twee chinese parasols doorbrengen. Terwijl Zacheus de volgende dag druk bezig was met het opruimen van de vuile boel in mijn huis, trok ik het oerwoud in. Tevergeefs volgde ik twee uur lang een zwijn. Ik kreeg geen geschikte kans om goed te mikken, alhoewel het dier vaak vlak bij was. Een hevige stortbui dwong me naar huis terug te keren. Ik was drijfnat en smerig. Daar hoorde ik dat de rivier buiten haar oevers was getreden en ik besloot met Zacheus een kijkje te nemen bij de Wosi-rivier. De rivier bood een schrikjagend schouwspel, ze raasde met donderend geweld naar de kust. Gigantische woudreuzen, heesters, grote brokken bamboe, en overblijfselen van het oerwoud, tuimelden in de stroom over elkaar heen, en veegden alles weg dat op hun pad lag. De volgende dag maten we de afmetingen van de rivier. De normale breedte van 8 meter, bedroeg tijdens de overstroming 60 meter. Toen ik een paar dagen later langs de rand van het oerwoud liep werd ik bedreigd door een middelgrote python. Ik moest er vandoor gaan want ik had mijn geweer thuis gelaten. Ik vertelde het verhaal aan de zoon van een planter die op bezoek kwam. Hij rende meteen naar de plek die ik hem had gewezen, daar zag hij de slang, die zich meteen weer oprichtte. Aangezien hij hierop bedacht was geweest, kon hij het beest dwars door de kop schieten. Even later kwam hij uit het oerwoud te voorschijn, en sleepte een zes meter lange python achter zich aan. Aan het

einde van de maand bezocht ik de familie Broers, waar een verjaardagsfeest in volle gang was. De totale regenval in februari bedroeg 422 mm.

De eerste week van maart was zeer heet en droog, dat stelde ons in staat een oude Japanse afvoergoot van hindernissen te bevrijden. Grote stukken moesten uitgegraven worden om de afvoer van regenwater weer mogelijk te maken. Daarna hadden we geen last meer van overstromingen. We hielden nu ons afvoersysteem regelmatig onder controle en verwijderden tijdig de hindernissen. Tegen het einde van de week kwam Ko Harte me ophalen voor de jacht. Hij had een veelbelovend jachtterrein gevonden. Ko en ik waren op een nogal ongebruikelijke manier met elkaar bevriend geraakt, nadat ik hem op een nachtelijke tocht bijna had doodgeschoten.

In het oerwoud hielden we ons aan zoiets als een ongeschreven junglewet. Het gebied rond Wosi werd als mijn jachtgrond beschouwd. Het werd door een groot stuk niemandsland gescheiden van het jachtterrein van Ko Harte. Bepaalde geulen vertegenwoordigden aanvaardbare grenzen. Desondanks stroopten andere mensen vaak op onze jachtgebieden, zowel overdag als 's nachts. Ze gebruikten allerlei listen om de varkens, vaak op een gevaarlijke manier, uit andermans gebied te jagen. Zacheus vertelde me, dat hij twee nieuwe jachtplatforms in mijn jachtgebied had ontdekt. We zouden het even aanzien en afwachten. Opnieuw meldde Zacheus me, dat nu één van de jachthutten de vorige nacht was gebruikt. Omdat ik wist dat een jager nooit in het gebied rond zijn eigen post de rust overdag met zijn aanwezigheid zou verstoren, gingen we snel met een zaag op pad. We zaagden het grootste deel van de steunbalken van het jachtplatform door en camouflerden de zaagsneden met modder. Nadat we alle sporen van het zaagsel hadden uitgewist gingen we vrolijk naar huis. Twee dagen later vertelde Zacheus me, dat iemand in de boom was geklommen en waarschijnlijk naar beneden was gevallen, toen hij zich op het platform geïnstalleerd had. Gebroken takken en stukken van de steunbalk vertelden ons de geschiedenis van de ongelukkige jager.

Je moest er wel rekening mee houden dat het je weer betaald werd gezet. En ja hoor, een paar weken later overkwam het mij, toen ik in mijn boom klom en me installeerde op mijn jachtplatform. Ik hoorde de varkens naderen en plotseling verscheen er een groot varken onder mijn boom. Op het moment dat ik voorover leunde om wat beter te kunnen richten brak mijn platform en viel ik naar beneden. Zacheus, die vlak bij mij in een andere boom zat, snelde me met speer en kapes te hulp. Behalve wat schrammen en builen had ik geen letsel opgelopen. Met een zaklantaarn onderzochten we de steunbalken en zagen dat iemand ze gedeeltelijk had doorgezaagd. De volgende dag herstelden we het jachtplatform, omdat het op een veelbelovend stuk stond temidden van varkenssporen. Toen ik 's nachts weer eens op

mijn platform zat hoorde ik, op ongeveer 30 meter afstand, enige beweging. Op het moment dat ik een lichtflits zag en een oorverdovende knal van een geweer hoorde, vloog er al een schot lood door de takken boven mijn platform. Daar ik me bewust was van het feit dat er iemand op me geschoten had, vuurde ik meteen naar de plek waar ik de lichtflits had waargenomen, en hoorde dat mijn kogel een stuk uit een boom reet. Daarop flitste een zaklantaarn aan en iemand schreeuwde met schieten op te houden. Hij wilde te voorschijn komen zonder dat er op hem geschoten werd. Om die figuur eens goed waar te nemen klom ik naar beneden. We stelden ons aan elkaar voor, schudden handen en gingen ergens zitten roken. Zo ontmoette ik Ko Harte, en sindsdien waren we gezworen kameraden. Stukje bij beetje ontrafelden we de geschiedenis die tot de nachtelijke schietpartij had geleid. Verschillende platforms van Ko waren doorgezaagd en hij had er mij op aangezien. Daarna had hij op zijn beurt de steunbalken van mijn platform doorgezaagd. Die nacht had hij zich in het struikgewas verborgen, en me met groot plezier naar beneden horen vallen. Toen hij merkte dat er nog één van zijn jachtplatforms was doorgezaagd besloot hij me een lesje te leren en deze nacht had hij succes. Door ver boven me door de takken te schieten had hij me behoorlijk de schrik op het lijf willen jagen. Ko had echter niet verwacht dat ik zijn vuur zou beantwoorden, en in zijn richting zou mikken. Het was zijn bedoeling geweest verborgen te blijven en er stilletjes vandoor te gaan. We kwamen tot de slotsom dat iemand anders dus in onze jachtterreinen stroopte en onze jachthutten vernielde.

Een paar weken later nodigde Ko me uit bij hem langs te komen om zijn vrouw te ontmoeten, en samen een hapje te eten. Onder het genot van een drankje vertelde een stralende Ko dat hij de schuldige te pakken had gekregen. Een jonge kerel uit Rendani was op heterdaad door hem betrapt. Hij had hem een forse afstraffing gegeven en tevens gewaarschuwd nooit meer op onze jachtterreinen te verschijnen. Ik vernam dat het stuk niemandsland beschouwd werd als het eigendom van de familie Broers. We besloten ze de volgende dag een bezoek te brengen en te vragen of we ook op hun grond mochten jagen. 's Avonds regende het pijpenstelen, ik kon niet meer naar huis. De familie Harte maakte op de grond een bed voor me klaar waarin ik die nacht voortreffelijk sliep, omringd door tijgervellen en jachttrofeeën, uit de jaren die Ko op Sumatra had doorgebracht.

De volgende dag hoorden we van meneer Broers dat hij geen bezwaren had, zolang we maar uit de buurt bleven van zijn weidegebieden waar zijn vee graasde. We spraken af dat we in het totale gebied konden jagen en tevens korte metten zouden maken met indringers. Het was duidelijk dat onze jachtplatforms 's nachts door anderen gebruikt werden.

Van de Papoea's, die regelmatig in ons jachtgebied patrouilleerden, zouden we het spoedig vernemen. Een grote fles gevuld met urine was

de beste manier om een indringende jager te frustreren. Tijdens de middag sprenkelden we de fles rond het platform leeg. Er zouden nu geen varkens in de buurt komen, wanneer ze de aanwezigheid van mensen zouden ruiken. Die nacht zou het enige geluid dat de ongelukkige jager zou horen bestaan uit het geknor en verontwaardigde gesnuif van de varkens, die snel en krakend door de onderbegroeiing zouden wegrennen.

Wanneer je uren in een boom doorbrengt is de aandrang tot urineren een probleem. We losten dit op door een blik boven ons in de boom te hangen dat in noodgevallen gebruikt kon worden. De geur van de urine zou dan met behulp van de wind in de boomtoppen verdwijnen.

De tweede week van maart zou een zeer drukke week worden. We kregen het voor elkaar om nog eens veertig fruitbomen voor onze proeftuin te verzamelen. Ze bestonden voornamelijk uit verschillende soorten citrusvruchten.

Verschillende nachten bracht ik met Ko Harte in het oerwoud door. We hadden alleen maar pech. De eerste nacht zaten we vijftig meter van elkaar. De varkens drongen de aanplant aan de rechterzijde binnen. Omdat ik niet in die richting kon vuren draaide ik me langzaam om en leunde wat voorover. Mijn gewicht was te veel voor het platform. Met een verschrikkelijk gekraak zakte het in elkaar en ik donderde naar beneden. Bij onderzoek bleek dat de hoofdsteunbalk gedeeltelijk door 'rajap' (witte mieren) doorgevreten was. De volgende nacht gingen we in een ander gedeelte jagen. We waren nog maar nauwelijks op onze post, toen Ko plotseling een kreet slaakte, en met veel herrie van zijn platform naar beneden kwam. Hij had een zeer grote 'oelar poeti' (witte slang) boven zijn hoofd ontdekt. Hij schrok zich rot en sprong naar beneden.

Het was een standaard-procedure om snel de takken rond het platform te inspecteren, voordat je je installeerde. 's Nachts jaagden er nogal wat pythons in de bomen. Van de witte slang wordt beweerd dat hij erg giftig is. Uit ervaring wisten we dat deze slang ongelooflijk snel is, en vaak aanvalt zonder eerst geprovoceerd te worden. Met onze zaklantaarns onderzochten we de bomen, maar de slang was al verdwenen. Toen we een paar dagen later opnieuw op jacht gingen, en bij onze plek aankwamen, hoorden we de zwijnen al wegrennen. Ze waren veel vroeger voedsel gaan zoeken dan voor hen gebruikelijk was. We braken weer op en gingen ieder onze eigen weg, met de afspraak het zondagnacht opnieuw te proberen. Thuis gekomen ging ik regelrecht naar de keuken om eerst een lekkere kop koffie te maken, voordat ik in bad zou stappen. Het eerste wat ik daar zag was echter een grote slang. Ik rende terug naar de zitkamer, greep mijn bamboe-wandelstok, en probeerde de slang te treffen. Omdat ik alleen maar een zaklantaarn als lichtbron had raakte ik slechts de tafel en de stoelen. De geschrokken slang was me te snel af. Meneer Pieters die het spektakel hoorde, kwam naar mijn huis rennen om te zien wat er aan de hand was. Met zijn kapmes kreeg hij het voor elkaar de slang bijna te halve-

ren Hij beschouwde in principe alleen dode slangen als veilig. Ik was bemeurd naar de gezichten die Zacheus de volgende morgen zou trekken, wanneer hij de bloedvlekken zou zien op de keukenvloer.

Na een hete zondagochtend begon het rond vier uur te stortregenen, en kregen we windvlagen te verduren. Even voor vieren was de lucht nog helder, en ik ging op pad om Ko Harte te halen. De rivier had een lage stand, en ik kon er tot op heuphoogte door heen waden. De oversteek kostte geen moeite, maar ik droop wel van het water toen ik Ko ontmoette. Een uur later zaten we al op onze gerepareerde platforms. Even later begon het zachtjes te regenen, en plotseling sloeg het om in een wolkbreuk. We zaten het geduldig een half uur uit, in de hoop dat het daarna droog zou worden. Tevergeefs! Tenslotte verlieten we onze jachtposten maar. Rondom ons stroomde het water van de hellingen, en het hele gebied veranderde in korte tijd in één groot meer. We zwoegden door de neerstromende regen naar het huis van Ko Harte. In de verte hoorden we het razen van de Wosi-rivier, die buiten haar oevers was getreden. Omdat ik Wosi niet meer kon bereiken overnachtte ik bij de familie Harte. De volgende morgen kreeg ik het voor elkaar de rivier over te steken. Thuis op het proefstation was de hele zaak weer overstroomd. Het leek één grote modderpoel. In navolging van meneer Pieters bracht ik mijn matras en lakens ook naar buiten om ze in de zon te laten drogen. Daarna veegde ik de plassen water uit mijn kamer. 's Middags wipte Ko even bij me aan, en vertelde dat hij een afspraak had gemaakt met een planter, die bij de Pami-rivier woonde. We konden samen met hem op krokodillenjacht gaan. Hier hadden we lang naar uitgekeken. De Pami-rivier stond algemeen bekend om zijn krokodillen.

Van de 11e tot de 15e legden we een oude Japanse 'Kasbi' (cassava-plantage) bloot. We hadden dit stuk grond nodig om het proefstation uit te breiden. Het verwijderen van de knollen zou misschien ook de zwijnen van ons land weghouden. Ze zouden wel op zoek gaan naar andere oude tuinen in het oerwoud.

Meneer Pieters die, kort nadat hij naar Wosi was gekomen, een paar kuikens had aangeschaft, had er inmiddels een heleboel. Als hij naar Manokwari ging verkocht hij meestal kuikens en eieren. Terwijl hij ze eerst in een grote kippenren hield, liet hij ze nu vrij over het proefstation scharrelen. Dit zou later de oorzaak worden van een betreuenswaardige breuk in onze vriendschap.

Op 1 april nam ik meneer Dagevos uit Rendani en Nicolaas Sembor in dienst. Even later moest ik een hooglopende ruzie tussen August en Daniel, die met kapmessen tegenover elkaar stonden, beslechten. Ze hadden herrie gekregen om een paar spijkers. Twee dagen later zat het me allemaal erg tegen. 's Middags besloot ik te gaan jagen. Bij een grote droge geul aangekomen, ging ik even tegen een boom zitten om te genieten van een sigaret. Plotseling zag ik aan de overzijde een zeug met vier kleine biggetjes te voorschijn komen. Ze hadden me of niet ge-

zien of me gewoon genegeerd. De zeug bleef de grond omwoelen tussen de bladeren en de losse aarde. Af en toe stopte ze even om een blik te werpen op het dartele viertal. Bedroefd dacht ik aan de 'begrootte 300 Roepias vlees'. Een gemakkelijk doelwit en maar ongeveer vijftig meter van me vandaan. Hoe dan ook, je kan de moeder van kleine biggetjes niet neerschieten. Het zou me het gevoel gegeven hebben een moordenaar te zijn. Langzaam verdwenen ze tenslotte in het oerwoud. Toen ik de diepe geul verder volgde, ontdekte ik dat hij uitkwam in de Sesiri-ravijn. Deze grensde aan Wosi. Bij het zoeken naar een plek waar ik over zou kunnen steken gleed ik uit, en kwam dwars door struiken en rotan, op de bodem van het ravijn terecht. Nadat ik aan de andere kant omhoog was geklauterd, vervolgde ik zwaar hinkend mijn weg naar huis. Door de val langs het koraal had ik in één van mijn benen diepe schrammen opgelopen. Bovendien moest ik een aantal doorns uit mijn armen verwijderen. De wonden maakte ik schoon met 'hellevuur'. Zo noemden we gemethyleerde alcohol. Daar we allemaal dik genoeg hadden van het wonen aan de oeverkant van de rivier, die vaak een hoge waterstand had en ons van ieder contact met de buitenwereld isoleerde, besloot ik een 'kippebruggetje' over de rivier te construeren. In geval van nood moesten we voor hulp de stad kunnen bereiken. De 7e was een heerlijke warme dag. Tegen de middag hadden de jongens genoeg bomen geveld voor het vereiste steun- en raamwerk. Na het middageten gingen we verder en voor de schemer inviel hadden we een aantal sterke hoofd-raamwerken opgezet, die met behulp van een aantal jonge bomen aan elkaar vast zaten. Het raamwerk overspande nu de rivier en moest alleen nog van de juiste bedekking worden voorzien om een goed voetpad te krijgen. We gebruikten geen enkele draadnagel, uitgezonderd op de plaatsen waar de steunbalken aan de grote bomen langs beide oevers bevestigd waren. Op advies van meneer Pieters, die veel meer ervaring met dit soort werk had, werden alle verbindingen met rotan vastgemaakt in plaats van met spijkers. Het zou de brug tijdens overstromingen een veel grotere flexibiliteit geven. Spijkers konden makkelijk losraken wanneer de boomstammen onder druk kwamen te staan. Een week later werden we laat in de middag door een onweersbui met hevige regenval verrast. Grote delen van Wosi kwamen weer blank te staan. We negeerden regen en modder en gingen regelrecht naar de rivier om te zien of onze brug aan de donderende stroom weerstand kon bieden. Vlak voor het donker inviel en de overstroming weer afnam, gingen we naar huis terug. We waren doornat maar ook erg tevreden. De brug had het gehouden, alhoewel hij in de stroom heen en weer was geslingerd. Wij hadden onze positie boven op de brug op moeten geven, voor het geval de brug in elkaar zou storten. Gedurende de twee volgende weken weerstond de brug verschillende overstromingen. Tegen het einde van de maand maakten we echter een wolkbreuk mee die wel twee uur aanhield. We trotseerden opnieuw de in stromen neergutsende regen en renden naar de brug. Ter plekke aangekomen ontdekten we dat het hele bouwwerk in

elkaar was gestort, en weggespoeld in de razende rivier. Gigantische bomen en stukken hout schoten als torpedo's door de golven en vaagden alles wat ze tegenkwamen weg. Opnieuw had de natuur ons verslagen en moesten we onze nederlaag toegeven. Het uitkammen van oude Japanse opslagplaatsen op stalen kabels, die we over de rivier wilden spannen, was al tevergeefs geweest. We moesten nu een andere manier zien te vinden. We onderzochten het Sesiri-ravijn op mogelijkheden. Vlak bij de plek waar ik naar beneden was getuimeld vonden we de juiste plaats. Het ravijn, dat zich tussen stevige rotsmuren en koraal bevond, vernauwde zich hier tot een breedte van ongeveer zes meter. Voor zover ik wist, behoorde het aangrenzende terrein aan de familie Broers. Ik ging bij meneer Broers op bezoek om de zaak te bespreken. Tot mijn grote verrassing hoorde ik van hem dat het grootste stuk van dit terrein ook bij Wosi hoorde. Samen met Ko Harte onderzocht ik het gebied, en we ontdekten dat een weg er naar toe gemakkelijk gemaakt kon worden. We moesten wel een goede plek vinden om de oversteek over het ravijn te kunnen maken. De toegang en de afrit liepen echter over het erf van de familie Broers. Hij maakte hiertegen geen enkel bezwaar. De weg zou hem ook de toegang tot zijn eigen terrein verschaffen. Tenslotte schreef ik een brief aan ons Departement in Hollandia, waarin ik onze plannen uitvoerig uiteenzette, en extra geld vroeg om het werk uit te kunnen voeren. Een paar weken later wezen ze onze overweging, een weg door Rendani aan te leggen, af. Ze brachten ons ervan op de hoogte dat technici de bouw van een échte brug over de Wosi 'over enige tijd' zouden onderzoeken.

Dagelijks verzamelden we grote hoeveelheden Doekoe-vruchten uit het oerwoud. Deze boomsoort verschaftte ons wekenlang een overvloed aan heerlijk en verfrissend fruit. De familie Dagevos nodigde me op een zondag uit een Indonesische maaltijd met hen te gebruiken. Hun huis was ongeveer 50 meter van de rotskust vandaan gebouwd. We maakten plannen om hier in de nabije toekomst te gaan vissen. De laatste dagen van april waren zeer heet. Ze werden gebruikt om de nieuw geopende secties langs ons grensgebied af te branden. Met meneer Dagevos ben ik een nacht op jacht geweest. Toen we naar een cassava-veld slopen, waar we zwijnen konden horen graven, struikelde hij over een wortel en viel in de struiken. Het schouwspel was ruimschoots voldoende om de zwijnen te verjagen. We kwamen met lege handen thuis. Koninginnedag en de Dag van de Arbeid had ik twee dagen vrij. 's Morgens vroeg ging ik naar Manokwari om samen met vrienden naar de verschillende festiviteiten te kijken die in de stad gehouden werden. Het meest kleurrijke gebeuren was de levensechte voorstelling van een aanval op de stad, door honderden Papoea's uit het Arfak-gebied. Slechts gekleed in een helderrode 'tjawats' (lenden-doek), met kettingen van kralen en schelpen om hun armen en benen, kwamen ze Manokwari van drie kanten binnen. Daarbij gaven ze met schuifelende voeten een oorlogsdans ten beste. Met speer, pijl en boog,

maakten ze gebaren die aangaven dat ze op het oorlogspad waren. Met een monotone begeleiding van hun tam-tams en met bloedstollende kreten, bestormden ze tenslotte het centrum van de stad, waar ze het dorpsplein bezetten. Naderhand streden de drie verschillende groepen om de prijs, die beschikbaar werd gesteld voor de beste opvoering van het strijdtoneel. Tegen de avond werd door stadsbewoners een groot aantal stalletjes opgezet voor de 'passar-malan' (avondmarkt). Iedereen uit de hele streek leek daar aanwezig te zijn. Terwijl we van het ene stalletje naar het andere liepen kochten we de heerlijkste hapjes, bereid in de Indonesische keuken. Kleine pakjes met gekruide rijst gewikkeld in het blad van een bananenboom, samen met een half dozijn stokjes satéh-babi (varkensvlees) in pindasaus met sambal, vormen lekkernijen waar je steeds weer opnieuw aan begint. Alleen al om deze reden eet je vaak veel te veel op een 'passar-malan'.

Ik werd aan een heleboel mensen voorgesteld, en ging met veel uitnodigingen voor bezoeken weer naar huis. Al met al was het een verrukkelijke onderbreking van mijn dagelijkse werkzaamheden geweest. Even zonder zorgen over de dagelijkse problemen van Wosi.

In de maand mei ondervonden we veel problemen bij het tot stand brengen van verschillende ondernemingen. De lucratieve kippenhouderij van meneer Pieters werd de oorzaak van kortzichtige kletspraatjes in ons gebied. De competitie tussen de kleine koloniale boeren was wijd verbreid bekend. Toen ik de verhalen hoorde over meneer Pieters, die zijn kippen vrij in Wosi liet rondlopen zodat ze zich aan onze gewassen tegoed konden doen, om zo de rekening van zijn kippenvoer te drukken, ging ik naar de stad om de zaak te bespreken met het hoofd van de plaatselijke landbouworganisatie. Om de kletspraatjes te doen ophouden moest ik meneer Pieters verzoeken zijn kippen achter slot en grendel te houden. Op weg naar huis kwam ik meneer Pieters tegen en vertelde hem wat er besloten was.

Alhoewel we altijd bevriend waren geweest, schoot hij nu uit zijn slof en beledigde me. Hij verweet me dat ik ook één van de 'totoks' (raszuivere blanken) was, die hun ras al eeuwen lang had onderdrukt. Zeer ontgoocheld ging ik op huis aan. Zijn vrouw, die me 's avonds passeerde, fluisterde me toe hoe naar ze alles vond. Van haar man mocht ze me niet meer groeten en ook niet meer voor me koken. Ik betaalde haar maandelijks voor één warme maaltijd per dag. De zondag hierop bracht ik door bij de familie Dagevos. Onder het koffie drinken in de tuin begon meneer Dagevos over de kwestie 'Pieters'. Hij had bemerkt dat er in onze relatie iets niet goed zat. Ik legde hem de situatie uit. Ze hadden de verhalen die onder de planters de ronde deden wel gehoord, maar hadden het me niet durven vertellen, omdat ze zelf ook een kippen-fokkerij hadden, als nevenverdienste naast hun magere inkomsten.

Mevrouw Dagevos bood aan dagelijks een warme maaltijd voor me te bereiden, als ik haar voorzag van een 'rantang' (pannen-set), waarin

mijn maaltijd vervoerd kon worden. We spraken af dat ik haar maandelijks zou betalen, en dat Zacheus het dagelijks kwam halen.

Aan het eind van de maand stond ik erop haar 10 Roepia's meer te betalen. Vergeleken met de maaltijden van mevrouw Pieters, waren die van haar van een veel betere kwaliteit. Het was ruimschoots voldoende en Zacheus was zielsgelukkig met de restjes. Elke keer dat ik Zacheus breed lachend met de rantang aan zag komen, wist ik dat in het bovenste bakje vissoep had gezeten. Het was de enige soort soep waar ik niet van hield. Wanneer je de deksel van het pannetje nam, zag je een dode vissekop in de soep drijven, die je met witte ogen leek aan te kijken. Nee, dat was niks voor mij. Zacheus, die mijn smaak kende, had de soep al op voor hij me de maaltijd bracht.

Nu ik geen sociaal contact meer had op Wosi, was ik meer dan ooit besloten het Sesiri-ravijn te overbruggen. We tekenden de route en verwijderden eerst de ondergroei. Tijdens het neerhalen van de bomen zochten mijn jongens twee rechte bomen uit, die gebruikt konden worden om dwars over het ravijn te plaatsen. Van de kant van Wosi trokken we de stammen, met behulp van een lang en stevig touw, dwars over de Sesiri en verankerden ze in een gleuf, die we in de koraalrotten hadden gehakt. Jonge bomen van hardhout leverden het materiaal voor het brugdek. Drie dagen later lag er een stevige brug. Hij was breed en sterk genoeg om er met een jeep of een landrover over heen te rijden. Een week later hadden we alle bomen tot aan de grens van de boerderij van de familie Broers gerooid. Ik ging naar Ko Harte en vroeg hem me in zijn jeep naar de familie Broers te brengen. Daar konden we dan meneer Broers oppikken en vervolgens samen naar Wosi gaan. Wij moesten de eersten zijn die de nieuwe weg dwars over de Sesiri zouden gebruiken om naar mijn bungalow te rijden. Ko kon zijn oren nauwelijks geloven. Sinds de hertenjacht in het Ransiki-gebied hadden we elkaar niet meer gezien. We haalden meneer Broers op, maar vertelden hem niets. Over zijn grond reden we de nieuwe weg op, staken de Sesiri over, en arriveerden even later bij mijn bungalow. Ko was onder de indruk van wat wij tot stand hadden gebracht. Meneer Broers was sprakeloos. Toen we terugreden nodigde hij ons uit om dit heugelijke feit te vieren. De nieuwe weg was voor hem ook erg belangrijk. Zelf had hij het plan om een brede landweg over zijn grond aan te leggen, en deze te laten aansluiten op de hoofdweg Rendani-Manokwari. Een paar weken later was deze nieuwe weg gereed.

Tegen het eind van de maand werd ik weer door een koortsaanval geveld. Het duurde vier dagen voor ik weer op de been was, en daarna bleef ik lange tijd slap en vermoeid. Een nogal depressieve meneer Hoetz kwam me opzoeken. Hij fokte varkens. Zijn beste zeug was de vorige avond dood gegaan. Om over dit verlies heen te komen zocht hij afleiding, en kwam een praatje maken. We liepen samen terug. Ik ging nog even langs de familie Broers, en daar vernam ik het verheugende bericht dat er, na zes maanden, weer thee te koop was in de plaatselijke winkel.

Op Wosi hadden we een hectische tijd achter de rug. We waren druk met het planten van katjang tanah (pinda's), kedelei hitam (zwarte sojabonen), djagoeng (sorghumgerst) en kasbi (cassava). Zeven ramnoetan-bomen (lichi) werden aan onze boomgaard toegevoegd. De afbetaalde tractor effende de aarde om de nieuw ontsloten stukken grond te kunnen cultiveren. Enkele van onze koelies waren bezig met het verbranden van alle troep, die ze verzameld hadden bij het schoonmaken van de stroombedden en afvoergreppels. Als gevolg van het verbranden was het hele proefstation in zware rookwolken gehuld. Het moest nu gedaan worden, anders zou de regen het weer kletsnat maken. Met rood omrande en tranende ogen deden we ons werk. Op Wosi moest je per dag beslissen of je die dag buiten aan het werk kon gaan. Het hing meestal af van de voor die dag overheersende klimatologische weersomstandigheden. Gelukkig konden we het verbranden op tijd afmaken, want de volgende dag was het proefstation door een plotselinge wolkbreuk weer veranderd in één grote modderpoel.

19 April ontving ik uit Holland een pakje met vissnoer en haken. Onze laatste haken hadden we al enige tijd geleden verspeeld. Daniel was er dolgelukkig mee. Hij gebruikte zijn vrije middag om de kano met zijdrijver klaar te maken voor een nachtelijk vistochtje, ter hoogte van de kust van Rendani.

Onze 'roemah mandi' (badkamer) had het inmiddels begeven. We vervingen de muren door nieuwe stroken 'kedek' (gevlochten opgesplitste bamboe) en bevestigden een nieuwe 'atap' (dakbedekking). Tegen lunchtijd liep ik met meneer Dagevos mee naar zijn huis. Het was zaterdag, we konden gezamenlijk de maaltijd gebruiken en 's middags vissen. Intussen had Daniel met zijn speer al een aantal kleine vissen gevangen die als aas dienst moesten doen.

Soms deden we de meest stomme dingen, ons niet bewust van het gevaar dat het met zich meebracht. Beurtelings zetten we de vislijnen uit, om zwemmend ons aas zo ver mogelijk in diep water te brengen. Het was tevens een heerlijke verfrissende duik in zee. Daniel begon met het uitzwemmen van mijn vislijn. Intussen ging ik met meneer Dagevos op een grote rolsteen in de schaduw zitten. Daniel was nauwelijks teruggekeerd of mijn vislijn stond al strak. Dit was duidelijk een krachtige vis, en ik gaf nog eens een honderd meter vislijn. Daarna remde ik het afrollen, om vervolgens de lijn in te halen. Eindelijk had ik de vis aan land, en het bleek een haai te zijn van meer dan een meter lang. Mevrouw Dagevos was met deze vangst erg in haar schik. Ze wist precies hoe ze verrukkelijke haaiemoten moest klaar maken voor het diner. Ik verving nu mijn vishaak door een groter exemplaar, en als aas bevestigde ik er een groot stuk haaievlees aan. Daarna zette ik mijn vislijn zelf uit. Halverwege kreeg ik plotseeling een overweldigende drang het aas zo ver mogelijk weg te gooien, en zo vlug mogelijk uit het water te komen. Op het moment dat mijn aas het water raakte, spatte het water uiteen en werd het aas door een

grote haai opgeslokt. Ik brak alle zwemrecords bij het terugkeren naar de kust, en zag alleen meneer Dagevos met grote sprongen langs me heen vliegen. Door zijn vislijn vast te houden, werd hij in zee getrokken. Zijn vislijn brak doordat hij over een rots struikelde en viel. Mijn lijn, die aan een boom was vastgemaakt, knapte ook af. We verloren allebei een haai en waren ons dood geschrokken. Na deze incidenten zwommen we nooit meer onze lijn uit. Zelfs Daniel was er erg van onder de indruk, en gaf toe dat we geluk hadden gehad. Hij zou een dergelijk risico niet meer nemen. Enkele weken later ontdekten we dat deze grote haaien bij de kust van Rendani leefden. Met Henk Kimmel en zijn vrouw had ik afgesproken dat ik ze zou ophalen om gezamenlijk naar Rendani te rijden. Henk wist een prachtig plekje waar een grote rots in zee uitsprong. Hier konden we ontspannen een zondag doorbrengen, intussen wat vissend met onze handlijnen. Zijn vrouw had een welvoorzienige picknickmand klaar gemaakt. Lekker genietend, met onze benen over de rand van de rots bungelend, brak er plotseling een hamerhaai door het zeeoppervlak heen, en sprong naar de voeten van mevrouw Kimmel, die hij op een haar na miste. De schrik sloeg ons om het hart. Nooit meer zouden we onze benen boven zee laten bungelen.

Een Papoea had eens de fout gemaakt tijdens het vissen de vischubben van zijn voet te spoelen. Een haai amputeerde zijn voet. Met behulp van zijn vriend bereikte hij de kust, werd naar het ziekenhuis vervoerd en overleefde het.

Eind mei legden we de laatste hand aan de bouw van een grote kraal, in een stuk jungle dat aan de varkenshokken grensde. De varkens hadden nu ook een gedeelte in de open lucht, waar ze overdag in konden worden losgelaten.

Daniel adviseerde me mijn kano in te ruilen. Hij wist een goed adres. Gezamenlijk gingen we er op de fiets naar toe. Het betrof een veel grotere kano met zijdrijver. Deze zag er perfect uit en bood plaats aan vier mannen. Met bijbetaling van 45 Roepia's kwam ik in het bezit van dit fraaie exemplaar. Zacheus, die ons al zolang op onze nachtelijke vistochten had willen vergezellen, zou er mee in zijn nopjes zijn. Nadat ik mijn fiets op de zijdrijver had gebonden peddelden we terug naar de Wosi-baai. De 31e visten we 's middags in de baai om te ervaren hoe de kano zich hield. Daar het die dag erg heet was vingen we maar een paar vissen. Na de 'try-out' besloten Daniël en Zacheus de zondag te besteden aan het verbeteren van de zijdrijver. Ze bevestigden een bamboe-platform aan het bovenste gedeelte van de uitlegger. Als we daar zin in hadden konden we nu op onze rug liggen luieren, in plaats van altijd tijdens het vissen te moeten zitten.

Zacheus was goed thuis in het oerwoud, maar Daniël was bij uitstek een expert op onze vistochten. Van tijd tot tijd kwam hij aanzetten met enkele voortreffelijke ideeën, die we meteen in praktijk brachten. We waren nog steeds niet in het bezit van een vishengel met haspel, om in de branding te kunnen vissen. We visten alleen met

zware nylon handlijnen. Elke vis werd met de hand bevochten, hetgeen nogal een forse inspanning van onze armen vergde. Daniël loste het probleem van het uitwerpen van onze handlijnen op, zonder dat ze in de war konden raken. De lijn werd om een lege fles gewonden, die hij daarna draaiend vaart gaf en in de gewenste richting liet schieten. De afstand waarop onze vislijn uitgezet kon worden verbeterde aanzienlijk. Echt zinklood om aan het vissnoer te bevestigen was niet voorhanden, maar oude militaire dumpplaatsen voorzagen ons van bouten en moeren in allerlei maten.

Zo experimenteerde Daniël eens met een vislijn die hij om een blikje wikkeld. Hij legde zijn idee uit en ik hielp hem bij het uitwerpen ervan. Het resultaat was een grote lege bus, waar in de beide uiteinden een gat geboord was. Hier doorheen plaatsten we een metalen stang. Om het zware manillatouw op de bus te houden, brachten we aan de buiteneinden een rond stuk hout aan. We hadden er een handje grind in gedaan om een soort ratel-effect te krijgen wanneer de lijn zou afrollen. We maakten de creatie aan de voorzijde van de kano vast. Op deze nieuwe haspel konden 2 lijnen manillatouw van ongeveer 70 meter lengte worden gewonden. Het zou nu een genoegen worden om op een diepte van 80 meter op grote roofvissen te jagen. We konden in de 'dug-out' op onze rug onder een parasol liggen, met de voeten op de haspel. Wanneer een vis in het aas beet zou de lijn afrollen. De ratel werd dan in werking gesteld, zodat we snel in actie konden komen. Door druk met onze voet uit te oefenen werkte dit als een remblok. Tegen de tijd dat de vis door het rondzeulen met de boot vermoeid was geraakt zouden onze handen het overnemen. Daar we nu in diep water visten en groot aas gebruikten, konden we van alles verwachten. We hielden daarom de harpoen, het kapmes en de bijl bij de hand.

Een bijna twee meter lange haai draaide gedurende twee uur rondjes met ons, voordat we hem aan de oppervlakte konden brengen. Meestal vingen we bij het vissen op de bodem echter roggen.

Daniël had tevens een ongelooflijk goed gevoel voor richting, wanneer hij ons in een pikdonkere nacht naar een visplek boven de riffen bracht. Op het moment dat hij riep: "Toean, kita bisa tjobat disini" (meneer, laten we het hier proberen), wierpen we ons anker uit, en dan waren we er van verzekerd dat we de handen vol hadden met het binnenhalen van de vissen. Keer op keer heb ik het zelf tevergeefs geprobeerd. Dan zei ik tegen Daniël, dat het nu mijn beurt was ons naar een goede visplek te brengen, en elke keer zou een gelaten Daniël weer zeggen: "Tjobat sadja toean, tetapi ikan terada disini" (U mag het hier proberen meneer, maar er zit hier geen vis). En inderdaad, na het een half uur geprobeerd te hebben, lichtten we het anker en bracht Daniël ons grinnkend naar een andere plek, na eerst de golfslag en de hemel mag weten wat nog meer, bekeken te hebben. Het werkte nooit, wanneer ik hem zei dat hier geen vis zat. Hij zou toch antwoorden: "Tjobat, tjobat", en weer zouden we ruimschoots vis binnenhalen. Of hij was een slechte onderwijzer of ik een stomme leerling, maar ik leerde nooit

nauwkeurig een goede plek te bepalen, behalve per ongeluk. Op de een of andere geheimzinnige manier leek hij contact met de vissen te hebben. We visten zelden bij heldere maan, op zulke nachten vingen we weinig en was het niet de moeite waard. De mooiste vis die ik ooit aan land bracht was rond en diskusachtig van vorm. Hij mat 71 cm. bij een lichaamsdikte van 23 cm. in het midden. De vis had fantastisch mooie, zilverblauwe schubben. Eigenlijk onbeschrijflijk mooi. Daniël was ook sprakeloos van verbazing, hij had nog nooit eerder zo'n vis gezien en kende ook de naam niet.

Een geep kon lelijke wonden toebrengen. Ter bescherming bedekten we onze benen altijd met een stuk canvas. Deze vissen zwommen dicht aan de oppervlakte, en werden dikwijls door onze druklamp aangetrokken. Bij de minste of geringste verstoring sprongen ze boven het water uit, en belandden soms in onze kano. Hun vlijmscherpe puntige bekken konden makkelijk je huid binnendringen. Daarna brak het uiterste puntje van de bek af en bleef diep in de onderhuid achter.

Vissen was niet altijd van gevaar ontbloot. In Manokwari woonde een Papoea waarbij, tengevolge van de verwondingen door gepen, een stuk van zijn been was geamputeerd. Hij was veel te laat naar het ziekenhuis gebracht, en daardoor had zich inmiddels gangreen ontwikkeld. Tijdens het vissen in de baai van Rendani ving ik een mooie baars. Bij het losmaken van de haak werd ik door een aantal naaldachtige stekels gestoken, die in de rugvin verborgen zaten. Het was al de tweede keer dat me dit overkwam. Binnen 10 minuten had ik het gevoel dat mijn arm verlamd was. Ik kreeg koorts die 2 dagen aanhield. Er waren riviermondingen waar je het water niet in moest gaan. Daar werd het water bewoond door een kleine giftige vis. Je zag ze vaak aan de oppervlakte drijven. Ze leken sprekend op dode bladeren die van een boom gevallen waren. Wanneer je ze aanraakte zat je flink in de problemen. Een ander klein visje kon een chirurg vervangen. Aan de oever van een klein waterstroompje zagen we eens een Indonesische man zitten. Eén van zijn benen bungelde in het water en zijn gezicht was van pijn vertrokken. We vroegen wat er aan de hand was. Als antwoord liet hij een grote wond op zijn been zien die ontstoken was geraakt. Hij hield nu zijn been in het water, zodat de kleine visjes de wond konden reinigen door stukjes van de rand af te knabbelen. Na deze behandeling droogde hij de wond, bestrooide het rijkelijk met sulfapoeder, en legde er daarna een verband omheen. Op zijn benen zagen we de littekens van vele genezen wonden. We zouden zijn advies in gedachten houden. In het vervolg namen we sulfapoeder mee als we op pad gingen. Naast gemethyleerde alcohol en kinine bleek het onontbeerlijk in het oerwoud. Zelfs het kleinste schrammetje raakte daar, tengevolge van de vochtige warmte, binnen een paar uur ontstoken.

Wanneer er een nieuwe film in Manokwari werd vertoond ging

ik, als de weersomstandigheden dat tenminste toelieten, naar de stad. De film kon zowel in de 'Juliana-soos' (club Juliana) als buiten op de 'alang alang' (gras) bekeken worden. Het tochtje van Wosi naar Manokwari maakte ik vaak met de 'dug-out-kanó'. Daniël en Zacheus zetten me dan vlak bij de soos op de kust af, en gingen daarna zelf in de Doreh-baai vissen. Later op de avond pikten ze me weer op, waarna we gezamenlijk terugkeerden naar Wosi. Wanneer ik het plan had een paar uur langer in de stad te blijven, gaf ik de voorkeur aan een fiets-tochtje, dan kon ik meteen even bij een paar kennissen aanwippen. Als ik 's nachts op de fiets ging moest ik wel mijn geweer meenemen, want je kon nooit weten of je het nodig had. Vooral als er flink wat regen was gevallen kon je te maken krijgen met grote pythons, die er een gewoonte van maakten om dwars over de nog warme koraalwegen te gaan liggen. Ook was er een goede kans om wilde zwijnen op de weg tegen te komen. Als zo'n gelegenheid zich voordeed, en je had je geweer thuis gelaten, kon je jezelf wel voor de kop slaan. Je hoefde je ook nooit te verbazen wanneer er iemand met een bebloed hemd de soos binnenkwam, en zijn geweer en een varken in de hoek smeed, voor hij ging zitten om van de film te genieten.

Ik had altijd een Chinese parasol bij me als ik naar de club ging. Het was heel handig voor het geval het atap-dak ging lekken tijdens een plotselinge regenbui. Wanneer je buiten in het gras naar de film zat te kijken kon je natuurlijk hetzelfde overkomen. De Juliana-soos was in een redelijk groot gebouw ondergebracht. Het was nu wel niet het toonbeeld van moderne architectuur, maar het voorzag zeker in de behoefte van de plaatselijke bevolking. Wanneer een film vertoond werd was het altijd afgeladen vol. Het hele bouwskelet was van sterke houten palen gemaakt. De wanden bestonden uit 'kedek' (gevlochten bamboevezels) en de dakbedekking was van 'atap'. Waarschijnlijk was de sociëteit op palen op de smalle kuststrook neergezet. De verhoogde planken-vloer lag een heel eind boven het merkteken voor hoog-water. Deuren en ramen zaten er niet in, er waren gewoon openingen vrij gelaten die men kon afdekken met gordijnen, gemaakt van jute-zakken. In één van de hoeken was een bar voor de altijd dorstige klanten. Bier werd per liter gedronken, kleine flesjes waren er niet eens. Tussen de Indo-Europese jongeren ontstond van tijd tot tijd een woordenwisseling, waarbij ze soms met elkaar op de vuist gingen. Wanneer strenge waarschuwingen niet hielpen, ontfermden zich een paar sterke knapen over de vechtenden. Ze gooiden ze gewoon door het raam naar buiten waar ze, afhankelijk van het getijde, op de kust of in het water belandden.

Vaak waren er meerdere onderbrekingen van de stroomvoorziening, maar dat werd beschouwd als een onderdeel van het plezier. Voor de dorstigen betekende het een kans om hun lege fles tegen een volle om te ruilen. De lege flessen werden uit het raam gegooid, en de zee zorgde verder voor de rommel. Wanneer de film op het 'alang-alang' werd gehouden, namen de meeste mensen stoelen of kussens

mee. Je kon ook zo op het gras zitten. Naast het plezier dat de film bood, betekende het ook een sociaal samenzijn, waar je oude vrienden kon ontmoeten en nieuwe maken. Stroomonderbrekingen veroorzaakten veel hilariteit. Een plotselinge regenbui bekoelde zelden de opgewekte sfeer. Iedereen vloog naar de dichtstbijzijnde schuilplaats. Na de regenbui keerde iedereen weer terug en werd de voorstelling voortgezet. Die plotselinge regenbuien duurden vaak maar kort. Als een regenbui te lang duurde en het humeur kon beïnvloeden, begon wel iemand het 'Manokwari-anthem' (lied) te zingen. Bij het horen van dit lied werden de meeste mensen aangemoedigd mee in te stemmen. Het lied galmde dan door de lucht, tot groot ongenoegen van de vertegenwoordigers van het plaatselijke gezag. De volgende dag zou de minister-resident verbitterd zijn beklag doen over deze vorm van heiligschennis. In korte tijd werd dit een nationaal lied, en in tijden van ontbering kon je het overal in Nieuw Guinea horen, zowel in grotere plaatsen als in oerwoudkampen. Jan van Baal, de gouverneur, was de top-man van de regering van Nieuw Guinea. Hij was een populaire man, en je kon hem geen verwijt maken over al de tekortkomingen waar we onder leden. Zijn naam had één van de karakteristieke figuren uit het oerwoud rond Manokwari geïnspireerd tot het maken van het 'Manokwari-lied'. Degene die het lied inzette zong de eerste regel van het lied, "Heb jij er ook balen van" vervolgens zou iedereen meezingen met de rest van het couplet: "Ja, ik heb er balen van, balen van. Balen van droefheid, balen droefheid. Balen droefheid Nieuw Guinea."

1 Juni legden we de laatste hand aan het toegankelijk maken van het gehele noordelijke gedeelte van ons proefstation. De middag van diezelfde dag hielp Daniël mee met het verven van de prauw (dug-out-kano), die we op een rots te drogen hadden gelegd. We teerden de binnenkant om het verrotten tegen te gaan. De buitenkant schilderden we helder rood. Die kleur moest voor een dief reden te over zijn om er met zijn vingers af te blijven. In geval er toch iemand mee vandoor zou gaan, konden we de prauw gemakkelijk herkennen.

De volgende dagen concentreerden we ons op het onkruid wieden van het stuk grond waar de soja-bonen waren ingezaaid, het poten van pinda's, en het bewerken van een aantal nieuwe stukken grond. Met de familie Uileman bracht ik een middag door. 5 Juni vergezelde ik Albert en Sjaak Broers naar de stad, voor het opmaken van een overeenkomst waarbij zij als pachters een deel van de opbrengst aan het proefstation zouden afstaan. Ik was nog maar net terug in Wosi of een koortsaanval velde me weer voor vier dagen. Simon haalde mijn post in de stad op. Er was een gelukstelegram van vader bij, een brief van de familie en een zeer welkome bus met limoen-poeder, waar ik erg om verlegen zat.

9 Juni werd de blauwe lucht ineens pikzwart, waarna de regen al gauw in stromen neerviel. Wosi werd weer overstroomd door water dat uit het oerwoud op kwam zetten. We moesten nu precies die plekken

markeren waar afvoerkanalen verstopt waren. Later zouden we grotere afvoerwegen uitgraven, die noodzakelijk aangelegd moesten worden. De wolkbreuk hield twee uur aan. Zonder acht te slaan op dit weer, doornat en met modder bedekt, werkten we tot 11 uur door, waarna ik de jongens naar huis stuurde.

In de namiddag van de 10e juni ging ik met Daniël naar de Wosi-baai om te vissen. De zee was echter nogal ruw en we moesten vier uur wachten eer we de prauw te water konden laten. We visten op verschillende plaatsen maar pas tegen middernacht begon de vis te bijten. We kwamen handen te kort om de vis binnen boord te halen. Om 03.30 uur waren we tenslotte allemaal zo moe dat we naar huis gingen. Daniël was zeer gelukkig met de grote hoeveelheid vis. Hij dacht een goede prijs op de plaatselijke markt te kunnen maken. Na een korte nachtrust waren we de volgende ochtend om 7.15 uur alweer op het werk. Tijdens het fijn hakken van het veevoer voor de varkens, hakte meneer Pieters zich lelijk met een mes in zijn been, net onder de knie. Het was noodzakelijk direct op mijn fiets te springen en naar de stad te racen. Ik moest een auto zien te krijgen om meneer Pieters naar het ziekenhuis te brengen. Op de terugweg werd ik weer overvallen door de regen, en kwam kletsnat terug op Wosi. 's Middags haalde ik uren slaap in, want de vorige nacht was wel erg kort geweest. De volgende nacht gingen we weer naar zee, maar vinggen helaas slechts één vis. We hadden onze nacht niet. Voordat we de prauw de kreek uit konden krijgen, moesten we eerst afrekenen met een grote krokodil die de kreek binnengekomen was, en veel weerstand bood toen we hem eruit wilden jagen. Omdat ik mijn geweer thuis had gelaten, vermeden we zorgvuldig iedere confrontatie met de 5 meter lange zee-krokodil. De witbuikige zoetwater-krokodil is erg schuw voor mensen, die veroorzaakt geen moeilijkheden. Maar de grote, donkere zee-krokodil beschouwden we als één van de meest gevaarlijke dieren. Bij het zwemmen langs de kust joeg het op alles wat eetbaar was, bij voorkeur op mensen, honden en varkens. De tweede helft van juni worstelden we met veel problemen. Henk Kimmel, de tractorbestuurder, voelde zich ziek vanwege een malaria-aanval, en moest in het ziekenhuis worden opgenomen. Om niet op het programma achter te komen ging ikzelf op de tractor zitten. Verschillende hete en droge dagen gebruikten we om de zware opstand van junglegras en olifantsgras, dat de nieuw ontsloten secties van het proefstation bedekte, te maaien. Simon hielp me erbij en maakte met zijn kapmes korte metten met de slangen. Hevige regenval dwong ons regelmatig het buitenwerk neer te leggen, dan werkten we in de 'goedang' (voorraadkamer). Tengevolge van ziekte waren er nog maar vier werkkrachten beschikbaar. Zacheus lag met hoge koorts op bed. Meneer Dagevos dacht dat Zacheus pokken had. Onze groene SOS-vlag langs de weg bracht een dokter naar Wosi. Hij stelde de diagnose waterpokken, maar weigerde hem in het ziekenhuis op te nemen, om te voorkomen dat deze besmettelijke ziekte onder zijn patienten zou uitbreken. Dagelijks behandelde ik Zacheus met het ho-

meopathische middel 'aconite', ook voorzag ik hem van een busje talkpoeder tegen de huidjeuk. In het weekend kreeg ik weer hoge koorts en bezweek bijna onder een temperatuur van meer dan 40°C. Ik dacht dat ik doodging. Door problemen rond onze watervoorziening, spoelde ik met het laatste beetje water uit mijn veldfles Zaterdagavond de kininetabletten door. Maandagochtend kwam meneer Dagevos langs, want ze hadden me zondag met het eten gemist. Hij trof me compleet uitgedroogd aan, en haalde meteen uit de bron heerlijk koel water voor me.

Met Chris Dagevos bepaalde ik van dag tot dag hoe we het werk op Wosi gaande konden houden. Donderdag voelde ik me weer fit genoeg om aan het werk te gaan en wat te eten, want dat had ik vanaf zaterdag niet meer gedaan. Tijdens mijn ziekteperiode leefde ik alleen op suikerwater.

De laatste week van juni was het droog en heet weer. Het gras dat ik eerder gemaaid had was inmiddels kurkdroog zodat we het konden verbranden. Opnieuw verdween Wosi voor een paar dagen onder dikke wolken rook. Op één van de plekken doodden we een grote 'oelar poeti' (witte slang), die door de brand verdreven was. Zijn huid droogde ik, en bewaarde het als souvenir. Met Daniël viste ik weer een nacht in de Wosi-baai. Die nacht hadden we eindelijk weer een goede vangst. We kwamen met vis terug, ter waarde van ongeveer 200 Roepia's. Daar we binnen acht maanden voor onze varkensfokkerij een nieuwe voorraad cassava nodig hadden, plantten we deze eind juni op een nieuw stuk grond weer uit.

We hadden er een gewoonte van gemaakt een nacht vissen af te wisselen met een nacht jagen.

Op Ko Harte's voorstel droeg ik Zacheus op urine van onze zeugen te verzamelen wanneer ze loops waren. Zo kon je van tijd tot tijd Zacheus in de varkensfokkerij aantreffen, geduldig wachtend bij een bepaalde zeug, om het verlangde te verkrijgen. Om een goed resultaat te krijgen had hij een 5-literblik aan een bamboestok bevestigd.

Aan het eind van de middag sprenkelden we met deze urine een spoor over de verschillende paden die de varkens uit het oerwoud namen, om bij onze aanplantingen te komen. We moesten wel nieuwe manieren bedenken om op varkens te jagen. Deze varkens waren geleidelijk aan steeds achterdochtiger geworden en lieten zich door de minste of geringste verstoring afschrikken.

De truc met de urine werkte voortreffelijk, zolang het spul tenminste niet weggespoeld werd door plotselinge regenbuien. Als een beer de geur oppikte zou hij luid snuivend langs het spoor rennen tot aan de plaats waar wij hem in een hinderlaag stonden op te wachten. Trouwens, onze varkensfokkerij en vooral de kraal die we in het oerwoud voor onze varkens hadden aangelegd, genoten een speciale belangstelling van de varkens uit het oerwoud. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de sterke geur die permanent in dat gebied hing. We scho-

ten verschillende varkens voordat ze onze nieuwe truc door hadden, en wij weer een andere manier moesten verzinnen om ze te grazen te nemen.

Grote verwilderde kasbi-aanplantingen, uit de Japanse bezettingstijd, bedekten de destijds ontgonnen open plekken in het oerwoud van de kustgebieden. Voor ons waren het ideale jachtterreinen. Het verbaasde ons elke keer opnieuw hoe snel deze, toch vaak grote varkens zich konden voortbewegen tussen de verwarde hoeveelheden maniokstruiken en dode takken. Elke voetstap, hoe voorzichtig ook door ons gezet, veroorzaakte steeds weer een hels lawaai. De varkens verschenen soms onder onze jachtplatforms, zonder dat we hun aanwezigheid hadden opgemerkt. De geringste beweging en het minste geluid van onze kant joeg ze onmiddellijk weg. Je kon ze honderden meters weg horen rennen. Wanneer ze in de buurt van plaatsen kwamen waar ze voedsel zochten konden ze, ongeacht hun grootte of gewicht, net zo heimelijk sluipen als katten. Soms, vooral op zeer warme dagen, verrasten we ze in kleine waterstroompjes, of uithollingen aan de kant, waar ze zich behaaglijk in de modder wentelden.

Een typisch klein vogeltje, bij Papoea's bekend onder de naam 'Piet van Vliet', door het fluitgezang dat hij maakte, was de jagers zeer behulpzaam. Volgens jagers floot het vogeltje altijd bij opkomend tij. We hebben dikwijls bemerkt dat dit juist was. Dan kwamen de varkens langs de berghellingen naar beneden om koers te zetten naar de kust, waar ze in de rommel die door de golven achter gelaten was naar aas groeven, om tenslotte onze aanplantingen met een bezoek te vereren.

Begrijpelijkerwijs hielden we, als we 's nachts aan de kust visten, altijd ons geweer bij de hand. Als je in een jungleland als Nieuw Guinea leeft, zou het dwaas zijn niet van de gelegenheid gebruik te maken. Als je succes had scheelde dat een lange nachtelijke zit op je jachtplatform, waar je toch maar gestoken werd door honderden muskieten, en kletsnat van de regen thuis kwam. Tevens één nacht zonder angst voor grote slangen. Voor de jacht op voedsel schenen de meeste dieren het duister van de nacht te verkiezen.

Een oudere jager, die we in het oerwoud ontmoetten, vertelde ons iets over zijn wijze van jagen op zwijnen. Hij liet zijn jongens op een uitgezochte plaats een mansgat graven. Na een paar dagen betrok hij 's nachts deze verschanste positie. Om zijn aanwezigheid niet te verraden kleedde hij zich alleen in een oude lendendoek, zodat de zwijnen zijn kleren niet konden ruiken. Twee strengen touw, gedrenkt in paraffine, liepen van zijn schuttersputje een eind de jungle in. Hij spande ze ongeveer 20 cm van de grond en liet ze in de vorm van een V naar zich toelopen. De zwijnen die in dit gebied kwamen zouden niet over de draad heen stappen, maar deze volgen. Het was zeer waarschijnlijk dat ze op deze wijze recht op de jager toe liepen. We wensten hem veel geluk maar zouden het zelf nooit proberen. Het klonk ons veel te ingewikkeld in de oren, en we twijfelden in hoge mate aan de resultaten. We vroegen ons ook met verbazing af wat de muggen 's nachts met

hem zouden doen, en wat er zou gebeuren met zijn mangat als door een regenbui het oerwoud onder water zou worden gezet. Als het zo uit kwam jaagden we wel eens op de grond, maar onze voorkeur ging uit naar het gebruik van een jachtplatform. Het gevaar om door een aangeschoten beer aangevallen te worden bij het jagen op de grond was niet denkbeeldig.

Tijdens de weekenden gingen we dikwijls overdag op jacht. We zochten dan een open plek in het oerwoud uit waar 'napier fodder' (olifantsgras) of 'alang-alang' (hoog oerwoudgras) groeide. Hier gingen we op zoek naar varkensnesten. Deze nesten bestonden uit een hoop lang gras dat door de varkens verzameld was, en konden ook als schuilplaats gebruikt worden bij slechte weersomstandigheden. De vorm van het nest gaf een aanwijzing over het al of niet in gebruik zijn. Als het gras overeind stond was het nest leeg. Een plat getrapte hoop gras was altijd een jachtpatroon waard, want het leverde nogal eens een doodgeschoten varken op. Voordat een zwijn zijn leger van gras betreft zal het altijd eerst over het gras rollen om het te pletten. Pas daarna laat het zich op zijn zijde onder de bedekking glijden.

In het observeren van diergedrag zijn de Papoea's ware meesters. Zij leerden ons de kneepjes van het vak. Bij het verlaten van een leger gaat een zwijn op zijn poten staan, maakt zich vervolgens uit de voeten zonder het nest weer te effenen.

Op deze weekend-tochten was het opzoeken van oude Japanse opslagplaatsen ons belangrijkste doel. Ze waren meestal in de kustgebieden te vinden, en voorzagen ons vaak van goed en bruikbaar materiaal voor ons proefstation. In de eerste maanden had ik op deze tochten meneer Pieters en enkele van zijn vrienden vergezeld. Ofschoon meneer Pieters sergeant in het KNIL (Koninklijk Nederlands-Indische Leger) was geweest en zeer vertrouwd met het jungle-leven, hield het oerwoud nog altijd verrassingen voor hem in. Hij had zijn hond op een dergelijke tocht mee genomen in de hoop een varkensspoor te vinden. De tocht werd alleen maar een verknoeien van tijd en energie. De ongeofende hond joeg de varkens weg, lang voordat wij ze in zicht konden krijgen. Tegen lunchtijd kwamen we bij een open stuk oerwoud, bedekt met 'alang-alang'. We besloten om hier een tijdje uit te rusten. Meneer Pieters, die een mooi klein groen heuveltje ontdekt had, liet zich er tegen aan vallen. Op hetzelfde moment leek het te exploderen en werd hij opzij gesmakt. Het heuveltje bleek een grote opgerolde python te zijn. De slang ontrolde zich als een gigantische veer en verdween als de bliksem in het lange gras. Zowel meneer Pieters als de python schrokken zich een ongeluk bij deze onverwachte ontmoeting. In het vervolg zou meneer Pieters wel twee keer uitkijken voor hij ging zitten.

Tijdens een jacht, in gezelschap van Henk Kimmel, kon ik voor de tweede maal in het kustgebied van Rendani een grote hoeveelheid kogels aan mijn voorraad toevoegen. In het dichte oerwoud ontdekten we

een hele grote Waringin-boom, omgeven door duizenden wortels, die vanaf de takken naar de grond liepen. Henk stelde voor om de holle boom te onderzoeken. Volgens hem gebruikten soldaten van het KNIL deze bomen vaak om er hun wapens in te verbergen, wanneer ze onder de voet werden gelopen door het Japanse leger. Voordat we aan een onderzoek van de holle boom begonnen rookten we deze eerst uit. We verdreven op die manier een slang en enkele vervaarlijk uitziende wespen. Omdat Henk niet zo graag de holle boom in wilde gaan, leende ik zijn zaklantaarn en liep naar binnen. Ik wrong me in allerlei bochten, totdat ik tenslotte half overeind stond. Eerst trok ik uit verschillende spleten flarden van vergane uniformen, een verrotte koppel, een verroeste helm, en daarna vond ik honderden kogels van 6,5 mm. Het was ammunities van het Hembrug-type en precies hetzelfde kaliber als ik voor mijn geweer gebruikte. De dozen waren in dikke lagen in olie gedrenkte stof gewikkeld en zagen er voortreffelijk uit. Gedurende de jaren dat ik ze gebruikte heb ik maar twee of drie keer meegemaakt dat de patroon weigerde af te gaan. Ik zag er smerig uit toen ik thuis kwam, maar voelde me desondanks buitengewoon in mijn schik. Voor de komende jaren hadden we nu voldoende ammunities om met de jacht verder te kunnen. Bovendien betekende iedere patroon een besparing van één 'ringgit' (6 dollar), de prijs die op de plaatselijke markt betaald moest worden. Buiten dat was het erg moeilijk om er aan te komen. Toen ik Nieuw Guinea verliet verkocht ik het geweer met de resterende 60 kogels.

De eerste week van juli waren we druk bezig met onkruid wieden op de tuin. Om de droogteperiode zo goed mogelijk te kunnen benutten sprak ik met de koelies per dag 'borong werk' (stukwerk) af. We kregen het voor elkaar de 'Katjang Kedelei' waar de soja-bonen stonden, de cacao- en koffiëplantages, en de boomgaard schoon te krijgen. Simon, onze artiest, schilderde een groot naambord. We zetten het bij de ingang van Wosi. Hij schilderde ook de naambordjes van de diverse vruchtbomen en plantages. Toen we ook nog de wegen en de afwatering van het proefstation schoon gemaakt hadden, voelden we ons met recht trots. Voor de eerste maal in bijna één jaar zag het proefstation er enigszins beschaafd uit. De laatste dag van deze week concentreerde ik me op het voltooiën van onze maandelijksse rapportage. Daniel en Zacheus verzamelden de vislijnen, die ik altijd in mijn bungalow bewaarde, en trokken er op uit. Helaas kon ik niet mee, ik wilde eerst mijn rapport afmaken. Een paar uur later had ik geen spijt van deze beslissing. Een geweldige regenbui met hevige windstoten overstemde bijna het geluid van de radio. De volgende morgen verschenen Daniel en Zacheus weer. Ze hadden die nacht helemaal niet kunnen vissen, want bij de kust werden ze al overvallen door de regen. Omdat het met wat lichte regenbuien begon, besloten ze het even uit te zitten onder de beschutting van bananebladeren, die ze als vervanging van paraplu's gebruikten. Toen de regen overging in hevige stortbuien waren ze naar het dichtstbijzijnde dorp gerend om te schuilen.

Daar brachten ze de nacht door. Ons proefstation dat er gisteren nog zo geciviliseerd bij had gelegen, veranderde op slag weer in een grote modderpoel. Dat was voldoende om de grootste optimist te ontmoedigen. Toen in de vroege ochtenduren de regen eindelijk ophield verschenen de varkens en hielden huis op Wosi. Van de groentetuin en de pinda-aanplant hadden ze een geweldige ravage gemaakt.

Om er even helemaal uit te zijn ging ik 's middags bij meneer Uileman op bezoek. Daarna ging ik naar Ko Harte, waarmee ik een afspraak maakte een paar nachten te jagen. De week daarop ging ik 's nachts op jacht met meneer Dagevos. Binnen een uur slaagden we erin twee grote zwijnen neer te schieten. We brachten ze meteen naar zijn huis. Meneer Dagevos had aangeboden de varkens te slachten en een deel van het vlees te verkopen, we zouden de opbrengst samen delen. Om een goede maaltijd te bereiden hielden we elk een achterpoot. Het koude vlees gebruikten we voor het ontbijt en bij het avondeten.

Op Wosi hadden de jongens verschillende grote bomen geveld langs de oevers van verscheidene kleine waterstromen. Ze hadden de bomen dwars over het water laten vallen. Nadat ze de takken hadden verwijderd kregen we de beschikking over enkele stevige bruggen, om tijdens overstromingen een oversteek te kunnen maken. Als de bomen echter met modder en mos bedekt werden konden ze erg glibberig zijn. Uit veiligheids-overwegingen hadden ze een leuning langs de brug gemaakt.

We plantten een paar 'Nanka-bomen' in de boomgaard. De avond van de 14e juli werd ik in de stad afgezet om de film 'show-boat' te zien. Daniël en Zacheus gingen intussen vissen. In de late avonduren peddelden we terug naar Wosi. De volgende dag zou ik niet vlug vergeten.

De familie Kimmel had me uitgenodigd om 's avonds bij hen te komen eten. Ze hadden er goede redenen voor. Om te beginnen wilde mevrouw Kimmel een speciaal bereid Indonesisch gerecht op tafel brengen. Iets dat ik nog nooit eerder had geproefd. Naar wat ik van anderen had gehoord betrof het een verrukkelijke gourmet en ik keek er met verlangen naar uit. In het kort komt het hier op neer: wat hart, long en lever van een schaap voor de Schotten is, is Gourmet's Delight voor de Indonesiërs. Ten tweede had Henk Kimmel bemerkt dat ik niet bijzonder bang voor slangen was. Ik was wel steeds op mijn hoede en zonodig zeer snel om met ze af te rekenen. Henk was voor iedere slang doodsbang. Sinds een paar maanden woonde er in mijn huis een ongeveer 3 meter lange slang. We hadden al enige tijd het vermoeden dat er één boven het plafond huisde. Ik had me er verder geen zorgen over gemaakt want hij zou de muizen en ratten, die via het atap-dak naar binnen kwamen, meteen afmaken. Ik was er nogal mee in m'n schik. Als je in het oerwoud leeft, kan je nu eenmaal verwachten dat het leven anders verloopt dan in Europa. Ik wist niet wat de slang ertoe gebracht had, maar op een dag ontdekte ik dat hij zich om mijn keukenstoel geslingerd had. Hij scheen niet van plan te zijn die plek

snel te verlaten. Misschien dat de voedselvoorraad boven het plafond uitgeput was geraakt, en hij vervolgens aangetrokken werd door de grote gekko's die beneden huisden. Omdat we dit huis samen deelden scheen de slang besloten te hebben, nu we lang genoeg kennis met elkaar hadden gemaakt, om te blijven en me gezelschap te houden. Wie zal het zeggen? Wat dan ook de reden geweest moge zijn, hij was er en ik accepteerde zijn aanwezigheid. Hoewel ik uit ervaring wist met slangen altijd op je hoede te moeten blijven. Hij kwam niet van de stoel af wanneer ik heen en weer liep om mijn eten klaar te maken, hij bewoog alleen zijn kop, en ik veronderstelde dat hij me angstvallig in de gaten hield. Voor de zekerheid gebruikte ik mijn maaltijd maar in de lounge in plaats van in de keuken, zoals mijn gewoonte was. Ik was niet gecharmeerd van het idee mijn maaltijd in gezelschap van een python te nuttigen. Later op de avond, toen ik al heel lang ontspannen in mijn ligstoel een boek zat te lezen, verscheen de slang plotseling.

De slang gleed vlakbij de muur over de vloer. Elke keer als hij zijn kop oprichtte flitste zijn tong in en uit, alsof hij de muren aan een onderzoek onderwierp. Toch scheen hij de keuken te prefereren, want voordat ik naar bed ging vond ik hem daar weer opgerold liggen. Ik controleerde wel tweemaal of mijn 'klamboe' (muggennet) op de juiste manier ingestopt was voor ik mijn ogen dicht deed. Ik had er geen enkele behoefte aan een python als bedgenoot te krijgen. Een paar dagen later deed Zacheus's reactie me in lachen uitbarsten. Eenmaal per week kwam hij een paar uur bij mij thuis. Ik bracht hem dan wat eenvoudig Nederlands bij, terwijl hij me behulpzaam was met het oppoetsen van mijn kennis van de Maleise taal. Ik had hem nog niets verteld over mijn slang. Op de avond dat hij bij me kwam opende ik de deur, en op hetzelfde moment bevroor zijn eeuwige glimlach. Met een bloedstollende kreet stootte hij de deur weer uit, schreeuwend; "Toe'an, tjepat, oelar besar" (meneer, vlug, een grote slang). Door zijn geschreeuw kwamen een half dozijn van mijn jongens, gewapend met speren en kapmessen, op mijn huis toeren. Het duurde wel even voor ik ze kon overtuigen dat niemand de slang iets mocht doen nu het mijn huisdier was. Volgens hun idee had de jungle me ziek gemaakt en was ik gek geworden. Het duurde zeker veertien dagen voordat Zacheus me weer kwam opzoeken om de lessen binnenshuis te volgen. Hij accepteerde tenslotte dat de slang 'ongevaarlijk' was. Tegen die tijd had hij de andere jongens zo ver gekregen dat ze ratten wilden vangen, zodat we de python wat extra hapjes konden voeren.

Henk Kimmel wist dat het mijn gewoonte was geweest in Holland slangen te vangen. Toen hij gemerkt had dat ik de aanwezigheid van een python in mijn huis accepteerde, vroeg hij me of ik bereid was hem behulpzaam te zijn bij het opruimen van een python, die regelmatig hun kippenren binnendrong en 's nachts één of twee kippen om zeep bracht. Ze hadden de strooptochten van de slang 'getimed' en omdat ze die nacht de slang weer verwachtten, combineerde hij zijn verzoek met

een uitnodiging om bij hen te komen eten. Het was een verrukkelijk diner. Later gingen we met koffie op de veranda zitten om nog wat na te praten. De slang werd toch niet voor 10 uur 's avonds verwacht. En inderdaad, rond die tijd hoorden we ineens tumult onder de kippen. We vlogen naar de kippenren. Henk kwam met een druklamp achter me aan. Met behulp van het licht zag ik de slang aan de achterkant van de kippenren onder het kippegaas wegsluipen. Ik riep tegen Henk dat hij me moest volgen en rende om het kippenhok heen, waar ik het voor elkaar kreeg om me tussen de heesters boven op de slang te werpen en hem te pakken. Binnen een paar seconden rolde ik omver en werd omwikkeld door naar het scheen een veel grotere python dan bij mij thuis. Ik schreeuwde naar Henk me de lamp te brengen, maar dat bleek vruchteloos. Hij bleef aan de veilige kant van de kippenren staan en tilde vandaar de lamp zo hoog mogelijk op. Hij durfde niet dichterbij te komen. Het was puur geluk dat ik een groot stuk hout te pakken kreeg. Ik gaf de slang hiermee een klap op zijn kop waardoor hij verdoofd raakte. Vervolgens trok ik hem de tuin in. Henk, die nog steeds op veilige afstand stond, gooide een jute zak naar me toe. Ik gaf de slang nog een flinke tik, ging er van uit dat hij nu wel dood zou zijn en stopte hem in de zak. We maakten daarna al mijn snijwonden en schrammen schoon en desinfecteerden ze. Na nog een kop koffie stapte ik op mijn fiets en ging weer op huis aan, met de zak over mijn schouder. Toen ik thuis kwam riep ik de jongens om ze mijn vangst te laten zien. Zacheus sloot eerst de logeerkamer af, waar mijn 'huisslang' meestal verbleef, omdat de andere jongens nog niet in de buurt van de slang durfden te komen.

Nadat ik de zak geopend had, hield ik hem op zijn kop om de slang op de vloer te deponeren. Op het moment dat hij de vloer raakte richtte hij zich echter op. Met één sprong belandde ik boven op de tafel terwijl de jongens van schrik de kamer uitrenden en de deur achter zich dicht sloegen. Ze hadden genoeg gezien. Het lukte me om vanaf de tafel over het kedek-tussenschot te klimmen en ik greep mijn ijzerhouten junglestok. Met behulp van deze zware stok joeg ik hem tenslotte naar de andere wereld. Na veel overredingskracht keerden de jongens schoorvoetend terug. Ze hielpen me de slang op een ladder vast te binden en buiten tegen de bungalow te zetten. Hij reikte vanaf het bovenste puntje van het dak tot bijna met zijn staart op de grond. De volgende dag zouden we zijn huid afstropen. Zonder me ook maar om een bad te bekommeren stapte ik in mijn bed. De hele geschiedenis met die slang had me uitgeput. Het gevolg was dat ik als een blok in slaap viel. De volgende dag ging Zacheus Ko Harte halen, die wist hoe je de huid van een slang kon stropen. Toen Ko arriveerde dacht hij dat ik in een moeilijke strijd met een slang verwickeld was geraakt. Ik vertelde hem het verhaal van de vorige avond en kreeg meteen de wind van voren. Een python met een dergelijke afmeting kon je alleen maar met een geweer in de aanslag benaderen. Volgens Ko had ik mijn geluk te danken aan het feit dat we in de struiken terecht waren gekomen.

Tijdens ons gevecht was waarschijnlijk een gedeelte van zijn lijf om één van de struiken heen geslingerd, anders had hij zijn hele lijf wel om mijn lichaam gekronkeld, om daarbij mijn ribben en andere botten te breken. Ko was van mening dat een wurgslang er minder dan 7 seconden voor nodig heeft om zijn volledige kracht te kunnen benutten. Een gevangen lichaam wordt op die manier langzaam en gelijkmatig verbrijzeld. Toen wist ik echter nog niet dat ik alleen maar het staart-einde van de slang had gezien. Ik merkte pas dat ik in moeilijkheden raakte toen ik boven op de slang terecht was gekomen en mijn handen om zijn lijf klemde. Op dat ogenblik werd ik me ervan bewust dat er veel meer slang was dan waar ik op had gerekend. Ik had me voordat ik naar de familie Kimmel ging moeten realiseren, dat een slang die twee kippen oprat een veel grotere afmeting moest hebben dan de-gene die ik thuis had. Mijn huisslang scheen het prima te doen op het dieet van één rat en een paar gekko's. Het duurde een week voordat mijn schrammen weer genezen waren. Ik sprak met mezelf af nooit meer op slangenjacht te gaan. Hoe dan ook, ik had nu in ieder geval een prachtige pythonhuid om de muur mee te decoreren. De slang had een lengte van vijf meter. Maar in vergelijking met de exemplaren die we in het oerwoud hadden gezien was het nog maar een kleintje. Nadat ik het prepareren van de huid had voltooid, ging ik op inspectie in het proefstation. 's Nachts hadden de zwijnen uit het oerwoud gebruik gemaakt van mijn afwezigheid en flink huis gehouden op verschillende plekken in de pinda- en sojabonen-aanplant. Met Ko Harte sprak ik af dat we de volgende dag, 17 juli, op zwijnenjacht zouden gaan. Soms leek het een hopeloos karwei, maar we moesten wel, om een einde te kunnen maken aan de schade die door de varkens veroorzaakt werd. Alle koelies waren met stukwerk bezig en druk met het vellen van veertig bomen langs de cacaobonen-aanplant. Simon kwam me vertellen dat de dikke laag afgekapt gras en onkruid langs onze grenzen droog genoeg was om in brand gestoken te worden. Hij maakte er snel een fakkel van, in de hoop dat dit de zwijnen uit dat gedeelte van Wosi zou verjagen, althans voor een paar dagen. Ko Harte arriveerde, zoals altijd precies op de minuut af, om 18.00 uur. We stelden ons zo op dat we de pinda-plantage in de gaten konden houden. Als we op de grond jaagden bleven we bij voorkeur dicht bij elkaar, om te voorkomen dat we in elkaars richting zouden schieten. De jongens hadden we ook gewaarschuwd uit de buurt van deze plek te blijven en als ze 's nachts wilden vissen dat in het water aan de andere kant van Wosi te doen. Om 20.00 uur hoorden we plotseling het snuiven van een varken in het aangrenzende struikgewas. Het duurde toch nog minstens een half uur voordat een grote alleen-stropende zeug, in het gebied waar ik op wacht zat, te voorschijn kwam. Ik richtte de lichtstraal uit mijn zaklantaarn en schoot haar neer. Op mijn luide fluitje kwamen een aantal jongens aangerend om me te helpen. Ze brachten het zwijn naar het huis van Ko Harte waar we het slachtten. In het maanlicht leek het groter dan het in werkelijkheid was, maar het was een

mooie jonge zeug. We besloten het vlees niet te verkopen maar voor eigen consumptie aan te wenden. De vrouw van Ko zou heel wat vlees tot worst verwerken. Van de restanten besloten we een barbecue te houden. Omdat ik het zwijn geschoten had nam ik het hart mee naar huis. Zacheus kon hiermee het avondeten bereiden. De rest van de maand hadden we geen last meer van varkens op ons grondgebied.

Het probleem om 's nachts met een geweer zuiver te mikken hadden we al geruime tijd geleden opgelost. Met een klein instrumentje hadden we de zaklantaarn op het geweer bevestigd. Binnen een afstand van 30 meter kon, met behulp van een scherpe lichtstraal, de plaats van inslag van de kogel nauwkeurig bepaald worden. Iedere nacht voor we op pad gingen controleerden we eerst de nauwkeurigheid door de lichtstraal op één van de muren van een gebouw te projecteren.

De rest van de julimaand waren we te veel in de weer om ons druk te maken over de jacht. De jongens hadden een groot aantal bomen geveld. Die moesten weggesleept worden met behulp van onze tractor, die voorzien was van rupsbanden. Sommige van de boomstammen werden gebruikt om nog meer riviertjes in de nabijgelegen jungle te overbruggen. We konden nu een weg met goede waterafvoer rond de cacao-bonen-plantage afmaken, en ontsloten 1500 vierkante meter nieuwe grond voor de aanplant van 'Woeni-gewas'. De jongens doodden een grote 'oelar bisa' (slang) en verrasten me met de huid. Zacheus hield me zorgvuldig op de hoogte van de bewegingen van de varkens in het oerwoud. Het was zijn taak om dagelijks de wildsporen te controleren. Aan de hand van zijn bevindingen besloten we wanneer we op jacht zouden gaan. We hadden al te vaak tevergeefs op ons platform gezeten en gewacht op het verschijnen van varkens die ons gebied wilden binnendringen.

Op de 25e vergezelde Daniël me op een nachtelijke vistocht in het Saowigebied. Zondagmorgen kwamen we om 4 uur terug in Wosi, afgeladen met vis. Voordat we naar bed gingen, om nog wat verloren slaap in te halen, maakten we eerst een voedzaam ontbijt van gebakken vis klaar. De lunch gebruikte ik samen met de familie Broers en 's avonds ging ik naar Ko Harte. Maandagavond fietste ik naar Manokwari voor een bezoek aan een cabaret, dat verzorgd werd door de op bezoek zijnde mariniers van de Koninklijke Marine. Ze hadden me een uitnodiging gestuurd. Het betekende tevens dat de slagkruiser 'van Kinsbergen' opnieuw op de rede van Manokwari voor anker was gegaan. We konden nu een paar wilde feesten verwachten.

Uit één van de geveld bomen verwijderde Zacheus een paar 'toepais' (vliegende eekhoorns). Alhoewel flink door elkaar geschud, waren ze in hun nest blijven zitten, ze hadden geen schade opgelopen toen de boom omviel. We lieten ze vrij in de hoek van mijn veranda, die omgetoverd was tot een grote vogelkooi. Na een paar dagen accepteerden ze voedsel uit mijn hand. Net op tijd konden we de oogst van 'Djagoeng' (een kleine graansoort) en van 'Kedelei hitam' (zwarte sojabonen) bin-

nen halen. De laatste dagen van juli brachten weer zware regenval. Op de 31e fietste ik naar Manokwari om naar een filmvoorstelling op de 'Alang Alang' te kijken. Halverwege de terugweg kwam ik in een forse regenbui terecht. Doornat kwam ik op Wosi aan. Omdat de voorraad eieren in mijn keuken uitgeput was, vroeg ik Zacheus er weer wat in de 'toko', die aan de hoofdweg stond, te halen. Zacheus antwoordde echter: "Ah Toean, kita bisa dapat telur, jang bagoes sekali, dari hoetan" (Oh meneer, we kunnen er net zo goed een paar uit de rimboe halen). Hij legde me uit dat het veel goedkoper was eieren uit de rimboe te verzamelen, en ook hoe je er mee om moest gaan. Zo begonnen mijn problemen. Het klonk allemaal erg opwindend en leek gemakkelijk. We moesten alleen maar op zoek gaan naar een 'Maleo-nest', en konden dan net zoveel eieren rapen als we nodig hadden. Ik zou niet voor een paar dagen in het ziekenhuis terecht zijn gekomen, wanneer ik er op had gestaan dat Zacheus eieren moest kopen. Maar alas, het oerwoud had nu eenmaal een geweldige aantrekkingskracht op me, en ik ging met Zacheus mee. Ik kende het oerwoud en wist wel waar we zo ongeveer moesten zijn. Na een lange tocht stonden we plotseling voor het nest. Wat ik zag was buiten alle proporties. Zo'n groot nest had ik nog nooit gezien. Het bestond uit een kolossale berg bladeren, waarvan de helft vergaan was. Het nest had een afmeting van 7x3 meter en was 1½ meter hoog. Zacheus legde me uit hoe honderden 'Ajam Maleo' (wilde dwerghoederen) hier samenkwamen. Ieder jaar voegden ze weer materiaal aan het nest toe. Ze legden honderden eieren in deze berg, en lieten het uitbroeden aan de natuur over. Nadat we boven op de berg geklommen waren groeven we ongeveer 50 eieren uit. De rest dekten we weer netjes toe. Deze eieren waren ongelooflijk groot en qua afmeting te vergelijken met de eieren van ganzen. Toch waren de Maleo-kippen niet groter dan de Bantam-kippen. Het was bijna onvoorstelbaar. Nadat we ons eerst voorzien hadden van een extra grote omelet, gingen we die avond op jacht. Na middernacht kwamen we van ons jachtplatform af om naar huis terug te keren. Er kwamen geen varkens, de muskieten waren een plaag en ik verging van de jeuk rond mijn middel. Toen ik eenmaal in bed lag werd de jeuk ondraaglijk. Tot mijn ontsteltenis ontdekte ik een dozijn enorme blaren rond mijn middel. Sommigen hadden de afmeting van een halve pingpongbal. In de zeer vroege ochtenduren fietste ik snel naar de stad en meldde me in het ziekenhuis bij een dokter, die me regelrecht in bed stopte. Hij vertelde grinnekend dat ik 'Koetoe Maleo' (maleo-luis) had opgelopen. Ze groeven zich in de huid in en veroorzaakten daar een verschrikkelijke jeuk en grote blaren. Spoedig kwam er een zuster gewapend met een mes en een blad vol allerlei instrumenten bij mijn bed, en ging aan het werk om mijn blaren weg te snijden. Iedere wond werd drooggemaakt, gedesinfecteerd en vervolgens bedekt met zinkzalf, en daarna verbonden. Na vijf dagen mocht ik huiswaarts keren. Een lachende zuster liet me weten dat dit je maar één keer in je leven zou overkomen. Ik was nu verder immuun. Desondanks liet ik, om aan

de veilige kant te blijven, Zacheus voortaan de eieren uitgraven.

In de nederzetting Amban, die ten noorden van Manokwari lag, raakte ik bevriend met enkele koloniale boeren. Ze leefden er onder primitieve omstandigheden. Water voor huishoudelijk gebruik taptten ze af uit bergstroompjes door middel van bamboe-buizen. Soms werd het over grote afstanden vervoerd, voordat ze het in afgedankte olievaten konden verzamelen. Olivaten hadden ze in Nieuw Guinea bij de vleet.

Hoewel het vaak de enige praktische oplossing was om een huis van water te voorzien, moesten ze regelmatig gecontroleerd worden. Soms was een reparatie nodig. Dan was er weer een verstopping door opgehoopte bladeren of werden de buizen vernield door zwijnen die zich in de jungle ophielden. De meeste boeren kwamen uit Nederlands Oost-Indië. Ze waren vlak na de oorlog met hun schamele bezittingen gewoon op de kust afgezet. Ze moesten eerst geïmproviseerde schuilplaatsen bouwen van palm- en bananebladeren, om zich te beschermen tegen de verzengende zon en de tropisch regenbuiën. Een tijdelijk onderkomen, voordat ze zich in deze streek zouden verspreiden. Als ze eenmaal een goede plek hadden gevonden, begonnen ze met de bouw van een permanente woonplaats. Deze mensen hadden allemaal één ding gemeen, ze waren buitengewoon inventief. Bij het uitkammen van de kuststreek op zoek naar vlees, vruchten en in het wild groeiende groenten, hadden ze enkele Japanse legerdumps gevonden. Materiaal en benodigdheden die ze in deze dumps ontdekten kwamen hen goed van pas bij het bouwen van betere behuizing, en bij het ontginnen van land, en kweken van gewassen. Eén van de boeren maakte zijn eigen bulldozer om zijn land te bewerken. Ergens achter Wosi had hij een dump van tanks en ander zwaar materiaal opgespoord. Na een paar weken werken had hij in de bulldozer tenslotte nog een nieuwe accu gezet en het ding van brandstof voorzien. Nadat hij een zwaar bulldozerblad aan de voorzijde had bevestigd, reed hij dwars door de jungle naar zijn huis. Een spoor van gebroken heesters en bomen gaf nauwkeurig de weg aan die hij genomen had. Een andere boer met technisch vernuft had een draaibank voor precisie-instrumenten gemaakt van allerlei onderdelen uit een naaimachine. De verbazingwekkende inventiviteit van deze kolonisten maakte het wonen in een oerwoud draaglijk voor hun familieleden. Iedere vierkante meter van hun erf, of hun boerderij nu groot of klein was, moest letterlijk uit de constant steeds weer opdringende jungle worden gehouwen. Het harde werken overdag moest vaak nog gevolgd worden door jagen 's nachts, om het gezin van vlees te voorzien. Van krap geld, verdiend met de verkoop van vlees, moesten kleding en kruidenierswaren worden gekocht. Hun krachten werden uitgeput door steeds terugkerende koortsaanvallen, die hun gezondheid ondermijnde.

Toen we de dumps met zwaar materiaal vonden, onderhandelde ik met de CMED (centrale departement van mechanisch materiaal). Ze kenden het bestaan van deze dumps niet. Ik ruilde deze kennis in voor

enkele landbouwwerktuigen die we voor ons werk op Wosi nodig hadden. De CMED had tevens tot taak al het zware materieel uit de ex-legeropslagplaatsen weg te halen en bij de haven op te slaan. Daar liepen Japanse schepen regelmatig aan om het geborgen oud-ijzer, dat door hun eigen staalfabrieken opgekocht was, te verschepen. Een rooms-katholieke pater die de kneepjes van de radiotechniek kende had een dump met radiozenders en ontvangers ontdekt. De meeste spullen waren kapot. Door het verzamelen van kleine onderdeeljes bouwde hij het enige radiostation, waarmee hij in staat was, zowel met alle kuststations als met die in het binnenland, contact te krijgen.

Zijn microfoon had hij in het afgedankte omhulsel van een zaklantaarn gebouwd. Omdat hij in het Centrale Hoogland van Nieuw Guinea woonde was hij van onschatbare waarde voor het contact tussen de verschillende missieposten.

De kust van Amban voorzag ook in verscheidene behoeften. De zandstranden waren de broedgronden van zeeschildpadden die hun eieren in het warme zand begroeven. Daniel, die precies op de hoogte was van alles wat zich aan de kust afspeelde, haalde Zacheus en mij over om hem op een paar tochten te vergezellen en schildpad-eieren te verzamelen. Terwijl we op het invallen van de duisternis wachtten, doodden we onze tijd met vissen op de rotsachtige uitlopers. Gedurende de nacht konden we de grote schildpadden die de kust op kwamen in de gaten houden, en een aantal van hun nesten met een stok markeren. Als de schildpad weer in zee verdwenen was openden we het nest en verwijderden een deel van de eieren, waarna we de rest weer met zand toedekten. Daniel hield zeer nauwgezet in de gaten of we slechts een deel van de eieren verwijderden. Als je de meeste eieren liet liggen om uit te laten komen, garandeerde dat een levenslange voorziening van deze voedselbron, voor iedereen. Papoea's wisten uitstekend hoe je met de natuur om moest gaan zonder die volledig te vernietigen. Thuis was een half dozijn eieren voldoende om een heerlijke omelet te maken. Het eiwit van een gekookt schildpad-ei blijft een beetje glazig, maar de smaak is voortreffelijk. Het vissen op de rotsachtige uitlopers in zee was eigenlijk gevaarlijk. De steile rotsformaties rezen bijna loodrecht uit het water omhoog. In het diepe kristalheldere water kon je grote vissen zien zwemmen. Hoewel het zeer verleidelijk was vermeden we het vissen op deze hoge rotsen zo veel mogelijk. Er sloegen namelijk ononderbroken golven tegen te pletter met een diep bulderend geluid, wat bij een gunstige windrichting zelfs op Wosi duidelijk te horen was. Zelfs de locale Papoea-bevolking viste zelden op de hoge rotsen. Wanneer een grote vis plotseling in het aas beet, bestond de kans dat je uit balans zou raken. Het risico om over de rotsen naar beneden gesleurd te worden was veel te reeel in vergelijking met het voordeel dat je ervan had. Trouwens, het binnenhalen van een vis op de rotsen is een heel karwei om te klaren.

Op een avond was ik bij een Chinese familie in Manokwari te gast

gevraagd, om samen met hen het avondeten te gebruiken. Ze bewoonden een oud en nogal bouwvallig huis. Het was opgetrokken uit kedek en atap. Ze leefden onder schamele omstandigheden en moesten van een mager inkomen zien rond te komen. Het waren goede vrienden van de familie Kimmel. Ik had ze al verscheidene keren ontmoet en nu hadden ze me uitgenodigd. We zaten met z'n allen op banken rond een ruw houten tafel. Deze was gedekt met verse bananebladeren. Het tafelgerei bestond uit stokjes voor de koteletten en een lepel voor de haaievinnensoep. Deze gelegenheids-etentjes duurden meestal meerdere uren, omdat niemand haast had. Er bestond altijd een ontspannen sfeer en de tijd werd doorgebracht met wat kletsen en knabbelen van een uitgebreide sortering hapjes en vruchten. De vrouw des huizes was dagenlang met de voorbereidingen bezig geweest. Ze zat daarbij op de grond voor een klein houtvuurtje, waarbij ze het vuur aanblies met haar 'Kipas-Kipas' (bamboe-blaasbalg). Omdat je wist dat de vrouw des huizes zo veel uren ingespannen bezig was geweest in een heel klein keukentje, volgepropt met vaak zelfgemaakt huishoudelijk gereedschap, kon je haar geen grotere eer bewijzen, dan door zo lang mogelijk over de maaltijd te doen en onder het eten haar kookkunst te bewonderen.

Over de primitieve keukentjes, vaak niet meer dan een eenvoudig aangebouwd loodsje achter het huis, zouden Europese huisvrouwen ontzet zijn. Ze werden kraakhelder gehouden. De aarden vloer hielden ze stofvrij door deze regelmatig met water te besproeien. Een teer vrouwtje met een donkere huidskleur zou het grootste gedeelte van de dag gehurkt voor het vuurtje zitten, waarop ze kleine stukjes hout gooide. Met haar 'Kipas-Kipas', dat van gespleten bamboevezels geweven was tot een ingewikkeld en heel aantrekkelijk patroon, zou ze voortdurend het vuurtje aanwakkeren.

In tegenstelling hiermee waren wij vaak ontzet door wat je in de keukens van Chinese restaurants te zien kreeg. Op de tafels en de vloeren lagen potten en pannen door elkaar heen, bezaaid met schraapsel van overgebleven voedselresten. Je moest je er niet over verbazen wanneer je tussen deze rommel ook nog verschillende kinderpotjes van het gezin aantrof.

Het was een goed gebruik van ons om nieuwkomers te adviseren eerst hun eten te nuttigen, alvorens een kijkje in de keuken te nemen. Anders zouden ze nachtmerries over de meest vreselijke ziekten krijgen. Eerst moesten ze maar wat meer vertrouwd raken met het leven in de jungle. De manier waarop Indonesiërs en Chinezen hun maaltijden bereidden beviel me. Ik had altijd al een hekel aan de wijze waarop gekookte rijst en Mi op het Europese vasteland werden klaargemaakt.

Toen ik in Nieuw Guinea aankwam en hoorde dat rijst en bami hoofdbestanddelen van het voedsel vormden, maakte ik me wat zorgen. Ik had een geweldige hekel aan de wijze waarop ze in Holland rijstepap met krenten, rozijnen en suiker bereidden. Ik ben er nog

steeds van overtuigd, dat de klont boter die je aan dit vreselijke brouwsel moest toevoegen absoluut noodzakelijk was, om je ervan te verzekeren dat het door een tegenstribbelende slokdarm naar beneden zou glijden. Als deze brij dagelijks aan de patiënten voorgeschoteld zou worden, denk ik dat dit veel mensen in Nieuw Guinea buiten het ziekenhuis zou houden. Wat een manier om dood te gaan! Maar ik was ook geen geboren 'Italiaanse deeg-eter'. Ik was nooit bijster goed in het wikkelen van een bosje spaghetti-slierten om mijn vork, en was er ook niet van gecharmeerd om deze tomatensap opslurpende gruwel naar binnen te werken. Je kan dit spul werkelijk van je keel tot in je maag voelen kruipen. Wat een verschil maakte het wanneer je een stralende 'Djongos' (kelner) het eten zag opdienen. Een grote schaal 'Nasi Goreng' met daaromheen veel kleine schaaltes met verschillende soorten sambal; 'Pisang Goreng' (gebakken banaan); 'Katjang' (pinda's) 'Kroepoek' etc, etc. Terwijl je nog steeds de rijst wantrouwt, gluur je over de tafel heen om je tafelgasten te observeren, intussen zelf heel vrijmoedig doende, alsof je je hele leven lang al nasi-goreng hebt gegeten. Als je eenmaal zover gevorderd bent moet je ook doorzetten. Maar de verrukkelijke smaak die je gehemelte streelt is voldoende om je aan te moedigen een tweede keer op te scheppen.

Diegene die verzonnen had om rijst op de continentale manier te verknoeien hadden ze al lang geleden moeten kielhalen. Chinese Mi opgediend in de vorm van 'Bami Goreng' was mijn eerste kennismaking met een verrukkelijke bereidingswijze. Ik genoot er werkelijk van.

Vanaf de allereerste dag dat ik in de Tropen arriveerde was ik verknocht aan rijst- en bamimaaltijden. Vaak gebruikte ik het als ontbijt en lunch, en dan ook nog als avondmaaltijd. En het is verwonderlijk hoeveel Maleise woorden je al na één maaltijd hebt opgepikt. Binnen enkele weken ken je al aardig wat Maleis, en ben je zeker in staat je wensen kenbaar te maken. In een klimaat dat veel van je vergt heb je stevige maaltijden nodig, in ieder geval eenmaal per dag. Ik heb echter nooit begrepen waarom Indonesische koks onveranderlijk moesten bewijzen dat hun vissoep echt vissoep was, en niets anders. Ik had altijd al gegeten en gedronken als ik de deksel van de soepterrine lichtte en twee of drie vissekoppen in de soep zag rondrijven, en een aantal dooie ogen me op een nogal beschuldigende manier aanstaarden. Daar we nogal eens meemaakten dat de voorraden in de winkels oprakten, trachtten we zoveel mogelijk in ons eigen levensonderhoud te voorzien. Het oerwoud leverde voldoende vlees. Uit de zee en de rivieren haalden we vis. In het proefstation was nu een redelijke variatie aan fruit aanwezig, en gedurende het seizoen waren er volop wilde vruchten in de jungle. De zomen rond de dam die we hadden aangelegd waren beplant met 'Kanggoen' (waterspinazie), 'Lombok- en Lombok-Rawitstruiken' (grote en kleine hete peper), en voorzagen ons van kruiden en vitamine-C. Zacheus had een goede hand van 'Taugeh' (uitlopers van bonen) en 'Tenggeh' (uitlopers van sojabonen) maken. Geleidelijk

aan werden onze maaltijden meer en meer uitgebalanceerd. Rond de huizen van onze arbeidskrachten legden we grote plekken jungle bloot, waar ze voor zichzelf een grote variatie aan groenten en vruchten konden verbouwen.

Onze 'Kasbi- (cassave) en Oebi-aanplantingen' leverden knollen die als aardappels gekookt en opgediend konden worden. Voordat je de kasbi kon koken, moest je ze eerst in grote stukken hakken. Daarna legde je deze brokken in stromend water, om het Pruisisch zuur dat in de cassave zat er uit te wassen. Pas daarna was het geschikt voor menselijke consumptie. Met wat zout bereid leken de knollen op aardappelen. Als we op een oerwoudtocht waren brachten mijn mensen altijd een grote hoeveelheid kasbi mee, gewikkeld in bananebladeren. Het verschaftte ons een zeer welkome versnapering tijdens een rustpauze. Het kon ons niet schelen dat er in de knollen wat vezels zaten, die haalden we er onder het kauwen wel uit. Bovendien had onze varkenshouderij op deze wijze een goedkope voedselbron. Dagelijks kookten we een groot vat kasbi-knollen om de varkens te voederen.

In het begin van augustus begonnen we serieus met het uitvoeren van verbeteringen aan onze weg die door de Sesiri liep. Het spoor dat we door dit oerwoudgedeelte uitgehakt hadden, moest nodig verbreed en recht gemaakt worden. Om een behoorlijke drainage te verkrijgen wilden we de bochten er uit halen, en de bomen die geveld of ontworteld moesten worden van merktekens voorzien.

Op een middag arriveerde meneer Eldermans. Hij wilde een weekend op Wosi doorbrengen. Als ambtenaar voor de veeteelt, een nieuwkomer in Nieuw Guinea, was zijn afdeling in Manokwari gevestigd. Hij vergezelde ons een nacht toen we met de prauw gingen vissen. De vangst was geweldig, maar we werden al snel verrast door een plotseiling opkomende storm uit de Stille Zuidzee en moesten naar de kust terugkeren. We verloren een peddel en twee vissperen die door de golven weggespoeld werden. Nadat we van een bord vol gebakken vis, koffie en sigaretten hadden genoten, gingen we die ochtend vroeg nog een paar uur naar bed. Later op de avond reden we naar Manokwari om het plezier van een 'passar malan' mee te maken. Hier ontmoette ik het hoofd van de boswachterij, Koos Zieck. Later zou ik goed met hem bevriend raken. Het was een man die de jungle en haar gevaren kende. Ik maakte met hem verschillende tochten naar de onbekende binnenlanden van dit gebied. Hij was de man, die doodvermoed van een lange jungletocht in Manokwari terugkeerde, en daar hoorde dat ik al twee maanden vermist werd en waarschijnlijk verongelukt was tijdens een expeditie langs de kust. Koos Zieck sloeg meteen groot alarm. Hij charterde een boot en ging nog diezelfde nacht met een aantal mannen van zijn houtvesters-afdeling naar me zoeken.

Vanaf de 3e augustus liet ik Paulus en Hiskia Wosiri zich concentreren op de Sesirieweg. Wij hielden ons op Wosi bezig met het uitbreiden van de ananas-plantage met 500 planten, en gingen voor de rest

van de week door met de oogst van pinda's en sojabonen. In het begin van de tweede week haalde ik Dr. Van Rees, de dierenarts, uit Manokwari om hem in het Wosi-gebied te introduceren. 's Avonds bezocht ik meneer Ruby en zijn gezin, waar ik tevens een heel plezierige ontmoeting had met mejuffrouw B.

De volgende 10 dagen verliepen hectisch. Op alle plaatsen waar gewas groeide moest gewied worden. We kwamen met het snoeien van de boomgaard klaar. Vergezeld door Koos Zieck bezochten we verschillende leden van de Nederlandse Delegatie Wosi. Ik ging met hen mee terug naar de 'Kota' (stad) en schafte wat nieuwe batterijen aan voor mijn zaklantaarn, die op mijn geweer bevestigd was. Daarna gingen we verder met het oogsten van verschillende gewassen. Verscheidene nachten gingen we tevergeefs op jacht. Het stroomafwaartse deel van de Sesiri-rivier werd door ons naar een nieuw stroombed geleid. Hierdoor werd de afwatering van het zuidelijk gedeelte van het proefstation verbeterd. We maakten een kwekerij en plantten er stekken van verschillende soorten 'Croton' en 'Bougainvillea'. De voorraadkamers werden gecontroleerd op de aanwezigheid van muizen en opnieuw schoon gemaakt.

Halverwege de maand werd ons proefstation bezocht door professor Koolhaas. We wisselden van gedachten over de toekomstplannen en de problemen die we daarbij tegen konden komen. 's Avonds woonden we het afscheidsfeest van de plaatselijke districtscommissaris bij. De volgende morgen bezocht ik de familie Juliën en Broers, die me gevraagd hadden een passend plan te maken om hun bedrijf een meer gezonde basis te geven. De 17e augustus ging ik naar de stad om wat vrienden te ontmoeten en met hen naar de film in de Juliana-soos te gaan. Er was helaas een stroomstoring die ze niet konden verhelpen, zodat iedereen maar weer naar huis ging. Om 23.00 uur was ik weer terug op Wosi. Net voor ik mijn bungalow bereikte hoorde ik luid schreeuwen en kermen. Het kwam uit de richting van het oerwoud, bij de grens van ons proefstation. Ik haalde eerst mijn geweer en kapmes thuis op, omdat ik dacht aan een ongeluk na een vechtpartij. Tussen de struiken zag ik Zacheus op de grond liggen, kronkelend van de buikpijn. Ik vermoedde dat hij een blindedarmontsteking had. Snel haalde ik mijn fiets, zette Zacheus op de bagagedrager en liep met hem naar Manokwari. Ongeveer halverwege de stad hield ik een voorbijkomende marinetruck aan. We kregen een lift naar Manokwari en werden afgezet voor het huis van de dokter. Na een snel onderzoek diagnosticeerde hij een beklemd breuk of een geperforeerde appendicitis, en liet Zacheus meteen in het ziekenhuis opnemen voor een spoedoperatie. Omdat ik wist dat Zacheus nu in veilige handen was, liep ik terug naar de plaats waar ik mijn fiets in de struiken verborgen had. In de vroege ochtend kwam ik uiteindelijk weer thuis. Ik voelde me geradbraakt. Het was weer eens één van die merkwaardige dagen geweest. De arme knaap had geprobeerd hulp te vragen aan de familie Pieters, maar was vanwege de folterende pijn in elkaar gezakt. Vanaf 6 uur 's avonds had hij

daar in de struiken liggen huilen en schreeuwen om hulp. Ik had er behoorlijk de smoor in. Op enige afstand van mijn huis had ik zijn geschreeuw en gekerm al gehoord. Toen ik meneer Pieters de volgende dag hiermee confronteerde, bleef hij volhouden niets gehoord te hebben, alhoewel zij altijd hun deur wagenwijd open hadden staan.

De volgende morgen staken we een groot deel van de jungle, waar we bomen geveld hadden, in de fik. Dit kon dankzij de verzengende hitte die we de afgelopen veertien dagen hadden meegemaakt. Tengevolge van de dikke rook en de hitte werd het ondraag'lijk op deze plek te werken. Daarom gingen we in een ander gedeelte van het oerwoud de secundaire groei met kapmessen te lijf. Het was alsof je in een sauna verbleef, maar we werkten tenminste niet in de felle zon.

Het verwijderen van de onderbegroeiing gaat in een oerwoud altijd vooraf aan het omhakken van de primaire groei. Het geeft de wind ook meer gelegenheid de grond sneller te drogen. Ook vermindert het de voortplanting van muskieten. Gedurende een aantal weken zouden de wilde zwijnen uit dit gebied wegblijven.

Nadat er 's nachts flink wat regen was gevallen, begonnen we de volgende dag in een stuk nieuw ontgonnen oerwoud met het aanplanten van cassave. Op plaatsen waar de groei van 'Djagoeng' armzalige resultaten opleverde verwijderden we deze en vervingen ze door aanplant van sojabonen. 's Nachts gingen we op jacht en schoten twee wilde zwijnen.

Toen we de volgende dag de benedenloop van de Sesiri-rivier onderzochten, kwam aan het licht dat er nog meer S-bochten in deze kronkelende stroom zaten. Omgevallen bomen hadden het stroombed gestremd en dwongen het water een nieuwe weg te vinden. We maakten één S-bocht in de Sesiri-rivier vrij van bomen en andere overblijfselen van junglegroei, en haalden vervolgens de bocht eruit. Toen we nog wat tijd over hadden, plantten we in de kwekerij zaailingen van de 'Aurucaria-boom', die we net ontvangen hadden, en oogstten we de zaden van de 'Lamtoro-struiken'. 's Middags bracht ik samen met meneer Van der Upwich kippen naar de stad voor de plaatselijke landbouw-tentoonstelling. Na afloop van de tentoonstelling keerde ik 's avonds laat naar huis terug. De volgende ochtend vertrok ik voor dag en dauw met meneer Broers, meneer Kriegensberg en met een geweerdrager, op een tocht door het oerwoud. We wilden uitzoeken of de geruchten over de aanwezigheid van een meer in de heuvels op waarheid berustte. Nadat we door het dorp Mambree getrokken waren huurden we twee Papoea-gidsen, die van het bestaan van het meer op de hoogte waren. Een stevige wandeling bracht ons om 11.00 uur bij het 'meer'. Het bleek een zeer ondiepe regenplas te zijn. Voor de nabije toekomst had het voor ons geen waarde. Na een korte doorsteek langs de glooiingen van de heuvels kwamen we bij de Rendami-rivier. Vanaf dit punt volgden we de rivier stroomafwaarts tot de kust. Een fikse, maar schitterende tocht, via veel kleine watervalletjes en langs steile rotswanden, eindigde toen de rivier via een tunnel in grote rotsformaties ver-

dween. Hoewel het zeer verleidelijk was volgden we de rivierloop niet verder door de tunnel. Het risico van een plotselinge overstroming was veel te reëel. Een hevige stortbui ergens stroomopwaarts in de bergen kon plotseling een golf van kolkend water, van een buiten haar oevers getreden rivier, langs de glooiingen naar beneden jagen. Nadat we verschillende keren op de glibberige rotsen bijna onze nek gebroken hadden, kwamen we tenslotte tegen vijven uit het oerwoud te voorschijn. Onder de schrammen en blauwe plekken, maar wel zeer voldaan.

De rest van de maand verliep al even stormachtig als altijd. Ik legde verschillende bezoeken af bij de familie Broers, de familie Hoetz, en de familie Dagevos. Natuurlijk ging ik ook naar het ziekenhuis om Zacheus op te zoeken. Zijn toestand was duidelijk verbeterd en de eeuwige glimlach was weer terug op zijn gezicht. Toen ik bij Zacheus zat werd net Sjaak Broers binnengebracht, hij had weer last van zwartwaterkoorts.

Op een van de dagen dat het wat rustiger was verzamelden we een groot aantal 200-Liter vaten, afkomstig uit een oude dump in het oerwoud. We gebruikten ze als 'duiker' in verschillende greppels en kleine stroompjes, zodat onze tractor er wat makkelijker overheen kon komen. Daarna hadden we de gelegenheid nog meer S-bochten in de Sesiri recht te trekken. Bovendien lukte het ons nu een geweldige boom, die in de lengterichting van de stroom terecht was gekomen, te verwijderen. Deze belemmerde de doorgang van water bij overstromingen. Aan het eind van de maand viel er wat regen die plotseling overging in stortbuien. Binnen een half uur stond er 94 mm. water op Wosi. Of we er nu zin in hadden of niet, we moesten gewapend met kapmessen, 'Patjols' (schoffels) en schoppen naar de Sesiri-rivier om de overstroming gade te slaan, en helpen het water af te laten vloeien. Dit deden we door de nauwe rechte stukken van de rivier uit te graven en te verbreden. Binnen een uur waren deze stukken net zo breed als de rest van de rivier. Nergens op het terrein van Wosi stroomde de rivier nu nog over. Het was de eerste keer dat de belangrijkste natuurlijke afwatering van Wosi perfect werkte. Van nu af aan konden we de afwateringsgeulen aan de rand van ons terrein op het Sesiri-systeem aansluiten.

Een gedeelte van de nieuwe weg die naar de hoofdweg van Rendani voerde was door de vloedgolf, die langs de heuvels naar beneden gekomen was, helaas ernstig beschadigd. We besloten om in de toekomst een grote afwateringsgeul te graven. Intussen kon je met een voertuig ons proefstation niet meer bereiken, tot we de weg weer hersteld zouden hebben. 's Nachts werkten we door om merktekens te plaatsen op die punten waar drainage noodzakelijk was. Intussen raasde een onweersbui over ons heen.

De laatste dag van de maand brachten we voor een vistocht onze prauw door de branding. We keerden die nacht al weer snel terug, daar ik plotseling werd overvallen door een koortsaanval. Tengevolge

hiervan moest ik de werkzaamheden met meneer Dagevos bespreken, en droeg ik hem voor een paar dagen de supervisie van het proefstation op.

Het schoonmaken van de onderbegroeiing in de omringende jungle ging gewoon door. Er werd een begin gemaakt met het graven van de afwateringskanalen in het uitbreidingsgebied van ons proefstation. Een paar dagen later voelde ik me fit genoeg om de zaak zelf weer ter hand te nemen. De arbeiders liet ik voornamelijk stukwerk doen waardoor ik wat meer tijd beschikbaar kreeg. Ik bezocht de familie Broers om ze te adviseren bij hun plannen een omheind gebied voor hun vee-stapel te maken, en over de vereenvoudiging van hun bedrijfsvoering. Meneer Broers, bijgestaan door zijn drie zonen, werd erg enthousiast. Aan het einde van iedere dag voelden we iets tot stand te hebben gebracht. Intussen zorgde mevrouw Broers voor liters koffie, die gretig aftrek vond. Albert Broers bracht ons in zijn vrachtwagen naar de houtzaagmolen in Pasir Poetéh, waar we timmerhout verzamelden om de nieuw gebouwde beerput mee af te dekken. Voor het donker inviel keerde ik naar Wosi terug om de daar verrichte werkzaamheden te inspecteren, en de taken voor de volgende dag te beramen. Door de onderbegroeiing in het gebied van de toekomstige uitbreiding te verwijderen, kregen we een veel betere indruk van het hele terrein. Door een waterloop te volgen vonden we een goed spoor voor een toekomstige weg. Drainage zou veel gemakkelijker zijn dan verder te experimenteren met de oude weg die toch maar tijdelijk was.

In een nieuw gebied dat grensde aan de sectie die langs de Wosi-rivier liep, waar we bomen wilden kappen, werd de uitdunning van de onderbegroeiing ter hand genomen. Daardoor kreeg ik nogmaals de gelegenheid op de boerderij van Broers de veestallen te vernieuwen. Na dit karwei geklaard te hebben liet ik bij hem een schetsplan achter waarop ik de plaatsing van een paar omheiningen voor hun vee had aangegeven. Zo kon hun land in meer geschikte stukken omheinde weidegrond onderverdeeld worden. Ze hadden de tijd er zich in te verdiepen, daar hoefde ik niet bij te zijn.

We hadden zeker een week nodig om van lege olievaten een grote 'duiker' in de Sesiri te maken, op de plaats waar de toekomstige weg de Sesiri zou kruisen. Zo nu en dan gingen we een enkele nacht op jacht, maar het leverde niets op. Het luide gegrom van de zwijnen in onze aanplantingen wees erop dat ze onze nadering hadden bemerkt en daardoor op de loop gingen. Intussen hadden de werkkrachten op Wosi een gedeelte van de jungle rond onze kwekerij bloot gelegd. Ze kaptten veel bomen om het verbranden mogelijk te maken, zodat ook dit stuk in cultuur gebracht kon worden. Tussendoor ging ik even met de heren Rubi en Eldermans naar de stad. Verschillende werktuigen, die we al maanden geleden hadden besteld, moesten opgehaald worden.

Tijdens de ontginning van het oerwoud werd duidelijk dat nu ook een gigantische 'Matoa-boom' moest verdwijnen. Ik had me er lang

met hand en tand tegen verzet deze fraaie boom te vernietigen. Het was echter, mede omdat hij vlak bij onze varkensstallen stond, te gevaarlijk de boom te laten staan wanneer de omringende jungle verwijderd werd. Een flinke storm zou hem in onze varkensfokkerij doen belanden. Tenslotte kwam hij met een geweldig gekraak naar beneden. In de holle stam hielden de jongens gedurende drie dagen een vuur aan de gang!

Toen we dit werk beëindigd hadden, richtten we onze aandacht op de bouw van een 'Tampat Mandi' (badkamer) voor de koelies. Hierna konden we ons volledig wijden aan de aanleg van de nieuwe Sesiri-brug, met aansluitend 50 meter nieuwe weg naar Rendani. De hoofdweg, dwars door ons proefstation heen, vanaf onze bungalows tot over de Sesiri, had nu een lengte van 250 meter. We hoefden ons nu niet meer te bekommeren om 'Bandjirs' (overstromingen). We konden nu op onze eigen tijd uit Wosi komen en gaan. Ik droeg Simson, die vrij technisch aangelegd was, over aan het bedrijf van de familie Broers. Hun tractorchauffeur zou Simson de kneepjes van het vak bijbrengen.

Opnieuw hield een koortsaanval me aan bed gekluisterd. Na twee dagen hoge koorts kwam ik eruit, strompelde nog drie dagen in Wosi rond, en probeerde weer te herstellen.

Een flinke stortbui deed ons stoppen met onze routine-werkzaamheden en we renden naar de Sesiri-rivier. Daar waar het snel-stromende water de grond wegspoelde, diepten we die plaatsen met spaden uit, en trokken de volgende 40 meter rivierbedding recht. Op deze wijze verkregen we een snellere passage van het water bij overstromingen. We verwijderden gedurende de droge periodes hindernissen, veroorzaakt door koraal en boomwortels. Samen met de familie Broers trof ik maatregelen om een stuk of honderd 'Djamboe Soesoe-bomen' van hun omheinde weidegronden te verwijderen. Halverwege de maand legden we weer 50 meter van de Sesirieweg aan. Met een aangepaste tractor effenden we de wegen op Wosi, en bestreden tegelijkertijd op deze manier het onkruid.

Nu we onze eigen tractor konden gebruiken was het gemakkelijker de omgekapte bomen te verwijderen en ze op één punt te verzamelen, hetgeen het verbranden vereenvoudigde. Met de Sesirieweg schoten we nu sneller op.

Opnieuw voegden we 50 meter aan de weg toe. In de aangrenzende jungle ontdekte ik een stroper, dreef hem in het nauw, en joeg hem van ons grondgebied af. Doordat het weer goed bleef konden we in de derde week van september onze weg, die aan weerskanten gemarkeerd werd door stapels geveld bomen en struiken, met nog eens 140 meter verlengen.

Tussendoor nodigde de familie Broers me uit voor de lunch. Op hun veranda gezeten genoten we van het uitzicht op zee, teweeg gebracht door het verwijderen van al de wilde Djamboe-bomen. Omdat één grote boom met zijn laaghangende takken het uitzicht nog enigszins

belemmerde, daagden we Leo Broers uit deze om te hakken. We wisten namelijk dat deze boom honderden nesten grote, snel lopende, veijnige rode mieren bevatte. Leo accepteerde onze uitdaging, kapte de takken eraf, waarbij hij vloekte als een bootzman.

Hij werd door duizenden van deze vuurmieren aangevallen. Papoea's wensten zelfs niet eens in de buurt van deze boom te komen. Diezelfde middag woonden we in Sanggeng de opening van de nieuwe kerk van de 'Vergadering der Gelovigen', bij. 's Nachts gingen we op jacht en schoten een vet zwijn. We riepen de jongens om het op te halen en er een smulpartij van te maken. De hele groep vloog er meteen op af. Er werd tot diep in de kleine uurtjes gesmuld. Ze hadden hard aan de weg gewerkt en konden een verzetje best gebruiken. Om hun energie weer op peil te brengen was er niets beter dan een grote hoeveelheid vlees.

Het werk aan de weg werd daarna weer voortgezet. Grote hoeveelheden bomen en struiken werden in verband met het verbranden op grote stapels gelegd. Dit deden we vooral in het noordelijk deel van Wosi. Inmiddels had ik bericht gekregen dat een zeug 11 biggetjes had geworpen, waarvan er 1 doodgeboren was. Vanwege een koortsaanval kon ik niet zelf gaan kijken.

Toen het begon te regenen stuurde ik er twee man op uit, die zich moesten belasten met het vrijhouden van drainage-mogelijkheden van het oppervlaktewater. Aan het eind van de maand waren ook de laatste 30 meter van de nieuwe weg bevrijd van bomen. Na het eggen van de weg reed de tractor een paar maal op en neer om een verhard wegdek te verkrijgen. We hadden nu reden genoeg om enorm trots te zijn. Het was tenslotte onze eigen weg, aangelegd tegen alle orders van het Hoofdbureau te Hollandia in. Enige maanden later werd onze weg goedgekeurd door civiele ingenieurs. Het was de enig mogelijke manier om in en uit Wosi te komen. Na mijn overdracht van de weg aan Hollandia, verhardden zij de weg met een bovenlaag van koraalsteen, en bouwden een permanente brug over de Sesiri.

De rest van de maand besteedden we onze aandacht verder aan het wieden van de cassave-aanplantingen en de citrusplantage, het oogsten van pinda's, en het rooien van vijf reusachtig grote oerwoudreuzen. Ook in kleinere stukjes jungle werden nog wat bomen geveld. Omdat het al enige tijd droog was kon met het verbranden van de bomen en struiken worden begonnen. Ik had één van de jongens verantwoordelijk gesteld voor het afbranden. Als hij aangaf dat de omstandigheden optimaal waren, riepen we de hele groep jongens bij elkaar en staken we bepaalde secties in de fik.

Zacheus' voornaamste taak bestond uit het nagaan van de bewegingen der wilde zwijnen, en de eventuele schade die ze veroorzaakten. Aan de hand van zijn bevindingen maakten we plannen om 's nachts te gaan jagen.

Paulus was expert in het rooien van bomen. Onder zijn toezicht overkwam ons nooit een ongeluk in het oerwoud. In de jungle zijn bo-

men vaak vergroeid tot een massa van verstrengelde stammen en takken, waar doorheen zich allerlei soorten lianen en rotan slingeren.

Om de opening van onze nieuwe weg te vieren kwam meneer Broers op een zaterdagmorgen te voet naar mijn bungalow. Hij was tot in de puntjes gekleed en nodigde mij uit om de lunch met hen te gebruiken. Deze was bereid door mevrouw Broers en haar schoondochters. Na de lunch wilde de familie eerst over de hele weg lopen, voordat we de koffie zouden gebruiken. We genoten van een geweldige maaltijd en een zeer aangename avond.

De week daarop ging ik naar Manokwari om absoluut noodzakelijke materialen op te halen. Ik kwam terug met meneer Zwollo en meneer Van der Sluis, die Wosi in ogenschouw wilden nemen. 's Middags reed ik met de jeep naar de stad en liet daar mijn fiets voor reparatie achter. De avond bracht ik door op de 'Pasangrahan', om wat met Koos Zieck, Eldermans en Noorlander te praten. 's Nachts ging ik op jacht, maar helaas tevergeefs. Ik probeerde het op drie verschillende plaatsen, maar de zwijnen hadden het in de gaten, en renden weg voor ik een schot kon lossen. Toen ik via de nieuwe weg naar huis terugkeerde zag ik een enorme python, die plotseling voor me op de weg verscheen. Van schrik rezen mijn haren ten berge. Gelukkig nam het beest geen enkele notitie van mijn aanwezigheid en verdween snel in het oerwoud.

Hij moet wel acht meter lang zijn geweest en was zo dik als het bovenbeen van een man. De volgende dag waarschuwde ik meneer Broers daar de slang die richting had genomen. De slang zou makkelijk één van zijn kalfjes kunnen verorberen.

Alsof het leven in het oerwoud nog niet hectisch genoeg was, raakte ons proefstation in rep en roer door een radio-oproep. De boodschap werd uitgezonden door een vistrawler die proefnemingen deed. Ze meldden dat een grote school haaien in hun netten verstrikt was geraakt. De kapitein wilde weten of er bij ons interesse bestond de levers van deze vissen te kopen. Zo niet, dan werden ze overboord gezet. Onze dienst berichtte hen, dat we ze tegen een billijke prijs aan verschillende varkenshouders wilden verkopen. Ieder van ons nam de zorg voor een bepaald gebied op zich, stelde de boeren op de hoogte en vroeg hen met spoed naar de haven te komen. Daar zouden de levers verkocht worden. 's Middags werd de stinkende handel naar de kop van het havenhoofd gedirigeerd. Bijna iedereen had zich daar al verzameld om lever te kopen, of anders tenminste plezier aan deze gebeurtenis te beleven. In het leven in de jungle was meestal weinig gelegenheid voor amusement. In de open landrover nam ik een lading levers mee voor onze varkenshouderij op Wosi. Het duurde verschillende dagen, en er gingen heel wat regenbuien overheen voordat de visstank uit de auto verdwenen was.

Zo af en toe kon ik een trip maken met een barkas van de vissers. Het vormde altijd een plezierige onderbreking van mijn werk in het oerwoud. We koersten eerst om de eilanden Poelav Lemon en Poelav

Mansinam heen, die in de Doreh-baai lagen, voor we open zee bereikten. De vaart werd even verminderd op het moment dat we over een groot Japans schip, dat tijdens de oorlog was gezonken, heen voeren. Vooral bij laag tij kon je duidelijk zien dat het op haar zij lag. Het leek nog in goede conditie te zijn en bood nu een schuilplaats aan duizenden vissen. We sloegen vaak onze eerste vis aan de haak als we hier langs voeren. Nu gingen we de open zee op en zochten naar de aanwezigheid van zeevogels die naar scholen kleine vissen doken.

Het betekende dat grote roofvissen deze kleinere vissen naar de oppervlakte joegen, om zich daar met hen te voeden. We voeren dwars door de scholen heen en wierpen onze zware handlijnen, voorzien van zelf-gemaakt aas, uit.

Terwijl de kapitein zijn scheepsmotoren in de vrijloop zette, om ons in de gelegenheid te stellen onze buit met behulp van onze vissperen binnen boord te halen, vochten we de strijd met de vissen uit.

Onze lijnen hielden we om een speciaal stuk hout gewikkeld dat goed in onze hand paste. Met behulp van middelgrote bamboestokken, die we aan de zijkanten lieten uitsteken, hielden we de lijnen vrij van het schip en voorkwamen daarmee dat verschillende lijnen in de war zouden raken. Nog belangrijker was, dat de bamboestokken de eerste schok opvingen als een vis aan de haak sloeg. We maakten er onze vislijnen met een slappe lus aan vast, en zekerden die met behulp van lucifershoutjes. Het knappende geluid van zo'n houtje gaf aan dat de vis in het aas gebeten had, en het gevecht kon beginnen. Gelukkig en ontspannen keerde ik naar de eenzaamheid van Wosi terug. Daar kon ik weer wat avonden doorbrengen met jagen, vissen, brieven schrijven, en ook mijn jongens iets van de Nederlandse taal bijbrengen.

Met mijn vader onderhield ik een regelmatige correspondentie. Hij was erg geïnteresseerd in mijn werk in het oerwoud. Ik had hem gevraagd een advertentie in een Hollandse krant te plaatsen, om op die manier in contact te komen met een correspondentie-vriendin. Toen ik naderhand van een tocht in het oerwoud terugkeerde, ontving ik een bundel van bijna 30 brieven van meisjes die met me wilden corresponderen en meer van het leven in Nieuw Guinea wilden weten. Ik zocht er tenslotte 6 correspondentie-contacten uit.

Binnen enkele maanden schreef ik vier contact-adressen af. Zij waren klaarblijkelijk op jacht naar een man. De twee die overbleven vergden genoeg van mijn tijd. We hadden plezier in elkaar's brieven. Toen één van de twee meisjes liet blijken dat ze naar Wosi wilde komen om haar leven met mij te delen, schreef ik haar mijn laatste brief. Ze probeerde daarna nog steeds naar Nieuw Guinea te komen. Een paar jaar later ontmoette ik haar toevallig in Hollandia, waar ze een baan als secretaresse had gevonden. Er bleef nog één correspondentie-vriendin over. Ze heette Gonny. Geleidelijk aan werden onze brieven steeds dikker. Wij hadden beiden genoeg te schrijven over ons dagelijks werk en over onze levenservaringen.

Het klinkt misschien ongelooflijk, maar er bestaan zwijnen met

twee poten in het Manokwarigebied. Alle boeren verbouwden op grote stukken van hun land cassave. De knollen van deze plant dienden als voer voor hun varkens. Dat had een grote aantrekkingskracht op wilde zwijnen, maar ook vaak op Papoea's. Beiden opereerden onder bescherming van de duisternis en verschenen in de cassave-velden, zonder dat je ze kon horen. Een jager die op zijn platform zat kon soms plotseling het karakteristieke geluid van graven en kauwen horen. Soms ook van zacht knorren en snuiven. Dat was het sein waarop een jager soms dagen achtereen had zitten wachten. Hij moest zich dan concentreren op het juiste doen en laten van de zwijnen en precies de plaats bepalen waar hij de lichtbundel van zijn zaklamp op moest richten, om vervolgens de trekker van zijn geweer over te halen. De plotselinge lichtstraal liet alleen het zwarte lichaam tussen de bladeren zien, en deed de zwijnen ogenblikkelijk verspreiden. Je moest snel handelen wilde je een zwijn schieten. Deze wilde zwijnen hadden een aangeboren talent om zich vaardig in het oerwoud te bewegen. Papoea's die zowel in de jungle als van het oerwoud leefden, waren zeer goed op de hoogte van het gedrag van dieren. Als ze op jacht of op het dievenpad gingen gebruikten ze deze kennis in hun voordeel. Als het lot anders besliste, keerde dat voordeel zich ook wel eens tegen hen. De vruchten in andermans tuin lijken lekkerder dan het fruit van eigen bodem.

Hetzelfde gold voor cassave. Onder beschutting van het donker slopen de inboorlingen zo af en toe een cassave-aanplanting binnen, om een mand vol jonge, sappige knollen te stelen. Ze zouden nooit een spoor achterlaten dat hen zou kunnen verraden. Ze gebruikten de sporen van een wild zwijn om in en uit de aanplanting te komen. Tijdens het graven naar knollen zouden ze precies dezelfde geluiden produceren als een wild zwijn. Een jager die op zijn platform zat, of het nu was om zijn eigen land te beschermen of om een hoeveelheid vlees te verwerven, zou zeer snel reageren en meteen schieten. Wanneer hij ontdekte een 'twee-benig zwijn' geschoten te hebben, was het zaak het ongelukkige slachtoffer zo spoedig mogelijk ergens in de buurt van zijn boerderij te begraven.

Binnen een paar dagen zou een 'Kepala-Kampong' (kraalhoofd) langs komen en de boer vragen of hij soms 'Johnny zus of zo' van zijn kampong had gezien. Hij werd vermist. De Kepala dacht dat hij, in de nacht dat de vermiste terug verwacht werd, in de omgeving had horen schieten. De jager zou hem antwoorden, dat hij op zwijnen had geschoten die zijn aanplanting binnen waren gedrongen. Hij was er zelfs zeker van dat hij een zwijn had aangeschoten, maar het beest was in de richting van de kust verdwenen. Op de één of andere manier zou de Kepala zich realiseren dat een verder onderzoek vruchteloos was. Hij zou de boer de verzekering geven, dat hij zijn stamgenoten zou vertellen hun zwijnen 's nachts achter slot en grendel te houden, zodat ze niet in de aanplanting konden fourageren. De komende tijd zou de plantage van deze boer gevrijwaard zijn van verdere diefstallen. De

boeren kenden de praktijken van het stelen van knollen en andere gewassen, maar in het donker was een ongeluk nauwelijks te voorkomen. Als het maar even mogelijk was moest je een rechtszaak, die een lange tijd gerekt kon worden, vermijden. Het per ongeluk doden van een inboorling kon ook ontaarden in een hopeloos lange woordenstrijd, voordat een schikking werd bereikt die beide partijen bevredigde. Hoe kon je nu in het donker een wild zwijn van een inboorling onderscheiden?

Het feit dat een tam varken roze huidvlekken had hield ook geen steek. Tijdens de oorlog hadden vluchtende mensen hun dieren in het oerwoud los gelaten. De kruising met wilde zwijnen was hiervan het gevolg. Verschillende wilde zwijnen die wij in de jungle schoten hadden gedeeltelijk roze poten. Vee dat verwilderd was zwierf ook in de binnenlanden rond. Autobestuurders kregen nauwelijks de gelegenheid te stoppen, wanneer een zwijn, hond of kip, vlak voor een auto de weg overstak. Zeker niet op de plaats waar het oerwoud overging in vaak smalle en smerige wegen. Je toevlucht nemen tot de taktiek 'doorrijden na een aanrijding', was het enige wijze besluit dat je kon nemen om kolossale problemen te vermijden. Het was op geen enkele manier mogelijk een exacte replica van het gedode dier te produceren. En het zou exact moeten zijn!

Het dode beest zou net iets langere oren hebben gehad, of een mooiere krul in zijn staart, of de hond blafte op een andere manier, of de kip zou doodgewoner moeten zijn. Het zou een eindeloos pingelen met de hele dorpsbevolking worden. Iedereen moest het er over eens zijn dat je genoeg extra geld betaald had, om dat speciale beetje schoonheid aan te zuiveren dat het dier, dat je als vervanging aanbood, net miste. We hadden hierover geen gewetensbezwaren. Ellendig, dat dat stomme beest net op dat moment de weg over was gestoken. We wilden verder geen tijd verknoeien aan redetwisten over een kip die in paniek tegen het windscherm was gevlogen, of over een hond die op je voorbanden was afgestormd.

Er werden ook veel kippen gejat. Sommige koloniale boeren trachtten het probleem van diefstal op te lossen door de schuldige, als ze hem op heterdaad betraptten, achter wat dikke struiken te slepen en hem daar een geweldig pak rammel te geven. Je moest dan wel zorgen dat er geen getuigen bij waren. Met dit soort praktijken, met name de wet in eigen hand nemen, was de justitie het absoluut niet eens. Over het algemeen loste het echter de problemen van boeren voor lange tijd op. Soms gebeurde het dat er een getuige in de buurt was, die dan door de schuldige mee naar de Rechtbank werd genomen, nadat hij een aanklacht had ingediend. De districtscommissaris, die als politierechter optrad, zou de dief toch straffen, en hem een aantal dagen zwaar werk in de stad opleggen. Bij de boer beperkte hij zich tot de opmerking, dat het slaan van een inboorling onwettig was.

Eén van de boeren die een Papoea bij diefstal op zijn boerderij gepakt had, belandde eveneens in de strafbank. Na het verhoor veroor-

deelde de politierechter hem tot een boete van 25 Roepia's, die hij contant moest betalen. De woedende boer, die zeer onthutst reageerde, vroeg de rechter of hij elke keer als hij een inboorling een klap gaf, een bedrag van 25 Roepia's moest betalen. De rechter antwoordde bevestigend. Hierop draaide de boer zich vliegensvlug om, gaf de dief een kolossale klap, die hem tussen de tafels en stoelen deed belanden. Opnieuw legde hij 25 Roepia's op tafel, waarop hij de rechter vertelde, dat deze klap hem het geld meer dan waard was geweest. Vervolgens verliet hij de rechtszaal. Niemand wist hoe op deze onverwachte gebeurtenis te reageren. Het werd het verhaal van de maand.

Dergelijke gebeurtenissen waren het hart en de ziel van kleine oerwoud-nederzettingen.

Tijdens het jagen zag ik mijn eerste 'Waraan', en begreep waarom Papoea's ze 'Boeaja-Oetan' (oerwoudkrokodil) noemden. Het zijn grote hagedissen. Van kop tot teen gemeten hebben ze vaak een lengte van 6 voet. Ze zijn in staat zich met een aanzienlijke snelheid voort te bewegen. Op open wegen schijnt hun staart hen uit het evenwicht te brengen. Dit dwingt ze van links naar rechts te zwenken. Het was leuk om ze met de landrover op de weg te achtervolgen, tot ze netjes van de weg af draaiden en krakend in de dichte begroeiing langs de weg verdwenen. In het algemeen waren ze meer bekend onder de naam 'Kakie-Ampat' (vier benen) of 'Soa-Soa'. De beesten waren gek op kippen en eieren. Als ze maar even de kans schoon zagen ondernamen ze een strooptocht naar een kippenren.

Het gekakel van kippen werkte als een magneet en trok hen letterlijk naar zo'n plaats toe. Verborgen achter de struiken observeerden ze hun doelwit. Hun lange gevorkte, slangachtige tong, flitste in en uit hun bek, tot ze hun prooi aanvielen. Vooral kippenboeren hadden gloeiend de pest aan waranen. De boeren vertelden dat de waranen honden in de bush in het nauw dreven en vervolgens aanvielen. Verschillende stropers maakten jacht op waranen. Hun vlees wordt als een delicatessen beschouwd. De huid is erg in trek en wordt als trommelvel gebruikt voor de 'Tam-Tam', een muziekinstrument dat het dansen van stamgenoten begeleid.

Begin oktober hielden we ons overwegend bezig met het ontginnen van verschillende hectaren jungle. Eerst werd de secundaire groei aangepakt. Daarna volgde het rooien van bomen van het primaire oerwoud. Het werk moest vaak in stromende regen verricht worden. De grote bomen die in de Wosi-rivier vielen moesten meteen opgeruimd worden, om bij overstromingen een snelle waterafvloed te garanderen. Wosi veranderde weer in een modderpoel, maar door het behoorlijk goed functionerende afwaterings-systeem bleef het vrij van overstromingen. De nieuw ontgonnen stukken grond langs de rivier konden nu met cassave worden beplant. Daar het land te nat was om bewerkt te worden, werd de tractor die we voor geen geld ter wereld wilden missen, in de werkplaats grondig gereviseerd. Het handgereedschap werd meteen onder handen genomen. Enkele arbeiders werkten nog in de

pinda- en cacao-aanplantingen. Ter afwisseling ging ik met meneer Noorlander een middag zeilen in de Doreh-baai. Enkele dagen later liet ik met Henk Kimmel en Isaác Inggesi de prauw te water. We peddelden naar de Andai-rivier waar we 's avonds aankwamen. Om land te bereiken moesten we ons eerst in de zware branding storten, waardoor we op de kust werden gesmeten.

Nadat we genoeg aas gevangen hadden accepteerden we dat we voor de tweede keer een duik in de branding moesten nemen, om daarna boven de riffen voor anker te kunnen gaan. Met een grote hoeveelheid vis keerden we 's nachts naar Wosi terug, waar we om 04.00 uur aankwamen.

De volgende dagen gingen we verder met de aanplant van de cacao-plantage. De tractor, die gelukkig net gereviseerd was, hadden we hierbij hard nodig. Ik maakte regelmatig tochten naar de koloniale boeren, om hen te adviseren over het beter exploiteren van hun boerenbedrijf. Soms moesten we vanwege wolkbreuken binnen aan de slag. We verbeterden de dakconstructie van het pomphuis om onze Wisconsin-pomp beter tegen de regen te beschermen. Ook bij meneer Broers, met wie ik naar Pasir-poetih ging om een wagen vol hout te halen, konden we de hokken voor het vee en de varkenskotten aftimmeren.

's Nachts joeg ik op wilde zwijnen in de cassave-aanplantingen, om weer van een paar van die beesten af te komen.

In de plantage waar vaste planten stonden zaaiden we kruipende plantensoorten als bodembedekkers. Ze zouden de groei van gras en onkruid onderdrukken.

Bij het openleggen van het gebied bij de Sesiri, kaptten we eerst nauwe paden in het oerwoud om de toekomstige ontbossing te vergemakkelijken.

Omdat de koloniale boeren al mijn vrije tijd opslokten wilde ik deze bezigheden in mijn dagtaak stoppen. Ook werd Wosi me te klein voor een meer actieve levenswijze, een reden om overplaatsing aan te vragen naar de sectie 'planning' in Manokwari. Hierop kreeg ik bezoek van de heren Mol en Poik, die me gelastten met het advies geven aan de kolonisten te stoppen. Toen meneer Broers van deze beslissing hoorde reed hij met een paar andere boeren acuut naar Manokwari en schoot ter plekke flink uit zijn slof. Het resultaat was dat ik, tot groot ongenoegen van de plaatselijke landbouwambtenaar, met het buitenwerk op Wosi door kon gaan.

Het verder in kaart brengen van het Sesiri-gebied kon ik afsluiten. De schade veroorzaakt door wilde zwijnen bleef een probleem. Zo nu en dan schoot ik er weer een aantal neer. Gedeeltelijk voor de verkoop, maar ook wel ten behoeve van een feest voor de werkkrachten. Gelukkig kon ik mijn bezoeken aan Broers, Holtz en Juliën voortzetten. Meneer Poták, een landbouwkundig ingenieur nodigde me uit voor een ontmoeting in Manokwari. Ik werd benoemd tot plannings-

ambtenaar. Met alle leidinggevende ambtenaren nam ik deel aan een bijeenkomst in de Juliana-sociëteit. Mijn eerste stap op weg naar verdere promotie was gezet. Ik ging samen met meneer Poták naar Saowi op inspectietocht langs verschillende boerderijen.

De werkzaamheden in de jungle van het Sesirigebied, de uitbreiding van de varkensstallen, de cacao-aanplantingen en het vellen van bomen, gingen intussen gewoon door.

Toen we weer overgingen tot het verbranden van dood hout, werd Wosi weer voor verscheidene dagen door dikke rook aan het oog onttrokken.

De tweede maal ging ik met meneer Rubi naar Saowi, om plannen te ontwikkelen voor het in cultuur brengen van grond op verschillende boerderijen. In het vervolg moest ik wekelijks naar de stad om vergaderingen bij te wonen. Op uitnodiging van de districtscommissaris, nam ik deel aan een bijeenkomst waar gesproken werd over de 'planning in het algemeen'.

In de loop van oktober legde ik verschillende bezoeken af bij de boeren in Andai, Arfai en Saowi. In Andai nam ik de gelegenheid waar de familie Ungerman te bezoeken.

In Saowi haalde ik uit een Japanse dump nog wat bruikbare uitrusting en stuurde het voor reparatie naar Rendami.

Op de boerderij van de familie Roukes begonnen we nu met het mechanisch cultiveren van grond, met behulp van twee tractoren en een roterende schoffel.

Simson werd door mij definitief overgedragen als tractorbestuurder aan de werktuigbouwkundige afdeling. Omdat de zogenaamde 'DETA-jongens' (Indo-Europese jongeren) vaak ongeschikt werden bevonden voor geregeld werk, begon ik me toe te leggen op de training van Papoea's met technische aanleg, ten behoeve van het ontwikkelingswerk.

Meneer Lutain, tractorchauffeur, meldde zich bijvoorbeeld alleen tegen 12.30 uur op het werk, en weigerde met de roterende schoffel te werken.

Aan het einde van de maand woonde ik weer een bespreking bij in Manokwari. Ik bracht de noodzaak van de aanschaf van bulldozers onder de aandacht van de aanwezigen, deze waren nodig voor het opruimen van secundaire junglegroei. De belangrijkste oorzaak van deze groei was dat grote stukken ontgonnen landbouwgrond werden overwoekerd door 'Djamboe-vruchtbomen'. Miljoenen zaden waren via de ontlasting van vliegende honden op het land terecht gekomen en floerden overdadig.

Op Wosi kaptten we het eerste stuk van de moeras-jungle weg. Tevens wilden we in de beschikbaar gekomen plassen in de toekomst vis uit zetten om de broedplaatsen van muskieten op te ruimen.

Ik kreeg toestemming om bulldozers naar Saowi te brengen. De grond op de boerderijen van de heren Fuchs en Roukes kon nu gereinigd worden, en met de TD-14 werd op de boerderij van meneer Van

der Eerde met ploegen begonnen. Op de boerderij van meneer Haussen werd een groot stuk grond met behulp van de tractor bouwrijp gemaakt.

Ondanks de toenemende hitte werkte we op Saowi verder. Op de weg naar Wosi werden bomen die teveel schaduw gaven gerooid, zodat de zon er weer door heen kon schijnen, en de weg na zware regenval sneller zou drogen.

De samenwerking met de diverse burens werd steeds beter. Ze kregen in de gaten dat ons werk op hun bedrijven vrucht begon af te werpen. De hoop dat er nog toekomst in het boeren zat kwam weer terug. Ze waren nu dankbaar voor mijn aanstelling bij de afdeling 'planning'. Voorheen was er nooit iets voor ze gedaan. Het was voor boeren die zich zelf de luxe van een kleine tractor niet konden veroorloven, een onoverkomelijke taak, zonder zware uitrusting de opdringende jungle terug te drijven.

In Nieuw Guinea was bijna overal gebrek aan. Zo ging ik meestal tevergeefs naar Manokwari om kruiwagens te bemachtigen.

Begin november was droog en heet, dus kon er volop gewied en geoogst worden, onder andere djagoeng en sojabonen. Alle mais werd binnen gehaald. De plantages, waaronder de cassave, werden goed verzorgd om uitdroging te beperken. De voorraadkamers werden allemaal schoon gemaakt. We zetten een cacaokwekerij op, en pinda's werden geplant. Het vellen van de bomen in het oerwoud vorderde gestaag met ongeveer 1 ha per dag. In het Sesiriblok werd nu ook een afwaterings-systeem aangelegd.

Halverwege de maand maakte ik een inspectietocht naar Arfai en Andai, om te zien hoe de werkzaamheden op de boerderij van de familie Ungerman vorderden. Toen ik terug kwam op Wosi begon het weer te regenen. Hoewel alle koelies met kapmessen bezig waren het gras in de citrus-boomgaarden te lijf te gaan, moesten ze steeds hun werk vanwege zware stortbuien onderbreken. Het water raasde opnieuw door de overstromende rivieren en over de proeftuin heen. Wosi werd weer één grote modderpoel. Dankzij het goed functionerende afwaterings-systeem kwam Wosi niet onder water te staan.

Met de prauw konden we er 's nachts nu weer op uit trekken. Na een tijdrovende strijd met een grote stekelrog kon ik hem binnen boord halen. We verloren verschillende haken en zinklood aan grote vissen maar kwamen afgeladen met vis terug.

Onze eerste zorg was nu het afwaterings-systeem in het Sesiriblok uit te breiden, en de aanplanting van Paw-Paw langs de beide zijden van de toegangsweg ter hand te nemen. Intussen ging ik voor inspectie naar Rendami.

Daar maakte ik van de gelegenheid gebruik om met een paar boeren op jacht te gaan. We schoten een groot hert en een wild zwijn.

Aangezien kruiwagens niet te krijgen waren, maakte ik een schetsontwerp voor het vervaardigen van een kruiwagen. Meneer Broers zou kijken of er iemand was die hem ter plekke kon maken. Als het resul-

taat voldeed zou iemand ze in productie kunnen nemen om er wat extra geld mee te verdienen. Na enkele dagen was een exemplaar gereed en voldeed voortreffelijk. We plaatsten nu een order voor de leverantie van meer kruiwagens. Meneer Broers had er nog een paar nodig voor het verwijderen van mest uit zijn veestallen. Op Wosi konden we er ook wel een paar gebruiken. Ze waren handig bij de dagelijkse schoonmaakbeurten van de varkens-stallen en ook voor het vervoer van grond en cassave-knollen, wat voorheen met zelfgemaakte draagbaren werd gedaan.

Halverwege de maand kon ik, na de wekelijkse bijeenkomst in Manokwari, eindelijk eens een zondag met studieboeken in Wosi gaan relaxen. Aan het eind van de middag kwam meneer Broers langs en nodigde me uit voor een feestelijke rijstmaaltijd. Het plan was daarna te gaan vissen, hetgeen helaas niet doorging vanwege een plotseling opgestoken storm. Het zou te gevaarlijk zijn door de enorme branding te gaan, en te riskant om 's nachts op zee te zijn. De aanhoudende regen, die van tijd tot tijd vergezeld ging van hevige stortbuien, baarde ons de nodige zorgen. We hadden al onze aandacht nodig bij de inspectie van de verschillende afvoerwegen van het water. Gewapend met spaden en schoffels konden we aan de in allerijl gegraven geulen de juiste helling geven, om de ononderbroken afvoer van het oppervlaktewater te garanderen. Tengevolge van de regen hadden slechts vier koelies zich op het werk gemeld. We hadden ons voorgenomen om 's nachts te gaan jagen, maar vanwege de weersomstandigheden zagen we er vanaf. Wanneer de wilde zwijnen dit weer trotseerden konden ze zich wat ons betrof vrij bewegen in de plantages.

Het weer was wel goed om bomen te planten. Op de boerderijen die bij ons in de buurt lagen verzamelden we zaailingen van de 'Toeriboom' en brachten ze over naar onze kwekerij. Ze zouden goed voldoen als schaduwrijke bomen voor de koffieplantage die we over enige tijd zouden aanleggen. Door de bomen regelmatig te snoeien verkregen we de groene topjes die we gebruikten als varkensvoer. Deze groene topjes bevatten 60% eiwit.

Helaas bleek dat de mais in de 'Djajoeng-plantage' het hevig te verduren kreeg van de korentor. Opnieuw moesten we in het noordelijk deel van Wosi de grote geulen, die dienst deden als afwateringskanalen, van vuil en afval uit het oerwoud bevrijden.

Toen het eenmaal droog geworden was staken we de gigantische woudreuzen in brand, want het vellen van deze bomen zou te veel tijd in beslag nemen. De enorme stam met de ondersteunende wortels, die zich als armen uitgespreid hadden, kon makkelijk een omtrek van 15 meter bereiken. De enige oplossing is de stam te verbranden zodat de verzwakte boom gedurende een storm om kan vallen.

Met Koos Zieck maakte ik plannen om langs de kust een tocht naar Manokwari te maken. We stonden 's morgens vroeg op, het was nog donker en het goot pijpestelen. We gingen aan boord van de motorbark 'Charlotte'. Deze zette ons af aan de kust in de buurt van Maroeni.

Ons doel was te zien of er in het Maripigebied mogelijkheden waren, om in de toekomst landbouwgrond tot ontwikkeling te brengen. Een paar jongens begeleidden ons toen we het oerwoud binnendrongen. Met behulp van 'Klewangs' (machetes) kaptten we ons een weg door de dichte begroeiing. De lagunes en de aangrenzende moerassen wemelden van krokodillen. Sommigen zagen er schrikbaar uit. Het samenstellen van een rapport over dit gebied zou me zeker een aantal dagen kosten. Onherkenbaar smerig kwamen we aan het eind van de middag uit het oerwoud te voorschijn. Zonder ons om uitkleden te bekommeren doken we in de golven om de meeste smurrie te verwijderen. In de zon droogden we lekker snel. Laat in de avond kwamen we in Manokwari aan.

Ik had mijn eerste voorproefje gehad om voor onderzoek één enkele dag in de jungle door te brengen. Koos had me niet verteld dat hij me had meegenomen om mijn geschiktheid te testen of ik me in het oerwoud staande kon houden. In feite trainde hij me voor expeditietochten die dieper het oerwoud in zouden gaan. Dat zou ik in januari 1954 ontdekken.

's Avonds woonde ik een cabaret-voorstelling in de Soos bij. Een daarop aansluitende nachtelijke vistocht leverde een hoeveelheid grote 'Koningsmakrelen' op.

Nadat we op een vergadering in Manokwari het besluit hadden genomen, konden we beginnen met de aanleg van een tractorweg langs de oostelijke grens van Wosi. Het moest de toekomstige uitbreiding in het oerwoud vergemakkelijken, en het gebruik van de bulldozer mogelijk maken. Paulus nam nu weer het toezicht over de groep arbeiders op zich, die de dichte onderbegroeiing verwijderden in dit gedeelte van de jungle. Door de overvloedige aanwezigheid van rotan vorderde dit werk maar langzaam. Intussen ging het afbranden van de grote bomen door. Een plotselinge wolkbreuk doofde echter de vuren. Tenslotte verdroef een verschrikkelijke onweersbui ons van het werk en moesten we in de schuren schuilen. Ik ging naar Manokwari om het handgereedschap op te halen. 's Middags trok ik met Daniël en Alex naar de kust om de uitlegger van mijn kano te vervangen. Op de terugweg naar Wosi werden we opnieuw door regen overvallen. De zondag daarop ging ik weer met Daniël en Alex naar de kust om te zwemmen en te vissen. Daniël bracht als eerste een haai aan land, Alex raakte na een lang gevecht zijn haai kwijt. Nadat hij zijn lijn had ingehaald ontdekten we dat de haak rechtgetrokken was, waardoor de haai weg had kunnen glippen. Ik had mijn dag niet, ik had niet eenmaal beet. Na een plezierige dag kwamen we 's avonds laat in Wosi aan. Een regenbui had ons tot op de huid doorweekt.

Aan het eind van de maand bracht ik aan de buitenkant van mijn bungalow een hoog platform aan. Daarop werd een grote metalen wassertank geplaatst. Vanaf die dag stond er genoeg druk op het water om de douche in de badkamer te gebruiken. Het bespaarde me een tocht

naar de buitendouche wanneer ik terugkwam van een nachtelijke jacht- of vistocht.

Hoewel de douche binnenshuis erg praktisch was als ik door koorts werd geveld, en ook in tijden van zware regenval, gaf ik toch de voorkeur aan onze 'Tampat Mandi' in de bush. Hij stond op een kleine afstand van mijn bungalow, aan de kant van een smal voetpad, dat we met resten cement hadden verhard. Door het klimaat van Nieuw Guinea moest de badkamer, die hoofdzakelijk uit Kedek en Atap bestond, vaak hersteld worden. Een stevige betonnen plaat deed dienst als vloer. De olievaten van lang geleden waren vervangen door een grote betonnen trog waarin koud water liep. Dit stroomde vanuit een nabij gelegen bron continu via een bamboepijp in de trog. Het voorzag ons van ijskoud water. Wanneer je behoefte had aan een verfrissende douche, gooide je met behulp van een 'Gajong' (klein handemmertje) water over je heen. Het voordeel was dat je flink met water kon spatzen. Een nadeel vormde de aanwezigheid van veel muskieten, die hun kans afwachtten om bloed te kunnen zuigen. In het donker moest je een hogedruk-paraffinelamp meebrengen, om je ervan te overtuigen dat er geen slangen waren, of ander gespuis. Vooral grote duizendpoten moest je zien te vermijden. Hun beet was buitengewoon pijnlijk. Soms kwam Zacheus als ik me net had verfrist het pad op rennen, me toeroepend, "Toe'an, toe'an, tjepat, babi ada dari kebon" (Meneer, meneer, snel, er lopen varkens in de tuin). Dan greep ik mijn geweer en renden we de jungle in. In de buurt van de cassave-plantage slopen we dichterbij, in de hoop één van de zwijnen neer te kunnen schieten. Zacheus had een zeer scherp gehoor en hield regelmatig een oogje op ons jachtterrein. Bij verschillende gelegenheden leverde hij het bewijs dat hij de varkens kon ruiken als ze in de buurt waren, lang voordat wij ze hoorden bij het graven naar de knollen. De nadering van wilde zwijnen kon even heimelijk gebeuren als bij katten gebruikelijk is. Op een nacht ontdekten we dit. Terwijl we doodstil op ons jachtplatform zaten probeerde ik tevergeefs een geeuw te onderdrukken. Een luid gegrom onder ons duidde op de aanwezigheid van een grote beer, die met veel gekraak in de onderbegroeiing verdween. Niemand van ons had ook maar het minste geluid waargenomen, terwijl het zwijn toch door de wirwar van cassave en dode bamboetakken achter ons vandaan was gekomen. Voor we naar huis terugkeerden controleerden we het spoor, dat van een zeer groot wild zwijn bleek te zijn. Veertien dagen later schoot ik het zwijn vlakbij de cassave-plantage neer.

Het was de grootste beer die ik ooit had geschoten. Hij had rose vlekken op de poten, wat het effect was van het over en weer kruisen met tamme varkens, die zich tijdens de oorlog in het oerwoud verspreid hadden. Deze bastaards hadden vaak zeer grote afmetingen.

We gingen eens een hele zondag op jacht en trokken ver het oerwoud in. Zacheus, Daniël en Alex vergezelden me. We hadden geen bepaald doel voor ogen. We wilden alleen eens zien hoe de heuvels aan de voet van het 'Arfak-gebergte' er uit zagen. Ik wilde tevens orchi-

deeen zoeken. De jongens hadden hun pijl, boog en speren meegenomen, voor het geval dat iets eetbaars ons pad zou kruisen. In de loop van de middag schoot ik een varken in een droge rivierbedding. Het was zo druk in de weer met het omwoelen van de grond bij het zoeken naar voedsel, dat het onze nadering niet had gehoord. Zelden heb ik een zwijn zo gemakkelijk in de wacht kunnen slepen. Omdat ik beloofd had de buit te delen, droegen de jongens hun last met veel plezier. Ze waren in een feestelijke stemming, alhoewel we zeker nog uren van huis verwijderd waren. Op ongeveer een halve kilometer afstand van Wosi lasten we nogmaals een rustpauze in. We waren moe, en hadden een geweldige honger. Ik geloof dat het Zacheus was, die voorstelde dat we ter plekke een voortreffelijke jungle-maaltijd konden klaar maken. Hij moet het wel geweest zijn, eten was zijn voornaamste hobby. Om een lang verhaal kort te maken, we kwamen overeen dat dit een fantastisch einde van onze oerwoudtocht zou zijn. Binnen de kortste keren hadden de jongens het zwijn geslacht en een mooi kampvuur aangelegd. Daniël, de snelste van de jongens, was naar mijn bungalow gerend om een emmer, mijn zaklantaarn, zout en wat specerijen te halen. Toen hij terug kwam, hadden wij in de jungle een keuken annex eetkamer uitgekapt. Een omgevallen boom bood ons alle vier voldoende ruimte om te zitten. Alex had een stok met een twee-voet lange punt uit de bladeren van een palmboom gesneden. Deze lange spietsen maakten we altijd uit de stengels van palmbladeren, die kon je na gebruik meteen afdanken. De jongens wedijverden onderling wie het vlees in de mooiste stukken kon snijden. Zacheus en Daniël vulden de emmer met de zachtste stukken vlees. We hadden geluk dat Daniël meegegaan was en het zwijn had helpen dragen. Anders had hij ons hier wel gevonden, op mijlen afstand kon hij gebraden vlees ruiken. Toen alles klaar was en we rond het kampvuur zaten, staken we stukjes vlees op onze 'vleespennen', doopten deze in een mengsel van soja-saus met zout en sambal, en roosterden ze in het vuur. We smulden. Niets smaakte ooit beter in het oerwoud. Tegen middernacht hadden we een grote emmer vol vlees soldaat gemaakt. Ik geloof dat ik na deze orgie twee dagen gevestigd heb. De restjes die nog over waren maakten de andere jongens de volgende dag op. 'Papoea's geloofden dat de eigen maag de beste plaats was om voedsel te bewaren'.

Het was te begrijpen dat gevoelens vaak hoog opliepen tussen 'Totoks' (volbloed Hollanders) en 'Indos'. Het manifesteerde zich vooral in de stad, waar de jongere generatie voedsel aan gevoelens van jaloezie scheen te geven. Daar vonden hun opgekropte gevoelens een uitweg in scheldpartijen, die gemakkelijk om konden slaan in gevechten. Met de meisjes lag het anders, die waren er vooral op uit een 'Totok' te strikken, waarschijnlijk krachtig aangemoedigd door hun ouders. Zo'n huwelijk zou in het voordeel van het meisje zijn, en haar wat treden op de sociale ladder doen stijgen. De meeste meisjes, met hun lichtbruine huidskleur, waren beeldschoon en hadden hoogst aantrekkelijke figuurtjes. Over het algemeen vonden we ze echter te indolent, en vaak

ontbrak het hen aan voldoende intelligentie om voor ons aantrekkelijk te zijn. Tengevolge van een aangeleerd gevoel van minderwaardigheid, dat ze maar niet van zich af konden schudden, spraken ze te veel de oudere generatie na. Dat gaf nogal eens aanleiding tot redetwisten. We kwamen tot de conclusie dat hun prachtige huid al zou rimpelen lang voor ze oud waren. Ook denk ik dat we toch een lichte zweem van racisme in onze aderen hadden. We bekeken de plaatselijke schoonheden en bespraken ze uitvoerig. Onze uitspraak luidde: "gewogen, en te licht bevonden". Bovendien moesten we ons op ons werk concentreren, dat was al vermoeiend genoeg in de vochtige oerwoudwarmte. Toen de ouders bemerkten dat we geen interesse voor hun dochters aan de dag legden, nodigden ze ons al spoedig veel minder uit om een praatje te maken en een kop koffie te komen drinken. Als toevoeging aan de plaatselijke bevolking moeten we wel een teleurstellend zootje zijn geweest. We hadden allemaal een eigen vriendin in Holland, die veel meer voor ons betekende. Veel van deze gezinnen waren uit Indonesië gevlucht, en moesten onder de meest moeilijke omstandigheden een menswaardig bestaan aan de jungle ontworstelen. Sommigen hadden een klein boerenbedrijfje of een klein winkeltje opgezet. Anderen hadden een, toch al schaars, onderbetaald baantje geaccepteerd. Het meeste van wat zij ooit in Indonesië hadden bezeten was achter gelaten. Met slechts wat schamele bezittingen waren ze op de kust afgezet, en aan zichzelf overgelaten. Wachtend op gouden tijden die, naar ze vertelden, hen door het Gouvernement beloofd waren. Henk Kimmel en meneer Dagevos bijvoorbeeld, werden officieel in Wosi te werk gesteld als koelies, en verdienden slechts enkele Roepia's per dag. Henk had in Indonesië een functie in het onderwijs bekleed. Meneer Dagevos was, voor hij door de Jappen werd geïnterneerd, gevangenisbewaarder geweest.

Terugkerend van een zuippartij in de plaatselijke kroeg werd de kapitein van een vistrawler door een stelletje Indo's vanuit een hinderlaag aangevallen. Het was een geluk dat hij in de haven gegooid werd zonder dat ze hem eerst in elkaar hadden geslagen. Een paar dagen eerder had hij met dit stelletje zitten redetwisten. Door de geforceerde duik werd hij nuchter en kon naar zijn schip zwemmen, waar de bemanning hem een touw toewierp en binnen boord haalde, voor de haaien hem konden nuttigen.

In december gingen de werkzaamheden op Wosi gewoon door. Wieden in de verschillende plantages; uitroeien van 'Lamtorohagen' (*leucena glauca*); ontginnen van oerwoud in de Sesiri-sector; planten van sojabonen; onderhoudswerkzaamheden aan materiaal en gebouwen, en schoonmaken van verschillende waterafvoerwegen. Jagen en vissen werd gedaan als zich de gelegenheid voordeed. Een nachtelijke vistocht eindigde bijna noodlottig. Toen we een heel eind op zee waren werden we overvallen door een plotseling opkomende storm, die vergezeld ging van hevig onweer en wolkbreuken. De prauw liep boordevol water en de golven sloegen over ons heen. Het kostte ons minstens

twee uur voordat we de kust weer bereikten, waar de golven ons letterlijk op wierpen. Zonder een enkele vis gingen we terug naar Wosi, al onze vis was weggeslagen. Ik was dolblij dat Daniël de uitleggers door nieuwe had vervangen. De oude zouden waarschijnlijk zijn afgeknapt, waardoor de prauw om had kunnen slaan.

Op verschillende boerderijen in de omgeving werden onze bulldozers ingezet om het opdringende oerwoud te lijf te gaan. Bij deze werkzaamheden werd één van onze koelies door een slang gebeten. We verleenden hem eerste hulp volgens de jungle-methode: 'Brand de beetwond uit, en laat de patiënt een grote kroes 'Obat Pisang' drinken'. Dat is het purperachtige sap dat verkregen wordt door het uitpersen van jonge stammetjes van bananebomen, bij voorkeur Pisang Kepok. Spoel vervolgens dit verschrikkelijke sap door met een grote mok zwarte koffie om het slachtoffer wakker te houden. Meneer Poik nam onze patiënt, die luid bleef schreeuwen en brullen, mee naar het hospitaal.

Aan het eind van de eerste week werd ik door de familie Broers op de koffie gevraagd, en bij de familie Dagevos genoot ik de middagmaaltijd. In de loop van de middag werd de lucht loodgrijs, en ik besloot snel naar Wosi terug te keren. De laatste kilometers moest ik flink doorlopen, het water kwam met emmers tegelijk naar beneden. Binnen een uur tijd leek het proefstation één grote waterplas. Geen enkel waterafvoersysteem kon de hoeveelheid water die naar beneden kwam aan. Een snelle inspectie van het Sesiriblok onthulde een gigantische poel van waterkolken waarin ik me niet durfde te begeven.

Zacheus ging met me mee om even te kijken hoe de Wosi-rivier zich hield. Deze had plotseling een hoge waterstand gekregen en stroomde woester dan ooit. Grote stukken grond werden van de oevers losgescheurd, weggeslagen, en meegevoerd door het kolkende water. Bomen die er het ene moment nog stonden, stortten zich even later met geweld in de kolkende golven. Het kostte ons de dagen daarop handen vol werk om de chaos op te ruimen.

EXPEDITIE ARFAK-BERGEN

De volgende dag vertrok ik naar de stad voor een bespreking met Koos Zieck.

Na gehoord te hebben dat ik me maar moest voorbereiden op een korte expeditie naar de 'Arfak-bergen', die ongeveer vijf dagen in beslag zou nemen, bleef ik de nacht over in de 'Pasangrahan'. Ik zocht geschikte kleding uit en sloeg voedselvoorraden en andere benodigdheden in voor een verblijf in de jungle. De nacht voor mijn vertrek bracht ik bij de familie Siemelink door, in hun huis aan de kust.

Vroeg in de morgen van de 9e december gingen we aan boord van het gecharterde schip 'Charlotte'. Een dozijn Papoea's vergezelden me op deze tocht. Zij werden belast met het dragen van de spullen en het opzetten van een kamp in het oerwoud. Nadat we een contract hadden afgesloten met twee gidsen van de Maripi-kampong, stoomden we op naar de Maroeni-lagune waar we, met behulp van een prauw, op de kust werden afgezet. Daar het naderen van Maripi te moeilijk was tengevolge van de hoge branding, verliep het aan land gaan bij Maroeni vlot. Het was zaak onze ogen goed open te houden, daar de krokodillen verdekt opgesteld lagen onder de struiken in het moeras. Deze trip naar de Arfak-bergen werd moeilijk genoeg.

Nadat we de moerassen achter ons hadden gelaten volgden we de Maroeni-rivier, staken de Warmamoepi-rivier over, en begonnen aan het beklimmen van de Krabo-berg. De klim door gedeeltelijk open terrein en onder de brandende zon deed onze natte kleren binnen een paar uur aan het lijf drogen. Al de keren dat we in het oerwoud een rivier overstaken of door een moeras moesten waden konden we ons niet druk maken over uit- en aankleden.

Na een stevige voettocht bereikten we tegen de avond in stromende regen het Ngabot-meer. We gingen een kleine nederzetting binnen en sloegen ons kamp op in een verlaten paalwoning. Hier genoot ik mijn eerste junglemaaltijd. Het was een soort maaltijd waarop ik, tijdens latere expedities, gedurende vele weken zou moeten leven. Het bestond uit gekookte rijst, gemengd met makreel in tomatensaus, of zoute gedroogde vis. Afhankelijk van wat het oerwoud ons bood, voegde de kok er niet nader te definiëren groente aan toe, die hij tijdens onze tocht verzamelde. Om de smaak van dit culinaire brouwsel te verbeteren deden we er flink wat sambal bij. Terwijl onze junglekleding aan de muur hing uit te druipen, zaten wij gekleed in droge py-

ama's op een stuk dierehuid op de vloer. Zo voelden we ons stukken beter, en waren we weer gemotiveerd het programma voor de volgende dag te bespreken. De bedoeling was dat we verslag zouden uitbrengen over de beschikbare oppervlakte grond, die voor toekomstige landbouw geschikt gemaakt kon worden. Tevens zouden we een onderzoek doen naar de aanwezigheid van hardhout-bomen, en een bezoek brengen aan het gebied waar suikerriet vandaan kwam. Ook wilden we bekijken of er een mogelijkheid was om een vakantie-oord op te zetten, waar mensen konden ontspannen na een lang verblijf in de vochtige hitte van de kustgebieden.

De volgende dag hoorden we dat de inwoners van deze kampong tot de 'Slatam-stam' behoorden. Ze accepteerden ons omdat we de nacht in het verlaten huis hadden overleefd. Het huis stond bekend als 'Roemah Swangi' (Huis der Geesten). Aangezien de bevolking hoofdzakelijk uit bejaarden en kinderen scheen te bestaan, hadden we het vermoeden dat de afwezigen ergens in de bergen op strooptocht waren.

Het Ngabot-meer heeft een oppervlakte van ongeveer 10 ha., ligt op een hoogte van 630 meter en wordt, uitgezonderd het noordelijk deel, omringd door bergen die een hoogte van 800 meter boven de zeespiegel bereiken. De gemiddelde diepte van het meer bedraagt 15 meter. De temperatuur van het oppervlaktewater was overdag ongeveer 73 graden Fahrenheit. De uiterste temperaturen waren 's avonds laat en in de vroege ochtend respectievelijk 76°F. en 71°F. Met een 'Rakil' staken we het meer over en peilden in het midden de diepte met behulp van een vislijn. Deze raamden we op tenminste 200 meter. Op de hellingen van de omringende bergen ontdekten we negen huizen, die onderdak boden aan 65 mensen van de 'Moeibe-stam'. Zij vertelden ons dat, met uitzondering van zeer grote paling, er geen andere vissoorten in het meer voorkwamen. Zij vingden regelmatig paling met delen van holle palmbomen. Met behulp van lange stukken lianen lieten ze deze op de bodem van het meer zakken.

Kleine duikeenden met puntige snavels waren het enige type waternvogel dat we hier zagen. Er was maar heel weinig landbouwgrond aan de randen van het meer beschikbaar, ongeveer 10 ha. Via natuurlijke ondergrondse stromen wordt de Warmamoepi-rivier door het Ngabot-meer gevoed. Gedurende hevige regenval treedt het meer buiten haar oevers.

De volgende ochtend braken we ons kamp op en trokken we dwars door de bergen om het gebied rond de berg Krabo te onderzoeken. In stromende regen kwamen we er laat in de middag aan. We konden nog voor het invallen van de duisternis ons bivak opzetten. Dit kamp zou ons twee nachten huisvesting bieden. De volgende dag zouden we ons opsplitsen in drie groepen. Dit zou ons in staat stellen ons op drie verschillende gebieden te concentreren. Tengevolge van de ontelbare hoeveelheden 'Agas', een klein soort mug die gemakkelijk onze klamboes binnendrong, deed niemand een oog dicht. Het was een hel. Om onze

ellende wat te verzachten brachten we de nacht met praten en koffiedrinken door, en we leegden een fles vermouthe.

Na een ontbijt van rijst en makreel dat we met koffie wegspoelden, splitsten we ons op en gingen bij het krieken van de dag op pad. Op expeditie gebruikten we geen middagmaaltijd. We zouden teveel tijd en tempo verliezen. Ontbijt en avondeten was precies hetzelfde, je kon geen uitgebreid assortiment voedsel meedragen. Een eenvoudige voedzame maaltijd was alles wat je in het oerwoud nodig had.

Tegen de avond zagen we elkaar weer terug in ons bivak, daar brachten we verslag uit over onze bevindingen. We waren blij met de resultaten. We verzamelden een grote hoeveelheid zaad van de 'Aurucaria-bomen', vonden duizenden hectaren land dat geschikt was als landbouwgrond, en mogelijkheden om een weg naar de Pravi-vlakten aan te leggen. De Agas hielden ons opnieuw uit de slaap. Nadat we de volgende dag het kamp opgebroken hadden volgden we de Maroenirivier tot de kust en trokken verder naar Maripi. Ons volgende bivak werd opgezet bij het boerenbedrijf van de familie Brokx en meneer Mulder. Gezien onze vroege aankomst nam ik Isaac mee om het moeras aan een onderzoek te onderwerpen. Zo nu en dan joegen de krokodillen ons de stuipen op het lijf, maar voor donker kwamen we zonder misvormingen in ons bivak terug. Deze tocht had me de gelegenheid gegeven verschillende mooie orchideeën voor mijn collectie op Wosi te verzamelen. Na het opbreken van het kamp vervolgden we onze tocht langs een oude Japanse weg die, inmiddels weer volledig was opgeëist door de jungle, van Maripi naar Arfai liep. De weg voerde dwars door de Maripi-rivier en de rivieren van de Andai. Vanuit Arfai reisden we met een jeep terug naar Manokwari waar we, alvorens naar Wosi terug te gaan, onszelf eerst op een heerlijke bami-goreng maaltijd trakteerden.

Thuis nam ik volledig gekleed een douche om al het aangekoekte vuil van mijn kleren te verwijderen, daarna ging ik er zelf nog eens onder. Eindelijk kon ik weer een goede nacht maken.

De laatste weken van 1953 werden aan werkzaamheden op Wosi besteed. De D4-bulldozer ruimde veel van de gevelde bomen op, en werd daarna ingezet in het Sesiri-blok voor het verwijderen van de vele boomstronken. Vervolgens werd de rest van het oerwoud aangepakt. Half december kwam Daniël bij me en bracht me op de hoogte van de verdwijning van de prauw. Waarschijnlijk gestolen of door iemand geleend.

Daniël weigerde aan het werk te gaan voordat al zijn vrienden die aan de kust woonden gealarmeerd waren, met het verzoek naar de prauw uit te kijken. Uit de stad haalden we 800 platen golfijzer, en we vervingen hiermee de Atap-dakbedekking van alle gebouwen.

Op een morgen verschenen er voor de eerste keer twee herten in onze plantages. Ik verbood de koelies ze neer te schieten, het was een welkome bezienswaardigheid op Wosi.

Opnieuw moest een gigantisch grote 'Kajoe-Merah' opgeofferd wor-

den. Met al de koelies nam het twee volle dagen in beslag, voordat de boom met donderend geraas te pletter viel.

De aanplant van cassave werd uitgebreid. Omdat binnen 6-8 maanden de knollen al geoogst worden is regelmatige aanplanting nodig. Enkele dagen later veranderde een wolkbreuk Wosi weer in een modderpoel.

Vijf dagen voor de Kerst vonden we onze prauw terug op de kampong Noemg in Sangeng. Zoals gebruikelijk wist niemand er iets van, de prauw zou op de kust zijn aangespoeld. Een trotse Daniël bracht de prauw naar Rendami terug. Opnieuw werd Wosi in dikke rookwolken gehuld toen grote hoeveelheden droog hout in brand werden gestoken. Iedereen liep dagen lang te hoesten. De jongens doodden een groot aantal slangen die door de ondraaglijke hitte uit de houtstapels werden verdreven.

Op Kerstavond vergezelde ik vrienden om de 'Pohon Terang' (letterlijk: Lichtboom) mee te maken. Daarna woonden we een Maleise avonddienst in een kerk bij, de rest van de avond brachten we in de stad door. In de vroege uurtjes van de Tweede Kerstdag maakte Zacheus me wakker, en samen met Arasei en Naftali lieten we de prauw te water en voeren naar Maroenie, waar we laat in de middag aankwamen. Eerst verkenden we het gebied. We kozen een stuk open grasland uit dat het meest geschikt leek voor de jacht. Daarna keerden we terug naar de kust en maakten onze slaappleatsen klaar onder een afdak. Tegen middernacht wekten de jongens me. We vertrokken naar het uitgezochte jachtterrein waar we een uur later onze posities innamen. Na anderhalf uur verscheen er een kleine kudde herten in het veld en ik schoot een grote bok. Ik bleef doodstil in positie zitten tot de jongens kwamen. Ik had ze niet toegestaan mee te gaan, de minste of geringste rustverstoring zou het hert verjaagd hebben. Het geluid van mijn schot was voor hen het teken dat ze konden komen om samen met mij naar het dier te zoeken. Als het niet meteen dodelijk getroffen werd zou het nog een eind weg kunnen lopen. Zonder rustverstoring na het schot zou het dier in de buurt blijven. Het zou voor de jongens een fluitje van een cent zijn het dier op te sporen. Toen ze verschenen kon ik hen de richting wijzen. Binnen tien minuten vonden ze de bok, een prachtig dier van drie jaar oud. Ik was erg blij dat ik het dier in één keer gedood had. Ik hield er niet van op herten te jagen maar deed mijn gelofte gestand, dat ik de medewerkers op Wosi tegen het eind van het jaar van een overvloed aan vlees zou voorzien.

De jongens droegen het dier naar de kust waar ze het ontweidden (van ingewanden ontdeden). We braken ons kamp op en peddelden snel terug naar Wosi, om te vermijden dat het vlees zou bederven tijdens de hitte van de dag. Op Wosi bracht Zacheus me het hart, de lever en het lendestuk. Deze delen werden altijd apart gehouden voor de jager. Ik was gek op gekookte lever en hart, en at die nacht veel te veel.

Gedurende drie nachten waren de jongens in een opperbeste stemming en hielden een groot eetfestijn.

Aan het eind van het jaar bracht meneer Fulder van Noorden, de toekomstige bedrijfsleider van Wosi, ons een bezoek.

Vanaf januari 1954 moest ik me toeleggen op de mogelijke ontwikkeling van landbouw in de kuststreken en in het binnenland, ten behoeve van de inheemse bevolking.

Bij een laatste inspectietocht langs de verschillende boerderijen kon ik de dankbare boeren de verzekering geven, dat verdere hulp bij de ontwikkeling van hun boerenbedrijf onder leiding van meneer Poik voortgezet zou worden. Met de families Broers, Dagevos en Harte vierde ik in Manokwari tot diep in de nacht Oudjaarsavond.

DE GEELVINCKBAAI EXPEDITIE

Nieuwjaarsdag 1954 maakte ik me klaar voor een langer verblijf met mijn vrienden in de 'Pasangrahan'. Aangezien we een tocht van twee weken door de Geelvinck-baai wilden maken, gebruikte ik de middag met het treffen van voorbereidingen.

Koos Zieck besprak voor onze groep plaatsen aan boord van de coaster 'Cycloop', voor de retourtocht Manokwari-Moor.

De volgende dag stapten we 's avonds laat aan boord van de coaster. We installeerden onze stretchers aan dek, om de nachten in de open lucht door te brengen. Bij het ontwaken lag de boot in Ransiki, en was al voor anker gegaan in de buurt van de kampong Rapaowi. Meneer Du Bois, hoofd van het plaatselijke Gouvernement, haalde ons op voor een kort bezoek aan de vlaktes van Ransiki, en voor een kennismaking met de heren Landman en Staring, die in dit gebied een boerenbedrijf waren begonnen. Het gezin van Staring woonde in een grote tent. Staring was een typisch voorbeeld van de oude Koloniale School. Het toezichthoudend personeel werd nadrukkelijk verzocht om 'Pakian-Toetoe-pau' (overhemd en das) te dragen.

In het begin van de middag zetten we koers naar het eiland Roemberpon, via de straat van Roemberpon, de Noesero-eilanden en de Ma-moer-mar-baai, en wierpen het anker uit bij Jamokaan.

's Nachts lichtten we het anker en stoomden op naar de Gouvernemente post Mici in de Wandamman-baai. Daar ontmoette ik de familie Struyk. Meneer Struyk was schoolhoofd, en met hem besprak ik het opzetten van schooltuinen. Met meneer Van Namen werd ik het eens over de aanleg van tuinen rond de politiepost waar hij, als we hem vanuit Manokwari van zaden konden voorzien, het toezicht op zou houden. Te voet ging ik naar de kampong Wasior en bezocht de ongeveer 50 zielen tellende nederzetting.

's Nachts voeren we verder en de volgende dag gingen we voor anker bij het 300 meter lange havenhoofd van Jaer. Het was een leuk kustdorpje met een grote variatie aan tropische vruchtbomen. We maakten een tussenstop bij de kampong Kwatisor. Van de bevolking, bestaande uit ongeveer 100 mensen, kochten we cocosnoten (5 cent per stuk); 'Dendeng-Babi' (varkenvlees van 2.50 Roepia's per kg); gezouten

vis (75 cent per kg); Mangovruchten (2 cent per stuk) en eieren (10 cent per stuk).

Vervolgens bezochten we Hamoekoe, dat ongeveer 50 inwoners telde. Het hoofdbestanddeel van hun voedsel bestond uit Sago, die ze uit de uitgebreide moerasgebieden haalden. Sago wordt verkocht in 'Toemans' van 18 kg, waar je 5 Roepia's voor betaalt. De omgeving van het nabijgelegen dorp Wanggar, waar 70 mensen woonden, was vergeven van wilde zwijnen en krokodillen. Van hier stoomden we op naar Nabiré, een plekje met 116 mensen.

Behalve de houtvestersgroep was er gelukkig ook een gezelschap van het 'Nigimy-bedrijf' aan boord. Voor hen maakte ik een inventarisatie van het Sago-potentieel in dit deel van de Geelvinck-baai. Ze overwogen, afhankelijk van deze resultaten, een klein drijvend fabriekje voor de productie van Sago-meel te exploiteren. Natuurlijk alleen als het financieel gerechtvaardigd zou zijn. Met de productie van Copra als nevenbranche zou de kustbevolking er financieel op vooruit kunnen gaan.

De directeur van de Nigimy-Maatschappij had de kapitein gevraagd bij de nadering van de kampongs zo dicht mogelijk langs de kust te varen, ondanks het snel afnemen van het tij. Daar we niet voortdurend met een dieptemeter peilden raakten we plotseling een zandbank waar de coaster op vast kwam te zitten. Wat de bemanning ook probeerde, het zand verminderde de greep op het schip niet. Na een kort spoedberaad besloten we een half uur later het schip te verlaten, en onze bagage op de kust te verzamelen. Het schip begon al aardig slagzij te maken en de situatie werd kritiek. Met het vlot van de coaster werden we naar de kust gebracht.

Daarna besloten we het schip met een grote hoeveelheid bomen te stutten. Zelfs de dorpsbewoners waren naar de kust gekomen om niets van dit spektakel te missen. Ze deden hun uiterste best en hielpen mee bij het kappen van de bomen. Met behulp daarvan probeerden we het inmiddels gevaarlijk overhellende schip te stutten, en het voor verdere slagzij te behoeden. Intussen was het laag water. We konden rond de coaster lopen en helpen met het uitzetten van de ankers. De waterstand varieerde van enkel- tot kniehoogte. Met behulp van verschillende prauwen zetten we de ankers zo ver als maar mogelijk was uit in diep water. Deze ankers voorkwamen dat de coaster bij opkomend tij nog dichterbij de kust zou drijven.

Tegen het vallen van de avond hielp het opkomend tij het schip zich weer op te richten. Tenslotte kreeg de bemanning het voor elkaar, met behulp van de ankerlieren en de machines op volle kracht, het schip van de zandbank te trekken.

De drijvende stutpalen die we achterlieten zou de plaatselijke bevolking lange tijd voorzien van timmer- en brandhout.

Nadat we in diep water waren gingen we opnieuw voor anker om de nacht daar door te brengen. De scheepskok had vis gebakken, waar we van genoten. Onder het napraten toasten we meerdere malen op

ons geluk. Dit accident had rampzalige gevolgen kunnen hebben.

Op verzoek van de kapitein gaven we hem de plechtige belofte, dat we nooit met één woord gewag zouden maken van dit ongeval. Tot zijn grote opluchting vernietigden we onze films waarop foto's van de stranding waren vastgelegd.

Onze geforceerde landing bood me een gelegenheid om het onderwerp 'schooltuinen' met de plaatselijke 'Goeroeh' (onderwijzer), meneer J. Lingamoi, aan te snijden. De volgende dag bracht ik een bezoek aan de kampong Mambor. Het was een gezellige nederzetting met een bevolking van 298 zielen. Ze hielden zich voornamelijk bezig met de productie van Copra, die voor 40 cent per kg werd verkocht. Goeroeh Danomira had het toezicht over de schooltuinen. Hij vertelde dat in het binnenland van Nabiré nog steeds verwilderde katten in het oerwoud voorkwamen. Op de schooltuinen hadden ze er nauwelijks last van. Ik kocht er wat 'Bibit' (zaad) van de dwergcocosnoot (10 cent per stuk) en 'Pinang' (kevernoot 1 cent per stuk), om te zien of we ze op Wosi konden voortplanten. Een dag later was ik in kampong Moor, waar ongeveer 200 mensen woonden. Ook zij hielden zich voornamelijk bezig met de productie van Copra. Hun prijs lag lager dan bij Mambor (30 cent per kg). Ik tikte een stelletje 'Ikats' voor 1 Roepia op de kop. Deze jonge zaailingen van de theestruik moesten op Wosi ook een kans krijgen. Van Moor stoomden we op naar Weinami op het vasteland. We brachten de nacht een eindje buiten de kust door om geen last van muskieten en muggen te hebben. De volgende dag brachten we een bezoek aan Weinami. Vandaar gingen we lopend langs de kust naar kampong Napau. Hier was het Goeroeh Inasari die op de schooltuinen toezicht hield. Hij gaf me de inlichtingen die ik voor mijn rapportage nodig had. De bevolking maakte hier dikwijls gebruik van 'Obat-Samara', een soort tovermiddel of maaggif, om grote hoeveelheden vis in de rivieren, lagunes en baaien te vangen. De dag daarop deden we de kampongs Jendé en Windissi aan. Deze laatste nederzetting bestond uit een groep van ongeveer 230 mensen. Naar wat de plaatselijke bevolking me vertelde, moest het grote gebied waar kokospalmen groeiden, tijdens de oorlog volledig verwoest zijn door de Jappen. Er groeiden nu een aantal gewassen die voor de dagelijkse consumptie gebruikt werden. Een muizenplaag had aanzienlijke schade aangericht in de aardnoten-tuinen. Het was tevens opmerkelijk dat er in dit gebied een flinke sterfte onder de plaatselijke honden was opgetreden. De ziekte was waarschijnlijk zeer besmettelijk en verspreidde zich snel over het hele gebied. Nadat de honden de ziekte kregen stierven ze binnen twee of drie dagen onder totaal verlies van eetlust en verzwakking. Na plotseling optredend verval van krachten trad dan de dood in.

Hierna gingen we langs de kust terug en brachten we een kort bezoek aan Ransiki. Op de terugweg werden we tussen Oransbari en Manokwari nog overvallen door een plotseling opgestoken storm, doch kwamen ongedeerd 13 januari 's avonds laat in Manokwari aan.

Ik had een flinke griep opgelopen en op mijn pols had zich een smerige steenpuist ontwikkeld die open was gebarsten. De dokter schreef me huisarrest voor.

Uitgezonderd dan het ongeval bij de kust van Nabiré was de tocht zonder belangrijke gebeurtenissen verlopen. We hadden ons in dit gebied goed op de hoogte kunnen stellen van de landbouwmogelijkheden. De informatie die ik had verzameld rechtvaardigde in de nabije toekomst een volledige inventarisatie van de kustgebieden van de Geelvinck-baai. Op één van deze toekomstige tochten wil ik ook de familie Jochems een bezoek brengen. Zij wonen in Nanimori in het zuidelijke gedeelte van de Wandammen-baai. Met hun vier kinderen leven ze daar onder zeer erbarmelijke omstandigheden, en hebben vaak gebrek aan de meest noodzakelijke levensbehoeften.

In de 'Pasangrahan', waren verschillende kamers voor vrijgezellen in orde gemaakt. Daar kwamen we weer wat op verhaal en maakte ik de rapporten over mijn bevindingen af. Tevens trof ik voorbereidingen voor een volgende expeditie naar de binnenlanden. We kregen het druk met het uitzetten van een tocht naar de 'Anggi-meren'.

In mijn rapportage heb ik onder meer de nuttige en bruikbare bomen, waaronder vruchtbomen, in de onderzochte gebieden vastgelegd.

Ze omvatten de volgende soorten: sago – kokosnoot – cacao – koffie – tjenké – pala – oliepalm – peté djana – pisang – kapok – theestruiken – doerian (een soort broodvruchtboom) – soekoen (broodboom) – mangistan – blimbing – doekoe – boeah hitam – djamboebol – manga kebeloem – nanka semanga – djeroek (citrus) bali – djeroek keprok – djeroek nipis – djeroek lemon – djeroek tjina – poán (plaatselijke naam voor een boom met zoete smakelijke blauwe bessen) – boea nonna (custard-appel) – pawpaw – banaan – en ananas.

Van de graansoorten kunnen genoemd worden: djagoeng (mais) – gandroem – en djiwawoet (kleine graansoort).

De tuingroenten omvatten: cassave – keladi – batate – bajam – oebe – kádi – katjang (bonen) – tanah – katjang hidjse – suikerriet – lombok (hete peper) – krokot – en patola tjina.

Een week na onze terugkeer van de expeditie uit de Geelvinck-baai hadden we het gevoel dat het leven in de 'Pasangrahan' enorm saai werd. Eén van ons stelde voor zijn verjaardag te vieren en in het vervolg ook de verjaardagen van iedereen. Daar we ons ontzettend verveelden besloten we met het feestvieren niet al te lang te wachten. Aangezien de eerstvolgende pas over enige maanden jarig zou zijn organiseerden we een feestje tussendoor.

Na een paar dagen thuis in onze vrijgezellenkamers, waarbij we de meeste avonden lui in onze stoel doorbrachten, werden we al weer snel rusteloos. We kregen er schoon genoeg van alleen over ons werk te praten.

Geleidelijk aan kwamen we in de juiste stemming en besloten una-

niem maar vast met het feest te beginnen. Voortbordurend op de 'Friese Elfstedentocht' kwamen we op het idee een 'Elf Kroegentocht' te houden.

Het feit dat Manokwari slechts kon bogen op drie fatsoenlijke kroegen kon onze geestdrift niet temperen. Het plan werd uitgevoerd en ons nachtfeest begon. We hoefden alleen maar steeds de ronde langs de drie kroegen te doen tot we 'de Elf' vol en hopelijk overleefd hadden.

Overlopend van plezier gingen we de eerste kroeg binnen en startten ons bachanaal. Toen de kroegbazen van onze plannen hoorden besloten de meesten aan de viering van de geplande tocht mee te doen. Na de derde kroeg reden we met een half dozijn jeeps en landrovers. Zwaar beladen met 'Elf-Kroegen-zuipers' begonnen we aan de tweede ronde. Nog voor we halverwege waren zongen we met nog een aantal drinkebroers die onze gelederen versterkt hadden, luid ons nationale volkslied 'Balen droefheid', dat overal in de stad weerklank vond. In de kroegen werd het lied overgenomen en het schaalde naar buiten. Geen enkele kroegbaas kon het zich veroorloven ramen te vervangen, vanwege de vele leeghoofden waar kroegeigenaars alleen vanaf konden komen door ze uit de raamopeningen te smijten. Door de jaren heen waren deze kroegen kleine fortificaties geworden, ingesloten door stevige kantelen van flessen.

Nadat we de 'Elf-Kroegentocht' volbracht hadden reden we de hele stad door en maakten luid zingend een rondrit langs de tuinen van de plaatselijke overheidsfunctionarissen. De handhavers van recht en orde waren allang van de straat verdwenen om niet het onderwerp van discussie te worden. Ze hadden allang gezien dat we alleen maar in een zwierige stemming waren, en geen moeilijkheden zouden veroorzaken als ze ons met rust lieten.

De volgende dag deed het gerucht de ronde dat de DC zich zeer geërgerd had aan een rij auto's, afgeladen met dronken zangers, die rondjes over zijn grasperken hadden gereden en zijn hele gezin uit de slaap hadden gehouden. De politie beloofde een onderzoek in te stellen, maar uiteraard konden ze de schuldigen niet vinden. Anders zouden aardig wat klanten het Zaterdagse bezoek aan de politie-kantine boycotten. Dit zou de politie van heel wat plezier en populariteit beroven.

Na het drinkgelag huiswaarts kerend voelden we ons stukken beter en konden de rest van de week weer onder ogen zien.

Echt dronken werden we niet omdat we tussen de drankjes door onszelf regelmatig van flinke porties 'Lom-tom, rijst en saté' voorzagden.

Het kon wel weken of maanden duren voor we weer eens aan de boemel konden gaan.

We konden er nu weer even tegen. Zittend in onze gemakkelijke stoelen en luisterend naar de grammfoon deelden we onze levenservaringen. Ook maakten we plannen voor onze volgende expeditie, waarop we informatie over de kustvlakten en het binnenland moesten

inwinnen. Na luchtfoto's van de kuststreken aan een kritisch onderzoek te hebben onderworpen, konden we bepaalde gebieden uitleggen als sago-plantages, van andere gebieden beoordelen dat er kokospalmen stonden, en ruwweg het totaal aantal hectaren inschatten. Het zou van de hardheid van deze cijfers afhangen of een tocht naar deze gebieden gerechtvaardigd was. Daarna zou een inventarisatie gemaakt moeten worden, die het Departement van gedetailleerde informatie over het huidige en toekomstige productie-potentieel zou voorzien.

Het zou ten goede moeten komen aan de plaatselijke bevolking, en moest interessant zijn voor de exportmarkt. Er was voldoende werk om ons de komende jaren volop bezig te houden.

Koos Zieck bracht me het belang bij van het verzamelen en de verspreiding van zaden tijdens een expeditietocht. Op onze tochten langs de kustgebieden en in het binnenland namen we altijd pakjes van allerlei zaden mee. Wanneer we een rustpauze inlasten en op plaatsen waar we ons bivak opsloegen, plantten we deze zaden uit op de open plekken in het oerwoud en lieten de rest aan de natuur over. Tijdens een tocht plukten we eens verschillende malen citroenen en guaves die zo maar midden in de jungle groeiden, hetgeen er op duidde dat hier een aantal jaren geleden mensen waren geweest die deze vruchten gegeten hadden.

In de jungle kan je overleven. Maar in de moerassen, temidden van Mangrovebomen (wortelbomen), is overleven moeilijk. Daar is nauwelijks iets eetbaars te vinden.

Tegen zonsondergang en net voor de dageraad zou de lucht verduisterd worden door het overvliegen van biljoenen 'Kalongs' (vliegende honden) op zoek naar vruchten, of terugkerend naar hun slaapplekken. Op deze manier lieten ze ook ontelbaar veel zaden vallen die de bossen met vruchtbomen verrijkten.

Koos Zieck trouwde in 1954, maar zijn geluk duurde niet lang. Zijn vrouw verliet hem voor iemand die vaker thuis was. Jaren later hoorde ik van vrienden dat hij op een woonboot in Holland leefde. Hij was kluizenaar geworden en weigerde ook maar iemand van zijn oude vriendenkring te zien. Zijn leven in de oerwouden van Borneo en Nieuw Guinea had hem tenslotte genekt, zoals mij later ook zou overkomen.

Gedurende 1954 begonnen Gonny en ik echt naar elkaars brieven uit te zien. We leerden elkaar kennen alsof we burens waren en elkaar veelvuldig ontmoetten. Haar brieven waren openhartig en eerlijk. Ongeacht de afstand die ons scheidde begonnen we op elkaar gesteld te raken. We wisselden foto's uit en schreven elkaar over onze gevoelens betreffende de oorlog die we overleefd hadden. Nog afgezien van het feit dat ze vreselijk te lijden had gehad van malaria tropica, en in een Japans concentratiekamp jaren van neerslachtigheid had doorgemaakt, wilde Gonny niet over haar leven in het 'Tjidengkamp' praten. Het maakte haar nog steeds bang als ze er aan dacht. We merkten dat

we over de meeste dingen hetzelfde dachten en dezelfde gevoelens hadden. We deelden veel gemeenschappelijke levens- en kampervaringen. Door onze correspondentie waren we veel van elkaar gaan houden. Op een dag schreef ze me de vriendschapsbanden die ze met een vriendje onderhield beëindigd te hebben. Ze voelde zich dichter bij mij staan. Het zou nog meer dan een jaar duren voor we elkaar zouden ontmoeten. Intussen wisselden we bemoedigingen uit en gaven elkaar kracht voor onze problemen.

EXPEDITIE NAAR DE ANGGI-MEREN

1 Februari 1954 zouden we een tocht naar de 'Anggi-meren' maken. Tengevolge van motorpech konden we, zoals we van plan waren, niet op zondagavond vertrekken. Ik wilde met mijn dragers bij Rapaowi, op de kust van Ransiki, afgezet worden. Om 06.30 uur stonden we nog op het havenhoofd waar de politie haar kantoor had. Koos Zieck en zijn dragers kwamen me gezelschap houden. Omdat de barkas 'Higgins' geen lading meer kon bergen werd de politie-barkas gehuurd om ons gezelschap bij Rapaowi op de kust af te zetten. Nadat een gezelschap van de plaatselijke overheidsinstelling onder leiding van de districts-commissaris (DC) zich ook ingescheept had, stoomden we om 07.30 uur weg. Kano's met zijdrijvers brachten ons bij Rapaowi naar de kust, daar gingen we tegen de middag aan land. Een truck nam ons mee naar Ransiki. Hier huurden we een aantal dragers voor de tocht in de bergen. Om moeilijkheden met mopperende dragers te voorkomen ging ik om 18.00 uur op jacht in de rimboe, waar ik een grote bok schoot. Het vlees zou de dragers zoet houden, het zou hen gedurende meerdere nachten in de bergen van een goede maaltijd voorzien. De eerste nacht brachten we door in de 'Pasangrahan' van Ransiki. Nadat we de volgende morgen ons boeltje hadden gepakt werd de pas er stevig ingezet op weg naar de bergen in de Ransikivlakte. De groep van de plaatselijke overheidsinstelling bestond uit de heren Assink (HPD-Disitrietscommissaris), Lagerberg (assistent-commissaris) en Lagerwey (verpleegkundige). Een groep van de politie onder leiding van meneer Godschalk ging om veiligheidsredenen met ons mee.

Meneer Assink nam de hele groep onder zijn hoede, zich er op beroemend dat hij ons eens zou leren hoe je snel door het oerwoud kon trekken.

Tegen de middag bereikten we de bergen, en daar ontstond het eerste conflict. Koos Zieck en ik vonden het trage tempo moordend voor de groep. We hadden geen moeite gedaan om de DC op de hoogte te brengen van onze eerder opgedane ervaringen. Ieder uur dwongen ze de groep om rust te nemen.

Niets is echter kwalijker dan regelmatig te rusten op een tocht door de jungle. Wij waren gewend op zulke tochten met een volle maag bij het krieken van de dag op pad te gaan. Tegen 10.00 uur even pauzeren voor het roken van een sigaret, tegen de middag een half uur rusten en in de loop van de middag nog een rookpauze inlassen, om daarna ruim

voor het invallen van de duisternis ons bivak op te zetten. We schoten maar niet op door de Alang Alang-vlakten in het oerwoudgebied en over de heuvels aan de voet van het gebergte. Je werd er doodmoe van. Zijn woedende protesten negerend namen we de leiding van de DC over en waren een half uur later, vergezeld van een gelukkig glimlachende gids, op onszelf. Die had het trage tempo ook hoogst onaangenaam gevonden. Aan het eind van de middag bereikten we bivak 'Sakoemi', waar we ons in de kali 'Moni' verfristen.

Twee uur later, toen wij al lang op onze rug lagen, sigaretten rokend en Cinzano drinkend, kwam de DC met zijn groep aan, strompelend van vermoeidheid. Zijn woede was begrijpelijk toen hij ons op een bed van palmladeren zag liggen, rokend als schoorstenen met een fles vermouth naast ons. We hieven ons glas en heetten hen welkom in 'Hotel Sakoemi'. Hij was te moe om een bad te nemen en eiste voor de nacht de enige beschikbare hut voor zichzelf op. Met een royaal gebaar vertelden we hem dat we dat allang hadden besloten, wij gaven er toch de voorkeur aan in de open lucht te overnachten. Natuurlijk brachten we hem niet op de hoogte van het feit dat we bemerkten hadden dat de hut wemelde van zandvlooien. Wij genoten liever een ongestoorde nachtrust. Mijn eigen groep, bestaande uit Jeremia Mambor, Isaac Ingesi, ikzelf en vier Berg-Papoea's van de Manikionstam, was goed in vorm.

Na een hartig ontbijt, bestaande uit rijst met vlees van de bok en zwarte koffie, gaf de DC met een paars aangelopen gezicht ons de leiding. Het deed ons plezier dat we hem hadden geleerd in het oerwoud flink door te stappen. Hij zou het niet gauw vergeten. Ons volgende doel was bivak 'Noordpool' voor het donker te bereiken. Bivak 'Oktober' en bivak 'Ingris' zouden we onderweg passeren.

Bivak 'Noordpool' lag vlak bij de oever van het Anggi-Gita-meer. De weg voerde ons voortdurend hoger de bergen in en vereiste heel wat klimwerk, waarbij we ons soms van boom tot boom omhoog werkten. Halverwege bivak 'Noordpool' kregen we gezelschap van meneer Lagerberg, die ook doodziek was geworden van het trage tempo. Na een lekker uurtje rustpauze in bivak 'Oktober' arriveerde de rest van de groep. Wij vertrokken meteen naar bivak 'Ingris', dat we anderhalf uur eerder dan de anderen bereikten.

We namen een heerlijk bad in een ijskoude bergstroom. Vanaf nu hield meneer Lagerwey ons ook gezelschap. Hij bleef volhouden dat hij zich fit genoeg voelde om ons tempo bij te houden, maar binnen korte tijd bleef hij toch te ver achter, evenals de politiegid. Ze moesten beiden het tempo vertragen. We maakten ons geen zorgen toen ze achterop raakten. Het bergpad naar Anggi was duidelijk zichtbaar als een smal, uitgehold, voetpad. Drie en een half uur eerder dan de anderen bereikten we bivak 'Noordpool'. De DC en zijn volgelingen kwamen binnen toen het al donker was. Na het avondeten vernamen we dat meneer Lagerwey, nadat hij ons vooruit had laten gaan, in elkaar was gezakt. Ze vonden hem op zijn buik in de modder liggend, een boom

omklemmend, en schreeuwend om zijn moeder. Hij smeekte iedereen hem daar te laten sterven en het eigen leven te redden. Ze kregen het voor elkaar hem naar Anggi te brengen waar hij weer wat op verhaal kwam. Aangezien het was gaan regenen en de temperatuur sterk was gedaald sliepen we met z'n allen in de grote hutten die op bivak 'Noordpool' stonden. De DC gunde ons slechts een woeste en giftige blik. Dat moest wel veroorzaakt zijn door het zien van onze verschijning. We liepen volledig verfrist en geschoren in droge pyama's rond, en genoten van de inhoud van een blik zoete gecondenseerde melk. De DC bedankte ons nooit voor het bereiden van de rijstmaaltijd, en het klaar maken van de matrassen met verse palmladeren. Ook in 'Noordpool' wemelde het van de vlooiën. Een zeer koude nacht rechtvaardigde de naam van dit bivak.

Na een kort overleg besloten we ons de volgende morgen op te splitsen in drie verschillende groepen. Koos Zieck nam zijn groep mee door het gebied dat de meren omsloot. We spraken af over tien dagen bij de kampong Tombrok, aan de oever van Anggi-Gita, weer bij elkaar te komen. De heren Lagerberg en Lagerwey zouden het meer met een vlot oversteken, en een deel van de bagage overbrengen naar Tistága.

Ik besloot om rond het meer te trekken en de rest van de groep sloot zich bij mij aan. Gedurende het eerste uur kon de groep mijn normale tempo makkelijk bijhouden. Toen het begon te regenen wilde de groep een rustpauze inlassen, maar Jeremia en ik gaven er de voorkeur aan verder te trekken. De regelmatige rustpauzes zouden moordend zijn en weinig plezier opleveren. Door de neerstromende regen zou je doornat worden.

De weg leidde door weiden, wouden, moerassen, en over bergen. Tegen de middag brak het wolkendek ineens open en konden we van de zon genieten. Omdat we de hoofdgroep ver vooruit waren droogden we onze kleren in zon en wind en namen anderhalf uur pauze. Toen we op het punt stonden weer op te stappen zagen we de anderen in de verte aankomen. Hierop stelden we ons vertrek nog even uit. Toen de groep tenslotte aankwam stelde ik voor dat zij konden rusten en dat ik met Jeremia verder zou trekken om aan de rand van het meer een maaltijd te bereiden. Daar zou ik tevens proberen een vlot te pakken te krijgen. Dit kon dan gebruikt worden om het tweede meer over te steken. Binnen korte tijd kwam de regen weer in stromen naar beneden en raakte ook Jeremia achterop. Tegen het eind van de middag bereikte ik Iraï, doornat en onder de modder, drie kwartier later gevolgd door Jeremia die net probeerde de Iraárivier, die op het punt stond buiten haar oevers te treden, over te steken.

Saspir, een Indo-Papoea, die het plaatselijke Gouvernement vertegenwoordigde, ontving ons met zijn dochter bijzonder gastvrij. Op de dag dat wij bij Rapaowi aan land kwamen had hij via hun eigen informatiesysteem gehoord dat onze groep het gebied van de Anggi-meren zou bezoeken. Dit bericht had, door middel van schreeuwen van de ene berg naar de andere, binnen een paar uur Iraï bereikt, terwijl wij met

flink doorstappen vier dagen nodig hadden om daar te komen.

De dochter bracht mijn kamer in gereedheid en stak daar een verukkelijk houtvuur aan, terwijl Caspir, met behulp van het hoofd van het 'mannenhuis' van Iraiweri, een heerlijke en voedzame bonensoep bereidde. Volgens een Hollands recept dat voorschreef dat de lepel rechtop in de soep moest blijven staan. Toen we 's avonds tegen een uur of zeven schoten hoorden liepen we naar de rivier waar meneer Assink met een paar van zijn mannen net aangekomen waren. Aangezien er van oversteken van de rivier geen sprake meer kon zijn en het geluid van de bulderende stroom verschrikkelijk was, schreeuwden we uit alle macht dat ze door moesten lopen naar kampong Imbaai en daar onderdak moesten zien te krijgen. Veel later op de avond moesten we deze voorstelling herhalen, toen de heren Lagerwey en Lagerberg met nog enkele mannen bij de rivier aankwamen. Het restant van de groep kon het tengevolge van oververmoeidheid niet halen en moest ergens in het oerwoud de nacht doorbrengen, onder een afdak van bananenbladeren.

Wij waren door schade en schande wijs geworden en hadden hen gewaarschuwd, maar ze weigerden onze waarschuwingen ter harte te nemen. Ze dachten dat ze het beter wisten. De nacht bracht ik in een diepe slaap door op een stretcher vlak voor het vuur, en liet de warmte helemaal in me doordringen. Na de doorstane kou van de vorige dag en nacht liet ik me tot op het bot doorwarmen.

De volgende ochtend tegen een uur of acht verschenen de heren Assink, Lagerberg, Lagerwey en Goldschalk, vergezeld door de meesten van hun mannen, op de rivieroever. Aangezien de overstroming teruggelopen was trokken wij hen met behulp van stevige touwen naar de overkant. Ze zaten allemaal onder de vlooiën en hadden in het manenhuis op stelten die nacht nauwelijks een oog dichtgedaan.

We brachten de dag door met baden en met het schoonmaken en drogen van onze bagage. De lunch bestond uit een stevig maal bonen met aardappelen en varkensvlees. We spoelden het weg met de inhoud van een fles Hollandse jenever, een fles cognac en een fles wijn. De alcohol bracht meneer Assink tenslotte in een wat betere stemming. Hij leek enigszins aangeschoten en bezwoer ons dat dit zijn eerste en zijn laatste tocht naar het binnenland van Nieuw Guinea was. Met tegenzin gaf hij toe dat ik het bij het rechte eind had gehad, toen ik de groep aanspoorde het tempo wat op te voeren, waardoor ik bij bepaalde rustpunten redelijk fit en fris was gebleven. De laatste dragers van hun groep kwamen na de lunch aan. In de loop van de avond kwam iedereen weer in een plezierige stemming en maakte zich gereed voor de tocht van de volgende dag.

Met uitzondering van mijn groep, vertrok iedereen de volgende morgen richting Manokwari. Onder begeleiding van enkele Manakiondraggers moesten ze de paden dwars door het oerwoud volgen. Ik benijdde hen niet, omdat in het gebied van de Anggi-meren nu wat lichte regen viel, maar de lucht in de richting van Manokwari inkt-zwart

was geworden. Ze konden er op rekenen dat ze doorweekt zouden raken door ijskoude regen. Nadat ik mijn vier dragers had ontslagen richtten wij op onze beurt onze aandacht speciaal op het aanleggen van een proeftuin in dit gebied.

Aardbeienplanten en zaden, die ik op Saowi en Wosi verzameld had, zetten we op bedden uit. We werden enthousiast geholpen door de plaatselijke bevolking. Anderen hielpen bij het aanbrengen van een hekwerk rond de tuin, om rondzwervende zwijnen buiten te houden. De 'Kepala Kampong' (dorpshoofd) van Windeshi bracht ons een bezoek en liet zijn zoon, die hem begeleid had, achter voor een opleiding in tuinbouw. De 'Mantri' (tuinbouwkundig-assistent), Philip Mambor, besloot een tijdje in Iraï te blijven wonen om in verschillende kampongs van dit onmetelijk uitgestrekte gebied groentetuinen aan te leggen. Vanuit Manokwari zouden we ze van de benodigde zaden en plantenmateriaal voorzien en zorgen voor de verzending van handwerktuigen. Een dag later dan gepland staken we de rivier over en maakten een tocht door de uitgestrekte moerasgebieden, om de kampongs Imbai, Soetiébé, en Bintomoenti een bezoek te brengen. Voor het invallen van de schemering kwamen we uitgeput, doornat en onder de modder, in Iraï terug. Onze kleren maakten we in de rivier schoon en we droogden ze boven een houtvuur. Na een stevige maaltijd kropen we in bed en sliepen tot 03.00 uur in de morgen. We ontwaakten door de kou. De rest van de nacht brachten we zittend, rokend en pratend rond het vuur, door.

De eerste dag van de 2e week van deze expeditie, huurden we vier nieuwe dragers, en staken snel de rivier over, die tengevolge van de hevige regenval in de vroege morgen al weer sterk gezwollen was.

Ons doel was om voor het invallen van de nacht via Singáma Oelong (Andang) te bereiken. Door glibberige voetpaden te volgen, die door een terrein vol struikgewas en drassig grasland (moeras) liepen, moesten we veel riviertjes oversteken. Dit was mogelijk door over boomstammen te klauteren die toevallig over de rivier heen gevallen waren, of die door ons omgekapt werden om de overtocht te vergemakkelijken. Deze boomstammen die bedekt waren met modder en mos, gaven op een dag als deze waarin de regen met bakken naar beneden kwam, nauwelijks enige steun voor onze voeten. Tot op de huid doorweekt en onherkenbaar smerig klommen we stapsgewijs bergopwaarts, waarbij we ons slechts van boom tot boom konden voortbewegen. Op heel steile hellingen konden we dikwijls niet op de been blijven en gleden vaak ondersteboven naar beneden, totdat bomen of struiken onze verdere val stuitten. Aangezien het te koud was en bevoerd weer hielden we alleen tegen de middag een korte rustpauze. Onder een paar bananenbladeren kropen we dicht tegen elkaar aan en rookten een paar sigaretten.

Zonder bananenbladeren zou het leven in de binnenlanden ondraaglijk zijn. Het voorzag ons vaak van een bijna waterdichte bedekking,

van een in haast opgezet afdak voor ons bivak, of diende als regenscherm gedurende korte rustperiodes.

Tijdens de middag werd Jeremia's leven gered door de sterke koppel die hij om zijn middel droeg. Doordat hij over een wortel struikelde gleed hij over een overhangende rivieroever, waar hij gevaarlijk boven een kolkende rivier bungelde. Een boomtak was achter zijn koppel gehaakt en had zijn val gebroken. Snel brachten we hem vanuit zijn benarde positie in veiligheid. We kwamen met de schrik vrij maar verloren wel een gedeelte van onze rijstvoorraad. Ruim voor het invallen van de duisternis bereikten we kampong Oelong. Onze verschijning had weinig overeenkomst meer met menselijke wezens. Onze kleren werden snel in de rivier gewassen en nadat we onze dragers betaald en ontslagen hadden, kocht ik aardappelen om de verloren gegane rijstvoorraad aan te vullen. Na een met de Franse slag bereide maaltijd maakten we ons klaar voor een lange nacht in het 'Manikion'-huis (mannenhuis).

Het doorbrengen van avonden en nachten in een mannenhuis was een ervaring die je niet mocht missen. Wij maakten dankbaar gebruik van de gastvrijheid die ons geboden werd door de leden van de stam. Hun huizen worden op palen gebouwd, zo ongeveer 8-10 voet boven de grond, om de bewoners te beschermen tegen mogelijke aanvallen van andere stammen. Eén grote kamer, die de oppervlakte van de totale vloer had, bood onderdak aan iedereen die er de nacht in wilde doorbrengen. Om het huis binnen te komen moest je een ruw uitgehakte loopplank opklimmen, die uit veiligheidsoverwegingen bij het invallen van het donker opgetrokken werd.

De nachten, op een hoogte van 2000 meter, waren koud en vochtig. Mede om deze redenen werden deze verblijfplaatsen in de bergen, zowel ter bescherming als voor eigen comfort gebouwd. Binnen was de temperatuur tropisch heet, tengevolge van een zeer praktisch verwarmingssysteem, waarvoor de natuur een overvloedige voorraad brandhout ter beschikking stelde. Centraal in de woning was een open haard waar voedsel op kon worden bereid, en waar omheen alle aanwezigen zich schaarden voor het onderhouden van sociale contacten. Alle beetjes nieuws en roddels, die overdag opgepikt waren, werden hier uitgewisseld en eindeloos besproken, voordat men zich geleidelijk terugtrok om nog een goede nacht te kunnen maken.

Onze aankomst vormde reden genoeg en zorgde voor aardig wat opwinding. Vaak zouden zich 30-40 mensen verzamelen om er ook de nacht door te brengen. Van de nieuwtjes die we uit wat voor hen de buitenwereld betekende meebrachten, wilden ze niets missen.

Bij zulke gelegenheden zorgde ik er altijd voor dat ik een handvol tabak bij me had, een goede manier om de conversatie op gang te krijgen. Roken droeg bij aan een ontspannen sfeer en met behulp van vertalers konden we uren praten, terwijl ik ondertussen alle informatie, die we konden vergaren vlug opschreef.

Een dozijn mannen zou fluisterend tot in de vroege uren rond de

gloeiende stukjes hout blijven zitten, ondertussen regelmatig wat stukjes hout bij het vuur voegend. Over de hele lengte van de muren zorgde een twee tot drie voet hoog platform voor een gemeenschappelijke slaapruijnte. Net zoals bij de centrale open haard, was de vloer onder deze slaapruijnte ook gevuld met een grote zandlaag, die gloeiende stukjes hout bevatte en ons gedurende de nacht heerlijk warm hield, zonder net niet gekookt te worden. Deze warmtebron was noodzakelijk omdat de kleding van deze mannen alleen bestond uit een 'Koteka' (penis-koker), en bij vrouwen uit een mini-short dat door een soort 'G-string' bijeengehouden werd, en er uitzag als een rokje met wijde broek.

Kotekas werden in allerlei soorten, modellen en afmetingen gedragen. In de Hooglanden van Nieuw Guinea gaf het vaak een aanwijzing voor de sexuele mogelijkheden en dapperheid van de drager.

Op deze platforms sliepen we met de voeten naar de muur en ons hoofd naar de centrale ruijnte gericht. Zolang je niet sliep kon je nog deelgenoot zijn van de kletspraatjes. De sexen waren gemengd en lagen zo dicht mogelijk in allerlei bochten gewrongen tegen elkaar om lichaamswarmte te sparen. Omdat ik de enige blanke blondharige vreemdeling was had ik een speciale aantrekking voor de meisjes, die hun uiterste best deden om me gedurende de nacht warm te houden. Omdat het een gewoonte was een plek op te zoeken waar je zin in had, klon je gewoon het platform op en wrong je je tussen de andere slapers. De meisjes die naast me lagen verzekerden me dat niemand anders hun plaats in kon pikken en dat tot groot vermaak van de oudere vrouwen. Een stuk hout, waar ik mijn jack omheen had gewikkeld, diende als hoofdkussen. De volgende morgen roken we sterk naar teer en rook, maar een paar uur later verwijderde een bad in de rivier het meeste vuil.

Terwijl Isaác een stevig ontbijt bereidde, vergezelde Jeremia me tijdens een bezoek aan kampong Lobo en de tuinen rond Oelong. Toen we terugkwamen stond onze rijstmaaltijd met makreel en sambal reeds klaar.

Vier nieuwe dragers hielpen ons met het vervoer van onze bagage. Onze weg ging door niets anders dan struikgewas en moerasachtig grasland naar kampong Taigehi (Tiraga), waar we 's middags arriveerden. Hoewel we onderweg geen regen hadden kwamen we toch vanwege onze tocht door de 'rawas' (moeras), doornat en buitengewoon smerig aan. We maakten eerst onze inventarisatie van de kampongs Tárafoe, Toehábéro, en Taigehi af, voordat we dit een bevredigende dag konden noemen. In Toehábéro troffen we veel zieke mensen aan. Omdat ik niet in staat was iets te doen, overhandigde ik de patiënten aspirinetabletten en hoopte het beste voor ze. Ik rekende met de dragers af en bracht de nacht bij de plaatselijke Goeroeh door. Ons verblijf bij de Goeroeh zou zijn sociale status in het gebied doen toenemen. Gedurende lange tijd zouden mensen uit het hele gebied hem een

bezoek brengen, om naar ons en het doel van ons bezoek te informeren. Hij zou plezier hebben in zijn groeiende populariteit.

Na een hartig ontbijt vertrokken we bij het kriecken van de dag en begonnen aan een lange tocht naar de kampongs Siskedobo en Seroerei. Volgens de Goeroeh kon je deze tocht niet in één dag maken. Maar we moesten wel. De afspraak was het boscultuurgezelschap van Koos Zieck op de afgesproken dag weer te ontmoeten. Een andere manier om contact op te nemen was niet mogelijk, en zoekacties organiseren zouden te veel tijd vergen.

Tussen Taigehi en Siskedobo moesten we maar één grote berg overtrekken, doch die berg was wel erg steil. Om aan de veilige kant te blijven had ik dragers gehuurd, met behoud van het volle loon tot Siskedobo. Ze zouden zeker hun geld waard zijn op dit deel van onze tocht. Om Seroerei te bereiken was het mijn bedoeling om met vervangende dragers hetzelfde te doen. Deze regeling zou ze zoet houden en moedigde hen aan in een hoger tempo te lopen. Vanaf de top van de berg nam ik foto's van Taigehi. Na meerdere malen een val op de glibberige paden gemaakt te hebben bereikten we de kampong Dridaga ruim voor tijd, zodat we onszelf een uur rust gunden. De gelukkige dragers werden betaald en ontslagen.

Vanaf Dridaga hadden we een prachtig uitzicht over het Anggi-Gigi-meer. Nadat we ons wat opgeknapt voelden liepen we met nieuwe dragers via Siskedobo en Tomisketéra naar Seroerei. In de loop van de middag kregen we bezoek van vijf leden van de Manikionstam. Net voor het invallen van de duisternis bereikten we Seroerei. Onze plotse lingse verschijning uit de rimboe veroorzaakte paniek onder de vrouwen en kinderen. Ze renden weg en schreeuwden om bescherming, waarbij ze het brandhout, dat ze in het oerwoud verzameld hadden, wegwierpen. Na een half uur was de rust en kalmte in het dorp weer teruggekeerd en zaten we gezellig omringd door ongeveer honderd dorpingen, die ons plantenknollen en groentes voor de maaltijd aanboden. Ter aanvulling van onze rijstvoorraad kocht ik ook aardappelen en bonen van hen.

We brachten de nacht in de plaatselijke school door. Tegen een uur of 4 in de morgen waren we al weer wakker ten gevolge van de koude en de vele vlooiën. Binnen een paar minuten hadden Isaác en Jeremia al een houtvuur aangelegd. Hier omheen zittend brachten we de rest van de nacht door met praten en koffiedrinken.

Nadat we ons veldwerk in de kampongs Sagoeáméba, Seroerei en Soengodás afgerond hadden huurde ik een 'rakit' (vlot) en twee mannen om ons naar de overzijde van het meer te roeien, teneinde terug te keren naar Iraí. We voelden ons te vermoeid om nog een aantal kilometers te lopen. Het grootste deel van de ochtend hadden we door moerasgebied gezwogd en we zagen er smeriger uit dan zwijnen, terwijl de regen ons tot op onze huid had doorweekt. We waren zo moe, dat we niet eens acht hadden geslagen op de conditie van het vlot. Deze gevaarlijk ogende uitvinding bestond uit zes boomstammen, met

lianen aan elkaar gebonden. We gingen met zes mensen, plus al onze bagage, aan boord van het vlot. Het verdween voor driekwart onder water. In stormachtige wind en neerstromende ijskoude regen hokten we bij elkaar, bang ons te verroeren om het wankel evenwicht van het vlot niet te verstoren, en om te slaan. We zouden niet meer de kracht hebben om naar de kust te zwemmen. Golven sloegen over het vlot en doorweekten onze bagage. Te oordelen naar de klank en het wijsje, zongen de roeiers een begrafenislied. Jeremia vertelde me dat het een klaagzang was over de beproevingen in het leven, en het meer in deze beroerde condities te moeten oversteken, maar ook over hun hoop dat de wind zou gaan liggen en de zon weer zou verschijnen.

Het kostte ons vier uur om de oversteek te maken, en het vlot bij Iraïneri aan de wal te krijgen. Verder gaan was te gevaarlijk en de roeiers waren uitgeput. Daarna worstelden we nog een uur door het moeras om Iraï te bereiken. Ontzettend smerig kwamen we daar aan.

De Kepala-kampong, Hamee, legde snel een goed houtvuur aan en maakte daarop zijn beroemde bonensoep klaar. Spoedig zaten we dicht tegen elkaar aangekropen rond het vuur, onze kleren droogstomend en genietend van de gloeiend hete soep. Deze avond overtroffen we onszelf en brachten een lege pan naar de keuken terug. We hadden de soep verzwolgen als varkens, zagen er net zo smerig uit, maar voelden eindelijk dat we weer tot leven kwamen. Zonder ons ook maar te bekommeren om ons uit te kleden rolden we in de dekens en sliepen diep bewusteloos op de grond tot de volgende morgen.

Na het opstaan trokken we opnieuw door het moeras om onze veldwerkzaamheden in Iraï-wéri, Panaha en Pamaha-tistága, in de heerlijke zonneshijn, af te maken. Tegen de middag keerden we naar Iraï terug. Daar namen we een bad in de rivier en strekten ons vervolgens in de warme zon uit, teneinde weer op krachten te komen.

We hielden twee dagen rust om bij te komen, onze kleding te drogen en ons voor te bereiden op de tocht naar Tombrok. Aangezien we de laatste week geen vlees hadden gegeten kocht ik een vet biggetje, en een verse voorraad knollen, bonen en aardappelen. Onze rijst was inmiddels op. Het meeste hadden we weg moeten gooien, daar deze gedurende onze tocht op het vlot kletsnat was geworden. Ik liet koeriers rond gaan om dragers voor de tocht naar Tombrok te charteren.

Die avond smulden we van varkensvlees, bonen en aardappelen. Nadat ik mijn laatste Cinzano op had gedronken ging ik slapen.

De volgende dag begon al met problemen, met name het huren van dragers. Naar wat de koeriers me vertelden voelde niemand er iets voor ons te helpen met het dragen van de bagage. Alle mannen waren naar een verderop gelegen dorp vertrokken om een vergadering bij te wonen. Aangezien dit verhaal me als een nietszeggend excuus in de oren klonk, geloofde ik er niets van. Ik pikte een stel sterke meisjes en vrouwen uit Iraï op en beval hen zich te gedragen als dragers. Ik moest deze mensen laten zien dat ik zaken met hen wilde doen, om op tijd het Anggi-gita-meer te bereiken, waar ik de bosbouwgroep zou ont-

moeten. Geruime tijd voordat ik Imbai bereikte kwamen de mannen uit de rimboe te voorschijn, en namen onze bagage op hun rug. Ze hadden zich in de kampong verborgen gehouden. Nadat we de vrouwen hadden teruggestuurd zetten we onze tocht naar Imbai voort, met mopperende dragers. Toen ik echter later een rustpauze inlaste en wat tabak had uitgedeeld om te roken werden de dragers enthousiast. In de stralende zon werd onze tocht voortgezet. De streek waar we doorheen kwamen bood ons schitterende uitzichten op de kampong Soetiébé en het Anggi-gita-meer. Prachtige orchideeën, trossen bloemen, veel groter dan ik ze ooit in Europa had gezien, en vooral de vele rhododendronstruiken, voegden verschillende kleuraccenten toe aan dit bergachtige landschap.

Via de 'oerwoud-telefoon' (geroepen boodschappen) stelden onze dragers de mensen in Tombrok op de hoogte van onze komst. Toen we Tombrok tenslotte bereikten werd de Hollandse driekleur gehezen, en werden we verwelkomd door de plaatselijk Goeroeh, zijn vrouw, en opgewonden dorpsbewoners. Gebruikmakend van de zonnewarmte namen we een uitgebreid bad in de rivier, tot vermaak van vrouwen en kinderen. Ze stonden langs de oever geschaard en genoten klaarblijkelijk van de enorme hoeveelheid zeepsop die we produceerden bij onze schoonmaakbeurt. Na het baden bood de vrouw van de Goeroeh ons een kroes hete chocolademelk aan. 's Avonds was het erg koud. We zaten rond het houtvuur te praten en te roken, aangenaam onderbroken door het avondeten dat door de vrouw van de Goeroeh was bereid. Ze schotelde ons een heerlijke gebraden kip voor. Even na 6 uur hoorden we de knal van een gewerschot over het meer weerkaatsten. Het was voor ons een aanwijzing dat de houtvestersgroep aan de overzijde gearriveerd was. Van onze kant beantwoordde ik het ook met een gewerschot, om ze van onze aanwezigheid op de hoogte te brengen.

Op aandringen van de Goeroeh genoot ik het voorrecht in een echt bed te mogen slapen. Daar ik helemaal niet meer aan een bed gewend was kon ik de slaap niet vatten, en sloot me aan bij de familie rond het vuur. Tengevolge van de koude nacht hadden ze daar de warmte opgezocht. Vanaf 2 uur in de morgen zaten we daar, in dekens gehuld, dicht tegen elkaar aan. Intussen voorzag de Goeroeh me van gedetailleerde gegevens over deze streek.

Bij het aanbreken van de dag zond ik Isaïc, met al onze bagage op een vlot, over het meer naar bivak 'Noordpool', zodat hij alles in orde kon maken voor onze komst, diezelfde middag. Wij liepen via kampong Sibángoá en Maniwéh naar de kampong Tistéga om ons veldonderzoek in het Anggi-gebied af te ronden. Om 10 uur gingen we aan boord van een vlot. Stijf van de kou bereikten we twee uur later 'Noordpool'. Na het drinken van gloeiend hete koffie kwamen we weer tot leven. Tegen het eind van de middag dook Koos Zieck, vergezeld door sommigen van zijn groep, uit het oerwoud op. We vierden het feit dat we weer bij elkaar waren gekomen. Na een diner, bestaande uit bonensoep, gevolgd door een maaltijd met makreel, rijst en sambal, gingen we nog eens

zitten voor koffie en een groot glas Cinzano. Ieder van ons vertegenwoordigde werkelijk een bezienswaardigheid. Onze kleren waren volledig verkleurd door modder en zuren uit de moerassen, waar we doorheen hadden moeten worstelen. Met onze ongeschoren gezichten leken we op een stelletje ruige landlopers. Gedurende de avond wisselden we gegevens uit die we hadden verzameld.

De houtvestersgroep wilde nog een paar dagen langer in het Anggi-gebied blijven om hun werk af te maken. Mijn groep zou naar de kust terugkeren om onze bagage, voor de tocht van de volgende dag, in te pakken. De nacht brachten we door in een, in der haast opgezet houtvesters-bivak, onder de beschutting van een groot zeil van hertevellen. Zware regenval hield ons het grootste deel van de nacht uit de slaap. Dit werd mede veroorzaakt door de vele gaten in de dakbedekking, waardoor koud water op ons neerstortte.

Tegen half zes staken we ons in kleren die doorweekt waren door de regen van de afgelopen nacht. De dag begon met hete koffie en het monotone jungle-ontbijt, dat ons op de been zou moeten houden tot de avond. We vertrokken om 8 uur. Om het tempo van de tocht naar de kust te verhogen huurde ik vijf extra dragers. Door minder gewicht per drager, hoopten we Ransiki binnen twee dagen te bereiken. Het eerste deel van de tocht was erg lastig en bestond voornamelijk uit klimmen, later ging het bergafwaarts over glibberige voetpaden, die menige valpartij veroorzaakten. Om 10.00 uur passeerden we bivak 'Ingris' en tegen 11.00 uur hielden we een rookpauze in bivak 'Oktober'. Nauwelijks opgestapt, werden we alweer door zware regenbuien overvallen. Drie uren achtereen liepen en gleden we van de berghellingen. De tocht was een ware beproeving. De ene wolkbreuk na de andere kwam naar beneden. Zo'n regenval had ik niet eerder meegemaakt. Ik hoopte nooit meer, tijdens het maken van tochten door het oerwoud, met zulke slechte weersomstandigheden geconfronteerd te worden. Doorweekt, bedekt met modder en onder de buien en schrammen, ten gevolge van de vele valpartijen bij het afdalen van de berghellingen, kwamen we precies om 14.00 uur in bivak Sakoemi aan. Drie van de dragers hadden koorts. Voor de zekerheid gaf ik iedereen een dosis kinine.

Met dit weer hadden we nergens kunnen stoppen, en zeker geen bivak kunnen opzetten.

Zonder uit te pakken gingen we op de grond liggen en vielen compleet uitgeput in slaap. Dankbaar voor de waterbestendige atap die het dak bedekte, en zonder ons te bekommeren om de miljoenen vlooien, waarmee de hut was vergeven. Om 00.30 uur in de nacht werden we wakker. Half versuft keek ik op mijn horloge en dacht dat het 05.30 uur was. We stonden snel op om koffie te zetten en rijst te koken. De zwarte koffie maakte me pas goed wakker, en daar het buiten zo donker bleef keek ik opnieuw op mijn horloge, en ontdekte mijn vergissing. Desondanks voelden we ons een stuk beter na de koffie en het roken van enkele sigaretten. Daar iedereen enorme trek had besloten

we toch maar te ontbijten. Na de maaltijd legden we ons opnieuw ter ruste en sliepen door tot 06.00 uur. Een uur later braken we het kamp op en begonnen aan onze tocht naar Ransiki. Na weken van koude nachten, en dagen met ijsskoude regen, verlangden we er naar de warmte van de kuststreken te bereiken. De meeste voetpaden waren na de wolkbreuken onbegaanbaar. Onze helse tocht naar Ransiki nam vijf uur in beslag. Het gebruik van lianen stelde ons in staat over de Ransiki-rivier heen te komen. De rivier was ver buiten haar oevers getreden. We trokken elkaar met behulp van lianen naar de overkant, dwars door het razende water.

Onbeschrijflijk smerig kwamen we uit de jungle te voorschijn en arriveerden bij het plaatselijke hotel. Volledig gekleed nam ik een douche om de modder weg te wassen, alvorens van een wasbeurt te genieten en me te scheren. Het diner liet ik voorbijgaan, ik dook meteen in bed om uit te slapen.

De twee volgende dagen werden besteed aan het schoonmaken van al de kleding en bagage, die in een een beestachtige conditie waren en stonken. We kochten rijst, vis, koffie en suiker, voor onze volgende tocht naar Moemi en Waren. Ook bezochten we de koloniale boeren in de omgeving van Ransiki om 'bibit' (zaden en planten) te verzamelen en in Wosi verder uit te poten en te vermeerderen. Tijdens de voorbereidingen voor onze tocht naar Waren genoten we volop rust, en konden we herstellen van de tocht door het gebied van de Anggi-meren.

Na wat strubbelingen bij het huren van dragers, vertrokken we 22 februari om 08.30 uur met vier extra mannen. We volgden een, inmiddels volledig overwoekerd, Japans junglespoor. Tegen de middag bereikten we kampong Moemi, waar we een rivier over moesten steken die door de aanwezigheid van krokodillen onveilig was. Voor we aan de oversteek begonnen hielden de Papoea's zich enige tijd bezig met het gooien van stenen in de rivier.

Volgens hen om de krokodillen van de oversteekplaats weg te jagen. Tijdens het oversteken sloegen we met zware stokken op het water, hetgeen ook scheen te helpen om deze reptielen van het lijf te houden. Hoewel ik het een raar idee vond sloegen we voortdurend op het water, tot we wadend en zwemmend veilig de overkant bereikten.

Even later moesten we opnieuw een grote rivier oversteken en nog wel zo dicht bij de kust, dat de moed ons welhaast in de schoenen zank. We zagen een aantal krokodillen in het water glijden. Door het produceren van hels lawaai maakten we zonder ongelukken de oversteek.

In Waren werd ons door de plaatselijke Goeroeh onderdak aangeboden in zijn bouwvallige huis aan de kust. Ik voelde me verre van gelukkig toen de Goeroeh zei: "Het is niet de oversteek die de mensen zorgen baart, maar het zijn veel meer de grote haaien, die door de vaargeulen van de rivier rondzwalken".

In deze rivier waren we nu drie vaargeulen overgestoken, en we zouden ook weer terug moeten.

Nadat ik zoveel krokodillen op de oevers had gezien groeide bij mij de wens met een krokodillehuid mijn kamer te decoreren. Met de Goeroeh en mijn eigen jongens volgden we, gewapend met harpoenen, de rivier een paar honderd meter stroomopwaarts, waar het me lukte een krokodil in de kop te schieten. Toen het beest over de kop rolde en in de rivier verdween, bekommerden we ons niet meer om haaien of krokodillen, maar sprongen de rivier in om de krokodil te pakken. Voor mij betekende het een mooie huid, en voor de bewoners van Waren een feestelijke maaltijd. Plotseling verdween de krokodil weer in de golven en ging me te lijf. Ik ving de aanval met de kolf van mijn geweer op. Daarop bleven de beetsporen achter, evenals een tand die diep in het hout gedrongen was. Die heb ik als aandenken laten zitten. De aanval had de Goeroeh en zijn helpers de gelegenheid gegeven greep op de staart te krijgen. Weinig plechtstatig werd het dier op de oever getrokken, waar een klap met een knuppel een einde maakte aan het leven van de krokodil.

Daar de duisternis snel inviel, en ik een onbeschadigde huid wilde hebben, besloot de bevolking de krokodil onder het huis van de Goeroeh in het zand te begraven. Zo zou het vlees vers blijven tot de volgende dag.

Om er verzekerd van te zijn dat niemand de krokodil zou stelen, bevestigde de Goeroeh hem aan de voornaamste steunpilaar van zijn woning. Ik denk niet dat hij hoge verwachtingen koesterde omtrent zijn dorpsbewoners.

De moeilijkheden begonnen toen ik diep in slaap was. Mijn nachtrust werd wreed verstoord door een hysterische onderwijzer, die schreeuwde dat zijn huis op het punt stond in elkaar te storten. We zagen zijn onderkomen inderdaad in een rare hoek overhellen, en ik hoorde vreemde geluiden onder de vloer.

Het huis was een typische, op palen gebouwde, kustwoning. Blijkbaar had mijn kogel de krokodil alleen maar verdoofd, en was deze weer tot bewustzijn gekomen, en nu probeerde hij naar het water te kruipen. Ik doodde de krokodil met een tweede schot. Het sterke beest zou het huis omver getrokken hebben. De herrie die we veroorzaakten bracht heel wat mensen op de been. Ze hielpen het huis weer overeind te trekken en bonden het met lianen aan de dichtstbijzijnde bomen vast.

De volgende dag maakten we ons veldwerk in het Waren-gebied af. Toen we terugkwamen hing de 1.70 meter lange krokodillehuid al in de zon te drogen. De dorpsbewoners waren inmiddels al bezig met het bereiden van een goede maaltijd.

De komende twee dagen werden besteed aan het exploreren van de hele kuststreek tussen Waren en Moeni. We liepen door reusachtige alang-alang-velden en keerden uitgeput in de koele avonduren in Waren terug. De hitte overdag was een ware beproeving geweest, maar we waren erin geslaagd vele jonge planten van de oliepalm en de beroemde 'manga-golek', 's werelds smakelijkste mangovrucht, te ver-

zamelen. Tijdens ons samenzijn in de avonduren kregen we van de Kepala kampong de uitnodiging hem de volgende morgen te vergezellen. Hij was van plan om Rapaowi een bezoek te brengen en ging met zijn prauw. Zeer dankbaar accepteerde ik zijn aanbod.

Het was nog donker toen we aan boord van zijn prauw stapten. De wind kwam uit de goede hoek. In plaats van fiks te moeten roeien konden we het zeil gebruiken. Bovendien stelde dit ons in staat enkele uren in de schaduw door te brengen, in plaats van door een verzenkende zon geblakerd te worden. Daar ik merkte dat mijn krokodillehuid verschrikkelijk was gaan stinken, vroeg ik Isaïc de huid regelmatig in zee af te spoelen. Er bleef steeds een dun laagje stinkende olie op het oppervlak van het zeewater achter. Dit was vermengd met stukjes rottend vlees en vet dat Isaïc er af had geschraapt. We hadden ons moeten realiseren dat dit de ideale manier was om ongewenste roofdieren aan te trekken.

Lang voor het aanbreken van het middaguur was de wind die ons zo gunstig gezind was geweest gaan liggen, en moesten we onze toevlucht nemen tot roeien. We trokken ons niets aan van de rugvinnen van de haaien, die rondom ons aan de oppervlakte waren verschenen, totdat de prauw een paar fikse stoten te verduren kreeg. We konden nu duidelijk de grote lijven van die beesten zien. Eén van hen zou makkelijk in staat zijn de prauw te doen kapseizen. Het leven te beëindigen als haaienvoer lokte ons niet aan. Toen een bijzonder harde stoot de prauw enorm uit het evenwicht bracht gaf ik het bevel de krokodillehuid overboord te gooien. Isaïc smeed de huid zo ver mogelijk weg. Op het moment dat deze de oppervlakte van de zee raakte, veranderde die plek in een kolkende poel van waanzinnige haaien, die om de restjes vochten. Binnen tien minuten waren ze alweer verdwenen en was er niets meer over om ze te lokken. Hierna hadden we geen last meer van haaien. Na aankomst in Rapaowi liet ik onze bagage onder de hoede van Isaïc achter, en liep zelf licht bepakt naar Ransiki. Een paar uur later ontmoette ik daar Koos Zieck en zijn houtvestersgroep.

We hadden onze taken volbracht en verlangden alleen maar naar een behoorlijke maaltijd, een schone kamer, en een goed bed in Manokwari. Eenmaal terug in Rapaowi, hadden we zeker vijf uur nodig om onze bagage aan boord van de 'Higgins' te stouwen.

Alvorens te vertrekken verwachtten we dat er eerst een paar gaten dicht gestopt moesten worden. Het werd tenslotte half vier eer we naar ons geliefde Manokwari, dat tevens ons thuis was, stoomden.

Of het nu door de 'Higgins' kwam, of dat het aan dit bijzonder uitgestrekte stuk kust lag, zullen we nooit te weten komen.

Op deze reizen maakten we altijd smerige stormen mee, en weldra zaten we opnieuw midden in ruw weer. Uit gewoonte hadden we bedongen dat we een plaats aan dek, in de buurt van de railing, zouden krijgen. Het uittrekken van onze jungle-schoenen was het eerste dat ons te doen stond. Anders zouden we onnodig zwaar zijn als we van boord zouden moeten springen om de veilige kust te bereiken. We had-

den het land aan de tochten op deze drijvende doods-kist, die ze al jaren geleden hadden moeten slopen. Voor ons vertegenwoordigde dit schip het schrikbeeld van de zee. Ze hielden het nog steeds in de vaart en het voer voor handels- en transportdoeleinden langs de kust. De stalen beplating was verrot en de 'Higgins' zig-zagde slechts in ondiep water om uit de buurt van de koraalriffen te blijven. De wild uitzierende kapitein vroeg ons op zijn tochten nogal eens een oud nethemd of een handdoek om hiermee een nieuw gat in de romp te stoppen. Daarna smeerde hij er sneldrogend cement overheen. 70% van de romp bestond uit brokken cement die, als je de eeuwig optimistische kapitein moest geloven, extra stabiliteit aan deze drijvende schroothoop gaven.

Zolang hij dekplaatsen bij de railing voor ons reserveerde en wij het zicht op de kust bleven houden, waren wij bereid alles wat hij zei te geloven.

Al snel trof de storm ons frontaal en zaten we in doornatte dekens dicht tegen elkaar aan. De stortzeeën spoelden golven water over ons heen. Op de een of andere manier schikten we ons in de heersende omstandigheden door ons mentaal af te sluiten, zolang we aan de zorg van deze kapitein overgeleverd waren.

We waren doornat, huiverden van de kou, smeriger dan landlopers, onverzorgd, ernstig uitgeput door oerwoudkoorts, en hongerig. We verlangden alleen naar een bad en iets warmes in onze magen. De meeste passagiers hadden last van zeeziekte.

Acht uur later kwamen we in Manokwari aan. Na een bad en enkele borden hete soep, vielen we spoedig in slaap.

De volgende morgen om 7.00 uur namen we de landrovers en reden naar de kop van het havenhoofd om onze bagage van de 'Higgins' af te halen. In het restaurant lieten we ons de hete koffie en gebakken bananen goed smaken, keerden daarna terug, en doken nog een tijdje in bed. Na het opstaan was een goede scheerbeurt noodzakelijk, eer we uitgebreid konden genieten van een verrukkelijk bereide Indonesische rijsttafel. Wat later in de middag reden we naar de kust in de buurt van Pasir-poetih, waar we zwommen en de rest van de middag luiierend op de warme kust doorbrachten.

Ongeveer een jaar later zonk de 'Higgins' vlak bij de kust van Wandammen. De kapitein kreeg het voor elkaar de boot bij laag tij, in water van vier voet diep, te laten zinken.

Een zojuist aangekomen stel mensen kreeg hierbij de eerste schrik van hun leven in Nieuw Guinea. Ze moesten naar de kust waden en nog een paar uur door het oerwoud lopen, eer ze hun nieuwe huis bereikten.

De eerste veertien dagen van maart gebruikte ik voor het sorteren van alle verzamelde gegevens en het samenstellen van een compleet rapport over onze bevindingen in het Anggi-district. Tevens beantwoordde ik de brieven van Gonny. Daarna trof ik voorbereidingen voor verschillende tochten in de Geelvinck-baai.

Uit het complete rapport van de expeditie naar het district van de Anggi-meren, stelde ik de volgende korte samenvatting op:

Op 01.02.1954 verlieten we Manokwari en keerden er op 27 februari 1954 terug. Voor de terugtocht Manokwari-Rapaowi charterden we de barkas 'Higgins'. Uitgezonderd de overtocht over de beide meren Anggi-gita en Anggi-gigi, waarvoor inheemse vlotten werden gehuurd, werd de hele expeditie te voet gedaan. We bezochten de navolgende plaatsen, kampongs en bivaks: Manokwari; Rapaowi; Ransiki; Sakoe-mi; October; Ingris; Noordpool;

Hoegermeda; Maniwé; Pamaha; Pamaha Tástéga; Iraï; Singania; Oelong; Lobo; Hoebésia; Taigehi; Tárofoe; Toehábáro; Siskedobo; Dridaga; Hoengoe; Tomiskatéra; Séroerei; Soengodás; Sagoeáméba; Tomsasirri; Cofó; Oedokoama; Iraiwéri; Imba-ã; Soetiébé; Bintimoenti; Tombroki; Sibángo; Tástéga; Waren en Moeni.

Ruw geschat telt de bevolking rond beide meren ongeveer 2000 zielen, die voornamelijk tot de Manikionstam behoren. Slechts een handjevol mensen zijn leden van de Hattamstam. Hun landbouwmethodes zijn buitengewoon primitief. Dit is hoofdzakelijk te wijten aan gebrek aan geschoolde krachten en het volledig ontbreken van handwerktuigen. Ze houden een paar kippen en enkele tamme zwijnen.

De totale oppervlakte bebouwde grond bedraagt ongeveer 40 ha, en nog eens 11 ha, dat door opgerichte plaatselijke coöperaties in cultuur wordt gebracht. Er worden aardappelen; batata's (zoete aardappelen); keladi; mais; uien; verschillende bonensoorten; groene bonen; suikerriet; laboe; selderij; tabak; tomaten; andijvie en kool verbouwd.

Een minimum van 3000 ha land om te bebouwen is beschikbaar en ligt hoofdzakelijk rond Oelong (Andang); Iraï en Taigeki (Tiraga).

Het is aan de zware regenval toe te schrijven, dat het in cultuur brengen van land alleen daar kan plaatsvinden, waar drainage van de hellingen mogelijk is.

Wegen bestaan niet. Alleen zeer moeilijk begaanbare voetpaden verbinden het Anggi-district met de kust, en dit geldt ook voor de verbinding tussen de verschillende dorpen.

Omdat ze niet over gereedschappen beschikken wordt de eerste aanplant verricht met behulp van stokken, waar aan het uiteinde een scherpe punt is gemaakt. Na de oogst worden de varkens in de tuinen losgelaten om op zoek te gaan naar knollen en dergelijke. Door het omwoelen van de grond wordt op deze wijze in de eerste vorm van het in cultuur brengen voorzien.

Grote en bijna vlakke gebieden staan permanent onder 2-3 voet water. Juiste drainage zou kunnen voorzien in uitgestrekte oppervlakten bouwland.

Het kostte ons meer dan acht uren om één stuk onder water staand land over te steken. In de toekomst zou bij Oelong een landingsbaan aangelegd kunnen worden.

In rechte lijn is de afstand Oelong-Manokwari ongeveer 25 km. De oppervlakten van het Anggi-gigimeer en Anggi-gitameer beslaan res-

pectievelijk \pm 2100 ha en \pm 2300 ha. In deze meren leeft alleen paling. In de toekomst zou het uitzetten van bepaalde soorten forellen de bevolking voorzien van een extra eiwitbron'.

Na het beëindigen van de rapportage vertrok ik met de 'Higgins' naar Ransiki, voor besprekingen met de plaatselijke overheid en het verzamelen van gegevens betreffende het gebied van de Geelvinckbaai. De staf van het hoofdbureau had me gevraagd de economische mogelijkheden te onderzoeken voor het openleggen van dit gebied, in verband met de eventuele copra-productie. Hieraan voorafgaand zou ik een volledige inventaris van dit kolossale gebied moeten samenstellen. Om kort te gaan, ik zou elke kokospalm moeten zien, en elk grondoppervlak voor mogelijke uitbreiding in de toekomst moeten opmeten.

Ik zocht alle verzamelde informatie uit en maakte de plannen voor verschillende etappes, waarin dit enorm uitgestrekte gebied aangepakt moest worden.

Vooraf meneer Siemelink uit Manokwari voorzag me van waardevolle tips. Na al deze inspanningen ging ik 's avonds in de stad uit.

26 maart was onze bagage ingepakt en stonden we klaar voor een expeditie langs de kust naar de Mambor- en Moor-eilanden.

Om uit de buurt te komen van de solide wal van groene bomen kon je het beste naar het strand gaan. We genoten in het bijzonder van sportvissen vanaf de kust. Wanneer we de barkas namen voor een tocht naar open zee hadden we de verrekijker bij ons. Bij het bereiken van diep water wierpen we onze vislijnen uit, en zekerden ze aan de boot. Door langzaam te varen konden we de zee in de gaten houden. Er werd door ons speciaal gelet op de aanwezigheid van zeemeeuwen. Op het eerste teken van een vlucht vogels, die als gekken de zee in doken, zou de roep: "vogels ahoy" ons waarschuwen snel de vislijnen in te halen en ons naar die plek te spoeden. Het duidde op een school grote vissen die dicht aan de oppervlakte jacht maakten op een kleiner soort. Zig-zaggend door de school vissen leverden we strijd met de grote roofzuchtige beesten. Op deze manier voeren we nogal eens rond, genietend van de kalmte van de zee, totdat nieuwe tekenen van activiteit van vogels ons op onze post riep, om weer in actie te komen. Je moest er snel bij zijn, of de vis nu groot of klein was, omdat deze makkelijk een haai kon aantrekken. Daar kwam ik achter toen ik even uit de kust bij Roemberpon aan het vissen was. Ik bemerkte dat ik een kleine vis aan de haak had geslagen, en maakte geen haast om de vis binnen te halen. Integendeel, in plaats daarvan liet ik 300 meter vislijn vieren, in de hoop een koningsmakreel aan te trekken. Plotseling kreeg ik een geweldige ruk aan mijn lijn. De strijd duurde maar enkele seconden. Ik bleef slechts met 5 meter vislijn in mijn handen achter. Een enorme klap op de oppervlakte van het zeewater gaf de plaats aan waar een vis mijn aas verzwoegen had. Mijn vismaat, Koos Zieck, vermoedde dat het een grote haai was geweest die er met mijn 300 meter vislijn vandoor was gegaan.

Op weekeinden, of wanneer we terugkwamen van een expeditie of

vistocht, zochten we altijd het restaurant van meneer Siemelink uit. Daar zittend op de veranda, met een groot glas sterke ijskoffie, keken we uit op de Doreh-baai en luisterden naar de golven die onder de vloer op de kust stuk braken. De vrouw, of concubine, van de eigenaar stond bekend om haar kookkunst. Allerlei zelfgemaakte hapjes stonden tot onze beschikking. We hielden ervan om er met vrienden en bekenden neer te strijken, ontspannen pratend over van alles en nog wat. Verlangend keken we naar een binnenkomend vliegtuig, of een aankomende mailboot, in de hoop dat er post voor ons was. Intussen knabbelden we ons door een schaal vol sateh-babi (kebab-vlees) in pinda-saus heen.

Wanneer de post afgeleverd was bij het, uit één kamer bestaande, postkantoor werd er niet gewacht op de komst van de beheerder. We renden erop af, forceerden de ramen en openden de postzak. De inhoud gooiden we op de vloer. Zittend rond de stapel riepen we de naam van de geadresseerde af, en overhandigden poststukken door het raam aan de mensen die zich daar hadden verzameld.

Bepaalde mensen kon je er altijd aantreffen die, tegen beter weten in, hun naam wilden horen afroepen en een brief in ontvangst hoopten te nemen. We wisten dat ze helemaal geen familie hadden en tevergeefs wachtten. Het leven in de jungle kon buitengewoon triest zijn. Als we door de berg heen waren lieten we het sorteren verder aan de beheerder van het postkantoor over. Hij was nooit ontstemd, het bespaarde hem veel werk. Post betekende in het oerwoud veel voor ons. Het hield ons op de been als we uit de 'Groene Hel' kwamen strompelen, smerig als varkens, en op elkaar steunend vanwege jungle-koortsen. Wanneer ik van een tocht terugkwam lagen er altijd verscheidene brieven van Gonny op me te wachten. Het veroorzaakte nogal wat goed gehumeurde, en toch een tikkeltje jaloerse, reacties van anderen. Gonny schreef regelmatig en erg onderhoudend.

We kregen eens bezoek van een Hollandse parlementaire commissie. Ze deden een enquête-onderzoek. Korthedshalve noemden wij het 'een vacantiereis op kosten van de Hollandse belastingbetalers'. Ze verrasten ons tijdens onze siësta. We waren allen vrijgezel en hadden ieder een eigen kamer die uitkeek op de lounge van ons vrijgezellenhuis. We sliepen zelden, maar schreeuwden elkaar over en weer opmerkingen en roddels toe. Wanneer het onderwerp 'meisjes' aan de orde kwam, waren we het er gloeiend over eens, dat een scheepslading blanke meisjes top-prioriteit moest hebben. Plotseling werden we onderbroken door iemand die luid zijn keel schraapte, en riep of er iemand thuis was. Met handdoeken om de lendenen gewikkeld kwamen we uit onze kamers te voorschijn, en zagen een 6-tal goed geklede heren in onze stoelen zitten. Ze stelden zich voor en gaven toe dat ze ons afgeluisterd hadden, maar wilden wel onze werkelijke klachten vernemen. Ze kregen meer te horen dan ze verwacht hadden. Toen we het probleem van geschikt onderdak aanroerden kwamen we in een verhitte discussie terecht. Zittend in onze stoelen, iets waar we al de pest

aan hadden, keken ze om zich heen en waren het absoluut niet met ons eens. Ze hielden vol dat we in zo'n mooi, groot gebouw, een eerste klas logies genoten en geen enkele reden tot klagen hadden. Koos Zieck kreeg bijna een beroerte en repliceerde met stemverheffing: "kom hier maar eens kijken", en beende met grote stappen dwars door de loungemuur heen zo de tuin in, de parlementariërs in grote verwarring achterlatend. Er kon geen beter bewijs geleverd worden. Het binnenste van de houten wand was volledig door 'rajap' (witte mieren) weggevreten, terwijl alleen de overgebleven witgekalkte bekleding ons onderdak bood. Een paar maanden later werd er voor goede behuizing gezorgd. We werden alle vier onder gebracht in de oude pasangrahan (hotel), die sindsdien 'de paardenstal' werd genoemd, vanwege de herrie die we maakten als we thuis waren en vrienden hadden uitgenodigd. Alvorens dat stelletje 'witte-boorden-heren' ons verliet, probeerden ze nog de score te vereffenen, door ons voor racisten uit te maken. We hadden geweigerd Papoea's bij ons in huis te nemen, terwijl er nog twee behoorlijke kamers leeg stonden. Dergelijke opmerkingen betekenden alleen maar olie op het vuur. Een stapel foto's op tafel toonde hen de wijze waarop wij weken- of maandenlang leefden. We vertelden hen dat de paar dagen of weken dat we thuis waren wij ons beschaafde mensen wilden voelen en alleen onze plaatselijke vrienden wilden ontvangen. Dat deed hen uiteindelijk uit onze stoelen opstaan, en ze gingen bijna op een holletje naar het nieuwe hotel.

De zaterdagen werden dikwijls gereserveerd voor vergaderingen. Je moest er werkplanningen bespreken, regelingen treffen om vereiste hulp te krijgen, een schip charteren, etc. Soms was de bijeenkomst snel afgelopen en konden de mensen op tijd naar huis. Vaak echter sleepte een vergadering zich uren voort, en was er op gezette tijden een onderbreking nodig om mensen de gelegenheid te geven hun dorst met koud bier te lessen. Gewoonlijk liepen deze ontmoetingen uit op een losbandig feest in de kantine van de politie. We probeerden er altijd zo min mogelijk aan mee te doen, want er kon van alles gebeuren. We gaven de voorkeur aan een koud drankje, waarbij we ontspannen in onze eigen stoelen zaten.

's Zaterdag werd om 12.00 uur met werken gestopt. Veel mensen kwamen dan in de politiekantine bij elkaar om snel wat te drinken, teneinde een schier onlesbare dorst te lessen. De noodzaak om over het werk en het programma van de komende week van gedachten te wisselen, was alleen maar een nietszeggend excuus.

Het feest begon rustig, maar na het tweede of derde biertje werd het meer geanimeerd. Een lange kantine tafel werd tegen de muur gezet, met het idee zoveel bier te drinken dat er een aaneengesloten rij flessen over de hele lengte van de tafel kwam te staan. Er waren altijd een stelletje zeer dorstige lieden aanwezig, en het duurde niet lang of er moesten meer tafels aangeschoven worden. Tegen die tijd was het feest in volle gang en werd het rumoerig. Mensen moedigden elkaar aan en schreeuwden, dat ze mee wilden helpen een volgende rij met

lege flessen te plaatsen. Ik herinner me nog de keer dat iemand riep: "Laten we onze geweren halen en de flessen kapot schieten." Terwijl de drinkers op dit briljante idee toastten, glipte een dienstdoend lid van het kantinepersoneel, die nog redelijk nuchter was, de deur uit en rende naar de wapenkamer. Na deze afgesloten te hebben holde hij naar de kust en gooide de sleutels in de baai. De veiligste plaats voor de sleutelbos was waarschijnlijk diep water.

In Manokwari werd, als een feest in dit stadium kwam, niets voor onmogelijk gehouden, en kon er van alles gebeuren. Het arme personeelslid had veel te verduren van de woedende klanten die, voor ze naar huis gingen, eerst hun wapens terug wilden hebben.

Een man uit het oerwoud zonder geweer was ondenkbaar. Wanneer je de politiekantine binnen kwam was het een vaste regel dat je je wapen ter bewaring inleverde. Op maandagmorgen had de plaatselijke sleutelmaker de nodige problemen bij het openmaken van de gebouwen. Hij moest sloten vervangen en lopers vervaardigen, terwijl een woedende menigte de kantine bestormde, in de hoop hun wapen terug te krijgen.

Enkele vrijgezellen gaven op een zaterdag een feest, waarvoor ze ook een aantal marine-officieren hadden uitgenodigd. Die waren al enigszins aangeschoten toen ze met hun jeep arriveerden. Ze weigerden de tien grote trap treden, die naar de voordeur voerden, te beklimmen.

Nadat ze eerst een half uur lang, aangemoedigd door uitroepen van de toeschouwers, de kantine probeerden binnen te rijden, verlieten ze tenslotte halverwege de trap hun voertuig, klommen over de motorkap, en stortten zich in het feest.

Die middag genoten de burens niet veel rust. Wij gingen net op tijd weg. Het feest ontaardde in een enorme vechtpartij. Vanaf onze veranda zagen we dat mensen uit de ramen naar buiten werden gesmeten, en gebroken meubilair in het rond vloog.

Bij twee dozijn mensen werd eerste hulp verleend in het dichtstbijzijnde ziekenhuis. De meesten hadden snijwonden, veroorzaakt door verbrijzeld glas. Een spoedtelefoontje had geïrriteerde artsen naar het ziekenhuis laten komen om de bloedende feestgangers te verbinden. Dit feest was geëindigd als 'de ruzie van het jaar'.

Bij ons, oerwoudlopers, stond Nieuw Guinea bekend als 'de Witte Hel', het behelsde het eiland Biak. Het vasteland van Nieuw Guinea heette 'de Groene Hel'.

Biak bestaat uit wit koraal, waarop de verblindende reflectie van de zon iemands huid, vanaf het moment dat hij arriveert, doet verbranden en afbladderen.

Voordat het KLM hotel "t Rif" gebouwd werd, bestond de enige accommodatie, als we op onze reizen Biak aandeden, uit lage ex-legerhutten. Deze plek haatten we uit de grond van ons hart.

Vanwege de aanwezigheid van stekelroggen en venijnige zeeslangen namen we zo nu en dan schoorvoetend, een verfrissend bad in zee.

Vooral de zeeslangen boezemden ons angst in. Alhoewel ze er prachtig uitzagen, met banden van lichtgroen en zilverwit over hun lijf, was hun beet volgens de plaatselijke bevolking dodelijk.

Wij gaven de voorkeur aan 'de Groene Hel', in weerwil van al de ontberingen die we in de loop van onze werkzaamheden tegenkwamen en moesten overwinnen. We moesten ons inkomen nogal eens op een avontuurlijke en bijzonder moeilijke wijze verdienen.

In de kustgebieden viel jaarlijks een hoeveelheid regen van 600 mm. terwijl dit in de binnenlanden kon oplopen tot circa 1200 mm.

Bij meerdere gelegenheden bleek dat nieuwkomers, die eerst op Biak landden, zich erg ontmoedigd voelden. Eén nieuwkomer uit Holland nam hetzelfde vliegtuig terug. 's Middags arriveerde hij en de volgende morgen was hij alweer verdwenen. Tegen de tijd dat ze in Biak naar hem zochten zat hij al weer hoog en droog in Amsterdam. De brandende zon en verblindende weerkaatsing had hij absoluut niet kunnen verdragen.

Soms werden er mensen op doktersadvies binnen een jaar naar Holland teruggestuurd.

Vooral op expeditie in 'de Groene Hel' hadden we veel vlees nodig. Het was de manier om eiwitten aan te vullen. Ransiki was de plek waar je grote herten kon schieten. Het voorzag ons van grote hoeveelheden vlees en het kostte weinig inspanning, omdat je ze 's nachts gemakkelijk kon neerleggen. Het vlees moest in dunne plakken gesneden en laagsgewijs verpakt worden, rijk besprenkeld met een mengsel van zout, kruiden en andere ingrediënten, om het vlees vervolgens in houten kisten te conserveren. Een stevige deksel, verzwaard met een grote kei, veroorzaakte voldoende druk om overtollig vocht eruit te persen. Na enkele dagen werd het gedeeltelijk ontwaterde vlees uitgespreid op een dak van ijzeren golfplaten, waar het in de zon de kans kreeg volledig te drogen.

Deze 'dándáng' (biltong) voorzag ons op onze tochten van een waardevolle eiwitbron.

Zo nu en dan moesten we bij een tocht van de kust naar de binnenlanden de reis aanvaardden met een groep ontevreden dragers, die bleven volhouden dat de bagage te zwaar was, waardoor we nauwelijks opschoten. Hun stemming sloeg echter volledig om wanneer ik een hert of een zwijn schoot. Als ze het hele beest verdeeld hadden, en zich hadden overtuigd dat er niets was weggegooid, vervolgden ze lachend en zingend met versnelde pas hun weg. 's Nachts kwam het ons duur te staan. Ze hielden ons met hun lawaai uit de slaap. Met liederen bezongen ze, dat het lot hen goed gezind was en dat zij ons op deze tocht mochten vergezellen. Als er alleen nog maar botten over waren werd het feest pas beeindigd.

De weg naar hun hart ging recht door hun maag. Tijdens boottochten leefden we ons uit op het vangen van vis. De kapitein was altijd bereid op ons verzoek zijn snelheid te minderen, zeker als we zijn boot

hadden gehoord. We hadden onze vislijnen altijd bij ons, en als we in de gaten kregen dat grote vissen zich aan kleinere te goed deden, wisten we dat we genoeg zouden vangen om iedereen aan boord van voedsel te voorzien. De rest rookten we, zodat we nog een paar dagen in de rimboe voort konden. Scheepskoks waren niet te evenaren als het op het bakken van vis aankwam. Bij zulke gelegenheden aten we vis, vis, en nog eens vis, door een tevreden kok perfect gebakken.

De hoeveelheid voedsel die Papoea's per maaltijd verorberen, geloof je alleen als je het zelf hebt gezien. Pas als de laatste restjes op zijn gaan ze van tafel. Hun devies is: 'je kan het beter opeten dan verspillen'. In dit klimaat moet eten vers zijn.

Wanneer we in onze 'dug-out-kano' de Geelvinck-baai doorkruisten, brachten we dagen en soms weken aan boord door. We hadden altijd de vislijnen uitstaan, zodat we verse vis konden nuttigen.

Een grote zeilvis joeg ons de schrik op het lijf. Ik voelde dat ik een grote vis aan de haak had geslagen. Plotseling kwam deze boven water en zeilde met een ongelooflijke snelheid recht op ons af. Doordat we met harpoens en speren gooiden moeten we het beest hebben afgeschrokken. Het miste ternauwernood de zijrijver, alvorens de diepte weer in te duiken. Mijn vislijn knapte af alsof het een katoenen draadje was. We waren alle drie een beetje van slag en er absoluut zeker van dat de vis boven water was gekomen om ons aan te vallen.

Zeilvissen stonden bekend als slecht gehumeurd. Papoea's uit de kuststreken hadden een heilig respect voor ze.

PAPOEA'S

Vanzelfsprekend stonden onze dagboeken vol met aantekeningen over jagen en vissen. Onze tochten duurden vaak meerdere weken, en verliepen onder uitzonderlijke omstandigheden en in gebieden waar je niet zó maar even de winkel induikt om wat inkopen te doen. Het terrein stelde eveneens grenzen aan de hoeveelheid voedsel en bagage die we konden dragen. Om er zeker van te zijn dat we genoeg voedsel en bovenal vers voedsel hadden, moesten we leven van wat de natuur ons bood. Ons motto was: "Als Papoea's met de Papoea's leven, om te overleven".

Niemand hoeft in het oerwoud van honger om te komen. Er is altijd wel een of andere vorm van voedsel of fruit voorhanden. Het binnenste van de topjes van sommige palmbomen voorzag ons vaak van een verrukkelijk remplacant van brood. Broodvrucht-bomen staan bekend om hun goede kwaliteit. Vlees is in verschillende vormen voorhanden, wanneer je niet al te kieskeurig bent omtrent de herkomst. Slangevlees is zeer zacht, en het staartvlees van een krokodil smaakt even lekker als vis. Wanneer je het roostert smaakt het echter net als kip. Als je het met een beetje rijst opdient is het een genot voor iedere lekerbek.

Wanneer je door een gastvrije stam werd uitgenodigd de maaltijd met hen te delen mocht je dat nooit weigeren. Een weigering kon opgevat worden als een belediging.

Vraag nooit naar de herkomst van het vlees dat je aangeboden wordt.

Het heeft geen zin over ziek worden te praten als je het vlees niet eerst geproefd hebt. Trouwens, wie garandeert je in bepaalde streken dat je bij het middagmaal niet één van hun voormalige burens aan het verorberen bent. Koud en fris water is altijd direct beschikbaar omdat het binnenin gigantische lianen door de natuur opgeslagen is. Het meeste oerwoudvoedsel moesten we met moeite zelf zien te bemachtigen. Als dit niet zo was dan zouden we dit land niet 'de Groene Hel' doch het 'Paradijs' genoemd hebben.

Als je van her naar der dwars door Nieuw Guinea trekt kom je met allerlei verschillende gewoonten in aanraking. Je moet ze accepteren alsof het de gewoonste en natuurlijkste zaak van de wereld betreft. Het was ook de veiligste manier om jezelf en de groep te beschermen. Wij zagen niets vreemds in een inheemse vrouw die met blote borsten door de straten van Manokwari liep, met aan één kant een zuigende baby, en aan de andere borst een mager biggetje. Je weet dat de prijs van een varken hetzelfde is als de prijs voor een vrouw, of een stenen bijl.

In de binnenlanden konden we geen bad in de rivier nemen, zonder dat het hele dorp uitliep om ons gezelschap te houden. Ze zaten dan op de oever en keken met verbazing toe hoe we ons met zeepsop bedekten, en naar de stromen schuim die we produceerden. De vrouwen en meisjes discussieerden eindeloos over onze witte huid, en maakten vaak zeer ondeugende opmerkingen. Met behulp van één of twee tolken die we altijd bij ons hadden, en ons van doorlopend commentaar voorzagen, konden we ze makkelijk volgen.

Als we weer aangekleed waren zou de menigte zich weer verspreiden. Na de maaltijd kwamen de dorpsoudsten langs, gingen bij ons zitten, rookten eindeloos van de tabak die we voor ze hadden meegenomen, en bleven tot diep in de nacht praten. Hoewel zeer vermoeiend, waren deze sociale bijeenkomsten zeer belangrijk. Terwijl we elkaar beter leerden kennen, verstevigde dit de vriendschap, en dat voorzag ons van de nodige informatie. Ook konden we zo afspraken maken met dragers die we wilden huren voor een tocht die voor de volgende dag uitgezet was. We lieten de dragers de afstanden zelf bepalen.

Een dagtocht nam normaal gesproken tien uur in beslag, dat was de afstand van het ene dorp naar het andere, uitgezonderd de situatie wanneer we in een specifiek stamgebied kwamen. Een dorp onderhield meestal vriendschappelijke banden met het volgende dorp, in verband met hun handelsbetrekkingen. Wanneer ze deze afstanden overschreden konden ze in vijandelijk gebied komen.

Amerikaanse missionarissen maakten eens de fatale fout hun dragers te dwingen om de Kebar-vlakten in te trekken, met het resultaat dat ze door hun eigen dragers en bedienden vermoord werden. Het was hun eigen schuld, ze hadden een gulden regel van de jungle overtreden, door niet dagelijks van dragers te wisselen. Van streek tot streek kon je te maken krijgen met beschaafde, maar ook minder geciviliseerde stammen, vissers, verzamelaars, jagers, koppensnellers, kannibalen en boeren. Stammenoorlogen werden soms uitgevochten in een gebied waar je net doorheen moest trekken.

Dorpshoofden of stamhoofden bleven zelden in gebreke ons hun gastvrijheid aan te bieden. Onderdak in één of andere vorm was altijd wel te krijgen in een leegstaand huis of in een stamverblijf. De meisjes wedijverden met elkaar om voor ons te zorgen, en voorzagen ons van vruchten, groenten en water.

In het algemeen gesproken kunnen Papoea's in vier grote groepen onderscheiden worden:

Vissers: Het ligt voor de hand dat zij de kustgebieden bevolken en hun dorpen vlak bij de kust stichten. Ze bevissen de zee, waarvoor ze compleet zeewaardige met de hand gemaakte kano's met zijdrijvers vervaardigen. Deze kano's zijn bestand tegen ruwe zeeën en zijn vrijwel niet tot zinken te brengen. Droge kustgebieden worden door hen met kokospalmen beplant, en moerasachtig gebied gebruiken ze voor de aanplant van sago. Door de produktie van copra- en sagomeel heb-

ben ze bovendien de beschikking over goede handelswaar.

Verzamelaars: Zij leven in en rond de grote moerassen en de mangroven, van waaruit ze alles verzamelen wat eetbaar is. De natuur levert verschillende vruchten, en een beperkte hoeveelheid zeedieren, die bij laag tij te vinden zijn. Het kannibalisme dat zij ooit ontwikkelden is toe te schrijven aan het gebrek aan eiwitten. Andere stammen vergrootten hun territorium door invallen in naburige stamgebieden, waarbij ze de hoofden van gesneuvelde vijanden als trofeeën mee naar huis namen. Zij zijn berucht als 'koppensnellers'. Ik vond ze zeer gastvrij en aangenaam in de omgang.

Jagers: Zij bevolken de oerwouden tussen de kust en de bergen. De natuur voorziet hen van een overvloed aan vruchten en een grote verscheidenheid aan wild. Ze kunnen zowel met bewoners van de bergstreken als met die uit de kustgebieden handel drijven.

Boeren: Zij hebben zich gevestigd op grote hoogte in de bergvalleien, na waarschijnlijk door sterkere stammen uit de kuststreken te zijn verdreven. Geleidelijk aan namen ze hun toevlucht tot een primitieve vorm van landbouw om in hun onderhoud te voorzien, en temden wilde zwijnen om aan vlees te komen.

Er ontstond vaak een levendige ruilhandel tussen de verschillende stammen, hoofdzakelijk gevoerd tussen die dorpen, die onderling bereikt konden worden via smalle en goed beschermde voetpaden. Neem bijvoorbeeld de tabak. Deze groeide in de bergen en was zeer gewild bij de bewoners van de kuststreken, terwijl de bergstammen vaak de kaurischelpen van de kust nodig hadden voor hun monetaire systeem.

We charterden geen boot als we die niet voor een hele tocht nodig hadden, maar boekten voor vervoer steeds op die boten die beschikbaar waren. Daar de meeste boten voor handelsdoeleinden langs de kust voeren, genoten we van veel onverwachte reisonderbrekingen op deze tochten. Op het moment dat de boot voor anker ging doken we gewoonlijk over de railing om naar de wal te zwemmen.

Bij de steiger van Jamakaan kregen we de schrik van ons leven, toen we onder water plotseling geconfronteerd werden met een monsterlijke grote vis. Door onder de coaster door te duiken, konden we het water snel verlaten. Nadat we erg geschrokken aan boord klommen zagen we dat de bemanningsleden niet meer bij kwamen van het lachen. Ze vertelden ons naderhand dat we een onschuldige walvishaai hadden gezien. Deze zwom daar toevallig op het moment dat we in zee doken. De bemanning was in de gelegenheid geweest om het dier te observeren en schatten de afmetingen van de vis op 2 meter breed en ongeveer 8 meter lang. Ongevaarlijk? "Aan mijn zolen", dachten we. Een monster met dergelijke afmetingen kon per ongeluk met één teug water wel een dozijn mannen verzwelgen, zonder het zelfs te merken.

We besloten nooit meer in zee te zwemmen, om het bij de volgende stop weer opnieuw te doen, teneinde wat verkoeling te zoeken.

Een week later overkwam het ons weer, toen we onder water voor het eerst een troep dolfijnen ontmoetten. We waren bij de koraalriffen

aan het snorkelen, toen we plotseling hun snel bewegende lichamen langs ons heen zagen flitsen. Het leek alsof ze zo uit het niets te voorschijn waren gekomen. Als de weerlicht vlogen we uit het water. Niemand had ons verteld dat er dolfinen in de buurt waren. Geleidelijk aan leerden we goed naar de zee te kijken alvorens er in te duiken. Zoals we spoedig ontdekten ging dit in de praktijk niet altijd op.

Na de hele dag, ver voorbij het Ransiki-district, langs de kust gelopen te hebben, ontmoetten we een koloniale boer, die ons uitnodigde de nacht bij hem door te brengen. Hij stelde ons voor, alvorens de avondmaaltijd met hem te gebruiken, eerst te zwemmen. Wij hadden onze bekomst van de zee gekregen, maar hij overtuigde ons ervan dat er geen haaien langs dit deel van de kust voorkwamen, omdat er grote zandbanken lagen.

Wel, we kleedden ons uit en liepen om 't hardst om de eerste te zijn die in zee lag. Koos bleef nog even toekijken. Hij wilde eerst nog een sigaret roken alvorens ons voorbeeld te volgen. Ik won de race en lag er als eerste in, maar was er ook weer als eerste uit. Toen ik na mijn duik boven kwam en mijn ogen opende, keek ik in een verschrikkelijke kop, recht tegenover me. Waarschijnlijk was het dier gelijk met mij boven water gekomen. Ik weet zeker dat ik over het oppervlak van de zee gered heb om de veiligheid van de kust te bereiken. Daar lag Koos plat op zijn buik te schudden van het lachen. Geleidelijk aan kwam ik er achter dat ik oog in oog had gestaan met een 'dugong' (zeekoe, of sirene) die pal voor mijn neus naar boven was gekomen om verse lucht te halen. Alhoewel we steeds op onze hoede waren bleef de zee ons altijd parten spelen.

Iedere tocht langs de kust of in de binnenlanden moest van tevoren uitgestippeld worden, met exacte data en een programma wanneer en waar we op de kust afgezet moesten worden. En natuurlijk nauwkeurig de datum en de plaats waar we weer opgepikt moesten worden. We hielden ons strikt aan deze schema's, anders zouden er zoekacties ondernomen worden, om uit te vinden of ons iets overkomen was. We onderschatten nooit de gevaren die we in het oerwoud onder ogen moesten zien. Bij terugkeer uit de binnenlanden gaven we er de voorkeur aan een dag eerder op de plaats van het rendez-vous te arriveren. Het gaf ons wat extra tijd om ons op te knappen en we hadden allemaal de rust hard nodig. Voor het merendeel van die dag voelden we ons alsof we op vakantie waren in de Stille Zuidzee, spelend in de branding en bakkend in de zon op de kusten. We lummelden gewoon wat rond, zochten de kust op schelpen af en deden alles waar we zin in hadden. Soms schoten we een kokosnoot uit de bomen. We namen alleen de groene kokosnoten omdat deze zoet vlees en sap bevatten. De oude en rijpe noten waren alleen maar geschikt voor de handel. Met het 0,22 geweer van Koos schoten we een gat in een uitgezochte noot van een dwergpalm. Dat waren echte kunststukjes. Door onder de palm te gaan staan, probeerden we het sap met onze mond op te vangen. De

hoeveelheid die we echt binnen kregen was te verwaarlozen, alleen het plezier telde. Als er Papoea's in de buurt waren klommen ze met behulp van een touw, dat in de vorm van een krakeling om hun voeten gebonden was, in een wip in de boom en sloegen de vruchten tegen een kleine beloning naar beneden.

In sommige gebieden moest je erg voorzichtig zijn als je kokospalmen benaderde. De eigenaars van de bomen staken vaak van weerhaken voorziene bamboe-speerpunten in de met bladeren bedekte grond. Wanneer je op zo'n speerpunt trapte kon dat ter plekke een akelige en pijnlijke operatie betekenen. Je moest het er volledig uitsnijden of er uit duwen in de richting waarin de punt wees, en dan konden er eventueel nog splinters of vuil in de wond achter blijven. Onze canvas jungleschoenen hadden dikke, harde, van rubber voorziene zolen. Desondanks versleten we twee paar tot op de draad gedurende een expeditie in moeilijk terrein.

Omdat we altijd als we op route waren behoefte aan vers vlees hadden, joegen of visten we zowel overdag als 's nachts, om onze voorraad aan te vullen. Op één van onze tochten in de Geelvinckbaai kreeg Daniël het voor elkaar om met zijn harpoen een schildpad, met een diameter van vier voet, te vangen. Hij had het dier aan de oppervlakte van het water zien suffen, en het kostte ons bijna twintig minuten om er met de kano behoedzaam naar toe te peddelen, voor Daniël de harpoen kon gooien. We doken alle drie overboord om ten strijde te trekken. De schildpad zou ons van een grote hoeveelheid uitstekend vlees voorzien, dat we verschillende weken konden bewaren. In het zeer diepe en kristalheldere water merkten we ook de aanwezigheid van grote vissen op. Nadat we met de schildpad klaar waren, besloten we ook nog wat te vissen. Daniël zorgde echter voor paniek door naar de vissen te wijzen die we hadden gezien. Ze schenen met de seconde te groeien. Eén blik was voldoende om als de weerlicht in onze kano te komen en naar de dichtstbijzijnde kust te racen. Een school haaien was naar de oppervlakte gekomen, waarschijnlijk aangetrokken door al het bloed. Terwijl razende haaien er stukken vanaf probeerden te bijten, konden we de schildpad nog net op tijd op het strand slepen. We waren zo druk in de weer geweest met de schildpad, dat we de vissen die we gezien hadden, niet behoorlijk in de gaten hadden gehouden.

Aan de zoom van de jungle sneden we bamboe in cilindervormige stukken. Nadat we ze volgestopt hadden met schildpadvlees, roosterden we alles op een vuur. Wanneer de groene bamboe zwart werd, wisten we dat het vlees gaar en droog was. Van de Papoea's uit de kuststreken leerden we allerlei foefjes.

Hoewel ik vanwege de heerlijke warme temperaturen de voorkeur gaf aan de kuststreken, boden de tochten in de binnenlanden veel meer opwindning. Het gaf ons de gelegenheid veel meer te weten te komen over de manier waarop de stammen in de bergen leefden.

Doordat de bergen zich uitstrekten langs de kustlijn, kon een expe-

ditie naar de binnenlanden buitengewoon inspannend zijn. Het hield in dat een dik beboste berg bestegen werd, vervolgens aan de andere kant weer afdalen, om de volgende berg onder ogen te zien. De bergen varieerden in hoogte van 2000-7000 voet.

In de kuststreken konden we soms rivieren volgen, wanneer ze tenminste niet buiten hun oevers waren getreden. We waren altijd op onze hoede voor slangen, en in het bijzonder voor krokodillen. Met één klap van hun krachtige staart zou je door de lucht vliegen en in de rivier belanden. Vanaf het moment dat je het water raakte, zou de krokodil zich op je werpen en was je kansloos.

Een berg bestijgen betekende de grootste ontbering. Generaties lang moeten de plaatselijke stammen de smalle paadjes gebruikt hebben. Zware regenval resulteerde in zware erosie, waardoor ze zo glad als zeep waren geworden. Vaak gebeurde het dat je, na 100 meter geklommen te hebben, plotseling onderuit ging en teruggleed tot je halverwege onder de modder tot stilstand kwam. Bomen en struiken waren bij het klimmen niet altijd als noodzakelijke steun voorhanden. Velen van hen behoorden tot de netelroosachtigen en aanraking veroorzaakte verschrikkelijke jeuk. Schrammen gaven blaren en open blaren raakten snel ontstoken. Aan de afdaling kleefden dezelfde risico's, maar het was ook dikwijls mogelijk om je op de doorweekte stukken maar te laten gaan.

We hebben nooit begrepen waarom dit mooie land niet een beetje vlakker gecreëerd had kunnen worden.

De luxe van een bivak dat op orde was aan het einde van de dag, was iets waar we echt naar verlangden. Na onze middagpauze stuurden we meestal een paar dragers met gezwinde pas vooruit. Ze maakten verderop een open plek in het oerwoud, vlak bij een riviertje en bouwden er een eenvoudig waterdicht onderkomen. Als we dan tegen het invallen van de duisternis aankwamen was ons kamp klaar en de rijst al toebereid.

Aangezien het altijd tegen 15.00 uur begon te regenen kwamen we doornat aan. Dan kleedden we ons uit, renden naar buiten en hingen onze vuile kleren in de bomen. 's Nachts zou de natuur voor ons de was doen. In ons overdekt onderkomen wreven we ons droog en stapten we in droge pyjama's, waarna we van een warme maaltijd en koffie genoten.

Na de monotone maaltijden van kleverige rijst, vermengd met de onveranderlijke ingeblikte makreel in tomatensaus, en een overdosis sambal (hellevuurpeper), zou deze of gene ons geliefde jungle-lied inzetten. Iedereen zou er mee instemmen en zo uit volle borst meezingen dat zelfs onze dragers met ons probeerden mee te doen. Het lied zou door de druipende jungle weerklinken en de kikkers in een bepaald gebied tot zwijgen brengen. Op onze afgetobde gezichten zou het de glimlach weer terugbrengen, als we eindelijk op onze rug lagen en sommige van de spectaculaire gebeurtenissen, die we op de modderige paden hadden meegemaakt, de revue lieten passeren. Hoe dan ook, we

waren het er altijd roerend over eens dat we onze manier van leven niet zouden willen ruilen voor één of andere kantoorbauw, om als peneliker te eindigen.

Het vereist een speciaal slag mannen om in het oerwoud te werken. Ondanks alle ontberingen hielden we van de jungle, die een sterke aantrekkingskracht op ons uitoefende. Telkens keerden we opnieuw naar het oerwoud terug om weer een ander gebied te onderzoeken. Wanneer het weer het toeliet probeerden we de zondagen op ons bivak te blijven om de uitrusting netjes schoon en droog te krijgen.

Wanneer een succesvolle jacht ons van vers vlees voorzag, en dat was nogal eens het geval, ondersteunde dat zonder twijfel krachtig ons kampmoreel.

Leden van bergstammen waagden zich zelden voor 09.00 uur 's morgens buiten hun huizen. Wanneer de eerste zonnestralen over de bergtoppen verschenen, zou voor de bergbewoners geleidelijk het leven in de bewoonde dalen terugkeren. De jongeren zouden zich nog eens lekker omdraaien. Dit scheen hen een beetje tegen de koude van de vroege ochtend te beschermen. Mannen hielden zich bezig met het ontginnen van een nieuw stuk land, terwijl vrouwen met primitieve werktuigen het cultiveren en bewerken voor hun rekening namen. Zij gebruikten stenen beitels, bijlen en gepunte stokken. Wanneer ze in de grond op stenen stuitten, werden die naar de grens van het familie-land gebracht om er dan weer een muur van te bouwen. Dit type omuurde tuinen ben ik meermalen tegengekomen op mijn tochten door de Baliem-vallei, in het bergachtig gebied van Saboet-lama.

In tegenstelling tot de Papoea's van de lager gelegen streken waren de bergbewoners veel meer geneigd zich op landbouw toe te leggen, en maar al te graag bereid de nieuwe zaden en planten te proberen die we meebrachten.

Aan het huis van bergbewoners is altijd een kraamhut verbonden, maar ervan gescheiden door een soort kipebruggetje. De ongelukkige vrouw moest tegen de tijd dat ze ging bevallen de laatste dagen in strikte afzondering in de kraamhut doorbrengen. Oudere vrouwen voorzagen haar van voedsel en water. Ze moest het maar zien te klaren. Pas bij problemen werd hulp geboden.

Grote gezinnen zijn ongehoord, en omdat de populatie een redelijk evenwicht kent is men geneigd te geloven dat nieuwe babies alleen noodzakelijk zijn om stamleden te vervangen die verloren zijn gegaan bij stammenoorlogen of andere gelegenheden. Wanneer er onder zulke primitieve omstandigheden wordt geleefd is het begrijpelijk dat het sterftecijfer hoog is. Vooral bij stammen die in de kustgebieden leven was een groot gezin ongewenst.

De vader moest per kind het grondbezit met een bepaald stuk land vergroten. Hij moest extra kokospalmen en sagopalmen planten, en meer voedselgewassen kweken. Dit zou allemaal veel meer tijd in beslag nemen, tijd die hij liever doorbracht met jagen, vissen, handeldrijven, en praten met zijn vrienden.

Bij hun kinder-planning maakten de Papoea's uit de kuststreken gebruik van anticonceptieve 'obats' (medicijnen), die ze uit de jungle haalden. Sexuele gemeenschap vond over het algemeen buitenshuis plaats, in de tuin of in het oerwoud, waar paren wat privacy hadden.

BOERENKOOL/ 'DE GROENE HEL'

Wanneer we over het vasteland vlogen spraken we nooit van oerwoud. We noemden het 'boerenkool', want zo ziet het er van bovenaf gezien precies uit. Voor zover het oog reikte was het één hechte massa boerenkool, die in oneindigheid verdween. De eentonigheid werd alleen onderbroken door kronkelende rivieren, waarvan ontelbare S-bochten een duidelijk beeld schetsten waar plotselinge bandjirs de rivier hadden gedwongen een nieuwe loop naar de kust in te slaan.

De organisatie van, en toebereidingen treffen voor een tocht prikelden ons altijd weer. Vooral de niet in kaart gebrachte gebieden boden een geweldige uitdaging. Wanneer we ons echter in het oerwoud uitsloofden, scholden we onszelf uit voor onuitstaanbare idioten. Vooral op die momenten dat we uitgeput neervielen op een bed van takken, bedekt met varens of palmladeren, beschut door een dito afdak, dat altijd op die plaatsten lekte waar het nu juist niet moest. De eerste dag was altijd de kwaadste. In een melancholieke stemming brachten we de nacht door, alle luxe en gerieflijkheid overdenkend die we achter ons hadden gelaten. We zouden het de komende weken zonder dat alles moeten stellen. De aanblik van onze met modder bedekte kleding die, in de stromende regen, over boomtakken hing, was niet direct bemoedigend voor de volgende dag.

Lang voor zonsopgang zouden we in die koude en natte kleren moeten stappen, en het zou uren duren voordat ze aan onze lijven zouden drogen. Spoedig daarop zouden ze weer vochtig worden van het transpireren, en later in de middag weer kletsnat door regenval.

Op eenzame tochten, alleen met mijn assistenten en dragers, sliep ik zelden in het bivak. Ik gaf er de voorkeur aan mijn eigen hangmat mee te nemen en die tussen een paar bomen te bevestigen. Het nam wel enige tijd in beslag om aan het gebruik te wennen, maar het voorzag me van een volledig regenbestendige schuilplaats, waar geen muskiet in kon binnendringen, vanwege de horren die er in aangebracht waren, en de lucht vrije toegang had. Door de dakbedekking bleef ik tijdens hevige regenbuien droog. Alhoewel de horren van dubbel geweven gaas waren vervaardigd (geheel volgens voorschrift van het Amerikaanse leger), zodat men muskieten en andere ongewenste lastposten van het lijf kon houden, drongen de kleine en bijna onzichtbare muggen vaak bij duizenden naar binnen. Het had geen zin de problemen het hoofd te bieden door je lichaam in te smeren met een royale

dosis insecten-verdelgingsmiddel. Door het transpireren zou het er toch afspoelen. Uitroken was de enige manier om onze ellende te verlichten.

De Amerikaanse hangmat was een typisch voorbeeld van een legerverstreking, waarvan gezegd werd, dat het ook de kleinste insecten kon buitensluiten. We waren ervan overtuigd dat de makers het zelf nooit in het oerwoud hadden uitgetest, anders zouden ze niet de garantie hebben gegeven dat, 'hun hangmatten ondoordringbaar waren voor insecten'. Misschien dat ze de kleine steekmug niet onder insecten klassificeerden, maar wij ervoeren hun aanwezigheid als hinderlijk en slaapverstoring.

Het oerwoud brengt altijd haar eigen specifieke geluiden met zich mee. Het is wel afhankelijk van het gebied waar je doorheen trekt. Langs de kust en de rivieroevers deed een onwelluidende herrie van vogels en ontelbare insecten, die ieder hun eigen kenmerkende zang of klank hadden, ons bij het krieken van de dag ontwakten. Al deze geluiden zouden in volume toenemen wanneer de eerste zonnestralen door het bladerdak van de woudreuzen zouden vallen. Binnen één of twee uur zou de toegenomen hitte de jungle veranderen in een sauna, en zelfs de vogels en insecten behoorlijk doen intomen. Er kwam maar weinig zon op de bodem van het oerwoud terecht. De grond was bedekt met een dikke laag rottende plantaardige resten. Een plotselinge stilte onder vogels en insecten deed je automatisch op je hoede zijn. Het duidde er op dat in dit gebied iets op prooi uit was, en dat bracht hen in verwarring. Meestentijds werd het veroorzaakt door inboorlingen die op jacht waren en zich in het oerwoud voortbewogen. De ondergroei is soms zo dik dat je een inboorling binnen een afstand van 10 voet kan passeren zonder hem op te merken. Een vleugje tabaksrook duidt op zijn aanwezigheid, en een vriendelijke groet doet hem, wat schaapachtig grinnkend, uit zijn schuilplaats te voorschijn komen. Voordat je hen opmerkte hadden ze jou al lang in de gaten. Ze zijn veel meer aan het leven in het oerwoud aangepast en observeren een indringer eerst, voordat ze er contact mee maken. Tenminste als ze nieuwsgierig genoeg zijn, of als ze denken dat het voor hen de moeite waard is. Zo niet, dan gaan ze eenvoudigweg ongemerkt over in het oerwoud en niets zal hun aanwezigheid verraden. Als ze echter contact willen, dan moet je er de tijd voor nemen, ze uitnodigen voor het roken van een sigaret en een praatje maken. Ze houden van een rokertje, en als je een praatje met ze maakt schep je een vriendschapsband. Wanneer ze jouw doel kenden, wilden ze je wel urenlang vergezellen om je de kortste route te wijzen, of ze lieten je één van hun wildsporen zien. Het bespaarde ons vaak uren, die we ons anders door het oerwoud heen hadden moeten kappen.

Het duurde vrij lang voordat je, als het begon te regenen, de eerste druppels voelde. Het dikke bladerdak kan heel wat regen in zich opnemen eer het overtollige water naar beneden komt. Maar na een regenbui krijg je het tegenovergestelde effect. Wanneer de zon alweer

schijnt loopt je nog een tijd lang door water dat van de bladeren en takken druipt.

Als je na een verblijf van een paar dagen aan de kust, gebruind door de zon, het oerwoud ingaat, kom je er na een week weer zo wit als een laken uit te voorschijn. In deze natuurlijke sauna verdwijnt het huidpigment weer snel door het continue zweten. Pakjes sigaretten waren waardeloos, ze namen ruimte in beslag en je kon ze niet droog houden in een natte zak. Wij namen alleen zware shag en sigarettenspapier mee, in speciaal daarvoor gemaakte rubberen tabakszakken. Deze konden met een stalen veer afgesloten worden, waardoor de lucifers ook droog bleven als we rivieren moesten overzwemmen. Of het nu regende of niet, het was onze gewoonte om onder een breed bananeblad te zitten, dat we als een soort paraplu over ons hoofd drapeerden. Dan rolden we met de hand een 'strootje' en genoten van een droge sigaret. Het was een korte onderbreking tijdens een uitputtende tocht. Veel niet-rokers rookten in het oerwoud nogal eens hun eerste sigaret. Het kon ons niets schelen dat we in water en modder zaten, we waren toch al nat en vies, een beetje meer deed er niets toe. Een rookpauze was voor ons zoiets als een versterkend middel, na uren ploeteren door water en modder, en het hakken van een pad door dichte onderbegroeiing. We wisten dat het vele dagen en soms vele weken kon duren eer we de schone en droge kust, sprankelend in het zonlicht, terug zouden zien.

Bovendien was het vaak de enige gelegenheid om de schoonheid van de gigantische bomen in de primaire jungle te observeren. Deze woudreuzen waren bedekt met mossen, en zowel stam als takken waren afgeladen met een grote variëteit aan epiphyten, die voornamelijk bestonden uit fraaie varens en orchideeën. Onder de orchideeën was de tijgerorchidee meestal dominant. Als je je deze weelderige groei kan voorstellen, waar alles doorweven is met een verwarrende massa van allerlei soorten klimplanten, dan kan je je ook wel een beeld vormen van onze strijd bij het kappen van onze weg door de uitgestrektheid van het oerwoud. Het is op geen stukken na te vergelijken met een mars in een gecultiveerd bosgebied. Eens trokken we door een erg moeilijk gebied. Toen we tegen de avond een bivak opsloegen, keken we op de kaart waar we ongeveer terecht waren gekomen. We hadden onder zeer uitzonderlijke omstandigheden negen uur achtereen gezwogd. In rechte lijn gemeten (as the crow flies) hadden we nog geen zeven kilometer afgelegd.

Op een van deze tochten ontdekten we een kaarsrechte en dikke 'Aurucaria-boom', vlak bij ons bivak. Koos Zieck besloot de boom om te hakken, omdat de top ergens boven ons in het bladerdak verdween en hij de exacte maten wilde weten. Op borsthoogte mat de stam 78 cm. in doorsnede. Na het vellen van de boom kon de juiste lengte gemeten worden. Deze bedroeg 78,40 meter. Voor iedere centimeter doorsnee was de boom 1 meter in lengte gegroeid.

De aurucarias kwam hoofdzakelijk op berghellingen voor. In de

kustgebieden kwamen we vaak de reusachtige 'Kajoe-merah' tegen. Zijn vleugelwortels begonnen 20 voet boven de grond en spreidden zich uit tot punten die 20-30 voet van de stam waren verwijderd.

En wat te zeggen van de heilige 'Waringin-boom'? Eén enkele boom kon met zijn enorme kroon makkelijk 1/4 tot 1 hectare beslaan. De luchtwortels, die van de takken naar beneden groeiden, vormden een bos op zichzelf.

Bomen van dergelijke afmetingen hebben een uitgebreid wortelsysteem nodig als onderstand, omdat wortelsystemen zich over het algemeen dicht onder de oppervlakte ontwikkelen.

We controleerden altijd eerst de omringende bomen, alvorens de plaats van ons bivak te bepalen. Vaak kwam, tijdens een langdurige wolkbreuk, één van de grote bomen met een daverende dreun naar beneden, alles in zijn val meeslepend. Het ontstane gat zou binnen een relatief korte tijd opgevuld worden, omdat andere 'lichtzoekers' die jarenlang onderdrukt waren zouden wedijveren om de opgevallen plaats in te nemen.

Op rotsachtige hellingen ontstonden gedurende de natte moesson vaak aardverschuivingen. Toen wij op de Mac-Arthur heuvels in Ifar woonden, werden we meerdere malen uit onze slaap gewekt door een gerommel als van donder. Dit werd veroorzaakt door aardverschuivingen die over meerdere hectaren een deel van de primaire jungle op de hellingen van het Cycloopebergte deed neerkomen. Op zulke ogenblikken konden trillingen in onze huizen gevoeld worden, die aan een aardbeving deden denken.

Alvorens houthakkers een poging ondernamen om waardevolle bomen, zoals de ijzerhoutboom, om te hakken, moesten ze eerst een platform ongeveer 15-20 voet boven de grond aanbrengen, om geen kostbare tijd te verspillen aan het weghakken van de vleugelwortels. Van de overgebleven stronken van deze bomen kwam je nauwelijks af. In gebieden met ontginning probeerde men ze gedurende een aantal jaren brandende te houden.

Temidden van de grote variatie aan orchideeën zochten we altijd naar de zogenoemde 'zwarte orchidee' die, als je de hardnekkige praatjes moest geloven, zo genoemd werd naar de dieppaarse kleur van de bloemen.

Vaak beklommen we berghellingen in de hoop deze orchidee te vinden, omdat er in Europa en Amerika mogelijk een hoge prijs voor betaald zou worden. Wij hadden de dagdroom hiermee nog eens rijk te worden. Als we echter een waardevol exemplaar ontdekten, was het de inspanning die we ons ervoor moesten getroosten niet waard.

De goudstof, die we op één dag in een rivierbed vonden, bracht volgens een analyse ongeveer 10 Roepiah's op. Aangezien we meer met onze oerwoudbanen verdienden gaven we het idee gouddelvers te worden maar op 10 Roepiah's per dag was niet aantrekkelijk genoeg om een trektocht naar de goudvelden te maken.

Eén van de orchideeën, die ik voor Gonny's orchideeënverzameling

in de wacht sleepte, was een kleine plant waar een prachtige gele bloem in kwam. Het leek een getrouwe kopie van een gele narcis. Ik ontdekte de plant op één van de takken, toen ik met Gonny door het Cycloopgebergte trok. De schitterende bloem trok mijn aandacht. Het was de enige van deze soort die ik ooit vond, misschien kwam de bloem alleen op het Cycloopplateau voor.

ONDERZOEK EILANDEN

DE HAARLEM-, DE MAMBER-, EN
DE MOOREILANDENGROEP

Teneinde een onderzoek van één van de secties van de Geelvinckbaai te voltooien, besloot ik met de Mambor-eilanden te beginnen. Deze behoorden tot de Haarlem-eilandengroep. Ik boekte voor Jeremia en mijzelf een plaats aan boord van de 'Cycloop'. Ver na middernacht vertrokken we vanuit Manokwari naar Ransiki en Roemberpon, waar we tegen de avond aankwamen. Tengevolge van de hevige regenval brachten we de nacht door in hutten. Bij het kriecken van de dag begaven we ons op weg naar Mici, via Windeshi. Omdat we in Windeshi een paar uur moesten wachten, doodden we de tijd door met een windbuis kalongs uit de bomen te schieten. Het voorzag de plaatselijke bevolking van een lekker maaltje, en in ruil gaven ze ons een groot aantal groene kokosnoten. In Mici ontmoette ik de heer Struick, die daar onderwijzer was. De volgende dag bracht ik een bezoek aan de familie Van Arkel. De heer des huizes was de plaatselijke dominee.

Via Jaer en Nabiree, waar ik post aan meneer Gerrits overhandigde, stoomden we op naar Mambor, waar we de avond van de vierde dag voor anker gingen. Voordat we onze intrek namen in het gastenhuis dat ons ter beschikking werd gesteld, betaalde ik de Cycloop-bemanning 22 Roepiah's voor persoonlijke maaltijden (4 dagen à 5.50 Roepiah's), en nog 17.50 Roepiah's voor de overtocht van Jeremia.

Het gastenhuis waar betalende logé's terecht konden was een typische kustwoning op palen. Een stretcher en een paar houten kratjes, die als tafel en stoel gebruikt konden worden, waren het enige voorhanden zijnde meubilair. De open veranda bood een fantastisch uitzicht op zee.

Nog voordat wij onze 'barang' (bagage) uitpakten maakten we de vislijnen in orde, voorzagen deze van aas, en zwommen ermee weg tot we diep water bereikten. Die avond bestond ons diner uit zeebaars. Vervolgens maakten we kennis met de plaatselijke bevolking. Gedurende de volgende 10 dagen voltooiden we nauwgezet een beschrijving van alle kokospalmen op de Haarlemse eilanden (Poelan Mamboor). Deze eilandengroep omvatte de eilanden P(oelan) Noemini; P. Koptaar; P. Awaar; P. Her; P. Koenoeeri; P. Roïn; P. Djaoenai; en P. Waideressi. De twee permanente kampongs Mambor en Hariti liggen op P. Noemini.

Op de onbewoonde eilanden kom je altijd wel tijdelijke bewoners tegen. Gedurende de oogsttijd van de kokosnoot worden ze periodiek bewoond door plukkers. Tevens dienen ze als schuilplaats voor vissers.

De kokospalmen op de Haarlem-eilanden omvatten 408 dwergbomen; 4145 jonge bomen van ongeveer 4 jaar; 13017 vruchtdragende bomen en 58 dode exemplaren.

Het onderzoek van het eiland had ons vermoeid. Daar waar de natte kleren langs onze huid hadden geschuurd bleven ruwe plekken achter. Bij het rondtrekken langs de kust van de eilanden moesten we vaak om rotsachtige uitwassen heen waden of zwemmen. We bemerkten de aanwezigheid van veel 'Koem-koem' duiven en 'Maleo' kippen. Tijdens een bijzonder hete dag op Poelan Awaar kwamen we langs een grote vijver waar we meteen indoken. Hysterisch gillende Papoea's zorgden dat we er weer snel uitkwamen. Ze schreeuwden ons toe dat dit hun krokodillenvijver was, met een aantal krokodillen die groot genoeg waren om een mens aan te vallen. Toevalligerwijs hadden ze er net één gevangen, in verband met een dorpsfeest waar voldoende vlees aanwezig moest zijn.

In het vervolg weerstonden we de verleiding van een snelle duik in dergelijke kustvijvers.

De avonden brachten we op het havenhoofd door met het vangen van verse vis. Mijn laatste brief aan Gonny had ik met de 'Cycloop' meegegeven. Binnen vijf weken dacht ik weer terug te zijn in Manokwari. Het noodlot besliste echter anders. Twee maanden later werd er een zoekactie naar ons op touw gezet, omdat we overtijd waren, en mogelijk verongelukt.

De plaatselijke bevolking was buitengewoon gastvrij en behulpzaam. Terwijl Jeremia met de hulp van enkele meisjes het eten verzorgde, ontspande ik me op de pier met vissen. Een groep meisjes hield me gezelschap, en elke keer als ik een vis ophaalde schreeuwden ze luidkeels "hoera". Ze wedijverden onderling om mijn haak van aas te voorzien, en brachten me intussen een beetje van hun taal bij. Een gedeelte ervan schreef ik in fonetisch schrift op. Binnen een week liet ik hen verbaasd staan door ze in hun eigen taal vragen te stellen en opdrachten te geven. Wanneer ik in de buurt was durfden de meisjes nu niet meer over mij te praten. Op deze manier bouwde ik een goede relatie op met de plaatselijke bevolking.

Een voorbeeld van het taalgebruik uit dit gebied is als volgt. Tellen: 1 = tata; 2 = roero; 3 = oro; 4 = ao; 5 = rimo; 6 = 5+1: rino ma a tata; 7 = 5+2 = rimo ma a roero; 8 = 5+3 = rimo ma a oro; 9 = 5+4 = rimo ma a ao; 10 = taura; 11 = 10+1 = taura ma a tata, etc. 16 = 10+5+1 = taura ma a rimo ma a tata, etc. 20 = nautata; 25 = nautata ma a rimo; 26 = nautata ma a rimo ma a tata. 30 = nautata ma a taura; 36 = nautata ma a taura ma a rimoa ma a tata, etc. 40 = naoe/roero; 50 = naoe/roero ma a taura; 60 = naoe oro; 770 = naoe oro ma a taura; 80 = naoe ao; 90 = naoe ro ma a taura; 100 = 20x5 = naoe rimo; 200 = 20x10 = naoe taura.

Verschillende woorden waren als volgt: Mensen = naoero; veel mensen = na oero ajawarea; man = boerana; vrouw = babina; meisje = toïria; jongen = moeta; kind = toïtoa; eten = iandwa; drinken = anoemi; zitten = toe a; liggen = djenahean; lopen = tanaan; slapen = ehna. Dit zijn een paar voorbeelden. Door het plaatsen van trema's wordt de letter op een bepaalde manier uitgesproken. Bedacht moet worden dat in veel streken de taal verschillend is, nog afgezien van de diverse dialecten.

De avonden en nachten in een gastenhuis zijn werkelijk vermakelijk. Eerst verschijnen de dorps-oudsten voor hun traditionele rook- en praatzitting. Als zij opstappen komen de meisjes binnen en spreiden hun 'tikars' (slaapmatjes) rondom ons op de vloer, om de nacht in ons gezelschap door te brengen. 's Zondags werd er gerust. In ons tijdelijk thuis brachten we de dag op een ontspannen manier door. Eén van de meisjes zette al vroeg koffie, en wekte me met een dampende kop koffie. Na het ontbijt zwommen we meestal. Tegen 9.00 uur kwamen de meeste dorpsbewoners bij ons zitten, waarna de Goeroeh de gong luidde, om de mensen er aan te herinneren dat ze zich klaar moesten maken voor de zondagsdienst. De meisjes wedijverden onderling om er het schoonste en mooiste uit te zien. Hun haar was gekamd en had met kokosolie glans gekregen, hun gezichten waren licht ingewreven met tapioca-poeder. Thuis verwisselden ze hun natte sarong voor een droge, en voegden er ook een slendang aan toe. Tegen 10.00 uur verheugde de Goeroeh zich over zijn stampvolle kerk en brak in de gemeente het zingen van verschillende enthousiast los. Daarbij begeleid door de plaatselijke band, die op bamboefluiten speelden en op tam-tams sloegen. Om mijn oren te beschermen bleef ik zover mogelijk van de kerk vandaan. Aan het einde van de dienst gaf de band een oorverdovende voorstelling van de Hollandse 'Piet Hein' serenade ten beste. Van de Mambor-eilanden staken we over naar de Mooreilandengroep, die drie eilanden omvat. P. Noeto-Roeto-Noraja; P. Ratowo en P. Oetama.

De gunstige sterke wind stelde ons in staat het pandanus-zeil te gebruiken. De ruwe zee sloeg de golven over ons heen. In de late namiddag arriveerden we doornat in het dorp Matini. Daar werden we ondergebracht in een gedeeltelijk verrot en buitengewoon smerig huis.

In scherpe tegenstelling tot die van de Mambor-eilanden was de 'Wakil' (kepala kampong of dorpshef) van Matini een luie man en gaf geen orders om voor ons iets te regelen. Gedurende de avond riep ik een bijeenkomst samen en gaf de 'Wakil' een 'perinta-kras' (een scherp bevel) in zijn eigen taal, er voor te zorgen dat alle dorpsoudsten er waren. Het simpele feit dat ik orders in hun eigen taal gaf maakte diepe indruk.

Even later waren een aantal plaatselijke schoonheden de vloeren al aan het reinigen, en ze beloofden ons de volgende ochtend water te brengen. Drinkwater scheen een regelmatig terugkerend probleem te zijn op deze koraaleilanden. Dankzij een voorbijtrekkend onweer ver-

zamelden we met behulp van een stuk zeildoek voldoende water om te koken en te drinken.

Die avond aten we een grote, prachtig gerookte vis, die één van de meisjes van Hariti me als afscheidscadeau had gegeven.

De volgende dagen waren tengevolge van de hitte uitputtend. Tot overmaat van ramp kregen we allebei ook nog een ongeluk. Ik gleed van de rotsen en bezeerde mijn been en Jeremia trapte op een zee-egel. We liepen strompelend terug. Nadat we bij het gastenhuis waren gekomen trokken we de stekels uit de voet van Jeremia, en we behandelden onze wonden met brandspiritus en sulfapoeder. In de loop van de nacht kregen we plasregens te verduren toen het eiland, door een van regen vergezeld gaande storm, werd geseld. Het dak van ons gastenhuis bleek ook verrot te zijn met alle gevolgen vandien.

Het aantal kokospalmen op de Moor-eilanden bedroeg 183 dwergbomen, 7587 vruchtdragende palmen, 1802 jonge bomen (4 jaar en ouder) en 99 dode exemplaren. Ik hield het aantal dode bomen ook bij, omdat deze bomen misschien dood waren gegaan na hevige aanvallen van de rhinoceros-kevers. Verder onderzoek door een entomoloog zou dit zonodig kunnen bevestigen in de toekomst.

Geweeklaag in de kampong bracht me op een avond bij één van de huizen. Een grote groep mensen stond te jammeren omdat een jonge man door een koraalslang was gebeten. Volgens hen waren meer mensen, die door dit type slang gebeten waren, dood gegaan.

Een boer uit het gebied rond Manokwari had me eens geleerd wat je in geval van een slangebeet moet doen. Ik kon de meisjes er toe krijgen zo snel mogelijk het sap van een jonge bananeboom uit te persen, en de patient van dit smerige spul twee volle kroezen te laten drinken. Daarna moest hij wakker gehouden worden door zijn drie vrienden, en regelmatig een kop zwarte koffie drinken. Zelfs al zouden ze hem door elkaar moeten rammelen, of een klap moeten geven, hij moest drinken en wakker blijven.

De weeklagende vrouwen joeg ik bij het huis vandaan. Er was nog tijd genoeg om te jammeren, mocht het slachtoffer toch dood gaan. Even voor middernacht riep Jeremia me om een kijkje bij de man te nemen, ze dachten dat hij stervende was. Ik trof hem badend in zijn zweet en enigszins ijlend aan, maar een half uur later werd hij rustiger en zag hij er duidelijk beter uit. Een uur later dekten we hem met dekens toe zodat hij een goede nacht zou maken, terwijl zijn maatjes vlak bij hem bleven waken.

Behalve een fors gezwollen been waarmee hij rondstrompelde, bleek het slachtoffer het overleefd te hebben. Ik voelde me erg opgelucht en blij dat dit 'obat pisang' (bananemedicijn) inderdaad doeltreffend was geweest. Ik wist tenslotte ook niet wat voor een venijnige uitwerking een slangebeet zou kunnen hebben. We waren er veel te laat bij geweest om de hele kleine wondjes te laten bloeden en het vergif er uit te zuigen. Voordat we van het hoofdeiland vertrokken gaf Jeremia nog een kleurrijke verhandeling over de gedragslijn die gevolgd moest wor-

den, in geval er weer eens iemand door een slang gebeten zou worden. De dankbare bevolking voorzag ons van bamboe-vaten vol met vers drinkwater en een voorraad groene kokosnoten. Onze oversteek naar het vasteland raamden we op ongeveer acht uren varen.

VERDWAALD IN DE MANGROVES

We hoopten kampong Mosan in de avonduren te bereiken. Twee uur na het verlaten van de Moor-eilanden sloeg het noodlot toe en ging alles verkeerd. De wind was het laatste half uur toegenomen en ging plotseling over in een zware storm. Ogenschijnlijk één van die typische stormen die onweer en slagregens begeleiden. We bonden een paar extra touwen rond onze bagage en legden het geweer, de harpoen en de vissperen extra stevig vast.

De oppervlakte van de zee was inmiddels bedekt met 'witte koppen', en in plaats van te peddelen moesten we voortdurend water hozen. Inmiddels was de lucht inktzwart geworden en voor we in de gaten kregen wat er gebeurde, stortte de zondvloed zich over ons uit. Water hozen was nu een volledige verspilling van energie geworden, iedere golf deed de prauw weer vol lopen.

We zaten niet in angst dat de prauw zou zinken. Dit type prauw kon weken en misschien wel maanden blijven drijven. Het was belangrijker de prauw met de kop in de wind te houden. We deden dit met behulp van de peddels, en hoopten op deze wijze de kust te bereiken voordat de zaak echt uit de hand zou lopen. Als we zijwaarts af zouden drijven konden de woeste golven onze zijdrijvers afbreken, en dan zou het met ons gedaan zijn. De zijdrijvers hielden onze kano in evenwicht, zonder deze zouden we omslaan en voer voor de haaien zijn.

We vochten vier uur lang tegen een storm die onverminderd woede en ons tenslotte, ergens midden in de nacht, tussen de mangroves smakte. Hier kregen we het voor elkaar de prauw in een soort kreekachtige opening te manoeuvreren. Om te voorkomen dat onze prauw tegen de harde mangrove-wortels aan gruzelementen geslagen zou worden moesten we uit de prauw stappen en in het water ergens steun voor onze voeten vinden. Met één arm klampten we ons aan de mangroves vast en met de andere arm omklemden we de zijdrijvers.

We durfden ons niet te bewegen, ook niet luid te praten. We voelden ons net gevangen zeekeoien. We waren doodsbenauwd de aandacht van haaien of krokodillen te trekken.

Tegen het aanbreken van de dag slaagden we erin, met behulp van de touwen van onze bagage, de kano aan de mangroves vast te maken en weer aan boord te klimmen. Hoewel het niet meer regende bleef de wind orkaankracht houden. Het stelde ons in ieder geval in staat het

water uit de kano te hozen. Onze kleren knoopten we rond de takken zodat de wind ze kon drogen. Zodra we het vaste land bereikten zouden we het zout eruit verwijderen door de kleren in een riviertje te spoelen. We hadden er toen nog geen flauw idee van dat we verdwaald waren, en dat het weken zou duren voor we het vaste land vonden. Na een paar dagen realiseerden we ons dat we verloren waren. Terwijl onze kleren in de wind wapperden, haalde ik mijn tabak uit een blikje en ging op onze tikars liggen, boven op de zijdrijvers. Hier ontspanden we wat en wisselden we van gedachten over onze toestand. Na zo'n twaalf uur strijd geleverd te hebben voelden we ons uitgeput. We waren blij dat we, naar we dachten, de kust bereikt hadden. In de gedeeltelijke beschutting van de mangroves besloten we de storm uit te zitten. We hadden bamboe-containers met vers drinkwater en waren toch veel te moe om ons zorgen te maken over het bereiden van een maaltijd. In plaats daarvan aten we een paar groene kokosnoten. Het kwam ons vreemd voor dat we nog niets van de bekende kustgeluiden hadden gehoord, hetgeen zou kunnen wijzen op een kampong in de buurt. Menselijkerwijs gesproken was de rust van dit gebied nogal onwettelijk. We gaven de schuld aan de storm die landinwaarts blies. Na een goede nachtrust genoten te hebben verlieten we onze schuilplaats. Het was onze bedoeling een riviermonding te vinden en daarna de rivier te gebruiken om land te bereiken. Met behulp van een sterke wind peddelden we in westelijke richting, omdat we vermoedden dat we tijdens de storm waarschijnlijk met een redelijke snelheid langs kampong Mosan waren gedreven. We zouden, hoe dan ook, naar de eerste de beste kampong gaan, en dan nog moesten we ongeveer veertien dagen wachten voordat de 'Cycloop' naar deze streek zou terugkeren en ons op kon pikken.

Na een paar uur stevig peddelen vonden we een wijde vaargeul die op de aanwezigheid van een rivier duidde die regelmatig door plotselinge watertoevloed de geul openhield. Dergelijke rivieren konden niet anders dan naar de kust leiden, en goed gestemd volgden we de vaargeul. Tegen de middag was er nog steeds geen teken van land, en om te koken moesten we wel een droge plek vinden, we kregen nu toch fikse honger. Het enige dat Jeremia na een lange tijd van vruchteloos zoeken temidden van de mangroves vond, was een klein heuveltje met harde modder. Met echte acrobatische toeren, waarbij hij van mangrove naar mangrove trok, kreeg hij het tenslotte voor elkaar genoeg modder in de prauw te slepen om een vuurvaste schaal te vormen. Je kan het met een gerust hart aan Papoea's overlaten om van niets een kachel te maken.

Dood hout konden we in het struikgewas verzamelen, en binnen de kortste keren had Jeremia een vuur aangelegd. Tot onze schrik ontdekten we bij het uitpakken van de rijst dat één van onze blikken op de naden gebarsten was. Nadat we het open hadden gemaakt moesten we het overboord gooien. Op de één of andere manier was er tijdens de storm zeewater in doorgedrongen. Waarschijnlijk via een klein scheur-

tje in één van de naden. Dit blik bevatte echter leeftocht voor een periode van drie weken.

Volgens planning zou onze tocht één maand duren. Ik voegde altijd genoeg proviand toe voor een extra veertien dagen, in geval van onvoorziene moeilijkheden. Het betekende nu dat onze reserve verdwenen was en dat we nog net genoeg rijst voor ongeveer een week over hadden. We maakten ons niet meteen zorgen, maar het betekende wel dat we nu sago in dorpjes zouden moeten kopen. Dat spul zou het hoofdbestanddeel van ons voedsel moeten worden. Gemengd met vis, groenten en veel zout, zou dit nog zo slecht niet zijn.

Jeremia kookte een flinke pot rijst, vermengd met een blik makreel in tomatensaus. Het ging schoon op want we stierven van de honger. Omdat de honger bleef knagen probeerden we enkele vissen te vangen. Tijdens het peddelen naar de kust zouden we aan de gebakken vis kunnen knabbelen. Beet krijgen bleek niet zo makkelijk te gaan. We moesten wachten tot laag water ons in de gelegenheid zou stellen weekdieren van de mangrove-wortels te verzamelen. Dat zou pas tegen de avond zijn.

Regelmatig zagen we enorme draaikolken in de vaargeul, hetgeen wees op de aanwezigheid van grote vissen. Het zou dwaas zijn om nu onder water weekdieren te verzamelen en mogelijk haaien te lokken. Intussen peddelden we verder, weer vol energie na ons maal. We passeerden echter vaargeulen die in allerlei richtingen liepen. De hoofdvaargeul meanderde op een verschrikkelijke manier, en nog steeds hoorden we zo nu en dan de zee. Op de één of andere manier waren we in een gigantisch labyrint terecht gekomen.

Tegen de nacht gingen we voor anker om aas te verzamelen en wat vis voor onze avondmaaltijd te vangen. Vervolgens brachten we de nacht boven op de zijdrijvers door, temidden van beschermende mangroves. Vreemd genoeg merkten we geen enkel teken van de aanwezigheid van mensen.

De visvangst was voortreffelijk en leverde verschillende exemplaren van 6 tot 8 pond op. Om te bezuinigen op drinkwater en bakolie besloten we de vis in zeewater te koken. Dat was volop voorhanden. De geur die uit de kookpot omhoog steeg was niet bijzonder uitnodigend. Hongerig namen we tenslotte een flinke hap, maar spuugden het meteen weer uit. Deze vis was niet te eten, ze had een snel misselijk makende smaak van mangrove-modder. Alles op en onder water stonk verschrikkelijk en smaakte bedorven. Zelfs Jeremia kon het niet door zijn keel krijgen. We gooiden het hele zaakje overboord en besloten ons avondeten, dat intussen beter een middernachtelijke maaltijd genoemd kon worden, over te slaan, en de volgende ochtend een stevig ontbijt van rijst met makreel te nemen.

We hadden nog twee blikken vis over, maar eenmaal aan land zou de jacht ons voorzien van net zoveel vers vlees als we nodig hadden. Tenminste dat was onze verwachting, maar er kwam niets van terecht. Drinkwater was een eerste noodzaak, en tijdens een flinke re-

genbui konden we het met behulp van een stuk zeildoek aanvullen. Dit systeem werkte perfect, maar omdat het materiaal niet al te schoon was smaakte het water navenant. Wat deed het er toe, we konden het drinken en gebruiken voor het koken. De voortdurende koortsaanvalen maakten ons dorstig.

Vijf dagen later was er nog steeds geen land in zicht. Er scheen geen eind te komen aan deze wir-war van geulen. Ook een schot uit mijn geweer had geen enkele menselijke reactie opgeleverd, noch het blaffen van honden. Het had alleen paniek veroorzaakt onder de duizenden vliegende honden die in de bomen hingen en zich in de zon lieten bakken. Het enige land dat we vonden bestond uit kleine modderbanken. Soms voorzagen ze ons van enkele kokosnoten. Volgens Jeremia waren deze kokospalmen ontstaan uit aangespoelde noten. Ze waren niet door mensen geplant. Er dreven vaak kokosnoten langs die ergens uit een kustgebied afkomstig moesten zijn.

Tenslotte waren we genoodzaakt het idee vasteland te bereiken voorgoed uit ons hoofd te zetten. Rijst hadden we nog voor een paar dagen als we ons tot één maaltijd per dag beperkten. Het laatste blik makreel zouden we bewaren tot we de zee weer te zien kregen. Op zee zouden we weer de beschikking krijgen over verse, schone, en goed smakende vis.

Het nam nog eens drie dagen in beslag om de zee weer te bereiken. We waren te vermoeid en konden alleen bij afgaand tij verder komen. Het tij bracht ons bijna moeiteloos een aantal uren dicht bij de buitenzoom van de mangroves. Slechts één dag moesten we een nieuwe storm doorstaan. De regen die deze storm begeleidde verfriste ons enorm.

Mijn huid was verveld en mijn lippen waren gebarsten, maar we konden de zee weer horen en wisten dat we er steeds dicht bij in de buurt kwamen.

De middag van de volgende dag staken we onze peddels weer in heerlijk schoon zeewater. Met de zee in zicht legden we de prauw stevig vast op een beschutte plek. Snel verzamelden we een groot aantal weekdieren van de blootgevallen mangrove-wortels. Sommigen zouden als aas dienst moeten doen, maar de meerderheid schraaptten we met onze dolken uit hun schelp, waarna Jeremia ze in olie bakte. Het vlees was een beetje rubberachtig van consistentie, maar we verslonden ze als pinda's. Ze smaakten verrukkelijk. Voordat het opkomend tij er een stokje voor zou steken verzamelden we een tweede portie.

Tegen het donker was de zee voldoende rustig geworden. We peddelden naar open water om te vissen. In de mangroves konden we niet vissen. Onze vislijnen zouden ongetwijfeld in de massa's wortels verward raken, we zouden zowel vis als haak verspelen.

In dit gebied misten we de aanwezigheid van mijn betrouwbare Daniël. In het begin vingten we niets, het duurde een hele tijd eer we een kleine vis aan de haak hadden. Toen we eenmaal kleine stukjes van deze vis als aas gebruikten bereikten onze haken de bodem niet

eens meer. Grote vissen hadden het aas al voor die tijd te pakken. Ze trokken zo sterk aan de vislijnen dat onze handen bijna opengereten werden. We verspeelden een paar vissen, maar slaagden er in een half dozijn fraaie exemplaren in de wacht te slepen, voordat we terugkeerden naar onze schuilplaats in de mangrove-bossen. Hier bakten we de vis en genoten tot diep in de nacht van deze heerlijke maaltijd.

Vanaf die tijd volgden we overdag de mangroves in westelijke richting. 's Nachts rustten we in de bescherming ervan. Van nu af aan moesten we aan de zeezijde blijven peddelen, het was onze enige kans om de coaster 'Cycloop' in zicht te krijgen, in de hoop hun aandacht te kunnen trekken. Aangezien ze geen enkel spoor van ons in het Weinami-district, waarin we verondersteld werden elkaar weer te ontmoeten, hadden gevonden, zouden ze zeker naar ons uitkijken. We wisten niet dat de 'Cycloop' met motorpech naar Hollandia was gesleept voor reparatie van de machines, en gedurende enige tijd niet meer in dit gebied zou varen.

Jeremia veronderstelde dat de storm ons naar een volledig onbewoonbare streek gedreven had, die zich uitstreckte langs een kolossale lengte van de kust. Deze kennis baatte ons niet. We wisten niet waar we ons precies bevonden. Ik wist dat we in de Geelvinck-baai waren, maar er was geen spoor van menselijk leven. Voor zover ik bij benadering kon gissen kon de storm ons zowel naar het oosten als naar het westen van Weinami gevoerd hebben. Zodra we bij een kampong kwamen zouden we het weten. Het werd hard tijd dat we een kampong in zicht kregen, we hadden nog maar voor één maaltijd rijst. We zouden in plaats van rijst sago moeten zien te krijgen.

Een paar dagen later kwamen we in een baai. Het moet een delta-gebied geweest zijn, want het bestond uit grote aantallen stukjes droog land, waarop het gras weelderig groeide. We durfden in verband met mogelijke overstromingen de verschillende rivierarmen niet op te varen. Nergens op de kleine eilandjes vonden we sporen van varkens, die ons aan hadden kunnen moedigen op jacht te gaan. Daarom besloten we tot de nacht te wachten en dan jacht te maken op een schildpad. Deze baai zag er veelbelovend uit wat betreft jacht op krokodillen. We maakten ons klaar voor de aanstaande jacht. Mijn zaklantaarn was gelukkig in perfecte conditie want we hadden onze batterijen ontzien. Jeremia kamde de eilandjes uit in de hoop eetbare groenten te vinden, maar vond alleen maar twee grote bloemen van wilde bananen. Hij wilde ze als groente bereiden om malaria tegen te gaan. Onze paludrine-tabletten hadden in het blik bij de bedorven rijst gezeten. Dat hadden we na de storm overboord gegooid. Ik had natuurlijk eerst de volledige inhoud moeten controleren, maar het was zo'n vieze troep. Overal langs de oevers vonden we krokodillen-sporen, dat stemde ons optimistisch ten opzichte van het verkrijgen van flinke stukken vlees. We verzamelden alvast maar al het hout dat we voor een kampvuur nodig hadden. Tegen de tijd dat we op jacht gingen hield Jeremia de harpoen in de aanslag, terwijl ik de prauw langzaam en geluidloos

voortbewoog. Toen we de lantaarn over een bepaald deel van de baai lieten schijnen telden we tussen de 20 en 30 krokodillen. Met de lichtstraal van de zaklantaarn kon nauwkeurig de plaats van de ogen van de krokodil bepaald worden. Hun ogen lichtten als rode vlekken op in het schijnsel van de lichtstraal en verrieden de plaats waar ze ongeveer lagen. De ogen donkerrood en ver uit elkaar duidde op een grote krokodil, die je maar beter met rust kon laten. De ogen lichtrood en dichter bij elkaar geplaatst betekende een krokodil die we wel de baas konden. Jeremia miste het eerste exemplaar. De harpoen stuitte op de huid af en een geschrokken krokodil sprong bijna uit het water. Na ongeveer 10 minuten kregen we een nieuwe kans, dit keer drong de harpoen in de nek en het gevecht begon. Toen de krokodil uitgeput raakte trok Jeremia het beest langzaam dicht bij de prauw. Met behulp van mijn zaklantaarn kon ik een ijzeren strik rond zijn bek schuiven en met mijn andere hand snel het uiteinde van de bek pakken. In een vloeiende beweging trokken we de kop van de krokodil over de punt van de prauw, waarna Jeremia de halswervel verbrijzelde. De krokodil was op slag dood. We bonden het beest op de zijdrijver en gingen meteen terug naar ons kampvuur dat op korte afstand van ons vandaan lag te gloeien. Daar Jeremia uit het Wandammen-gebied kwam was hij een expert in het jagen op krokodillen en het bereiden ervan. Binnen de kortste keren had hij een massa vlees klaar om geroosterd te worden. We gebruikten alleen het vlees van de staart, er bleef nog voldoende over voor de volgende dag. We konden vlees in dit klimaat niet lang goed houden, daarom gooiden we de rest overboord. De andere krokodillen zouden dit wel vinden en er om vechten. Van bamboe maakten we lange vleespennen waarop we een stuk vlees spietsten om het in het vuur te roosteren. Het vlees smaakte naar kip en we lieten ons een flinke portie goed smaken voordat we ons met een goed gevulde maag ter ruste begaven. Jeremia nam de eerste wacht op zich en roosterde intussen de rest van het vlees. Gewikkeld in bananebladeren verzekerde het ons de volgende dag van een stevige maaltijd. Gedurende de lange tochten met de prauw probeerden we zo veel mogelijk om de beurt een tijd te slapen. Deze kuststreek zat vol krokodillen en ze konden verleid worden tot een aanval op de prauw en één van ons overboord trekken. Jeremia had me een paar verschrikkelijke verhalen verteld over krokodillen en hun gewoonten. We vonden het allebei plezieriger om 's nachts om de beurt de wacht te houden. Dat was niet moeilijk, het vissen gaf voldoende afleiding. Jeremia trof het die nacht niet best. Toen het zijn beurt was om te slapen trok de lucht dicht en pakten donkere wolken zich samen. Enige tijd later moest ik hem weer wakker maken. De wind was erg koud geworden en ik hoorde de regen naderen. Ons drinkwater was bijna op, we moesten het zeil spannen om water op te vangen voor het bijvullen van de containers. Al het water in deze rivierdelta was brak en niet te drinken. We waren weer compleet afhankelijk van regenwater en we konden het alleen maar met mondjesmaat gebruiken, omdat we nooit wisten wanneer de vol-

gende regenbui zou losbarsten. In dit mangrove- en deltagebied waren muskieten een ware beproeving. We besloten tenslotte maar naar de buitenzijde van de mangroves te peddelen, waar de wind de muggen uit de buurt hield. Een paar dagen later wakkerde de wind wat aan, en nadat we een primitief zeil hadden uitgezet werden we door een lekker windje voortgestuwd. Jeremia stuurde met behulp van zijn peddel, en ik hield me bezig met een sleepnet om vis te vangen. Ik haalde twee tonijnen binnen. Op het moment dat ik ze langzij de prauw bracht harpoeneerde Jeremia ze. We konden het ons niet veroorloven om de verse vis te verliezen.

Nadat de tweede tonijn was geharpoeneerd kregen we plotseling bezoek. Een aantal driehoekige rugvinnen, typerend voor haaien, kon je door de oppervlakte van het water zien snijden. Het ene moment waren ze achter ons en even later aan de zijkant van de prauw en voor ons uit.

Ze moeten slechts nieuwsgierig geweest zijn, want voor zonsondergang waren ze alweer verdwenen. Dat hoopten we tenminste. We vertrouwden deze grote agressieve beesten nooit. Dikwijls hadden ze onze prauw geramd.

Om volledig gebruik te kunnen maken van de stevige bries besloten we onze tocht de hele nacht voort te zetten en de volgende dag pas ergens uit te rusten. Het zou dagen kunnen duren voor we weer de gelegenheid zouden krijgen om profijt te kunnen trekken uit een voor ons zo gunstig gezinde stevige wind. Intussen had ik de besturing overgenomen zodat Jeremia zich bezig kon houden met het bakken van een grote hoeveelheid vis. Het was de verkeerde beslissing.

In de loop van de nacht kregen we er onverwachts flink van langs. Nogal plotseling nam de wind in kracht toe en binnen enkele minuten wakkerde die aan tot stormkracht. In allerijl bonden we onze bezittingen onder het dekzeil vast om deze te beschermen tegen de regen, die we over de oppervlakte van het water aan hoorden komen. Opnieuw brachten we een nacht tot ons middel zittend in het zeewater door. De regen had de boot vol doen lopen. Rillend van de kou vochten we om de boot in de richting van de golven te houden. Een prauw vol water is het meest trage monster tijdens een storm. Ik zou het niet graag in een werkelijk vliegende storm uittesten.

Bij het aanbreken van de dag waren we opnieuw op de mangroves aangespoeld. We hoosden de kano weer leeg en droogden opnieuw onze kleren. Het verschil met de vorige dag was dat we nu precies wisten wat we te verwachten hadden en wat ons te doen stond. We maakten het ons eerst gemakkelijk en genoten van een zeer smakelijk ontbijt. Dat bestond om te beginnen uit tonijn, gevolgd door een paar dunne plakjes tonijn en werd afgerond met een paar brokken tonijn. Er was niets anders, maar het smaakte goddelijk. We spoelden het met de laatste koffie die we nog aan boord hadden weg, zonder suiker of melk.

We hadden nu alleen nog maar één pakje shagtabak over en twee doosjes lucifers. We spaarden lucifers uit omdat Jeremia altijd wel een

paar stukjes gloeiende houtskool in zijn kleine oventje bewaarde. Vandaag moest hij voor de eerste maal uit de modder, die we ergens moesten zien te vinden, een nieuwe oven bouwen.

Na het ontbijt waren onze kleren weer droog. We sliepen op de zijdrijvers. Overdag zouden de krokodillen niet dichterbij komen. Tegen de middag ontwaakten we. Snel gingen we op pad om een goede schuilplaats, en redelijk stevige modder voor onze vuurhaard, te vinden. Aan de kant waar de wind vandaan kwam was de lucht aan de horizon inktzwart geworden. De wind was de hele dag stormachtig gebleven, en bij het zien van die lucht wisten we dat we weer op een vervelende nacht konden rekenen.

Na een paar kilometer afgelegd te hebben ontdekten we een prachtige vaargeul, die ons regelrecht naar een paar kleine eilandjes leidde. We verloren geen moment tijd en bouwden een stevig onderdak, waarbij we gebruikt maakten van een groot aantal palmbomen en wilde bananebomen. Deze voorzagen ons van materiaal voor dakbedekking, en ook voor het breken van de wind. We maakten een stapel brandhout en trokken de prauw op het droge. Die moest nodig een paar dagen opdrogen daar hij van water verzadigd was.

De storm kwam langzaam dichterbij, we hadden volop tijd ons op de aanval voor te bereiden. We genoten van de tonijn die we de dag tevoren hadden gebakken. Gewikkeld in bananebladeren waren ze goed geconserveerd gebleven. Daar de vis snel zou bederven waren we genoodzaakt er te veel van te eten. Toen we de bagage uit de prauw haalden ontdekte Jeremia tussen alle troep nog een blik met een paar liter bakolie. We waren rijker dan we hadden gedacht. Als we er spaarzaam gebruik van zouden maken konden we nog een paar weken vis en vlees bakken. Even later trof de storm ons, maar ons bivak weerstond de razernij. We waren er zeer bedreven in om een redelijk waterdicht bivak in het oerwoud op te zetten. Een paar lekjes in de dakbedekking konden we makkelijk afdichten met bananebladeren. Aan oppervlaktewater kon je echter moeilijk het hoofd bieden. Het beste dat je kon doen was het hoogste plekje opzoeken en de lage delen vermijden. Aangezien we al een paar dagen geen last hadden van malaria- of jungle-koortsaanvallen, sliepen we als vorsten. Een klein kampvuur hielden we brandend om krokodillen uit de baai weg te houden, terwijl de rook de meeste muskieten zou weerhouden binnen te dringen. Nu we geen paludrine-tabletten meer hadden waren we veel kwetsbaarder geworden voor malaria-infecties.

Na al de tochten die we gemaakt hadden was het voor ons een tweede natuur geworden om bij toerbeurt wakker te blijven. Degene die wakker was gooide hout op het vuur en sloeg automatisch acht op de directe omgeving. Hoewel het nauwelijks geloofwaardig klinkt, moet gezegd worden dat er nog nooit een slang onze bivaks is binnengedrongen, alhoewel we ze op onze tochten in alle maten tegenkwamen.

Ons bivak bood ons volledige bescherming tegen de wind, met be-

houd van een schitterend uitzicht op de zee. Door de mangrovebossen heen zagen we de bliksem weerkaatsen op de golven. We waren blij dat we in onze schuilplaats de bui uit konden zitten. De volgende nacht wilden we weer op krokodillenjacht.

De dag erop hadden we overwegend regenbui en stormachtige wind. De zee was veel te ruw om te kunnen vissen. In plaats daarvan kamden we het eiland uit op alles wat eetbaar was. We keerden terug met een paar kokosnoten en toppen van verschillende palmbomen. Het binnenste van deze toppen smaakte naar brood. Overal op de zandbanken en oevers rond het eiland waren sporen van krokodillen te zien. Ondanks het feit dat Jeremia aanwijzingen vond dat deze plek door mensen bezocht was vonden we geen voetsporen. De regen kon de voetafdrukken weggespoeld hebben. Het betekende in ieder geval dat we mensen konden ontmoeten en er zodoende achter konden komen waar we ons bevonden. Die nacht voelden we ons nogal hongerig. Feitelijk hadden we teveel honger om van een behoorlijke nachtrust te genieten. Tegen het aanbreken van de volgende morgen lieten we de prauw weer van stapel lopen. We wilden van laag water gebruik maken voor het verzamelen van weekdieren om te eten, en om te gebruiken als aas. Voordat de zon ons had kunnen verwarmen waren we al weer terug in ons bivak met genoeg vis voor de hele dag. Voor het ontbijt bakten we vis, de overige vissen werden boven het vuur gegrild. De vis werd hierdoor weliswaar hard en droog, maar je kon ze langer goed houden dan gebakken vis.

Tijdens de nachtelijke uren harpoeneerden we opnieuw een krokodil. Daarna genoten we van een heerlijke barbecue onder een heldere, door sterren verlichte hemel.

Elke keer dat we er in slaagden een krokodil te harpoeneren sneed Jeremia trots een kleine kerf in de schacht van zijn harpoen. Deze had nu vijf kerfen. Toen we eindelijk contact maakten met de reddingsploeg, die twee maanden nadat we uit Manokwari waren vertrokken naar ons op zoek gingen in de Geelvinck-baai, zaten er 14 inkervingen op de schacht van de harpoen. De hoop op een ontmoeting met de 'Cycloop' hadden we al opgegeven. De coaster kon ons gepasseerd zijn toen wij verdwaald waren in de mangroves.

Het was nu bijna 6 weken geleden dat we Manokwari verlieten. Behalve de strijd die we moesten leveren om te overleven, werden onze krachten van tijd tot tijd ondermijnd door aanvallen van malaria en jungle-koorts.

Op dagen dat de hitte zo enorm was dat er blaren op onze huid dreigden te ontstaan, bleven we in de schaduwrijke bescherming van de mangroves. Daar konden we slapen zonder angst voor krokodillen. De nachten waren mooi en koel en er woei, in tegenstelling tot de windstilte overdag, vaak een stevige bries die ons hielp verder te komen. Een paar dagen later ontdekten we dat we, ten gevolge van onze nachtelijke boottochten, wel grote afstanden aflegden, maar ook een paar kampongs langs de kust hadden gemist. In de vroege van één

van de ochtenden stuurden we op de kust aan. We voeren een kleine kreek binnen en kwamen daar tot onze grote vreugde en opluchting een paar Papoea's in een prauw tegen. Eindelijk hadden we dan toch mensen gevonden. Zij spraken de taal uit het Wandammen-district, waar Jeremia vandaan kwam. Van deze kerels vernamen we dat we in de Nappan-baai terecht waren gekomen, een eind voorbij Nabiré en Jaer. We wisten nu eindelijk waar we ons bevonden. Ze konden ons echter geen inlichtingen verschaffen over de coaster 'Cycloop'. We ruilden enkele van onze gedroogde vissen tegen een grote tros bananen, en staken de baai over in de richting van kampong Goni, waar we de dag wilden doorbrengen om wat slaap in te halen.

We waren allebei flink afgevallen. Bijna wekelijks hadden we malaria-aanvallen of jungle-koortsen te verduren gehad. In Goni kocht ik sago en wat knollen van een zoete aardappel-soort. Door er vis bij te doen verkregen we een aardig maal. Ver na middernacht braken we ons kamp op. De wind was gunstig en we wilden kampong Joppingar bereiken, dat op het puntje van het Wandammen-schiereiland lag. Maar na een uur draaide de wind en moesten we de strijd met de storm aanbinden. Tegen de middag bereikten we in uitgeputte toestand de Niásson-rivier. In Goni hadden we één van de plaatselijke jongens in de prauw meegenomen. Op de één of andere manier was Jeremia bevriend met hem geraakt. Deze knaap wilde naar kampong Wasior en was bereid om mijn plaats als roeier in te nemen. Hierdoor was ik meer in de gelegenheid me op de visvangst te concentreren. Vlak na zonsopgang haalde ik mijn eerste tonijn binnen en even later lagen er nog vier andere vissen in de prauw. Jeremia leverde de beste bijdrage aan een aantal gegarandeerd goede maaltijden voor de komende dagen. Hij kreeg plotseling een grote 'toetoeroega' (schildpad) in het oog die aan de oppervlakte lag te soezen. Toen we tot op drie meter genaderd waren hief de schildpad zijn kop op, maar voor hij de kans kreeg onder te duiken had Jeremia hem al geharpoeneerd en verzekerde ons aldus van heerlijk vlees. Met behulp van zijn nieuwe vriend roosterde Jeremia het schildpadvlees in bamboe-cylinders, en grilde de tonijn boven het vuur. Bij de uitgestelde brunch genoten we van de gebakken vis. De helft van de tonijn bewaarden we voor het avondeten. Hoewel we twee vuren aan de gang hielden die voldoende rook produceerden sliepen we die nacht nauwelijks. Dit gebied werd geteisterd door 'agas' (een klein soort muggen), die ons voortdurend aanvielen. Om hier aan te ontkomen gingen we ver voor zonsopgang aan boord van de prauw om onze tocht maar te vervolgen.

Aeolus maakte het ons moeilijk. Het ene ogenblik stoven we onder zeil voort, en het volgende moment liep de wind pal naar het noorden om en moesten we vechten om de prauw nog in beweging te houden. Tijdens de ochtenduren verscheen er ineens een kleine motorboot en meerde langszij af. Het was een kleine groep mensen die onderzoek deed voor de NNGPM (Nieuw-Guinea Olie-Maatschappij). We spraken over ons werk en wisselden onze ervaringen uit. Toen de dienstdoende

geoloog hoorde dat ik geen koffie en tabak meer had gaf hij me een pakje van de beroemde 'Van Nelle's' shag-tabak en een blik koffie. Na elkaar een goede reis toegewenst te hebben vervolgden we ieder onze tocht.

Zodra de wind gunstig was vroeg ik Jeremia water voor koffie op te zetten. Hij had geen enkele aansporing nodig, Jeremia was verzot op een mok koffie na de maaltijd.

De lunch gebruikten we op zee. Deze bestond uit koude sago, schildpadvlees, en weer een kop heerlijke koffie. Door de zogenaamde 'Mataan-wind' ondervonden we veel moeilijkheden bij het rondenvan kaap Boesoeroewa. Grote golven met witte koppen sloegen over ons heen. Tot op de huid doorweekt, en bibberend van de kou bleven we water uit de prauw hozen. Toen we tenslotte de kaap gerond hadden konden we recht op de kust af sturen. We gingen in de Joppingar-baai aan land. Tegen de avond staken we naar Joppingar over. Daar brachten we de nacht door. We waren te vermoeid om te eten. Na een sigaret en een kop koffie vielen we uitgeput in slaap. Bij het krieken van de dag waren we alweer aan het peddelen. Ondanks de 'Mataan-wind' moesten we toch rond de verschillende kapen. Tegen de middag hadden we het echt gevaarlijke deel van deze kuststreek achter de rug. In de 'Van Oosterzee-baai' konden we onze aandacht besteden aan het bereiden van een sago-maal. Het was 24 uur geleden dat we voor het laatst gegeten hadden, we waren uitgehongerd. Na het eten trokken we meteen verder om gebruik te maken van de voor ons gunstige wind. Binnen een half uur was de zee echter alweer veranderd in een smerige poel. De golven beukten op ons los, ze werden opgezweept door winden met orkaankracht. Zwarte regenbuien stortten zich over ons uit.

Tegen de avond kwamen we in kampong Warewai aan, waar de hele bevolking naar de kust leek te zijn gekomen. Om boven de storm uit te komen schreeuwde Jeremia hen toe, dat we wilden proberen om door de enorme branding heen te manoeuvreren, om bij hen aan land te gaan. Ze moesten klaar staan om de prauw op te vangen als we de kust bereikten, en ze moesten ons helpen om de prauw naar een hoger gelegen deel van het strand te trekken. Als dat niet lukte en de golven zouden ons terugtrekken zouden we er nooit in slagen. De branding zou ons verpletteren en ons wegzuigen naar zee, maar er was geen andere mogelijkheid. In deze storm konden we het op zee geen nacht meer uithouden. De wind was nu tot orkaankracht aangewakkerd. Jeremia kende deze kust goed, en hij voerde nu het bevel. Hij keek uit naar de juiste golf en schreeuwde plotseling: "gaan!". We peddelden als gekken om net op de kam van de grote brandingsgolf te komen die ons naar de kust moest dragen. In de laatste meters sprongen we er uit en samen met de wild juichende dorpsbewoners trokken we de prauw naar het hoogste deel van de kust. Het was zeer beangstigend geweest, maar we hadden het gehaald. We dronken koffie in de plaatselijke school en tussendoor kauwden we op stukken schildpadvlees. Zonder

ons over koken zorgen te maken rolden we onze slaapzakken uit en vielen onmiddellijk in slaap. Door het zware weer schrokken we geregeld wakker. Wolkbreuken beukten op het dorp los en 'bandjirs' donderden langs op weg naar de kust.

Tegen de morgen ging de storm liggen. Snel lieten we de prauw te water en tegen de middag bereikten we de gouvernementele nederzetting Wassior.

Door ontberingen, malaria-aanvallen, onregelmatig eten en eenzijdig voedsel waren we sterk vermagerd, we waren niet om aan te zien. Vooral mijn blanke huid had te lijden gehad van het leven op zee. Mijn gezicht was verweerd, mijn lippen waren bijna zwart en helemaal gebarsten. Mijn tandvlees bloedde door gebrek aan vitamines en ik had een baard van een week. Onze werkkleding was aan flarden.

Het plaatselijke hoofd van de politie, meneer van Namen, kwam naar de kust om te onderzoeken wat voor vagebonden er zo maar uit de lucht waren komen vallen. Hij bleek een zeer geschikte en behulpzame vent. Terwijl hij op de zijdrijver zat en een sigaret met ons rookte maakten we nader kennis met elkaar. Ik werd uitgenodigd om de komende dagen bij hem thuis door te brengen. Ik gaf Jeremia opdracht de prauw hoog op de kust vast te leggen, de bagage schoon te maken, en vijf dagen vakantie te nemen. Binnen enkele minuten was hij al bevriend geraakt met mensen die hem hielpen de boot schoon te maken en al onze bezittingen te wassen. De Wandammer mensen hielpen elkaar altijd.

Intussen had ik een douche genomen en me geschoren, terwijl de kokkin van meneer van Namen een zalige gebakken rijstmaaltijd bereidde. Na een lange siësta, het kwam er op neer dat ik pas tegen donker wakker werd, spraken we over onze ervaringen. De kokkin maakte ook een grote karaf met 'ajer-djeroek' (citroensap-water) voor me klaar. Om de vitamine-C deficiëntie waaraan ik leed snel te boven te komen dronk ik er liters van.

Gedurende vijf dagen nam ik het ervan. Ik bezocht de plaatselijk HPB (districtscommissaris), meneer Hanssens en de familie Struik en Miei. Niemand begreep waarom de coaster 'Cycloop' of de motorbark 'de Higgins' geen alarm hadden geslagen. De 'Cycloop' was bijna drie weken overtijd. In de toko te Miei kocht ik een paar pakjes shag-tabak, vier blikjes Hollandse bonensoep, zes blikjes zoete gecondenseerde melk en vijf blikken makreel in tomatensaus.

De mensen in Miei waren verdrietig en erg uit hun doen. Ze hadden net de begrafenis van een kindje van de familie Jochems bijgewoond. De familie woonde als koloniale boeren in het zuidelijk deel van de Wandammen-baai. Een paar dagen eerder was Jochems met zijn prauw aangekomen. Hij had de zusters van een zendingsgenootschap gesmeekt met hem mee te gaan om naar zijn zieke kind te kijken, het kind was te ziek om vervoerd te worden. De zusters hadden botweg geweigerd. Ze bleven er op staan dat hij zijn kind, van de overkant van de baai, maar naar het ziekenhuis moest brengen. Het was

bekend dat deze zusters iedere vorm van hulp weigerden, tenzij de patiënten naar het ziekenhuis kwamen, waar ze polikliniek hielden. Tengevolge hiervan was het kind, nadat het bijna veertien dagen hoge koorts had gehad, overleden. Ik herinnerde me de zendingspost in Manokwari, die weigerde me in Wosi te bezoeken omdat hun auto smerig en nat zou worden. Er werd veel gegeven voor het zendingswerk dat ze in de ontwikkelingslanden deden. Daarentegen had ik veel respect voor de Rooms-Katholieke missie-werkers. Ze gingen overal op af, en op ieder moment. Of de persoon in kwestie nu Rooms-Katholiek was of niet, en ongeacht de weersomstandigheden. De zusters waren ook al gevraagd om naar het kind te komen kijken toen 'de Higgins' Wassior binnengelopen was. Het aanbod van 'de Higgins' om de zusters naar de overkant van de baai te brengen hadden ze eveneens geweigerd. Helaas deed de barkas een aantal weken Wassior niet meer aan.

De vijfde dag was Jeremia verdwenen. Bij geruchte hoorde ik dat hij ver weg was gegaan en zeker niet binnenkort terug zou komen. Ik had de indruk dat hij waarschijnlijk een vriendin had ontmoet en zich daar best thuis voelde. Met Refasi, een toekomstige student landbouwkunde, vertrok ik met als bestemming Windeshi. Het noodlot sloeg echter opnieuw toe.

Een plotseling opkomende storm dwong ons onze plannen te wijzigen en het roer naar de inmiddels ver verwijderde kust te wenden, in de hoop een kampong te bereiken. Tot overmaat van ramp ontdekten we dat water via verschillende scheuren de prauw binnendrong. De boot had het tijdens de stormen zwaar te verduren gehad en nogal wat klappen gekregen toen we in de mangroves werden geworpen. Bovendien waren de landingen die we op de kust uitgevoerd hadden buitengewoon ruw geweest. Een paar maal waren we op de kust gesmakt. Tegen het eind van de middag spoelden we doornat aan bij kampong Doesner. De plaatselijk Goeroeh nodigde me uit de nacht bij hem thuis door te brengen. Zijn twee dochters wasten snel het zout uit mijn aan flarden gescheurde kleren en droogden ze 's nachts in de keuken. Na een lekkere maaltijd, waaraan ik twee van mijn eerder aangeschafte blikjes bonensoep toevoegde, zaten we gezellig een paar uur bij elkaar te praten. We dronken heel wat koppen koffie alvorens naar bed te gaan.

De volgende ochtend vroeg vertrokken we en slaagden er in aan de andere kant van de Noemamoere-baai te komen, waar we 's avonds beschutting vonden tegen de storm. Door koorts voelde ik me ziek, maar desondanks moesten we er die avond op uit om een krokodil te harpoeieren. We hadden het vlees voor ons avondeten nodig, en ook voor de volgende dag. Die dag worstelden we met een stevige bries maar tenslotte bereikten we de Watiriraro-baai. We voelden ons te moe om de reis voort te zetten. In een klein verlaten onderkomen maakten we het ons zo gemakkelijk mogelijk. Refasi bereidde een maaltijd die ik vanwege mijn koortsaanval nauwelijks aanraakte. Ik opende een blikje

gecondenseerde melk en genoot 's nachts enigszins van de dikke suikerrijke substantie.

Regen en stormachtige wind hielden ons een aantal dagen gekluisterd in de beschutting van de baai. Gelukkig was ik er in geslaagd in Miei weer wat kinine te bemachtigen. Om een mogelijke malaria-infectie te onderdrukken nam ik een flinke dosis in.

Voordat we de baai verlieten harpoeneerden we nog een krokodil, en kon Refasi zijn negende keep in de harpoen kerven. Dit wapen was bij ons bekend onder de naam 'pánikam-boea'ja' (krokodillenspeer).

Daar Refasi bezig was met het roosteren van het staartvlees besloot ik een wandeling langs de met omgevallen bomen bezaaide kust te maken, in de hoop een beetje koelte te vinden. Ik was akelig warm van de koorts. Ik voelde me te beroerd om mijn geweer mee te nemen, en droeg alleen mijn zaklantaarn bij me. Die had ik nodig, ofschoon er wel wat maanlicht door het bladerdak gefilterd werd. Veel van de omgevallen bomen waren kokospalmen, die ten gevolge van de afkalving van de kust omgetuimeld waren. Ik slenterde wat rond en genoot intussen van de koele bries. Bij één van de bomen rinkelden de alarmbellen van 'mijn zesde zintuig' luid en helder. In plaats van over de boom te stappen ging ik er bovenop staan. In een oogwenk zag ik een grote krokodil, die vlak tegen de boomstam lag. Ik nam een paar reuze sprongen.

Op het moment dat ik mijn tweede sprong nam hoorde ik de kaken van de krokodil dichtklappen. Het monster had me net gemist. Ik was ternauwernood aan een afschuwelijke dood ontsnapt. Het lot had anders beslist. 'Mijn nummer moest nog niet boven komen'.

Ik was blij dat ik mijn zaklamp bij me had en zo de omgeving goed in ogenschouw kon nemen. Na mijn sprong was ik door een lage 'atapbedekking' heen gezakt, en bovenop een graf terecht gekomen. 'Hoe kan je het zo uitzoeken'. In de buurt lagen nog een paar graven, en het houten hek er omheen duidde op een kleine begraafplaats. Ik richtte de lichtstraal langs de waterkant en ving daarin de donkerrode ogen van de krokodil, die nog steeds vlak bij de kust lag. Binnen tien minuten was ik terug bij ons bivak om mijn geweer te halen. Ditmaal ging Refasi met me mee. Ik wilde dit monster doodschieten, gewoon om het doden zelf. De verraderlijke bastaard moet daar in een hinderlaag hebben gelegen om alles te pakken wat maar voorbijkwam. Ik had mijn zaklantaarn weer op mijn geweer bevestigd, en we kregen de krokodil makkelijk in het vizier. Ik richtte extra zorgvuldig en schoot op de ogen. De krokodil sprong op en maakte een salto achterover. Met een kort maar luid gebrul verdween hij al draaiend en slingerend onder water. Volgens Refasi was het dier, omdat het brulde en slingerde, dodelijk verwond. De andere krokodillen zouden voor de rest van de nacht om zijn lichaam vechten. In de volgende uren schoot ik nog twee krokodillen die we patrouillerend langs de kust vonden. Over de hele baai zagen we rode ogen oplichten.

De volgende dag voeren we om het schiereiland heen, en na onge-

veer twee uur peddelen gingen we bij kampong Sombokro aan land. De zee was nog veel te ruw, en omdat ik de mensen wilde ontmoeten bleven we er de rest van de dag. Zelfs met slecht weer konden we de volgende dag Windeshi bereiken. Ik wist dat er in ieder geval een Chinese winkel was. Misschien dat we daar een aantal noodzakelijke levensbehoeften konden kopen.

In Sombokro vernam ik dat we een paar dagen in de meest beruchte baai hadden doorgebracht. Het was bekend dat sommige van de grote krokodillen 's nachts prauwen probeerden aan te vallen om opvarenden te pakken.

Het oude huis waarin we ons kampement hadden opgeslagen werd alleen door vissers gebruikt en door krokodillenjagers van het eiland Seroei. Als het donker werd deden de bewoners alle honden achter slot en grendel. Er waren al te veel ten prooi gevallen aan de krokodillen. Als ze het maar even konden vermijden waagden de bewoners zich bij donker niet in de buurt van de kust. Ze hadden al verschillende dorpsbewoners aan de krokodillen verloren. In tegenstelling tot andere kampongs lag Sombokro 's nachts versluierd onder een griezelige stilte.

Door gunstige weersomstandigheden bereikten we Windeshi tegen de avond. De plaatselijke Goeroeh zorgde voor onderdak. Gedurende de afgelopen twee maanden had geen boot de kampong aangedaan, blijkbaar was er iets mis met de handelsvloot.

In de kleine winkel te Windeshi was niets bruikbaar te koop. Waar we ook zochten, overal waren de schappen leeg.

Ik merkte dat de Goeroeh wist hoe hij met een geweer om moest gaan en gaf hem dat van mij te leen. Met zijn drie honden trok hij de jungle in, en binnen een uur keerde hij terug met een vet wild zwijn op zijn schouders. Volgens hem zwierven er nogal wat wilde zwijnen in de kokosplantages rond, het was erg gemakkelijk om ze neer te schieten. Door de vele koortsaanvallen waaraan ik had geleden voelde ik me echter nog steeds te zwak om op zwijnenjacht te gaan.

De dorpsoudsten kwamen bij ons rond een mooi kampvuur zitten om het vlees te roosteren en bleven tot laat in de nacht praten. Tengevolge van een plotselinge wolkbreuk werden we naar binnen verdreven.

Vanaf Windeshi kostte het ons bijna vier dagen om kampong Roeroerei in de Amboear-baai te bereiken. We hadden met tegenwinden te kampen en waren gedwongen om langs de kust en in de mangroves als aas-vreters rond te dolen, want de visvangst was in die dagen erg karig geweest.

Refasi voegde echter wel weer twee kerven toe aan onze harpoen. Eén van de krokodillen deelden we met drie Papoea's die eveneens beschutting in de baai hadden gezocht. Wij waren een paar kilometer voorbij een klein dorpje voor anker gegaan.

Daar het weer wat opknapte probeerden we zo snel mogelijk kampong Marboei te bereiken. Toen we 's nachts echter de baai uitkwamen

blies een storm ons uit de koers, en we spoelden ergens op een klein eiland aan. Dit werd, voor zover we konden zien, door verschillende eilanden omringd. We grepen de gelegenheid aan om, door de storm geholpen, naar een groter eiland te peddelen dat er heel wat aantrekkelijker uitzag. Hier vonden we naast een betere beschutting ook veel kokospalmen.

Tijdens de oversteek sloegen we nog een grote vis aan de haak. Daardoor konden we, met de kokosnoten, nog een redelijke maaltijd maken voor twee hongerige zwervers. Twee dagen later staken we naar het vasteland over, geholpen door een welkome harde wind die ons langs de onbewoonde kust blies. De vis beet niet erg en we zochten beschutting tussen de mangroves vlakbij een riviermonding. Ondanks de wind was het veel te heet om op open zee te vertoeven. Intussen verzamelden we weekdieren om 's nachts te vissen en rustten we wat uit in de schaduw. Stormachtige winden hielden ons twee dagen lang in de baai opgesloten. Desondanks hadden we het redelijk naar onze zin. We moesten in de buurt van Roemberpon zien te komen. In de kampong Jomakaan waren verschillende winkels. Door de nood gedwongen verlieten we het eiland en zetten koers naar het vasteland.

Refasi was juist bezig met het slachten van een kleine krokodil die we geharpoeneerd hadden, toen een andere prauw met Papoea's langzij kwam. Zij hadden sago en wij hadden vlees. Om een lekker maal klaar te maken deelden we gewoon alles samen. Van hen vernamen we dat we het eiland Roemberpon waren gepasseerd bij het verlaten van ons eiland. We hadden een meer oostelijke koers moeten aanhouden.

De volgende ochtend maakten de andere kerels gebruik van de stormwinden om kampong Sjeri te bereiken. Wij gingen langs de kust terug, voerden strijd met sterke tegenwind, en bereikten ons eiland weer tegen de avond.

Het krokodillevlees hadden we met z'n allen soldaat gemaakt. We sloegen slechts één keer een grote vis aan de haak, maar onze vislijn knapte en we verspeelden de vis. Omdat we ontbijt en lunch hadden overgeslagen stierven we van de honger. We spietsten een paar 'kalongs' (vliegende honden) uit de takken. Ze hingen er met z'n duizenden te slapen. Later toen we in een smalle kreek peddelden kreeg ik met een inmiddels herstelde vislijn beet en ik haalde een schitterende zeebaars op. Refasi gaf de voorkeur aan gegrilde kalong, maar het zien van die levensgrote vleermuizen weerhield me ervan te eten. Ik zou werkelijk eerst van honger moeten sterven voordat ik daar aan begon. Ik verkoos mijn gebakken vis.

De volgende dag was het veel te heet om weg te gaan. Daarom besloten we gedurende de koelte van de nacht over te steken naar Jakomaan. We genoten een goed ontbijt, dat bestond uit gegrilde kalong voor Refasi, en de rest van de gebakken vis voor mijzelf. Na de maaltijd spreidden we onze slaapzakken op de zijdrijvers uit en doezelden meestentijds weg. De agas en de muskieten hadden ons de hele nacht uit de slaap gehouden. We moesten wat slaap inhalen.

Intussen hadden we onze vislijnen uitgelegd, maar we kregen zelfs niet één keer beet. Kleine visjes en krabben knabbelde constant het aas van onze haken. Tenslotte moesten we er mee ophouden, er was geen aas meer over.

Vlak voor zonsondergang begaven we ons op weg naar Jomakaan, daar hoopten we 's nachts aan te komen. Even na middernacht meerden we aan de steiger af. Daar zag ik de motorbark 'Zwerver' uit Manokwari liggen. Ik klom op de steiger en zag allerlei mensen die druk in de weer waren. Voor ik op onderzoek uit kon gaan, wie er nu in 's hemelsnaam van die boot afkwamen, zag ik Koos Zieck. We stonden daar en keken elkaar verbaasd aan alvorens handen te schudden. Op een brul van Koos kwamen de andere kerels aanrennen. Ik zag ondermeer de heren Eldermans, Rietkerk, en Mangkolt. Ik was nog net op tijd binnengelopen, want de vertrektijd van de 'Zwerver' was vastgesteld op 3.00 uur die nacht. We besloten eerst alle bagage aan boord te brengen en dan pas ervaringen uit te wisselen en te feesten. De scheepskok die vernam dat ik stierf van verlangen naar een bord eten, maakte snel een ongelooflijk lekkere, zeer welkome maaltijd, bestaande uit gebakken rijst met uien en een overvloedige hoeveelheid corned-beef. Hij was niet tevreden voor ik mij voor de tweede maal had opgeschept en hem vroeg me de rest als ontbijt op te dienen. Na de maaltijd vertrokken we om 2.30 uur naar het eiland Angra-Meos. We gingen in echte dekstoelen zitten om feest te vieren met bier en Cinzano, en bij te praten. Die nacht kwam er van slapen niet veel. Er was genoeg gespreksstof voor de komende weken.

Koos Zieck, die net van een jungletocht was teruggekeerd en bij het landbouwschap informatie had ingewonnen over waar ik uithing, was ontzet en buitengewoon boos geweest, toen hij vernam dat ik ergens in het oostelijk deel van de Geelvinck-baai was, maar 5-6 weken eerder thuis had moeten zijn.

Koos had de civiel-ingenieur Poick op zijn donder gegeven. Als iemand op z'n laatst twee weken overtijd is moet er een zoekactie georganiseerd worden. Het verhaal dat ik vermoedelijk vermist was deed in de stad snel de ronde en veroorzaakte nogal wat beroering.

Koos was daarna snel door de stad gehold, charterde de 'Zwerver', nam voedsel en drinken aan boord en vertrok nog in de loop van diezelfde nacht met zijn mensen.

Ze begonnen de zoekactie bij Rapoawi en voeren langs de kust van kampong tot kampong, overal informerend of ze mij gezien hadden. Het plan was geweest nu naar Windeshi op te stomen. Daar zouden ze van de Goeroeh of anders van de eigenaar van de Chinese winkel te horen hebben gekregen dat ik verder was gegaan, ziek was, en in een bijna verrotte prauw zou proberen, via Jokamaan, Manokwari te bereiken.

Nu beraamde Koos een nieuw plan. Hij had de boot gecharterd. Ze hadden me nu gevonden en dus konden ze nog op een kleine expeditie-tocht gaan. Koos had nog steeds informatie en plantenmateriaal van

bepaalde streken nodig. Intussen zou ik ongeveer tien dagen kunnen benutten om er weer bovenop te komen door te genieten van een ontspannen vakantie aan boord.

We voeren nu op een heerlijk kalme zee onder een met sterren bezaaide hemel. Omstreeks 15.00 uur kregen we te kampen met motorstoring, desondanks bereikten we voor donker kampong Warpop. Dankzij de motorpech konden we onze vislijnen uitwerpen, en de jongens kregen het voor elkaar twee emmers te vullen met moten vis. Wij vingden ze en zij maakten ze schoon, waarna de kok ons vanuit zijn kombuis voorzag van gebakken vis.

Na al die weken voelde ik me weer in de beschaafde wereld. De half verrotte prauw had ik achter gelaten, maar mijn peddel en mijn harpoen nam ik als souvenir mee. De harpoen vertoonde veertien inkerlingen. Iedere inkerling vertegenwoordigde het ongemak van gevaarlijk werk, een krokodil.

De bosbouwgroep ontscheeptte zich in Warpop en vertrok naar de bergen. Ze wilden graag een bezoek brengen aan die plaatsen waar 'damar' geoogst werd, en er de nodige informatie verzamelen. Ik haalde de achterstallige slaap van de afgelopen nachten in en hield me bezig met vissen. Bijna niemand had die nacht geslapen. We hadden onze stretchers aan dek gezet onder een groot afdak van canvas om ons tegen de zon en eventuele regenbuien te beschermen. Op deze manier genoten we van onze rust, maar bleven ook doorpraten. Tegen het vallen van de avond keerde de houtvestersgroep terug. We maakten snel een flinke maaltijd klaar omdat de lucht er zwart en dreigend uit zag. In de loop van de avond wakkerde de lichte bries plotseling aan tot stormkracht, en tegen middernacht had je de poppen aan het dansen. We werden geeseld door Mataan-winden die van wolkbreuken vergezeld gingen. Daar een deel van de canvasbeschutting los was geraakt spoelde het regenwater in stromen over ons heen en verlieten we om 4.00 uur het dek. Het was hondeweer. Over zee uitkijkend verbaasde ik me erover hoe wij het voor elkaar hadden gekregen dergelijke stormen, die we op onze tocht met de prauw hadden meegemaakt, te overleven. Ik was blij dat we voor anker lagen en gedeeltelijk door het eiland beschermd werden. Zelfs de 'Zwerfer' zag er uit als een schelp van een hartmossel. Ze was veel te klein om in zulk weer verder te varen. We zochten in de machinekamer een goed heenkomen en vonden een droge schuilplaats boven op de trossen touw. Daar trachtten we nog een paar uur slaap te bemachtigen.

Zo plotseling als de storm was komen opzetten nam hij ook weer af en in de loop van de ochtend vertrokken we naar Nappan-Jaoer, waar we gedurende de middag afmeerden.

De volgende dag beklom Koos met zijn groep de bergen om veldonderzoek te doen, en verschillende typen tropisch hout te verzamelen. Ik bracht de dag luiierend in een dekstoel door en beschreef de afgelopen periode in mijn dagboek. Bovendien moest ik een rapport uit al deze informatie samenstellen wanneer ik in Manokwari teruggekeerd zou zijn.

Enkele bemanningsleden, daarbij krachtig gestimuleerd door een paar van onze koelies, verzamelden een enorme hoeveelheid schaaldieren, en bereidden een verrukkelijk avondtentje. Ze hadden ons geen groter plezier kunnen doen.

De volgende ochtend vertrokken we in alle vroegte naar Jendé op de Roon-eilanden. Van hier staken we dwars de Wandammen-baai over voor een snel bezoek aan de Watiriraro-baai. Koos wilde graag de plek zien waar ik een noodlanding boven op een graf had gemaakt. Er werden foto's van het graf en het huis gemaakt waar Refasi en ik ons bivak hadden opgeslagen. Volgens de mensen van de houtvestersgroep was het een graf van een Kepala-kampong. De dakversiering van bamboe en atap scheen hierop te wijzen. Het hele bouwwerk lag nu plat op het graf.

We verlieten de nogal lugubere baai snel en voeren naar Windeshi, waar we ons bivak in de in aanbouw zijnde school opsloegen. De Goeroeh was stomverbaasd dat hij me weer terugzag. Hoewel ditmaal in een veel betere conditie en niet zo verwilderd als die keer dat ik in onze rotte prauw langs was gekomen.

De dag daarop verzamelden we ongeveer 500 zaailingen van de 'tjengké-boom' (kleefkruid) om ze naar de plantenkwekerij in Manokwari te sturen, van waaruit ze verder gedistribueerd konden worden.

Pech bracht ons opnieuw een slag toe. Toen we wilden vertrekken weigerden de machines van het schip te starten, tengevolge van leeggelopen accu's. Omdat je ze onmogelijk met de hand kon starten moesten we geduldig op een andere boot wachten om onze accu's op te laden.

Aangezien het vlees bijna op was organiseerden we twee groepen die op jacht gingen. Een paar uur later waren we al weer terug. Eén groep had een wild zwijn geschoten en onze groep kwam met een groot hert aan zetten. Er was rijst in overvloed en onze avondmaaltijd bestond uit dermate grote hoeveelheden vlees dat beschaafde mensen ontzet geweest zouden zijn, maar ja, wij waren nogal hongerig. De stukken vlees smaakten uitstekend. Zo vierden we een gevoel van saamhorigheid, omdat we nu met z'n allen in het oerwoud in dezelfde twijfelachtige omstandigheden waren komen te verkeren.

Op de hellingen achter de kampong ontdekten we sporen van een oude missie-post. Vlakbij lagen twee graven. Slechts één inscriptie was nog leesbaar en luidde: "Mr. Van der Roest, overleden 1893". We gaven onze koelies opdracht al het gras weg te hakken en het struikgewas op dit stukje grond te verwijderen. De fundering van de gebouwen die er hadden gestaan waren nog steeds in perfecte staat.

Op de vijfde dag van ons gedwongen verblijf verscheen de coaster 'Cycloop' uit het niets. Ze hadden gedokt in Hollandia. De accu's van de 'Zwerver' werden 's nacht weer opgeladen. In de vroege ochtenduren vertrokken we vol gas naar Oransbari waar we tegen de avond aankwamen.

We brachten de nacht door bij de familie Beijten. Ze waren de enige

koloniale boerenfamilie in deze streek. Na ontbijt en koffie vertrokken we naar Manokwari.

In de middag kwamen we daar aan. Ik was bijna drie maanden weg geweest. Het huis was een complete janboel. De atap-dakbedekking was er grotendeels afgewaaid, waardoor regen, stof, en stukken van de kapotte atap de kamers waren binnengedrongen. We waren echter te vermoeid om ons zorgen te maken over zo'n kleinigheid. We gooiden onze bagage op de grond en gingen een paar uur op ons bed liggen, mopperend over de wijze waarop ons leven verliep. Daarna besloten we om te gaan eten in een Chinees restaurant.

De volgende dag trokken we naar de kust bij Pasierpoetih met zijn zandstranden om er te gaan zwemmen.

Het was inmiddels 19 juni en na onze ontspannende onderdompeling voelden we ons een stuk beter.

Zondag ging ik naar de familie Broers en de familie Harte. Ze hadden allemaal gedacht dat ik ergens in de Geelvinck-baai was omgekomen. Ik vernam dat ze naar de stad waren gegaan en nogal wat stof hadden doen opwaaien toen ze hoorden dat Koos Zieck met een opsporingsgroep snel op zoek was gegaan, en dat Meneer Poick geen enkele moeite had gedaan activiteiten te ondernemen nadat ik veertien dagen overtijd was. Vooral Ko Harte was een beetje te ver gegaan. Hij was het kantoor binnengestormd, en na een woede-uitbarsting had hij meneer Poick een aframmeling gegeven. Volgens een oude ingeburgerde gewoonte in Manokwari had hij hem daarna door de muur van zijn kantoor gegooid. Meneer Poick behoorde niet tot het type persoon waar de mensen in Manokwari erg op gesteld waren.

Toen ik mij maandag op zijn kantoor meldde vertelde meneer Poick me dat ik niet langer lid van zijn staf was. Hij had me ontslagen, ik veroorzaakte alleen maar problemen. De volgende dag werd ik weer op kantoor uitgenodigd, en alsof er niets gebeurd was werd mij gevraagd een groot terrein op het boerenbedrijf van de familie Broers uit te zoeken en verder tot exploitatie te brengen. Dit gebied moest ontwikkeld worden tot een cacao-plantage.

We kregen ruzie omdat ik een verklaring wenste over het al of niet ontslagen zijn, of dat ik nu een terrein tot exploitatie moest brengen. Men vertelde me dat ik alles maar moest vergeten omdat meneer Poick een hectische tijd met de kolonisten achter de rug had.

Ik ging verder en belegde een vergadering met de Papoea-VIP's: Kepalla Nambré van Tjéribó en Kepalla 'Piet' van Mangoeappi. Zij hielpen een groep Hattam- en Arfak-Papoea's aan werk, onder directe supervisie van Kepalla 'Piet'. Deze afspraak gaf me meer tijd om te zien of ook andere gebieden geschikt waren voor cacaoplantages.

Hoofdkepalla 'Barend' bracht me een bezoek om me op de hoogte te brengen van het feit dat hij zeer in zijn schik was met de vorderingen die gemaakt waren. Het voorzag zijn mensen van werk en dus van een inkomstenbron. Met alle plezier wilde hij meewerken bij het werven van de arbeidskrachten die ik nodig had. Hoofdkepalla 'Lodewijk' voor-

zag me van een groep arbeiders afkomstig van de Moeilee-stam. Ik stuurde de groep naar het boerenbedrijf van meneer Ottenhof. Toen ik meneer Poïck op de hoogte bracht van onze vorderingen schoot hij uit zijn slof. Ik mocht onder geen voorwaarde ook maar één vierkante meter grond op die boerderij in cultuur brengen. Ottenhof had nogal wat problemen voor meneer Poïck veroorzaakt. Toen ik de arbeiders naar het bedrijf van de buurman stuurde en meneer Ottenhof hiervan op de hoogte bracht, begaf deze zich spoorlags naar de stad en kwam terug met meneer Poïck, die probeerde uit te leggen dat het allemaal op een vergissing berustte. Hij had Ottenhof verwisseld met een andere boer. Dat was niet zo'n diplomatieke verklaring, omdat meneer Ottenhof nu met recht woedend werd en Poïck de schuld gaf alleen bepaalde boeren te bevoordelen.

OVERPLAATSING NAAR HOLLANDIA

1 Juli 1954 ontving ik een telegram waarin mijn overplaatsing naar het hoofdkwartier in Hollandia bekrachtigd werd. Toen ik op het kantoor om nadere uitleg vroeg werd ik door meneer van der Sluis te woord gestaan.

Meneer Poïck was plotseling naar Sankorem vertrokken. Van der Sluis zei me dat ik hem persoonlijk om overplaatsing naar Hollandia had gevraagd. Ik noemde hem een grote leugenaar en veroorzaakte nogal wat deining. Toen ik een betalingsschikking vroeg om de arbeiders die op contractbasis werkten en de werkzaamheden beëindigd hadden te kunnen uitbetalen, werd me verteld dat meneer Poïck instructies had gegeven alle betalingen voor mijn werkploegen te weigeren. Aangezien we met de betaling al overtijd waren betaalde ik de werklui uit eigen zak om een opstand te voorkomen, en om de mogelijkheid de kop in te drukken dat zij in de toekomst werk zouden weigeren. De volgende dag verraste ik meneer Poïck op zijn kantoor. Voordat ik om uitleg kon vragen tekende hij de benodigde papieren waarmee ik een terugbetaling bij de plaatselijk thesaurier kon krijgen. Het speet hem erg maar het waren allemaal misverstanden geweest, etc. etc. Op het moment dat ik het kantoor uitstapte vloog één van de plaatselijke boeren naar binnen en maakte flink stampij. Het geschreeuw was op aardige afstand nog goed te horen. Niemand begreep wat er aan de hand was. Eén ding leek zeker, als meneer Poïck op deze manier zijn gang bleef gaan zou hij het niet lang meer maken.

Van de staf hoorde ik dat van der Sluis verantwoordelijk was voor mijn overplaatsing. Hij had er bij meneer Poïck voortdurend op aangedrongen dit te regelen. Het was kenmerkend voor de jaloezie van de Indo-Europeaan. Ik genoot alle vertrouwen bij de boeren, had een goede naam, en deed alles wat in mijn vermogen lag om hen bij hun problemen te helpen. Van der Sluis was niet geliefd. Tot overmaat van ramp had mijn vriend, Ko Harte, Poïck een pak slaag gegeven, waardoor diens trots een gevoelige knauw had gekregen.

Gedurende de eerste week van juli verkocht ik een deel van mijn bezittingen, pakte alles in wat ik wilde behouden, en bracht het vervolgens over naar Hollandia. Daarna nam Koos Zieck me een paar dagen mee om afscheidsbezoeken af te leggen bij de vrienden die ik onder

de boeren had gemaakt. Bij het afscheid van de familie Broers kreeg ik twee schitterende vazen, ingelegd met email, cadeau. Beide vazen waren een aandenken aan onze hechte vriendschap. Ik was vaak bij hen aan komen lopen om problemen met ze door te praten en behulpzaam te zijn bij lastige vraagstukken in hun boerenbedrijf. Vaak hadden we samen in de koelte van hun veranda een maaltijd genoten. Gedurende de 'Ramboetan' (oogstseizoen) was het onze gewoonte geweest om ons onder de grote 'Ramboetan-Atjeh-boom' op dekstoelen uit te strekken. De met fruit beladen takken bogen tussen ons door. We konden onze buik vol eten, terwijl 'Granny' ons van liters koffie voorzag en wij van de sterke 'weduwe-shag-tabak' sigaretten rolden. Af en toe rolden we een speciaal 'strootje', en mengden we de shag met een pietsje kruidnageldroesem. Dit gaf een heerlijk tropisch aroma aan de tabak. Ik was vaak over de nieuwe weg door het oerwoud naar hun huis gelopen om met Zacheus naar sporen van zwijnen te zoeken. We hadden samen in deze Wosi-streek heel wat plezier maar ook echte jungle-ontberingen gedeeld.

Toen ik weer thuis kwam vond ik een aantal brieven van Gonny. De laatste brieven maakten duidelijk dat ze zich zorgen maakte omdat ze, sinds ik van de Mambor-eilanden was vertrokken, niets meer van mij had gehoord. Geleidelijk aan waren we van elkaar gaan houden. Ik beantwoorde haar brieven en besloot haar een aandenken te sturen dat ze dagelijks kon dragen. Op een tocht door de Geelvinck-baai had ik een paar dagen in Jendé op de Ron-eilanden doorgebracht. In gezelschap van twee Papoea's was ik naar de koraalriffen gedoken. Gewapend met dolken, speren en zaklantaarn hadden we de riffen in het maanlicht op een diepte van 4-8 voet afgezocht naar een speciale huisjesslak. Onze ogen waren beschermd door kleine brilletjes die door mijn jongens waren vervaardigd. Volgens hen was dit type huisjesslak alleen 's nachts te vinden als de maan scheen. In twee nachten verzamelden we een klein blikje vol 'mata bias' (de ogen van de schelp). Ze hadden schitterende groene en witte kleuren en leken op ogen. We moesten ze met onze messen uit de schelp snijden. Nieuwsgierige haaien joegen we weg. Over de aanwezigheid van pijlstaartroggen maakten we ons veel meer zorgen aangezien ze met hun gewapende staarten dodelijke verwondingen konden toebrengen. Het was voor mij echter de moeite en het risico waard, omdat dit een persoonlijke blijk van genegenheid was voor de komende verjaardag van Gonny. Ze was verrukt toen ze ze ontving en liet ze naar eigen ontwerp in zilver vatten. Later ontving ik een foto van Gonny waarop ze de mata-bias droeg. Groen was Gonny's lievelingskleur. Ik schreef Gonny dat ze de mata-bias haar hele leven mocht houden, ook al zou onze vriendschap en briefwisseling op niets uitlopen. Ze had ze allang verdiend met al de fijne brieven die ze me had geschreven. Ik hield haar op de hoogte van al mijn tochten en ongelukken, maar ik schreef haar nooit dat ik verdwaald en bijna omgekomen was. Ze ontdekte dat een paar jaar later toen we in de Geelvinck-baai waren.

Op onze expedities zagen we vaak een grote kano van een typisch Indonesisch fabrikaat op de kust liggen, geschikt om meer dan acht man te vervoeren. Bij navraag kreeg je altijd hetzelfde antwoord: "Ze hadden de kano in de branding zien drijven en in veiligheid gebracht, waarna ze door de plaatselijke bevolking in gebruik was genomen".

Aangezien we de gebruiken van deze streken kenden had het geen zin deze vondsten te melden. Je kon er zeker van zijn dat er geen overlevenden waren, en dat de plaatselijke bevolking had genoten van de onverwachte voedselvoorziening die de zee hen als een 'geschenk' had aangeboden. Kannibalen en koppensnellers waren altijd op strooptocht. Deze gewoonte vormde tevens een goede bescherming tegen overvallen op hun kustgebied.

JACHT- EN ANDERE TAFERELEN

Op jacht gaan in de kustgebieden was nu niet speciaal een uitstapje voor stadsmensen. Het betekende echt dat je je in de jungle ontberingen moest getroosten, er was nog niet het geringste comfort. Grote en gevaarlijke beesten kwamen in Nieuw Guinea niet voor. Het grootste dier was het hert dat vanuit het buitenland ingevoerd was. Het kwam hoofdzakelijk voor op het Remberpon-eiland, en in sommige beboste streken tussen Ransiki en Windeshi in de Geelvinck-baai. Wilde zwijnen waren de grootste dieren die in het wild voorkwamen, ze werden pas gevaarlijk als ze gewond waren of door honden in het nauw werden gedreven.

Pythons en giftige slangen waren altijd aanwezig, maar in de jungle leerde je snel je behoedzaam te bewegen. Het werd een tweede natuur. Met je ogen speurde je gelijktijdig de struiken om je heen en de takken boven je hoofd af, voor je de volgende stap zette. Pythons kon je meestal op de laagste takken in de bomen vinden, waar ze vanuit een hinderlaag aanvielen. Vanaf deze positie konden ze zich op een niets vermoedend zwijn, of op elke willekeurige prooi laten vallen. We zagen vaak grote pythons en het was een vaste gewoonte altijd een scherp kapmes bij de hand te hebben. Je had een vlijmscherpe 'klewang' in je hand om je een weg door de dikke onderbegroeiing te kappen, waarin rotan stond die je huid aan stukken kon rijten. Wanneer je deze wonden niet ter plekke behandelde waren ze binnen een uur geïnfecteerd.

Giftige slangen hielden er van om op zonnige plekken langs riviertjes, en op open plekken in het oerwoud te liggen sluimeren. De meeste slangen verdwenen bij onze nadering in het struikgewas.

Adders zijn echter lui en blijven meestal liggen, daar moet je voor uitkijken. De kreet 'oelar, awas' (slang, pas op) van de man die voorop liep deed iedereen op z'n hoede zijn. Lopend langs de uitgestrekte begroeiingen van rivieroeveren of door de mangroves, werd de uiterste zorg in acht genomen voor 'boeajas' (krokodillen), die vaak verdekt in een hinderlaag opgesteld lagen, en in staat waren over een korte afstand een ongelooflijke snelheid te ontwikkelen. Een snelle slag met hun krachtige staart kon een niets vermoedende zwerver in de rivier slingeren. De krokodil zou zijn slachtoffer naspringen, met het voor-

deel dat hij daar in zijn natuurlijke omgeving was. Het slachtoffer zou geen overlevingskansen hebben. De kust volgend, soms dagen of weken aan één stuk, moesten we tientallen stromen en rivieren oversteken, vaak erg dicht bij het gebied waar de rivier in zee uitmondde. Als er geen prauwen van inboorlingen beschikbaar waren gaven we de voorkeur aan een oversteek bij laag tij. Maar ook dan nog had de rivier verschillende diepe geulen waarin haaien of krokodillen konden zitten. Gewoonlijk wierpen we eerst tientallen grote stenen in de rivier om eventueel aanwezige krokodillen en dergelijke weg te jagen alvorens de oversteek te wagen. Voor de rest moest je maar bidden en hopen dat deze methode van de inheemse bevolking werkte, en niet was gebaseerd op oude-wijven-praatjes. Als je naar de andere kant moest zat er niets anders op.

Tijdens een nachtelijke jachtpartij in het Ransiki-gebied werd Ko Harte eens uit het riet gesmeten. Terwijl hij door het riet sloop had hij op de staart van een grote krokodil getrapt. We vroegen ons af wie het meest geschrokken was, Ko of de krokodil. Dat krokodillen kunnen brullen maakte ik voor het eerst mee toen we een keer stroomopwaarts, in een kleine kano met zijdrijver, een rivier oproeiden. Toen we een twee meter hoge oever passeerden klonk er plotseling een brul, en even later plonste er een middelgrote krokodil de rivier in, en miste ternauwernood onze kano. Ik denk dat het beest lag te doezelen en van onze aanwezigheid was geschrokken.

Wanneer we ons voor langdurige tochten langs de kust inscheepten gaven we er de voorkeur aan om op onze 'tikars' (bamboe-matjes) te slapen, die bovenop de zijdrijvers van onze prauw werden uitgespreid. Het bespaarde ons de tijd van het opzetten van een bivak, terwijl we nauwelijks last hadden van muskieten, en even zo vrolijk ook nog konden vissen. Om ons tegen regen te beschermen gebruikten we matten, geweven van 'pan-dam-bladeren'. Vaak vergaten we ze echter aan te brengen. Tijdens wolkbreuken kropen we dicht tegen elkaar aan onder het atap-dak in het midden van de prauw. Als de storm dit dak aan flarden blies moesten we het overboord gooien. Kokosnootschalen en grote zeeschelpen werden bij de hand gehouden om al het water dat de kano binnenstroomde er weer uit te hozen.

Deze pan-dam-matten konden bij gunstige wind ook als zeil gebruikt worden. Ze deden tevens dienst bij het opvangen van regenwater. Op deze wijze verzamelden we drinkwater en hielden we onze voorraad in de containers op peil.

Soms was 's nachts de fosforisering van de zee zo intens, dat we alleen maar vissperen en harpoenen bij het vissen hoefden te gebruiken. De vissen waren gemakkelijk te herkennen, vooral wanneer ze als lichtende strepen direct onder het wateroppervlak verschenen. Ik miste vaak het doel. De Papoea's waren er meesters in en misten zelden met hun harpoen een grote vis als deze hun pad kruiste. Vooral tijdens laag tij boven de koraalriffen, waar het water dan 2-6 voet hoog stond, vingen we menig grote vis. Dat wat we aan vis over hadden

werd onder de dorpsbewoners verdeeld, die ons op hun beurt voorzagen van groene kokosnoten en manden vol mango's. In de enorme uitgestrektheid van de mangroves vonden we het buitengewoon moeilijk iets eetbaars te vinden, uitgezonderd dan de weekdieren, die alleen bij laag water van de wortels gepeld konden worden. Soms kwam je een groep kalongs tegen die in de zon hingen te bakken. Het vereiste aardig wat moed om deze vleermuizen te eten.

De kuststreken van het vasteland voorzagen ons van veel essentiële voedselbronnen om een goede maaltijd te bereiden. Maar je moest er wel op af gaan om het te bemachtigen, het viel je niet in de schoot.

Bij het doorbrengen van de nachten in de lagunes en de delta-streken hoorden we dikwijls een geluid dat leek op de gedempte knal van een geweerschot. Volgens mijn jongens gaf het precies de plek aan waar een grote krokodil op de oever lag te doezelen. Na het gapen sloot het dier zijn bek met zo'n enorme klap dat het over een behoorlijke afstand weergalmde.

Het kon ook betekenen dat de krokodil in een hinderlaag lag en zijn prooi net gemist had. Een nieuwsgierig en niets vermoedend varken kon aangetrokken worden door de bedorven lucht die uit zijn bek kwam. Vaak lagen ze namelijk met opengesperde kaken op een prooi te wachten. Als het zwijn te dicht naderde bij zijn onderzoek zou het een fluitje van een cent zijn.

In de Mambereno-rivier en haar verscheidene delta's, zo werd er beweerd, vielen grote krokodillen kano's met zijdrijvers aan waarbij ze deze omver wierpen en zich dan tegoed deden aan de opvarenden.

Gevaar is synoniem aan het leven in de jungle. Maar als je je aan de jungle aanpast wordt het een deel van jezelf en scherpt het je zintuigen. Als echter een deel van je bestaan routine wordt nemen de kansen op een fout toe, en één fout kan je het leven kosten.

De gewoonte om 's nachts te vissen in een oude en kleine kano heeft menig inboorling het leven gekost. En van hen wordt toch verondersteld dat ze alle gevaren kennen die in rivieren en lagune's schuilten.

Tijdens mijn reizen in de streken van de Geelvinck-baai merkte ik dat het een gewoonte van de kustbewoners was om de grote zee-krokodillen te vertalen in 'mens-eters'. Vooral vrouwen werden vaak het slachtoffer van deze krokodillen door hun gewoonte om pannen en potten etc., in zeewater schoon te maken, en dat altijd deden in een positie met de rug naar de zee gekeerd, zodat ze de kust in de gaten konden houden. Het was een tweede natuur van de vrouwen om op hun hoede te zijn voor mogelijke overvallen op hun dorp door andere stammen. De krokodillen hadden instinctief geleerd hoe ze makkelijk aan prooi konden komen, door op een niets vermoedende vrouw toe te sluipen en vervolgens flink toe te happen.

Verschillende malen werd mij een vrouw gewezen met een gedeeltelijk missende bil. Dit kon niet door het dragen van een sarong worden verborgen. Het was een gelukkige ontsnapping uit de kaken van

een zeekrokodil, maar wel ten koste van een grote homp van haar vlees.

De keer dat ik met succes een zeekrokodil schoot was het met mijn nachtrust gedaan. Toen we een kustdorp in de Geelvinck-baai naderden, wees één van mijn dragers, Jeremia, naar een punt in de golven waar een grote zee-krokodil was te zien. Met mijn geweer in de aanslag richtte ik snel op de krokodil toen deze op de top van een golf zichtbaar was, en waagde een schot. Schieten vanaf een op en neer dansende zijrijver is moeilijk, maar mijn buitengewoon gelukkige schot trof de krokodil dodelijk. Het beest draaide rond in de golven en verdween tenslotte onder het wateroppervlak, waarna we het niet meer terugzagen.

Nadat we aan land waren gekomen werden we door een opgewonden menigte begroet. De Kepalla-kampong vertelde me dat ik de 'mens-eter' had gedood die zijn mensen terroriseerde, en die al verschillende mensen en honden van zijn stam had verslonden. Voor de komende twee dagen werden we in een leegstaande woning ondergebracht. Na een maaltijd van rijst en vis gingen we naar bed, uitgeput na een hele dag peddelen. We wisten niet dat de dorpsbewoners in een feeststemming verkeerden en de dood van de krokodil wilden vieren.

Tegen 3.00 uur werd ik wreed uit mijn slaap gewekt door een hels lawaai. Ik wankelde uit mijn bed om de zaak uit te zoeken en daarna hopelijk weer wat rust te krijgen. Toen ik mijn hoofd uit het raam stak werd ik begroet door een oorverdovende opvoering van twee verschillende bandjes.

Allebei hun eigen repertoire spelend! Ik probeerde mijn gezicht in de plooi te houden terwijl ik naar de Kepalla luisterde, die me op verschillende manieren uit naam van zijn mensen dank overbracht voor het doden van de krokodil. Intussen bleven de orkestjes non-stop op hun instrumenten slaan en blazen. Er werd van mij verwacht dat ik in een stoel op de veranda ging zitten en zou lachen, om ze te laten zien hoe dankbaar ik wel was voor de eer die me ten deel viel. Sigaretten en koffie-Tobruk hielden me de twee volgende nachten uit de slaap.

Overdag telden we kokospalmen terwijl we in de aanplantingen een paar uur slaap inhaalden. Ik besloot om nooit meer in de directe omgeving van een dorp een zeekrokodil te doden, waarbij ik mezelf voorhield dat je met het schieten van een krokodil het natuurlijk evenwicht verstoort. Ieder excuus was goed. We hadden onze slaap hard nodig omdat onze expedities lastig genoeg waren en veel van onze krachten vergden.

Je had heel wat kennis en ervaring nodig om 's nachts jacht te maken op krokodillen. Een goede harpoen werd van een recht stuk ijzerhout gemaakt, waarop een van weerhaken voorziene punt werd bevestigd. Het geheel werd aan een stevig manilla-touw vastgemaakt. De werpspies werd aan het touw gebonden om verlies te voorkomen.

Ik had het gebruik van een harpoen bij de jacht op vis en schildpad-den aardig onder de knie gekregen, maar als we dringend om eten ver-

legen zaten liet ik het gebruik van de harpoen aan de Papoea's over. Ze waren groot gebracht met speren en harpoenen en misten zelden hun slachtoffer. 's Nachts maakten we bij het zoeken naar krokodillen in de lagunes en mangroves gebruik van de 'lampoe-center' (electrische zaklantaarn). Met de krachtige lichtbundel was het eenvoudig om de ogen van de krokodil te herkennen. Voor de rest hing het alleen maar af van de bedrevenheid van de harpoenier en van een geruisloze benadering. Het minste of geringste geluid zou de krokodil verjagen.

Op een nacht verdwaalden we op zo'n tocht bij het zoeken naar een krokodil, die we als voedselbron hard nodig hadden. We harpoeneerden het enige exemplaar dat we in de gaten kregen, het bleek echter een grote krokodil te zijn. Doordat hij omrolde en in het touw verward raakte bracht hij ons uit ons evenwicht. We vielen beiden overboord toen we bij elkaar steun zochten. We waren weliswaar dicht bij de oever toen het gebeurde, maar we braken wel een record om die te bereiken. Jeremia had nog steeds het touw om zijn pols gewikkeld, en we probeerden zowel de krokodil als de kano terug te krijgen.

Het vinden van één van onze peddels nam nogal wat tijd in beslag. We trilden over ons hele lichaam, maar konden weer grinneken toen we later bij het vuur onze stukken vlees aten. Dat vooral 's nachts het zwemmen in dit soort wateren hoogst gevaarlijk was werd op een nacht bewezen toen ik een kleine krokodil om zijn huid wilde verschalken. Ik was samen met Daniel. Omdat Daniël veel nauwkeuriger was harpoeneerde hij een krokodil met een lengte van 3-4 voet. We hadden er de handen vol aan tot er plotseling een kort rukje aan het touw gegeven werd waarna de lijn slap kwam te hangen. Bij het inhalen van de lijn zagen we dat er alleen nog maar een halve krokodil over was. De helft was er afgebeten. Daniel meende dat het door een haai gedaan was. Vanaf die tijd had ik 's nachts een heilig respect voor rivieren.

Tijdens een tocht in de Wandammen-baai verbleven we enige dagen in één van de kampongs. Ik inspecteerde een gedeelte van de kust en maakte een inventaris van sago-palmbomen. Op luchtfoto's konden we nauwkeurig de plaatsen van de 'sago-doesoen' (drassig sago-woud) vaststellen, en konden we goed de oppervlakte berekenen. We hadden echter een redelijk beeld nodig om het gemiddelde aantal bomen per hectare aan te kunnen geven. Om dit gemiddelde vast te stellen hadden we een paar locaties uitgezocht om een nauwkeurige telling uit te voeren.

Een krokodillenjager van Seroei-eiland verbleef ook in het dorp. Ik ontmoette deze figuur meerdere malen op verschillende plaatsen langs de kust. Tijdens de avonduren spraken we over vissen, en dit kleurrijke personage stelde voor dat we in de lagune op iets groters moesten proberen te vissen. Hij had een lange dunne stalen kabel in het dorp gekocht. Zelf was hij al in het bezit van een speciale voor dit doel zelfgemaakte haak. Nu wilde hij op haaien vissen.

Zijn jongens waren bezig met het villen van de huiden van een paar

krokodillen. Ze namen een groot stuk vlees van een paar kilo om de haak van aas te voorzien. Terwijl wij de kabel vasthielden konden we de dorpsbewoners zover krijgen dat ze de lijn afrolden en het aas in een diepe vaargeul gooiden. Het andere eind van de kabel bonden we rond een kokospalm, en we instrueerden een oudere dorpsbewoner om de wacht te houden en ons te waarschuwen wanneer we beet kregen. Rond middernacht bracht een hels spektakel het hele dorp op de been, en we renden naar de oever. De oude nachtwaker was bijna hysterisch. De dorpsbewoners krijsten en dansten van opwinding en wezen naar de boom waar de kabel de bast aan het wegschuren was. Eén of andere grote vis voerde strijd met de haak. Bij het krieken van de dag nam de hele bevolking, bestaande uit ongeveer 80 mensen, de taak op zich om de vis binnen te halen. Toen ze de vis tenslotte aan wal brachten schatten we het gewicht op een paar honderd pond. Volgens de krokodillenjager was het een 'reuzengruper'. Ongeveer een derde van de vis bestond alleen al uit bek. Een klein kind kon makkelijk in de spelonkachtige bek klimmen. Toen we de bek met een stang opensperden hadden de kinderen er groot plezier in om dat dan ook te doen. De dorpsbewoners hielden die dag feest, er was voor iedereen genoeg vlees. Maar ja, het feest duurde, zoals zo vaak gebeurde, de hele nacht en kostte mij m'n slaap.

Op een nacht toen we ons bivak op één van de kleine eilandjes in de Wandammen-baai hadden opgeslagen, besloten we wat te vissen, en we legden de prauw op een kleine afstand van ons eilandje. Daniël nam de nylon-lijnen met één van de plaatselijke jongens die ik had aangenomen voor ons research-werk. Nadat ze een vis hadden gevangen deed ik een groot stuk aas aan de haak. Ik wilde met een 70 meter lang manilla-koord vissen en hoopte wat plezier aan een haai te beleven. Onze kano met twee zijdrijvers kon wel wat grof geweld verdragen, en we hadden harpoen en speren klaar liggen. Het duurde ongeveer een uur voordat ik eindelijk beet kreeg en het koord begon af te rollen. Toen ik de vis aan de haak sloeg merkte ik dat het een groot exemplaar moest zijn, maar zeker geen haai. Een haai zou zich verweerd hebben. Deze vis zwom langzaam weg en had geen haast. Opgewonden haalden mijn jongens hun lijnen in en vertelden me dat ik te doen had met een zeer grote rog. Een rog geeft een gevecht nooit op! Die zwemt gewoon weg, zijn belagers met zich meetrekkend in de diepte. Zo gebeurde het ons ook. Onze kano werd steeds verder in zee, en steeds dieper in het water getrokken. De rog dook dieper en dieper, en na een half uur had ik geen manilla-lijn meer over om de rog speelruimte te geven. Het voorste gedeelte van de prauw kwam steeds dieper in het water te liggen. Met z'n drieën probeerden we het roer om te gooien, maar de rog bleef de neus van de kano naar beneden trekken. Toen het zeewater de kano binnen begon te stromen, vloog ik naar de lijn en sneed deze snel met mijn kapmes door, tot grote consternatie van onze Wandammen-jongen. Daniël en ik voelden ons niet op ons gemak. We hadden nooit verwacht dat een rog een prauw van middelma-

tige lengte de diepte in kon trekken, maar deze was al een aardig eind op weg dit ten uitvoer te brengen.

Ik herinnerde me de enorme rog die zich tijdens de zeebeving vlak naast onze kano in zee had gestort. Nu wist ik dat we met de reuzenmantelrog te maken hadden gehad. Die konden makkelijk een spanwijdte van 5 meter bereiken, en zelfs meerdere tonnen wegen.

Ik had Daniël nog nooit bleek zien worden, maar deze nacht zag hij lijkwit. Toen we bij ons bivak teruggekeerd waren was hij nog steeds erg stil. Later vertelde hij me dat hij had gedacht ginds op het water te zullen sterven. Onze Wandammen-jongen was echter erg overstuur en smeekte ons aan niemand te vertellen dat we de lijn gekapt hadden. In deze streek werd je dan niet meer als man beschouwd. Het was een vrouw wel toegestaan een lijn te kappen maar een man nooit. Hij zou een verstotene in zijn eigen dorp zijn en uit zijn stam verbannen worden.

Het nam bijna drie uur in beslag om terug te peddelen naar de plaats waar ik de rog aan de haak had geslagen. Op de terugweg hoorden we ergens ver weg in de baai mensen schreeuwen. De volgende morgen werd verteld dat er twee vissers in een kleine kano op zee verdwenen waren. Ze hadden ook een reuzen-rog aan de haak geslagen en waren naar zee getrokken. Een tiental prauwen uit verschillende dorpen waren hen achterna gesnelde maar waren vroeg in de morgen teruggekeerd. Ze hadden alleen de peddels en wat drijvend spul gevonden. Van de mannen en hun boot werd geen spoor meer gezien. Alles was de diepte in gesleurd, de mannen waarschijnlijk door haaien gegrepen. Uiteindelijk zou de prauw wel ergens op de kust aanspoelen. Kano's van Papoea's kunnen bijna niet zinken en zijn goed opgewassen tegen een storm. Tijdens lange tochten leefden we dagen, en soms zelfs weken, op dergelijke prauwen. Een groot zeil van geweven pandanusbladeren was altijd aan boord en kon bij gunstige wind gebruikt worden. De zijkanten van de prauw konden ook verhoogd worden en werden bij ruwe zee met atap beschermd om te voorkomen dat water naar binnen zou stromen. Een klein gedeelte in het midden werd ook met atap bedekt, en vormde een beschutting tegen zon en hevige regenval. Op mijn expeditie legde ik in zulke kano's reusachtige afstanden af. Ik hoefde me nooit zorgen te maken, alhoewel ik heel wat schrikverwekkende tijd in ruw weer en storm doorbracht. Je weet pas dat je prauw betrouwbaar is, wanneer je de kust weer veilig hebt bereikt.

Bij één van de kuststammen vingen jonge mannen krokodillen met hun blote handen. Ze beschouwden dit als een soort sport. Met hun blik op het water gericht drentelden ze langs de rivieroever, totdat zij aanwijzingen vonden die verrieden dat er een krokodil op de bodem lag. Bepaalde luchtbelletjes wezen de plek aan. Vrienden wisselden elkaar steeds af bij het jagen op een krokodil. Eén jongen gleed het donkere water in en hield de krokodil op de één of andere manier in een 'dubbele Nelson', waardoor hij het beest naar de oppervlakte en de oever dreef. Dan pas zouden zijn vrienden hem helpen de krokodil aan

land te trekken en het beest met een bijl doden. De familie werd voorzien van een goede vleesmaaltijd en als er genoeg over was konden de dorpsbewoners er in meedelen. Daarna zou het feestvieren tot diep in de nacht doorgaan. Ik vroeg één van mijn 'mantris' (landbouw-assistenten) hoe ze het voor elkaar kregen om een krokodil te dwingen naar de oever te gaan. Hij vertelde me dat een zeekrokodil hem te pakken had gekregen toen hij nog maar een knaap was, maar aan deze beproeving was ontsnapt. De krokodil had hem bij zijn been gegrepen, en terwijl hij onder water getrokken werd had hij het toch nog voor elkaar gekregen de kop van de krokodil te pakken.

Door zijn vingers in de oogkassen van de krokodil te duwen werd het beest gedwongen boven water te komen en naar de kust te gaan. Druk uitoefenen op één van de oogbollen zou de krokodil in tegenovergestelde richting dwingen.

Op deze wijze had hij het klaar gespeeld de krokodil naar de kust te laten gaan, waar de mensen hem konden bevrijden. Om deze verschrikkelijke ervaring te bewijzen liet hij ons een vreselijk toegetakeld been zien, waaruit grote lappen vlees waren gescheurd. Het had maanden geduurd eer de wond was genezen. Hij was onze 'mantri', Philip Mambor, die bij de Anggi-meren gestationeerd was. Zijn zoon Jeremia was degene die me op vele tochten langs de kusten en in de oerwouden vergezelde.

Sommige van deze zeekrokodillen hadden een geweldige afmeting. Toen ik eens met Koos Zieck langs de kust liep zagen we een reusachtig beest. We schatten het ruwweg op meer dan 7 meter. Met onze verrekijkers hadden we de krokodil naast een boomstam zien liggen. De stam mat precies zeven meter. Dat was de standaardmaat van bomen die voor de houtindustrie door houthakkers werden gekapt. De kop en het uiteinde van de staart van de krokodil staken aan weerszijden van de stam uit. Naderbij komend sleepte de krokodil zich naar de branding en verdween. Het spoor dat hij achterliet leek op dat van een grote kano die naar de branding was gesleept.

Mijn eerste confrontatie met de casuaris (emu, of struisvogel) gaf me een wat angstig gevoel. Toen we de jungle van de Geelvinck-baai introkken hoorden we dichtbij plotseling een luid suizend geluid, direct gevolgd door een donderend lawaai, als van een leger dat snel op de vlucht slaat. Ik volgde mijn jongens die op het geluid afliepen en zag de laatste van een grote groep struisvogels uit het zicht verdwijnen in de onderbegroeiing. Jeremia legde me uit dat dit casuaris-vogels waren, die zich met vruchten gevoed hadden op een open plek in het oerwoud, waar wij net binnen gekomen waren. Hij was zeer teleurgesteld dat ik mijn geweer niet gebruikt had om één van de vogels te schieten. Ik was echter veel te verbouwereerd geweest om ook maar aan een geweer te denken. Toen we het gebied aan een nader onderzoek onderwierpen vonden we een overvloed aan zeer fraai uitzierende grote rozijnen, die ik nooit eerder had gezien. Ze waren een regelrechte uitnodiging om op te rapen en te eten, maar Jeremia waarschuwde me

van de vruchten af te blijven, me op de hoogte brengend van het feit dat ze zeer giftig waren voor de mens. Casuaris-vogels konden ze echter bij honderden tegelijk eten zonder er ook maar de minste last van te ondervinden.

De zogenaamde gouden regel, hoe te overleven in het oerwoud of in de natuur in het algemeen door op de dieren te letten en te eten wat zij aten, ging dus niet altijd op.

Grote hopen mest, met veel pitten van deze 'rozijnen' bedekten de open plek in het oerwoud. De volgende dag probeerden we er één te schieten maar zonder succes. Nadat we het ruizende geluid hoorden, stoven ze weg. Jeremia legde me uit dat er altijd een paar vogels dicht bij een kleine boom 'op wacht' stonden. Bij het eerste teken van onraad zouden ze met een poot de boom doen schudden, waarmee ze het luid ruizende geluid veroorzaakten, hetgeen de hele troep op de vlucht deed slaan.

Op een avond werd ik voor de maaltijd uitgenodigd door de eigenaar van een Chinese winkel, dicht bij de kust. Wij waren met z'n tweeën maar er stond ook een derde bord met eten op tafel. Nadat mijn gastheer had gefloten kwam een grote casuaris-vogel de kamer binnen, leegde snel zijn bord met witte rijst en ging op de vloer zitten. Mijn gastheer vertelde me dat de inheemse bevolking de casuaris als jonge vogel aan hem had gegeven. Nu was deze opgegroeid tot een volwassen huisdier dat overdag in de buurt van de kampong zwierf en 's nachts in huis sliep.

Ondanks het grote aantal slangen, dat vooral in de kustgebieden voorkwam, heeft het me altijd verbaasd dat zo weinig mensen aan slangebeten overleden. Hoewel de meeste mensen barvoets gingen werden maar weinig van hen door een slang gebeten.

Enkele van mijn dragers waren door giftige slangen, inclusief de 'oelar poetih' (witte slang), gebeten. Eén van de koloniale boeren, meneer Hoetz uit het Rendami-gebied, had me geleerd hoe je een slachtoffer van een slangebeet moest behandelen. Hij had dit zelf in Indonesië geleerd en gebruikte zoals ik eerder beschreef sap van een jonge bananeboom, bij voorkeur de 'pisang kepok'. Na een succesvolle behandeling was het slachtoffer nog wel slap en liep nog dagen met een gezwollen ledemaat rond. Afhankelijk van de soort slang, en ik veronderstel van de hoeveelheid geïnjecteerd gif, verdween de zwelling binnen één tot drie dagen. Maar de behandeling was effectief.

Het laatste geval dat ik in de Geelvinck-baai behandelde was een gemene beet van een 'oelar karong' (koraalslang), en ook deze man bleef in leven en kon zijn verhaal vertellen.

Onder de vele, vaak fraaie soorten, boomkickers was er één die speciaal de aandacht trok. Het was de miauwende kikker. Als je 's avonds langs de rivieroever het 'kwaken' in de bomen hoorde, kon je nauwelijks geloven dat het géén katten maar boomkickers waren. Het miauwen van deze kikers, een erg akelig geluid, doorbrak de nachtelijke stilte die er normaal na het invallen van de duisternis heerste.

Een stilte die slechts doorbroken werd door de vleugelslag van klongs, het opspatten van vis, het dichtklappen van een krokodillebek, of wat zeldzamer, de doodscreet van een 'koes-boes' (buideldier), die door een python gegrepen werd.

Door de hele jungle heen leefden grote kolonies kleine zwarte mieren in nesten van diverse afmetingen. Ze werden gebouwd van plantaardig materiaal en aan dikke takken bevestigd, vanwaar ze als stalactieten naar beneden hingen. Bij het kappen van onze weg door het oerwoud kon een groot stuk, en soms zelfs het hele nest afbreken, en ons met miljoenen kleine mieren bedekken. De nesten waren zeer kwetsbaar, hoewel sterk genoeg om de tropische moessons te weerstaan.

Als er een kleine duizend mieren in je boord terecht komen staat je maar één ding te doen, en dat is je helemaal uitkleden en alle kleding uitschudden, ongeacht de weersomstandigheden.

Voor hagedissen vormden deze nesten een goed voorziene provisiekast afgeladen met voedsel, een ideale plaats om hun eieren te laten uitbroeden. Wij vonden de leerachtige eieren van een hagedis nogal eens in deze nesten, in verschillende stadia van incubatie. We veronderstelden dat het vrouwtje van de hagedis geen moeilijkheden onderdond bij het openkrabben of openbijten van een holte in het zachte nestmateriaal. De mieren zouden snel de opening weer afsluiten om hun kolonie te beschermen. Als de hagedisse-eieren uitkwamen konden de jongen makkelijk door de dunne wand heenbreken en zich te goed doen aan de mieren rondom hen. Vaak onderzochten we de nesten op kleine ronde openingen. Amerikanen hadden ons verteld dat kleine dwergpapegaaien bekend stonden om het nestelen in deze mierennesten. Deze papegaaien konden in de Verenigde Staten van Amerika bij fokkers, naar men beweerde, een prijs van 2000 dollars opbrengen. Wij hadden echter nooit het geluk al die gevederde dollars in een mierenest aan te treffen. Desondanks bleven we er naar uitkijken, hoewel we aan het verhaal twijfelden.

In de kuststreken waren de mieren veel lastiger. Grote rode mieren bouwden eenvoudige nesten door alleen maar de randen van meerdere bladeren aan elkaar te lijmen. De kruin van een boom kon honderden van deze kleine nesten herbergen. Je van geen kwaad bewust zijn bij het klimmen in een boom, om wat vruchten te plukken, resulteerde nogal eens in het breken van records om weer beneden te komen. Als je niet te hoog zat verspilde je meestal geen tijd, maar sprong je als het ware door de takken heen. Bij de geringste verstoring snelden duizenden mieren langs de takken naar beneden om de indringer aan te vallen met venijnige en pijnlijke beten.

Bij de eerste noodcreet van een klimmer namen we snel de benen. We hadden door schade en schande geleerd wat je kon verwachten als deze rode mieren uit een boom kwamen regenen.

Tussen de ontelbaar vele insecten die de jungle bewonen trokken twee soorten onze speciale aandacht vanwege hun lelijke steken of be-

ten. Een schorpioen zal altijd proberen een verborgen plaats onder een stapel kranten of boeken te vinden. We wisten niet of het papieren materiaal hen nu aantrok of dat ze probeerden kennis te verzamelen. De duizendpoot was een andere vervelende lastpost, die het zijn goed recht vond het huis met je te delen. Wij vonden deze gewoonte hoogst onaangenaam omdat hij een sterke drang had zich te verbergen in kleding en schoeisel. Een zorgvuldige inspectie was steeds nodig. Als je gedachteloos wat kranten of tijdschriften oppakte kon het gevolg een zeer pijnlijke steek zijn.

Duizendpoten komen in alle soorten, maten en kleuren voor. Ze hebben allemaal één ding gemeen, ze bijten. Het grootste exemplaar dat ik ooit vond zat in één van mijn jungle-laarzen. Hij was ongeveer 25 cm. lang en bijkans 4 cm. breed. Hij belandde in mijn insecten-collectie. De verschillende namen die door mensen aan dit insect gegeven worden stichten grote verwarring en geven een verkeerde indruk. In het Maleis worden ze 'kaki seriboe' (duizendpoot) genoemd. Centipeden duiden op een honderdpoot. Men vindt echter nooit een exemplaar dat zich met precies honderd poten voortbeweegt. In Nieuw Guinea noemen de Papoea's hem in de Maleise taal 'kaki ampat-poe-loeh-doeah' en dat betekent 42 poten. Je kunt het gerust aan een praktiserend Papoea's bioloog overlaten een aantal van deze 'klabangs' te determineren. Hij zal alleen maar 'kaki's' met 42 poten vinden, plus een paar krachtige gif injecterende kaken. Voor een entomoloog is het oerwoud een paradijs. Je kan je hele leven doorbrengen met het verzamelen en bestuderen van ontelbare insecten.

In sommige kuststreken was de neushoornkever in de kokosnootplantages een ware plaag. Duizenden cicaden kunnen met elkaar een oorverdovende herrie veroorzaken. Als bepaalde bewegingen hen verstoren stoppen ze plotseling voor korte tijd met hun geluid.

Op bepaalde avonden kunnen verschillende kleine bomen of struiken door duizenden kleine vuurvliegjes oplichten. Ze zien er dan oneindig veel mooier uit dan welke kerstboom ook. Deze vuurvliegjes verzamelen zich op een speciale boom, waarbij ze ritmisch hun lichtjes aan- en uitdoen. We verstoorden vaak hun ritme door onze flikkerende lichtstraal, maar binnen een paar seconden na het doven van onze zaklantaarn werd het ritmisch evenwicht van de hele boom hersteld.

Zelden zagen we de fraaie paradijsvogel. Alleen als de inboorlingen even van het pad afweken om ons de vogels, die zich in de bomen ophielden, te tonen. En dan nog konden we maar even een blik op ze werpen.

Kroonduiven zagen we vaak in grote getale. Eénmaal heb ik geprobeerd één van deze grote vogels te schieten. Een kogel uit mijn geweer had een verwoestende uitwerking. De vogel spatte uit elkaar, en de kleine stukjes en beetjes die naar beneden kwamen waren niet de moeite van het verzamelen waard. Vanaf die tijd hadden mijn dragers een heilig respect voor mijn geweer en waren er erg trots op als zij het mochten dragen.

De wit/geel gekamde 'kaketoe' kon je net als de grote 'toekan' (neushoornvogel) overal in het oerwoud tegenkomen. In het gebied rond het Sentani-meer en de Mac Arthur-heuvels trokken veel soorten kleine vogels zich geleidelijk terug naar de wouden en de kustlijn van het meer. Ze waren bijna allemaal uitgeroeid door het herhaaldelijk en vrijelijk gebruik van DDT tijdens de Tweede Wereldoorlog. De hele streek van Hollandia tot voorbij Sentani was regelmatig vanuit de lucht onder handen genomen. Dit werd gedaan door de Amerikaanse Luchtmacht om het optreden van malaria onder de strijdkrachten te verminderen.

Koos Zieck en ik hielden van dit land en lieten ons niet van de wijs brengen door de ups en downs. We trokken steeds weer welgemoed het oerwoud in om ons op een nieuw onderzoek te storten. We mopperden wel als we met moeite vooruit kwamen in die rottende, naar plantaardige resten stinkende broeikas, waarin we altijd nat, smerig, bezweet en doorweekt werden, tengevolge van hitte en wolkbreuken. Als we dan tenslotte na een lange dag lopen onder een dak van palmboombladeren uitrustten, konden we weer lachen en grappen maken met onze dragers. Gekleed in droge pyama's, onze magen gevuld met het monotone maal van rijst en makreel in tomatensaus, (soms haatten we dit spul), en met een groot glas Cinzano in de hand, luisterden we naar de eindeloze verhalen van de dragers, over de wijze waarop zij leefden en ervaringen hadden opgedaan.

We kregen nooit genoeg slaap en we namen ons altijd voor het de volgende nacht in te halen. Er kwam echter nooit wat van. We hielden er van op het eind van de pier in kampong Jaoer te zitten, alleen maar om te relaxen. De pier was ongeveer 300 meter lang en voorzag in een uitstekende ankerplaats voor de regelmatige Coasterdienst en andere vrachtboten. Zij verscheepten copra, sago, schelpen, boomschors, en gedroogde zoute vis. Ook voorzagen ze de plaatselijke Chinese handelaar van verse voorraden.

We waren er gek op het land vanuit zee te naderen en te kijken naar de witte, met kokospalmen getooide, kusten. De sagopalm overheerste het land in de moerasgebieden. Die kwam je tegen als je de gebieden van rivierdelta's binnenging. We wisten ook dat we de enorme uitgestrektheid van de mangroves voor geen goud zouden willen missen, omdat we altijd wilden weten wat daar achter verborgen lag.

Af en toe kwam je op je tochten door het binnenland van Nieuw Guinea hele aparte figuren tegen. Eens, een nauwelijks zichtbaar spoor in de jungle volgend, werden we plotseling geconfronteerd met een buitengewoon zeldzaam schouwspel. Het was op een zondag. Meestal probeerden we op zondag lange tochten te vermijden, maar ditmaal moesten we tijd inhalen die verloren was gegaan door hevige regenval. We wilden voor de nacht een bepaalde streek bereiken.

Op een kleine open plek in het oerwoud zat een man naast zijn tent, in een echte stoel. Hij was volledig gekleed in lange broek, overhemd en das, rookte een pijp, en las een boek. Eerst dachten we dat we

droomden, maar integendeel, we werden hartelijk verwelkomd en uitgenodigd om een kop koffie met hem te drinken. Deze kerel bleek een geoloog te zijn. Hij had er een gewoonte van gemaakt 's zondags te rusten, en de dag door te brengen op een manier zoals hij dat thuis gewend was. We hielden hem ongeveer een uur gezelschap en spraken over ons werk alvorens te vertrekken. We konden er niet achter komen wat er met deze man aan de hand was, en bleven het vreemd vinden dat hij daar zo maar op die open plek zat. Aan de andere kant was het misschien zo gek nog niet. Je één dag in de week als een geciviliseerd mens gedragen kan misschien voorkomen dat je, gedurende je werkzaamheden in het binnenland, tot een staat van verwildering vervalt.

We hadden nog een heel eind te gaan voor we ons bivak konden opzetten, en gingen weer op stap. Die nacht verwensten we het onrecht in dit leven. Ten gevolge van een wolkbreuk werden we doornat. Het water stroomde door het lekkende afdak van onze schuilplaats, waaronder we op takken, afgedekt met palmladeren, sliepen.

We wisten nu dat ergens in dit oerwoud iemand in de weelde van een waterbestendige tent heerlijk sliep.

In de Centrale Hooglanden ontmoetten we eens een Rooms Katholieke priester, die barrevoets zijn weg ging. Na de gebruikelijke begroeting zaten we met z'n allen een tijdje bij elkaar. Zulke onverwachte ontmoetingen vroegen altijd om een sociaal oerwoudpraatje. Je kon allerlei bijzonderheden uitwisselen, bij voorbeeld hoe de toestand van de weg verderop was. Natuurlijk wilde iedereen ook weten wat de ander in dit gebied te zoeken had. Er is niemand die zomaar voor zijn plezier een wandeling in de jungle maakt. Wij waren ook benieuwd waar de dragers met zijn bagage waren. Begrijpelijkerwijs waren we met stomheid geslagen toen de goede man ons zijn reistas liet zien. Het was het kleinste exemplaar dat we ooit gezien hadden. Toen we hem vroegen of hij helemaal op z'n eentje reisde, antwoordde hij eenvoudig: "Oh nee, ik reis nooit alleen, God is altijd met me".

Hij trok van kampong naar kampong, levend van wat hij in het oerwoud vond, en van wat de dorpsbewoners hem gaven. Toen we weer verder trokken vonden we dat de goede God wel heel vreemde discipelen had, die op deze aarde voor Hem werkten.

De manier waarop mensen op gevaar of ongelukken reageren is altijd onvoorspelbaar, dat geldt ook voor 'woudlopers'. Die weten heel goed wat er allemaal kan gebeuren en hoe er mee om te gaan.

In een toestand van shock kan de reactie op een ongeval fataal zijn. In het gebied van de Zuidkust was een klein groepje onderzoekers in een groot alang-alang-veld aan het werk, toen één van de mannen door een grote 'oelar poetih' (witte slang) aangevallen en gebeten werd. In antwoord op zijn noodkreten schoten zijn vrienden hem te hulp. Eén van de mannen had zijn dolk reeds getrokken om de wondjes snel te openen, zodat het gif er met het bloed uit kon stromen. Omdat het slachtoffer in een toestand van shock verkeerde hief hij zijn geweer op, intussen hysterisch schreeuwend dat hij de eerste die naderbij zou ko-

men dood zou schieten, daarmee zijn vrienden op afstand houdend. Het zien van het mes had hem na de shock schrik aangejaagd. Naar wat zij mij later vertelden, hadden zijn vrienden geprobeerd hem te overreden en uit te leggen in welk gevaar hij verkeerde. Het was tevergeefs, hij stierf in het veld. Voor zijn vrienden moet het een ware beproeving zijn geweest dat ze niet mochten helpen.

Hopelijk trekken andere mensen uit dit soort ervaringen lering en zullen nooit met een getrokken mes op iemand af gaan om te helpen.

Papoea's kunnen onderling erg wreed zijn. Van Jeremia hoorde ik eens, op één van onze tochten langs de kust, dat een man die genoeg heeft van zijn vrouw, soms van haar af komt door haar 's nachts mee te nemen op een vistocht in de riviermonding. De vrouw, die op het staartstuk van de kano zit, zal er bijna met zekerheid door een grote krokodil afgerukt worden.

Om een krokodil te lokken kan je aan de achterkant van de kano de rottende ingewanden van een kip, of iets dergelijks, smeren. Een grote zeekrokodil heeft er niet de minste moeite mee het niets vermoedende slachtoffer, van de laag in het water liggende prauw, te grijpen. Het rouwproces zou slechts een paar dagen duren, waarna de man een andere vrouw zou nemen waar hij toch al zijn oog op had laten vallen.

Bij de Wissel-meren kwam ik nogal eens vrouwen tegen waarbij een stuk uit de oorschelp was gesneden. Zij waren gemerkt zoals een boer bij zijn varkens doet. Kijkend naar het merkteken zou iedereen weten wiens vrouw ze was. Eén van hun buitengewoon wrede gewoontes was het doden van een overspelige vrouw, op een manier die moeilijk te bewijzen viel. Met behulp van vrienden werd ze vastgebonden, waarna ze een pijl door haar baarmoeder staken. Een inwendige bloeding zou na veel lijden langzaam de dood veroorzaken.

Eén van onze landbouw-inspecteurs, werkend in het Merauke-district op de Zuidkust, verliet zonder opgaaf van redenen plotseling en met grote haast het Departement.

Hij was goed bekend met het leven in de jungle. In Indonesië had hij eerder al ervaring opgedaan. Op een speciale tocht naar de binnenlanden werd hij ervan verdacht in gezelschap van 'Kwade Geesten' te reizen. Hij kwam er op tijd achter dat de Papoea's er op uit waren hem te pakken te krijgen. Hierdoor bang geworden week hij uit naar Holland.

Na voor een tocht in de jungle Merauke verlaten te hebben, overnachtte hij in een kampong, waar een ziek kind diezelfde nacht overleed. Toen hij de volgende dag een andere kampong bereikte werd een dorpsbewoner, die door een pijl in zijn rug getroffen was, stervend binnengebracht. Korte tijd later overleed hij. Er werd gefluisterd dat de man slachtoffer was van een ongeluk. Hij was in een boom geklommen, was uitgegleden, en tijdens zijn val was één van zijn eigen pijlen zijn borst binnengedrongen. Men vermoedde dat een 'Kwade Geest' het ongeluk veroorzaakt moest hebben. Iemand die goed thuis was in de jungle, en bovendien een goed jager, valt niet zo maar uit een boom.

Aan het einde van de derde dag stierf een vrouw in de kampong waar de inspecteur de nacht zou doorbrengen. Via de 'jungle-telegraaf' reist het oerwoud-nieuws snel. Sommige dorpsoudsten overlegden of er enig verband bestond tussen de drie doden en het verschijnen van de inspecteur. Zijn dragers, die van de roddel hoorden, brachten hem op de hoogte van het feit dat het plaatselijk bijgeloof hem tot een verdachte had gemaakt, die in dienst van een 'Swangi' (Geest) reisde. In dit geval een 'Kwade Geest', hetgeen hem noodzaakte te vertrekken. Zonder tijd te verspillen braken ze het kamp op en slopen in de nachtelijke uren weg. Ze volgden andere routes en liepen het grootste deel van de weg zo snel als ze konden. Ze verwachtten dat ze kort na het aanbreken van de dag door een groep jagers op de hielen gezeten zouden worden, zodra die ontdekten dat ze er vandoor waren gegaan.

Tenslotte bereikte hij Merauke. Daar kocht hij een vliegticket enkele reis, en stapte aan boord van een vliegtuig met bestemming Hollandia en Biak. Van daar vloog hij naar Amsterdam.

De arme kerel was zich dood geschrokken, ondanks het feit dat hij een Indo-Europeaan was en vertrouwd met de jungle. Een telegram naar Hollandia, waarin verzocht werd hem tegen te houden, kwam net vijf minuten te laat. Zonder op zijn bagage te wachten was hij al door de douane gegaan en vertrokken. We hoorden nooit meer iets van hem.

'Doe in Rome, zoals de Romeinen doen'. Wanneer je te maken krijgt met leden van verschillende stammen gaat dit gezegde ook voor Nieuw Guinea op. Maak geen moeilijkheden en probeer te vermijden dat je in een of andere kookpot eindigt. Dit is niet bedoeld om het leven in de jungle te dramatiseren. In de loop der jaren zijn er mensen gedood en zijn er in bepaalde streken mensen verdwenen.

Je kan het een krokodil niet kwalijk nemen wanneer iemand in gebreke blijft om naar huis terug te keren. Dikwijls is het een bezoeker onbekend dat zijn 'komen als vriend' op verschillende manieren uitgelegd kan worden.

Om je respect aan een stam te betuigen, de vriendschap die ze je bieden te accepteren, en hen te tonen dat je als vriend komt en dat je één van hen bent, moet je deel nemen aan de ceremonie van het 'tepelkussen'. Alle vrouwen zullen op een rij gaan staan, een borst optillen, en je toestaan hun tepel te kussen. Dat ze jou haar borst aanbiedt betekent symbolisch dat ze je als haar zoon beschouwd, en jouw kus betekent dat je haar als je moeder accepteert. Dan pas ben je één van hen en behoor je tot de stam. Er zal je niets overkomen. Alle mannen zijn je vaders en je broeders. Natuurlijk leer je een paar foefjes om het hoofd te kunnen bieden aan dit soort zaken. Een nieuwkomer in deze streken zouden ze niet het kunstje vertellen, hoe al deze tepels tussen de vingers te klemmen en de 'kus' op de eigen vingers te drukken. Als de vrouwen het gevoel maar hadden dat ze gekust waren.

Hun lichamen waren niet altijd even schoon. Het kon lang geleden zijn dat ze door een regenbui waren overvallen, en dat was dan de enige keer dat ze een soort bad namen.

Bij het bezoeken van gebieden waar sago het hoofdbestanddeel van het voedsel was, kon je een groep dorpsbewoners bezig zien met het openleggen van een deel van een verrotte sagopalmbloem. De bloem was enige tijd geleden geveld, alleen maar met het doel een grote kever aan te trekken, die haar eieren in de bloemstam zou leggen. Wanneer de eieren uitkwamen en de larven zo dik als vingers waren geworden, keerden de dorpsbewoners terug en oogstten de engerlingen. Het was de bedoeling dat ze thuis gekookt werden. Ze bevatten nauwelijks iets anders dan pure olie. Gedurende de 'oogst' knabbelde ze deze zonderlinge larven ook wel levend op, en tot je grote verbijstering werden je er een paar aangeboden. Er waren geen foefjes waarmee je het opknabbelen van een engerling kon vermijden. Je moest van het tegenstribbelende beest de kop tussen je vingers vasthouden, die afbijten en weggooien. De rest in de mond van ellende doorslikken, en daarna je concentreren op zogenaamde kauwbewegingen.

Een brok sago gedoopt in olie van deze larven is niet te versmaden. Het voorziet in een rijke en zeer voedzame maaltijd. Als je een kampong binnenkomt kan je gevraagd worden de maaltijd mee te gebruiken. Je moet niet te kieskeurig zijn als je het voedsel niet herkent. Het is allemaal goed voorbereid, en het wordt je aangeboden als een teken van hun gastvrijheid en vriendschap. Als je hun vriendschap en medewerking wenst zal je het moeten eten. Dan kan je het beste gaan zitten, wat mee-eten, en er genoeg aan beleven. Als je weigert aan de maaltijd deel te nemen kan het als een belediging worden opgevat.

Jaag de meisjes niet weg als zij hun 'tikars' (slaapmatjes) voor de nacht vlak bij je in de buurt leggen. Ze zijn alleen maar nieuwsgierig en hopen dat je de nacht doorbrengt door met hen te praten. Voor de meisjes ben je iemand van een andere planeet. Ze blijven zich verbazen over je witte huid en je lichtblonde haar. De volgende dag fungeren deze meisjes als de plaatselijke krant. Ze hebben genoeg stof om over te praten, en ze voorzien de dorpsbewoners van veel informatie en roddel.

Schudt de mannen van de Baliem-vallei nooit de hand! Een man de hand schudden diskwalificeert hem. De hand moet beschikbaar blijven voor ogenblikkelijke zelfverdediging. Je schudt elkaar de armen!

In mijn aantekeningen over de tocht in de Baliem-vallei wordt beschreven hoe mannen elkaar daar begroeten.

Vaak wordt te weinig rekening gehouden met plaatselijke gebruiken. Het is belangrijk! Het is een onderdeel van hun manier om te overleven.

In de steden vonden de Papoea's onze godsdiensten een verwarrende aangelegenheid. Er was altijd zoveel na-ijver tussen de verschillende kerken. Toch had het een enorme aantrekkingskracht op hen. Om zieltjes te winnen was het lokmiddel van de Rooms Katholieke kerk het verstrekken van korte broeken. De Protestantse kerk lokte schapen naar hun kudde met het geven van hemden.

Een slimme Papoea wist zich altijd keurig te kleden door een paar keer van godsdienst te veranderen.

Ik ben nooit achter de ware godsdienst gekomen. Gaan we naar de hemel op de Rooms Katholieke manier of op die van de Protestanten, of op de wijze zoals de Boeddhisten onderrichten? Wij braken er in ieder geval ons hoofd niet over. We kozen de makkelijkste weg en accepteerden de godsdienst waar we mee grootgebracht waren.

De Papoea's hadden de beste manier ontdekt. Zij trokken van de ene kerk naar de andere, en veranderden van geloof zoals een kameleon van kleur. Uiteindelijk vormde de aanwezigheid van een orkestje, en de gelegenheid een muziekinstrument te leren bespelen, de grootste trekpleister. Ze vermaakten zich er uitstekend mee.

Op zondagmorgen maakte de 'Rataplan-Band' de ronde door het dorp, en verzamelde al de gelovigen met een oorverdovende 'Piet Heinsenade'. Zo trok men ook de kerk binnen. De laatste klanken bliezen ze vlak voor de preekstoel. Dit werd perfect getimed. Na de preek van de plaatselijke Goeroeh, met veel hel en verdoemenis, stelde de Band zich weer op en vertrok iedereen op dezelfde manier. Op zondag namen de mensen de dingen wat makkelijker. Het was een dag waarop meer tijd was om met elkaar te praten en te roddelen.

Op verschillende tochten verzamelden we gegevens over de kopraproductie in het gebied van de Geelvinck-baai. We onderzochten nauwkeurig in welke staat de plantages verkeerden, bekeken de mogelijkheden om het aantal bomen per hectare te vermeerderen, en rapporteerden over de huidige kopraproductie en de verwachtingen over toekomstige oogsten. Gedurende reisonderbrekingen werd aanvullende informatie over de kleine atols verzameld.

De Moor-eilandengroep, waaronder de eilanden Noemini; Kopataar; Awaar; Roin; Koeuoer; Hár; Wairessi en Djaoenai; leverden het volgende beeld: De verschillende plantages telden 17.662 kokosnootdragende bomen. Daaraan konden nog 5.000 bomen worden toegevoegd door aanplantingen in de toekomst. De gehele bevolking van de Mambooreilanden woont op Noemini-eiland, waar kopra geproduceerd wordt nadat de noten met prauwen van de andere eilanden verzameld zijn.

Vanuit kampong Matini bezocht ik de eilanden Roeto Mordja; Betaina en Ratewa, behorend tot de Moor-eilandengroep. We noteerden een totaal van 6.130 dragende bomen. 4.000 bomen konden er bij geplant worden, wanneer deze eilanden tenminste niet wemelden van wilde zwijnen. Binnen een paar minuten na het vallen van een noot zou een wild zwijn deze te pakken krijgen. We konden dit waarnemen tijdens een nachtelijke jachtpartij. Nieuwe aanplantingen zouden in een paar dagen verwoest worden.

Op het eiland Roetomordja woont de bevolking in de kampongs Matini; Kamoere en Ajimbai. Op het eiland Retawa in kampong Aroei. Een inventarisatie van de kampongs Mospawa; Makini; Mosan; Weinami en Nappan in het Weinami-kustdistrict, met daarbij gere-

kend het eiland Noesariwe, liet een totaal van 5.004 vruchtdragende bomen zien. De plantages konden zeker met 10.000 bomen uitgebreid worden, en misschien nog wel met meer.

Op het eiland Noesariwe wonen geen mensen, alhoewel er een tijdelijke dorp op de Noordkust is gesitueerd. Het wordt alleen gebruikt door mensen van de Moor-eilanden wanneer er kokosnoten verzameld moeten worden, of wanneer ze in dit gebied vissen en daar moeten blijven tot een eventuele storm beëindigd is.

Een bezoek aan het eiland Mosairo moest door een plotseling opkomende storm, die wel twee dagen aanhield, afgelast worden.

Vanwege de dikke ondergroei op het eiland Noesi staakten we daar het tellen van de bomen. We vochten twee dagen lang door de verwarde massa oerwoud, en trachtten ons een weg te banen, maar gaven het tenslotte op. Het eiland moest eerst vrij gemaakt worden. Onenigheid onder de bevolking, over wie de eigenaar was, was echter de reden dat het eiland verwaarloosd werd. Er werden geen kokosnoten van dit eiland gehaald. Het tellen van bomen in het Nappan-district is een zeer riskante onderneming, tengevolge van de aanwezigheid van de vele vlijmscherpe bamboespeerpunten, die door de eigenaars rond de bomen in de grond gestoken zijn. Het voorkomt ongetwijfeld diefstal door buitenstaanders.

Het kustgebied van Hamoekoe wordt gekenmerkt door een opvallende afwezigheid van kokospalmen in vergelijking met andere streken. Er kon slechts een totaal van 1.537 bomen worden opgetekend. Met uitzondering van het eiland

Op Kwatisorei wordt geen kopra geproduceerd. De kokosnoten worden voor plaatselijke consumptie aangewend, waardoor er nauwelijks noten voor aanplanting overblijven. Bovendien wordt dit gebied bewoond door woud- en berg-Papoea's, die overwegend leven van wat de jungle opbrengt. Er zouden makkelijk zo'n 10.000 bomen aangeplant kunnen worden, als er maar zaailingen beschikbaar waren.

In het gebied van Nabiré tot Wanggar, konden ook naar schatting 50.000 tot 100.000 bomen aangeplant worden.

In het Kwatisorei-district beëindigde ik de inventarisatie vlakbij Kaap Soemiawone. Voortzetting zou in de toekomst mogelijk zijn. Bij een volgende tocht zouden we ook een compleet overzicht moeten maken van de kleine eilanden Noeboeri (vader Smit); Noesariwanni (Leiden); Moetabari (Alkmaar) en Koemboeri (Hoorn). We verlieten dit gebied om een paar dagen rust te nemen in Wandammen. We waren te vermoeid geraakt door malaria-aanvallen, en we waren hard toe aan nieuwe voedselvoorraden. Onze voorraad was al een week uitgeput.

De meeste van de huidige kokosnootplantages waren in de periode van 1920-1926 aangelegd, door een 'perinta keras' (krachtig bevel) van het plaatselijke bestuur en de bevolking wacht nog steeds op een nieuw 'perinta keras' voor ze weer met het aanplanten beginnen.

De gemiddelde kokospalm produceert per jaar tenminste 40 noten. Voor de produktie van een vervijfvoudiging van kopra heb je een totaal

van 450 noten nodig, hetgeen vier mandagen werk met zich meebrengt door het verzamelen, splijten, snijden en drogen van de noten. De ontwikkeling van het gebied van de Geelvinck-baai voor kopraproductie zou de bevolking in de toekomst kunnen voorzien van een permanente bron van inkomsten. De exportmogelijkheden voor sagoprodukten zou ook onder ogen gezien moeten worden. Uitgestrekte gebieden van braakliggend moerasland zijn voor de aanplanting van sagopalmen beschikbaar en wettigen toekomstig onderzoek.

19 Juni, de dag waarop ik officieel terugkeerde na mijn vermissing tijdens een expeditie in de Geelvinck-baai, zond ik een telegram naar Gonny, om haar op de hoogte te brengen van mijn behouden terugkeer. Na het missen van mijn brieven beëindigde zij een vriendschap met een jongen. Zij was zich ervan bewust geworden dat, ondanks de afstand, ik veel meer voor haar betekende dan wie ook van haar kennissen. Omdat ze eerlijk wilde zijn verbrak zij de relatie met haar vriend. Vanaf die tijd veranderde onze vriendschap in 'liefde op afstand', en leerden we elkaar steeds beter kennen. Als verjaardagscadeau stuurde ik haar de 'mata bias'.

14 Juli bracht Koos Zieck me naar het vliegtuig, een Catalina. Een handdruk en 'tot weerziens' was alles wat we uit konden brengen toen we afscheid namen. We hadden samen veel meegemaakt in de jungle en wisten dat we elkaar weer terug zouden zien.

Ik verliet Manokwari om 11.30 uur, kwam ongeveer een uur later in Biak aan, en werd ondergebracht in het nieuwe luxueuse KLM-hotel 't Rif. Een frappant verschil met mijn aankomst in 1952, toen kwam ik in een tunnelvormige barak van gegolfd plaatijzer terecht. De landbouw-inspecteur die mij verwelkomde nam me mee naar een aantal bezienswaardige plaatsen, om me een indruk te geven van het opzetten van verschillende stadstuinen. De 15e vertrok ik per Dakota naar Hollandia, daar werd ik in Hollandia-Haven ondergebracht, in hotel 'Berg en Dal'. De 16e bracht ik op het hoofdkantoor verslag uit van mijn werkzaamheden. De plaats beviel me wel, maar ik had er niet op gerekend de rest van mijn contractperiode als pennelikker op een kantoor te moeten slijten. De sfeer op het hoofdkantoor was echter altijd plezierig. Daar ik als landbouw-ambtenaar ter beschikking stond van het Hoofd van dit Departement bracht dit een grote variatie van werkzaamheden met zich mee, waardoor ik nogal eens op pad moest. Met de top-staf onderhield ik vriendschappelijke relaties (Ir. de Wilde de Ligne; Ir. Ham; Ir. Moll; etc.). Deze mannen feliciteerden me een maand later. De weg en de primitieve brug die ik indertijd had aangelegd, van het proefstation Wosi naar de familie Broers, en die aansloot op de weg naar Rendami, tegen de orders van het Hoofdkantoor in, werd nu door het Departement van Verkeer aangeprezen. Er werd me lof toegezwaaid voor de betrouwbare en degelijke wijze waarop dit tot stand was gekomen. Ik was reuze blij! Ik had voor deze weg gevochten en tenslotte was de strijd in mijn voordeel beslecht. Ik kreeg een goed en plezierig contact met de wegebouwkundig Ingenieur, waarmee ik

eerder verschillende schermutselingen over mijn wegproject had gehad. Hij nam me vaak mee in zijn jeep, toonde me de omgeving van Hollandia, en introduceerde me bij verschillende mensen van andere Bestuurs-Departementen. Zo maakte ik kennis met veel mensen die ik in de toekomst nodig had.

Al zeer snel werd ik bevorderd tot Hoofd van één van de onderafdelingen van het Hollandia-district, dat een enorm gebied vertegenwoordigde. Gonny was erg trots op me en enthousiast over mijn succes. Onze brieven vlogen over en weer en we begonnen plannen te maken over een mogelijke gezamenlijke toekomst. Momenteel was ik tevreden, maar ik bleef uitzien naar werk waarmee ik een eigen gebied zou krijgen en eigen baas zou zijn.

In 1955 kwam die mogelijkheid. Ik nam de kans waar en accepteerde de uitdaging. Ik wilde voor Gonny werken en leven. Ik wilde haar het beste geven.

Vier jaar later was ik zo door mijn werk in beslag genomen, dat ik de depressie van Gonny niet opmerkte. Toen ik Gonny bijna dood aantrof stortte mijn wereld in een paar minuten in elkaar.

HOLLANDIA

Mijn overplaatsing naar Hollandia werd geregeld. Er was voldoende om me mee bezig te houden, ik moest een heel nieuw terrein verkennen. Na enige tijd in het hotel gewoond te hebben verhuisde ik naar 'Dok V', waar ik met twee andere vrijgezellen een geschikt huis deelde. Later verhuisde ik nog eens naar Hollandia-Binnen.

Er werd een groot gebied aan mijn zorgen toevertrouwd, ook kreeg ik volop gelegenheid om mijn werk in de binnenlanden voort te zetten, en ondernam ik meerdere tochten door de jungle. Er was altijd wel iets dat genoeg opwinding veroorzaakte om verveling te voorkomen.

Ik vergezelde Ir. Moll eens op een inspectietocht naar een koffieplantage in 'Kota-Baroe', waarvan we in de nabije toekomst zaad wilden betrekken voor verdere voortplanting. Op de terugweg moesten we, om Hollandia-Haven binnen te komen, via een aantal steile haarspeldbochten afdalen. Deze namen we altijd een beetje te snel. Ditmaal reed Ir. Moll. Hij nam één van de haarspeldbochten op twee wielen, waarna hij probeerde naar een lagere versnelling te schakelen.

In een oude jeep moet je dit niet al te zachtzinnig doen omdat de versnellingen niet soepel genoeg schakelen. Het lukte, maar door de kracht waarmee dit gebeurde knapte de versnellingspook vlak bij de bodem af. Met een "dat vervloekte rotting" smeed hij de versnellingspook overboord in het ravijn. We klampten ons uit alle macht vast, terwijl we door de haarspeldbochten naar beneden vlogen met alleen nog maar een handrem die werkte. De rempedaal werkte allang niet meer en we hadden het niet de moeite waard gevonden hem weer in orde te laten maken. Tijdens onze afdaling passeerden we schreeuwende chauffeurs die buitengewoon ruwe taal aan ons adres uitten. Zonder kleerscheuren lukte het ons Hollandia-Haven binnen te ronken. We reden dwars door het verkeer heen en stuurden recht op een berg bouwzand af waarin we tot stilstand kwamen. Met behulp van de koppeling en de handrem bereikten we uiteindelijk het kantoor waar een chauffeur opdracht kreeg de jeep voor reparatie naar een garage in de stad te brengen. We hadden geluk gehad. Tussen de rotsachtige uitsteeksels van de steile rotswand en de bomen hadden we een auto, een vrachtauto en een wegnivelleerder zien bungelen. Een herinnering aan de drie ongelukken van de afgelopen paar maanden. Deze voertuigen moesten nog geborgen worden.

De 60 kilometer lange weg van Hollandia naar Sentani was elke keer weer een mooie tocht. Naast de haarspeldbochten bij Hollandia-Haven, kon de macadamweg bogen op een groot aantal S-bochten van 90 graden. Elk van deze afzonderlijke bochten stond op iemands naam.

Dit duidde er op dat degene die getracht had de bochten op twee wielen te nemen of in de struiken of in het Sentani-meer geeindigd was.

Op de één of andere manier overleefden de chauffeurs het meestal. Als de weg had kunnen spreken zouden de verhalen een boekdeel vullen met overwegend komische verhalen, maar helaas ook met een paar trieste.

Om verschillende landbouwwerktuigen van Hollandia naar Sentani te vervoeren reed ik eens met de Bedford-truck over deze weg. Nadat in Sentani alle spullen uitgeladen waren vroegen vier Papoea's me of ze een lift naar de stad konden krijgen. Kennelijk hadden deze kerels nog nooit in een auto gereden en verlangden ze naar deze belevenis. Ze gingen in de open laadbak zitten waar ze konden genieten van alles wat we passeerden. Ze zagen in ieder geval het Sentani-meer en het struikgewas. Ik gunde ze een opwindende autotocht over de Sentani-weg, die ze waarschijnlijk maar één keer in hun leven zouden meemaken. Hun opwindende kreten kwamen boven de herrie van de motor uit, vooral als we op twee wielen door de bocht suidsden. Helaas duurde hun plezier slechts tot halverwege de tocht. Op een recht stuk van de weg kwam de auto tegen een steen die van het talud afrolde. Om de steen nog te kunnen ontwijken had ik plotseling moeten remmen, waardoor de Bedford een draai van 180 graden maakte. Toen ik door de achterraut van mijn cabine keek merkte ik dat de vier passagiers verdwenen waren. Zij waren tijdens de snelle draai van de wagen af gevlogen. Snel sprong ik uit mijn wagen en rende naar het struikgewas waar ik de vier kerels tussen de heesters zag zitten. Ze waren tamelijk zacht terecht gekomen. Op een paar kleine schrammen na bleken ze nog in goede conditie te zijn. Toen ik ze uitnodigde om weer verder te gaan verdween hun verbijsterde uitdrukking op slag, en met een schreeuw stoven ze door de heesters en renden in vliegende vaart het talud op. Van tijd tot tijd keken ze angstig over hun schouder. Ik denk dat ze doodsbang waren dat ik ze zou dwingen de tocht voort te zetten, in wat ze beschouwd moeten hebben als een 'hel op wielen'. Al mijn wenken en roepen was tevergeefs. Hoe harder ik schreeuwde naar beneden te komen hoe harder zij heuvelopwaarts renden.

Niettemin voelde ik me ook geschokt. Ik had verwacht vier lijken in het struikgewas aan te treffen. In plaats daarvan had ik vier kerels ervan genezen ooit weer een autotocht te maken. Ik denk niet dat ze erg goed zouden worden in het promoten van autoverkoop in de nabije toekomst. Tenslotte keerde ik de auto en vervolgde mijn tocht naar de stad.

Voor mijn werk had ik ook de beschikking over een snelle en krachtige Duitse 'Horex-400 cc motorfiets'. Ik was gek op deze motor want ik hield ervan in de frisse lucht te rijden. Op een dag kreeg ik het verzoek om met spoed op het Hoofdkantoor in Hollandia te komen. Ik vertrok meteen uit Sentani. Het was een prachtige, zonnige dag, en een ideale gelegenheid om mijn motorfiets eens echt uit te testen. Er was nauwelijks verkeer op de weg en ik kwam in een recordtijd op het Hoofd-

kantoor aan, om daar alleen mijn baas aan te treffen, die op zijn horloge keek. Hij probeerde zijn gezicht in de plooi te houden en streng te kijken, toen hij me een uitbrander gaf over de snelheid waarmee ik gereden had. Volgens de chauffeur van ons kantoor had ik het record over de 60 kilometer rechte weg gebroken. Een paar dagen later werd op een zondag mijn record door een Indo-Europese knaap verbeterd. Ze hadden een race georganiseerd om het record te breken, maar één kerel verongelukte en stierf. Het was nooit mijn bedoeling geweest een record te vestigen en ik was niet bereid een nieuwe poging te ondernemen. Die rechte weg was al berucht genoeg. Ik zag er de noodzaak niet van in om mijn naam aan een bepaalde plaats op deze weg te verbinden.

Op een tocht, door Manokwari komend, bezocht ik enkele vrienden. In Rendani bood meneer Hoetz, één van mijn vrienden onder de boeren, me een prachtige geel-gekamde kaketoe te koop aan. Een aanbod dat ik dankbaar accepteerde. Ik was altijd al van plan geweest een paar papegaaien als huisdier te houden. Ik had me moeten realiseren dat, voor een prijs van 10 Roepiah's, deze boer een deugdelijk argument gehad moest hebben om van deze vogel af te komen. Terug in Hollandia, liet ik de vogel los in het hotel 'Berg en Dal', waar ik tijdelijk was ondergebracht. De manager hield een oogje in het zeil. Een paar weken later kon niemand meer een electriciteitsbuis of iets dergelijks aanraken zonder een schok te krijgen. Een onderzoek bracht aan het licht dat de kaketoe de hele bedrading van haar isolerend omhulsel had ontdaan. Een storm had de draden om elkaar heen gewonden met alle onplezierige gevolgen vandien. Bovendien was de kaketoe uit verveling begonnen de bomen en struiken van hun bladeren te ontdoen. De tuin begon geleidelijk een kenmerkend herfstuiterlijk aan te nemen. Het regende bladeren. Tot overmaat van ramp herinnerde de vogel zich plotseling weer de boerderij, en wakte iedereen in de vroege ochtend door perfect een kraaiende haan te imiteren. Niemand liet een traan toen er een huis voor me in Dok V beschikbaar kwam en ik met mijn vogel vertrok.

Pas veel later verhuisde ik naar Hollandia-Haven, en deelde daar een huis met Ernst van Heurn. Natuurlijk bleef de vogel ons gezelschap houden. De vogel voelde zich speciaal aangetrokken tot de kerseboom die tussen ons huis en het lege buurhuis stond. Hoewel onze veranda's op elkaar uitkeken genoten we een volledige privacy, de kerseboom vulde het hele gebied tussen onze huizen op. Op een middag, toen we in onze dekstoelen op de veranda doezelden, werden we door religieuze liederen en bijbellezing gewekt. Zelfs de vogel vond dat deze verstoring van de middagrust te ver ging. Hij moet het woord Gods meermalen gehoord hebben. Nadat zijn geheugen plotseling was opgefrist herwon het beest zijn vocabulaire van lang geleden, met het gevolg dat de vogel luid en duidelijk hoorbaar op een zeer Godslasterlijke manier begon te vloeken. We gleden van onze stoelen en kropen op handen en voeten naar de zitkamer, terwijl het gezelschap bij de bu-

ren ook naar binnen vloog. Verontwaardigde kreten slakend, over de heidenen die wij wel waren, smeten ze hun deuren dicht. We lachten ons een ongeluk, maar de volgende dag gingen we toch even langs de burens om hen duidelijk te maken dat het de kaketoewas geweest, en het gevolg van zijn opvoeding in een wat ruwe omgeving bij de vorige eigenaars. De man, die een zedingsarts bleek te zijn, geloofde ons gelukkig. Ongetwijfeld omdat de vogel opnieuw enthousiast was gaan vloeken. Een paar dagen later verkocht ik de vogel aan een nieuwkomer, die ik maar niet inlichtte over de taalproblemen. We werden goede vrienden met onze nieuwe burens.

We hadden af en toe een vrijgezellen-feest. Deze bijeenkomsten waren echte drinkgelagen. Van de genodigden werd verwacht dat ze hun eigen drankjes meebrachten. Dit was een goed systeem, het voorkwam dat ongewenste gasten binnenkwamen om een avondje 'vrij te drinken'. De traditionele drank op dit soort avonden was Hollandse Bokma-jenever, en iedereen bracht z'n eigen literfles mee. Het bespaarde een hoop werk, we hoefden nooit te knoeien met allerlei verschillende soorten glazen. Dat 'Bokma' onze beste malaria-kuur was gold als een goed excuus, zeker voor woudlopers. Eén fles was net voldoende om in een plezierige stemming te komen zonder echt dronken te worden. Rond middernacht werd het feest opgebroken. We besloten naar de stad te slenteren en de laatste bus naar huis te nemen. Bij het passeren van een groot restaurant in de stad, kreeg iemand het onzalige idee nog even naar binnen te wippen voor een glas whisky. Volgens hem was dit de juiste drank om alle sporen van de jenever te verwijderen, en onze ogen tot het normale brandpunt terug te brengen. Zijn suggestie oogstte een storm van bijval, want het was onze bedoeling nuchter bij het hotel aan te komen. Het resultaat was nogal katastrofaal. De whisky veroorzaakte vloedgolven in onze magen, we renden naar buiten om over te geven. Met bleke gezichten gingen we waggelend op weg naar ons hotel. De laatste bus was lang geleden vertrokken. Gelukkig kregen we van een aardige vent een lift, dat scheelde ons minstens een uur lopen. De frisse lucht in de open landrover deed ons goed.

In het hotel hadden we allemaal een kleine zitkamer die op de tuin uitkeek. Daar aangekomen gingen we in een rij achter elkaar staan, en vervolgens met de handen op elkaars schouders, in ganzepas, tweemaal het hotel rond. Op commando gingen we op een rij staan, elk voor z'n eigen kamer, en liepen naar voren, dwars door de wanden van rijstpapier heen, zonder ons te bekommeren om het openen van onze deuren.

Sommigen van ons kregen het voor elkaar om nog in bed te komen, maar enkelen werden de volgende morgen op de vloer wakker. Een paar dagen later waren de muren weer hersteld. We betaalden de manager de schade die we hadden veroorzaakt. Dit was de enige gelegenheid waarbij ik dronken werd in Nieuw Guinea.

Tijdens mijn voorlopige verblijf in Dok V nr. 33 deelde ik het huis met Henk Visser ('de Bolle'), en nog een andere vrijgezel. Zittend in onze dekstoelen op de veranda beleefden we er genoeg aan alles wat er om ons heen gebeurde te observeren.

Het verbaasde ons hoeveel stelletjes luidkeels met elkaar redetwisten. Het kon ze niets schelen dat de burens alles konden horen.

De drukkende middaghitte maakte dat ze om het minste of geringste geïrriteerd raakten. We kregen nogal eens de indruk dat ze een woordenstrijd zochten om hun frustraties te ventileren.

Op een avond op de veranda zittend en genietend van een slaapmutsje, luisterend naar klassieke platen die Henk draaide, merkten we dat er bij de overburen een lawaaierig feest aan de gang was. Het liep een beetje uit de hand toen ze meer ruimte wilden hebben om te dansen. We hoorden kreten slaken zoals: "laten we het naar buiten gooien". Even later vlogen tafels, stoelen, vloerkleden en ander huisraad door de deuren en ramen de tuin in. Onder luid hoera-geroep viel het op het gras in gruzelementen. Het feest om het huis in te wijden duurde tot diep in de nacht. Het grote aantal lege flessen die over het grasveld verspreid lagen waren stille getuigen van de hoeveelheid alcohol die geconsumeerd was. Zulke gebeurtenissen doorbraken vaak het overheersende gevoel van verveling in de avonduren.

December 1954 zond Gonny me een verrassingspakket, hetwelk een gesproken grammofoonplaat bevatte waarop ze me een vrolijk Kerstmis en een voorspoedig Nieuwjaar toewenste. Tevens gaf ze aan hoe zeer ze er naar verlangde me gedurende het eerstkomende lange verlof te ontmoeten. Ze had er geen enkele moeite mee gehad om één kant van de plaat vol te praten met allerlei gewone alledaagse dingen. Aan de andere kant had ze het liedje 'De vrolijke zwerver' opgenomen.

Nadat we getrouwd waren speelden we deze plaat altijd bij de jaarwisseling. Ik belde haar vanuit Hollandia op om haar voor dit geschenk te bedanken maar moest zelf genoeg nemen met een "hallo lieverd, wat fijn om je stem te horen" en "Bye, bye, ik zal je snel weer schrijven". Ik kon er geen woord tussen krijgen, Gonny praatte aan één stuk door. Tenslotte moest de telefooncentrale het afbreken, andere mensen wachtten ook op een gelegenheid om met hun familie te praten. De toegewezen tijd per telefoontje was drie minuten.

Voor mij was brieven schrijven een betere manier om van gedachten te wisselen, een geschreven praatje kan je niet onderbreken. Mijn plaatsing in het Hollandia-district nam me volledig in beslag. Om de plaatselijke bevolking te verzekeren van een regelmatige bron van inkomsten moedigen we ze aan land te ontginnen en te beplanten met cacaobomen, waarbij wij ze zonder onkosten jonge bomen zouden verschaffen. Het betekende het in cultuur brengen van grote oppervlakten rimboe. Tevens konden ze allerlei soorten marktgewassen tussen de rijen kweken. Hiervoor was het opzetten van een kwekerij noodzakelijk.

WEVERSDORP

Bij 'Weversdorp' in het Sentani-district vonden we een stukje grond dat te koop aangeboden werd. Het was een ideale plaats en voldeed precies aan onze wensen. Het stuk land bedroeg 1 hectare en was geheel omheind. Bovendien was er bij de koop een groot huis van een koloniale boer inbegrepen. Het resulteerde wel in meer werk dan waar ik op gerekend had.

Het stuk grond veranderde ik in een kwekerij voor cacao en koffie. Later zette ik ook een kwekerij voor kokospalmen op.

Het huis werd gedeeltelijk tot winkel verbouwd, waar de mensen voor hun boerderijen handgereedschappen, kleine benodigdheden, verschillende soorten kunstmest, insecticiden, zaden, etc., konden kopen.

'Weversdorp' lag mooi centraal in het hele landbouwgebied, zo konden we een groeiend aantal boeren van dienst zijn. De boeren onder de Papoea-bevolking werden weldra onze voornaamste klanten. Om de dagelijkse verkoop af te handelen en mensen goed van advies te kunnen dienen, lieten we meneer de la Parra, een opzichter uit het gebied van de Wisselmeren, overkomen om de winkel te drijven.

Een Papoea-landbouwassistent werd in dienst genomen van de kwekerij, waar hij zulk prima werk verzette dat ik hem bevorderde tot opzichter. De kwekerij voorzag de inheemse landbouw van een onafgebroken oogst in de toekomst.

Met meneer de la Parra samenwerken was voor de mensen geen onverdeeld genoegen. Hij was overdreven onderdanig en sloofde zich uit om te behagen. Veel te lang was hij bij de Wisselmeren geplaatst geweest, en door eenzaamheid een kluizenaar geworden. Meneer de la Parra was vrijgezel gebleven en zijn enige waardevolle bezit bestond uit een veldbed, wat beddegoed en een kleine koffer met kleding. Hij bewaarde zijn spulletjes achter een gesloten deur, waarvoor hij twee zware diensthangsloten had aangeschaft.

Bij de Wisselmeren geplaatst worden was erg eenzaam, en een overplaatsing naar Enarotali gold meestal als een strafmaatregel van een Departement, of het was iets dat je als vrijgezel tegemoet kon zien.

Nu het drijven van de winkel en de kwekerij in capabele handen was kreeg ik meer tijd om me bezig te houden met het verzamelen van de nodige 'bibit' (zaden), het verkrijgen van geschikt handgereedschap en werktuigen.

Er kwam nu ook tijd beschikbaar om feitelijk onderzoek te doen naar zoetwatervisserij. Dit onderwerp had mijn groeiende belangstelling. We waren altijd op zoek naar middelen om het dagelijks voedingspakket van de bevolking te verbeteren. Met de beschikbaarheid

van al die meren veronderstelde ik dat we een eerste klas gelegenheid hadden om de natuur een overvloed aan eiwitten te laten produceren. Menig uurtje, als de meeste mensen van een siësta genoten, kamde ik de riviertjes en het Sentani-meer uit, en stelde ik een lijst samen van de voorkomende vissoorten en hun voedsel.

De plaatselijke Papoea's bleken geen waardevolle hulp te zijn bij het verzamelen van informatie. Er was niet eerder werk gemaakt van het tot ontwikkeling brengen van de visserij in de binnenwateren. Ik zag dit als een ideale manier om mijn eigen afdeling in de toekomst wat meer uit te breiden. Het kon een bijzonder waardevolle mogelijkheid zijn om het tot zich nemen van eiwitten van de bevolking sterk te bevorderen. Veldonderzoek gaf veel extra werk, maar op de één of andere manier vond ik tijd om het voor elkaar te krijgen. Ik zat nooit om werk verlegen.

Ik was met zaken doen groot gebracht, en merkte de belangstelling die de Papoea's toonden voor de lange kapmessen, waarvan we monsters besteld hadden. Via het Departement van Inkoop van het Gouvernement plaatste ik een spoedbestelling van 10.000 kapmessen. Dat deed nogal wat storm opwaaien, en na heel wat heen en weer gespraat werd een order van 2.000 goedgekeurd. Niemand geloofde dat we er zoveel zouden verkopen. Twee maanden later accepteerden ze mijn order, nog eens 10.000 kapmessen te zenden, daar ze als warme broodjes over de toonbank vlogen.

Toen Ir. Ham van het Hoofdkantoor me telefonisch vroeg of ik iets kon doen met een hoeveelheid 'Heryclan' (DDT-achtig product), omdat het door Australiërs voor een koopje werd aangeboden, ging ik naar kantoor om hierover van gedachten te wisselen. Het spul kon ik goed gebruiken en het was een aanbieding tegen een ongelooflijk lage prijs. Tot hun grote consternatie bestelde ik het spul en moesten zij de rekening betalen.

Ik denk dat ze het als een grap bedoeld hadden, en ze mij aan mijn woord wilden houden, dat ik alles wat voor landbouw nodig was kon verkopen. Korte tijd later werd onze winkelvoorraad aangevuld met twee ton Heryclan. Iedere boer kocht er kilo's van om allerlei schadelijke insecten in hun tuinen en boerderijen te bestrijden. Tot grote opluchting van het Hoofdkantoor verdween de berg 'Heryclan' als sneeuw voor de zon. Daarna deden ze niet moeilijk meer als ik bepaalde hoeveelheden gereedschap of andere benodigdheden bestelde.

Op 'Weversdorp' stonden we in direct contact met onze boeren, en wij kenden hun behoeften.

Om aan de vraag naar verschillende heesters te kunnen voldoen en om mensen aan te moedigen hun tuinen te verfraaien, hadden we enkele jaren eerder een kwekerij in Hollandia-Binnen opgezet. Tegen een zeer lage kostprijs kon men uit een grote selectie struiken en bomen het één en ander aanschaffen. De eerste maal dat ik de kwekerij bezocht schrok ik van de aanwezigheid van heel veel grote agaatslakken.

Er waren nauwelijks heesters te vinden waar ze niet op zaten. De opzichter gaf toe dat het wemelde van deze slakken.

Voorals het 's nachts koud was kon je ze bij duizenden aantreffen. Ik ging naar het Hoofdkantoor om over dit probleem te praten.

De suggestie om de plaatselijke Papoea's bij elkaar te roepen en hen te vragen, tegen een prijs van tien cent per emmer de slakken te verzamelen en daarna te vernietigen, kon ik tijdig afblazen. De zeer commercieel denkende Papoea's zouden het een gemakkelijke manier vinden om geld te verdienen. Bovendien was het gevaar niet te onderschatten dat ze deze slakken over een groter gebied zouden verspreiden. Slakken vermenigvuldigen zich buitengewoon snel en het zou een zeer lucratieve handel zijn de slakken aan het Gouvernement te verkopen.

In Sentani kon je 's morgens vroeg in de tuinen van de koloniale boeren zien dat de 'Paw-paw bomen' bijna helemaal bedekt waren met slakken, terwijl nog eens honderden slakken de buitenmuren van hun huizen decoreerden. Ze schenen vooral goed te gedijen in gebieden die omgeven werden door koraalsteen-formaties. Mogelijk dat deze streken in hun behoefte aan kalk voorzagen. Over een aantal maanden verspreid probeerden we ze te verdelgen met methyl vergiftigd aas. Dit trok ze aan en ze werden bij tienduizenden gedood. In een later stadium werd de roofzuchtige naaktslak geïntroduceerd. Toen dit een succes bleek lieten we het probleem verder aan de natuur over.

Alhoewel ik had laten zien dat ik geschikt was om uitgebreide informatie, zowel uit de kuststreken als uit de binnenlanden te verzamelen, moest ik toch nog een aantal tochten naar afgelegen gebieden ondernemen. Toen Koos Zieck plotseling in Hollandia opdook, ten gevolge van zijn overplaatsing vanuit Manokwari, beraamden we snel plannen voor een eerste expeditie.

DE CYCLOOP EXPEDITIE

Ons Departement had gegevens nodig over het Kokoda-gebied. We vernamen geruchten over de grote hoeveelheden vis, alhoewel een kleine soort die door de plaatselijke stamleden in de grote ondergelopen grasgebieden, met schepnetten gevangen werd. Uit de beetjes informatie die we kregen begrepen we dat het een interessante tocht beloofde te worden. Koos Zieck had eveneens gegevens uit dit gebied nodig. We formeerden een kleine groep taaie kerels en vertrokken per boot.

De grootste kampong in dit gebied was 'Negri-besar'. Deze werd nauwelijks door blanken bezocht. De plaatselijke stammen stonden bekend als notoire koppensnellers. Generaties geleden hadden ze het hele gebied ontvolkt. Hun kampong lag diep in de moerassen verborgen. Je kon de kustingang van dit gebied slechts tijdens springvloed bereiken, en pas na een zware voettocht langs de gevaarlijke uitgestrektheid van de kust, waar de grote zeekrokodillen je altijd in een hinderlaag lagen op te wachten. Had je eenmaal de ingang bereikt dan hing het verder volledig van de bereidwilligheid van de mensen af je te helpen de kampong te bereiken.

Waar we een hekel aan hadden, maar wat we wel moesten accepteren, was het gezelschap van een bewapende inheemse politiemann. De Districts-Commissaris stond erop bij een bezoek aan het dorp Inanwatan.

Na een langdurige en nauwgezette voorbereiding werden we op de kust van Segei afgezet, en waadden naar de wal. Vervolgens begonnen we aan een voettocht naar 'Tandjong lampoe' (landtong). Dit was halverwege de tocht, en we moesten deze plek tegen lunchtijd bereiken. Daar de boot met motorpech te kampen had gehad waren we al twee uren op het schema achter. Om voor een deel op deze verloren tijd in te lopen stonden we onszelf alleen een rookpauze van slechts tien minuten toe. Van nu af aan zou het een race tegen de klok worden. Slechts een smalle duinstrook scheidde de zee van de moeraslanden. Het was te laat om nog terug te keren. De boot was, na ons aan land gezet te hebben, weer vertrokken. Gedurende de volgende acht uur werd er nauwelijks een woord gewisseld. We moesten al onze energie sparen voor de geforceerde voettocht, baggerend door modder, mul zand, en ondiep water. Tegen zonsondergang volgden we de zandbanken, die al overspoeld werden door het opkomend tij.

Bij het baggeren door het water hielden we onze geweren in de aanslag voor het geval we met krokodillen te maken zouden krijgen. Deze monsters zwierven nu langs de kanten van het moeras en de zeezijde van de smalle strook van de snel verdwijnende 'oever', waarlangs ze ons bleven volgen. De smalle en kleine mondingen die gewoonlijk droog bleven waren nu niet de aangewezen plekken die als schuilplaats konden dienen voor de altijd hongerige krokodillen. 's Nachts bereikten we eindelijk kampong Tarof waar we de rest van de nacht doorbrachten. Tarof was het kustdorp van de stam. Van hieruit werd handel en visserij bedreven, terwijl het tevens een ontmoetingspunt was voor vreemdelingen. De kampong bewaakte de ingang van de route die, via de moerassen, naar Kodoka en haar bewoners voerde. Na de bedoeling van ons bezoek duidelijk te hebben gemaakt, vervoerden ze ons met grote snelheid in hun kano's, via bijna verborgen, nauwe meanderende vaargeultjes, door het met lange grassen en biezten bedekte moeras.

Het nam ongeveer vier uur in beslag om, via de Islamitische kampong 'Migory', in 'Negeri-besar' te komen, de hoofdkampong en het centrum van Kodoka. Toen we daar aankwamen troffen we de stam in een feestelijke stemming aan. Ze waren druk bezig met het treffen van voorbereidingen voor een huwelijk dat de volgende dag voltrokken zou worden. Het geluid van de hoorns van de koppensnellers, die we tijdens onze kano-tocht gehoord hadden, had alleen tot doel de mensen in een feestelijke stemming te brengen. Er viel een last van mijn schouders. Zelfs de Hollandse Driekleur was als begroeting voor ons gehezen, en tevens om kleur toe te voegen aan de ophanden zijnde gebeurtenissen. Het hoofd nodigde ons uit voor de bruiloft, en beloofde een kano-transport te regelen voor onze terugtocht naar de kust.

De manier waarop dit dorp was gebouwd had ik nog niet eerder gezien. Een lang lint van huizen op hoge palen, ongeveer acht voet boven de grond, vormde langs beide zijden van de rivier de zeer kleurrijke kampong 'Negeri-besar'. Voor de huizen langs liep een 6-8 voet breed wandelpaadje. Onder alle weersomstandigheden hun 'straat'. Deze paadjes waren via een soort brug met elkaar en met de kern van het dorp verbonden. Men kon zich alleen maar toegang tot de huizen verschaffen via een paal die van inkepingen was voorzien. Deze werd 's nachts naar binnen gehaald om onwelkome indringers te weren. Deze kampong, diep verborgen in een bijna ontoegankelijk moerasgebied, leek buitengewoon goed beschermd tegen mogelijke overvallen door vijandige stammen. Twee, totaal van elkaar verschillende, type kano's werden op de plaatselijke scheepswerf gemaakt, waardoor de stam de beschikking had over betrouwbare transportmiddelen. Sterke prauwen met zijdrijvers aan beide kanten waren bestemd voor transport over zee en voor verre zeereizen.

Uit wat de plaatselijke Goeroeh me vertelde kon ik opmaken dat de oversteek naar Indonesische eilanden niet ongebruikelijk was, in verband met de handel in sago. Deze grote prauwen waren in kampong

Tarof gestationeerd van waaruit de reizen ondernomen werden. Daar de grote kano's in de nauwe kanalen tussen Tarof en Negeri-besar niet gebruikt konden worden hadden de inwoners ook een groot aantal ranke kano's zonder zijdrijvers, die handig waren in dit waterrijke binnenland. Een vreemdeling zou volledig verdwalen in de uitgebreide doolhof van nagenoeg verborgen stroompjes. Pas in de buurt van een dorp gingen deze stroompjes plotseling over in brede kanalen. Het water bleek zeer snel door de verschillende riviertjes te stromen, en de bevolking maakte hier listig gebruik van.

Het transport van en naar de kust werd zo getimed dat het samenviel met de getijde-stromen, waardoor ze er van verzekerd waren met weinig krachtsinspanning hun bestemming te bereiken. Staande dreeven de mensen hun kano's met behulp van een soort polsstokken voort. Daar de breedte vaak niet meer dan 3 voet bedroeg waren peddels in deze kanalen nutteloos. Papoea's lieten een kans om wat extra voedsel te bemachtigen nooit voorbijgaan. In de hoop een zeewolf te vangen stonden de medereizigers ook, en wierpen voortdurend hun, van meerdere tanden voorziene, vissperen in het snel stromende water. Terwijl de vissen die ze vingen toch niet groter waren dan gemiddeld 25 cm, troffen ze de vis vaak met een opmerkelijk succes.

Vanuit hun kano's visten vrouwen dagelijks met reusachtig grote schepnetten, alhoewel ze op deze wijze niet veel vingen. Gedurende de rijtijd van de vissen hadden ze veel meer succes op de ondergelopen grasvlakten waar ze duizenden kleine visjes en jonge zalmen met handgevlochten manden konden opscheppen. Tijdens het regenseizoen, wanneer vers water van de bergen stroomde, het gebied onder water zette en het water een klein beetje brak werd, vormde deze ondergelopen gebieden uitstekende broedplaatsen en wemelde het van de vissen.

De kleur van het water was koffiebruin met een Ph van 3,4 dat op zeer zuur moeraswater wees. Het was niet het soort water waar je een grote permanente voorraad vis verwachtte.

Daar ik ten behoeve van demonstraties een compleet gemonteerd kieuwnet had meegebracht, liet ik de vrouwen en de meisjes de bruikbaarheid er van zien. Toen ze zagen op welke manier je een groot aantal vissen kon verzamelen, besteedden ze er uren aan om te leren hoe deze netten gemaakt werden en hoe ze te repareren. Een paar dagen later toonde ik ze hoe deze netten langs de kust in zee gebruikt konden worden. Ze waren reuze enthousiast. De mannen waren van plan, de eerstvolgende keer dat ze naar de stad gingen, geschikt visnetgaren voor hun vrouwvolk mee te brengen.

Het bezoek aan de plaatselijke scheepswerf was een hele belevenis. Ze toonden ons in detail hoe ze hun kano's vervaardigden. Alleen boomstammen met een gemiddelde lengte werden gebruikt. Het duurde maanden van onverdroten beitelen, branden en uithollen om ze in de juiste vorm te brengen. Wanneer tenslotte een kano met dunne wanden was vervaardigd, werden de zijwanden geleidelijk aan

verwijd door er stokken van verschillende afmetingen in te zetten. Intussen werd de kano nat gehouden om scheuren te voorkomen. Had men eenmaal de juiste wijdte verkregen dan konden de zijkanten verhoogd worden met handgekapte planken. De kieren werden gedicht met hars van bepaalde bomen.

Wanneer de kano zeewaardig moest zijn werd deze in kampong Tarof uitgerust met zijdrijvers. Je moest met dergelijke kano's opgegroeid zijn wilde je weten hoe je in evenwicht te houden. Ik probeerde het diverse malen maar steeds met noodlottige gevolgen. Op het moment dat ik in de prauw stapte kantelde deze en kwam ik, tot grote hilariteit van de dorpingen, in het kanaal terecht. Je kon niets stillerjes doen, zonder toeschouwers. Wanneer ze hoorden of in de gaten kregen dat iemand zich belachelijk maakte, kwamen de mensen aanrennen om maar niets van het spektakel te hoeven missen. Hun aanmoedigingskreten en het gieren van hun lachen weergalmden tussen de moerassen, zodat steeds meer mensen aan kwamen rennen.

Na genoten te hebben van het rhythmisch schuifelen van de mensen op de looppaden, vierden we de tweede avond gezamenlijk het bruiloftsfeest. We werden muzikaal begeleid door meisjes die op kopensnellershoorns bliezen. Dit maakte een geluid dat andere stammen vrees aan zou jagen. Het was mannen niet toegestaan om op deze hoorns te blazen. Toen het feest volop aan de gang was werd de bruid binnen gebracht, naakt en schrijlings zittend op de schouder van haar broer. De festiviteiten duurden dagen. Overdag werkte ik in de moerassen en onderzocht de aanwezigheid van vis in deze streek. Ook stelde ik me op de hoogte van het sago-potentieel. Een uitnodiging om jagers op een wilde zwijnejacht te vergezellen sloeg ik vastberaden af. De hele dag door moerassen en modder zwoegen was al uitputtend genoeg. Het ook nog eens in dit gebied gedurende de nacht te herhalen zou dwaasheid zijn. Je zou levend worden opgegeten door horden muskieten, waar het grondgebied van Kodoka van vergeven was. Verschillende mensen in deze streek waren ernstig aangetast door elephantiasis, opgelopen door de steek van de culex-mug.

Toen we kort na onze aankomst het platform bestegen viel ons een vreemde gewoonte op. Alleen kleine kinderen kwamen uit hun huizen te voorschijn om naar ons te kijken, hoewel met grote aarzeling. Mogelijk bemerkend dat hun kinderen alleen maar welwillend tegemoet getreden werden, sloten de ouders zich later bij hen aan om de vreemdelingen wat beter te kunnen bekijken. Misschien onterecht, veronderstelden we dat ze wisten dat kleine kinderen vervangen konden worden, maar dat het jaren zou duren om een volwassen man te vervangen.

Toen we in Wosi op wilde zwijnen jaagden namen we vaak een zelfde gedragspatroon waar. De biggetjes liepen altijd eerst de aanplanting in.

Pas na 5-10 minuten zouden de volwassen zwijnen volgen, wanneer alles veilig bevonden was. Zacheus en Jeremia hielden bij hoog en laag

vol dat zwijnen hun biggetjes naar voren duwden, voordat zij zelf de aanplanting binnen kwamen. Daar Papoea's uitstekende waarnemers zijn van het dierenleven en hun gedrag, kon niet uitgesloten worden dat ze eens, lang geleden, een zelfde levenswijze hadden aangenomen om aanvallen van andere stammen te overleven.

Tegenover een groot open huis lag een brug die de rivier overspande en toegang gaf tot beide looppaden, en tevens tot beide kanten van het dorp. Het grote open gebouw bevatte de afdelingen voor de vrijgezellen. 's Nachts was het huis alleen voor mannen toegankelijk. Overdag diende het als ontmoetingsplaats voor iedereen, als werkplaats, en als slaapruijme. Sommige mannen sliepen in de hoeken op matjes en schenen door de geluiden om hen heen niet gestoord te worden. Zij waren in de loop van de nacht vanuit de kuststreek aangekomen, of waren teruggekeerd van de jacht. Verscheidene vrouwen en meisjes waren bezig met het weven van 'tikars' (slaapmatten) van pandamus-bladeren. Handige vrijgezellen maakten van planken, die ze uit de plaatselijke bomen gekapt hadden, hun eigen ledikant. Oudere mannen waren druk bezig in de smederij. In een met de hand vervaardigde smeltoven pompten ze met eigenhandig gemaakte blaasbalgen lucht naar binnen. Hierdoor ontstond een wit-heet vuur waarin stukjes ijzer verhit en op eenvoudige aambeelden, die ze overzee gekocht hadden, tot speerbladen en kapmessen gesmeed werden. Alle soorten oud metaal werden steeds zorgvuldig verzameld en thuis achter slot en grendel bewaard. Oude autoveren waren voortreffelijk geschikt voor het maken van kapmessen, waaraan altijd grote behoefte bestond.

Eén van de jongens ruilde zijn 'lievelingspop', tot grote afgunst van al zijn vrienden, voor mijn kapmes. Deze 'lievelingspop' was een zeer primitieve afbeelding van het meisje van zijn dromen.

Ze sneden ze zelf uit zacht hout, en ze verzamelden oude kralen die als ogen dienst moesten doen. Deze 'lievelingspop' werd aan één van de palen van het huis vastgemaakt om de jongen toe te staan naar zijn meisje te kijken en over haar te dromen. Wanneer een ander zijn oog op hetzelfde meisje had laten vallen resulteerde dit af en toe in een fikse vechtpartij.

Daar de grote moerasgebieden bedekt waren met sagopalmen dreef het dorp een bloeiende handel in sago-meel. Het meeste van de sago werd verhandeld in Inanwatan, waar Chinese handelaars het verzamelden voor verdere distributie langs de kust.

Bij de terugkeer naar de kust namen de Papoea's door het afgaande tij een andere route. Na de nacht in een bivak bij Sakoi doorgebracht te hebben bracht een grote zeekano ons terug naar Inanwatan. Deze kano was tevens afgeladen met sago die afgeleverd moest worden aan de Chinese handelaars. In Inanwatan pikte de barkas ons weer op en bracht ons voor verder onderzoek naar andere kuststreken alvorens naar Hollandia terug te keren.

Een klein gedeelte van ons stukje grond bij 'Weversdorp' in Sentani

bestond uit een kokospalmplantage waar uitstekende noten geproduceerd werden. Het sprak voor zich dat we de noten verzamelden om in onze kwekerij te laten ontkiemen voor de toekomstige distributie in het Tanah-merah-baai gebied van Sentani.

Om een idee te krijgen van het aantal beschikbare hectaren, en de bereidwilligheid van de bevolking plantages op te zetten, maakte ik verscheidene tochten door dit gebied. De uitslag van het onderzoek was zo bemoedigend dat we plannen ontwikkelden voor de aanplant van 20.000 kokospalmen voor de komende twee jaar. Afhankelijk van de resultaten konden we dit gebied makkelijk vijf- tot tienmaal vergroten.

Om de bomen te kweken arrangeerden we de inkoop van noten uit de kustgebieden via één van onze opzichters.

Onze plantage was veel te klein en kon maar een paar honderd kokosnoten produceren. Voor het herbergen van al ons plantenmateriaal hadden we meer plaats nodig. Achter ons gebouw was nog ruimte beschikbaar. Eerst moest ik echter een bulldozer huren om twee gigantisch grote bergen lege flessen op te ruimen. Het nam vier uren in beslag om de rommel in een diepe greppel te begraven. Het moet een flessendump zijn geweest, tijdens de laatste oorlogsjaren achter gelaten door het Amerikaanse leger.

De kokosnoten die naar Hollandia werden verscheept kwamen naar onze kwekerij, waar de noten tot jonge bomen werden opgekweekt alvorens ze verder te distribueren. Het zou anders te verleidelijk zijn voor de mensen ze te consumeren.

De kwekerij was een ideale plaats om de noten tot uitlopen aan te zetten. Intussen had onze kwekerij een indrukwekkend aanzien gekregen, met duizenden rijen uitbottende kokosnoten die de buitenkant versierden en koffie- en cacao-bomen die in bamboebakken groeiden.

Onze kwekerij-assistent had zijn handen vol met de zorg die hij aan al deze planten moest besteden.

In het open veld had ik mantri Hanoeh Ohei, uit kampong Asei, die me hielp bij het opruimen van het oerwoud in het Asei-district. De actieve dorpsbewoners wilden de eersten zijn die een cacao-plantage in eigendom hadden om van een onafgebroken oogst in de toekomst verzekerd te zijn.

De onderlinge verhoudingen tussen de Papoea's die voor mij werkten liet weinig te wensen over. Hoewel uit verschillende streken waren het allemaal kustbewoners, en ten opzichte van elkaar vriendelijk gestemd. Behalve enkele kleine meningsverschillen kwam het nooit tot echte onderlinge gevechten.

Slechts éénmaal moest ik tussenbeide komen bij een gevecht in de 'Wevershof'. Bij het binnenkomen van de winkel merkten we dat meneer de la Parra zich achter een gesloten deur had verschanst. Hij riep me toe dat twee van mijn arbeiders in de achtertuin met kapmessen in een gevecht waren verwickeld. Ik begreep niet waarom deze twee goede vrienden vochten. De smeekbede van meneer de la Parra, niet

tussen beiden te komen, negerend, stormde ik het gebouw uit en sprong tussen de beide mannen in. Na ze aan de kant gesmeten te hebben daagde ik ze uit, om als ze het lef hadden mij aan te vallen dat dan maar eens te proberen. Overdonderd bleven ze bedremmeld staan. Na ze uitgekafferd te hebben ontsloeg ik ze beide ter plekke, daarbij vermeldend dat, wanneer ze de volgende morgen als goede vrienden terug zouden komen, zonder het geringste letsel, ik ze weer in dienst zou nemen. Het kleinste schrammetje zou het einde betekenen van hun baan.

Ik steeg mijlen in de achting van meneer de la Parra. Desondanks gaf ik hem zijn congé. Het was zijn plicht de vrede te bewaren en hun problemen uit te zoeken.

De volgende morgen kwamen twee bedeesd uitziende figuren, zich verontschuldiging over hun gedrag, melden. Ze kleedden zich snel uit en toonden me dat ze geen enkele schram op hun lichaam hadden. De hele nacht hadden ze hem geknepen dat ze hun baan zouden verliezen. De voorstelling eindigde met hartelijk lachen van iedereen.

Even later wipte de Kepala kampong van Asei binnen en betuigde zijn dank dat ik de mannen in dienst wilde houden. Ik had ze ooit allebei geselecteerd voor verdere opleiding en promotie in de toekomst. Paulus voor mogelijk verantwoordelijk werk in de visserij, wanneer ik dat van de grond kon krijgen. Daniël had er behoorlijk slag van om met mensen om te gaan, en was prima geschikt voor omvangrijke werkzaamheden onder de stammen in de binnenlanden.

Zelfs als ze door waren gegaan met vechten, zou ik er alles voor over hebben gehad die twee weer terug te krijgen. Beiden hadden een natuurlijke begaafdheid om de eigen mensen te leren hoe het werk in de landbouw aan te pakken. Het was veel te moeilijk om er de juiste mensen voor in de plaats te krijgen.

ZOETWATER- VISSERIJ

Ondanks het volle werkprogramma kreeg ik het voor elkaar tijd vrij te maken voor onderzoek naar de mogelijkheden voor het opzetten van een afdeling voor de ontwikkeling van de visserij. Het Stafbureau toonde grote belangstelling in de gegevens die ik verzamelde, en ze voorzagen me van boeken, verschillende brochures en van korte artikelen over tropische visteelt.

In Holland had ik een cursus bijgewoond over zoetwatervisserij en het kweken van vissen. Ik had ooit overwogen om in dienst te treden van het Departement voor Visserij, maar het klimaat met al dat koude water had me er van weerhouden. Hier in Nieuw Guinea genoten we van een heerlijk warm klimaat, dat tevens het hele jaar gunstige voorwaarden schiep voor de groei van planten en vissen. De omstandigheden waren ideaal voor bijna alle soorten.

Wanneer het Stafbureau me zou vragen het jaarlijks voorkomen van vissterfte op grote schaal te onderzoeken, zou ik weken nodig hebben om het Sentani-meer van dorp tot dorp over te trekken, teneinde nuttige informatie te verzamelen. Ik moest de inlichtingen van de kustbewoners hebben, die brachten het grootste deel van hun tijd op het meer door. Ze stonden bekend als zeer betrouwbare waarnemers van de natuur in het algemeen, en het gedrag van dieren in het bijzonder. Mijn onderzoek wees meer en meer in de richting van een plotselinge optredend gebrek aan zuurstof, wat de vis naar de oppervlakte dwong om lucht te happen. Ten gevolge hiervan gingen duizenden vissen in de tijd van een paar dagen dood. De vissterfte trad vooral op gedurende de natte moesson. Tijdens die periode zou verder onderzoek noodzakelijk zijn om na te gaan of de plotselinge toevloed van grote hoeveelheden water, door verschillende rivieren die buiten hun oevers traden, ermee samenhing. De sterfte trad vooral op in de riviermondingen en in de riviertjes die van de steile berghellingen naar beneden kwamen.

Ik overhandigde het Stafbureau een verslag van een vooronderzoek. Dat werd goed ontvangen. Er werd me gevraagd geruchten na te trekken over een onbekende vissoort, plaatselijk bekend onder de naam 'ikan sawah' (*ophicephalus striatus*), welke zich in bepaalde gebieden snel uitbreidde. Nadat ik de maandelijkse- en kwartaal-rapporten van het subdistrict Hollandia klaar had had trof ik voorbereidingen voor een expeditie naar het binnenland.

Zoals gebruikelijk op tochten in de jungle weet je dat je alle luxe op moet geven en alleen maar absoluut onontbeerlijke zaken mee kan nemen. Dit zijn hoofdzakelijk rijst, ingeblikte makreel in die vreselijke tomatensaus, sambal, zout, koffie, suiker, tabak, en paludrine-tabletten ter voorkoming van malaria.

We namen altijd een paar maal onze opgestelde lijst door. Het was nog altijd een fikse hoeveelheid bagage die we op onze tocht door het oerwoud mee moesten sjouwen. Daar waren extra dragers voor nodig. Om de groep van vers vlees te voorzien was een geweer beslist noodzakelijk. Verder de hangmat om te slapen, de kapmessen om ons een weg door de onderbegroeiing te kappen, en een stel schone kleren.

Dit keer liet ik mijn hangmat thuis, we zouden gebruik maken van bivaks in het oerwoud. Hoe minder bagage, des te minder dragers en des te minder voedsel om mee te nemen.

Met verschillende vliegtuigen bereikte ik tenslotte 'Temina-boean', waar ik de nacht in een fantastische pasangrahan doorbracht en genoot van een heerlijke Indonesische rijstmaaltijd.

De volgende dag stelde ik een groep dragers samen en zetten we koers door de laagvlakten van de kust naar de binnenlanden. Er gingen geruchten dat er in deze streek een speciale grote vissoort van de ene rivier, via oerwoud en open veld waar geen riviertjes liepen, naar de andere rivier verspreid werd.

Met uitzondering van een paar kleine, en meest tijdelijke nederzettingen langs de kust, kwamen er in dit gebied geen kampongs voor. Toevalligerwijs stuitten we op een kleine groep jagers waarvan ik, met behulp van mijn gids die ook als vertaler optrad, inlichtingen inwon.

Bijna iedere nacht werd het oerwoud doordrenkt tengevolge van wolkbreuken. We begonnen altijd met het opzetten en inrichten van onze bivaks. Dit voorzag in een redelijk droge stookplaats voor de dragers, die zich ook met de maaltijd bezig hielden. Gelukkig was er in dit gebied ruimschoots materiaal voorhanden om een stevig en regenbestendig bivak op te zetten.

Op expedities werd altijd één grote pot eten bereid waarvan iedereen een fikse portie kreeg. De dragers rekenden af met alles wat overbleef. Door het gekeuvel en gezang na de maaltijd wist ik dat hun magen goed gevuld waren en dat ze ondanks de regen plezier in de tocht hadden. Ze waren opgegroeid in typische mannengemeenschappen waar het belangrijk was betrouwbare vrienden te hebben, waar je mee ging jagen of vissen, en de meer kwetsbare vrouwen in de kampongs kon verdedigen. Ze gaven er weinig om hun huis voor enkele dagen of weken te verlaten. Aan alles wat avontuurlijk was beleefden ze plezier, als ze maar regelmatig een volle maag hadden.

We kaptten ons een weg door de onderbegroeiing, en waadden door modder en water. Tenslotte bereikten we een van de grote rivieren, door een van de gidsen positief aangeduid als één van die rivieren, waarin de mysterieuze vissoort waar ik naar op zoek was, voorkwam.

Vlak bij de rivieroever, boven de mogelijke vloedgrens, zetten we

ons bivak op. Het zou ons enkele nachten droog onderdak moeten verschaffen. Ik wilde op deze plek het hoofdkwartier hebben. Van hieruit konden we een groot gebied onderzoeken, waaronder de uitgestrektheid van de rivier en sommige van haar zijrivieren. Een dicht bewolkte hemel beloofde een regenachtige nacht. We verzekerden ons van een goede overlappende dakbedekking, en om op te liggen een dikke laag takken en gras. In geval er water van de berghellingen kwam zetten zou het vrij onder onze legersteden door kunnen stromen.

Na een typische jungle-maaltijd verorberd te hebben, van rijst gemengd met de afschuwelijke makreel, dronken we zwarte koffie. Daarna probeerden we wat te slapen. De muskieten en kleine muggen uit het hele gebied bleken echter van plan mijn bloed te drinken. Het vrijelijk uitgestrooide muggenafweermiddel over de blootliggende delen van onze lichamen had weinig effect. Door de drukkende vochtigheid droop het gewoon met het zweet van je lijf. Om de lastige insecten een beetje uit de buurt te houden namen we onze toevlucht tot rook-uitbrakende kampvuren. Tenslotte won de vermoeidheid het en moet ik in slaap gevallen zijn. Ik werd door een van mijn dragers gewekt. Ze waren bezig nog meer palmtakken en bladeren op het dak van ons bivak te leggen. Met bakken kwam de regen naar beneden en delen van het dak begonnen bedenkelijk te lekken. Pas bij een wolkbreuk weet je of een onderdak waterdicht is.

Bananebladeren kan je als dakpannen over elkaar heen leggen en vormen door hun grootte het beste materiaal. Er groeiden echter geen wilde bananebomen in de directe nabijheid.

De dragers kregen altijd de opdracht om een extra hoeveelheid bladeren af te kappen en bij de hand te houden in geval van nood. Ik was blij dat ik me verzekerd had van de beschikbaarheid van extra dakbedekking en brandhout. Papoea's zijn overwegend van het type 'happy go lucky' en maken zich zelden zorgen over het opslaan van reserve-materiaal.

We zouden het ontbijt, dat de volgende morgen gekookt moest worden, niet willen missen door gebrek aan brandstof.

Van verder slapen kwam uiteraard niets meer terecht, we moesten de wassende rivier in de gaten houden. Het waterpeil steeg nog steeds en een overstroming was niet ondenkbaar. Je wist nooit of een bivak snel verlaten moest worden en je naar hoger gelegen gronden moest klimmen. We hadden ons kamp vlak bij de rivier opgezet boven de hoogste overstromingsmerktekens die we hadden kunnen vinden. Desondanks hadden we geleerd de rivier nooit helemaal te vertrouwen, en zeker niet als de rivier sterk zwol. Maar ik wilde ook zo dicht mogelijk bij de rivier blijven, daar de leden van de plaatselijke stammen bleven volhouden dat deze vissen juist de rivier tijdens hevige regenval verlieten en dat je ze over grote afstanden kon zien 'djalan hoetan' ('lopend' door het oerwoud), om zo andere rivieren te bereiken.

De volgende dag onderzochten we enkele van de kleine zijrivieren, maar zonder succes. Het water was erg modderig en bedekt met rom-

mel. Onder deze omstandigheden konden we het kieuwnet niet gebruiken. Vermoeid, doornat en modderig keerden we naar ons bivak terug.

Terwijl we op onze junglemaaltijd wachtten genoten we van hete koffie. Ook onze 'speurhond' kwam zonder iets bereikt te hebben terug. Ik had hem er op uit gestuurd om naar sporen van wilde zwijnen te zoeken. We hadden behoefte aan een maaltijd met vers vlees. Ik kreeg snel genoeg van de monotone rijst met makreel als ontbijt, en dan ook nog eens als avondmaaltijd. De Papoea's die de maaltijden verzorgden waren ter bewaking in het kamp achter gebleven. Bovendien moesten ze ruimschoots voldoende brandhout verzamelen, noodzakelijk voor het bereiden van de maaltijden, en tevens om de muskieten uit de buurt te houden.

Het begon al weer vroeg in de avond te regenen. Ditmaal viel de regen gestaag naar beneden, wat inhield dat het de komende uren aan één stuk door zou regenen.

Lang na het beëindigen van de maaltijd, terwijl we comfortabel op onze bedden uitgestrekt lagen, kwam er een opgewonden schreeuwende wacht naar me toe: "toean, ikan ada disini" (meneer, de vis is er). Hij liet ons de vreemde plassende, en spartelende geluiden horen. De stromende regen negerend, en gewapend met een zaklantaarn, rende ik naar buiten. Inderdaad, slechts een paar honderd meter van ons bivak vandaan ontdekten we twee grote vissen, spartelend en kronkelend hun weg zoekend door de kleine beekjes die naar beneden stroomden. Voor ik ze kon tegenhouden waren de mannen al boven op de vissen gesprongen en hadden ze gedood. Ik schatte hun gewicht op 3-4 pond elk. Liever had ik de vissen over enige afstand gevolgd om iets meer over hun gedrag te weten te komen. De gids verzekerde me dat hij in de loop van de volgende dag meer van deze vissen zou vinden in de verschillende waterpoelen van het oerwoud.

Slapen lukte nog maar gedeeltelijk. De mannen bleven nog lang npraten over de vissen, die volgens de gids jaren geleden door een 'toean blan'da' (witte man) ingevoerd waren. Daarna was de vis plotseling in deze streek opgedoken. De vis scheen een geheimzinnig instinct te bezitten om andere waterstromen te vinden. Vaak verlaten ze hun natuurlijke groeiplaatsen om gedurende de natte moessonregens naar andere broedplaatsen te trekken. Daar zware regenval bijna dagelijks voorkwam konden ze makkelijk door het open veld en de jungle trekken. De vis volgde de kleine beekjes en spartelde van de ene beek naar de andere. Hun trek nam vaak dagen in beslag. Soms rustten ze in ondiepe waterpoelen uit en wachtten daar op de volgende wolkbreuk, waarna ze hun vreemde tocht over land voortzetten. Op de een of andere manier wisten ze instinctief waar ze de volgende waterpoelen konden vinden. De enige barrières waar ze niet overheen konden komen waren de bergen en de grotere watervallen. Zout en brak water schenen hun trektocht voor enige tijd te belemmeren. Niemand wist of toekomstige generaties zich ook aan deze levenswijze zouden aanpassen. Omdat het een vis is die zeer snel kan zwemmen bestaat de kans

dat hij zich langs de kuststreken verplaatst, wanneer tijdens een extreem natte moesson grote hoeveelheden zoet water via de rivieren de kustwateren binnenstroomt. Vooral als dit samenvalt met laag water, of misschien juist met springvloed, worden er door de natuur condities geschapen om deze avontuurlijke vis naar compleet nieuwe gebieden te laten migreren. Nu hielden de natuurlijke barrières de vissen binnen de grenzen van hun territorium. Alleen de mens kon de vis helpen sneller langs al deze obstakels te komen. Enkele dagen later ontdekte ik dat dit inderdaad gebeurde.

Vissen die met de hand te vangen zijn trekken iedere Papoea aan.

Ze ontdekten deze voordelen snel, en hadden een aantal kleinere vissen al geholpen door bepaalde streken heen te komen door ze in de rivieren van hun eigen jachtgebieden los te laten.

Bij het verder trekken door de jungle kwamen we in de loop van de volgende dagen meer moerasachtige poelen tegen, waar we inderdaad vissen vonden die in het ondiepe water lagen te rusten. Ze zouden daar slechts een paar dagen blijven om tijdens de volgende wolkbreuk verder te trekken. Mijn dragers hadden geen enkele aanmoediging nodig om in deze poelen te stappen. Op het moment dat ze de vis ontdekten smeten ze de bagage neer, renden door de poel, en probeerden elkaar de pas af te snijden bij het vangen van de eerste vis, waarvoor ze zich met een tak hadden uitgerust. Ik had er spijt van dat ik mijn camera thuis had gelaten, alhoewel dit moessonweer zowel mijn camera als mijn film bedorven zou hebben.

Ik had al zoveel foto's, die ik tijdens mijn expeditie naar de Anggimeren had gemaakt, moeten weggooiden. Vooral in de kustvlakten werd de bagage vaak doornat als we gedwongen werden een diepe rivier door te waden en daarbij nogal eens kopje onder gingen.

Het was in ieder geval plezierig de Papoea's op de vissen te zien jagen, en we keken allemaal naar onze avondmaaltijd uit. Dit keer zou de rijst met extra veel verse vis gecombineerd worden. Die dag vingen we bijna een dozijn vissen, en met plezier droegen de dragers de bagage. Op de terugweg hadden we het geluk enkele wilde bananebomen te vinden. Het was gaan regenen en we kapten snel een paar grote bladeren af om als paraplu te gebruiken. Vanwege hun lengte en breedte bleef je redelijk droog.

Die avond genoten we van de maaltijd. Ik merkte dat ik meer moeite had met de visgraten dan mijn dragers. Of ze hadden de beste stukken van de vis, of het kon ze niet schelen om op een paar graten te kauwen. Ik was geneigd het laatste te geloven.

De volgende dag braken we het kamp op. Voor zover wij dat door de boomkruinen hoog boven ons konden zien was het fraai weer, maar het oerwoud was een stomende sauna na de regenval.

De volgende dagen onderzochten we meerdere rivieren en zijriviertjes op een min of meer oppervlakkige manier. Niettemin was de afwezigheid van andere rivierfauna opmerkelijk, bij de grote rivieren misten we zelfs de kikkers langs de oevers.

Van een groepje jagers hoorden we dat ze hadden gezien dat kleine vogeltjes van de takken, die vlak boven het wateroppervlak hingen, werden geplukt. Jonge eendjes en ratten overkwam hetzelfde lot wanneer ze zich wat verder in de rivier waagden. Ik geloofde hun verhaal, daar deze mensen uitstekende waarnemers van de natuur zijn. Afgaande op de geruchten ging ik terug naar de kuststreek, waar ik het verhaal van deze mysterieuze vis kon terug voeren naar een oudere koloniale boer. Hij vertelde me dat hij jaren geleden het eiland Celebes in de Indonesische Archipel had bezocht. Hij was met 'bibit' (jonge vis) van twee vissoorten teruggekeerd. Hij wilde ze opkweken in de visvijvers die hij bij zijn boerenbedrijf had aangelegd. Een paar jaar later had een overstroming de vijvers doen overlopen en waren enkele van zijn vissen met de stroom mee naar de rivier afgevoerd.

De twee soorten die hij ingevoerd had stonden bekend onder de namen 'ikan leleh' (barbeel of zeewolf) en 'ikan gabas'. De laatste was ook bekend onder de naam 'slangekop-vis', en komt in de rivieren van Vietnam in grote aantallen voor. Ze kunnen een aanzienlijke lengte bereiken. De aanwezigheid van deze vissen in bepaalde riviersystemen van Nieuw Guinea toonde duidelijk aan dat je het natuurlijk evenwicht kon verstoren door het onverantwoordelijk introduceren van vissoorten. Over de hele wereld hadden te veel mensen een, vaak maar tijdelijke, levendige belangstelling voor aquaria en siervisvijvers. Te vaak kregen mensen genoeg van hun hobby's, en smeten dan de inhoud van aquarium of visvijver in de plaatselijke riviertjes. Dit kon leiden tot onwettige invoer van verschillende vissoorten en waterplanten. Het risico dat iemand de fraaie, maar beruchte waterhyacinth vanuit Afrika naar Nieuw Guinea zou invoeren, of de vraatzuchtige piranha-vis uit Brazilië, was te groot om aan voorbij te gaan. Het zou rampzalige gevolgen kunnen hebben voor de grote meren waar dit land zo rijk aan is. Een dergelijke introductie van vreemde flora en fauna kon volledig uit de hand lopen, vooral onder tropische omstandigheden. Wetgeving was snel nodig om dit soort gebeurtenissen in de toekomst te voorkomen.

Terugkomend van onze tocht, en Temina-boean naderend, hoorden we een groot tumult voor ons uit. We haastten ons om na te gaan waar het spektakel om ging. We zagen een grote groep dorpsbewoners die met kapmessen een reusachtige paling te lijf gingen. Even dacht ik dat het een python was, het bleek echter een kolossale paling te zijn. Nadat ze met vereende krachten het monster uit het ondiepe water hadden gehaald namen we de maten op. De paling was 5 meter lang en had een gemiddelde diameter van 30 cm. De kop leek het meest op een geitekop. Enige weken nadien, toen ik in dezelfde streek vertoefde, nam ik foto's van veel kleinere soorten, die in een diep deel van de rivier gevangen waren. Volgens de plaatselijke bevolking was het niet ongewoon zulke reusachtige palingen te vangen. Ze schenen binnen het rivierensysteem diepe grotten te bewonen.

De ondiepe delen van de rivier waren heerlijke plaatsen om een

bad in te nemen, en de vuile kleren redelijk schoon te maken. Een waterval bij de riviermonding bood een fraaie aanblik. Ik vereeuwigde de waterval, evenals de kleurrijke pasangrahan op kleurendia's.

Op het Hoofdkantoor van ons Departement had de leidinggevende ingenieur in toenemende mate belangstelling gekregen in de visserij op de binnenwateren. Hij volgde mijn werk op de voet. Nadat ik de informatie had ingewonnen dat vele jaren geleden karpers in het Ajamaroe-meer waren uitgezet, vroeg hij me op onderzoek uit te gaan. Met een Dakota werd ik van Sentani naar Poeloeh-Jefman gevlogen. Vandaar ging ik per boot door naar Sorong. Een landrover bracht me tenslotte naar een kleine enclave van het Gouvernement, waar een particuliere olieconcessie op lag.

In de pasangrahan ontmoette ik Koos Zieck, die bezig was met bosonderzoek in deze streek. We waren verrast elkaar plotseling in dit deel van Nieuw Guinea terug te zien. Daar ik toch een paar dagen moest wachten alvorens het vliegtuig naar Alamaroe te kunnen pakken, ging ik met Koos en zijn groep mee op een tocht van Remoe naar 'Melano-baroe'. Het was een lange maar plezierige tocht door primair en secundair oerwoud. Een goed uitgesleten voetpad was nogal glibberig, maar dit belette ons niet om weer op tijd terug te zijn.

Een paar dagen later vloog de kleine éénmotorige 'Beaver' me over de Klamano nederzetting (NNGPM) en de Kladoekrivier naar Ajamaroe. Toen ik over de kuststreek vloog kreeg ik voor de eerste maal een uitstekend zicht op de enorme uitgestrektheid van de mangroves en de eindeloos lange rivieren, die de streek doorkruisten. Ze meanderden in alle richtingen, en ik begreep nu dat je in deze gebieden makkelijk kon verdwalen. Bij Ajamaroe landden we op het meer. Breed grinnekend vertelde de piloot dat ik maar beter mijn schoenen en sokken uit kon trekken als ik ze droog wilde houden. Tengevolge van de hevige regenval van de afgelopen dagen lag de steiger, waaraan het vliegtuig afgemeerd werd, ongeveer 20 cm. onder water. Een al even breed lachende landbouw-ambtenaar heette me, ook al barrevoets, welkom. De rest van de dag maakten we een programma op voor een rondreis. Ik had geen haast, ik moest toch op de terugkeer van het vliegtuig wachten. Desondanks wilde ik graag een begin maken met het verzamelen van feiten. We zorgden dat we een goede kano tot onze beschikking kregen. Het meer was prachtig en bijna te vergelijken met een gigantische visvijver. Het was ontstaan in een ondiepe en platte komvorming in het terrein. Behalve tijdens korte perioden van hevige regenval was de maximale diepte 6 voet, en dus makkelijk doorwaadbaar. Er was een rijke vogelfauna aanwezig. Verschillende soorten eenden, reigerkolonies, en lepelaars, gaven kleur aan de vele eilanden. Dikke lagen waterplanten voorzagen de vissen van voedsel en beschutting. Ik kon echter geen sporen van karpers vinden.

De plaatselijke bevolking viste op een zeer primitieve manier, de vrouwen visten met hun voeten. Terwijl ze langzaam door het water waadden, tastten ze met hun tenen tussen de planten op de bodem. Bij

de geringste beweging drukten ze hun voet stevig tegen de bodem, en verdwenen vervolgens onder het wateroppervlak, om de vis te pakken.

Daar deze vrouwen naakt visten, vroegen we hen toestemming naderbij te mogen komen om hun vangst te bekijken. Daardoor hadden ze de tijd om in het kristalheldere water van het meer wat modder omhoog te trappen, om zodoende hun lichamen aan het oog te onttrekken. Eén van de vrouwen toonde ons de acht kleine vissen die ze had gevangen.

Een oude man, die in de buurt van zijn kano viste, gebruikte een grote kegelvormige mand. We zagen hem regelmatig het wier opscheppen en daarna de inhoud controleren. Toen we bij hem gingen kijken zagen we dat hij slechts één vis gevangen had.

Met behulp van onze gids kwamen we er achter dat hij zijn hele leven op deze plaats had gewoond, en niets wist van karpers die in dit meer uitgezet zouden zijn. De vrouwen die gebruik maakten van hun voeten hadden blijkbaar een veel beter systeem om kleine vissen te vangen. Na een tijdje hoorden we een verraste kreet, en we zagen dat één van hen trots een vis toonde, die ze ook met haar voeten gevangen had. Wanneer ik ooit een visserij-sectie van de grond kreeg zou ik het Ajamaroe-meer het eerst van karpers voorzien. Ik zou het boven aan mijn lijstje zetten. Er was geen reden om een broedvijver in de buurt van het meer op te zetten. Het was makkelijker om de vis direct met het vliegtuig uit te zetten. De 'Beaver' kon meteen op het meer landen en plastic zakken, vol met jonge vis, regelrecht in het water dumpen. Indien noodzakelijk kon het ook tijdens laag overvliegen gedaan worden, door de zakken eenvoudig overboord te smijten. Bij het neerkomen op het water zouden de zakken openbarsten en zou de vis zich verspreiden. De meeste visjes zouden het wel overleven.

Na het meer in alle richtingen overgestoken te hebben, besteedde ik een dag om de recent opgerichte kwekerij, en enkele van de inheemse plantages te bezoeken. Op dezelfde wijze als ik gekomen was keerde ik naar Hollandia terug.

Het vliegen in de kleine 'Beavers' vond ik geweldig. Vaak was ik de enige passagier en de piloot wijzigde dikwijls zijn koers, om er zeker van te zijn dat ik een goed uitzicht had op de streek waar we over heen vlogen, en cirkelde nog eens rond het gebied waar ik afgezet moest worden. Het bood me de gelegenheid een indruk van het gebied te krijgen, en de plaats van de dorpen te bepalen. Zonder een voet in de jungle te zetten verzamelde ik op die manier heel wat informatie. In de bergstreken waar de mensen op primitieve manier landbouw bedrijven, kon je een helder beeld krijgen van 'zich verplaatsende landbouw' over een periode van vele jaren. Afwateringssystemen en voetpaden waren duidelijk te zien, het liet leesbare sporen in de secundaire jungle achter. Ieder stuk overwoekerd land dat weer door de jungle opgeëist werd betekende jaren zwoegen alvorens de mensen een nieuw stuk land open konden leggen. Het was niet moeilijk na te gaan hoeveel jaren het hen zou kosten voor ze hun eerste plek weer aan de na-

tuur ontworsteld hadden, met tenminste een deel van herstelde vruchtbaarheid.

Op een rivier landen kon er voor een passagier een beetje bedriegelijk uitzien. De piloten waren echter zeer ervaren en namen nooit onverantwoorde risico's en beslissingen. Hadden ze eenmaal de juiste rivier gelocaliseerd, dan dook de piloot naar beneden en volgde enkele kilometers de loop van de rivier om na te gaan of er geen rommel op dreef. Een bijkans ondergedompelde boomstam die door de stroom meegevoerd werd kon de oorzaak van een verschrikkelijke botsing worden in een rivier, die onveilig gemaakt werd door krokodillen. Behalve een vage streep van jungle-groen dat aan beide kanten voorbij schoot kon je door de zijramen niet veel zien.

Na de rivier in beide richtingen verkend te hebben, zou de piloot bij het opnieuw aanvliegen door een gordijn van waternevel naar een verborgen pier taxieën, waar het vliegtuig afgemeerd kon worden. In gebieden waar eb en vloed heersten kon de piloot zijn toevlucht nemen tot het afwerpen van een aantal verzwaarde boeien. Als ze bij de volgende aanvliegrun onzichtbaar waren, daar het water diep genoeg was, kon het vliegtuig veilig landen. Natuurlijk hoopte je dat er geen krokodillen plotseling aan de oppervlakte zouden verschijnen.

Ik genoot van de tochten met de kleine 'Beavers'. Eens, bij het naderen van het eiland Biak, zagen we in de verte een enorme barrière van onweerswolken, waaruit een zondvloed van water naar beneden kwam. Voor de piloot leverde het geen problemen op. Hij klom tegen de torenhoge wolken op en glipte in de barrière, van de ene opening naar de andere.

Tijdens de wolkbreuk landden we in Biak. We verlieten het vliegtuig pas toen de storm uitgeraasd was, we waren flink door elkaar gekwakt.

Boven zee hadden we een korte tijd op lage hoogte gevlogen, daarvoor zag ik aan de oppervlakte een troep rondartelende walvissen.

Deze piloten waren plezierige en betrouwbare mannen, die voordien hun sporen al hadden verdiend als straaljagerpilot. Nu gaven ze de voorkeur aan de langzaam vliegende kleine toestellen. Eens vloog een piloot me naar de Wisselmeren en weer terug. Hij moest onderweg op zee een postzak overhandigen. Een verankerde boei gaf de plaats aan waar hij een naderende motorboot uit Nappan-Weinami zou ontmoeten. Nadat hij me een aantal instructies had gegeven, hoe het richtingsroer te bedienen, gas te geven, en de werking van verschillende knoppen en schakelaars op het dashboard had uitgelegd, opende de kerel de deur, klom naar buiten, en sprong op de drijver om klaar te staan, teneinde aan de boei te kunnen aanleggen. Om straks niet rond te hoeven cirkelen tot de brandstof op zou zijn, bleef ik bidden dat ik alles in de goede volgorde zou doen. Je kon op een vlucht met deze, door de jungle springende piloten, van alles verwachten. Desondanks had ik niet de minste reden om me onveilig te voelen. Alles gebeurde met de grootste zorg en ze straalden vertrouwen uit.

Geleidelijk aan begonnen mijn plannen voor de binnenvisserij vastere vorm aan te nemen. Ik kreeg toestemming om door te gaan en de vissoorten *Tilapia mossambica*, beter bekend onder de Indonesische naam 'ikan moedjair', in te voeren. Ik was erg geïnteresseerd in het uitzetten van deze vis. Deze soort vestigt zich van nature in zoet water, en doet het zelfs goed in licht brak water. Ze vermenigvuldigen zich zeer snel en zouden zodoende voorzien in de eiwitbehoefte van de inheemse bevolking. Het feit dat deze vis het aantal muggenlarven in waterstromen, poelen en vijvers zou terugbrengen tot een punt waar ze volledig vernietigd werden, was van het grootste belang. Dit kon een teruggang teweeg brengen in het voorkomen van malaria en andere door muskieten overgebrachte ziekten.

Deze zaken besprak ik met dr. Wim van Dijk, een vriend, die medewerker was op de onderafdeling 'Malariabeheersing'. Om de vis hier te krijgen moest ze vanuit het buitenland ingevoerd worden. Het was een gelukkige omstandigheid dat Dr. Metselaar, hoofd van de onderafdeling Malariabestrijding, net een vergadering in Bangkok wilde bijwonen. Zonder hem op de hoogte te brengen van de soort, vroeg ik hem zich ervan te vergewissen dat een middelgroot blik met jonge vissen ook in het vliegtuig mee zou komen, als hij terugkeerde. We maakten de bestelling in orde en zorgden ervoor dat de vis precies op de juiste datum op het vliegveld afgeleverd zou worden. Een 'zesde zintuig' waarschuwde me hem hierover nog niets mee te delen. Een paar maanden later kreeg ik gelijk. Toen hij vernam dat ik deze vissoort had geïmporteerd, ging hij tot op het hoogste bestuursniveau geducht te keer.

Toegegeven, door hem over te halen de vis op de terugreis voor me mee te nemen, had ik deze op een slimme manier te pakken gekregen. Het enige probleem was dat toen de jonge vissen aankwamen ik nog niet echt klaar was om er mee aan de slag te gaan. Ik had alleen de beschikking over een kleine siervisvijver op 'Weversdorp'. We hadden een week de tijd om er wat aan te doen en om in een betere accommodatie voor de vissen te voorzien.

Ergens, een eind boven 'Weversdorp', op de hellingen van de 'Mac Arthur Hills', had ik een tijdje geleden twee reusachtige watertanks ontdekt. Ik vond ze toen ik met mijn jongens de heuvels beklom. Ze zagen er nog goed uit, en waren ooit door het vertrekkende Amerikaanse leger in de onderbegroeiing van het oerwoud gedumpt.

Het leven in Nieuw Guinea was op de een of andere manier altijd opwindend. Hierdoor werkte je met plezier, ondanks de moeite die je je moest getroosten. Om de eerste opvangplaats voor vis te creëren moesten we de tanks op onze plek in 'Weversdorp' zien te krijgen. Kleine bomen weghakkend baanden we ons een weg door de jungle. Elke keer als we een stuk vrij hadden gemaakt rolden we de tanks een beetje verder van de helling af. We kregen het voor elkaar met behulp van stevige touwen die we om de tanks gewonden hadden. Zolang er maar

een touw om een tank zat kon je ze in de juiste richting laten rollen. Het laatste stuk was veel te steil. We besloten de grotere bomen weg te kappen en de rest te laten staan. Dat kon als rem dienst doen wanneer we de tanks een laatste zet zouden geven. Het was een fantastisch gezicht om de tanks van de helling af te zien denderen, op weg naar de kwekerij. Kleine bomen en struiken werden vermorzeld toen de tanks er overheen rolden. Tot groot vermaak van de plaatselijke bevolking die ons was komen helpen en nu toekeek sloegen ze af en toe over de kop. Met zoveel helpende handen was het geen probleem om de tanks door de omheining en op de goede plaats te krijgen.

De arme meneer de la Parra moest weer naar zijn kamer. Hij was op de hoogte van mijn plannen, maar had gedacht dat het om olievaten van 200 liter ging. Naar de heuvel kijkend zag hij ineens de hel losbreken. Hij schrok zich wezenloos en raakte in paniek. Toen hij de tanks de heuvel af zag buitelen, recht op de kwekerij af, rende hij naar binnen. Snel pakte hij een koffer en enkele van zijn bezittingen en stootte de weg op. Hij zag hoe met kleine bomen op de helling korte metten werden gemaakt, en verwachtte nu dat de tanks met donderend geraas het hele huis zouden wegvagen.

Zo nu en dan had hij er moeite mee een situatie goed in te schatten.

De volgende dag verwijderden we de vele grote bouten die de twee helften waaruit de tank bestond bij elkaar hielden. De binnenzijde van de tanks behoeften nauwelijks gereinigd te worden. Nog dezelfde dag groeven we ze gedeeltelijk in de grond, vulden ze met water en een dikke laag rivierzand, waarin we de waterplanten deden, die afkomstig waren uit het Sentani-meer. Misschien was het ongelooflijk primitief maar ik voelde me apetrots.

We hadden onze eerste visvijvers in gereedheid gebracht, in de hoop dat de vis zich zou voortplanten. Het was een kleine stap. De totstandkoming van de toekomstige visserij in het binnenland was begonnen. Wim van Dijk haalde de vis van de landingsbaan en bracht ze naar de kwekerij. 25 Jonge Tilapia's waren aangekomen, waarvan er slechts één in de vistrommel was dood gegaan. We lieten ze in één van de tanks vrij, en deze leek nu op een gigantisch aquarium. Uit kleine riviertjes en poelen had ik dierlijk plankton verzameld om de vis van levend voer te voorzien. De natuur moest de rest doen, en deze zorgde inderdaad uitstekend voor de volgende etappe. Het werden flinke vissen. Ik schatte dat ze minstens één maand oud waren, en daar ik had gelezen dat deze soort met ongeveer drie maanden geslachtsrijp is, zocht ik in de rimboe speciale voeding die rijk was aan eiwitten, om de vis mee te voeden. De resultaten waren bemoedigend. We konden de vis zien groeien. Na twee maanden hadden ze zich voortgeplant en hadden we de beschikking over een paar duizend jonge Tilapia's. Deze konden we in één van de andere tanks verder opkweken.

Ere wie ere toekomt, en ik belde Dr. Metselaar om hem van het succes op de hoogte te brengen. Ik vertelde hoe verheugd ik was dat hij

de vis had meegebracht. Hij scheen nogal uit zijn doen toen hij vernam dat de vis zich zo snel had vermenigvuldigd, en vroeg me nog wat meer details over deze soort. De volgende dag begonnen de moeilijkheden.

De voorafgaande avond had Dr. Metselaar de moeite genomen alle informatie over deze vissoort na te slaan in verscheidene boeken over aquariumvissen. Hij had nooit de moeite genomen brochures aan te vragen die uitvoerige informatie verschaffen over het kweken en in voorraad hebben van de soort in tropische wateren.

Hij belde me op kantoor op en vertelde me dat deze vis hoogst gevaarlijk was. Aangezien hij verantwoordelijk was voor het invoeren van deze vissoort in Nieuw Guinea gaf hij me de opdracht ze onmiddellijk te vernietigen.

Ik was met stomheid geslagen en kon er geen woord tussen krijgen. Tenslotte was mijn geduld op, en ik zei hem dat hij kon opvliegen en dat ik bereid was om voor deze vissoort tot het bittere eind te vechten. Ik zou onder geen voorwaarde toestaan dat deze vissoort vernietigd zou worden. Ze waren te waardevol voor het land en de bevolking. Om aan de veilige kant te blijven verwijderde ik een aantal jonge Tilapia's, en bracht ze over naar kleine vijvers in het Sentani-district. Er waren genoeg mensen die me wilden helpen en steunen.

Intussen had Dr. Metselaar de zaak al bij de Gouverneur aanhangig gemaakt, en hem gevraagd me opdracht te geven de vis te vernietigen. De Gouverneur, een nuchter en wijs bestuurder, ontbood me evenals het Hoofd van het Departement voor Gezondheidszorg in zijn ambtswoning, om inzicht in deze zaak te krijgen.

Nadat een hoogst opgewonden Dr. Metselaar lucht gegeven had aan zijn bezwaren tegen de aanwezigheid van deze vis en boos om de vernietiging hiervan vroeg, kreeg ik toestemming een pleidooi voor het behoud van de vis te houden. Ik wijdde uit over de waardevolle eigenschappen die deze vissoort voor dit land bezat. Het Hoofd van het Departement van Gezondheidszorg kon vervolgens zijn kijk op de zaak verwoorden.

Tot grote ontsteltenis van Dr. Metselaar steunde hij mijn voorstellen volledig. Hij had veel dienstjaren in het voormalige Nederlands Oost-Indië doorgebracht. Hij kende deze vissoort goed en betreurde het openlijk dat niemand van zijn Departement er ooit aan had gedacht deze vis te introduceren, om de muskietenlarven onder controle te krijgen. Hij adviseerde de Gouverneur me door te laten gaan met het kweken en het aanleggen van een voorraad van deze vis, en gelastte Dr. Metselaar zich niet meer met mijn werk te bemoeien. Hij vroeg me of ik samenwerking wilde zoeken met de onderafdeling voor Malariabestrijding. Ik vertelde hem dat ik al een nauwe samenwerking met dokter van Dijk van dat Departement was aangegaan. Hij was daar erg mee in zijn schik en wenste me succes. Dr. Metselaar verliet woedend de ambtswoning. Hij groette me niet, en van enige uitwisseling was verder geen sprake meer.

De mensen die het me lastig maakten schenen altijd een uitgespro-

ken Calvinistische achtergrond te hebben, hoewel ik ze op geen enkele manier ook maar een strobreed in de weg legde.

Het Hoofd van ons Departement was buitengewoon ingenomen met mijn succes, en gaf me het groene licht om door te gaan en de eerste stappen te ondernemen voor een echte viskwekerij. Eerst voerde ik echter een kleine partij Cantonese karpers in, afkomstig uit een viskwekerij in Manilla op de Filippijnen. Ik verwachtte dat deze vissoort het erg goed in Nieuw Guinea zou doen. Vooral in de bergstreken waar altijd grote behoefte aan eiwitten was, en waar juist een tekort bestond.

Deze jonge karpers kwamen in buitengewoon goede conditie aan. Ik liet ze vrij in een andere tank waar ik ze eveneens van voedsel uit de rimboe voorzag.

Om een goede plaats voor het opzetten van een viskwekerij te vinden, had ik in de voorafgaande maanden regelmatig het Sentani-gebied nauwkeurig aan een onderzoek onderworpen.

Halverwege de landingsbaan van Sentani en het Sentani-meer zocht ik een vlak stuk moerasland uit, dicht in de buurt van een riviertje, tevens liggend langs een grindweg. Er stond ongeveer 20 cm. water op. De vegetatie bestond uit hoog gras en sagopalmen. Een groep jongens begon met het graven van een afwateringskanaal langs de grens, om de plaats van overdadig oppervlakte-water te ontlasten, terwijl een paar sterke kerels de sagopalmen ontwortelden en verwijderden.

Zodra de oppervlakte droog was verzamelden we een paar lege olievaten. We vulden ze gedeeltelijk met water om ze enig gewicht te geven, en vervolgens pletten we het gras door de vaten er over heen te rollen. Drie dagen later brandden we de plaats plat, en kregen we eindelijk een eerste behoorlijke indruk van het terrein. Het was een veelbelovend stuk land. Daar de inheemse naam van dit gebied 'Jabasso' was, doopte ik de toekomstige viskwekerij ook 'Jabasso'. De plaatselijke bevolking zou de eigen naam zien en de kwekerij gunstig gezind zijn. Mijn dagen werden nu volledig gevuld met de zorg over de landbouwsector en met de ontwikkeling van de toekomstige visserij-sectie. Op Jabasso bakenden we een aantal vijvers af. Ze omvatten broedvijvers, kweekvijvers, en groeivijvers.

Tijdens een bijeenkomst op het Hoofdkantoor besloten we één van de nissenhutten die in Ifar op de Mac Arthur Hills stonden te kopen, en om te bouwen tot een kantoor op Jabasso. De hut moest een eind boven de grond staan aangezien ik natte omstandigheden voorzag. We verzamelden een groot aantal olievaten uit een oude legerdump in de rimboe en besloten die als palen te gebruiken. Na ze met beton gevuld te hebben werden ze op hun plaats gebracht en geëgaliseerd. Door het Departement van Volkshuisvesting werd de nissenhut naar onze viskwekerij getransporteerd.

Als Amerikanen een huis over de weg konden verhuizen konden wij dat ook.

Het nam een hele ochtend in beslag, maar 's middags hadden we

een kantoor dat later mijn Hoofdkantoor van de Onderafdeling van de Binnenvisserij zou worden.

Mijn medewerkers waren enorm enthousiast over het totale project en begonnen met het graven van verschillende vijvers. Met de uitgegraven grond verhoogden en egaliseerden we de ruimtes tussen de vijvers om ze te beschermen tegen mogelijke overstroming gedurende de moessonregens. Voor de vaste medewerkers werd in de buurt de eerste permanente huisvesting opgezet. Een kleine groep Indo-Europese aannemers werd de aanneming gegund van de bouw van een waterkering in de vlakbij gelegen rivier. Ook verzorgden ze al het betonwerk, de watervoorziening, en het waterafvoersysteem dat nodig was. Langzaam maar zeker begon ons station vorm te krijgen, en trok het veel bezoekers uit de kampongs rond het Sentani-meer. Ze hadden zoiets nog nooit gezien en volgden met grote belangstelling onze vooruitgang. Verlangend keken ze al uit naar het uitzetten van de nieuwe vissoorten in het meer.

Enkele jaren geleden had iemand een klein aantal jonge vissen van de soort *Trichogaster pectoralis* in het meer uitgezet, en nu vingden de mensen deze vissen langs de oevers.

Aangezien we veel zware pijpen nodig hadden voor de onafhankelijke drainage en het watertoevoersysteem van iedere vijver, gingen we de rimboe in en verzamelden een behoorlijke voorraad. De jungle voorzag altijd in al onze behoeften. We wisten waar we kilometers pijpleiding, van 30 cm. doorsnede, konden vinden. We hoefden ze alleen maar uit te graven en te ontmantelen. Daarna konden ze naar Jabasso vervoerd worden en op de vereiste lengte worden gesneden.

GONNY

Mijn contract liep in augustus 1955 af en ik had recht op een lange verlofperiode in Holland. Voor ik vertrok vernieuwde ik mijn contract voor nog eens drie jaar. Ik hield van mijn werk en van het land, ondanks de ontberingen die ik ook had meegemaakt. Ik had er veel vrienden gekregen. Meneer Goodwill, een aardige en capabele ambtenaar van de Landbouwkundige Dienst, zou toezicht houden op het werk in Jabasso tot ik terugkwam.

In een telegram aan Gonny bevestigde ik mijn aankomsttijd op Schiphol. Verder verwittigde ik niemand van het feit dat ik met verlof kwam. Alleen Gonny was belangrijk voor me geworden, en we keken er beiden naar uit om elkaar eindelijk te ontmoeten.

Van Schiphol gingen we meteen door naar Bergen aan Zee, waar we onze intrek in een hotel aan zee namen. We wilden alleen zijn en ons ontspannen, elkaar beter leren kennen en over onze toekomst praten, alvorens onze definitieve beslissing te nemen.

We bleven er een week. Overdag genoten we van wandelingen langs zee en gedurende de nachten deelden we samen het bed. We praatten, maakten plannen en genoten van ons gevoel van saamhorigheid. Hier besloten we nog niet met elkaar te vrijen. We wilden onszelf eerst in de gelegenheid stellen tot een besluit te komen. De laatste dag kochten we ringen en beschouwden we ons als verloofd. De volgende dag pakten we onze koffers en brachten een bezoek aan de moeder van Gonny, die, nadat we haar eerst onze voornemens hadden uitgelegd, onze verloving met vreugde accepteerde. Ze had van Gonny al een heleboel over me gehoord, waardoor ik niet helemaal een volslagen vreemde voor haar was. Een paar dagen later stelde ik Gonny aan mijn familie voor, die nogal onaangenaam verrast was toen ze hoorden dat ik al enige tijd in Holland was en zelfs al verloofd, zonder er iemand van op de hoogte gebracht te hebben.

Bij een tussenstop in Bangkok had ik een zilveren sieraden-set uit Thailand op de kop getikt als verlovingsgeschenk voor Gonny. Het bestond uit een halsketting, een armband, een ring en oorknopjes. We waren voor 99% zeker van elkaar. Om deze gelegenheid in de toekomst te kunnen vieren kocht ik voor haar het Forellen-kwintet van Schubert. Op een goede dag hoopte ik ook de echte forel naar de berggrivieren van Nieuw Guinea te brengen.

Ik nam mijn intrek in Apeldoorn en kocht een volkswagen, zodat ik dicht bij Gonny kon zijn, haar van haar werk kon halen en haar naar haar kamers kon brengen die ze deelde met haar vriendin. Gonny werkte bij de Dependence van het Koninklijk paleis 't Loo.

Nadat we verloofd waren diende ze haar ontslag in. Hierdoor kregen we de gelegenheid om tochten door Holland te maken. Ik had een flinke rustperiode nodig na het harde jungle-bestaan. Ik was uitgeput en leed van tijd tot tijd nog steeds aan jungle-koortsen. Ik wist dat ik in mijn werk te ver gegaan was maar ik wilde de top bereiken. Nu had ik eindelijk de gelegenheid een compleet nieuwe onderafdeling op te zetten en me ermee te belasten.

We hielden beide van watersporten en zeilden dikwijls op de Loosdrechtse plassen, waar we tevens zwommen. We brachten onze tijd aan de kust door en maakten tochtjes naar Amsterdam en andere steden. We aten niet gewoon, we gaven de voorkeur aan het nuttigen van voedzame snacks, die ik in Nieuw Guinea had gemist.

Ik had kamers gehuurd in een fraaie villa met uitzicht op het park. Omdat ik kost en inwoning genoot deelde Gonny, voor ze haar baan had opgezegd, vaak de maaltijd met me. Intussen werd mijn aanvraag voor een extra lang verlof in verband met ons voorgenomen huwelijk door het Ministerie goedgekeurd.

Mijn hospita was een voortreffelijke kok en vond het fijn als we haar gezelschap hielden. Ze leefde gescheiden van haar man, een onderwijzer, nadat ze ontdekt had dat hij homoseksueel was, ondanks de twee jonge zoontjes die hij bij haar had verwekt.

Een van haar favoriete maaltijden was gebraden eend. Toen we eens eerder dan gewoonlijk uit de stad terugkwamen, ontdekten we al snel hoe dit haar geld bespaarde. Nadat we de voordeur open gemaakt hadden hoorden we een enorm kabaal in de keuken. We vlogen naar binnen om te kijken wat er aan de hand was, om zo nodig te hulp te schieten. Na het openen van de deur zagen we een opgewonden hospita met een bezemsteel in de handen en een dode eend op de vloer.

Gonny stelde haar op haar gemak en we dronken eerst koffie, waarbij de hospita vertelde over haar problemen, om van een kleine alimentatie rond te komen. Toen we begrepen wat er gebeurd was barstten we in lachen uit. Om in haar levensonderhoud te kunnen voorzien lokte ze zo nu en dan met broodkruimels een eend, uit het plaatselijk park, in haar keuken. Op deze wijze voorzag ze in goedkope maaltijden. Die avond genoten we extra van een eend, die vergezeld ging van een goed glas wijn.

Omdat ik dikwijls met jagen vers vlees in het wild moest vangen, kon ik de verleiding om een mooie vette eend te stropen, om het gezin een voedzame maaltijd voor te kunnen zetten, best begrijpen. Ik ben bang dat ik in dit soort zaken geen scrupules had.

Op 14 oktober 1955 traden we in Apeldoorn in het huwelijk. Er was geen gelukkiger paar op de wereld te bekennen. We gingen op huwelijksreis naar Noord-Brabant, maar verdwaalden vanwege hevige mist. Tegen middernacht bereikten we met een slakkegangetje ten slotte een hotel waar we voor de nacht boekten. Nadat de mist opgetrokken was vervolgden we de volgende dag op ons gemak onze reis, we hadden geen vaste plannen gemaakt. Het was veel leuker een aan-

trekkelijke streek te vinden en dan in de buurt een hotel te zoeken. Tegen lunchtijd hadden we midden in het bos een fijne plek gevonden. We bleven er twee dagen. Omdat het echter koud was in het hotel en buiten de lucht bedekt was, besloten we naar onze kamers in Apeldoorn terug te keren. Hierdoor konden we van de warmte van de centrale verwarming genieten en vergaten we de kou en de regen buiten. Om er zeker van te zijn dat we onze hospita niet in verlegenheid zouden brengen deed Gonny wat inkopen en daarna bereidden de dames een Indonesische maaltijd. We wilden opnieuw onze bruiloft vieren maar nu zonder een groot gezelschap en al de herrie die dat met zich meebracht.

De week hierop gingen we vaak naar Amsterdam om te winkelen en alles te bestellen wat we in Nieuw Guinea nodig zouden hebben om een huishouden op te zetten.

Van tevoren hadden we besproken wat we nodig hadden en we maakten van al deze benodigdheden een lijst. Ik wilde het belangrijkste meubilair uit elkaar kunnen nemen, omdat je nooit wist wanneer je overgeplaatst werd als je in dienst van het Gouvernement was. Voor de rest had Gonny de laatste keus. Ze zou meer thuis zijn dan ik, ze wist dat ik regelmatig weg zou zijn op tochten door het oerwoud. Jongens, jongens, ik heb nooit geweten dat er zoveel nodig is om een huishouden te beginnen, en ik vroeg me af hoe ik het voor elkaar had gekregen de voorgaande drie jaren te overleven.

Intussen werd het weer in Holland met de dag kouder en Gonny werd steeds ongeduldiger om naar de Tropen te vertrekken. We deden onze laatste inkopen en regelden de verzending naar Hollandia.

Toen we op een morgen in december ontwaakten en door de ramen keken bemerkten we dat tijdens de nacht de vijvers in het park dichtgevroren waren. Dit was voor ons de druppel die de emmer deed overlopen. Voor ons was de maat vol. Direct na het ontbijt belde ik naar den Haag en bracht ze daar op de hoogte van het feit dat in Apeldoorn de eenden over, dat wat de vorige dag nog water was, heenliepen. Ik vroeg of mijn verlengd verlof beëindigd kon worden en verzocht ze twee plaatsen in het eerste het beste vliegtuig naar Hollandia te boeken. Het kostte aardig wat overredingskracht, maar in de loop van de middag kreeg ik een telefoontje uit den Haag dat we langs konden komen. De volgende dag maakten we op het Ministerie alles in orde. Binnen tien dagen waren we vertrokken. Vóór Kerstmis waren we op weg.

IFAR

Kerst en Oudjaar vierden we in gezelschap van mijn vrienden, met een paar flessen bisschopswijn, bovenop de Mac Arthur heuvels. Achter ons stak het Cycloopebergte hoog de lucht in, en naar beneden hadden we een schitterend uitzicht over het Sentani meer. Gonny was in de wolken en hierdoor zeer ontroerd. Na 17 jaar in de Tropen gewoond te hebben, en het Jappenkamp te hebben overleefd, was ze na de oorlog naar Holland teruggekeerd. Ze had altijd gehoopt ooit nog eens naar de Tropen terug te gaan, maar had nooit verwacht nog eens de kans te krijgen er weer te wonen.

Vrienden leenden ons een paar stretchers, Koos Zieck voorzag ons van enkele stoelen en verzamelde wat sinaasappelkistjes. Bedekt met papier deden die dienst als tafels. We maakten ons niet druk met koken maar troffen maatregelen voor een 'Rantang' (afhaal-eten), totdat onze keuken op orde was. We hadden elkaar en onze vrienden dicht in de buurt, wat wilden we nog meer. Mijn Departement had voor accommodatie in een Engelse nissenhut op het 'Stafplein' gezorgd. Van hieruit hadden we een fraai uitzicht. Een maand later kwam ons meubilair aan, en we maakten een begin met het inrichten van ons huis. Binnen twee dagen hadden we de zaak op orde, en zoals dat in de Tropen gaat, kwamen al onze vrienden en burens een kijkje nemen. Een buitengewoon trotse Gonny leidde hen rond en maakte op deze wijze veel mensen uit Ifar, waar we kwamen te wonen, tot vrienden.

Daar Gonny een bekoorlijke persoonlijkheid bezat, nam ze bij de eerste ontmoeting al mensen voor zich in. Een nadeel was haar grote naviteit. Ik had haar moeten waarschuwen dat sommige mensen daarmee hun voordeel zouden doen en haar zouden kwetsen.

Vóór we in Apeldoorn in het huwelijk traden had Gonny er op aangedrongen dat ik haar zou vergezellen bij een bezoek aan haar vrouwelijke arts, die tijdens de oorlogsjaren ook bij haar in het Tjideng-kamp had gezeten. Ze wilde een volledig onderzoek om ons beiden te overtuigen dat ze in goede gezondheid verkeerde en in staat was kinderen te krijgen. Ze kwam er met vlag en wimpel doorheen. Haar arts vroeg me echter bijzonder goed zorg voor haar te dragen, omdat ze een overgevoelig meisje was, dat veel rust nodig had. In de loop der jaren kwam ik daar achter, maar merkte tevens dat ze ook hoogst kwetsbaar was. Ze ging voornamelijk op haar gevoel af en schoof in haar leven de logica meestal terzijde. Een kwaliteit die haar tenslotte ten gronde richtte en me bij drie gelegenheden onnoemlijk veel leed deed ondergaan.

De feestdagen tussen Kerst en Nieuwjaar brachten we met vrien-

den door in de koelte van een nabij gelegen bergstroom in Ifar. Onze hele groep bleef bezig met het verwijderen van stenen uit een natuurlijk diep gedeelte van de rivier. Deze gebruikten we voor het plaatsen van een dam, zodat de poel nog dieper zou worden en we er een duik in konden nemen. Aanwijzingen op de grote rotsblokken toonden ons dat de Amerikanen deze rotsblokken eens met cement aan elkaar gemetseld hadden. Overstromingen moesten de steenwal weggeslagen hebben. In elk geval kregen we het voor elkaar een mooi zwembad te maken dat maanden lang stand hield, tot een hevige overstroming ook onze stenen wal wegvaagde.

De dames voorzagen ons van koude dranken, koffie en snacks. De avonden brachten we op de top van de Mac Arthur heuvels door, genietend van onze 'Glühwein', en met het bouwen van luchtkastelen over onze toekomst. Koos Zieck onderhield ons met verschillende jungleverhalen uit de tijd dat hij op Borneo had gezeten. Hij hield ervan om met Gonny te praten. Koos nodigde ons uit voor een boottocht in de Geelvinckbaai in de nabije toekomst. Ik was hem dankbaar voor deze gelegenheid, daar ik nog steeds gegevens nodig had over een gebied dat ik nog niet had bezocht. Koos zou mijn rapport over de Kopraproductie in deze streek aanvullen. Voor Gonny zou het een fijne vakantie zijn. Het zou haar de gelegenheid bieden te zien waar ik geworven had en tenslotte verdwaald was.

Op de dag dat ons zwembad in Ifar wegspoelde kwamen we net van een tocht naar de stad terug. We besloten even bij het Kota Nica proefstation aan te wippen om onze vrienden Elsje en Cees Verloop te zien. Het gebied was doorweekt tengevolge van een wolkbreuk. We hadden echter niet verwacht dat half Kota Nica onder water zou staan. De rivier was buiten haar oevers getreden, en iedereen was druk in de weer met het naar buiten dragen van vloerkleden en dekens, in de hoop dat ze in de gloeiend hete zon die inmiddels doorgebroken was, zouden opdrogen. Het water van de overstroming spoelde door het huis van onze vrienden, en stond ongeveer 20 cm. hoog. In de landrover ontdeden we ons van schoenen en sokken. We konden in ieder geval nog in hun stoelen zitten, en moesten om het geheel ook nog lachen. Toen ze echter vertelden dat de storm vergezeld ging van windvlagen die de regen horizontaal door de ramen joeg, en uit welke richting deze kwam, renden we terug naar onze auto en reden om het hardst naar huis om te zien of de storm Ifar ook getroffen had.

De rest van de middag waren ook wij druk in de weer met het drogen van beddegoed en kleedjes, en het opdweilen van grote plassen water op de vloeren. In Ifar stonden de mensen voor dezelfde problemen. De storm had de regen dwars door de horren gejaagd. Van overstromingen zouden we nooit last hebben. Alle Engelse nissenhutten waren op palen gebouwd, waardoor de wind onder de hutten alles droog hield.

Aangezien Gonny snel overstuur raakte wanneer ze met onverwachts bezoek te maken kreeg maakten we een afspraak waar we ons

altijd aan hielden. Ik kon haar tijdig op de hoogte brengen en zij was verantwoordelijk voor het maken van de afspraken. Zij had ook het laatste woord als het zaken van de huishouding betrof, zij zou zich niet met mijn werk bemoeien. Hierin was ik gespecialiseerd. Na het vertrouwen in de loop der jaren gewonnen te hebben hadden mijn bazen een hoge dunk van mij. Als ik een huishouden moest runnen zou het ongetwijfeld een onbeschrijflijke bende zijn. Daar ik redelijk handig was in het opknappen van karweitjes probeerde ik Gonny haar verlangens te vervullen, om het leven in Ifar zo comfortabel mogelijk te maken. We zagen het als een topprioriteit om elkaar het leven te veraangenamen. We probeerden een ideaal stel te vormen. Het was een voornemen dat versterkt werd doordat we dit bij andere mensen zo vaak misten. We bleven van elkaar houden en wilden elkaar nooit ontrouw zijn. We hadden zo onze kleine meningsverschillen, maar die kwamen hoogst zelden voor en duurden nooit lang.

Daar Gonny graag bloemen en dieren om zich heen had brachten we van tijd tot tijd, met onze vrienden uit Kota Nica, de zondag door met het uitkammen van het struikgewas langs riviertjes en in de dalen, op zoek naar orchideeën. Ik vervaardigde extra lange manden van sterk ijzerdraad, en hing die rondom onze nissenhut. Uiteindelijk hadden we meer dan 70 soorten orchideeën verzameld. Gonny haar pronkstuk was de 'Angrec-boelan' (witte vanda) die ik haar op haar verjaardag had gegeven. Deze orchidee produceerde 36 bloemen in het tweede jaar. Achter de nissenhut maakte ik een grote kooi waarin ze 'Toepais' (vliegende eekhoorns) hield. Toen ze hoorde dat ik ze in Wosi gehouden had was ze niet tevreden voor ik er een paar uit het oerwoud had meegebracht. Ze werden erg tam. In een later stadium, toen ze uit Gonny's hand aten, brachten ze hun jongen mee.

Van enkele jongens die ik onderweg tegenkwam kocht ik een boomkangoeroe. Het was zolang het jong was een leuk huisdier, maar een paar maanden later liet ik het in de jungle vrij om voor zichzelf te zorgen.

De boomkangoeroe groeide zeer snel en ontwikkelde ondeugende streken. Ze stal al de guavas en bananen uit de bomen, en was ook aan Gonny's bloemen begonnen. Na de lunch verstoorde het onze middagrust door over de volle lengte van ons dak van ijzeren golfplaten te springen, wat een oorverdovend geluid veroorzaakte. Op zekere dag kwam er bij mijn thuiskomst een einde aan mijn geduld. Het beest kwam ter ontmoeting op me afgesprongen en klemde zich zoals altijd aan mijn bovenbeen vast. Dit keer beet hij me echter flink. Nu liet het zien dat het niet meer te vertrouwen was. Het hield er van om door Gonny rond gedragen te worden, maar ik was bang dat hij Gonny in haar nek of gezicht zou bijten. Diezelfde middag lieten we de boomkangoeroe in de jungle vrij, waar het in een boom, bedekt met mosterdplanten, verdween. Deze planten waren het favoriete voedsel van de boomkangoeroe's. We besloten nooit meer een boomkangoeroe te ne-

men, en ik beloofde Gonny dat ik naar een meer betrouwbaar huisdier zou uitkijken.

In ongeveer drie weken legden we onze kleine tuin aan. Omdat ik tevens in dienst bleef van onze kwekerij te 'Kota-baroe' (Hollandia Binnen), had ik de beschikking over verschillende heesters die drie tot vijf jaar oud waren. Ze hoefden alleen maar wat gesnoeid te worden. Nadat ik ze overgeplant had bleven ze doorgroeien. Ik deed het zware werk, maar Gonny's groene vingers brachten ze spoedig tot volle bloei. De mensen in Ifar zagen dit alles tot hun verbazing opbloeien. Ze hadden ons verteld, toen ze ons zo bezig zagen, dat op het rotsachtige Ifar niets behoorlijks kon groeien. Twee maanden later maaide onze huisbediende het grasveld tot ieders verrassing. De Landrover bracht elke keer een lading vruchtbare bovengrond uit Ifar mee. Het gras dat we hadden gemaaid bedekte al spoedig de grond. Enkele van de onvruchtbare kokosnoten nam ik mee naar huis. We toverden de schalen om tot kleine bloempotten. Hiermee versierde Gonny de vensterbanken. Een van de eerste planten die zij bij de ingang van onze nissenhut neerzette was een typische Chinese geluksplant. Voor Gonny was het onze amulet. Helaas, tegen de tijd dat het een prachtige struik was, sloeg het ongeluk toe en trof ons zo zwaar dat het met geen pen te beschrijven is.

Toen ik eens bij Kota-Nica aanwipte was ik volslagen verbijsterd toen ik zag hoe Zacheus met tranen in zijn ogen op me toe kwam rennen. Mijn trouwe Zacheus had hard gewerkt en iedere stuiver die hij kon missen opzij gelegd om de overtocht van Manokwari naar Hollandia te kunnen betalen. Hij was erg ongelukkig geweest sinds ik vertrokken was en had besloten me te volgen. Zacheus had zijn vrouw 'Greta' meegebracht. In Kota-Nica had hij werk gevonden. De plek lag slechts enkele kilometers van Ifar af als hij een doorsteek door de heuvels zou nemen. Hij beloofde me dat hij het weekend naar ons toe zou komen. Het moest een verrassing voor Gonny blijven. Ik had er steeds op gehoopt Zacheus, die voor me gezorgd had toen ik nog op Wosi woonde, ooit nog eens te ontmoeten. Hij was er altijd direct op uit getrokken als ik een dokter nodig had, en ik had hem snel naar het ziekenhuis vervoerd toen hij medische hulp nodig had. Samen hadden we menig avontuurlijke nacht in het oerwoud en op zee doorgebracht. Hij had zich laten kennen als een zeer betrouwbare kerel.

Op zondagmiddag stond hij voor onze neus. Toen ik naar Gonny riep dat we bezoek hadden, keek ze verbaasd en kon nauwelijks begrijpen wat ik bedoelde, toen ik haar vertelde: "Hier is iemand die je altijd nog een keer had willen ontmoeten". Om haar uit de droom te helpen stelde ik haar voor aan Zacheus, mijn trouwe metgezel van verleden jaar. Gonny was in de wolken. Ik had zelf ook niet gedacht hem ooit nog eens terug te zien. We gingen op het grasveld zitten met wat koele drankjes, maar het duurde wel even voor Zacheus zijn stem weer terug gevonden had. Hij kon alleen maar zijn hoofd schudden en steeds weer "toean, oh toean" zeggen, terwijl de tranen van blijdschap over zijn

wangen biggelden. Het was een aandoenlijk gezicht en we hadden er allebei moeite mee om ons gezicht in de plooi te houden. De koele drankjes brachten hem weer tot de werkelijkheid terug en Zacheus vertelde ons hoe hij het voor elkaar had gekregen in Hollandia te komen. Hij vroeg Gonny of ze bereid zou zijn Greta in dienst te nemen, om haar alles te leren wat er bij een huishouding komt kijken, inclusief het koken. Gonny beloofde Zacheus dat zij dat op zich wilde nemen, hoewel ze eigenlijk het huishouden helemaal zelf had willen doen. Het volgende weekend liet Zacheus Greta bij ons achter. Hij was er niet in geslaagd om een baantje voor haar in Kota-Nica te vinden, dus was Zacheus erg in zijn schik dat Greta een baan had, en niet eens zo heel ver van Kota-Nica vandaan. Hij liet Gonny op een typische Papoea'se manier zien hoe blij hij was. Hij bood haar een schitterend rood en groen gekleurde 'oerip' (kleine papegaai) aan, die kon fluiten en praten. Ik probeerde dit geschenk te weigeren, omdat ik wist dat het al jaren lang zijn huisdier was geweest. Zacheus stond er echter op dat hij het nu aan Gonny moest geven. Eindelijk deed de gelegenheid zich voor dat hij zijn dankbaarheid kon tonen omdat ik op Wosi zijn leven had gered, toen ik hem huilend in het oerwoud had aangetroffen en hem nog net op tijd in het ziekenhuis had weten te krijgen.

Gonny was erg ontroerd toen ze Zacheus voor de vogel bedankte. Hij had bovendien een mooie kooi voor de vogel gemaakt. We hingen de kooi onder het dak van de 'blakan' (ruimte achter het huis). Hier kon Greta ook elke dag de vogel zien en Zacheus kon dicht bij zijn vogel in de buurt zijn, telkens wanneer hij aanwipte om Greta te bezoeken.

Zodra we onze keuken op orde hadden schiep Gonny weer wat regelmaat in mijn eetgewoonten. Mede ten gevolge van mijn verblijf, ergens in de jungle, nam ik mijn maaltijden op onregelmatige tijden. Elke keer als ik een 'rantang' (meeneem-maaltijd) bestelde, was ik verzekerd van een goede lunch en hield genoeg over voor het ontbijt van de volgende ochtend. Tussendoor at ik hapjes wanneer ik honger had, of als ik vergeten was te eten. Ik had altijd een hekel gehad aan de typische Hollandse rijstmaaltijden die ik moest eten toen ik nog een kleine jongen was. Rijst in melk gekookt met suiker en rozijnen en dergelijke. Ik verafschuwde dat spul. De manier waarop Indonesische of Chinese rijstschotels worden klaargemaakt, gekruid met verschillende specerijen, beviel me prima. Ik voelde me de koning te rijk toen ik er achter kwam dat Gonny uitstekend kon koken. Zij gaf ook de voorkeur aan kruidige maaltijden en hield er van ze te bereiden, waarbij ze ook volgens andere recepten van de burens probeerde te koken.

Elke keer wanneer in Sentani een 'pasar malam' (avond-kermis) werd georganiseerd reden we er naar toe om deel te nemen aan het plezier. Voor de vrouwen van de kolonisten was het de gelegenheid om hun producten van de hand te doen. Maanden lang waren ze thuis druk in de weer geweest met het maken van een grote verscheidenheid van smakelijke versnaperingen, en allerlei soorten hapjes en zoete lek-

kernijen. De handel stelde hen in staat enkele, vaak zeer noodzakelijke, extra oorringen voor hun gezin te kopen. Voor deze gebeurtenis werd altijd veel reclame gemaakt en men slaagde er steeds in om een groot aantal mensen op de been te krijgen. Het was een ideale gelegenheid om vrienden te ontmoeten en met andere mensen kennis te maken.

De normale werktijden waren op zo'n dag van 7.00 tot 14.00 uur, en na de siësta hoefde je je geen zorgen te maken over het avondeten. We konden naar hartelust eten en knabbelen en onszelf tijdens de 'pasar malam' verzadigen, met of wel een complete maaltijd, of met 'lonton rijst', die in bananebladeren verpakt was. Natuurlijk namen we daar ook een half dozijn saté-stokjes bij. Je kon kiezen uit saté-babi (varkensvlees), saté-ajam (kip) of saté-gambang (geitevlees).

De aan het feest voorafgaande nacht waren enkele mannen op jacht gegaan. De gelukkigen onder hen waren in staat om hun varkensvlees 's avonds aan de man te brengen. Terwijl de vrouwen hun lekkernijen in geïmproviseerde stalletjes van de hand deden, hielden de mannen zich meestal bezig met het roosteren van de verschillende vleessoorten, waarbij ze, zittend te midden van hun vuurtjes, omhuld werden door dikke rookwolken.

Loempia's en de meeste typische Indonesische en Chinese versnaperingen genoten bij iedereen de voorkeur boven de zoetigheden. Het was tevens een gouden gelegenheid om allerlei kleine gerechten te bemachtigen die Gonny kon gebruiken voor onze maaltijden thuis, hetgeen haar anders veel tijd zou kosten, wanneer ze die zelf in de keuken moest klaarmaken.

Daar dit soort evenementen meestal tijdens de weekenden plaats vonden, reden we naderhand naar de Mac Arthur heuvels en genoten daar van het uitzicht en de koele avondbries. Vrienden zouden zich daar wel bij ons voegen, om in een ontspannen sfeer over van alles en nog wat te kunnen praten, waarbij we weer energie voor de komende week konden opdoen. Bij deze gelegenheden maakten we ook plannen voor enkele toekomstige tochten door het oerwoud.

Achter ons doemde de zwaar beboste Cycloop-berg op, die vaak gehuld was in onheilspellende regenwolken. De Sentani-papoea's spraken altijd met respect over deze berg, waar volgens hen de grote zwenhoofdige slangen leven.

Vlak voor ons liep aan de overzijde van het Sentani-meer de weg naar de Nimbora-vlakten, en strekte het oerwoud aan de andere kant van Warris zich uit tot in het gebied van Papoea-Nieuw Guinea dat onder bestuur stond van Australië. Al deze streken waren berucht wegens de aanwezigheid van bloedzuigers, waarvan bekend was dat ze zich vanuit de bomen op niets vermoedende voorbijgangers lieten vallen.

Wanneer ik een dagtocht door het Sentani-gebied maakte ging Gonny vaak met me mee. Op deze manier kon ze kennis maken met enkele koloniale boeren en een praatje maken met hun vrouwen. Voor-

al van boottochten op het meer genoot ze. Ik verzamelde ondertussen allerlei informatie en onderzocht het water en de fauna die erin leefde. Door deze tochten kreeg ze de kans op haar gemak de omgeving waarin ik werkte te leren kennen, en de verschillende stammen die de kuststreken van het meer bevokten te zien.

Ik was nog steeds druk bezig met het verzamelen van meer informatie over de jaarlijkse vissterfte in het meer, die op grote schaal plaats vond. Gonny had de tijd van haar leven, daar ik verscheidene weken nodig had, om de verschillende gebieden waar plotselinge vissterfte was voorgekomen, in kaart te brengen.

We trokken langs de kust, van het ene dorp naar het andere, zo gauw er maar een boot beschikbaar was. Voor mij was het ook de eerste keer om deze kolossale watermassa, waar zelfs zoutwater uit kleine bronnen opborrelde, die de lokale bevolking van zout voorzag, te onderzoeken.

We beschouwden deze tochten beiden als een vakantie op het water, en ondertussen konden we een aantal fraaie items aan onze etnografische collectie toevoegen. Mede omdat Gonny in de kampongs rond kon lopen, had ik alle tijd om de nodige inlichtingen van ervaren dorpsbewoners te verzamelen. Deze waren noodzakelijk voor het rapport dat ik over deze materie moest opstellen. Ze voorzagen me tevens van alle plaatselijke namen die ze aan de verschillende soorten vis die in het meer leefden, gegeven hadden. Er waren ook grote krokodillen in het meer aanwezig maar, zover als de herinnering van de mensen ging, kon niemand zich voor de geest halen dat er ooit een ongeval had plaats gevonden waarbij mensen betrokken waren. Ze beschouwden het oversteken van rivieren, die in het meer uitmonden, echter wel als een levensgevaarlijke onderneming.

Enige weken na het beëindigen van het meubileren van ons huis bracht meneer Van der Ham, één van de hoofdamttenaren van ons Departement, ons een bezoek. Op het moment dat hij Gonny ontmoette had ze zijn hart veroverd. Grinnekend vertelde hij haar alle problemen die ik hen in de loop der jaren had bezorgd, en hij smeekte haar de teugels wat mij betrof strak te houden, omdat hij met mij nog meer problemen verwachtte. We hadden onder het genot van wat drankjes een plezierig gesprek. Gonny vertelde hoe verrukkelijk het zou zijn geweest als aan de voorzijde van ons huis een groot raam had gezeten, zodat je zou kunnen genieten van het uitzicht. Hij was het roerend met haar eens. Een half uur later stapte hij op om de plaatselijk onderhouds-ambtenaar te halen. Hij sprak met hem af dat aan de voorzijde van onze 'hut nr. 20' een groot panorama-raam aangebracht moest worden, en tevens een deur die geheel van glas was. De man was totaal overdonderd. Zoiets was ongehoord op Ifar.

Nadat hij de maten had genomen, zette hij de volgende ochtend vroeg zijn timmerlieden aan het werk. Zij leverden een prima karwei en brachten tevens een scherm boven het raam aan, zodat zon noch regen het uitzicht zouden belemmeren. Het raam werd zelfs groter dan

we hadden durven dromen. Alles wat Gonny aan ons huis wilde laten veranderen zette hij als prioriteit op zijn lijst. Met haar natuurlijke charme en haar lieflijke karakter won ze altijd de harten van mensen.

Ik moest druk op haar uitoefenen om auto te leren rijden. Daar ze nog nooit een auto bestuurd had meende ze dat het erg ingewikkeld was, en toonde een grote weerzin om het te proberen. Op meerdere tochten liet ik haar zien hoe je moest starten, de versnellingen hantieren, en de remmen moest bedienen. Toen we tenslotte op een dag terugkeerden van een tocht naar Sentani stopte ik de landrover en zette haar achter het stuurwiel. Ik vertelde haar dat ik bereid was de hele nacht te blijven zitten als ze ons niet naar huis zou rijden. Tenslotte ging ze aan de slag. We oefenden op de Sentani-weg, maar het kostte heel wat overredingskracht voor ze het onvermijdelijke accepteerde en heuvelopwaarts naar Ifar begon te rijden. Ik kreeg haar nooit zover dat ze de auto via de doorweekte en slingerende weg naar Sentani reed. De steile helling bij de haarspeldbocht op weg naar de baileybrug joeg haar angst aan. Daarom ondernamen we die tocht nooit als zij achter het stuur zat.

Een enkele keer gingen we met onze vrienden Elsjie en Cees Verloop, vanuit Kota-Nica naar restaurant 'Meerzicht'. Het was een mooie plek, prachtig gelegen aan de oever van het Sentani-meer in de buurt van Netar. Hier konden we een aantal uren doorbrengen met zwemmen en bijpraten onder het genot van koude drankjes en koffie. In dit gebied zwom een zeer grote krokodil rond, en deze kon van dichtbij bekeken worden. Zover we konden nagaan was er nooit iemand in het meer aangevallen. Je moest meer oppassen om niet in de buurt van een grote zaagvis te komen. Deze vissoort kwam ook in het meer voor, hoewel dit meer toch ongeveer 150 meter boven de zeespiegel lag. Wanneer ze aan het eten waren of opgeschrikt werden kon hun zaag lelijke diepe wonden veroorzaken. De vis stond er niet om bekend dat hij aanviel.

Vaak brachten we een zondag door op de stranden van 'base G', genoemd naar de landingen van de Amerikanen. Het was slechts enkele kilometers voorbij Hollandia. We hielden van de stranden en 's zaterdags maakten we afspraken met alle vrienden en vormden samen een fijne groep. We ontmoetten elkaar wel ergens op het strand. Vooral een klein gedeelte van dit strand had onze speciale voorkeur. Een rots in de vorm van een grote paddestoel stak hier uit het koraal omhoog en vormde een ideale plek voor onderwater-zwemmen. Zodoende konden we de vele koraalvissen in hun schitterende omgeving observeren. Kokospalmen zorgden voor genoeg schaduw tijdens de middaghitte wanneer we onze lunch gebruikten.

Gonny, een zonne-aanbidster, raakte altijd in vervoering als we een tocht naar het strand organiseerden. Een enkele keer, wanneer we op een feest in Dok V waren, lanceerde iemand wel eens het voorstel om te gaan zwemmen, om wat af te koelen als de avond warm en benauwd was. We belden dan andere vrienden op en vertelden waar we elkaar

konden ontmoeten. We maakten ons niet druk om zwemkleding, maar een badlaken had je absoluut nodig als je het water uit kwam en je je weer moest aankleden. We hielden ons allemaal trouw aan bepaalde regels van fatsoen. Mensen met vrije opvattingen waren in onze groep niet toegestaan. We ondervonden nooit problemen en genoten van een mooie en zuivere vriendschap. Gonny overwon geleidelijk aan haar aanvankelijke verlegenheid. De gevolgen van wolkbreuken tijdens de natte moesson waren vaak erg onvoorspelbaar. Dit kwam weer eens uit op een zondag in het gebied waar Hollandia ligt. We waren bij vrienden uitgenodigd om bij hen thuis te lunchen. Daar eenmaal aangekomen werden we met een complete chaos geconfronteerd. Ze waren hun huis aan het ontruimen en verwachtten ieder moment de verhuizers. Eerst dachten we dat we droomden en ons dingen voorstelden die er niet waren. Wie verhuist er nu op zondag! Nadat we uit de auto geklommen waren kwamen ze ons tegemoet en toonden wat er gebeurd was. De afgelopen nacht had ergens hoog in de bergen een wolkbreuk plaats gevonden. De waterstroom die hiervan het gevolg was had de rivier buiten haar oevers doen treden, en was de loop van een 6 voet breed riviertje gaan volgen. Hierin had de kolossale hoeveelheid water een compleet nieuw rivierbed uitgeslepen, met een breedte van 50-60 voet, en liep tot aan de uitmonding in zee. Een gedeelte van de nieuw gevormde rivier stroomde nu onder hun veranda door, die nu in de open lucht vooruitsprong. Grote scheuren in de muren konden het huis doen instorten.

Het echtpaar had de hele nacht vast geslapen en was laat opgestaan. Ze waren met hun koffie naar de veranda gelopen, en toen ze eenmaal zaten ontdekten ze dat hun hele tuin gewoon verdwenen was. Ze konden hun ogen niet geloven, en ontdekten tevens tot hun verbijstering dat de veranda vrij in de ruimte hing. Een eind terug liep de oude rivierbedding zonder een druppel water erin. Na dit ontdekt te hebben hadden ze meteen maar de woningdienst en de verhuizers gebeld.

Ondanks het komen en gaan van nieuwsgierige mensen die van het schouwspel hadden gehoord, genoten we van een geïmproviseerde lunch. Ze lieten het plan om 's middags met ons naar het strand te gaan maar varen. Ze hadden hun tijd hard nodig om de verhuizers aanwijzingen te geven en in een ander huis op orde te komen.

Een plotselinge overstroming tussen Dok V en Hollandia-haven, had tijdens de ochtenduren het water dwars over de weg gejaagd. Een golf van water had een echtpaar getroffen terwijl ze net over die weg reden. Hun kleine auto was van de weg af geslagen en in zee gespoeld. Daar ze voor het begin van de regen hun ramen hadden gesloten, waardoor de aanwezige lucht in hun auto waarschijnlijk niet had kunnen ontsnappen, waren ze blijven drijven. Een motorboot die te hulp was geschoten bracht de auto met de passagiers in een record-tijd naar de wal. Ze waren zo verrast dat ze niet in paniek waren geraakt, en hadden zich meer zorgen gemaakt om hun auto.

We stopten onze eigen auto eens, bij terugkeer uit de stad, vlak voor de brug naar Kota-Nica. Op een afstand van ongeveer 100 yards trok aan de andere kant van de brug een hevige wolkbreuk voorbij, terwijl wij, zittend op de motorkap, ons in de zon lieten bruinen en naar de zondvloed keken die over het meer wegtrok. Tien minuten later waren we weer op weg naar Ifar onder zonnige weersomstandigheden. Behoudens de doorweekte zijkanten van de weg wees niets meer op de storm die zojuist gepasseerd was. Deze buien kon je van verre aan horen komen. Zij produceerden het geluid van een geladen goedrentrein die door de jungle dendert.

Wanneer we aan het vissen waren hielden we altijd het water in de gaten. Op het moment dat we ook maar enige plotselinge vreemde verkleuring bespeurden renden we naar hoger gelegen terrein. De Papoea's hadden me geleerd dat dit verschijnsel een aanwijzing vormde voor vloedgolven die van de bergen naar beneden kwamen. Binnen enkele minuten kon een muur van water door het stroombed van de rivier jagen, alles verbrijzelend wat op haar weg lag. Waarschijnlijk werd de lichte verkleuring van het water veroorzaakt door lichte grondtrillingen, die we overigens nooit waarnamen.

Ook wanneer krokodillen vanuit de rivier open zee opzoeken is dit een teken dat de rivier spoedig in een bandjir zal veranderen. Als je daar aan het vissen was deed je er verstandig aan zo snel mogelijk je biezen te pakken en naar veiliger oorden te vertrekken. Je kon niet voorspellen welke afmetingen de bomen hadden die met de stroom meegesleurd werden.

Als een vloedgolf krokodillen met ontzag vervult, kan je beter hetzelfde doen en maken dat je weg komt.

Zoals we afgesproken hadden na de 'Cycloop-expeditie', kwam Koos Zieck vergezeld door een andere houtvester, ons in Ifar ophalen om hen te vergezellen op een tocht naar het Mariboe- en Depapre-gebied. Een paar dagen eerder had Koos ons opgebeld en uitgenodigd. We zouden de weg van Sentani naar Tanah-merah-baai gaan, als we tenminste met de landrover het spoor konden volgen. Ik had Koos op de hoogte gebracht van het bestaan van een aantal aantrekkelijke totempalen in kampongs die we voorbij getrokken waren tijdens onze tocht naar het Cycloopegebergte. Met de landrover volgden we de weg naar Sentani tot deze doodliep in een oerwoudweg. We moesten verschillende 'kali's' (rivieren) oversteken waar de wegsporen uitgewist waren. Twee van deze kali's zorgden voor problemen, ten gevolge van geulen in de bedding. In beide gevallen moesten we uitstappen en naar de kant waden om genoeg boomtakken te kappen, en de wielen weer greep op de weg te laten krijgen. Op zulke tochten hadden we altijd scheppen, bijlen en kapmessen bij ons. We hadden ze vaak nodig als we in de modder vast kwamen te zitten. Op dezelfde manier moesten we ons door gevaarlijke hindernissen op de weg heen werken.

Tijdens de tocht met Gonny had ik een schitterende totempaal gezien, die een grote vis symboliseerde. Deze zou ik erg graag bij de in-

gang van mijn visserij-station bij Jabasso zien staan. Ik was er op voorbereid desnoods uren met de bewoners te pingelen om het in mijn bezit te krijgen.

Met die totempaal had ons station geen enkele andere aanduiding of andere verwijzing nodig.

Terwijl ik over onze tocht aan het overleggen was, en met de 'Kepala-Kampong' (dorpshoofd) over een kano met zijrijvers onderhandelde, had Gonny wat rondgeslenterd om te zien hoe deze Papoea's leefden. Bij deze gelegenheid had ze de totempaal ontdekt en mij er op attent gemaakt. Nu waren we opnieuw deze kant uit gekomen, en daar Koos ook erg benieuwd was naar deze totempalen en er zelf ook één wilde aanschaffen, gingen we op weg naar de kampong. Toen we daar aankwamen lieten de bewoners zich verbazend snel kennen, en wilden graag zaken met ons doen. De kampong lag een eind van de gebaande weg af, hetgeen voor de bewoners het risico van geldgebrek meebracht. Het was gevaarlijk om het dorp via de weg te bereiken, vanwege de slechte conditie van de weg door het oerwoud. We hadden onze auto toch maar geforceerd en waren, in het gelukkige bezit van de totempaal, door het oerwoud over bijna onbegaanbare wegen teruggereden. We waren niet bereid onder dergelijke omstandigheden nog eens deze tocht te ondernemen.

Op onze terugweg stopten we maar eenmaal om een boomvaren die ons de weg versperde van de weg te slepen. Gonny bekeek de dode boom en wilde de stam wel hebben om daar haar orchideeën op te kunnen laten groeien. De buitenste delen boden een uitstekend houvast voor de wortels. Ze herinnerde zich dat deze methode in Indonesië gebruikt werd. Tijdens het volgende weekend werd ik aan het werk gezet om de stam in stukken te zagen en er kleine plankjes op te bevestigen, waar zij haar speciale orchideeën op bevestigde. Wanneer ze bloemen gingen zetten plaatste Gonny ze in de kamer waar ze er weken van kon genieten.

Omdat deze tochten niet vervelend waren nam ik Gonny mee. Op tochten door de jungle stond ik haar niet toe ons te vergezellen. De korte expeditie over het Cycloopgebergte was een veel te grote krachtsinspanning voor haar geweest. Hierdoor was ze maanden achterop geraakt. Een andere uitzondering vormde de boottocht die we door de Geelvinckbaai maakten. Dat was een vakantie op zich, ondanks het aan dek slapen op primitieve stretchers. Deze tocht had Gonny machtig gevonden. Tijdens de lange avonden luisterde ze naar veel van onze jungle-avonturen. Koos was een uitstekend verhalen-verteller wanneer hij in een ontspannen stemming was, en we allemaal met een Cinzano rondlummelden en onze beroemde 'coffee tobruk' gebruikten.

EXPEDITIE DOOR DE SENTANI-VLAKTE

Om te kunnen rapporteren over het copra-potentiël in deze streek moest ik een tocht maken door de Sentani-vlakte en langs de noordkust. Voor de terugtocht naar Ifar had ik een korte weg gekozen die dwars over het Cycloopegebergte heen liep. Gonny had me gesmeekt of ze met ons mee mocht, daar de verwachting was dat de tocht maar een dag of tien in beslag zou nemen. Deze keer liet ik me vermurwen. Ik waarschuwde haar wel dat de voorgenomen tocht een forse inspanning van ons zou vergen, en vooral zwaar was wanneer we over de berg heen moesten. Deze keer zou ze zich aan mijn bevelen moeten onderwerpen. Maar niets van dat alles deed haar geestdrift bekoelen. Ze wilde nu eenmaal met alle geweld mee, en tenslotte deed zich nu een gelegenheid voor om eens mee te maken hoe wij ons in de jungle wisten te handhaven.

Meneer Hiat, een Ambonees, die voorheen ook in Manokwari had gewerkt en nu op Kota-Nica gestationeerd was, had ook gevraagd of hij van de partij mocht zijn.

Op weg naar de Tanah-Merah-baai konden wij een groot stuk van de weg naar Sentani met de auto berijden. Na verschillende rivieren overgestoken te hebben, en sommige moeilijke stukken van het bestaande rimboepad achter ons te hebben gelaten, werden we tenslotte afgezet op een uur gaans van Depapre. Bij Mariboe waren de bochten in de weg in een erbarmelijke en gevaarlijke conditie. Na een eind richting Depapre gelopen te hebben stopten we bij een 'Sago-doesoen' (plantage) waar ik de verschillende fasen van het extraheren van sago-meel uit een boom kon fotograferen. De plaatselijke bevolking was juist aan dit karwei begonnen, waarvoor ze één van de bomen hadden omgekapt.

Enmaal de heuvels achter ons gelaten, zagen we beneden ons Kampong Tablasoefa aan de oevers van de Tanah-merah (rode aarde)-baai liggen. In Kampong Doromena bleven we een paar dagen, zodat ik de gelegenheid had een inventarisatie van de lokale kokospalmplantages voor te bereiden en af te ronden.

We vonden onderdak in de plaatselijke 'roemah-post' (slaaphuis), waar Gonny wat kleding kon wassen in één van de kleine riviertjes, daarbij door één van de dorpsmeisjes geholpen. In Kampong Ormoe

werden we te gast gevraagd door de Goeroeh (onderwijzer). Wanneer er vreemde gasten bij hen verbleven kregen de Goeroeh's een veel groter aanzien onder de dorpsbewoners. Op de bijeenkomsten in de avonduren zou de Goeroeh de komende weken in het middelpunt van de belangstelling staan, terwijl hij de dorpsbewoners op de hoogte bracht van wat hij over ons en ons werk had vernomen. Als het nodig mocht zijn zou hij er zeker een hoop verhalen bij maken om zijn populariteit in hun midden te handhaven. Hoe dan ook, deze mensen waren er zeer bedreven in een verhaal op zeer verschillende manieren te vertellen, zodat het voor langere tijd groot nieuws was.

In Ormoe brachten we ook een bezoek aan een open lucht 'workshop' (werkplaats), waar twee van de oudere mannen bezig waren met het eeuwenoude ambacht van het maken van stenen bijlbladen. Ze mopperden dat de jongere generatie geen belangstelling meer had voor het leren van de oude ambachten. Helaas hadden we geen tijd om een bezoek te brengen aan de mijn waar de stenen in de berg gedolven werden.

De fraaie groene steen bezat een ongelooflijke hardheid en het kostte een ambachtsman tenminste zes maanden om de steen af te blikken, te slijpen en te polijsten, voordat het een waardevol bijblad vertegenwoordigde. Een stenen bijblad kon alleen maar geruild worden voor, of een prima varken, of voor een meisje, als de man in kwestie voor zichzelf een vrouw wilde.

Gonny genoot geweldige van de tocht door de vlakke en de jungle. Ze gedroeg zich als een meisje dat in de jungle geboren was en volgde ons zonder ook maar één enkele klacht. Ze was speciaal dol op de tochten langs de kust, waarbij we gebruik moesten maken van kano's met zijdrijvers. Eveneens op het nachtelijke baden in diepere delen van de rivier. De moeilijkheden begonnen echter halverwege de berg, waar ik haar moest aanmoedigen om door te blijven klimmen, en waar ik weigerde een rustpauze in te laten. Zo steil als deze kant van de berg was had ik het nog nooit bij een bergbeklimming meegemaakt. Toen Mantri Hanoch Ohee en ik inschatten dat we ongeveer 3/4 van de berg beklommen hadden, schreef ik tenslotte een rustpauze voor. Ik wist dat Gonny uitgeput moest zijn, want dat was ikzelf ook, net als de anderen. Als ik ze echter op een eerder tijdstip had laten rusten dan zouden we nooit op tijd de top van de berg hebben bereikt.

Na de eerste rustpauze zou iedereen weer snel een nieuwe rustperiode nodig hebben, en zo voort. We moesten de top in ieder geval bereiken voor het begin van de middagregen, die de steile helling in een hoogst gevaarlijke glijbaan zou veranderen. Het was een kwestie van jezelf forceren de grootste afstand royaal achter de rug te hebben zonder naar de top te kijken. De eerste uren is het alsof de top niet dichterbij lijkt te komen. Je moest het punt zien te bereiken waar alle gevoel uit je benen verdwenen was, en dan doorgaan, ondanks benen zo zwaar als lood.

Als blikken hadden kunnen doden denk ik dat ik ter plekke dood

zou zijn gebleven. Het was de eerste keer dat Gonny boos op me was, en zelfs dreigde zich van me te laten scheiden. Ik vertelde haar dat we overeengekomen waren dat ze mijn orders had op te volgen en ik had haar bovendien gewaarschuwd dat het gedeeltelijk een zeer zware tocht zou worden. Ik was belast met deze missie en niet alleen verantwoordelijk voor Gonny maar voor de hele groep. Tenslotte bereikten we de top en stond ik de groep toe een uur rust te nemen. We zakten bijna door onze benen toen we de rand van het plateau bereikten. Van hieraf zou er slechts een lange en redelijk makkelijke afdaling volgen over de hele afstand naar Ifar. Op een rots masseerde ik Gonny's benen. Het zou haar spieren wat meer ontspannen en de bloedsomloop verbeteren. Haar gezicht stond nog als een donderwolk, maar tien minuten later greep ze mijn hand. Ze betuigde haar spijt en beloofde me dat ze mijn bevelen verder zou opvolgen. We legden het bij en konden daarna weer tegen elkaar lachen. Even later begon het plotseling te regenen, dus moesten we zo snel mogelijk in de benen. Hoe vermoeid we ook waren, we moesten onze tocht vervolgen voordat de hele berg in wolken en mist gehuld was.

Hanoch Ohee, de leider van de groep dragers, wist dat de berg onveilig gemaakt werd door bloedzuigers. We lieten daarom onze Papoea-gids voorop lopen, direct gevolgd door Gonny, ikzelf, en meneer Hiat. Achter ons zouden de dragers volgen. Mantri Hanoch zou de rij sluiten en op eventuele achterblijvers letten.

De trillingen van onze bewegingen deden de bloedzuigers zich in onze richting wenden, of ze lieten zich van de struiken of boombladeren op ons vallen. Door achter elkaar te lopen kon ik Gonny's rug in de gaten houden en de bloedzuigers weg slaan voordat ze zich in haar nek of op haar armen zouden vast zuigen. Vaak moest ik ze met tabak, dat we voor dit doel altijd bij ons hadden, van haar huid af wrijven. Onze dragers, en vooral de Mantri, hadden de slechtste positie. Regelmatig moesten we bloedzuigers van onder hun oogleden verwijderen. In de stromende regen schenen de bloedzuigers op ons neer te regenen.

We namen nog een korte rustpauze in acht, maar de hevige regenval dwong ons al snel onze afdaling voort te zetten. Halverwege de thuisbasis kreeg ik plotseling een gele bloem, temidden van al het groen, in de gaten. Toen ik een paar meter terugliep zag ik haar weer en haalde de bloeiende plant van de boom af. Het was een prachtige, heldergeel gekleurde, orchidee. De enkele bloem leek op een kleine narcis. Deze orchidee zou Gonny's collectie vergroten.

Aan het eind van de middag kwamen we thuis, onherkenbaar vies en doornat. We liepen meteen door naar de badkamer waar we geheel gekleed een douche namen. Daarna trokken we voorzichtig het ene kledingstuk na het andere uit, om te zien of er bloedzuigers achter gebleven waren. Eindelijk voelden we ons schoon genoeg en konden we in een stoel gaan zitten om van hete koffie, waaraan we een flinke scheut rum toegevoegd hadden, te nippen. Toen we naar bed gingen

sliepen we binnen een paar seconden. We waren te vermoeid om ons zorgen te maken over een maaltijd.

Een paar dagen later vierden we onze behouden thuiskomst en Gonny voelde zich het meest trotse meisje van het hele land. Gedwongen door de regen hadden we het record, van het beklimmen van het Cycloopegebergte, met 1½ uur gebroken. Een ongelukkige districtscommissaris, die het record jarenlang op zijn naam had staan, moest nu zijn nederlaag erkennen. We hadden nog nooit van een record over deze beklimming gehoord, we waren alleen maar stug doorgegaan.

Gonny was echter wekenlang oververmoeid en stemde er in toe niet meer op een echte oerwoudexpeditie mee te gaan. Ze miste de kracht en het doorzettingsvermogen als ze daartoe genoodzaakt werd. Ik geef onmiddellijk toe dat zij niet over de jaren lange ervaring beschikte die ik wel had. Trouwens ik was zelf ook uitgeput geweest toen we de rand van het plateau hadden bereikt. Ik had lange tijd geen praktijkervaring opgedaan.

De legende uit het Sentanigebied verhaalt dat een zevenkoppige slang in het Cycloopegebergte woont, en dit beschermt. Het verhaal was van de ene generatie op de andere door overlevering behouden gebleven, en was erg vermakelijk als het bij een kampvuur in de jungle werd verteld. Desondanks waren wij er vast van overtuigd dat er reuze grote pythons in het oerwoud, dat de berg bedekte, voorkwamen en ook wel elders in het land. Bij Rendami, dat dicht bij Wosi ligt, ontmoette ik eens een boer die een pythonhuid bezat met een lengte die ik niet voor mogelijk had gehouden. Deze koloniale boer stond er om bekend dat hij ambtenaren met behulp van zijn geweer wegjoeg. Tenslotte was de politie er in geslaagd zijn geweer te confisceren en achter slot en grendel te zetten.

Tijdens een plaatselijk bezoek van de Gouverneur had de boer hem nadrukkelijk verzocht zijn geweer terug te geven, door aan hem te vragen, wat hij zou doen als hij met zo'n slang te maken kreeg. Daarbij rolde de boer een pythonhuid over de hele lengte van een grote tafel uit. De huid was meer dan tien meter lang en bereikte bijna een breedte van één meter. Na beloofd te hebben niet meer op ambtenaren te schieten kreeg hij zijn geweer terug.

Onder leiding van hun leraar uit Kota-Nica, beklommen ook eens een klein groepje bosbouwstudenten de bergen, teneinde in de gelegenheid te zijn verschillende boomsoorten te bestuderen. Op de derde dag van hun tocht had men hen van de hellingen achter Ifar in de richting van Kota-Nica naar beneden zien hollen. De volgende dag hoorden we dat ze reusachtig geschrokken waren van een python met een enorme lengte en met een lijf dikker dan een tractorband. Deze leraar-houtvester is daarna nooit meer de bergen in gegaan. Hoewel met de jungle vertrouwd, had hij de schrik van zijn leven gekregen.

Zo werd er ook op een feestje bij kennissen in Ifar een 'kleine' python ontdekt. Gasten hadden hem plotseling in de gaten gekregen, toen ze hem opgerold op de vlotter zagen liggen. Ze renden in paniek

het huis uit. Nadat hij door één van de gasten was dood geschoten werd zijn lijf op de macadamweg, die voor hun huis liep, uitgerold en gemeten. Hij was net iets minder dan tien meter. Volgens de Papoea's was dit exemplaar slechts een baby.

Dat Gonny trots kon zijn op haar prestatie het Cycloopeberge te zijn overgestoken, werd een jaar later weer eens bewezen. Tijdens een oefening van Hollandse mariniers werd in de lagere regionen van de berg een groep mariniers totaal uitgeput en liggend in de modder aangetroffen. Onder hen waren er die om hun moeder riepen, en smeekten om naar huis teruggestuurd te worden. Ze hadden snel begrepen dat het leven aan boord wel een groot verschil maakte met het harde leven in de jungle. Wie kon het deze jongens kwalijk nemen?!

Zij hadden nooit de ervaringen op kunnen doen zoals wij, die weken achtereen kris-kras door het oerwoud waren getrokken. Wij konden een bivak voor de nacht klaarmaken met behulp van wat er in het oerwoud groeide. Lang voor het aanbreken van de dag braken we ons kamp dan weer op, en na een voedzame maaltijd van rijst, en vis uit een blikje, waren we al voor het eerste gloren van de dageraad op weg. De volgende maaltijd zou alleen rond 6 uur in de avond genuttigd worden, en vaak ook later, afhankelijk van de weersomstandigheden. Na drieën begon het gewoonlijk te regenen. We hoopten altijd ons bivak tegen vijven gereed te hebben, zodat we ons konden verkleden, om daarna iets droogs aan te schieten. Onze natte en smerige kleren hingen we in de bomen, zodat de regen 's nachts de kleding schoon kon spoelen. Probeer maar eens in het donker op te staan, je natte kleren bij elkaar te zoeken, het water er uit te wringen, en je dan er mee aan te kleden. Je kunt wel nagaan hoe wij ons 's morgens vroeg voelden. We snauwden elkaar af en spraken zelden onderweg een woord voordat onze kleren weer aan ons lijf gedroogd waren. Daarna voelden we ons jegens elkaar wat vriendelijker gestemd. Het werd dan tijd om een rustpauze in te lassen en even met een 'strootje' te ontspannen en wat bij te praten, eer we onze tocht in een heel wat plezieriger gemoedstoestand vervolgden. De nacht zouden we waarschijnlijk weer in een meer of minder lekkend bivak door moeten brengen, rond een rokend kampvuur, om de muggen en muggetjes op afstand te houden. Een gedeelte van de nacht werd altijd hoestend, om ons heen slaand, en grommend doorgebracht, tot we uitgeput in slaap vielen.

IN DE GEELVINCKBAAI

Van Koos Zieck kreeg ik een uitnodiging om aan een feest, tijdens een boottocht door de Geelvinckbaai, deel te nemen. Ik zou nu in de gelegenheid zijn om gegevens uit deze streken aan te vullen, die ik ooit was mis gelopen tijdens mijn veelbewogen kano-tocht. Gonny was ook uitgenodigd om ons gezelschap te houden. Het zou een fantastische vakantie voor haar zijn, waarbij ze de gelegenheid kreeg het gebied te zien waar ik een aantal jaren voorheen bijna verongelukt was. Koos had een boot geharтерd en schatte dat de tocht 14 dagen in beslag zou nemen.

We genoten volop van deze vakantie en bezochten meerdere kampings langs de kust. Ik wees Gonny de verschillende plaatsen waar we het oerwoud binnen gedrongen waren, om een expeditie naar de binnenlanden te starten.

Daar de mango's net rijp waren kostten de grote vruchten slechts vijf Hollandse centen per stuk. We aten ze dagelijks in grote hoeveelheden.

In een bepaald gebied werd ik, met een helper die me moest assisteren, op de kust afgezet. Koos zou de tocht voortzetten en me binnen een paar dagen op de terugweg weer oppikken.

In het Wandammengebied ontmoette Gonny toevallig één van de inheemse onderwijzers. Toen hij haar gehuwde naam vernam, vertelde hij haar hoe uitgeput en vies ik eruit had gezien toen ik door dat gebied getrokken was. Hij kon niet begrijpen hoe zo'n mooi meisje getrouwd kon zijn met zo'n oud ogende man.

Toen ze me een paar dagen later oppikten, vertelde Gonny wat ze gehoord had, en dat ze zeer bezorgd en bang zou zijn geworden als ik weer verdwaald zou zijn in de jungle. Ik had haar nooit verteld dat ik op die tocht in moeilijkheden was gekomen.

Daar we allemaal gewend waren geraakt aan ontberingen in het oerwoud maakten we er alleen maar grappen over, en we vertelden haar nog meer verhalen.

We dachten er nooit aan dat ze zich ongerust zou maken als we een paar weken in het oerwoud moesten doorbrengen. Toch was ze intelligent genoeg om er zich een voorstelling van te maken, hoe wij ons op deze tochten staande moesten houden.

Tot Gonny's grote verrassing hoorde ze dat de Papoea's over elk

lachwekkend voorval een geïmproviseerd lied componeerden. In een uitgebreid gebied zou het lied in de komende weken gezongen worden, en waarschijnlijk zou het jaren lang in hun geheugen blijven hangen.

Gonny had, terwijl ze op het voordek was gaan liggen zonnebaden, haar beha afgedaan om haar schouders gelijkmatig te bruinen. Een plotselinge windvlaag blies de beha overboord, waar deze langzaam uit het zicht verdween. Binnen een paar minuten deed het verhaal aan boord de ronde, wat voor nogal wat hilariteit zorgde. De Papoea'se bemanning bracht Gonny in verlegenheid door een lied aan te heffen over een haai, die nu gekleed met een beha rondzwom. Ze componeerden deze liedjes voor de vuist weg, waarbij ze er veel aan toevoegden wat niet met de waarheid strookte. Ze hadden het grootste plezier onder het zingen. Eén van de jongens vertaalde voor haar de woorden in het Maleis, wat haar toch wel aan het lachen bracht. Het was de gelukkige wijze waarop Papoea's leefden. De opwinding ons te zien visen en een tonijn binnen te halen bracht al snel de lach op haar gezicht terug.

Tijdens expedities naar de binnenlanden was ik in twee liederen vereeuwigd. In het eerste werd ik naar beneden glijdend langs een glibberig bergpad afgeschilderd, eindigend in een grote modderpoel waaruit ik bedekt met slijk tevoorschijn kwam. In het lied waren zij de helden die mijn leven hadden gered. Ik was inderdaad in een modderpoel gegleden en pas na een half uur, toen we bij een klein riviertje kwamen kon ik, gewoon door in het water te springen, de modder van me afspoelen. Ik was zeker een dik uur doornat en voelde me beroerd. De hilariteit onder mijn dragers was zo groot, dat er onmiddellijk een lied over dit voorval werd gemaakt. Ik moest het wekenlang in allerlei variaties aanhoren. Als mijn gids even bijkwam van het lachen vertaalde hij de woorden voor mij. Op den duur leer je dat deze Papoea's een zorgeloos volk zijn, en deze grappige voorvallen hielden hen tijdens zware tochten goed gemutst.

De tweede maal gebeurde het tijdens een tocht in de bergen van Centraal Nieuw Guinea.

We waren net aangekomen bij een dorp ver voorbij de Wisselmeren. Het lag buiten de territoriale grenzen. Voor de nacht hadden we ons kamp in een leeg gebouw opgeslagen. Met de plaatselijke bevolking had ik wat gemarchandeerd. In ruil voor een geïmporteerd kapmes, waarvan ik er altijd een paar in mijn bagage had, kreeg ik wat varkensvlees, bonen en groenten.

Omdat deze inboorlingen nogal een woest volkje leken sliep ik met een geladen geweer in mijn handen. Gedurende de nacht brak één van de touwen van mijn hangmat, waardoor ik met donderend geraas op de vloer terecht kwam. Dit veroorzaakte grote consternatie onder mijn dragers, die me snel uit de hangmat bevrijdden. De rest van de nacht sliep ik ook maar op de grond. Lang voor het aanbreken van de morgen wekte één van de jongens me en drong erop aan het kamp op te breken, en onmiddellijk terug te trekken naar de overzijde van de ri-

vier. Binnen enkele minuten slopen we weg en staken een uur later weer de rivier over. We werden door meerdere dorpelingen gevolgd, die echter de rivier niet over durfden te steken, daar ze anders op vijandelijk gebied terecht zouden komen.

Mijn dragers hadden de manier waarop ze naar onze bagage keken, en hadden staan fluisteren, niet vertrouwd. Ze hadden er 's nachts onderling over gesproken en besloten mij te wekken, en er als een haas vandoor te gaan. Het lied dat de dragers maakten over mijn nachtelijke buiteling, kwam zo'n beetje neer op een volledige destructie van dat gebouw, en de heldhaftige ontsnapping aan zwaar bewapende krijgers. Ik hield aan mijn val alleen een zere rug over. Ik verbood mijn dragers mededelingen te doen over onze verblijfplaats. Het was verboden terrein, en ik had bijna dezelfde fout gemaakt als de Amerikaanse zendelingen, die de beruchte 'Kebar-vlakten' waren ingetrokken, en deze vergissing met de dood hadden moeten bekopen.

Het leven in Ifar bood voldoende ontspanning en vermaak om te voorkomen dat Gonny zich zou gaan vervelen. Ze hield van het huishouden, bracht met veel genoegen haar vrije tijd bordurend door, en zag veel andere mensen. Ze maakte gemakkelijk vrienden en hielp dagelijks met het oppassen op de kinderen van de kleuterschool. Ze vond de dagen steeds veel te kort om aan al die dingen toe te komen die ze tot stand wilde brengen.

Onze plaatselijke 'Soos' (club) was in 'Centifar' gelegen. Het was een meesterlijke Engelse nissenhut. We waren er allemaal lid van, en de club voorzag Ifar van een grote verscheidenheid aan sporten en amusement. Buiten konden de leden de tennisbanen dagelijks gebruiken. Gonny was lid geworden van de tennisclub omdat ze verzot was op deze sport. Ze had haar tennisspullen uit Holland meegenomen, en er waren altijd genoeg huisvrouwen aanwezig om met haar te spelen. Ik had voldoende beweging in mijn werk en vond het tennisspel nogal vermoeiend. Nadat ik het een paar maal op de tennisbaan had geprobeerd bedankte ik voor het lidmaatschap. Enkele spelers hadden erover geklaagd dat ik de ballen te hard sloeg, en hen dwong weg te duiken om zichzelf te beschermen. Het was niet mijn soort spel. In de overdekte hal speelde ik wel tafeltennis, deed mee aan bridge-drives en andere kaartspelen.

Op de zaterdagavonden werd er gedanst. Soms kon je er ook roulette spelen. Het mocht echter alleen maar om kleine bedragen gaan. Ik verloor altijd bij dit spel, maar Gonny vond het opwindend en speelde het vaak klaar om ook nog te winnen, hoewel de bedragen slechts opliepen tot 1 of 2 Roepia's. Er werden regelmatig films vertoond, en er werden ontspanningsavonden georganiseerd. De ideeënbus zat altijd vol suggesties. Iedereen droeg in meer of mindere mate bij om er een succes van te maken.

Dansen bleef voor mij een handicap. Hoewel Gonny mij over de dansvloer leidde kreeg ik het steeds weer voor elkaar om uit de pas te raken. De langzame Engelse wals kreeg ik aardig onder de knie.

Gonny was echter dol op dansen en werd veel gevraagd als partner. Daar kon ze ook plezier aan beleven. Zodra er echter een langzame dans werd ingezet kwam ze op me af rennen en trok me op de dansvloer, waar temidden van anderen ons omringende dansparen, mijn gestuntel nauwelijks opviel. Na het één of twee dansen vol gehouden te hebben moest ik er mee stoppen, daar ik dan last van mijn been kreeg. Nadat ik destijds in een Duitse fabriek door een zware ketting werd getroffen bleef dit been bij bepaalde bewegingen opspelen.

Gonny hoefde er zich geen zorgen om te maken dat ik me zou vervelen wanneer ik naar het dansen keek. Andere vrienden zaten de avond ook uit, en wij hadden altijd genoeg gespreksstof. Dat was onze opvatting van een gezellige avond.

Gonny deed nooit meer dan twee dansen achter elkaar. Ze moest tussendoor uitrusten om niet oververmoeid te raken. Als haar gezicht er later op de avond wat betrokken uit ging zien namen we afscheid en keerden huiswaarts. Het was een duidelijke aanwijzing dat Gonny slaap nodig had om weer energie op te doen. Deze lichamelijke zwakte ergerde haar daar ze het niet kon verbergen. Vermoeidheid tekende haar gezicht makkelijk en daar had ze een gloeiende hekel aan.

Vrijdags speelden we 's avonds nogal eens 'Mah-jongg' met onze vrienden Jetty en Jan Wester. Het spel duurde vaak tot in de vroege uurtjes. Vooral Jan was een fanatiek speler en probeerde meestal tevergeefs te winnen. Zijn winnaarstrots liep een forse deuk op toen Gonny eens de hoogste score behaalde, die hij zich wist te herinneren. Met één enkel spel scoorde ze 20.000 punten. Jan berekende meerdere keren opnieuw het aantal behaalde punten en kon het nog steeds niet geloven. Tenslotte pakte hij de telefoon, om 1.00 uur 's nachts, en kreeg een paar vrienden aan de lijn die de winnende hand na wilden rekenen en over het resultaat zouden terugbellen.

Na eerst hun ontstemming te hebben laten blijken over het gestoord worden in hun slaap belden ze toch terug. Alleen toen ze het allemaal eens waren met de score van 20.000 punten, bekende Jan zijn nederlaag.

Volgens zijn zeggen speelden ze het spel al meer dan 30 jaar, maar ze hadden nog nooit zo'n fantastisch hoge score meegemaakt. De Chinezen zijn enorme gokkers als ze 'Mah-jongg' spelen. In Hollandia-Binnen had ik kennis gemaakt met een Chinees die een winkel in kruidenierswaren, groenten en fruit dreef. Maandelijks verschaftte hij me betrouwbare cijfers over de geleverde hoeveelheden in deze streek. Ik had die aantallen nodig voor de statistiek betreffende de produktie van tuinbouwproducten. Op een morgen miste ik de aanwezigheid van zijn vrachtauto. Hij vertelde me dat hij de auto verloren had bij het 'Mah-jongg-spel'. Op zijn eigen flegmatieke manier vertelde hij me over zijn gokweekend met erg weinig geluk. Hij had er behalve zijn hele handel, ook zijn vrouw en zijn kinderen mee verloren. Hij was nu als zetbaas, in wat eerst zijn eigen winkel was, aangesteld. Maar daarom niet getreurd, want in de komende weekenden zou hij weer

gaan spelen en hij vertrouwde erop dat hij alles terug zou winnen. Hij was in 't geheel niet van zijn stuk gebracht door de geleden verliezen.

In veel Chinese winkels kon je wel een oudere Chinees aantreffen die ergens rustig in een hoekje zat te wachten, achter een klein tafeltje waarop een 'Mah-jongg-spel' stond, waarmee zo een partij kon worden begonnen. De oude man zat er zijn tijd weg te dromen totdat hij gezelschap kreeg van enkele landgenoten. Een voortdurend 'click-clack' geluid vormde de aanwijzing voor een volop aan de gang zijnd spel. Ze speelden altijd een 'blind spel' zodat niemand aan vals spelen zou denken. Op het moment dat iets dergelijks tijdens het 'Mah-jongg-spel' ontdekt werd, betekende het voor de valsspeler dat hij nooit meer binnen hun gemeenschap zou worden uitgenodigd. Hij zou zowel zijn gezicht als zijn eer verloren hebben.

Op een nacht maakten we in Ifar een lichte aardbeving mee. Een plotselinge trilling deed ons ontwaken. Toen we hoorden dat er kleine ornamentjes omver rolden en op de vloer vielen sprongen we uit bed om alles van de planken te verzamelen. Net toen we hiermee aan de gang waren voelden we vlak na elkaar nog twee lichte schokken. Tot onze verrassing was er in onze hut niets gebroken en we probeerden weer te slapen. Even later hoorden we luid gerommel en een schurend geluid ergens boven in de bergen. We konden de trillingen in ons huis voelen. De volgende morgen zagen we een grote plek met onbedekte rotsen aan één kant van de berg. De trillingen hadden een groot gedeelte van het oerwoud naar beneden doen glijden. Het moet heel langzaam begonnen zijn en daarna in snelheid zijn toegenomen, nadat een paar grote bomen omgevallen waren, en met de rest naar beneden waren gestort. Hevige regenval gaf op de berg ook wel eens aanleiding tot een dergelijke aardverschuiving.

Engelse nissenhutten konden bij bevingen aardig tegen een stootje. Ze waren opgetrokken op zware houten palen. Luchtcirculatie onder de vloeren hield de hut droog en voorkwam rotten. Ten gevolge van de hoge vochtigheidsgraad waren onze schoenen meestal binnen een paar dagen beschimmeld. We probeerden dit probleem op te lossen door in de verschillende kasten elektrische lampen aan te brengen en deze dag en nacht te laten branden. Ik zeg wij, omdat Gonny tot mijn verbazing geheel zelfstandig een aantal stopcontacten monteerde. Het scheen dat zij dit vaker had gedaan toen ze nog in Apeldoorn op kamer woonde.

Na een tien-daagse tocht in het gebied van Mimboran, pikte een collega, meneer Rinus Zwollo (patjol), me met zijn landrover op. Hij vertelde me een vreemd nieuwtje.

Over de tijd en de plaats waar hij me op zou pikken hadden we van tevoren overlegd. Hij zag ons nogal geschrokken langs de kant van de weg zitten. Behalve dat we er smerig uitzagen en stonken, zaten onze kleren onder het bloed. We waren door een gebied getrokken dat vergeven was van bloedzuigers.

Tenslotte waren we doodmoe van het verwijderen van die beesten. Even zo veel keer hadden we weer een bobbel onder onze kleren ge-

voeld en omdat we wisten dat het een bloedzuiger was, verpletterden we ze in het vervolg maar dwars door onze kleding heen.

Dit gebied was erg heet en droog, en we hadden geen kans gezien ons te wassen voor we aan de weg gingen zitten.

Hoe dan ook, hij vertelde me dat er thuis een nieuwe vrouw op me zat te wachten, en maakte me duidelijk dat ik moest zorgen dat ik niet onaangenaam verrast was. Daar hij dit verhaal met een brede grijns op zijn gezicht vertelde wist ik dat ik me nergens zorgen over hoefde te maken. Ik dacht dat Gonny één of ander vreemd uitzierend kledingstuk had gemaakt, omdat ze van naaien hield. Toen ik thuis kwam keek ik Gonny verbijsterd aan. Ze had een soort 'bebop' hoofd met haar. Zo noemde ze dat tenminste. Er was geen spoor van haar mooie natuurlijk golvende haar overgebleven. Het leek net alsof de ratten er aan gevreten hadden. Voordat ik kon reageren zwoer ze dat ze het nooit meer zou doen. Ze zou het laten groeien. Met z'n drieën vielen we daarna schuddend van het lachen in het gras.

Een paar meisjes waren bij elkaar gekomen om wat aan hun haar te doen. Geen van hen had ook maar enige ervaring, maar ze probeerden elkaar te helpen bij het knippen van het haar. Met het plezier dat ze er in hadden waren de zaken echter aardig uit de hand gelopen.

Na modder en bloed onder de douche afgespoeld te hebben, belde ik een paar vrienden om ze te vertellen dat ik hertrouwd was en een feest wilde geven. We hadden de grootste lol toen 's avonds nog twee meisjes met dezelfde haarstijl van de partij waren.

Het leven had altijd wat verrassingen in petto. Omdat Gonny vanwege het klimaat een kortere haardracht prefereerde, besloten we dat ze het niet meer tot de oorspronkelijke lengte zou laten groeien.

Van Gonny's broer Ben kregen we plotseling een brief waarin hij aankondigde dat zijn schip, op de terugweg van Australië, Hollandia zou aanlopen. Zij zouden 's nachts of vroeg in de morgen aankomen en de hele dag blijven liggen om lading in te nemen. Zijn tweede officier zou zijn dienst overnemen waardoor hij de hele dag bij ons kon doorbrengen. We vonden het allebei spannend. Ik had nog nooit haar 'kleine broer', zoals ze hem bij voorkeur noemde, ontmoet, omdat hij als eerste officier bij de Hollandse koopvaardijvloot over de zeeën zwierf. De kapitein had hem een vrije dag toegestaan.

's Morgens vroeg reden we naar Hollandia om hem op te halen. Daar Gonny altijd over haar 'kleine broertje' sprak kon ik mijn ogen niet geloven toen ze dolgelukkig naar een grote knaap, die over de railing van het schip hing, begon te zwaaien. Gonny's 60 kg. vergeleken met zijn gewicht van 110 kg. maakte van haar meer het 'kleine zusje'.

Nadat we kennis hadden gemaakt reden we eerst een stuk door Hollandia, 'sight-seeing', en vervolgens de 60 km. naar Ifar, waar we elkaar een beetje beter leerden kennen. Ben kon nu zien hoe zijn, inmiddels gehuwde zuster, leefde. In Holland kon hij hun moeder zijn indrukken weergeven. We hadden een plezierige dag met elkaar. Gonny liet hem trots haar nissenhut en de tuin zien. Ze spoorde hem aan ook

maar te trouwen. Ze genoot van haar nieuwe rol als gevestigde huisvrouw. 's Avonds laat brachten we hem naar zijn schip terug, ze moesten voor het aanbreken van de dag alweer vertrekken.

Terugkerend van een uitstapje naar de stad werd ik plotseling ziek. Ik voelde me miserabel, erg lusteloos, en koortsig. Hoewel ik de voorgeschreven dosis paludrine trouw innam vermoedde ik dat het de één of andere vorm van malaria was. Een bezoek aan de dokter onthulde dat ik in de moerassen rond het Sentani-meer de '5 daagse koorts' had opgelopen. Aan het eind van de medicijnkuur schreef hij me een speciaal tonicum met arsenicum voor. Ik moest het tweemaal daags innemen. Hij vertelde me tevens dat het wel 8 maanden zou duren voor ik me weer helemaal fit zou voelen. Omdat ik toch naar Hollandia moest rijden probeerde ik daar bij een apotheek het tonicum te krijgen. Nog voor ik een afstand van 10 kilometer had afgelegd, werd ik ingehaald door een hardrijdende jeep. De chauffeur bleek mijn arts, Leendert Vogel, te zijn. Hij zwaaide wild en schreeuwde dat ik moest stoppen. Terwijl ik hem vroeg waar al die drukte voor nodig was, controleerde hij het recept dat hij me had gegeven. Zijn vermoeden werd bevestigd toen hij ontdekte dat hij de komma verkeerd had gezet. De overdosis zou mijn dood geweest zijn als de apotheker of zijn assistent het ook niet gezien zouden hebben. Hij had gevoeld dat er iets niet in de haak was nadat ik zijn spreekkamer had verlaten. Toen we een week later in hun nissenhut wat dronken was hij er nog steeds ondersteboven van. Door de nasleep van de koorts voelde ik me inderdaad maandenlang snel vermoeid. Het beroerde was dat mijn werk ondertussen gewoon door moest gaan. Tijdelijke vervangers waren niet beschikbaar.

VISSERIJSTATION 'JABASSO'

Terwijl de aanleg van de visvijvers in volle gang was moest ik een gedeelte van mijn tijd op kantoor in Jabasso doorbrengen. Van hieruit kon ik zowel leiding geven aan de dagelijkse werkzaamheden, als me bezig houden met het opzetten van de onderafdeling voor de Binnenvisserij. Naast Jabasso als hoofdstandplaats wilde ik nog drie, vier of vijf kleinere afdelingen in het binnenland van de grond zien te krijgen, van waaruit jonge zalm naar een speciaal gebied gedistribueerd kon worden. Plaatselijke landbouw-ambtenaren konden makkelijk de zorg voor een paar kleine visvijvers dragen, en de jonge zalm op onze aanwijzingen distribueren. Het zou ons een hoop gezanik met personeel besparen. Wanneer er in de toekomst behoefte aan mocht bestaan dan konden de kleinere afdelingen door Papoea's, die ik zelf opleidde, gedreven worden.

Onze afdeling keurde de plannen goed, maar we waren het er wel over eens dat er nog minstens een jaar over heen zou gaan. Eerst moesten we de vereiste vissoort introduceren en opkweken in Jabasso. Het gaf me echter de gelegenheid door het land te reizen en plaatselijk een onderzoek uit te voeren. Dit hield ondermeer in dat ik voor kortere of langere tijd van huis zou zijn.

Hoewel Gonny zelf erg eerzuchtig was zette ze me nooit aan tot het bereiken van een hogere positie. Ze was er al trots op dat ik het zover geschopt had, en ze probeerde me eerder wat af te remmen.

Gonny hield van de wekelijkse tocht naar Jabasso, en kon zich zo ook op de hoogte stellen van onze vorderingen. Ze verbaasde zich er steeds weer over dat de medewerkers zo enthousiast bezig waren.

Op het moment dat onze proefvijvers gereed waren kreeg ik de beschikking over jonge zalmen, die vanuit het buitenland werden ingevoerd. Ik introduceerde in onze broedvijvers respectievelijk: *Tilapia mossambica*; Cantonese karpers; 2 soorten van de Japanse Higoï karpers; zeelt; de plaatselijk voorkomende *Trichogaster pectoralis*; *Helostoma temminckii*; *Osphromenus goramy* en *Gambrusia affinis*.

Het enige probleem van dit project was, dat de hele opzet van Jabasso voortdurend supervisie vereiste. Zo was ik, terugkerend van een tocht naar de Wisselmeren, nog net op tijd om een sluispoortje in onze stuwdam te laten aanbrengen, maar al te laat om het netjes in het midden te plaatsen. Ik moest genoegen nemen met een plek aan de zijkant. De bouwers hadden niet de moeite genomen om de blauwdruk

nog eens te raadplegen. Ik had dat sluispoortje nodig als we lagen slib, stroomopwaarts van de stuwdam, moesten verwijderen.

Omdat wolkbreuken 's nachts zelden voorkwamen moest ik maar tweemaal 's nachts door de stromende regen rennen om te controleren of mijn jongens alle toegangen gesloten hadden, en alle interne sluispoorten hadden geopend. Ze moesten nog steeds leren dat dit hoogst belangrijk routinewerk was. Het voorkwam dat de vijvers overstroomden. Tenslotte losten we het probleem op door het afvoerkanaal, dat rond het hele complex liep, te verbreden en uit te diepen. Het aantal bezoekers dat het station bezichtigde nam met de dag toe. Vooral de jonge mannen uit de kampong Asei-besar waren bijzonder geïnteresseerd in het nut van visvijvers. Ze nodigden me uit een lezing te houden en adviseerden over de aanleg van visvijvers in hun kampong te geven. Ze hadden verschillende 'koempoelans' (vergaderingen) gehouden en besloten visvijvers in een moerassig gebied te bouwen, als ik van mening was dat dit mogelijk zou zijn. Nadat ik het gebied geïnspecteerd had organiseerden we een 'koempoelan' en bespraken grondig de mogelijkheden. Toen ik een paar dagen later de kampong bezocht, nam de 'Kepala kampong' me trots mee naar het moeras. Oud en jong, vrouwen en kinderen, werkten als slaven in een naar rottende groente ruikende massa, en hadden het grootste plezier.

We hadden besloten om dit deel, van het anders toch nutteloze moeras, te veranderen in een serie visvijvers en het als een experiment te beschouwen. Mannen waren druk bezig met het neerhalen van bomen met oppervlakkige wortels en het wegruimen van struikgewas. Nadat ze in kleine stukken gehakt waren werden bomen en struiken gebruikt voor de aanleg van dammen. Hierdoor konden de mensen makkelijk toegang krijgen tot de visvijvers.

Tevens dienden ze als grens tussen de vijvers van de verschillende families. Enorme vrachten rottende takken, bladeren en ander afval werd tussen en bovenop de dammen gestapeld. Op deze wijze werden een soort beverdammen gebouwd waardoor mensen rond konden lopen, terwijl water en kleine visjes vrijelijk door al het materiaal heen konden blijven stromen. Door het verwijderen van de meeste bomen had de zon vrij toegang, hetgeen de groei van algen en plankton bevorderde. Op deze manier kregen de vissen voldoende voedsel.

De stank van het rottende afval was gedurende de eerste weken vaak niet te harden doch geleidelijk aan verdween dit. Zodra een visvijver klaar was en de opgewoelde modder was bezonken voorzagen we de vijver van jonge Tilapia, waarvan we nu in Jabasso een grote voorraad tot onze beschikking hadden.

Om er zeker van te zijn dat het gevaar voor malaria tot een absoluut minimum werd beperkt had ik een kleine vissoort (*Gambrusia affinis*) besteld, om te kweken en te bevoorraden. Deze vis zocht zijn voedsel voornamelijk aan de oppervlakte en kon in zeer ondiep water doordringen om zich met insecten en hun larven te voeden. Deze vis kon binnendringen waar de Tilapia dat niet kon.

Meerdere gezinnen maakten op deze manier hun eigen familievijver. Tijdens voorlichtingsbijeenkomsten werd het belang van het regelmatig verstrekken van extra voedsel aan de vissen benadrukt. Dit zou de grote vissen verleiden om in de vijver te blijven, zeker als er een overvloed aan voedsel was te vinden.

De gemiddelde diepte van het water bedroeg 3-4 voet, ideaal voor dit type visvijver. Op deze wijze konden zelfs moerassen geschikt gemaakt worden om in de behoefte aan extra eiwitten te voorzien. Jonge zalmen die uit deze vijvers wisten te ontsnappen zouden op een natuurlijke wijze het meer helpen bevoorraden.

Langzamerhand vroeg de visserij-sectie de meeste tijd en ik raakte meer en meer betrokken bij de uitbreiding van werkzaamheden voor deze sectie. Het hoofdkantoor had me gevraagd om één uur in de week op de Middelbare Landbouwschool te Kota-Nica les te geven. Hierdoor waren we in de gelegenheid in de toekomst enige leerlingen te selecteren voor verdere opleiding en specialisatie in de visserij. Ik moet bekennen dat ik lol had in het lesgeven omdat de leerlingen zich goed gedroegen en bereid waren te leren.

Van verschillende scholen ontving ik het verzoek het visserij-station te mogen bezoeken. De leraren brachten hun klassen mee en met de hulp van de Mantri gaf ik ze een rondleiding en probeerde ondertussen al hun vragen te beantwoorden. Het hoogtepunt van hun bezoek vormde het voeren van de Tilapia's. We hadden de vissen erin getraind naar een bepaald punt op de dam te komen door ze elke dag op dezelfde tijd en plaats te voeren. Om ze te kennen te geven dat we gingen voeren droeg één van de mannen het voedsel in een emmer en sloeg er met een stok op, alvorens met voeren te beginnen. Na een paar weken leverde dit een prachtig schouwspel op. Duizenden vissen veranderden plotseling het stille wateroppervlak in een maalstroom en zwommen snel naar de voederplaats.

Eén van de vijvers was speciaal voor demonstraties ontworpen. Twee van onze jongens sleepten daar dan een net doorheen, om de leerlingen een groot aantal vissen met een behoorlijke afmeting te kunnen laten zien. Natuurlijk vertelde ik hen daarbij dat dit maar een schijntje was van de voorraad, en alleen bedoeld was om hen wat van onze vissen te laten zien. Desondanks verzekerden de leraren ons dat dit op school veel vragen op zou roepen, en dat dit onderwerp hen levendig voor de geest zou blijven staan.

Een praatje met een plaatje, een soort 'live audiovisie', was de meest praktische manier van onderwijs geven en hield de aandacht van de leerlingen op het onderwerp gevestigd.

Bij de samenvloeiing van moerasriviertjes, tussen Asei-besar en Netar, waar de rivier in het meer uitkomt, hadden de dorpsbewoners een platform op palen gemaakt, net even boven het wateroppervlak. Het was overdekt door een Atap-dak, zodat het binnen donker was. Via een klein deurtje kon je er binnenkomen en stil, rond een vierkante opening die in de vloer was opengelaten, gaan zitten. Van hier-

uit konden we de verschillende soorten vis, die vanaf de moerassen naar het meer, of juist in tegenovergestelde richting zwommen, observeren, waarvan wij meenden dat ze in de visvijvers zouden belanden die door de inwoners waren vervaardigd. Tussen de vele vissen zagen we vaak enkele grote baarzen. De Papoea's, die uitstekende praktische biologen zijn, voorzagen me van de plaatselijke namen van al de verschillende soorten. Zo nu en dan werden een paar van de grotere vissen geharpoeneerd, waarvan thuis dan een heerlijke maaltijd werd bereid. In het oerwoud werd het bezit van dergelijke constructies vaak door grote slangen, op een agressieve manier, beslecht. Zo werden we ook eens geconfronteerd met een slecht gemutste grote python.

In het hieruit voortvloeiende gevecht over het bezit van de constructie, plonste de slang tenslotte in het meer en ontkwam in het sago-moeras in de directe omgeving. Tengevolge van de strijd waren wij de bezitters van een beschadigd platform zonder dak. Een paar dagen later kwamen de dorpsbewoners alweer bij elkaar en herstelden de post.

Een lang doch zeer stevig staketsel was door de plaatselijke bevolking bij de monding van de enige rivier, die overtollig water van het meer naar de zee deed afvloeien, opgericht. Het reikte van de ene oever tot de andere, en stuurde enkele van de visbewegingen. Op korte afstand van de oever hadden de inwoners aan beide zijden een platform geconstrueerd, gelijk aan datgene, wat bij Netra stond. Meerdere generaties van de plaatselijke stam hadden deze vinding reeds gebruikt. Zij beschermden hun rechten met permanent aanwezige bewakers.

De vissen die door de openingen zwommen werden steeds gade geslagen en op zeer selectieve wijze gespietst. Alleen de grote vissen, waarvan ik het gewicht op ongeveer 5 kg. schatte, werden er uitgespietst. Toch lukte het vele vissen er door heen te glippen. Uit een school vissen kon je per keer maar één exemplaar spietsen. Bij één gelegenheid telde ik de vissen die bij het staketsel gevangen werden. In ongeveer vier uur tijds hadden ze over de 70 baarzen (*Lutjanus johni*) gevangen. De vis werd op de plaatselijke markt van deze streek verkocht en voorzag de stam van een direct handgeld.

Papoea's waren meesters in de beoordeling van de hoek waaronder de vis gespietst moest worden en misten slechts zelden. Om de visstand in het meer op peil te houden zouden ze nooit de kleinere vissen, die door de openingen zwommen, vangen. Die moesten eerst groot worden en voor broed zorgen.

Al de andere dorpen, gelegen aan de oevers van het meer, bezaten een aantal 'Sero's'. Een Sero bestond uit een soort permanente fuik. Op dergelijke plaatsen waren palen in de bodem gedreven, in de vorm van een cirkel, met een doorsnede van 8-10 voet. De binnenkant werd vervolgens opgevuld met struiken en takken. Omdat een Sero schaduw geeft en dus een schuilplaats is voor vissen, omgaf de plaatselijke

bevolking ze van tijd tot tijd met rode matten of netten, waardoor ze de vis konden vangen.

Voor zover ik in staat was terug te gaan in hun verleden, konden de mensen zich slechts één geval herinneren, waarbij een vrouw door een krokodil was gebeten. Terwijl ze bij een Sero aan het vissen was had ze op zijn staart getrapt, waardoor de krokodil zich blijkbaar bedreigd had gevoeld. Waarschijnlijk had de overvloedige hoeveelheid vis in het meer de krokodil naar deze vreemde plaats gelokt. Meestal kwamen ze in de rivieren voor die het meer in stroomden. Deze waren dan ook bijzonder gevaarlijk om over te steken.

Koninginnedag was altijd de gelegenheid voor een feest, en voorzag de gemeenschap van uitgebreid vermaak voor jong en oud. In verband met de afstand gingen we met de auto en genoten 's ochtends van de festiviteiten in Sentani. Verschillende scholen hadden kinderspelen georganiseerd, waar vooral de Papoea's veel kleur aan bijdroegen. Het klimmen in ingevette palen was één van de evenementen waar de meeste mensen graag naar keken, en het was geen zeldzaamheid te zien hoe Papoea's elkaar voorbij klommen om de top te bereiken, om daar een pakje uit de ring te bemachtigen. Plaatselijk gevestigde boeren richtten hun kleine stalletjes rond het feestterrein op en zorgden voor een 'pasar malam' waar je gedurende de hele dag snacks, drankjes en maaltijden kon kopen. Bij zulke stalletjes deden we onszelf te goed met hartversterkingen van saté en andere aparte snacks. De koloniale boeren brachten bij dit soort gelegenheden hun handelswaar op luidruchtige wijze aan de man. Alle voedsel was thuis bereid, van goede kwaliteit, en zeer smakelijk. Wij hielden er van, en het spaarde ons aardig wat uren koken uit. Van Sentani reden we vervolgens naar Hollandia-haven om naar het schouwspel te kijken waarbij Papoea's een zeegevecht hadden georganiseerd. Het vormde een speciale attractie voor het publiek.

Inwoners van kampongs in de Jantefa-baai hadden twee vloten van kano's met zijdrijvers gemaakt en werden geacht aan te vallen volgens hun eeuwenoude gebruik. Het enige verschil was dat, in plaats van hun originele wapens, kussentjes werden gebruikt. Hoewel de strijdende partijen allemaal tot één en dezelfde stam behoorden konden de zaken aardig uit de hand lopen als de gemoederen in het heetst van de strijd oplaaiden.

Vanaf het clubterrein dat vooruitsprong in de haven hadden we een prima uitzicht op het gevecht. De grootste hilariteit ontstond als ten-slotte vriend en vijand via de zijdrijvers bij elkaar aan boord kwamen en de verdedigers bestormden om ze vervolgens in de haven te gooien. Hier werd het kussengevecht onverminderd in het water voortgezet, dat bezaaid was met vol water gelopen kano's, kapok, veren en kussens. Deze kerels hadden hun eigen feest, genoten van de zee, en wisten dat de aandacht van iedereen op hun capriolen was gericht. Behalve wat builen en onbeduidende schrammen deden zich geen ongelukken voor. Het enige probleem dat de organisatoren onder ogen

moesten zien was de moeilijkheid ze voor de prijsuitreiking weer op de kant te krijgen. Deze kustbewoners beschouwden het gevecht als hun grootste plezier.

Na de zeeslag reden we terug naar Sentani om nog wat hapjes te verorberen voordat we ons moesten omkleden voor de bijwoning van het feest van de Gouverneur ten Paleize.

Er werd luchtige tropische kleding gedragen bij de officiële feesten op het Paleis, zodat iedereen zich prettig kon voelen. Omdat de vloer, gebouwd op palen, slechts een zeker gewicht kon dragen, waren deze paleisfeesten beperkt. De bouw van een nieuw paleis was gepland als een silhouet tegen de lucht boven Hollandia-haven. Vanaf dit punt had je een schitterend uitzicht over de Jantefa- en Humbolt-baai.

Soms brachten we op door maan verlichte avonden daar een aantal uren door om van het uitzicht te genieten en te fotograferen.

Op heldere dagen kon je de Bougainvillea bergen in de verte zien.

Wanneer het officiële voorstellen voorbij was en de Gouverneur de kans zag er even tussen uit te glippen kwam hij bij ons om een zelfgerolde sigaret van onze tabak op te steken, en over het jungleleven te praten. We mochten de Gouverneur wel en we hadden allemaal een zeer hoge dunk van hem.

Voor iedereen met redelijke klachten had hij een open oor. Soms verscheen hij onopvallend bij de club of in de bar. In de bar bij Hollandia-haven kreeg hij eens gezelschap van een lichtelijk aangeschoten matroos, die hem de hand schudde en zich voorstelde als Peter, waarop de Gouverneur zichzelf voorstelde als Jan. Op de vraag wat hij voor de kost deed antwoordde de Gouverneur: "Oh, ik houd me bezig met besturen en probeer dit land in de juiste koers te houden". De matroos sloeg hem op zijn schouder daarbij uitroepend: "Wat leuk Jan om jou tegen te komen, want dan hebben wij hetzelfde beroep, want ik ben de roerganger op ons schip, en probeer die schuit op de juiste koers te houden". Onder grote hilariteit deed de Gouverneur het terloops af en genoot ogenschijnlijk van de ontspannen sfeer in de bar. Zulke uitstapjes gaven hem de gelegenheid de mensen in hun dagelijkse doen en laten te ontmoeten.

Als je plotseling ontboden werd om op het Paleis te verschijnen werd het niet nodig gevonden direct naar huis te rennen en je voor de gelegenheid om te kleden.

Je maakte je opwachting gekleed in het pak dat je op je werk droeg. Het werd als een tijdsverspilling opgevat als je eerst naar huis ging om je om te kleden.

EXPEDITIES IN HET NIMBORAN- GEBIED

Voor het samenstellen van een rapport over de gezondheid en de voedselvoorziening van de inheemse bevolking voor de WHO (World Health Organisation), werd mij door het Departement verzocht me bij de groep aan te sluiten, en te zorgen voor de landbouwkundige aspecten.

Aan Dr. Voors werd de leiding van de groep toevertrouwd, maar meneer Piet... werd de feitelijke leider, daar hij zei te beschikken over jarenlange ervaring in de Indonesische jungle. Hij was in dienst van de onderafdeling 'Registratie'.

Onze groep werd per vliegtuig in het gebied van Nimboran afgezet, van waaruit de tocht per voet door een gebied voorbij Nimboran ging. Om het gebied van bovenaf te kunnen observeren hadden we rondjes gecirkeld, maar zoals was te verwachten kon op die manier niet veel kennis verkregen worden. Alles was bedekt door dichte jungle en het leek nogal nat.

Dragers waren moeilijk te vinden en een betrouwbare gids was niet beschikbaar. Ik voelde me hierdoor niet erg op mijn gemak. Men had van te voren met de plaatselijke bestuurders in het gebied regelingen moeten treffen. Vanaf het allereerste begin ging alles fout.

Voor de expeditieleiders was het echter geen probleem om door het onbekende gebied te trekken. Door de verschillende bestaande voetpaden te volgen zouden ze het zonder gids ook wel kunnen vinden, dachten men.

De volgende dag begonnen we aan onze slecht voorbereide tocht, bijgestaan door dragers die het gebied dat wij wilden bezoeken niet kenden. Al snel liepen we in de stromende regen die dag in dag uit aanhield. De bodem was bedekt met een laag water van ruim een halve decimeter, wat sporen en voetpaden uitwiste. We zouden een kampong hebben kunnen vinden als we een spoor hadden kunnen volgen. We kwamen echter via sporen op zijsporen terecht, en tenslotte op een voetpad dat ergens in de dichte jungle doodliep.

Vanaf hier moesten we onze weg door het oerwoud heenkappen. Achter ons sloten de met regenwater beladen takken de nauwe doorgang, die we met onze kapmessen hadden gemaakt, meteen weer af. Na enige dagen moesten we toegeven dat we in deze onbewoonbare

jungle verdwaald waren. Zelfs onze sporen die ons de terugweg hadden kunnen wijzen konden niet meer teruggevonden worden, en ik had het gevoel dat we rondjes liepen. Tegen bomen leunend, en zittend in regen en modder, stelde ik voor om te proberen naar huis terug te gaan en daarna de expeditie behoorlijk voor te bereiden, en vervolgens opnieuw een start te maken. Het resultaat van mijn suggestie was een geweldige herrie. Dr. Voors sprong van woede bijna uit zijn vel. Omdat hij de leiding van de tocht had stond hij erop dat we onze lange tocht zouden voortzetten, zelfs als zouden wij dat met de dood moeten bekopen. Deze fanatiekeling vond dat dit de hele wereld zou tonen dat er nog mensen gevonden werden, die bereid waren te sterven voor de verbetering van de levensstandaard van deze wilde stammen. Toen ik dat hoorde schoot ik uit mijn slof en schreeuwde hem toe, "dat ik op mijn eentje om zou keren, en de weg terug zou proberen te vinden om weer bij mijn vrouw te komen". Ik had niet het voornemen om als een dode held te eindigen, door de grillen van een dwaze Doctor te volgen, die eveneens een getrouwde man was. Ik was die morgen zeker niet de vriendelijkste man om mee te redetwisten. Het zitten in de modder en de stromende regen had mijn, over het algemeen plezierige junglestemming, er niet op vooruit doen gaan. Bivaks konden niet opgezet worden voor we ergens aankwamen, en we wisten nooit waar we die avond zouden eindigen. Tenslotte hing ik mijn jungle-uitrusting en geweer om mijn schouders, zei hen dat ze al het voedsel mee konden nemen, en maakte me klaar om de jungle op m'n eentje uit te trekken.

Ik werd teruggeroepen door Piet, omdat hij een beslissing wilde nemen als er over mijn plan gestemd was. Nadat de meesten er vóór stemden wilde Piet nu ook terugkeren. Uitgezonderd Dr. Voors was iedereen het er mee eens dat ik nu de leiding van de groep zou overnemen om ze terug te brengen naar de geciviliseerde wereld. Ik vertrok onmiddellijk. Piet deed ook afstand van alle verantwoordelijkheden en delegeerde die aan mij, dankbaar dat hij niet langer de leiding had. De manier waarop hij de praktische kant had geregeld had bij mij grote twijfels doen ontstaan over zijn Indonesische ervaring.

De meeste van deze tochten, zo hij ze al had ondernomen, waren waarschijnlijk op papier gemaakt door alleen maar verslagen te lezen, zittend achter een bureau op kantoor.

In het oerwoud had ik een excellent gevoel voor richting en ongeveer vijf dagen later, na stevig doorlopen en ons een weg door de wirwar van onderbegroeiing te hebben gehakt, bracht ik de groep naar een dorp aan de oever van het Sentani-meer. We doken uit de jungle op, slechts een paar honderd meter verwijderd van de ligplaats van de veerboot van het Gouvernement. Dr. Voors bedankte me zelfs niet eens voor onze behouden terugkeer.

Ongeveer een maand later werd de expeditie herhaald. Piet had er voor bedankt om mee te gaan, waarbij hij als argument aanvoerde dat hij het op kantoor te druk had. Mijn Departement had er op gestaan dat ik de feitelijke leiding over deze expeditie zou voeren. Ondanks het

protest van Dr. Voors droegen de andere leden van de groep me ook de verantwoordelijkheid op. Dat betekende dat ik heel wat voorbereidingen moest treffen voordat we Hollandia konden verlaten.

De tweede expeditie in het Nimboran gebied bracht ons naar Njao en de aangrenzende gebieden. Deze keer hadden we een betrouwbare gids die tevens als tolk optrad, deze landstreek goed kende, en ook dragers wist te vinden. Zoals me zo vaak overkwam, bracht ik mijn verjaardag weer in het oerwoud door, terwijl ik Gonny, waarvan ik wist dat ze zich zorgen maakte, thuis moest achter laten. Ze had gehoord dat de vorige tocht naar dit gebied ons bijna noodlottig was geworden, daar we onder buitengewoon moeilijke omstandigheden verdwaald waren geraakt.

Onze groep bestond uit de volgende personen: Dr. A.W. Voors (Departement van Gezondheid); Teun van Weelie (Departement van Registratie inheemse bevolking); W. Inuri (Departement van Onderwijs inheemse bevolking); Ikzelf (Departement van Landbouw) en de plaatselijk gecontracteerde gids met dragers.

We werden per vliegtuig van Sentani naar kampong Arso gevlogen. Vanaf hier ging de tocht te voet verder. Ik wilde dwars door dit gebied trekken en tenslotte bij Hollandia-Binnen uitkomen. Achtereenvolgens bezochten we de kampongs Arso-Baglia-Girere-Njao-Josko-Boekisan en Sowijo.

Na de Nemboe-rivier en de Sekanto-rivier overgestoken te hebben bereikten we Goja, en tenslotte kwamen we bij Hollandia-Binnen uit. Hier kon ik Gonny bellen om haar gerust te stellen over onze veilige terugkeer. De tocht was een groot succes geworden. We verzamelden alle gegevens die we voor de samenstelling van ons rapport nodig hadden. Alleen de eerste dag was ik in een verhitte discussie met Dr. Voors terecht gekomen. We liepen van Arso naar Bagia door de jungle. Nadat we echter in Bagia aangekomen waren, stelde Dr. Voors nog meer op schrift dan de stapel velletjes papier die we al hadden beschreven. Hij legde uit dat hij bezig was met het samenstellen van zijn deel van het vereiste rapport, omdat hij precies wist wat voor de mensen in dit gebied gedaan moest worden. Ik was verbijsterd! We hadden nog nauwelijks iets gezien, dus zei ik hem dat dit rapport onjuist en volledig bedriegelijk zou zijn. We maakten een fikse ruzie en vanaf die tijd sprak hij nauwelijks meer met me. Ik van mijn kant negeerde hem zoveel mogelijk. Ik had, met behulp van onze gids, mijn handen vol aan het verzamelen van inlichtingen voor mijn verslaglegging.

De stam die wij bezochten behoorde tot die typische jungle Papoea's die absoluut niet op landbouw georiënteerd waren. De Sago-doessoen voorzag hen van het hoofdbestanddeel voor hun voedsel, terwijl door middel van de jacht in de benodigde eiwitten werd voorzien.

De totale bevolking van vier dorpen omvatte 316 mensen. De gezinnen bestonden uit man, vrouw en 1-3 kinderen. Voor het gemiddelde gezin was het sago-meel van één sagopalm voldoende voor 1-2 maanden. Het sago-gebied bevatte voor elke familie met hun verschillende

leeftijdsgroepen, ongeveer 150 bomen. Na ongeveer 12 jaar zijn de loten van een omgekapte boom uitgegroeid tot een volwassen boom. Hierdoor is voor één gezin een continue voorziening van sago gewaarborgd. Er waren maar weinig kokospalmen aanwezig. Het kwam neer op 25 kokospalmen per dorp. Het aanplanten wordt als een onaangename noodzaak beschouwd, want de plaatselijke gewoonte verbiedt de consumptie van sago en kokosnoten afkomstig van bomen die door het gezin zelf aangeplant zijn. Ieder lid van de stam moet voor iemand anders planten. Bananen en paw-paw's zijn toevallige extra'tjes. Voor het verzamelen van groenten draagt het hele gezin de verantwoordelijkheid. Datzelfde geldt voor het zoeken naar vruchten. De mannen concentreren zich voornamelijk op de jacht en zorgen voor het nodige vlees. Vrouwen en kinderen vissen in rivieren, poelen, en bergstroompjes. Het enige stuk van hun tuin waar ze zeer goed naar omkeken was de aanplant van tabak. Iedereen scheen op een regelmatig rokertje gesteld te zijn. Dankzij de grote hoeveelheden tabak die ik tijdens onze gesprekken, die we 's avonds voerden, rookte, was ik in staat om van alle speciale taboes, verboden die met hun gebruiken samenhangen, notities te maken, althans voor zover dit het eten van voedsel betrof.

Krokodillen kwamen in deze streek algemeen voor en deze bevolkten alle rivieren. Er werd alleen op hen gejaagd vanwege het gevaar dat ze opleverden voor mensen, varkens, en honden. Het vlees van de krokodillen werd echter niet door de leden van de stam gegeten. De vele schedels van wilde zwijnen en casuaris-vogels, die de binnenzijde van de daken van hun huizen versierden, legden getuigenis af van vele succesrijke jachten. Het scheen ruim te voldoen in de regelmatige voorziening van vlees. Een 17-jarige vrijgezel toonde me vol trots zijn verzameling schedels. Deze omvatte 13 zwijnen en 2 casuarisvogels. Het vlees stond ter beschikking van het gezin, maar het werd ook onder de dorpsbewoners verdeeld.

Knoldragende planten werden zelden volgroeid. Iedereen mocht de knollen oogsten, en anders ontwortelden de wilde zwijnen ze wel. Als het maar even vermeden kon worden zou niemand onvolgroeide planten opzettelijk voor een andermans neus weghalen. Om enig idee te geven waarin de jungle voorzag om mensen te laten overleven in dit enorm uitgestrekte gebied, compileer ik de volgende lijst in volgorde van betekenis voor deze streek: (*zie volgende blz.*)

Blad- en vruchtgroenten

<i>Algemene naam</i>	<i>Plaatselijke namen</i>	<i>Gebruikte delen</i>
Genimoe	Joe	Jonge scheuten met blad
Daoen Gattal	Kwëntji	Blad en vruchten
Sajoer Lilin	So	Scheuten en bladeren
2x Fern species	Moeau & Naam	Jonge bladeren
Sajoer cana (palm)	Nao	Kern van boomtop
Sajoer kèdi	?	Bladeren
Teboe	Mas	Vruchten
Fungus (on sago)	Fèh	Totaal
Djagoeng	Meroh	Vruchten

Oerwoudvruchten

<i>Algemene naam</i>	<i>Plaatselijke naam</i>
Motoa	Soh
Koema (broodvrucht)	Loe
Soekoen	Nie
Boeah Merah	Jangkan
Mangga moetan	Wo(oe)w

Vis etc.

Eel	Oe-wasna
Ikan sembilan	Oe-waar
Ikangaboës	Oe-waoe
Iikan? (vis)	Oe-wikow
Cray-vis	Oe-wabor

Jachtdieren etc.

<i>Algemene naam</i>	<i>Plaatselijke naam</i>
Wild zwijn	Oe-waat
Casuaris	Kwijeh
Sago engerling	Naukoe
Mambroek	Bijer
Tenggalo	Oe-waswih
Toekan (pepervreter)	Tebel
Koeskoes	Sawi
Lou-lou	Oe-weske
Varaan	Nkobijoe
Tikoës (muizen)	Sawijeh
Oerwoudkip	?
Vogeleieren	Swamoer

In de kuststreken voorzag de jungle vaak op een behoorlijke manier in voldoende voedsel om te overleven. Plaatselijke Adat (gebruiken) van deze stam was het werkelijke struikelblok bij het samenstellen van hun dagelijkse voedselpakket.

De Adat verbiedt te eten:

1. *Voor een gehuwd stel:*
Vanaf de trouwdag tot de vrouw zwanger is: casuaris; boomkangoeroe; lou lou; mambroek; varaan en ikan se.
2. *Voor een zwangere vrouw:*
Van de derde-vierde maand van de zwangerschap: casuaris; boomkangoeroe; lou -lou; koeskoes; en tikoës.
3. *Voor kinderen:*
Vanaf de dag dat het kind van de borst gaat (leeftijd 1-2 jaar) tot de leeftijd van vier jaar: Alle voedsel behalve sago en eten dat van sago gemaakt wordt; wild zwijn; alle soorten groenten; en vis.
4. *Voor vrijgezellen:*
Alle vissoorten; vogel-eieren; bananen en boeah merah. Als hij zich niet aan deze voorschriften houdt sluit men hem uit van deelname in het jagen op alle wildsoorten.
5. *Voor weduwen en weduwnaren:*
Alle vleesproducten gedurende een maand na de dood van hun partner. Of een periode van één maand kon betekenen een periode van 18 dagen werd mij niet duidelijk. Het telsysteem van deze stam ging alleen van 1 tot 18.
6. *Voor alle mannen:*
(omdat dit voedsel alleen aan vrouwen is toegestaan): Tenggallo; lou lou; varaan; en tikoës.

In kampong Josko ontdekte ik een regenmeter en aantekeningen over de hoeveelheden regenval, die door de plaatselijke Goeroeh bijgehouden werden. In de periode van 27.3.1957 tot 11.6.1957 had hij 45 regendagen opgetekend en een totaal van 489 mm. regen. In april was 265 mm. gevallen, en in mei 152 mm. De hevige regenval van de laatste maanden had het onmogelijk gemaakt om onze sporen terug te vinden, daar we tijdens onze eerste poging dit gebied te onderzoeken, door sloten water waren geploegd. Deze keer hadden we alleen gedurende de nachten enkele buien meegemaakt en we waren behoorlijk voorbereid de jungle ingetrokken. Een uitstekende gids hielp bij het verzamelen van informatie voor mijn rapport.

Omdat ik wist dat Dr. Voors zijn rapport al had gemaakt vóór de deze tocht ondernamen, weigerde ik hem mijn persoonlijke rapport, dat alle gegevens die iets te maken hadden met Landbouw en Adat-verbante informatie omvatte, ter hand te stellen. Mijn weigering deed een nieuwe herrie met hem ontstaan. Ik vertelde hem dat het rapport op ons Departement getypt zou worden en dat mijn chef hem wel een kopie zou overhandigen. Nadat ze mijn rapport bestudeerd hadden

voorzagen mijn superieuren Dr. Voors van een kopie. Hoewel het hem woedend maakte omdat het volledig in tegenspraak was met zijn eigen bevindingen, en alle stamverwante taboes bevatte. Dit maakte het zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, het programma dat hij voorgesteld had voor de verbetering van het dagelijkse menu voor deze stammen, op touw te zetten. Er zou een totaal andere benadering gevonden moeten worden om hulp te verlenen aan bepaalde stammen als dat nodig mocht zijn. Mijn superieuren hadden plezier in de aanvaringen die ik met Dr. Voors had, maar ik was daar zelf niet gelukkig mee, want ik had weer een vijand gemaakt.

Gestudeerde mensen met zulke vreemde ideeën, zoals Dr. Voors probeerde te implementeren ten voordele van inheemse mensen, zouden nooit toestemming mogen krijgen om hun plannen door te drukken. Op een avond vertelde Dr. Voors ons eens hoe hij zelf een heel dorp in India had voorzien van behoorlijke doorspoel-toiletten, teneinde de hygiënische toestanden te verbeteren. Hij was er door de Verenigde Naties heen gestuurd. Dit project had hij zelf bedacht. Hij verzekerde ons ervan dat het was uitgevoerd. Toen wij hem vroegen of er genoeg water in dat droge deel van India beschikbaar was, antwoordde hij, dat er tengevolge van de schaarste aan water nog geen waternetwerk beschikbaar was, maar dat zou er waarschijnlijk in de nabije toekomst wel komen. Voor het gebied van de Nimboran overwoog Dr. Voors het opzetten van een koekfabriek. Hij dacht erover de mensen voor de rest van hun leven op een dieet van koek en beschuit te zetten.

Begin 1957 was Gonny helemaal geacclimatiseerd en gewend aan mijn actieve manier van leven en mijn onregelmatige tochten door het land. Ze wilde nu een kind hebben en wij besloten een gezinnetje van vier te vormen. Wij samen en twee kinderen, ongeacht hun geslacht.

DE GEBOORTE VAN INGE

Niemand was gelukkiger dan Gonny toen de dokter haar op zekere dag vertelde dat ze zwanger was. Vanaf die dag hield ze zich bezig met het maken van een complete baby-uitzet. Wat Gonny zelf kon maken weigerde ze te kopen, en ze bleef daarbij omdat het een erg welkom kind was. Daar ze handig was met de naald hielp ze vaak andere vrouwen bij hun naai-problemen.

Op een gecostumeerd bal dat op de Centifar-club gehouden werd kreeg Gonny de eerste prijs voor de met zorg afgewerkte en meest originele japon van de show, die tijdens het feest gehouden werd. Ze had een 'Biedermeier avondjapon' gemaakt, die ook door de mededingsters beoordeeld werd als de beste. Ze had er weken aan gewerkt. Op haar succes werd getoast en haar vreugde werd door alle aanwezigen gedeeld.

Onze kussenvertrekken maakte ze ook zelf. De geborduurde overtrekken symboliseerden de saamhorigheid van mensen, naar een voorbeeld van een inheems patroon dat gebruikt werd door stammen die rond het Sentani-meer woonden.

Ondertussen werkte ze onvermoeid voor de kleuterschool in Ifar, totdat haar vergevorderde zwangerschap en een gevoel van vermoeidheid haar deed ophouden. Ze bleef nu hoofdzakelijk thuis.

Het weekend nadat Gonny gehoord had dat ze zwanger was nodigden de overburen ons uit voor een feest. De uitnodiging werd ons vanuit hun raam toegeroepen. Toen we terugriepen en hen vroegen of er een verjaardag ophanden was, riepen ze terug dat ze besloten hadden een feest te geven om het feit te vieren dat Gonny in gezegende omstandigheden was. Daar ze expres zo hard mogelijk geschreeuwd hadden wist iedereen in Ifar binnen vijf minuten dat Gonny in verwachting was. De kleine beetjes nieuws die we hadden deden snel de ronde.

Het feest was fantastisch, en wat kan je anders verwachten wanneer er drie kratten geïmporteerde Franse champagne voorhanden zijn.

Het plafond was voor deze gelegenheid gedecoreerd met Chinese parasolletjes. Het was een champagnefeest, dus was het niemand toegestaan iets anders te drinken. Die avond zwommen we letterlijk in dat spul. Dankzij de stapels smakelijke hapjes werden we niet echt dronken. We waren allen echter in een feestelijke stemming en de champagne scheen weg te vloeien. Tenslotte liepen we allemaal rond

te stampen met in slippers gestoken voeten, waarmee we de verschillende Papoea'se dansen die we hadden gezien, probeerden na te bootsen. Begeleid door het dreunen van de tam-tams, en het geluid dat ik produceerde met mijn koppensnellershoorn, maakten we een enorm spektakel. De volgende dag klaagden een aantal mensen dat ze een goede nachtrust hadden gemist vanwege het helse lawaai dat we hadden gemaakt.

In de vroege uurtjes maakten we er een eind aan en gingen naar huis, waar we volledig gekleed op bed in slaap vielen. Tot onze stomme verbazing hadden we bij het ontwaken geen kater. Gonny was er van overtuigd dat ze niet naar huis gelopen was, doch dat ze op vleugels had gezweefd. Het was de enige gelegenheid waarbij we enigszins aangeschoten waren. We dronken zelden iets met alcohol er in. Alleen als het in sociaal opzicht vereist was en we het niet konden vermijden, één of twee Cinzano's. We gaven de voorkeur aan koele drankjes.

De vrienden die naast ons woonden waren medewerkers van 'Aerocarto' en hadden, met het oog op onderzoek en kartering, een speciaal daartoe uitgerust Dakota-vliegtuig tot hun beschikking. We begrepen nooit hoe ze zich in leven hielden. Telkens als de afvalverzamelers kwamen opdagen om de vuilnisvaten te legen, stonden ze vol ontzag rond dat vat op de inhoud wijzend en met hun hoofd schuddend. Als ze het vat optilden en het in de vrachtwagen leegden, was het enige dat je kon horen het eindeloze gerinkel van tinnetje's en flessen, waarbij het geluid van lege flessen overheerste. Het team beschikte over een eigen piloot, en iedereen was ervan overtuigd dat hij het vliegtuig in de dichte jungle met zijn ogen dicht kon vliegen. Na het opstijgen uit Sentani scheerde hij over het meer, klom door de vallei omhoog naar Ifar, om dan plotseling met brullende motoren op ongeveer 100 meter boven ons huis te verschijnen, alleen om ons good-bye toe te wuiven. Op de terugvlucht kon je ze over het Cycloopgebergte horen aankomen, door de verschillende dalen duikend, en weer opstijgend over de bergtoppen. We verwachtten elke keer wanneer het vliegtuig in die dalen dook dat het een crash zou maken. Soms deed een stunt van de piloot de mensen een kruis slaan en ze verstijven van schrik.

Toen de buurman eens van Merauke vertrok kreeg hij het voor elkaar de hele telegraafbedrading van de toren los te scheuren en het vliegtuig toch naar Sentani te vliegen, met de bedrading rond de staart gewikkeld. Na de landing zagen ze pas wat er gebeurd was. In Merauke waren ze er niet erg gelukkig mee. Na het opstijgen kreeg de piloot het ook eens voor elkaar om onder de electriciteitsdraden van de Sentani-weg door te vliegen. Een groep Papoea's, die zich ongelukkigergewijs net op de weg bevonden, wierpen zich op de grond. Er werd verteld dat ze zo geschrokken waren, dat ze geprobeerd hadden zich als mollen in het gravel van de weg in te graven.

Elke keer, wanneer ze brullend over het Cycloopgebergte kwamen aanzetten en vlak bij onze Engelse hut te voorschijn kwamen, nam de

piloot de kortste weg naar de landingsbaan van Sentani, waarbij hij rakelings langs de kleine torenspits van de kerk van Ifar vloog. Eens haalde hij deze stunt op een zondagmorgen uit, terwijl er net een kerkdienst geleid werd. Het offerblok bleef die dag leeg omdat de vergadering der gelovigen in paniek was geraakt en wegvluchtte. In hun haast weg te komen waren ze door deuren en ramen geklommen. Nadat de voorganger zijn zinnen terug had vertelde hij iedereen met diepe verontwaardiging, hoe hijzelf plat op de vloer was gaan liggen, luid bid-dend, "ons van de duivel te verlossen". De piloot bleef erbij dat hij alleen voor controle en fotografie vanuit de lucht het land in was gevlogen en niet voor pleziertochtjes om de Gouverneur te behagen.

Terwijl hij over de rivier en haar oevers scheerde, hadden de vliegtuigvleugels de struiken langs de oever gesnoeid en was het oeverzand hard tegen de romp en ramen van het vliegtuig geslagen.

Over het algemeen ziet men het oerwoud altijd als een solide groene ineengestremde massa van bomen en planten afgebeeld, waarin kleuren niet schijnen te bestaan. Wij zagen echter vaak een fantastisch schouwspel van bloemen, als we toevallig op de juiste tijd in de jungle waren.

Eén van de meest indrukwekkende demonstraties werd teweeggebracht door de 'vlam van het bos'.

In een bepaald seizoen leek het alsof grote stukken van het oerwoud in vuur en vlam stonden, wanneer de omvangrijke kruipende planten een massa scharlaken rode bloemen droegen. Zij decoreerden de grote bomen, van waaruit ze in lange guirlandes naar beneden hingen, en soms tot op de bodem van de jungle reikten, die bedekt was met dikke lagen rottende humus en een prachtige voedingsbodem vormde voor nog weer meer nieuwe klimplanten.

Het overweldigende spektakel van deze weelderige kleurenpracht was meer dan voldoende om iedereen te bewegen stil te staan, te gaan zitten, en met ontzag te aanschouwen waartoe de natuur in staat was, in een anders zo solide massa van groen en bruin getinte jungle.

De schoonheid van het oerwoud dient in het licht van de seizoenen beschouwd te worden.

Toen ik het opnieuw aan de oevers van het Sentani-meer zag, laste ik mijn tocht naar de stad af en keerde terug naar Ifar om Gonny op te halen, die dit schouwspel nog niet eerder had gezien. Haar eerste opmerking was dan ook: "het lijkt alsof het hele oerwoud in brand staat". Niemand had een meer passende naam voor deze klimplanten kunnen bedenken. De licht heen en weer zwaaiende guirlandes produceerden een effect van vlammen tussen de reusachtig grote bomen. We maakten meerdere kleurendia's met onze camera's, alvorens ik Gonny terug bracht naar Ifar, om daarna weer met mijn werkzaamheden verder te gaan. Alhoewel we deze bezienswaardigheid op dia's vastlegden, kan het nooit de vergelijking met de werkelijke glans van schoonheid van de levende natuur doorstaan.

Deze plotselinge ontmoetingen met nu en dan plaatsvindende

schoonheid, door de jungle ten toon gespreid, gaf ons vaak genoeg moed om weer wat dagen te baggeren langs nauwelijks zichtbare junglepaden, of onze weg door de onderbegroeiing te kappen, wat onze doortocht slechts voor een aantal uren geheim zou houden. Andere takken, wedijverend om ruimte en licht, zouden vrijwel onmiddellijk de nauwe opening die we erin gekapt hadden opvullen.

Bijna zonder uitzondering werden de zondagen en andere feestdagen gekenmerkt door het opdienen van nasi goening (gele rijst), verrijkt en gedecoreerd door een rijke variatie aan 'sajoerans' (groenten) en specerijen. De gele kleur van de rijst voegde een zeer aantrekkelijk aroma aan deze maaltijd toe.

Gonny probeerde zich altijd te houden aan deze Indonesische gewoonte. Uit Holland hadden we een 'wadjang' (pan om rijst in te koken), en een pan om saté in te braden meegenomen. Dit was essentieel keukengerei voor de Indonesische keuken.

Van de vele kruiden, specerijen en sambalans was in de plaatselijke winkels voldoende voorraad. Gonny zorgde er steeds voor dat er in haar keuken van al deze exotische specerijen voldoende voorradig was, vooral ook omdat ze er van hield met nieuwe recepten te experimenteren. Zodoende schiep ze zo veel mogelijk variatie in ons dagelijks menu.

Onze andere burens waren van Indo-Europese afkomst, buitengewoon aardige mensen van middelbare leeftijd, waarmee we regelmatig contact onderhielden. De vrouw des huizes voorzag Gonny van een groot aantal nieuwe recepten. Je kon ze regelmatig samen in hun keukens aantreffen. Gonny beschouwde het koken enkel en alleen als haar taak. Het was mij niet toegestaan er met mijn vingers aan te komen. Alleen het roosteren van saté liet ze aan mij over, omdat de rook haar ogen irriteerde, en ik kon dit buiten onze nissenhut doen. Hetzelfde gold voor het snijden van uien. Ook daar had ik geen last van. Als Gonny alleen maar de buitenste velletjes van een ui verwijderde, begonnen de tranen al over haar wangen te biggelen.

Alleen als we een mooie krop sla op de kop hadden getikt mocht ik de keuken in om een Franse salade klaar te maken. Gonny gaf toe dat haar hand te economisch was om een salade op mijn manier klaar te maken.

We hielden allebei van salade met zalm, garnalen of krab, maar om de één of andere reden kon Gonny zichzelf er niet toe brengen een royale hoeveelheid vis aan de salade toe te voegen. Terwijl ze bij andere maaltijden nooit bezuinigde, hoewel ze jaren achtereen in het Japenkamp 'Tjideng' op Java op het randje van hongerslijden had geleefd, hield ze bij salades altijd meer dan de helft over.

Ze hield van eten en behield een onverzadigbare trek in verse vruchten. Niets kon haar meer plezier doen dan een dagelijkse voorraad vers fruit. Het meeste kon ik van mijn werk uit deze streek meenemen. Op geïmporteerd fruit bezuinigde ze opnieuw. Toen ik eens van mijn werk terugkwam, vertelde ze me dat de plaatselijke winke-

lier langs was gekomen om een lijst van mensen samen te stellen die Hollandse kersen wilden bestellen, zodat hij een vliegtuigzending kon laten komen. Bij het horen van de prijs had ze er vanaf gezien. Een bedrag van tien gulden voor 1 pond vond ze schandalig. Na de lunch ging ik er als een haas vandoor en bestelde snel 1 kg. van die kersen met de opdracht ze Gonny als geschenk aan te bieden wanneer ze in Hollandia waren aangekomen.

Gonny was er enigszins van ondersteboven toen ze het pakje later opende en de label zag waarop stond '1 kg echte Hollandse kersen uit de Betuwe'. Zoals ik al had verwacht, na het proeven van de eerste kers was ze dankbaar voor het geschenk. We gingen op de buitentrap zitten en genoten van de kersen. Volgens een oud gebruik probeerden we de pitten het verst de tuin in te spugen. We verdeelden de inhoud over twee dagen en hadden onder het eten veel schik.

Dankzij Gonny's zuinige aard konden wij op reis en tijdens vacaties altijd meer spenderen dan de meeste van onze kennissen. We hadden beiden een voorkeur voor veraf gelegen plaatsen.

Tegen de laatste week van december 1957 bracht ik Gonny naar het ziekenhuis in Ifar, waar op de 23e onze dochter werd geboren. De dokter stond me toe bij Gonny te blijven en haar hand vast te houden. De bevalling had haar buitengewoon vermoeid, en toen Gonny tenslotte naar huis mocht had ze nog veel rust nodig. Toen ze na een paar weken voldoende aangesterkt was, zette ik mijn werkzaamheden rond Sentani en omringende streken voort. Ik merkte nooit dat ze nog erg moe was omdat ze de hele dag met de baby en het huishouden bezig was. Ik wist ook niet dat, als ik weg was, zij haar siësta's negeerde en me maar vertelde dat ze zich lekker voelde.

We noemden onze dochter Ingrid Veronica (Inge). Het was het enige kerstgeschenk waar ze op gehoopt had en wat zij wilde hebben. We voelden ons enorm rijk en blij en Gonny had nu het gezelschap waar ze naar verlangd had. 's Avonds was Gonny echter snel vermoeid. Haar gezicht tekende haar vermoeidheid. Hoewel ze veel slaap nodig had wilde ze altijd nog een poosje met een boek of plaat ontspannen. Vanaf die tijd kwamen we van het ene probleem in het andere terecht. Zo moest ik enige tijd later Gonny met een borstontsteking naar het ziekenhuis brengen. Onze vriend Jan Wester, de chirurg, opereerde haar en behandelde haar verder met penicilline. Er bleek echter voor dit medicament een allergie te bestaan. Gonny was nu angstig geworden, hetgeen nog toenam toen ook haar andere borst mee ging doen. Omdat haar nervositeit groeide besloot Dr. Neeb, die haar medisch begeleidde, tranquillizers voor te schrijven. Ze raakte hierdoor verward en het maakte haar bovendien suf.

Hoewel de ziekenhuisstaf voortreffelijk werk deed en aardig met de patiënten omging, wilde Gonny naar huis, waarbij ze verbetering voorgewend moet hebben. Ze werd uit het ziekenhuis ontslagen met het advies veel te rusten en regelmatig voor controle langs te komen.

De volgende beproeving was, en dat gold speciaal voor Gonny, de

overplaatsing van onze aardige burens, en vervolgens de nieuwkomers, een ander Indo-Hollands gezin.

De buurvrouw en haar vijftienjarige dochter waren erg aardig, maar op het moment dat de man des huizes thuis kwam was het een hel. De man leed schijnbaar aan een groot minderwaardigheidscomplex, liep dreigend en stampvoetend door de kamers, intussen scheldend tegen zijn vrouw en dochter. Als ze vroegen of hij stil wilde zijn lokte dat meestal godslasterlijke taal uit. Zijn gedrag en de taal die hij uitsloeg deed Gonny meer en meer gespannen worden en bracht haar van streek. Het verstoorde onze siesta's. We probeerden de situatie te negeren daar ze maar voor één jaar overgeplaatst waren. We werden er echter beiden moe van. Zonder dat we het in de gaten hadden werd Gonny depressief. Zelfs Jan en Jetty Wester, die we toch regelmatig zagen, bemerkten het niet. Ze hield het voor iedereen erg goed verborgen, en ze gebruikte nog steeds tranquillizers, hetgeen ze me nooit verteld had.

EXPEDITIE NAAR DE WISSELMEREN

Doordat haar conditie geleidelijk aan verbeterde, was ik weer in staat een tocht naar de Wisselmeren te ondernemen, temeer daar ik informatie nodig had over de flora en fauna hiervan. Deze meren leken een ideale ligging te hebben voor de introductie van vis. Als ze er voor geschikt waren kon de plaatselijke bevolking van deze extra eiwitbron gebruik maken.

Gonny was weer blij geworden en ze bleef volhouden dat ze het makkelijk aan kon, en geen problemen zou krijgen. Ze scheen alleen een periode van ups en downs gehad te hebben en voelde zich nu weer goed.

Het belangrijkste doel van mijn tocht naar de Wisselmeren, gelegen in het Centrale Hoogland, was een onderzoek te doen naar de mogelijkheden van het opzetten van een klein onderstation, waar de toekomstige bevoorrading voor de meren kon plaats vinden. Als de omstandigheden gunstig waren zou ik er graag een kleine viskwekerij opzetten, die door één van de jongens die in Kota-Nica opgeleid werden, geleid kon worden.

Voorafgaande rapportage van de plaatselijke landbouwambtenaar, die ik hun vroeg te doen, gaf de aanwezigheid van rivierkreeft en nog een andere kleinere soort aan. Daar deze informatie een beter en uitgebreid onderzoek ter plekke wettigde werd ik door de 'Beaver', een watervliegtuig, naar Enarotali gevlogen dat aan de oever van het meer lag.

Onze eerste stop was bij Napan-Weinami in de Geelvinckbaai waar de post voor Enarotali verzameld moest worden, en waar we inlichtingen verkregen over het wolkendek boven het meer. Alleen als het wolkendek zou breken konden we dit gebied binnenvliegen. Na een paar uur wachten kregen we tenslotte het bericht door dat de wolken braken, waarop de piloot snel de bergachtige Hooglanden invloog. We moesten een paar keer in het gebied rondcirkelen voor hij een opening in het wolkendek vond. Via de Noord-West-bergpas doken we naar beneden en kregen we een prachtig helder zicht op de beide aan elkaar grenzende meren, het Paniai-meer en het Tage-meer, voordat het kleine vliegtuigje vlakbij het havenhoofd van Enarotali landde.

Plaatselijke vertegenwoordigers van het Gouvernement haalden ons met hun motorboot op en verzorgden accommodatie in de plaatselijke 'pasanggrahan' (hotel). Komend vanuit de kuststreek vond ik de

Wisselmeren een koud gebied en ik was blij dat er voldoende dekens aanwezig waren. De volgende paar dagen werden volledig in beslag genomen door een tocht over de meren, waarvoor een aluminium motorboot werd gebruikt.

Het Tage-meer werd slechts door een nauwe richel koraal gescheiden van het lager gelegen Paniai-meer. We droegen de boot over deze kam om het Tage-meer binnen te varen. Daar vrouwen met het vissen bezig waren kon ik de vangsten in kaart brengen. De lijst bevatte een verscheidenheid aan kreeften in verschillende kleuren en afmetingen. Ze konden makkelijk door plaatselijke namen aangeduid worden. Slechts eenmaal zag ik een kleine vis van de Gobi-soort. Volgens de vrouwen waren ze schaars. Het was bij de bewoners rond de Wisselmeren gewoonte dat alleen door vrouwen op het meer gevist werd. Ze gebruikten zowel vierkante- als sleepnetten. Deze laatste soort was langwerpige, ongeveer 6x2 voet lang en uitgerust met 6-8 meter lange handvaten. Het slepen van deze lompe, onhandige netten over de bodem leverde weinig kreeften op. De 2 bij 2 meter vierkante netten werden in het midden voorzien van stukjes gekookte knollen als lokaas. Met deze netten visten de vrouwen in water tot een diepte van 20 meter. Deze manier van vissen was voor de vrouwen zeer inspannend. De resultaten waren echter niet bijzonder lonend. Na het inspannende werk van het ophalen van het lompe vierkante net van zo'n 20 meter diep, zag ik slechtst een enkele keer één of twee kleine kreeften in het net. De kano's die zij in gebruik hadden waren niet meer dan een uitgeholde boomstam, zonder enige vorm en volgens 'van horen zeggen' in een storm absoluut onbetrouwbaar. Als de wind ook maar even toenam moesten de vrouwen naar de veiligheid van de oever vluchten en schuilen tot de wind weer was gaan liggen.

Terwijl de vrouwen op het meer visten deden de mannen dat in de ondergelopen moerassige gebieden langs de oevers. Ze gebruikten zowel hun handen als voeten wanneer ze zochten naar kreeften tussen de zware pollen gras. Ze grepen naar alles wat ze voelden kruipen. Ze waren zwaar bewapend met pijl en boog. Op deze wijze konden de mannen, de krijgslieden en beschermers van de stam, hun vrouwen voorzien van bescherming tegen de mogelijke aanvallen van andere stammen.

Stammen-oorlogen konden plotseling oplaaien. Je moest er altijd op voorbereid zijn. De nasleep van een zeer recente botsing van stammen was nog duidelijk te zien toen ik van het Tage-meer naar het Tigi-meer, het derde van de Wisselmeren, ging.

Ter onderbreking van ons werk bij het Tage-meer brachten we een bezoek aan de Rooms-Katholieke Missiepost 'Eponto', waar de pater en een broeder ons verwelkomden met de uitnodiging koffie met ze te drinken. Dit was vaak de enige gelegenheid voor zulke mensen, om na weken of maanden, weer eens andere mensen te ontmoeten, en wat nieuws van de rest van het land te horen. De pater had als taak onderwijst te geven en deze post te besturen, terwijl de broeder de tuinen on-

derhield en de jonge mensen landbouw- en veeteelt-technieken bijbracht.

Een bezoek aan deze eenzame buitenposten werd altijd erg op prijs gesteld. Het verschafte hen een moment van contact met de beschaving. Toen we ze verlieten om ons onderzoek van het meer voort te zetten, brachten de leerlingen van de school enkele afscheidsliederen ten gehore. Je kon hun stemmen nog over het meer horen klinken toen we al uit het zicht verdwenen waren.

Nadat ik met behulp van een boot en een zeer behulpzame bemanning het Paniai- en Tagemeer op mijn gemak had onderzocht, bleek een bezoek aan het Tigi-meer een totaal andere geschiedenis te zijn. Omdat het terrein praktisch onbegaanbaar was had de plaatselijke overheid, vele jaren geleden, een weg van kampong Waghete naar Diai aangelegd. Daar het benodigde materiaal alleen uit de nabij gelegen natuur verkregen kon worden en zware uitrusting niet voorhanden was, moet iemand op het brilante idee gekomen zijn, boomstammen van vier voet in de lengterichting te vierendelen. Op deze wijze was een smalle 'corduroy-weg' gebouwd, door het pad met duizenden en nog eens duizenden van deze onderdelen te plaveien. Waar dit meanderende pad over uitgebreide stukken moeras, of de vele kleine riviertjes liep, werd het ondersteund door boomstammen.

Het volgen van deze weg was een ervaring die ik niet graag zou herhalen. Ondanks het feit dat we door een schilderachtige omgeving van het gebied van het Tigi-meer konden trekken, had de weg veel gevaren.

Onbehandelde boomstammen zijn blootgesteld aan rotting, en bij verschillende gelegenheden zakte een van ons er doorheen en kwam in de modder terecht, of bleef op een hachelijke manier boven een riviertje bengelen. Het lopen langs deze weg was echt een helse ervaring. De dwarsliggende secties lagen altijd op hun ronde zijde, hetgeen tot gevolg had dat de scherpe kanten naar boven lagen. Hoewel onze voeten beschermd waren door jungleschoenen, voorzien van hele dikke rubberen zolen, had je na een paar kilometer al het gevoel dat je voetzolen met stokslagen bewerkt waren. Het nam ongeveer 3 uur in beslag om over deze 'weg' te lopen. Omdat ik wist dat ik ook weer over deze weg terug moest nam ik me voor nooit meer een bezoek te brengen aan het Tigi-meer, tenzij ze mij er met het vliegtuig heen brachten.

Vooraf omdat ik vlak bij Enarotali een goede plek had gevonden om een visvijver aan te leggen, vermeid ik bij latere bezoeken naar het Tigi-meer te gaan.

Een jaar later bevoorradde ik de vijver met *Tilapia mossambica* om te zien hoe deze soort zich zou ontwikkelen, daar de temperaturen op deze hoogte veel lager waren dan aan de kust.

Ik ondervond bij het doorkruisen van het Wisselmerengebied geen moeilijkheden, hoewel de laatste stammenoerlog net was beëindigd toen ik per vliegtuig aangekomen was.

Bij de Wisselmeren was duidelijk te zien dat Nieuw Guinea eens

een stuk van de zeebodem moet zijn geweest. Bij het lopen door ondiepe delen van het meer liep ik op puur koraalgesteente en langs de oevers van het meer vond ik ongeveer 3 voet dikke lagen van verpletterde zeeschelpen vermengd met zand. Het vormde allemaal een aanwijzing dat in prae-historische tijden dit gebied deel van de zee uitgemeekt moest hebben. Enorme rotsformaties leken onder een bepaalde hoek bij vulkaanuitbarstingen naar boven gestuwd te zijn, of gevormd te zijn door een kolossale druk van onder af.

Fraaie rhododendronstruiken in volle bloei sierden de hellingen, waar we ook kwamen. Papoea's van de Kapanko-stam vergezelden ons, zwaar bewapend met pijl en boog. Je moest als je in deze streek leefde altijd op je hoede zijn. Een conflict tussen stammen kon plotseeling uitlopen op een openlijk gewapend gevecht. Een bundel pijlen bestond uit: een vogel-pijl; een pijl die bescherming bood tegen 'swangi' (geesten); een pijl voor zwijnen en 2 pijlen voor vijanden. Met een speer en een machete er bij was de bewapening compleet.

Gedurende de avonden bezocht ik de Rooms-Katholieke missie. Het was de beste plaats om informatie te vergaren. De missionarissen gingen tijdens hun tochten door de binnenlanden overal op af.

Na een inspectie van de koffie-arabica plantages beëindigde ik mijn bezoek. Jopie, die de boot welke ons over de meren vervoerde had bestuurd, bracht me naar het vliegtuig. Via de Noord-West pas vlogen we terug naar Napan-Weinami en tenslotte naar huis, om weer bij mijn gezin te zijn. In de komende maanden zou ik dagelijks thuis zijn en alleen mijn werk in het gebied van Sentani en Hollandia uitoefenen.

Gonny had niet opnieuw met haar werkzaamheden op de kleuterschool willen beginnen. Ze zei dat ze het veel te druk had thuis en dat ze zich nog te moe voelde. In plaats daarvan wandelde ze veel met Inge, voor wie we een wandelwagentje op de kop hadden getikt. Ze bracht ook veel tijd in onze tuin door om voor haar planten te zorgen.

Gonny was rustiger geworden dan voor haar doen gebruikelijk was. Onze vrienden hadden dit eveneens bemerkt. We dachten allemaal dat dit toegeschreven moest worden aan haar nieuwe rol als moeder, dat ze veel meer gerijpt was.

In 1958 kwam ik in contact met meneer van Pel, een Hollander in dienst van de visserij-sectie van de SPC (Southe Pacific Commission). Hij had zijn basis in Noumea, New Caledonia. Daar hij van mijn werk en mijn interesse in visserij had gehoord, bood hij zijn hulp aan om voor een bepaalde vissoort te zorgen. Hij deed eveneens de suggestie dat ik wat Kantonese karpers in mijn bezit moest zien te krijgen uit de viskwekerij in Manilla. Ik bedankte hem voor zijn brief en antwoordde hem dat ik deze soort reeds kweekte en ik kon hem, als hij die nodig mocht hebben, voorzien van een groot aantal jonge Kantonese karpers. Mijn repliek moet hem enigszins van zijn stuk hebben gebracht, want een maand later werd ik op het Hoofdkantoor ontboden om de inhoud van mijn brief aan meneer van Pel te rechtvaardigen. Er was een brief

binnen gekomen, waarin de exacte datum en de viskwekerij in Manilla genoemd werd, waarvan ik de jonge vis had betrokken. Hij had onderstreept dat het absoluut onmogelijk was deze karpers, die slechts zes maanden oud waren, te kweken. Verder zou het mij niet toegestaan mogen worden onjuiste of verwarrende informatie in brieven of rapporten te vermelden. Met het verzoek een afspraak voor een bezoek aan mijn viskwekerij te brengen eindigde zijn brief.

Het probleem was, dat het hoofd van onze afdeling gewoon dacht dat ik, met mijn aanbod van jonge vis, hem had willen overbluffen, nadat ik vernomen had dat de heer van Pel een expert op dit gebied was.

We hadden een lang gesprek en ik nodigde beide heren uit om de volgende dag een bezoek te brengen aan onze viskwekerij om hen te laten zien dat ik kon leveren wat ik beloofd had. Ik vertelde ze er meteen maar bij dat het hoog tijd werd dat ze eens kwamen kijken naar wat ik uitvoerde met het geld dat aan mijn afdeling besteed werd.

De volgende dag werd een groot succes, toen we ze voor de eerste maal een rondleiding gaven in ons station en ze de jonge vis lieten zien. Ze waren zeer onder de indruk. Vanaf die tijd gaven ze me steeds rugdekking, bij alles wat ik nodig had voor mijn werk.

Aangezien ze begrepen dat ik nauwelijks tijd over had, werd het geaccepteerd dat het financiële management van de visserijafdeling in de toekomst door het Hoofdkantoor gedaan zou worden. Mijn onderafdeling was nog in de eerste fase van ontwikkeling en wettigde nog geen administratief schrijver. Ik was er niet voor opgeleid om een deel van de dag als pennelikker door te brengen. Er moest nog veel te veel werk verzet worden, zoals het aanleggen van meer visvijvers en de voorbereiding van de lessen voor de buitenwerkers. Een paar uur nadat hij ons Station bezocht had bood meneer van Pel, die diep onder de indruk was van ons werk, zijn welgemeende verontschuldigen aan.

Hij identificeerde de jonge kweekvissen als inderdaad behorend tot de Kantonese karpersoorten en gaf toe dat ons Station hier in de Pacific ver voor lag op andere Stations in dit deel van de wereld. We hadden dit binnen een periode van twee jaar gerealiseerd en er erg hard aan gewerkt om het van de grond te krijgen. We voelden ons trots met dit compliment. Zijn bezoek werd beëindigd met een ontmoeting op het Hoofdkantoor en zijn belofte dat hij uit het fonds van de Verenigde Naties, via de SPC, zou zorgen voor financiële steun. Hij gaf de aanbeveling dat ik officieel in dienst van de Visserij Sectie zou moeten komen. Toen Gonny dit hoorde vierden we dit samen daar ze zich immens trots voelde. Ze vertelde me echter niet dat ze zich vaak vreselijk in de put voelde zitten, en hoe ze vocht om door de dagen heen te komen.

ONDERWIJS IN WARRIS

Toen de Rooms-Katholieke Missiepost in Warris ons Hoofdkantoor vroeg of ze mij toestemming wilden verlenen dit gebied te bezoeken, werd me verzocht praktische know-how en lessen over de visteelt op de Missieschool te geven. Warris lag in een gebied van oorspronkelijk oerwoud, dicht tegen de grens van Papoea Nieuw Guinea. Het gebied kon alleen per vliegtuig bereikt worden. Er was ter plekke een lange smalle landingsbaan in het oerwoud uitgehakt.

Eénmaal per week onderhield een 'Twin Pioneer-toestel' het contact en landde er om de absoluut noodzakelijke dingen te brengen, en dat kon dan alleen maar als de wind gunstig was om te landen. Vaak moest een toestel vanwege de sterke zijwinden onverrichter zake terugkeren. Afhankelijk van het vliegschema kon het een week later weer geprobeerd worden.

Op een vrijdagmorgen vlogen ze me naar dit gebied toe in de hoop me een week later weer op te pikken.

Kort na mijn aankomst had ik een bijeenkomst met de in Warris gestationeerde missionarissen, die grote belangstelling toonden voor de constructie van vijvers en het kweken van vis. Ze hoopten dat zo'n project de beschikbaarheid van eiwitten in deze streek krachtig zou bevorderen, te beginnen met hun school. Ze hadden over ons werk gehoord van missionarissen uit Hollandia die, met hun eigen schoolklassen, een bezoek aan onze visvijvers in Jabasso hadden gebracht. Hun enthousiasme was zo groot dat ze direct de volgende ochtend al hun leerlingen hadden laten aantreden met hakken, schoffels en alle gereedschappen die ze dachten nodig te hebben. Nooit tevoren had ik gezien dat een visvijver zo snel uitgegraven werd. Nog voor dat we klaar waren met precies de goede plaats aan te wijzen, wierpen deze leerlingen zich letterlijk op de klus. Jongens en meisjes van alle leeftijden groeven de grond uit, en droegen de losgewoelde grond en stenen uit de kuil om een stevige beschermende wal rond de plek te bouwen tegen overstromingen. Deze kinderen hadden zelfs niet de geringste aanmoediging nodig. Tijdens de ochtenduren werkten ze regelmatig aan de vijver, terwijl ze gedurende de middaguren mijn lessen over het kweken van vis en instructie over landbouwtechnieken volgden. Er was altijd een onderwijzer aanwezig voor het geval zich taalproblemen zouden voordoen.

Op vrijdag stond ik weer op de landingsbaan te wachten, gereed

voor de terugvlucht naar Sentani. Zodra ik bericht van ze kreeg dat de visvijver klaar was en het water tekenen van leven vertoonde, zou ik de Missiepost opnieuw bezoeken, en een partij jonge vis voor ze meenemen om hun vijver te bevoorraden.

Het was een vermoeiende week geweest en ik was blij dat ik naar huis kon terugkeren. Toen het vliegtuig echter arriveerde vloog het twee maal over de open plek in het oerwoud, om daarna met heen en weer wiegende vleugeltips over te vliegen, ten teken dat het onmogelijk was om naar beneden te komen en te landen. Daarna vloog hij nogmaals over en herhaalde de piloot zijn boodschap voor hij met zijn kist naar Sentani terugkeerde.

Ik zat weer voor een week vast. Het vliegtuig kon alleen volgens de dienstregeling op vrijdag langs komen, en ik kon alleen maar hopen dat de wind niet weer tussenbeide zou komen.

Gonny had in Sentani bij de landingsbaan op me staan wachten. Daar vertelden ze haar dat het vliegtuig niet had kunnen landen en dat ze het een week later nog eens zouden proberen. Eén van de luchthavenemploye's vertelde Gonny ook dat ze zich geen zorgen hoefde te maken. Hoogst waarschijnlijk zou ik nu wel naar huis zijn gaan lopen.

Een week later landde het vliegtuig en pikte me op, maar ditmaal stond Gonny me niet op te wachten. Ze was thuis gebleven en had zich de hele week zorgen gemaakt. Ze was bang geworden en had werkelijk gedacht dat ik misschien besloten had inderdaad maar naar huis te lopen.

Ze wist dat het mogelijk was om een tocht van Warris naar Hollandia in ongeveer 7 dagen te lopen, maar alleen wanneer de weeromstandigheden zeer gunstig waren. Het was bekend dat mensen dat eerder geprobeerd hadden. Eén was in een bandjir omgekomen. Gonny wist inmiddels ook dat ik twee maal eerder verdwaald was geraakt. Eén keer in de Geelvinckbaai en eenmaal in het Nimboraan gebied. Kopieën van mijn verslagen bewaarde ik thuis, en Gonny had ze allemaal gelezen.

RAMPSPOED

Toen ik thuis arriveerde was ze nerveus en gespannen. Het feit dat ik een week over tijd was moet haar depressie hebben doen toenemen. Alhoewel niemand wist dat die bestond, omdat ze er nooit over sprak. Ze zei alleen dat haar zenuwen opspeelden. Gonny probeerde altijd haar problemen zelf uit te zoeken, ze wilde niet dat andere mensen zich zorgen over haar zouden maken. Het was een halsstarrige karaktertrek die steeds weer haar terugval bewerkstelligde. Als ze de problemen niet meer het hoofd kon bieden gaf ze het toe, maar dan was het al te laat om haar te helpen.

Papoea's hadden de gewoonte bepaalde stukken land af te branden als ze een nieuw stuk land wilden gaan bewerken. Soms ook alleen maar voor de lol, of met het doel te kunnen jagen.

Zo nu en dan werd hetzelfde gedaan langs de Sentani-weg. We hadden het zelf nooit mee gemaakt. We waren dan ook ontzet toen op een zaterdag de laagste hellingen van de Mac Arthur heuvels in brand werden gestoken om op kleine dieren, hoofdzakelijk knagend wild, jacht te maken. Tengevolge van de droogte en aangewakkerd door sterke winden liep het vuur uit de hand. Toen we onderzochten waar de dikke rookwolken, die inmiddels Ifar omhulden, vandaan kwamen, zagen we tot ons afgrijzen een enorme vlammenzee in de dalen woeden en heuvelopwaarts kruipen in de richting van Ifar. Het ging vergezeld van een oorverdovend gekraak van brandende struiken en bomen. Het vuur veroorzaakte bij veel mensen paniek. Vooral de vrouwen waren doodsbang. Gonny was wit van angst. Aan de vrouwen werd meegedeeld dat ze buitenshuis moesten blijven en emmers water bij de hand moesten houden, voor het geval ze water nodig hadden. De meeste mannen bevochten het vuur met takken en tuinslangen, waarmee ze de huizen langs de rand van het plateau nat hielden. We konden echter niet voorkomen dat aan de buitenkant de verf van de windschermen afbladderde. Met bloeddoorlopen ogen vanwege de dikke rook konden we nauwelijks iets zien. We vochten uren. Gelukkig viel er niet één huis ten prooi aan de vlammen.

Veel slangen hadden geprobeerd aan het vuur te ontsnappen en ze gleden tussen onze voeten door om onder de huizen of in onze tuinen te verdwijnen. We hebben nooit geweten dat er zoveel slangen op de hellingen een schuilplaats hadden. Papoea's bestreden de vlammen blootsvoets, maar niemand werd gebeten.

Veel vrouwen hadden dagen nodig om weer tot rust te komen. Die dag was voor Gonny ook een nachtmerrie geweest en het bracht haar dicht bij een zenuwinzinking.

Na het vuur kregen we te maken met de slangen die tussen en onder onze huizen een goed heenkomen hadden gezocht. Iedereen was er dagen van ondersteboven.

Een paar dagen na de brand spoelde een stortbui de as weg, en binnen de kortste tijd lagen de geblakerde heuvels er weer groen bij.

Rampen deden ook een aanslag op de gevoelens van Gonny. Een plotselinge katastrofe met het vliegtuig 'de Neutron' te Biak veroorzaakte veel ellende.

Iedereen werd door de ramp in rouw gedompeld, daar we allemaal wel slachtoffers kenden. In een kleine gemeenschap als Ifar moest iedereen elkaar wel kennen. Er waren heel veel slachtoffers. Het hele gezin dat in een nissenhut achter ons woonde kwam bij de ramp om. Eén van de zoons die in Holland studeerde werd gespaard. Dat gold ook voor de grootmoeder die in Ifar was gebleven om op het huis te passen. Deze oma had het gezin nog wel gesmeekt om niet mee te gaan met deze speciale vlucht. In een droom had ze klaarblijkelijk 'gezien', dat het toestel tijdens de vlucht zou verongelukken en dat er veel slachtoffers zouden vallen. Volgens haar vrienden was ze met de helm geboren en 'zag' ze vaak dingen vóór ze gebeurden. Al haar familieleden die aan boord van dit toestel waren gegaan kwamen om.

Zo nu en dan ging Gonny naar haar toe om haar te troosten in haar verdriet en eenzaamheid. Gelukkig hoefde ik me geen zorgen te maken dat Gonny eenzaam zou zijn. Ze had veel vrienden dicht in de buurt die ze dikwijls bezocht en die op hun beurt regelmatig bij Gonny voor een praatje binnen wipten.

Mijn werk vereiste nu eenmaal dat ik zo nu en dan een korte trip maakte. De langdurige jungletochten die ik vroeger maakte behoorden echter tot het verleden. Eenzaamheid veroorzaakte op de één of andere manier bij mensen in Nieuw Guinea vaak zenuwziekten. Sommige van hen werden naar Holland teruggevlogen, nadat ze 'mata glab' (oerwoud-geluk) hadden gekregen. Echtgenoten waren nogal eens voor langere perioden in de jungle, en buitenposten werden begrijpelijkerwijs bemand door vrijzellen. Deze mensen moesten echter ook jaren van eenzaamheid het hoofd weten te bieden. Meestal waren zij de enige blanken in hun gebied. Hitte en de benauwende vochtigheid eisten hun tol onder de sterkste persoonlijkheden. Een vaste post was meestal iets ongehoords in het oerwoud.

Tijdens één van onze tochten langs de kust meerden we de barkas af aan een gedeeltelijk verrotte steiger, die volledig in elkaar stortte toen we weer vertrokken.

Toen we aankwamen werd een Hollandse vlag gehezen om ons te verwelkomen en bij de ontscheping werden we officieel begroet door een oud-soldaat van Nederlandse herkomst. Wat ons echter als zeer vreemd opviel was het feit dat hij ons gekleed in zijn officiële uniformjas en pet verwelkomde, en verder alleen onder de gordel een helder roodgekleurde 'tjawat' (lendedoek) droeg. Verder was hij barrevoets. Klaarblijkelijk was er met deze kerel iets goed misgegaan. Hij was ge-

deeltelijk inboorling geworden. Koos en ik keken elkaar eens aan en besloten onze bevindingen aan Hollandia te melden. Deze kerel moest met spoed teruggebracht worden naar de beschaafde wereld, en een ticket voor het vliegtuig naar Holland krijgen.

Ergens anders in de jungle had een man bitter geklaagd over de wijze waarop zijn huis tijdens de regen lekte. Allerlei adviezen om zijn dak te repareren waren aan zijn adres verzonden. Niets scheen echter de lekkage te doen ophouden. Er bleven verbitterde klachten uit deze post komen. Tenslotte besloot het Departement een onderhoudsmonteur er naar toe te sturen om het probleem te onderzoeken en de reparatie te verrichten. Daar aangekomen ontdekte de monteur dat de man die daar woonde in zijn vrije tijd op zijn stretcher lag en zichzelf bezig hield met vliegen van het plafond te schieten. Er werden meer dan honderd gaten geteld en de kamer lekte inderdaad als de spreekwoordelijke zeef. Deze arme kerel werd met spoed naar Holland teruggezonden.

Met niets anders dan inboorlingen en jungle om zich heen was hij ook het slachtoffer van 'mata glab' geworden.

Op een zaterdagse bijeenkomst in de club te Hollandia, spraken we vrolijk over een enorme ruzie die in één van de buitenposten gaande was. Verschillende Departementen hadden continu een stroom van briefkopieën ontvangen waarin een aantal mensen elkaar verweten dat ze hun plicht verzaakten. Volgens de brieven waren, behalve een plaatselijke inheemse ambtenaar, een verpleegster, de postmeester, de havenmeester, het hoofd van de politie en ook de politierechter erbij betrokken. Er bleven klachten binnen komen, maar werkelijk niemand begreep waar het allemaal over ging. Een meisje dat als secretaresse werkzaam was en vlakbij ons aan een tafeltje zat had ons horen praten en lachen over die ruzieënde mensen. Ze kwam naar onze tafel toe en deelde ons mee dat het onmogelijk was dat mensen in die streek problemen met elkaar hadden, omdat die buitenpost maar door één persoon bemand werd. De volgende dag werd een vliegtuig gecharterd om die knaap op te halen.

Handelend in de verschillende functies die hij moest uitoefenen, had hij zichzelf verweten dat hij alle functies die hij verondersteld werd uit te oefenen, verwaarloosd had.

De kleine vliegtuigen, zoals de 'Twin Pioneer' en de 'Beaver' waren uitstekend geschikt voor transport in Nieuw Guinea. Vooral de laatste, die snel aangepast kon worden voor landingen op het water kon ons, waar we ook maar wilden zijn in de jungle, vlot afzetten.

De 'Catalina' vliegboot scheen meer geschikt te zijn voor gebruik langs de kust. Wij gaven aan de kleine toestellen de voorkeur boven de grotere vliegtuigen. Het was een genot om laag over een bepaald gebied te vliegen en op die manier het land te observeren, en op een simpele landingsbaan die uit de jungle uitgehakt was te landen. Daar stond tegenover dat de intercontinentale vliegtuigen over grote afstanden juist een veel gerieflijker transportmiddel waren. We moesten er

wel eens gebruik van maken, maar we waren meer gesteld op onze 'oerwoudsprinkhanen'. Bovendien waren de internationale luchthavens 'bijenkorven', volgepakt met haastige mensen, die vaak gefrustreerd werden wanneer bagage achter gebleven was, of als ze naar hun kinderen moesten zoeken. Wij gaven de voorkeur aan de stilte van de landingsbanen in het oerwoud en voelden ons weer thuis als we de typische geluiden hoorden die door de jungle-bewoners gemaakt werden.

We hadden vooral een hekel aan de luchthavens van Parijs, Londen, Frankfurt en Rome. Je moest altijd strijd leveren om een bagagewagentje te pakken te krijgen, lange afstanden lopen, om tenslotte de bus naar het centrum van de stad ook nog te missen. Voor mij was het geen vacantiedag als ik op de volgende bus moest wachten, afgeladen met bagage en volgepropt met mensen die het zweet in hun hemd hadden staan. Als Gonny op onze koffers paste moest ik door de vertrek- of aankomsthal rennen, die volgepakt waren met al even gehaaste mensen, om de juiste balie te vinden. Eerst moesten we inboeken en bevestiging zien te krijgen dat we voor de volgende vlucht aangemeld stonden, en daarna wilden we een deel van onze bagage in een kluis opbergen. Gonny pakte de koffers altijd op een praktische manier, zodat we maar één koffer nodig hadden voor de dagen dat we onze reis moesten onderbreken. De rest stopten we dan in een kluis op die speciale afdeling van de luchthaven vanwaar de volgende vlucht zou vertrekken. Dat kwam zelden op die wijze uit. Je bent altijd slachtoffer van veranderingen in de plaats van vertrek. Onze bagage stond dan in een kluis aan het ene eind van de luchthaven, terwijl het vliegtuig plotseling moest vertrekken van het andere eind. Een bagagewagentje in een volle vertrekhal vinden staat gelijk met het spreekwoordelijke vinden van een speld in een hooiberg. Wanneer je eindelijk het geluk had een bagagewagentje te vinden en het voor elkaar kreeg om op het laatste moment door de controle te slippen om aan boord van het vliegtuig te gaan was je een zenuwinzinking nabij.

Ten gevolge van Gonny's gewrichtsklachten in latere jaren kon ze de zware koffers niet voor haar rekening nemen. Ik werd dus automatisch de pakezel en ik had een hekel aan dit onvermijdelijke deel van onze reizen. Ik liet haar beloven me tijdens het eerste uur van een vliegtocht te negeren tot ik weer ontspannen was. Maar zo gauw het vliegtuig op de juiste hoogte gearriveerd was en vlak trok keken we elkaar aan en schoten we weer in de lach.

Tijdens de daling was Gonny altijd verstijfd van angst en hield ze zich vast aan mijn arm, waarop haar vingers afdrukken achterlieten. Gedurende de vlucht genoot ze volop.

Aanvankelijk probeerde ik tevergeefs onze hoeveelheid bagage in te perken. Er was altijd weer die andere japon (die nooit gedragen werd) die nog ingepakt moest worden. Daar Gonny altijd op de meest uiteenlopende wijze haar weinige tekortkomingen, die alleen betrekking hadden op haar lichamelijke gebreken en krachten, goedmaakte, had ik niet het recht haar hierover verwijten te maken, en dus sleepte ik

de rugbrekende bagage van hot naar her, waar we ook naar toe gingen. De aankomst op Schiphol was altijd weer een grote verademing. Onze bagage zou automatisch in de aankomsthal arriveren, en we hoefden niet door eindeloze gangen te lopen. Een rollende vloer voor voetgangers bracht ons tot vlak bij de uitgang, waar familieleden de twee 'vreemdelingen' onder hun hoede namen en voor de bagage zorgden.

Op Schiphol kwamen we nooit vermoeid bij de uitgang aan. Dat nam niet weg dat we pas weer volledig gelukkig waren als we op onze thuishaven in Nieuw Guinea landden. Dat was de plaats waar we thuis hoorden en waar vrienden op ons zouden wachten. Hier zou niemand aanmerkingen maken op de mogelijk wat conservatieve manier waarop we ons kleedden, of de enigszins Engelse aanblik die wij boden. Goed, natuurlijk woonden we in een door de Engelsen gedomineerd land en kleedden we ons dienovereenkomstig, vooral toen wij jaren later in Rhodesië woonden en werkten.

Op onze reizen hebben we veel grote steden, waar luchthavens gevestigd waren en waar de tussenstop lang genoeg duurde, bezocht.

Beiroet was één van de fraaiste en indrukwekkendste steden waar we in de jaren vijftig genoten van een wandeling over de brede boulevards.

Karachi, in Pakistan, was ook zo'n plaats waar we een tussenlanding maakten. Bij het verlaten van het vliegtuig kreeg je het gevoel dat je een oven binnenstapte. Tegen de tijd dat we bij het hotel arriveerden vonden we dat we al genoeg van deze plaats gezien hadden. We brachten de tijd op ons gemak in het hotel door waar we beschutting konden vinden tegen de benauwende vochtigheid en hitte. We wilden ons fit voelen voor de tussenlanding in Bangkok, Thailand. We hadden ons voorgenomen een groot stuk van die stad te gaan bezichtigen. In Bangkok werden we ondergebracht in het 'Great Eastern Hotel'. We waren net een paar minuten op onze kamer of we werden al belegerd door kleine jongens die alles wat je maar wenste aanboden. Ze hadden radio's te huur, ze wilden een taxi voor je bellen, of een gids voor je opzoeken als je de stad wilde bekijken. Kortom, voor deze op zaken beluste jonge mensen scheen zelfs het onmogelijke mogelijk. Tenslotte konden we aan ze ontkomen en hielden met een ander stel een taxi aan, die ons ergens in het centrum van de stad afzette.

Om van deze stad te genieten kon je het beste een wandeling naar de brug over de Menan-rivier maken. Vanaf de brug zagen we de duizenden woonarken liggen. Ze vormden een drijvende stad langs de oevers. Verkopers in kleine bootjes, beladen met een grote variatie aan producten, voeren er tussendoor en bedreven een levendige handel, schijnbaar genietend van het pingelen, dat een integrerend onderdeel van hun handel vormde.

De huisvrouwen waren bezig met koken of deden andere huishoudelijke karweitjes, of ze baadden in de niet al te schoon uitzierende rivier, die beschouwd kon worden als een open riool. De bootbewoners

ontdeden zich van alles wat niet gewenst was door het gewoon in de rivier te smijten of het erin te lozen, waardoor het verder naar zee werd afgevoerd.

Temidden van deze vuiligheid baadden en visten de mensen alsof het de gewoonste zaak van de wereld was.

Ik had dit schouwspel jaren daarvoor al eens meegemaakt en wilde het nu aan Gonny laten zien.

Ze kon haar ogen nauwelijks geloven toen ze zag op welke manier deze mensen leefden en ook nog plezier in hun leven bleken te hebben.

We hadden geluk dat de 'ramboetan' (lichets) net in deze maand rijp waren. We kochten een paar trosjes van een koopman die vlakbij stond en die de sappige zoetheid van zijn bijzondere ramboetans aanpreef, zelfs nadat we er allang voor hadden betaald. Leunend op de balustrade van de brug knabbelden we van de vruchten, intussen naar de zenuwachtige drukte op de rivier kijkend. De terugweg naar ons hotel legden we hoofdzakelijk te voet af. We genoten van de winkeliers, die met een emmer water uit hun winkel te voorschijn kwamen en ter verkoeling snel even hun hoofd wisten, om vervolgens gauw weer naar hun handel terug te keren. Voordat we de volgende dag aan boord van het toestel naar Manilla stapten liet ik Gonny zien waar ik het zilveren sierraad, dat ik haar voor onze verloving gegeven had, op de kop had getikt.

Toen we eenmaal in het vliegtuig naar Manilla zaten overhandigde ze me een klein pakje dat een paar Siamese schakelmanchetknopen bevatte. Ze had ze in dezelfde winkel gekocht toen het haar beurt was om rond te snuffelen, terwijl ik op onze bagage bleef passen.

Gelukkig verliep onze vlucht naar Manilla zonder bijzondere gebeurtenissen. Bij een vorige gelegenheid had de piloot om een typhoon heen moeten vliegen.

Desondanks werd het toestel in dat gebied als een lege kist heen en weer geslingerd. Verschillende malen was het vliegtuig in een soort luchtzak terecht gekomen waarin het als een steen honderden meters naar beneden viel. Zelfs ik had me een beetje slapjes gevoeld, denkend aan de grote haaien die beneden ons de zee bevolkten.

Het gebeurde bovendien nog op een lange afstandsvlucht, toen ik voor de eerste maal de halve wereld rondreisde, dat ik een dergelijke luchtdoop meemaakte. Dan realiseer je je pas hoe ontzaglijk klein een vliegtuig eigenlijk is temidden van een woedende orkaan. Het was nogal een ruwe vlucht geweest, en dan vlogen we alleen nog maar langs de rand van een typhoon. Gonny zou tijdens een dergelijke vlucht doodsbang geweest zijn. Bij de minste of geringste beweging van het vliegtuig zou ze mijn arm al vastgegrepen hebben. Haar spanning nam alleen af als haar voeten weer de begane grond voelden, en ze een zucht van verlichting kon slaken. Het vereiste veel moed om op haar eentje een vliegreis te maken.

In later jaren, op een vacantiereis naar Durban, weigerde ze te vliegen en nam in plaats daarvan de Salisbury-Durban-bus.

We genoten enorm van Manilla en vermeden het Amerikaanse deel van de stad. We hielden ervan om het inheemse stuk te exploreren waar de continue bedrijvigheid dag en nacht doorging. Hier konden we ons tegoed doen aan tropische hapjes. Je kon ze tegen billijke prijzen overal langs de weg kopen. De mensen hadden er plezier in en voelden zich zeer vereerd als ze zagen hoe je van hun voedsel genoot. Ze kenden allemaal voldoende Engels om een kort praatje te maken, en stelden het zeer op prijs dat je naar hun deel van de stad kwam, in plaats van naar de bijna kille Amerikaanse sector te gaan.

Na onze wandeltocht rustten we, alvorens naar bed te gaan, op een bank vlak bij de kust uit. Vanaf die plek kon je de door de maan verlichte oceaan overzien.

In Caïro hadden we steeds een korte stop, waardoor ik nooit de kans kreeg de stad nader te bezichtigen. In de paar uur dat het toestel aan de grond bleef mocht niemand de luchthaven verlaten. In de koffiebar had ik echter altijd plezier. Een Egyptenaar, die op Faroek leek, serveerde aan één stuk door kleine kopjes sterke koffie. Hij prees zijn zwarte, extra gezoete koffie met een brede glimlach in gebroken maar begrijpelijk Hollands aan. Overdag was het er droog en heet, maar als je er 's nachts arriveerde merkte je hoe bitter koud het er kon zijn. Wanneer je Tokio vanuit de lucht nadert kan je volop genieten van de onmetelijke uitgestrektheid van deze Japanse metropool. De meeste gebouwen bestaan uit laagbouw. De ontvangst op de luchthaven was uitermate hoffelijk door nederig buigende grondstewardessen, die zich voornamelijk bezighouden met de snelle verzorging van koele drankjes en het begeleiden van ons naar de vele tax-free winkels. Natuurlijk hoopten ze dat wij onze valuta in hun winkels zouden besteden. Misschien werkten ze via bonusafspraken of werden we naar één van hun relaties geleid. Niettemin laten de meeste reizigers zich beetnemen in de belastingvrije winkels en verkwisten er hun geld. Voor Gonny kocht ik een paar oorbellen en een suikerlepel waarop de Japanse god van de hoop stond afgebeeld.

Met de bus reden we door het centrum van Tokio en werden we bij ons hotel afgezet. De ingang overbrugde een ondiepe en kristal heldere karpervijver, waarin een grote verscheidenheid van de meest exotische soorten zwommen. Bij het rijden door de stad scheen het verkeer zich op een chaotische manier in alle richtingen te bewegen zonder elkaar te hinderen, en waarbij ze zich niet om enige verkeersregel leken te bekommeren. Het verkeer bleef voortdurend in beweging. De chauffeurs vonden steeds weer openingen in de dikke rijen auto's. Het was verbazingwekkend om te zien hoe auto's afkomstig uit zijstraten, zonder dat de chauffeurs elkaar de huid vol scholden, het voor elkaar kregen de drukke straten over te steken.

Overal in Europa zou deze manier van rijden een ware revolutie hebben doen ontketenen. Maar hier in Tokio, met de oriëntale beleefdheid en berusting, lieten ze elkaar voorgaan.

Toen we in de buurt kwamen van Tokio's imitatie van de Eiffeltoren

veegde een plotselinge stortbui de straat, waarop zich vele voetgangers en fietsers bevonden, binnen een paar seconden schoon. De mensen vluchtten gewoon de winkels binnen.

Met Japanse trots werd ons verteld dat de toren van Tokio net iets hoger was dan degene die in Parijs stond. Hoe electriciens en andere technici kop en staart van de kabels en bedrading, die schots en scheef over de wegen liepen en één groot spinnenweb vormden, konden onderscheiden ging mijn bevattingsvermogen ver te boven. Het kan zijn dat het systeem in later jaren gemoderniseerd is, maar toen ik er een jaar later weer terugkwam was alles nog precies hetzelfde.

Een bezoek aan de tempels, waar mensen voor een kort gebed of voor offergave aan hun Boeddha in- en uitliepen, was de moeite waard. Plezierig was ook een wandeling die over een aantal zeer fraai geconstrueerde bruggen voerde. Open bruggen met een aantal bogen boden de voetgangers bij iedere stap die zij zetten weer een andere aanblik. Sprookjesachtige bruggen overspanden grote vijvers vlak boven de oppervlakte van het water, waardoor de mensen er op hun gemak overheen konden wandelen en konden genieten van de kersenbloesem, die langs de vijvers bloeiden. Ergens zagen we een oude hovenier, die op de top van een hoge bamboeladder de takken van een volledig uitgegroeide ananasboom, die het decor vormde voor een theehuis, zorgvuldig snoeide. Nadat hij een paar kleine scheuten weggesnoeid had, krom hij naar beneden om de kroon een tijdje te bekijken, om vervolgens de eindeloos lange ladder weer op te klimmen teneinde een andere tak te kunnen snoeien. Dit snoeien werd alleen door kunstenaars gedaan. Alles werd door mensenhanden verricht en met grote zorg werd er een kunstwerk van gemaakt.

Stijlvolle theehuizen met een open uitzicht op de aangrenzende vijvers trokken altijd genoeg geregelde klanten die er rustig konden genieten van hun thee, waarbij ze dromerig naar de goudkarpers staarden.

Als je keek naar de wijze waarop deze mensen zich gedroegen, was het bijna niet te geloven dat ze zich met zo'n wreedheid en gewelddadigheid in een bloedige oorlog hadden gestort, zonder rekening te houden met de meest elementaire rechten van de mens.

Gelukkig moesten we maar één keer een overstap maken bij een vlucht via Basra. De geconcentreerde hitte van het hele Perzische Golf-gebied scheen op deze stad neer te dalen. We waren zielsgelukkig dat de tussenstop maar enkele uren in beslag nam om enkele passagiers te laten uitstappen en opnieuw brandstof te tanken. Het lopen van de korte afstand van het vliegtuig naar het luchthavengebouw was al voldoende om je uit te putten. Niemand had er behoefte aan om de woestijn en de olie-installaties die in de zon stonden te blakeren te bezichtigen. We voelden ons veel beter nadat er wat ijsskoude drankjes waren geserveerd. Grote Amerikaanse woestelingen domineerden de

plaats. Ze werkten waarschijnlijk allemaal bij de olievelden. Als een woestijn mensen aantrekt gaat het alleen om geld.

De vlucht van Amsterdam via Anchorage naar Tokio leek een eeuwigheid te duren.

Op mijn eerste tocht hadden we een tussenlanding in Reijkjavik op IJsland. Zonder ook maar enig probleem zette de piloot het toestel aan de grond, op wat naar mijn idee een solide bevroren ijsbaan leek die helder in de lichten van het vliegtuig schitterde. Daar het bitter koud was waren we blij dat we slechts een paar uur in deze bevroren wereld hoefden door te brengen. Dat we er weinig vanaf wisten bleek wel, want toen we in Anchorage aankwamen was de temperatuur gedaald tot -40°C .

Na het inzetten voor de landing te Anchorage vlogen we eerst over en langs een gedeelte van een enorme grote bergketen. Deze onherbergzaam uitzierende bergen waren bedekt met sneeuw en ijs. Vanaf deze hoogte was er geen groen takje te bekennen dat de aanwezigheid van bomen zou aanduiden.

De captain kondigde over de intercom opgewekt aan dat het 4.00 uur in de morgen was en dat de buitentemperatuur, ondanks het feit dat deze bevroren wereld in het zonlicht baadde, -40°C zou zijn. Het is een griezelige ervaring om uit een vliegtuig te stappen in een gebied dat alleen door sneeuw en ijs omringd is. We haastten ons de korte afstand die ons van de aankomsthal scheidde snel af te leggen. Binnen enkele seconden drong de intense kou door onze tropische overjassen heen en we voelden dat onze neusgaten verstopt raakten door de ijsdeeltjes die we inademden.

In het restaurant wachtte ons nog een nieuwe verrassing. Het ontbijt werd geserveerd en begon met een glas ijskoud vruchtensap, gevolgd door cornflakes in eveneens ijskoude melk uit de koelkast. Het was de kenmerkende manier waarop Amerikanen hun ontbijt nuttigen, ongeacht de klimatologische omstandigheden. We werden wat optimistischer over onze overlevingskansen toen deze koude kost gevolgd werd door een grote portie gebakken spek, eieren en worstjes, die nog sputterden op onze borden. Persoonlijk was ik ervan overtuigd dat het eerste worstje nodig was om een bevroren slokdarm te laten ontdooien en open te krijgen voor de rest die nog moest volgen.

De afmetingen van het Amerikaanse personeel dat de aankomsthal binnenkam verwonderde ons. Het waren inderdaad zeer grote kerels. Maar toen ze binnen waren en de ene jas na de andere uittrokken, keerden de normale proporties weer terug. Een handelaar in dames- en herenkleding zou in Alaska een goudmijn hebben. Hier kon je aan één en dezelfde persoon een hoeveelheid kleren verkopen, waarmee je ergens anders een dozijn mensen kon kleden. Dat de bezoldiging hoog was kon je buiten zien. Een dichtbij gelegen auto-park stond vol met grote station-wagens, en op de luchthaven stonden een groot aantal particuliere vliegtuigjes geparkeerd. Afhankelijk van het seizoen konden ze voor vis- of jachtochten in de bergketens worden gebruikt, en

voor een bezoek aan vrienden die ergens in dit gebied woonden. Bulldozers waren non-stop bezig de bevroren betonnen landingsbanen sneeuwvrij te houden, aangezien plotselinge sneeuwstormen de gewoonste zaak van de wereld waren. Hoge muren van compacte sneeuw scheidde de verschillende start- en landingsbanen van elkaar en deden de bulldozers op miniatuurwagentjes lijken.

Plotselinge verblindende sneeuwstormen waren niet ongewoon. Daar was ik op een andere vlucht van Manilla, via Anchorage, naar Amsterdam getuige van. Waar eerst nog geen zuchtje wind te bekennen was, moesten we even later bijna naar het vliegtuig rennen en aan boord klimmen, tengevolge van een sneeuwstorm-melding die binnen enkele uren Anchorage zou bereiken. Het ene vliegtuig na het andere taxiëde snel naar de startbaan, en stegen vlak na elkaar op in een storm die ons trof nog vóór we van de grond kwamen. We vlogen over de Noordpool en hadden verder een ongestoorde vlucht. Het gebied omvatte alleen immense ijsvlakten en uitgestrekte donkere gebieden van open water. Als we hier voor een noodlanding naar beneden moesten schatten wij onze overlevingskansen op nihil.

Alleen fantastisch hoge salarissen trokken een bepaald slag avonturiers aan om in deze arctische gebieden te werken. Volgens sommige van deze mensen werkten ze 6 maanden aan één stuk, waarna ze ongeveer 6 maanden doorbrachten aan de stranden van Florida, waarbij ze zich miljonairs voelden. Vaak keerden ze dan platzak terug naar de bevroren woestenij om er weer een half jaar te gaan ploeteren.

Wat mij betreft, ik gaf de voorkeur aan de jungle voor minder geld.

ONDERZOEK IN DE BALIEMVALLEI

Teneinde verslag uit te kunnen brengen over mogelijke verbeteringen in hun landbouwtechniek, en de introductie van vis als extra eiwitbron, werd ik naar de Baliem-vallei gevlogen. Daar er al een kleine kwekerij voor de introductie van nieuwe gewassen was opgezet, nam ik mijn assistent Daniël uit Sentani mee. Ik had hem verteld wat er van hem verwacht werd. Hij moest naar de Gouvernementspost in Wamena overgebracht worden, waar ik hem kon introduceren bij de mensen van de Dani-stam en verder kon hij naar bevind van zaken handelen. Als hij het daar niet naar zijn zin had, of als de mensen hem daar niet zouden accepteren, zou hij terugkomen naar Sentani. Op onze vlucht van Sentani naar de Centrale Hooglanden hadden we eerst een tussenstop bij Bokondini, waar post en andere goederen afgeleverd moesten worden. De piloot moest ook een paar inheemse politiemannen oppikken om ze naar de Baliem-vallei over te brengen. Ik had de vorige dag met een Dakota direct naar Wamena kunnen vliegen, maar ik gaf de voorkeur aan het vliegen met de 'Twin Pioneer'. De Dakota vervoerde ook een aantal paarden en ik voelde er niets voor de kans te lopen dat deze paarden ineens zouden schrikken en gaten in de romp van het vliegtuig zouden trappen. Hoewel deze kisten zeer betrouwbaar waren kon er met deze oude oorlogsvliegtuigen van alles gebeuren. De ontvangst in Bokondini bestond grotendeels uit krijgslieden, bewapend met buitengewoon lange speren. Lang geleden hadden ze waarschijnlijk bij bloedige twisten geleerd dat hun overlevingskansen veel beter waren als je langere speren had dan de vijand. Bij een vijandelijk treffen tussen stammen was de kans om een ander het eerst met een speer te doorboren aanzienlijk groter.

Naarmate we dieper de Centrale Hooglanden invlogen naderden we Wamena steeds dichtter, totdat we de landingsstrook voor ons zagen liggen en het toestel aan de grond gezet kon worden. Wamena was de belangrijkste Gouvernementspost voor dit gebied.

Het was nauwelijks te geloven dat een landrover ons van de landingsbaan ophaalde, en het vervoer naar het huis van de Districts-commissaris verzorgde. Het was op z'n hoogst 200 meter en naar ik later vernam de enige bestaande weg in de hele vallei.

De paarden waren ook veilig aangekomen onder het toezien oog van een in België geboren veeteeltambtenaar. Deze paarden waren getraind op de veefokkerij van Kota-Nica en waren bestemd als rijdier

voor de plaatselijke inheemse politiemensen voor hun werkzaamheden in deze vallei.

De nogal gespannen DC meneer Consalvez bracht ons onder in een leegstaande kamer van zijn huis, waar hijzelf als vrijgezel leefde. Op onze vraag waarom hij een geladen revolver in zijn hand had, vertelde hij dat er net een eind aan een stammenoorlog was gekomen. Hoewel de situatie nog zeer gespannen was zouden de ceremonieën, waarin vrede gesloten werd, de volgende dag beginnen.

Buiten, waar een paar twistende Papoea's zich hadden verzameld, joeg de DC ze met een hysterisch gekrijs en in de lucht schietend uiteen. We ontkwamen niet aan de indruk dat het hoog tijd voor hem werd een rustpauze aan de kust door te brengen om weer wat gewone mensen te ontmoeten. Guido, de Belg, en ik besloten het gebied te verkennen, om uit te vinden wat er aan de hand was.

Waar we ook kwamen overal troffen we ontspannen en lachende mensen aan, die zichzelf geweldig vermaakten. De brede rivier, die door de vallei meanderde, zorgde voor een natuurlijk grensgebied en was een barricade tussen de altijd met elkaar overhoop liggende stammen.

Aan beide kanten van de rivieroeveren hadden zich grote groepen mensen van verschillende stammen verzameld. Ik merkte dat er een volledig ontspannen sfeer heerste. Ze waren veel eerder in een feestelijke stemming. De twee strijdende stammen die tegenover elkaar stonden met de brede Baliem-rivier tussen hen in, zongen elkaar toe en maakten met hun handen en lichamen allerlei gebaren. Met het tonen van hun open handen toonden ze aan: "We hebben geen wapens en komen in vrede".

De vrouwen en meisjes maakten met hun lichamen nogal ondeugende en wulpsse gebaren, die niets meer aan de fantasie overlieten.

Alleen groepen van het tegengestelde geslacht keken naar elkaar en werden beschermd door hun eigen stambewakers, die bewapend waren met vechtknotten. Gehuwde vrouwen konden door het dragen van andere rokjes gemakkelijk van de jonge ongehuwde vrouwen onderscheiden worden. Veel van de vrouwen misten één of meerdere vingerkootjes. Ik kwam er achter dat iedere keer wanneer een vrouw in de rouw was, de gewoonte vereiste dat er één vingerkootje afgehakt werd. Het was niet zeldzaam vrouwen te ontdekken, die alleen nog maar een duim aan één van hun handen over hadden. De andere vingers waren volledig verdwenen. De duim werd nooit afgehakt omdat deze onontbeerlijk was voor het hanteren van tuingereedschappen. Van mannen werden nooit vingers verwijderd. Zij waren de krijgslieden en verdedigers van de stam. Zij moesten over een volledige handvaardigheid beschikken om hun bogen, pijlen en speren te kunnen hanteren.

Feestelijkheden duurden altijd verscheidene dagen tot een week en gingen 's nachts door. Wanneer de schemer inviel gebruikten de mensen stokken waarvan de bast was verwijderd. Deze stokken waren dui-

delijk zichtbaar en stelden hen in staat elkaars gebaren te zien. Aangezien het zingen en dansen de hele nacht doorging, moesten de ouderen en de jonge mensen zorg dragen voor het regelmatig verstrekken van voedsel uit de dorpskeukens. De hoeveelheid rook die geproduceerd werd duidde erop dat hun kachels op volle kracht gestookt werden.

Op een open veld in Wamena dansten groepen vrouwen op een nogal houterige, ritmische wijze onder leiding van een oud stamhoofd. Krijgers die het ritme ook volgden en rond de vrouwen renden en sprongen vormden op deze manier een beschermende cirkel. Krijgshoofden en dorpsoudsten zaten in het gras naar deze dansen te kijken. Sommigen van deze dansende krijgers hadden zichzelf met witte klei beschilderd om de indruk te wekken dat zij een lange of korte broek droegen. Het was de laatste mode om de wijze waarop wij gekleed waren na te bootsen. Vrouwen in de rouw konden makkelijk herkend worden omdat ze zichzelf met klei beschilderd hadden.

Dit keer was de stammenoorlog begonnen ten gevolge van een doodgewone moordpartij. Ongeveer een half dozijn mannen waren, nadat ze voor een maaltijd uitgenodigd waren, de rivier overgestoken. Terwijl ze van hun eten genoten werden ze plotseling overvallen en door hun gastheren vermoord, als vergelding voor iets dat in het verleden had plaats gevonden.

Deze stam stond algemeen bekend als de moordenaars van de vallei. Een vallei waaraan nogal eens gerefereerd werd als de 'sangrila' van Nieuw Guinea. De dag na onze aankomst werden enkele van de moordenaars binnen gebracht en tijdelijk gevangen gezet. Politie-aanklagers hadden de namen doorgegeven aan de DC. Aangezien geld geen rol van betekenis speelde tussen de stammen werd er altijd in natura betaald. Felrode stukjes materiaal (katoen) werden door iedereen zeer op prijs gesteld. Wij hadden een paar zakken vol Kauri-schelpen van de kust meegebracht. Van deze partij kon de DC voor bewezen diensten uitbetalen. Dorpsoudsten zouden de schelpen sorteren op grond van hun waarde. Dit werd altijd eindeloos besproken. Pas daarna kon men beginnen met het ruilen voor datgene wat men wilde kopen. Ik ruilde een hakbijl uit het 'stenen tijdperk' voor een stalen hakbijl die ik had meegebracht. Datzelfde deed ik met een mes, nadat ik ze de werking van de moderne gereedschappen had gedemonstreerd. Wat je allemaal met deze gereedschappen kon doen maakte een eindeloze indruk op deze mensen. Vervolgens maakte ik een orderbriefje om Daniël van een goede voorraad gereedschappen en zaden, uit onze winkel op 'Weversdorp', te kunnen voorzien. Ik betaalde met Kauri-schelpen ook een aantal kerels die in dit gebied als gids dienst deden. Een werkelijk woest uitzienend persoon scheen me ogenblikkelijk te mogen, wierp zichzelf vervolgens als leider op, en begeleidde me op een tocht langs verschillende dorpen. Hij nam me ook mee naar een gedeelte van niemandsland, waar platgebrande dorpen stille getuigen

vormden van de verwoestingen, die het resultaat waren van het laatste treffen tussen de stammen.

Niemand van ons verstond ook maar één woord van wat de ander zei, maar met onze gebarentaal begrepen we elkaar volledig. We hadden er groot plezier om. Vóór ik vertrok stonden ze erop dat ik eerst leerde hoe je mensen als vriend moest ontmoeten en begroeten. Dit wordt alleen met open handen gedaan om te laten zien dat er geen wapens verborgen worden gehouden en dat men met vredelievende bedoelingen komt. Je moet nooit handen schudden. In plaats daarvan wordt de pols zacht naar zich toegehaald en glijdt de hand naar het bovenste gedeelte van de onderarm, zonder daarbij enige kracht uit te oefenen. Dit gebaar bezegelt de vriendschap. Handen schudden betekent de hand van de ander vastgrijpen en dit gebaar staat gelijk aan een oorlogsverklaring. Het betekent dat je de ander buiten gevecht probeert te stellen. De hand moet altijd vrij zijn voor een ogenblikkelijke verdediging. Nadat mijn nieuwe vrienden zich allemaal overtuigd hadden van de nieuwe manier waarop ik hen mijn vriendschap betuigde gingen we op pad. Naar wat ik uit hun gebaren, hun glimlachen en hun gesprekken kon opmaken, hoorde ik nu bij hen en was net zo veilig als waar dan ook ter wereld.

De meeste dorpen werden langs de rivier gebouwd en werden beschermd met een omheining van scherp gepunte hardhouten palen. Om deze scherpe punten aan het directe gezicht te onttrekken werden ze met een dikke laag droog gras bedekt.

Over het algemeen bestond een dorp uit tenminste twee lange lage gebouwen en verschillende, uit twee woonlagen bestaande, ronde hutten. Alle woningen waren met riet bedekt. Als aan de zijkanten van één van de huizen tabaksplanten groeiden, kon je er bijna zeker van zijn dat de keuken voor koude en regenachtige dagen binnenshuis lag. Op zulke dagen kon deze gebruikt worden voor gezellige omgang met elkaar. Het andere lange lage gebouw, waar langs de zijkanten geen tabaksplanten groeiden, duidde op de aanwezigheid van een varkenskot van de stam. Vanuit de keuken had je zicht op de tabaksplanten en kon je ze beschermen, maar bij de varkensstal zouden de zwijnen ze vernielen.

In de Baliem-vallei gold tabak als handelswaar. De tabak die hier vandaan kwam had verreweg de voorkeur in de kustgebieden, en in de Baliem-vallei had je Kaurischelpen nodig als gangbaar betaalmiddel.

Het aantal ronde hutten was afhankelijk van het aantal mensen dat in de stam woonde. Gezinsleven zoals wij dat kennen is daar onbekend en om praktische redenen onmogelijk. Vrouwen hadden hun eigen slaaphut, waarin de gehuwde vrouwen beneden sliepen. De jonge vrouwen sliepen boven om te voorkomen dat ze naar buiten zouden glippen om vriendjes te ontmoeten. Natuurlijk gebeurde het, net als overal elders in de wereld, dat jongens en meisjes elkaar ontmoetten. Maar ze wisten tenminste waar ze zich aan te houden hadden en de stam kon compensatie van de verleider claimen of een bruiloft arran-

geren. Ik kreeg de indruk dat er nu niet speciaal dreigend gekeken werd als één van de meisjes of een gehuwde vrouw er 'stilletjes tussen-uit kneep', zolang iedereen er maar van wist en er dus een goede compensatie verwacht kon worden. In zulke gevallen wordt het soms aangemoedigd omdat een schikking het 'slachtoffer' of 'de stam' verrijkt.

Het is ook begrijpelijk dat in gebieden waar conflicten tussen stammen snel kunnen opflikkeren, en vooral een overval door een andere stam niet ongewoon is, de mannen dicht bij elkaar moeten wonen.

In geval van alarm zijn ze in staat een onmiddellijk beschikbare verdedigingseenheid te vormen en hebben ze al hun wapens bij de hand. Bij een plotselinge aanval kunnen ze direct naar buiten rennen en strijd leveren, zonder te moeten wachten op andere krijgslieden die zich eerst moeten verzamelen. De strijd wordt in een handgemeen met buitengewoon lange speren en knuppels uitgevochten. Aanvallers lijken altijd het voordeel van de verrassing te hebben. Omdat de 6 tot 8 voet hoge omheining bedekt is met droog gras wordt deze in de fik gestoken, terwijl brandende stokken boven op de met riet bedekte hutten worden gegooid. Degenen die niet op tijd kunnen ontsnappen worden binnen in de hutten geroosterd. Buiten wachtten de overvallers om af te rekenen met de in paniek op de vlucht geslagen mensen. Voordat hun ogen aan het licht gewend zijn en ze de aanvallers zouden kunnen zien, wordt een aantal van hen gedood. Gewoonlijk proberen de meeste mannen door het cordon heen te breken om het uit te vechten, of te verdwijnen in de nabijgelegen jungle. De vrouwen echter, die veel minder kansen hebben, worden afgeslacht of op wrede wijze met speren gedood. Slechts enkelen krijgen het voor elkaar het oerwoud in te vluchten.

Ik bezocht twee van deze platgebrande dorpen. Slechts grote hopen as waren overgebleven, en toch moest er naar menselijke overblijfselen worden gezocht. Uitgezonderd delen van de omheining werd er geen enkele paal meer aangetroffen. Alles was tot de grond toe afgebrand.

Om een dorp binnen te kunnen komen moest je door een nauwe poort in de omheining die altijd bewaakt werd.

De veiligste manier om een dorp binnen te komen is een sprong door de nauwe poort en je open handen tonen, om aan te geven dat je geen wapens bij je hebt en met vredelievende bedoelingen komt. Voor de rest moet je op je gevoel afgaan.

Alhoewel er op koude en regenachtige dagen binnen wordt gekookt, wordt dit bij droog weer buiten gedaan, in grote ronde komvormige gaten. De bodem en de zijkanten van deze kuilen worden met grote stenen bedekt. Als men van plan is om te eten en de meeste mensen van de stam aanwezig zijn, wordt er een flink vuur in de kuil gestookt zodat de stenen gloeiend heet worden. Op het moment dat men van oordeel is dat de stenen heet genoeg zijn begraaft iedereen wat in bananabladeren gewikkeld voedsel in de hete as, totdat het gegeten kan worden. Als bij een succesvolle jacht veel voedsel beschikbaar is om geroosterd te worden wordt het stookgat ook aan de bovenzijde met

stenen afgesloten, om de hitte te behouden en zekerheid te hebben dat het vlees redelijk goed eetbaar is.

Omdat ik nieuwsgierig was naar de inhoud van de kleine pakjes met voedsel, lieten sommige mensen me vol trots zien wat ze die dag als middagmaal zouden gebruiken. Sommige vrouwen hadden een groot pak met verschillende knollen die voor het gezin gekookt moesten worden. Voor de rest bevatte een aantal pakjes, mais, hagedissen, vogels en dergelijke. Deze dieren werden eerst in klei verpakt alvorens ze in bananebladeren gewikkeld werden. Als ze voldoende toe bereid waren om gegeten te worden, werd de klei opengebrouwen en de inhoud geconsumeerd. Vacht, veren en huid bleven aan de klei vastzitten, zodat er geen tijd verknoeid werd met het villen van het dier.

Terwijl men rond de stookplaats zat konden alle nieuwtjes, die gedurende de ochtend vernomen waren, besproken worden. Het veroorloofde mensen een moment rust, nadat ze vele uren aan de oever van de rivier hadden doorgebracht.

Verscheidene groepen van zeer donker gekleurde bergbewoners deden ook mee bij het dansen. Het waren typische onbezorgde mensen die je zelden zonder een glimlach op hun gezicht zag. Wat er ook gebeurde, ze schenen er altijd plezier in te hebben. Ze deden alleen aan de feestelijkheden mee nadat ze hun dagelijkse make-up netjes hadden verzorgd. De opmaak bestond uit een mengsel van teer en varkensvet, dat in dikke lagen op hun haartooi werd aangebracht. De hitte van de dag zou het doen smelten, waarna het spul dan op hun gezicht en schouders zou druipen waarna het met de hand gelijkmatig uitgesmeerd werd, teneinde aan hun verschijning luister bij te zetten. 'Ah, schoonheid zit in de ogen van degene die aanschouwt!'

In 'Saboet-lama' bezocht ik hun door stenen wallen omringde familie-tuinen. De muren waren nodig om de zwijnen eruit te houden, en tevens het eigendom van de familie aan te duiden.

Om de grond te cultiveren en er gewassen te kunnen verbouwen moest men eerst de vele stenen verwijderen. Om er vanaf te zijn maakten ze deze functionele muren.

Tuingereedschappen waren primitief. Een scherpe stok van hardhout om de grond wat losser te maken, en een stenen hak die gebruikt werd op plaatsen waar de stenen verwijderd waren, bleken de enige gereedschappen te zijn die in de tuin werden gebruikt. Vrouwen die voor de tuinen zorgden hadden een rugbrekende taak om met deze primitieve hulpmiddelen eten voor het gezin te verschaffen.

Ik ontdekte in dit gebied ook meerdere kleine poelen. Ze leken me uitstekend geschikt om als visvijvers dienst te doen teneinde de visproductie op te kunnen voeren. Alle vijvers waren bedekt met waterlelies, waardoor er geen zonlicht binnen kon dringen. Ik maakte een praatje met de plaatselijke onderwijzer over de mogelijkheden van het kweken van vis in deze poelen. De volgende dag waren zijn leerlingen al bezig met het verwijderen van de waterlelies uit de toekomstige vijvers, onder het toezien van een enthousiaste onderwijzer. Ik be-

loofde hem van een partij jonge vis uit Jabasso te voorzien zodra ik een seintje kreeg dat de vijvers schoon waren en het water helder was geworden.

Om wat meer van de streek te kunnen zien nam de DC ons in zijn motorboot mee naar de Amerikaanse Missiepost in Tulum, waar we een warm onthaal kregen. De Hollandse vlag werd gehesen en we werden vergast op zoet gebak en vruchtensap. Eén van de missionarissen was de zoon van een welgestelde boer in Amerika. Zijn vader had hem een tractor bezorgd en een stuk of wat gereedschappen. Hij was er waarschijnlijk erg trots op dat zijn zoon tenminste part-time boer was geworden. Hij was er echter niet van op de hoogte dat niemand ooit gewassen op het land van zijn zoon had zien groeien. Zijn zoon deed niets anders dan ploegen, effenen en harken en begon steeds weer opnieuw van voren af aan, zonder ook maar iets te verbouwen.

Een groot ondiep meer bij Isakoba dat in het Tulum-district lag, kon alleen maar op een draffe bereikt worden, en dan moest je nog geluk hebben.

Moet je je voorstellen, een dik en enorm groot tapijt uitgespreid over het meer, en iemand, die zonder te zinken, er over heen probeert te rennen. Dat was het beeld dat je kreeg van één van de missionarissen waarmee ik samen over een drijvend grasveld rende, in de hoop niet door één van de vele zwakke plekken te zakken. Verspreid over dit veld stonden kleine struiken die op de top van een klein heuveltje groeiden en net boven de oppervlakte uitstaken. Deze kerel zou me laten zien hoe je dit soort oversteek voor elkaar moest zien te krijgen. Hij zou naar het eerste heuveltje rennen en daar op me wachten, ondertussen kon ik zien hoe hij het deed om daarna zijn voorbeeld te volgen. Er was een flinke snelheid voor nodig maar ik kwam er zonder kleerscheuren. Met een korte afstand tussen ons in renden we van de ene struik naar de andere, totdat ik plotseling mijn metgezel miste. Omdat ik alleen maar bij de volgende struik kon stoppen bleef ik doorrennen. Toen ik bij het heuveltje aankwam en omkeek zag ik een met modder bedekte figuur uit een papperige massa te voorschijn komen. Hij was op een zwakke plek terecht gekomen en door zijn grotere gewicht als een steen door het tapijt gezakt. Gelukkig was de gemiddelde diepte niet meer dan 3 tot 5 voet, maar de temperatuur van het water was nogal laag, maar ik moet toegeven dat ik zelf het warme kustwater gewend was.

Schoolkinderen maakten plezier langs de randen van dit gigantische tapijt. Ze hadden er grote stukken tussenuit getrokken en gebruikten deze kleine eilandjes als vlotten. Onder luide aanmoedigingen en hysterisch gelach van de kinderen nam mijn metgezel een snelle duik om de modder kwijt te raken, alvorens als een haas terug te keren naar de missiepost. Naderhand genoten we van de warme koffie.

Na teruggekeerd te zijn in Wamena bezochten we de Rooms-Katholieke missiepost. De kerk en alle andere gebouwen waren opgetrokken

van materiaal dat uit de plaats zelf afkomstig was. Aangezien de Papoea's uit de Baliem-vallei nog nooit eerder glas hadden gezien en het materiaal niet kenden, namen schoongemaakte rontgenfoto's de plaats in van glasramen. Om te zien hoe het er van binnen uitzag staken de Papoea's hun hoofd door de ramen heen, en dit had de verpleegsters van de plaatselijke kliniek veel overwerk bezorgd en tevens een constant tekort aan wondverband.

Het was vermakelijk om te zien hoe een groep jonge kinderen, uitgedost in de tooi van de stam, uit het nabij gelegen bos te voorschijn kwam. Tussen de struiken aan de rand van het bos kleedden ze zich snel om in broekjes en shirtjes die ze van de plaatselijk gestationeerde Europeanen hadden gekregen. Gekleed op een meer geciviliseerde manier moesten ze zich melden voor werkzaamheden in huis of in de tuinen. Tegen het eind van de middag, als de kinderen naar huis gingen, herhaalde zich het tafereel van 's morgens maar dan in omgekeerde richting. Broekjes en hemdjes moesten uitgedaan en in bananebladeren gewikkeld worden, waarna de kinderen door het bos naar hun dorpen renden. In hun inheemse kleding voelden ze zich waarschijnlijk veel vrijer in hun bewegingen en eigenlijk meer met hun familie en stam verwant.

Vanuit onze kamer in het huis van de DC hadden we een magnifiek uitzicht over de Wilhelmina-top, die een markatiepunt vormde tussen de bergpieken. Als 's morgens vroeg de eerste stralen van de zon de bergen beroerden schitterden deze nogal eens als er ijs op de toppen lag.

Terwijl Guido druk bezig was met het opleiden van politiemensen, in het zadelen en berijden van de paarden, doorkruiste ik het gebied met mijn nieuwe vrienden. 's Morgens vroeg stonden ze al op me te wachten en gunden me nauwelijks de tijd om mijn ontbijt te verorberen, om alweer een nieuwe tocht door de vallei te maken.

Het verzoeningsproces tussen de twee stammen liep naar volle tevredenheid en de mensen van de beide stammen hadden een begin gemaakt met het oversteken van de rivier om bij elkaar op bezoek te gaan. Primitieve vlotten, bestaande uit drie of vier boomstammen met lianen aan elkaar gebonden, waren de enige middelen om de snel stromende rivier over te kunnen steken. Niemand scheen er iets om te geven dat deze boomstammen met een dun laagje algen was begroeid en zo glad waren als een nat stuk zeep. Verschillende vrouwen waagden zich ook aan de oversteek. Misschien sommigen onder hen om overspel te plegen als er een acceptabele compensatie met de echtgenoot was overeen gekomen. Tenslotte stond een onvervalste Papoea altijd open voor een voordelig handeltje, dat van alles en nog wat kon betekenen. Of het nu in de primitieve omgeving van de jungle is of in de beschaafde wereld, grote verschillen zijn er niet in de wijze waarop mensen zich gedragen.

Mijn vrienden sjouwden me van de ene plek naar de andere, en deden hun uiterste best om me de bezienswaardigheden te laten zien. Ze

brachten me ook naar hun geheime grot 'Hannibáh'. Volgens hun gewoonte moest ik een bewaker begroeten, want alleen daarna konden we pas langs de rotsen naar beneden klauteren om in de onderaardse grot te verdwijnen. Deze bestond uit een platte vooruitstekende richel van acht voet breed en bijna volledig omringd door water. Hier gingen we een tijdje zitten om van de 'enge grot' te genieten, waarin net genoeg buitenlicht doordrong door de overhangende struiken en klimplanten, die de smalle schacht waar langs we naar beneden geklommen waren, verborg. Hier rolden we onze sigaretten van de shag die ik had meegenomen. Toen ze de vragende blik op mijn gezicht zagen, terwijl ik naar een ashoop en een stapel beenderen in de hoek wees, legden deze kerels enthousiast uit dat deze grot de geheime plaats van de stam was, waar ze zich soms in een orgie uitleefden na een succesvolle jacht, of smulden van een gestolen varken.

Hoewel deze mensen nog nooit een dier zo groot als een paard hadden gezien, toonde niemand ook maar een spoor van angst. Terwijl wij een paard met de nodige voorzichtigheid benaderen, liepen ze regelrecht naar het paard toe, voelden met verbazing aan de huid, en streelden het beest. Zo af en toe onderging mijn huid ook een dergelijke behandeling en moest ik dulden dat mijn armen, mijn handen en mijn hoofd zorgvuldig door vrouwen betast werden. Ze schenen opgewonden over hun bevindingen van gedachten te wisselen en vertelden de omstanders dat het licht gekleurde spul dat mijn lichaam bedekte inderdaad huid was en dat het hooi-achtige spul boven op mijn hoofd echt op haar leek. Elke keer als dit gebeurde kon ik aan mijn wilde vrienden zien dat ze er steeds trotser op werden dat ik een vriend van hen was, en ik verdacht ze ervan dat ze zo af en toe mensen uitnodigden om mijn huid en haar te onderzoeken, alleen maar om hun eigen ego op te poetsen.

Soms werden enkele leden van de stam voor een kort bezoek naar de kust gevlogen. Als ze dan naar het strand gebracht werden en de eindeloze uitgestrektheid van zout water ontdekten, gingen ze razend snel op zoek naar vaten en flessen en vulden honderden flessen met zeewater om ze mee naar hun dorp te nemen. Tot hun grote teleurstelling mochten ze maar een paar flessen in het vliegtuig meenemen. In de Baliem-vallei zouden ze met die honderden flessen 'miljonairs' zijn geworden, en misschien de hele 'economische structuur' in de war gestuurd hebben.

Eén keer heb ik een zoutwinningsgebied bezocht en ik was verbijsterd. Ik zag een oud stel mensen op een zeer tijdrovende manier zout van bladeren halen. Een grote hoop uitgezochte en gedroogde bladeren werden zorgvuldig verbrand en de met nog meer zorg verzamelde as moest met water vermengd worden. Als het water verdampt was, bleef er een zeer dun laagje zoutkristallen over als resultaat van al hun werk. Toen ik ze een lepel vol van mijn zout aanbod vielen ze bijna om van verbazing. Een volle lepel zout uit een pot was meer dan zij

konden bevatten. Het was waarschijnlijk veel meer dan hun normale jaarproductie.

Over sommige leden van de Dani-stam werd door hun stamgenoten met ontzag gesproken, door de vakkundige manier waarop zij biggen castreerden. Een practiserende en bekwame 'veearts' kon makkelijk herkend worden aan het kenteken van zijn beroep dat om zijn bovenarm gewonden was. De 'badge' bestond uit een aantal gedroogde varkenstetikels, die als een trosje bij elkaar gebonden waren. Hoe groter het aantal hoe deskundiger de veearts. Ik kwam ze alleen maar tegen in de Centrale Hooglanden. In de kuststreken heb ik ze nooit gezien. De bekwaamheid van een jager moest ook voor iedereen goed zichtbaar zijn en een trotse Dani zou gaten in zijn neusvleugels prikken en het gat geleidelijk aan groter maken totdat de slagtang van de grootste wilde beer, die hij tijdens de jacht gedood had, er in paste. Omdat ze geen broeken en dergelijke droegen en dus ook geen zakken hadden waren oorlellen uitstekend geschikt om er kleine dingen in te dragen, zoals snuifdoosjes of iets anders dat voor de bezitter enige waarde vertegenwoordigde. Op deze manier kon hij zijn handen vrij houden voor een plotseling gevecht. Met de slagtang hoopte hij ook mogelijke vijanden angst aan te jagen. Het gaf hem een woest voorkomen en liet duidelijk zien hoe bekwaam hij met zijn wapens omging, als het al tot een gevecht mocht komen. Zijn beschikbare betalingsmiddelen droeg hij in een stevige streng om zijn nek geknoopt.

Mannen droegen alleen een 'Koteka', gemaakt van kalebassen. Een nauwelijks zichtbaar koordje, om de 'Koteka' overeind te houden, was rond hun middel gebonden en werd beschouwd als zeer modieus. Koteka's waren in allerlei afmetingen te zien. De verschillende vormen gaven een speciale aanduiding over de sexuele bekwaamheid van de drager. Zo af en toe bedekte een soort netje hun haar. Soms werden in dergelijke baretten speciale veren gestoken, maar ik kon er niet achter komen of het aangaf dat de drager een kippenfokker dan wel een zeer goede vogeljager was.

Dankzij de verschillende Dani's waar ik mee bevriend was geraakt kon ik een aantal kleurendia's maken. De mensen waren meestal zeer achterdochtig voor mijn camera, die gezien werd als 'het oog van de duivel'. Toen ik echter het vertrouwen van mijn vrienden gewonnen had, en hen door de camera liet kijken en hen uitlegde dat ik het zo leuk vond om de mensen juist klein te zien, maakten zij dat op hun beurt duidelijk aan de andere mensen. Hierdoor werd het me mogelijk om enkele 'close-ups' van verschillende mensen van deze stam te maken. Ze poseerden echter met een duidelijke tegenzin, maar telkens als ze de klik van de sluitersprong hoorden sprongen ze opzij en renden weg tot vermaak van mijn bevriende Papoea's. Deze mensen wilden geen risico's nemen en moesten om hun overlevingskansen groter te maken voortdurend op hun qui-vive zijn. Ze waren altijd alert en stonden direct klaar om te handelen. Bijna elke dag werd op de Tilim-missiepost wel bewezen dat iets onverwachts plotseling kon gebeuren.

Zo had zich een grote groep Papoea's verzameld, die vlak tegen de huizen was gaan zitten toen er plotseling een pijl tussen hen inviel. In een oogwenk was iedereen op de been en begonnen ze in het wilde weg te schieten. De rust keerde pas weer terug nadat de missionarissen naar buiten waren gestormd en met hun geweren in de lucht hadden geschoten. De groep was van mening dat er een aanval op handen was. Aangezien er geen vijanden in de buurt waren kwamen ze tot de conclusie dat één van hun eigen mensen met zijn boog had gespeeld en per ongeluk de pijl, waarmee hij had zitten spelen, los had gelaten. Dit was de oorzaak geweest van een oorlogsachtige rustverstoring waarop iedereen impulsief had gereageerd. Alleen snelle actie kon het verschil tussen leven en dood betekenen.

Ik liet mijn landbouwassistent Daniel achter voor wat uitgebreider werkzaamheden onder de Dani's te verrichten. Hij was er zeer mee verguld en zou in Wamena gestationeerd worden. De Dani-stam had hem met groot vertoon van genegenheid en gastvrijheid geaccepteerd, hetgeen voor mij een aanwijzing was dat ze hem toelieten als een geliefde zoon van hun stam. Ik was blij dat ik hem uitgekozen had voor het werk in de vallei.

Vanuit Sentani voorzagen we hem regelmatig van verschillende zaden en gereedschappen, die in deze 'Shangri-la' van het oerwoud geïntroduceerd moesten worden.

Op de terugtocht naar Hollandia cirkelden we voor een laatste blik nog eenmaal over de Baliemvallei. Ik kreeg een goede indruk van de zich verplaatsende landbouw en de verschillende dorpen die gedurende de laatste stammenoerlog in as waren gelegd.

Op dat moment wist ik nog niet dat dit de laatste keer zou zijn dat ik de vallei, waarvan ik zoveel was gaan houden en waarvoor ik nog zoveel werk moest verzetten, teneinde ze bij hun vorderingen behulpzaam te zijn, had gezien.

INGE'S DOOD

In Hollandia lag echter veel werk op me te wachten en in Jabasso moest ik jonge vis uitzoeken voor de verdere ontplooiing van de visvijvers in de Baliemvallei.

Het was een vermoeiende tijd geweest en ik verlangde naar het weerzien van Gonny, en Inge, die nu bijna acht maanden oud was. Bij mijn thuiskomst werd ik door beiden verwelkomd en ik was blij dat ik voorlopig weer in Ifar kon blijven. Ik moest wel regelmatig naar Hollandia in verband met rapportage over mijn bevindingen in de Baliemvallei.

Eind September 1958 kwam ik na weer zo'n bijeenkomst in Hollandia-haven te hebben bijgewoond wat eerder terug dan ik gewend was. Omdat ik wat vrije tijd over had kocht ik wat zachte speeltjes voor Inge die, als ik thuiskwam, meestal als begroeting in haar box stond te springen. Toen ik echter ons huis binnenging overviel me een dodelijke stilte. Even later vond ik in de kamer een wanhopig verdrietige Gonny, die me al snikkend vertelde dat ze onze dochter Inge dood in haar wiegje had aangetroffen. We waren volledig verslagen en vervuld door verdriet. De rest van de dag en de dagen daarop waren een nachtmerrie door de begrafenis van Inge en bezoeken aan het ziekenhuis, waarin Gonny inmiddels met een ernstig depressieve reactie was opgenomen. Haar hele wereld was plotsklaps in elkaar gestort. Ze was er op geen enkele wijze meer tegen opgewassen. Haar kleine badge 'weest bereid' uit haar dagen in de padvinderij, had ze vlak naast een houten rijstlepel, een souvenir uit het Japanse 'Tjideng kamp' met de inscriptie 'achter de wolken schijnt altijd de zon, geprikt, doch het was nu voor haar één en al duisternis. "Mijn morele steun tijdens de jaren in dit kamp", had ze verteld toen ze de rijstlepel op die plaats hing. Mijn bezoeken aan het ziekenhuis waren niets anders dan een geestelijke marteling. In haar depressie gaf ze nu aan dat ze het gevoel had dat ze in haar huidige conditie een zwaar blok aan mijn been zou worden. Ze wilde me niet tot last zijn en mijn toekomst ruïneren. Deze tragedie zou vooral Gonny blijven achtervolgen voor de rest van haar leven, zeker als ze in later jaren weer een periode van depressief-zijn doormaakte. Vergezeld van een verpleegkundige bracht ik Gonny voor verdere behandeling naar Holland.

Op het moment dat ik merkte dat Gonny in goede handen was, vooruitging en weer bij me wilde zijn, moest ik naar Nieuw Guinea terugkeren om mijn contract af te maken. Daar ik niet meer terug wilde keren naar onze nissenhut werd ik gehuisvest in een onderkomen voor alleenstaanden, genaamd 'het vossenhol'. Hier kostte het me grote

moeite om tot een beslissing te komen hoe de verdere toekomst met Gonny er uit moest gaan zien. Ik verlangde naar bericht van haar waarin ze me haar verbetering kon melden. Geleidelijk aan kreeg ik wat meer inzicht in het hele drama en kon slechts diep medelijden met Gonny voelen. We bleven ons onweerstaanbaar tot elkaar aangetrokken voelen. Het had ons dichter bij elkaar gebracht en onze genegenheid ten opzichte van elkaar verdiept. Misschien was het een grote fout dat we nalieten met elkaar over de tragedie te praten. We gingen elkaar daarentegen te veel beschermen. Het was voor ons beiden te pijnlijk om het onderwerp aan te roeren.

In latere jaren was ik vaak doodsbenauwd voor een herhaling als Gonny zich weer wat terneer gedrukt voelde na een periode van een verdrietige stemming.

Wat er gebeurd was bleef haar in zulke perioden achtervolgen, en de enige manier waarop ik haar kon helpen was haar gedachten wat af te leiden. Ondanks de moed operaties te durven ondergaan, bracht haar verblijf in het ziekenhuis altijd weer een depressie met zich mee, waarbij ze zich schuldig voelde over bijna alles wat ze dacht verkeerd gedaan te hebben. Huilend vertelde ze me dan dat ze hoopte dat ze niet oud zou worden en niet een te lange lijdensweg in dit leven zou krijgen. En als ze dan in het ziekenhuis lag begon ze zich weer zorgen te maken over wat er met mij zou gebeuren als ze ooit dood zou gaan.

In Nieuw Guinea ging ik door met het opzetten van onderafdelingen van de binnenlandse visserij en met mijn werkzaamheden op het station van Jabasso. Ik bracht de kleine onderafdelingen die ik in de binnenlanden projecteerde in kaart en transporteerde de eerste partij Tilapia-vis naar de Wisselmeren voor het experimenteren met het kweken en grootbrengen van deze soort.

Om gezondheidsredenen kreeg Gonny geen toestemming meer om terug te keren naar Nieuw Guinea. Hierna besloot ik mijn werkzaamheden geleidelijk over te dragen aan een nieuwkomer uit Holland. Onze eigendommen begon ik in het gebied waar wij gewoond hadden te verkopen. Het kostte me grote inspanning om het geld dat kopers me schuldig waren binnen te krijgen. In een paar gevallen stond me niets anders te doen dan het gewoon maar af te schrijven. De vent die mijn werk overnam bleek de grootste oplichter te zijn. Tevens weigerde hij dat zijn vrouw, die nog in Holland woonde, zich bij hem zou voegen. Toen hij eenmaal in Nieuw Guinea zat schreef hij zijn vrouw dat ze naar de hel kon lopen. Een verzoek om mijn contract te vernieuwen voor een volgende periode wees ik met veel verdriet van de hand. Ik moest de moeilijkste beslissing van mijn leven nemen.

Ik moest kiezen tussen Gonny en het oerwoud. Ik hield van beiden. In de jungle was ik me van mijn kracht bewust geworden en was ik iemand geworden die in de toekomst wat te bieden had. Het zou betekenen dat ik de jungle, waar ik van was gaan houden, de rug toe moest keren. Weer met Gonny verenigd te zijn en haar verdriet met mijn aanwezigheid en steun te delen was van veel grotere betekenis. Ik

beëindigde mijn contract, zei mijn pension op en liet de jungle achter me. In later jaren zou het Gonny dikwijls somber maken dat we alles achter ons hadden moeten laten en dat ik in een nieuw land, waar ik me de eerste jaren echt niet thuis voelde, helemaal van voren af aan moest beginnen.

Ik moest de baan die me aangeboden werd echter wel accepteren daar Gonny de wens te kennen had gegeven dat ze niet in Holland wilde blijven.

En daarmee begon een nieuw hoofdstuk van mijn levenswerk.